

Capitulum 1

Discipulus: Solutiones predictarum rationum per memetipsum satagam invenire et ideo qui possunt hereticari te interrogare desistam, nonnulla de puniendis hereticis amodo quesiturus. Porro quia istud opus volui fieri principaliter propter dissensionem inter sanctissimum patrem et dominum, dominum Iohannem papam 22-um et quosdam qui ipsum de heretica pravitate diffamant, cum quibus in hoc convenio quod papa potest heretica labe respergi, licet predictum dominum virum catholicum reputem et fidelem, ideo principaliter in hoc libro sexto qualiter et a quo sit papa si efficiatur hereticus feriendus investigare curabo. Verum quia papa valet de heresi tam mendaciter quam veraciter infamari, primo inquiram de papa super crimine heresis mendaciter diffamato, secundo de papa vere heretica labe

Capitulum 1,3 possunt] etiam ne *added Bb* 4 desistam] insistam Ax nonnulla] nonnulli Ax | puniendis...5 amodo] þhñð quô Pb Lb Vb 5 amodo] *omitted* Ar Ko Vd Fr Ax Es Di To | quia] qui Ba Ax | fieri] feri Ba *omitted Bb* 6 principaliter] *omitted* Ar Vd | dissensionem] defensionem Ba dissessionem Ax | sanctissimum patrem] *omitted* Vc Ox 7 et dominum] **We Bb Fi An** Na Ce Ar Ca Vd Ax: *omitted* Ly Sm Vg Pa Pc Va Pb Vb Vc Ox Ba Es Di To nostrum *added* Fr Ko | dominum²] *omitted Bb* | et²] *omitted* To | quosdam] hereticos *added* **We** Ba alios Vc Ox 8 quibus] quo Na 9 convenio] invenio Na Vd | labe] *omitted* Vb | respergi] inspergi Ba spergi Es To 10 dominum] *omitted* Vc virum] v'm Pb verum Ba Es Di vm To 11 principaliter] *omitted* **We** qualiter] *omitted* Vd Fr Ax | et...papa] **We** Vc Ox Va Ba: quo **Bb Fi An** Na Ce papa Sm quis **Ly** Vg Vb Ca Pa Pb Pc Lb Sa Ar Ko Es Di To quomodo Vd quomodo sit Fr Ax 12 efficiatur] efficitur Es Di To fuerit Ar | hereticus] sit *added* **Ly** Sm Vg Lb Pa Pb Pc Sa Ko Ar Ca Vd² Es Di To | feriendus] puniendus Sm *gap* Na | Verum] **We Bb Fi An** Na Ce Vc Ox Ca Vd Fr Ax: verumptamen **Ly** Sm Va Vg Pa Pb Pc Ba Es Di To Ar Ko 13 valet] habet Ca non debet Pb Ar Es Di To | tam... veraciter] **We** Vc Ox Va: tam veraciter de heresi quam mendaciter Ba tam mendaciter **Bb Fi An** Na Ce Pa Pb Pc Lb Vg Sa Vb Di To Ar mendaciter **Ly** Sm Es Ca Vd Ax Fr tam mendaciter quam realiter Ko 14 papa super] *omitted* Vd 15 diffamato] infamato Fr | secundo] scilicet infra c. 66 *added* **Ly** scilicet infra c. 60 *added* Ba Di scilicet infra c. 61 *added* To scilicet infra (inferius Es) c. 68 *added* Vbm Va Vg Pa Pb Lb Sa Ko Ar Es | labe] pravitate Ax Fr

fedato. In primis autem cupio scire an papa habeat iudicem
superiorem in terris, unde de hac re unam vel plures
assertiones cum suis motivis velis michi referre.

Magister: Circa interrogationem tuam discrepant
20 literati, quibusdam dicentibus quod papa non habet
superiorem in terris, aliis dicentibus quod licet nulla persona
in terris sit superior papa, universalis tamen ecclesia et etiam
concilium generale est supra papam. Asserentium autem
25 papam non habere superiorem in terris quidam dicunt quod
qui semel est canonice ad papatum assumptus nisi
renuntiaverit spontanea voluntate papatui nunquam poterit
nisi per divinam potentiam papatu iuste privari etiam si
efficiatur hereticus. Alii dicunt quod quamvis papa non
30 habeat superiorem in terris quamdiu est papa, si tamen
efficiatur hereticus ipso facto iure divino non humano est
papatu privatus et inferior factus catholicis.

Discipulus: Allega primo pro assertione in qua diversi
conveniunt, scilicet quod papa non habet iudicem superiorem
in terris.

Magister: Hoc auctoritatibus et rationibus nonnulli
35 probare conantur. Hoc etiam Innocentius papa, ut habetur 9 q.
3 c. *Nemo* sentire videtur. Ait enim: “*Nemo iudicabit primam
sedem iustitiam temperare desiderantem, neque enim ab
augusto neque ab omni clero neque a regibus neque a populo
40 iudex iudicabitur*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod
etiam universalis ecclesia non est papa superior cum clerus
et populus, qui secundum predicta verba Innocentii papam
nequeunt iudicare, ecclesiam universalem constituent. Ex quo
sequitur quod etiam concilium generale non est supra papam.

Capitulum 1,20 quibusdam dicentibus] Geraldus Odo, *Quid niteris*, GF
p. 970 30 iure...humano] Cf. *infra* c. 68. This is Ockham’s opinion,
which differs from the mainstream position of the Cesenist Appeals.
36 9...37 Nemo¹] C. 9 q. 3 c. 13 col. 1159

16 an] si Pb Ar Ba Es Di To | papa] omitted Ar | iudicem] omitted Fr
17 hac re] hoc Vd | re] omitted Fi An | plures] duas Fi An Ce
21 superiorem] superior Bb | nulla] omitted Fi An | persona] imperator
added Anb 22 etiam] omitted Ly 24 quod] cum added Ly 25 qui]
quis Ly 26 renuntiaverit] abrenuntiaverit Ly | papatui] papatum We Bb
27 potentiam] a added Ly | papatu] papatum Bb 30 efficiatur] efficitur
Bb An 32 Discipulus] gap Fi (intermittent for both M. and D. throughout
the ms.) | qua] quo Bb 33 habet] habeat Ly 36 etiam] enim We Ly
37 videtur] ac added Bb | primam] ipsam Fi An 42 populus] We Vc
Ox Ba Fr: papa Bb Fi An Ly Na Sm Vd Es Ax 43 ecclesiam] ecc^e Bb
constituant] constituat We

Item, Symachus papa, ut habetur eisdem causa et questione c. *Aliorum*, ait: “*Aliorum hominum causas Deus voluit per homines terminare, sed sedis istius presulem suo sine questione servavit arbitrio*”. Ex quo habetur quod solus Deus est superior presule sedis apostolice. 45

Discipulus: Dicerent alii quod Symachus papa loquitur de aliis causis quam de causis heresis et ideo, non obstantibus verbis eiusdem, papa habet superiorem in causis heresis. 50

Magister: Ista responsio impugnatur quia, sicut ex dictis sanctorum patrum colligitur, ubi canon non excipit nec nos debemus excipere. Cum ergo canon Symachi pape causam heresis nequaquam excipiat, nec nos debemus causam heresis excipere. Hoc etiam patet quia verba 55

46 c *Aliorum*] C. 9 q. 3 c. 14 col. 1159 54 colligitur] D. 55 c. 13 (*Si evangelica*) col. 387 s.v. excepisse: “*argumentum quod ubi canon non excipit nec nos excipere debemus 2 q. 5 consuluisti*” ; C. 2 q. 5 c. 20 (*Consuluisti*) col. 858 s.v. superstitiosa: “*ubi canon non excipit nec nos, ut supra dis. 12 omnia, 55 dis. si evangelica, et 31 q.1 quod si dormierit*” ; C. 31 q. 1 c. 13 (*Quod si dormierit*) col. 2088 s.v. non nobis definiendum est: “*hic argumentum quod non licet alicui definire, vel determinare, vel excipere quod canon non excipit, vel definit, vel determinat, argumentum 19 dis. si romanorum*”. The gloss adds 8 additional references. It then offers counter arguments (esp. De consecratione, dis. 2 c. *Liquido* /Decreti tertia pars, col. 2541 s.v. servaret: “*quod canon non determinat nos determinare possumus*” with 3 further references therein, including 33 q. 2 *Quod Deus* considered as “*argumentum contra 2 q. 5 consuluisti*”./ The gloss to *Quod si dormierit* concludes with the statement: “*et intelligo non licet iniuste et male contra rationem et contra canonem /infra/ 33 q. 3 Quos Deus*”. And C. 33 q. 2 c. 18 (*Quos Deus*) col. 2183 s.v. absque ratione, states : “*per hoc capitulum solve generale illud 31 q. 1 quod si dormierit et 2 q. 5 consuluisti*”. This is a dialectic fully compatible with the discussions of 1 Dial. 1, and with Ockham’s position as to the primacy of rational theology over letter- bound legalisms. 57 excipere] This argument, along with that of the following sentence (“*verba indistincte prolata generaliter debent intelligi*”), Ockham usually associates with extreme papalism: AP 1. 32-55 (OP I², 229-230); OQ i.2. 28-71 (OP I², 18-19); 3.1 Dial.1.2 (OP VIII, 120-122); Brev. 2.2.5-17 (OP IV, 112).

45 eisdem] omitted Bb 46 *Aliorum* ait] omitted Ly 47 sed] licet Ly 48 servavit] reservavit We | quo] quibus verbis We 49 est] omitted Bb | presule] We Ox Va Ba: omitted Bb Fi An Ly 51 heresis] hereticis Ly 52 causis] causa We Ox Vc Sm

indistincte prolata generaliter debent intelligi, ut papa in omni causa divino servetur arbitrio.

60 Tertia auctoritas ad predictam assertionem est Anteri pape, qui ut in predictis causa et questione c. *Facta* ait: “*Facta subditorum iudicantur a nobis, nostra vero a Domino iudicantur*”. Papa ergo superiorem iudicem non habet in terris.

65 Quarta auctoritas est Constantini imperatoris qui, ut legitur 12 q. 1 c. *Futuram* : “*Presidens sancte synodo que apud Nicenam congregata est, cum querelam quorundam coram se conspiceret deferendam, ait: ‘vos a nemine diiudicari potestis quia Dei solius iudicio servamini, dii etenim vocati estis et idcirco non potestis ab hominibus iudicari’*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod clerici non possunt a laicis iudicari, et per consequens multo fortius caput clericorum, scilicet summus pontifex, nequit ab alio iudicari.

75 Quinta auctoritas ad idem est Gelasii pape qui, ut habetur 9 q. 3 c. *Ipsi*, loquens de apostolica sede ait: “*Ipsi sunt canones qui appellationes totius ecclesie ad huius sedis examen voluerunt deferre, ab ipsa vero nunquam prorsus appellare debere sanxerunt, ac per hoc illam de tota ecclesia iudicare, ipsam ad nullius commeare iudicium nec de eius*

80

58 intelligi] D. 19 c. 1 col. 105 s.v. dicendo: “*Argumentum quod verbo generali omnia debent comprehendere, ut hic, et 1 q. 1 sunt nonnulli, et 14 q. 3 putant*” etc.. (2 more references). But the gloss concludes: “*Contra, De consecratione, dis. 2 revera et infra 75 dis. quod die*”. And in D. 75 c. 5 col. 482 s.v. Additio, one reads: “*Ex hoc colligitur quod generalis sermo non accipitur generaliter*”. **61** c *Facta*] C. 9 q. 3 c. 15 col. 1159 **66** 12...*Futuram*] C. 12 q. 1 c. 15 col. 1285 **76** 9...*Ipsi*¹] C. 9 q. 3 c. 16 col. 1159

58 indistincte] indiffinite We Vc Ox Ba Va | intelligi] cum ergo canon predictus indiffinite (indistincte Va) loquatur (loquitur Ba) generaliter debet intelligi *added* We Vc Ox Va Ba **59** servetur] reservetur We **60** Anteri] Anterii Bb Fi An We **61** et] *omitted* We **62** Domino] Deo Ly **65** est] *omitted* An | imperatoris] *omitted* Fi An **66** 12] 13 Ly *Futuram*] *Futura* Ww **68** coram] contra Bb Fi An Ly | conspiceret] aspiceret Ly **71** datur intelligi] colligitur Ly **73** scilicet] *omitted* Ly pontifex] *omitted* Fi An | nequit] nequaquam potest Ly | alio] aliquo We Vc Ox Va **75** qui ut] et Ly **76** *Ipsi*¹] et *added* Ly | sede] sedis Bb *Ipsi*²] *ipsis* Bb **77** sunt] sibi *added* Ly | sedis] sedem Bb Fi An **78** voluerunt] voluerint Fi An | vero] vere Bb | nunquam] unquam Bb Fi An **79** appellare] appellari Ly | debere sanxerunt] Ly: sanxere We Bb Fi An **80** commeare] convenire Bb Fi An

umquam preceperunt iudicio iudicari". Ex quibus verbis datur intelligi quod de summo pontifice non licet toti ecclesie iudicare, sed ipse habet de tota ecclesia iudicare. Cum ergo nec persona nec aliqua congregatio in terris sit superior tota ecclesia, nec papa, qui est supra totam ecclesiam, potest aliqua congregatio vel persona superior reperiri. 85

Sexta auctoritas est Nicholai pape qui, ut habetur causa et questione predictis c. *Patet*, ait: "*Patet profecto sedis apostolice cuius auctoritate maius non est iudicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de eius liceat iudicio iudicare*". Ex quibus habetur quod nemini licet de summo pontifice iudicare, et per consequens non habet superiorem in terris. 90

Discipulus: Puto quod qui posset ad istas auctoritates rationabiliter respondere omnes alias eandem sententiam pretendentes sine difficultate dissolveret. Ideo iste sufficient. Signa tamen ubi poterunt alie inveniri que sonare videntur quod papa non habet iudicem superiorem in terris. 95

Magister: Ad hoc poterit allegari auctoritas Nicholai pape dis. 21 c. *Nunc autem*, et dis. 22 c. *Qua traditione*, et 2 q. 7 c. *Petrus*. 100

Discipulus: Pro eadem assertione rationes adducas.

Magister: Prima ratio talis est. Ille a quo non licet appellare non habet superiorem in terris, quia ab omni inferiori ad superiorem est licitum appellare (2 q. 7 c. *Placuit*). Sed a papa appellare non licet (9 q. 3 c. *Ipsi* et c. *Cuncta*). Ergo papa non habet iudicem superiorem in terris. 105

Secunda ratio talis est. Ille qui est omnibus superior non habet superiorem, quia idem non potest respectu eiusdem vel eorumdem esse superior et inferior. Sed papa est omnibus 110

88 c Patet] C. 9 q. 3 c. 10 col. 1157 100 dis¹...autem] D. 21 c. 7 col. 125 | dis²...traditione] D. 22 c. 5 col. 133 | 2...101 Petrus] C. 2 q. 7 c. 40 col. 927 105 2...106 Placuit] C. 2 q. 7 c. 53 col. 937 106 9...Ipsi] C. 9 q. 3 c. 16 col. 1159 | c²...107 Cuncta] C. 9 q. 3 c. 17 col. 1159

81 preceperunt] perceperunt Fi An | iudicari] iudicare Ly 86 aliqua] alia Ly | reperiri] que papam habeat iudicare added Pb Ar Ba Es Di que ipsum habeat iudicare added To 88 profecto] perfectio Ly 90 fore] forte Ly | liceat] omitted Ww 91 nemini] nulli Ly 95 sententiam] rationem Ly 96 pretendentes] seu sententiam added Ly | sine difficultate] omitted Fi An | iste] We Vc Ox: ista Bb Fi An Ly Ba Va 97 Signa] signes Ly 100 22] 23 Ly | Qua traditione] *Contradictionem* Ly 103 Ille] omitted Ly 105 inferiori] inferiore Ly | 7] 5 Ly 107 iudicem] omitted Ly 109 idem] omitted An Ly 110 et] etiam An

catholicis superior cum sit omnium caput. Igitur non habet iudicem superiorem in terris.

115 Tertia ratio talis est. Qui non potest ab aliquo accusari non habet iudicem superiorem in terris. Sed papa non potest ab aliquo accusari, quia pastor ab ovibus accusari non potest (6 q. 1 c. *Oves*, et 2 q. 7 c. *Petrus*). Omnes autem catholici sunt oves cure et regimini pape commissi. Igitur ipsum accusare non possunt, et per consequens a nemine potest iudicari.

120

Capitulum 2

Discipulus: Noli multiplicare rationes pro hac parte, sed motiva dicentium quod papa habet superiorem in terris enarra.

5 **Magister:** Quod papa etiam manens papa habeat iudicem superiorem in terris nonnulli etiam multis rationibus probare nituntur. Modi tamen ponendi sunt diversi. Quidam enim dicunt quod imperator vel aliquis alius iudex et princeps secularis aut populus seu multitudo aliqua est iudex ordinarius pape. Alii vero dicunt quod nec ecclesia
10 universalis nec aliqua alia congregatio aut persona habet potestatem requirendi vel coercendi papam nisi in duobus casibus. Primus est si papa fuerit de heresi graviter infamatus licet falso. Secundus est si in aliquo crimine de quo scandalizetur ecclesia sit notorie deprehensus et ipse
15 incorrigibilem se ostendat.

Discipulus: Prosequere primo primam opinionem quia, quamvis putem eam hereticam, qualiter tamen assertores ipsius eam fundare conantur, et quomodo ad rationes et auctoritates in contrarium respondere nitantur, gratia exercitii
20 ut acutius veritatem intelligam, scire desidero.

Magister: Pro predicta assertionem potest primo sic argui. Ille qui nullam habet iurisdictionem coactivam imperatori aut

116 6...Oves] C. 6 q. 1 c. 9 col. 1055 | 2...Petrus] C. 2 q. 7 c. 40 col. 927 **2,12** in...13 casibus] Cf. D. 40 c. 6 col. 260 s.v. a fide devius **14** in... 16 ostendat] quoted *verbatim* in Q (GF p. 949)

112 in terris] *omitted* Ly **113** talis] hec Ly **114** in terris] Bb: *omitted* Fi An We Ly **117** commissi] commisse Ly **2,3** motiva] motivum Ly dicentium] ducentium An | superiorem] superiores Bb Fi An **5** Magister] *omitted* Fi **6** etiam] *omitted* We **7** nituntur] nitantur Bb **10** Alii] ali We **11** alia] aliqua Bb | habet] habeat Ly **12** requirendi] inquirendi We **14** aliquo] alio We **15** scandalizetur] scandalizaretur We **17** quia] et Ly **19** conantur] nitentur We | et?] ad *added* Bb Fi An **22** predicta] opinione vel *added* Ly

regi vel alii principi aut populo est subiectus, quia qui nulli
 alteri est prepositus alicui est subditus. Aliter enim nullum
 ordinem ad alios homines nec superioritatis nec inferioritatis
 haberet. Ubi autem non est ordo ibi est confusio; confusio
 autem inter homines inveniri non debet. Qui ergo quantum ad
 iurisdictionem coactivam nulli est prepositus, quantum ad
 iurisdictionem coactivam alicui est subiectus. Sed papa ex
 ordinatione Christi super alios nullam habet iurisdictionem
 coactivam. Igitur quantum ad iurisdictionem coactivam alicui
 est subiectus, et non nisi imperatori aut regi vel principi. Igitur
 alicui predictorum est papa subiectus, et ita aliquis
 predictorum est iudex ordinarius pape.

Capitulum 3

Discipulus: Quamvis asserere quod papa super alios
 non habet iurisdictionem coactivam sit hereticum
 reputandum, ut arbitror, dic tamen quomodo predicti
 assertores hoc probare nituntur.

Magister: Hoc auctoritatibus scripture divine et
 sanctorum moliuntur ostendere. Primo autem auctoritate
 Christi dicentis apostolis Matth. 20: “*Scitis quia principes
 gentium dominantur eorum et qui maiores sunt potestatem
 exercent in eos. Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit
 inter vos maior esse sit vester minister et quicumque voluerit
 inter vos primus esse erit vester servus*”. Ex quibus verbis
 datur intelligi quod maioritas et primitas illius qui est maior
 et primus inter omnes discipulos Christi, cuiusmodi sunt
 omnes christiani, in ministrando et serviendo consistit et per
 consequens iurisdictionem coactivam super alios nullatenus
 habet.

Discipulus: Ministerium et servitium pape consistit in
 regendo et gubernando gregem sibi commissum, quod
 nequaquam facere posset nisi iurisdictionem coactivam
 haberet. Nec obviat quod papa debet esse minister et servus,

3,8 Matth 20] Matthew 20:25-27. Cf. Marsilius, DP, II.iv.1

24 qui] omitted Fi An | nulli] nulla Bb 25 enim] autem Ly 28 ergo]
 autem Ly 33 est] papa added We 34 papa...35 est] omitted Bb
 3,3 coactivam] omitted Fi An 4 ut arbitror] omitted Fi An
 6 auctoritatibus] auctoritate Ly 7 autem] omitted Ly 8 Christi] omitted
 Bb | 20] 28 We 10 erit] est Bb 15 consistit] cum ergo papa sit maior
 et primus inter omnes christianos, sua maioritas in ministrando et
 serviendo consistit added We Vc Ox Ba 21 quod] quia Ly | debet] de
 Bb | servus] servorum Dei added Ly

nam etiam iudex temporalis puniendo malefactores minister est iuxta sententiam Apostoli ad Rom. 13.

25 **Magister:** Hanc responsionem dicunt Christum
excludere, cum sic ministerium et servitium imponit maiori et
primo inter suos discipulos quod ei exercendi potestatem in
alios interdicit, dicens: “*qui maiores sunt potestatem exercent*
in eos, non ita erit inter vos” etc. Ex quibus verbis colligitur
quod Christus ministro et servo aliorum christianorum
30 potestatem exercendi in alios interdicit, et ita ab eo
iurisdictionem coactivam excludit, quia inutilis et superflua
est iurisdicatio coactiva que non debet potestatem in maleficos
exercere. Cum vero dicis quod iudex temporalis est minister
secundum Apostolum, respondetur quod male allegas
35 Apostolum, quia non dicit Apostolus quod potestas est
minister subiectorum, sed dicit quod est minister Dei.
Christus autem voluit quod primus inter christianos esset
minister non solum Dei sed et aliorum.

40 **Discipulus:** Probantne aliter quod papa non habet
iurisdictionem coactivam super alios?

Magister: Hoc etiam probant sic. Papa non habet
maiores iurisdictionem coactivam quam habuit Christus
cuius est vicarius. Sed Christus non habuit in quantum homo
mortalis iurisdictionem coactivam.

45 Tum quia iurisdicatio coactiva sine divitiis vel adiutorio
habentium divitias convenienter exerceri non potest et per
consequens inutiliter retineretur. Christus autem omnes
divitias necessarias ad iurisdictionem coactivam exercendam
quo ad dominium penitus abdicavit, victu et vestitu contentus.
50 Adiutorio etiam divitum ad eandem iurisdictionem
exercendam minime utebatur. Ergo coactivam iurisdictionem
in quantum homo mortalis non habuit.

Tum quia, ipso testante, ministrare venit non ministrari.
Ergo non venit iurisdictionem coactivam exercere. Ergo eam
55 non habuit.

23 Rom 13] Romans 13:4

24 Magister] Secundum *added* Ly | dicunt] debent Ly 25 et servitium]
non Bb non *added* Fi An | imponit] ponit Bb Fi An 26 primo...ei] ideo
suis discipulis Ly 27 interdicit] interdixit Fi 28 in] inter Fi | eos] illos
Ly | erit] co^tBb | verbis] *omitted* Ly 30 interdicit] interdixit Fi An
34 respondetur] respondent We 35 potestas] *omitted* Ly | est] *omitted*
Bb 37 autem] enim Ly | voluit] noluit An | primus] *omitted* Ly
38 et] etiam We Ly 42 habuit] habuerit Ly 49 dominium] Deum Ly
52 in...54 iurisdictionem] *omitted* Bb 54 eam] *omitted* Fi An

Tum quia Christus opus quod sibi Pater imposuit, consummavit, ipso testante, qui ait Ioh. 17: “*Opus consummavi quod dedisti michi ut faciam*”. Christus autem iurisdictionem coactivam nequaquam exercuit, ergo iurisdictionem coactivam a Patre non accepit in quantum erat homo mortalis, quia si eam accepisset et nequaquam eam exercuisset de malitia vel negligentia fuisset merito arguendus, quia officium sine opere tenuisset. 60

Discipulus: Hic errant aperte, quia evangelica testatur istoria quod Christus iurisdictionem exercuit coactivam cum Christus de templo vendentes et ementes violenter eiecerit, ut legitur Matth. 21, Marc. 11, Luc. 19, et Ioh. 2. 65

Magister: Ipsi asserunt te hic errare propter duo. Primo quia eicere vendentes et ementes de templo et alia facere que tunc Christus exercuit ad iurisdictionem coactivam non pertinent. Nec Christus tunc officium prelati vel summi sacerdotis exercuit sed officium hostiarii tunc assumpsit, teste Magistro Sententiarum qui, ut habetur libro 4, dis. 24, ait: “*Hoc officium, scilicet hostiariorum, Dominus in sua persona suscepit, quando flagello de funiculis facto vendentes et ementes de templo eiecit. Ipse enim se hostiarium significans dicit ‘ego sum hostium, per me si quis introierit’*” etc. Predictum ergo officium quod Christus tunc exercuit ad hostiarios spectat. Hostiarii autem ex officio suo nullam iurisdictionem coactivam noscuntur habere. Ergo per illud exemplum probare non potes quod Christus iurisdictionem habuit coactivam. 70 75 80

Secundo dicunt te errare quia Christus in quantum summus sacerdos si habuit iurisdictionem non habuit eam nisi

57 Ioh 17] John 17:4 67 Matth 21] Matthew 21:12 | Marc 11] Mark 11:11 | Luc 19] Luke 19:45 | Ioh 2] John 2:15 73 Magistro Sententiarum] Petrus Lombardus, *Sententiae in IV libros distinctae*, t.II, St Bonaventure College eds.: Grottaferrata (Rome) 1981, p. 396 77 dicit] John 10:9

57 testante] teste We 58 faciam] We: facerem Bb Fi An Ly 59 nequaquam...60 coactivam] omitted Fi An 61 nequaquam] nullatenus We | eam²] omitted We Ly 62 vel] et Fi An 66 eiecerit] eiecit Ly 67 21] et added We | 11] 5 Bb Fi An et added We 69 et ementes] omitted Ly 71 pertinent] pertinet We 73 24] 3 Ly 74 hostiariorum] historiarorum Ly | Dominus] Deus Ly 76 se] omitted We 77 dicit] dixit Fi 79 Hostiarii] officarii Fi 80 Ergo] per illud habere ergo added Bb 81 non] omitted Bb | Christus] omitted Bb 84 habuit¹] habuerit Ly | iurisdictionem] coactivam added We

85 respectu fidelium et in eum credentium, quia ad eum de hiis
 qui foris erant in quantum summus sacerdos non pertinuit
 iudicare. Christus autem tunc eiecit infideles de templo, ergo
 hoc non fecit in quantum sacerdos sed in quantum hostiarius
 cuius est absque iurisdictione non solum malos fideles sed
 90 etiam infideles de templo eicere. Ex hiis concludunt quod
 Christus in quantum sacerdos nunquam iurisdictionem
 exercuit coactivam, ergo nec habuit.

Discipulus: Licet Christus habuerit iurisdictionem
 coactivam eam tamen nequaquam exercuit, quia inter suos
 95 discipulos non erant malefici in quos debuit iurisdictionem
 coactivam exercere, nec tamen propter hoc caruit
 iurisdictione tali, sicut si rex non haberet subditos nisi bonos
 non propter hoc iurisdictione careret.

Magister: Istud excludunt per hoc quod nonnulli
 100 discipuli Christi graviter delinquerunt apostatantes a fide
 quam susceperant. Ioh. enim 6 sic legitur: “*Multi
 discipulorum eius abierunt retro*”. Non ergo propter defectum
 materie sed propter iurisdictionis coactive carentiam Christus
 in delinquentes potestatem aut vindictam nequaquam
 105 exercuit. Ex hiis concludunt quod Christus in quantum
 summus pontifex iurisdictionem non habuit coactivam. Ergo
 nec papa iurisdictionem obtinet coactivam.

Quod etiam auctoritatibus probare nituntur. Origenes
 enim super illud Matth. 20 “*reges gentium*” etc. ait: “*Scitis
 110 quia principes gentium dominantur eorum*”, id est “*non
 contenti tantum regere suos subiectos violenter eis dominari
 nituntur. Inter vos autem qui estis mei non erunt hec...
 Quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita...
 spiritualia autem in voluntate... sic et qui principes sunt
 115 spirituales*”, id est prelati, “*principatum eorum in dilectione...*”

101 Ioh...6] John 6:66 108 Origenes] Origenes, *Commentarium in Mattheum*, in Migne, PG, t.13, cols. 1389-1390 (text is from the “interpretatio vetus” at the bottom). Cf. Marsilius, DP, II.iv.13

85 in] etiam Bb 86 qui] que Fi We Ly | pertinuit] pertinebat Ly
 89 malos] autem alios We 90 etiam] omitted Bb | hiis] verbis added Ly
 92 nec] non Ly 93 habuerit] habuit Ly 95 in] inter Ly | debuit]
 debuerit Ly 96 coactivam] omitted We 97 tali] omitted We 99 Istud]
 Hoc We 100 delinquerunt] deliquerunt Bb We Ly 101 susceperant]
 superant Bb | 6] 7 We 102 ergo] enim Ly 104 aut] pro Bb 105 hiis]
 verbis added Ly 109 20] Ly: 21 Bb Fi An We | etc] dominantur eorum
 etc. Ly 110 id est] et Ly 112 hec] corporalia added Ly 113 Quoniam]
 We: quomodo Bb Fi An Ly | carnalia] We: corporalia Bb Fi An Ly
 115 spirituales] omitted Fi | id est] et Ly

debet esse positus, non in timore". Ex quibus verbis datur intelligi quod totus principatus prelatorum ecclesie (et per consequens summi pontificis) in voluntate et dilectione non in timore debet consistere. Igitur diligere debent, non timeri. Qui autem iurisdictione coactiva utuntur a malis timentur, teste Apostolo ad Rom. 13 qui ait: "*Si autem malefeceris time*" scilicet potestatem. Ergo prelati ecclesiarum iurisdictione coactiva uti non debent. 120

Hoc etiam Chrysostomus ibidem sentire videtur. Ait enim: "*Principes mundi ideo fiunt ut dominantur minoribus suis, ut servificent eos, et spolient eos et comedant, et usque ad mortem abutantur vita eorum ad suas utilitates et glorias. Principes autem ecclesie fiunt ut serviant minoribus suis et ministrent eis quecunque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negligant et illorum procurent*". Ex quibus verbis patet distinctio inter principes seculares et principes ecclesiarum, quia principes seculares suis subditis dominantur, principes autem ecclesie minoribus serviunt et ministrant. Ergo in eos iurisdictionem coactivam exercere non valent. 125 130 135

Hiis etiam Ambrosius concordare videtur qui, ut recitatur 23 q. 8 c. *Convenior*, ait: "*Dolere potero, flere potero, gemere potero, adversus arma milites Gothosque lacrima mee mea arma sunt, talia enim instrumenta sunt sacerdotis. Aliter nec debeo nec possum resistere*". Ex quibus verbis habetur quod sacerdos orationibus et lacrimis debet malis resistere et non per potentiam temporalem, et per consequens non habet iurisdictionem coactivam. 140

121 Rom 13] Romans 13:4 **124** Chrysostomus] Pseudo-Chrysostomus, *Opus imperfectum in Mattheum, Homilia 35*, in Migne, PG, t. 56, col. 830. Cf. Marsilius, DP, II.iv.13 **137** 23...*Convenior*] C. 23 q. 8 c. 21 col. 1815. Cf. Marsilius DP, II.v.5

116 positus] penitus Bb Ly **118** et] in *added* Fi An **119** debent] et *added* We | timeri] timori Bb **121** ait] sic *added* Ly **122** ecclesiarum] *omitted* Ly **124** ibidem] idem Bb **125** ideo] non Ly | fiunt] sunt Ww **126** ut...eos¹] et eos servituti subiciant Ww | spolient...comedant] expolient Ww **127** abutantur...glorias] eis utantur ad suam voluntatem et gloriam Ww **128** fiunt] sunt We | suis] *omitted* Ww **129** acceperunt] acceperint Ly Fi An **131** inter] in Fi An **134** eos] eis We **136** concordare videtur] correspondet Ly **137** recitatur] habetur Fi An **138** potero²] *omitted* Bb **139** lacrima] Fi: lacrimae Bb An We Ly **140** Aliter] autem *added* Bb Fi An Ly | debeo...possum] debent nec possunt Ly **141** habetur] videtur Ly | sacerdos] sacerdotes Bb

145 Quod etiam Chrysostomus in libro suo dialogorum qui
De dignitate sacerdotali intitulatur, libro 2 cap. 3, super illud
Apostoli 2 Cor. 1 “*non dominamur fidei vestre*” apertissime
sentire videtur. Ait enim: “*Hii qui foris sunt iudices malignos
150 quosque cum subdiderint ostendunt in eis plurimam
potestatem et eos invitos a priorum morum pravitate
compescunt. In ecclesia vero non coactum sed acquiescentem
oportet ad meliora converti, quia nec nobis a legibus data est
talis potestas ut auctoritate sententiae cohibeamus homines a
delictis*”. Clarius dici non posset quod ecclesia non habet
155 iurisdictionem coactivam, cum in ecclesia nullus debeat ad
meliora cogi nec aliquis debeat cohiberi per iudicalem
sententiam a delictis.

Item, ad habentem iurisdictionem coactivam spectat
negotiis secularibus implicari, quia ad ipsum pertinet
contentiones et lites dirimere. Contentiones autem, lites, et
160 rixe inter negotia secularia computantur (Extra, *Ne clerici vel
monachi secularibus negotiis se immisceant*, c. 1) Sed ad
summum pontificem non pertinet secularibus negotiis
implicari, teste Apostolo 2 Tim. 2, qui ait: “*Nemo militans
Deo implicat se negotiis secularibus*”. Ergo ad summum
165 pontificem ex ordinatione Christi non pertinet iurdictio
coactiva.

Item, papa non habet maiorem iurisdictionem ex
ordinatione Christi quam habuit beatus Petrus. Sed beatus
Petrus et alii apostoli iurisdictionem coactivam a Christo
170 minime receperunt. Ergo nec papa habet iurisdictionem
coactivam ex ordinatione Christi. Maior est manifesta. Minor
probat auctoritate beati Bernardi qui in libro ad Eugenium

144 Chrysostomus] Chrysostomus, *De dignitate sacerdotali*, lib. 2, cap. 3 (Migne, PG, t. 48, col. 634). Cf. Marsilius, DP, II.v.6 **146** 2... 1] 2 Corinthians 1:24 **160** Extra... 161 1] X. 3. 50. 1 col. 1409 **163** 2¹... 2²] 2 Timothy 2:4. Cf. Marsilius DP, II.v.1 **172** auctoritate... Bernardi] Bernardus Clarevallensis, *De consideratione*, I c. 6, in J. Mabillon, ed., *Sancti Bernardi opera omnia*, vol. I, col. 1013, Par. 7D (Paris 1839). Cf. also Migne, PL, t.182, col. 735D. Cf. Marsilius DP, II.v.3

146 Apostoli] Apocal. Ly | 2] et ad *added* Ly | *dominamur*] *dominantur* Ly | *vestre*] *nostrae* Ly **148** quosque] quoque We **149** et] in Ly | *morum*] *nostrorum* Ly **153** dici] *omitted* Fi An **155** debeat] debet We **158** pertinet] spectat Ly **159** Contentiones] contentione Bb **163** 2¹] ad *added* Ly **164** negotiis] ne. Fi An **165** Christi] *omitted* Ly **168** Petrus] et alii apostoli *added* Ly | Sed... 169 Petrus] *omitted* We **169** Petrus] *omitted* Bb **170** receperunt] We: non receperunt Bb acceperunt Fi An Ly **172** Bernardi] Bernardi Bb | in] *omitted* Ly

papam ait: “*Non monstrabunt, puto, qui hic dicerent ubi aliquando quispiam apostolorum iudex sederit hominum*”. Et parum post: “*Stetisse denique lego apostolos iudicandos, sedisse iudicantes non lego, erit illud, non fuit*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod apostoli iudices hominum non fuerunt. Ergo beatus Petrus iurisdictionem non habuit coactivam. 175

Hoc etiam quod apostoli iudices hominum non fuerunt beatus Gregorius sentire videtur. Tractans enim illa verba Apostoli “*secularia igitur iudicia si habueritis*” etc. in *Moralibus*, ait: “*Hii terrenas causas examinent qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt, qui autem spiritualibus dotati sunt terrenis non debent negotiis implicari, ut dum non coguntur inferiora bona disponere valeant bonis superioribus deservire*”. Cum ergo apostoli maximis bonis spiritualibus fuerint dotati, ipsi non erant circa causas hominum et lites aliquantulum occupati, quod glosa super illud ad Cor. “*secularia igitur iudicia si habueritis*” etc. aperte sentire videtur. Ait enim: “*Contemptibiles id est aliquos sapientes qui tamen sunt minoris meriti constituite ad iudicandum. Apostoli enim circumeuntes talibus non vacabant. Sapientes igitur qui in locis consistebant fideles et sancti, non qui huc atque illuc propter evangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit*”. Hiis verbis ostenditur quod apostoli causis hominum terminandis minime insistebant. Ex quo inferitur quod non acceperant iurisdictionem coactivam a Christo, quia omne officium iniunctum eis a Christo diligentissime perfecerunt. 180 185 190 195 200

Discipulus: In scriptura divina habetur aperte quod beatus Petrus iurisdictionem habuit coactivam cum ex potestate officii Ananiam et Saphiram morti tradiderit, teste beato Gregorio in *Dialogo* qui, ut recitatur 23 q. 8 c. *Petrus*, ait: “*Petrus qui Tabitam mortuam orando suscitavit, Ananiam*” 205

181 illa...182 Apostoli] 1 Corinthians 6:4 183 Moralibus] Gregorius Magnus, *Moralia in Job*, lib. 19, par. 25 (Corpus Christianorum Series Latina, [Turnholt: Brepols 1979] 143A, p. 990). Cf. Marsilius DP, II.v.2 191 Ait enim] Cf. also Marsilius DP, II.v.2 204 23...Petrus] C. 23 q. 8 c. 16 col. 1811

176 erit] et An Ly 178 Ergo...181 beatus] Quod Ly 183 examinent] omitted Ly 186 coguntur] cogunt Bb 188 spiritualibus] omitted Ly fuerint] fuerunt Ly 190 ad Cor] 1 Cor. 6 Ly 191 enim] contemptos vel added Ly 192 aliquos] alios We 193 enim] omne Bb | circumeuntes] circumvenientes We 195 huc...illuc] Ly: hac atque illac We Bb Fi An evangelium] consilium Ly 204 23] 21 Ly 205 Petrus] omitted Bb

et Saphiram mentientes morti increpando tradidit, neque enim orasse in eorum extinctione legitur sed solummodo culpam quam perpetraverant increpasse. Constat ergo quod aliquando talia ex potestate exhibentur, aliquando ex postulatione, dum et istis increpando vitam abstulit et illi reddidit orando”. Ex quibus verbis habetur quod beatus Petrus ex potestate usus est iurisdictione coactiva.

Magister: Ad hoc respondent quod verba Gregorii male intelligis. Non enim asserit Gregorius quod beatus Petrus ex potestate officii sui predictos Ananiam et Saphiram morti tradiderit. Tunc enim iudex in causa sanguinis extitisset, quod universis clericis noscitur interdictum. Sed beatus Petrus non ex potestate officii sed ex potestate faciendi miracula, quam Deus persone (non officio papatus) concesserat, morti tradidit supradictos. Nonnunquam autem facit quis absque oratione miracula. Et ita ex hoc probari non potest quod Petrus iurisdictionem habuit coactivam.

Capitulum 4

Discipulus: Circa hanc rationem primam te nimium dilatasti. Ideo complea alias rationes, nam de potestate pape in tractatu secundo de doctrina domini pape magis diffuse tractabimus.

Magister: Secunda ratio ad probandum quod imperator vel princeps alius secularis aut populus sit iudex ordinarius pape talis est. Papa non est magis exemptus a iurisdictione imperatoris quam fuit Christus in quantum fuit homo mortalis. Sed Christus in quantum fuit homo mortalis subjectus fuit iurisdictioni imperatoris, ergo et papa modo similiter, et per consequens imperator est iudex ordinarius domini pape. Maior istius rationis probatione videtur

4,5 tractabimus] Ockham later revised this plan. His planned discussion about papal power was shifted to 3 Dial. 1 (OP VIII, ix-xiii, 103-371 /*De potestate pape et cleri*) The remainder of John XXII's *doctrina* was to be discussed in a new version of 2 Dial. (alluded to in 3 Dial. 1.1.9 [OP VIII, 142.15-17] and 3 Dial. 2.1.24 [OP IX]) which was perhaps never completed: cf. however IPP c. 27 *passim* (OP IV, 325-354).

208 increpasse] impetrasse Fi An 209 exhibentur] We: exhibentur Bb Fi An exhibebantur Ly 214 Petrus] omitted Bb 220 quis] omitted Ly 221 ex] per We 4,1] 1 Fi 2 nimium] nimius Bb 3 complea] compleas An We | de] omitted We 5 tractabimus] tractamus Bb 8 pape] summi pontificis We 9 in...10 mortalis¹] omitted Ly 10 fuit] omitted Ly 12 similiter] simili Ly est subiectus iurisdictioni imperatoris We Vc Ox Ba 13 domini] omitted We

nullatenus indigere, quia vicarius non est maior illo cuius est
 vicarius, sicut nec servus est maior domino nec discipulus est
 maior magistro. Minor probatur auctoritate Christi dicentis ad
 Pilatum Ioh. 19: “*Non haberes potestatem adversum me
 ullam nisi tibi esset datum de super. Propterea qui tradidit me
 tibi maius peccatum habet*”. Ex quibus verbis colligitur quod
 Pilatus iurisdictionem habuit coactivam super Christum, quia
 de potestate coactiva intelliguntur verba Christi cum ad verba
 Pilati dicentis “*michi non loqueris, nescis quia potestatem
 habeo crucifigere te et potestatem habeo dimittere te*”
 respondit. Constat autem quod Pilatus loquebatur de
 potestate coactiva. Ergo Christus locutus est de eadem.

Discipulus: Duplex est potestas coercendi, scilicet
 ordinata et usurpata. Christus autem concessit Pilatum
 habuisse potestatem usurpatam quam tamen Pilatus forte
 credit ordinatam sed in hoc erravit.

Magister: Istam responsionem nituntur excludere.
 Primo auctoritate beati Augustini, qui super verba predicta
 ait: “*Discamus ergo quod dixit quod et Apostolum docuit,
 quia non est potestas nisi a Deo, et quia plus peccat qui
 potestati innocentem occidendum livore tradit quam potestas
 ipsa si eum timore alterius maioris potestatis occidit. Talem
 quippe illi Deus dederat potestatem ut etiam esset sub
 Caesaris potestate*”. Ex quibus verbis colligitur quod sub tali
 potestate Caesaris et Pilati erat Christus in quantum homo
 mortalis, de quali potestate loquitur Apostolus ad Rom. 13
 cum dicit: “*non est enim potestas nisi a Deo*”. Sed Apostolus
 non loquitur de potestate usurpata, sed ordinata, cum dicat
 aperte “*qui resistit potestati Dei ordinationi resistit*”, que
 verba de potestate ordinata, non usurpata, debent intelligi.
 Nam qui potestati usurpate resistit nequaquam Dei

17 Ioh 19] John 19:11. Cf. Marsilius DP, IV.iv.12 21 verba²...22
 dicentis] John 19:10 31 auctoritate... Augustini] Augustinus
 Hipponensis, *In Ioannis evangelium tractatus 124*. Tractatus 116, PL 35,
 cols. 1942-1943. Cf. also CCSL, [Turnholt: Brepols 1954] 36, p. 648. Cf.
 Marsilius DP, II.iv.12 39 Rom 13] Romans 13:1 41 cum...42 aperte]
 Romans 13:2

16 maior magistro] supra magistrum We 23 crucifigere...habeo²]
 omitted Ly 24 responderit] responderit We 25 Ergo] et added We
 27 ordinata] ordinaria Bb 28 tamen] omitted Bb Ly 32 Apostolum]
 Apostolus Ly 34 innocentem] ad added Ly | tradit] Ly: tradidit Bb Fi
 An We 35 timore] illius added Fi 36 esset] ipse added Bb Fi An Ly
 39 quali] qua Fi 40 dicit] dixit Ly | enim] We: omitted Ly Bb Fi An
 41 ordinata] ordinaria Bb 42 aperte] expresse We

45 ordinationi resistit, quia tunc secundum Apostolum sibi
dampnationem acquireret, quod est erroneum. Tunc enim nec
invasori papatus nec alicui tyranno liceret resistere. Loquitur
ergo Apostolus de potestate ordinata, non usurpata, ergo
Christus sic locutus est de potestate, et ita concessit quod
50 Pilatus super ipsum potestatem habuit ordinariam. Insinuat
tamen quod ista potestate ordinaria abutebatur cum dicit “*qui
tradidit me tibi maius peccatum habet*”, quasi diceret ‘tu
habes peccatum dando sententiam in me neque confessum
neque legitime convictum de crimine digno morte. Quia
55 tamen ex timore hoc facis et alii me tibi ex malitia et invidia
tradiderunt, ideo illi maius peccatum habent’. Et ita Pilatus
potestatem ordinariam habuit super Christum in quantum erat
homo mortalis.

Quod Theophilus super illud Ioh. 18 “*a temetipso hoc
60 dicis an alii tibi dixerunt de me*” sentire videtur, dicens: “*Ac
si diceret Christus scilicet ‘si hoc ex teipso loqueris pande
signa mee rebellionis aut si ab aliis percepisti inquisitionem
fac ordinariam*””. Ex quibus verbis colligitur quod Pilatus
potestatem habuit ordinariam inquirendo de criminibus
65 Christo impositis. Qui autem habet potestatem inquirendi
ordinarie de aliquo infamato habet iurisdictionem coactivam
super eundem. Ergo Pilatus habuit super Christum
iurisdictionem coactivam.

Item, Bernardus in epistola ad archiepiscopum
70 Senonensem ait: “*Cum*”, inquit, “*Romani presidis potestatem
Christus super se quoque fateatur celitus ordinatam*” etc. Ex
quibus verbis elicitur quod potestas Pilati non fuit usurpata
sed celitus ordinata. Et ita super Christum iurisdictionem
habuit coactivam, quam tamen in Christum exercere minime
75 potuisset iuste nisi Christus coram eo legitime, quantum
iudici constare potest, fuisset convictus de crimine. Si autem

59 Theophilus] Marsilius DP. II.v.5 | Ioh 18] John 18:34 69 Bernardus]
Bernardus Clarevallensis, *Tractatus de officio episcoporum*, cap. 9. in J.
Mabillon, ed., *Sancti Bernardi opera omnia*, vol. I, col. 1128, Par. 36A
(Paris 1839) . Cf. Marsilius DP, II.iv.12

46 acquireret] acquirere Bb | enim] omitted Bb 47 liceret] omitted Bb
48 ergo²] et added We 49 Christus] omitted Fi An 50 habuit] habuerit
Ly | ordinariam] ordinatam We 51 ordinaria] ordinata We 53 neque]
non Ly 57 potestatem] auctoritatem We 58 homo] omitted Ly
59 Theophilus] Ptholomeus Fi 61 teipso] te Bb 64 inquirendo]
inquirendi We 67 eundem] eisdem Fi 69 in...ad] ad episcopum et Ly
70 Cum] autem added Ly | inquit] igitur Fi An 72 elicitur] eligitur We
colligitur Ly | Pilati] super Christum added We 73 ita] ideo Ly

Christus per testes qui secundum leges repelli non possunt
 fuisset de crimine dampnationis dignissimo ordine iudiciario
 servato convictus, Pilatus Christum condemnando non
 peccasset, quia fuisset per testes falsos deceptus. Iudex autem
 iudicans secundum allegata amore iustitie non peccat, licet
 condempnet innocentem. 80

Capitulum 5

Discipulus: Pro ista ratione que adduxisti ad presens
 sufficient, et ideo aliam rationem adducas.

Magister: Tertia ratio ad probandum quod imperator
 est iudex ordinarius pape talis est. Ille est iudex ordinarius
 pape a quo papa habet super alias ecclesias principatum. Sed
 hoc habet papa ab imperatore, quod probant per privilegium
 Constantini imperatoris concessum Romano pontifici, quod
 est superius allegatum. Ergo imperator est ordinarius iudex
 summi pontificis. 5
 10

Quarta ratio talis est. Imperator fuit iudex ordinarius
 beati Petri, ergo est iudex ordinarius pape. Consequentia est
 evidens, quia papa non est magis exemptus quam fuit beatus
 Petrus. Antecedens probatur, quia omnes apostoli quantum ad
 hoc quod essent subiecti vel non subiecti iurisdictioni
 imperatoris fuerunt pares. Sed beatus Paulus fuit subiectus
 iurisdictioni imperatoris, quia ad Cesarem tanquam ad
 superiorem appellavit. Ergo beatus Petrus fuit subiectus
 eidem. 15

Discipulus: Dicetur istis quod Paulus appellavit non
 quia erat subiectus iurisdictioni imperatoris, sed quia volebat
 caute insidias iudeorum evadere. 20

Magister: Hoc impugnatur sic. Secundum beatum
 Ambrosium, ut habetur 22 q. ultima c. *Cavete: "Non solum in
 falsis verbis sed etiam in simulatis operibus mendacium est"*,
 ubi notat glosa quod "*factis mentimur sicut et verbis*". Beatus
 Paulus igitur, si non erat vere subiectus imperatori, facto 25

Capitulum 5,9 superius] 1 Dial. 5.19 (OP V) 18 appellavit] Cf. Acts
 25:11 24 22...Cavete] C. 22 q. 5 c. 20 col. 1707 26 glosa] C. 22 q. 5 c.
 20 s.v. operibus col. 1708

77 secundum] per Fi An | possunt] poterant We 78 dignissimo]
 dignissimus Ly 81 secundum] omitted Fi **Capitulum 5,2** ratione]
 assertione Ly Fi 4 Magister] omitted Fi 12 ergo] et imperator added
 We 14 Antecedens] 9^{ns} Bb 9^s An 15 vel...subiecti²] omitted Fi An
 16 subiectus] ad superiorem appellavit added Bb 18 Ergo] et added We
 19 eidem] omitted Ly 20 Dicetur] Diceretur We 21 erat] esset Ly
 23 beatum] omitted Bb

mentiebatur cum simulaverit se subiectum, iudicio Cesaris
appellando. Tale autem crimen est beato Paulo minime
30 imponendum. Ergo beatus Paulus vere fuit imperatori
subiectus.

Hanc etiam conclusionem per exemplum ostendunt.
Nam sicut legitur in cronicis, Iohannes 12us “*erat venator et
totus lubricus, adeo quod publice feminas tenebat. Propter
35 quod quidam cardinalium et Romanorum scripserunt occulte
Ottoni principi Saxonum ut scandalo ecclesie compatiens
sine mora Roma properaret. Hoc papa percipiens Iohanni
diacono cardinali tanquam huius facti consiliario nasum et
alteri Iohanni subdiacono qui literas transcripserat manum
40 amputari fecit. Hic cum frequenter per imperatorem et clerum
de sua correctione fuisset monitus, non correctus, presente
imperatore de papatu destitutus, communi voto Leo papa
eligitur*”. Ex quibus colligitur quod imperator est iudex
ordinarius pape. Aliter enim imperator predictum papam
45 nullatenus deposuisset.

Discipulus: Dicerent aliqui quod imperator iniuste
processit, nec dictus papa fuit vere depositus, sed de facto fuit
papatu tantummodo spoliatus.

Magister: Hec responsio impugnatur, quia si papa
50 Iohannes remansisset verus papa ille qui sibi successit, ipso
vivente, non fuisset verus papa sed papatus invasor. Ex quo
sequitur quod omnia que egit nullius fuissent roboris vel
momenti, sed debebant omnia in irritum revocari, quod tamen
minime fuit factum. Imo quod successor ipsius Iohannis ipso
55 vivente fuit verus papa tota tenet ecclesia. Ergo papa
Iohannes 12us vere fuit depositus.

Capitulum 6

Discipulus: Puto quod fortiores rationes pro opinione
predicta fecisti, ideo ad assertionem contrariam te converte,
et quod nec imperator nec aliquis secularis sit iudex

33 in cronicis] What follows is quoted nearly *verbatim* in Q (GF pp. 949-950) | cronicis] MGH SS XXII, *Martini Chronicon*, p. 431. The subsequent text is also cited in Q (GF p. 949).

28 iudicio] iudicium We 29 minime] non Ly 33 12us] 22us Fi
35 occulte] *omitted* Bb Fi An 36 Ottoni] et cito Ly | principi]
imperator] Fi An Ly 37 Roma] Romam Fi Ly 39 subdiacono]
subdiaconi Bb | transcripserat] scripserat Ww 43 quibus] verbis *added*
Ly 47 fuit²] *omitted* Fi An a *added* Ly 52 roboris] roborationis Ly
53 in irritum] irrita Ly | tamen] cum Fi 55 fuit] fuerit We 56 12us]
22us Fi *omitted* Ly **Capitulum 6,1**] 8 Fi

ordinarius pape nitaris ostendere. Hanc enim assertionem
puto consonam veritati. 5

Magister: Quod nec imperator nec aliquis secularis sit
iudex ordinarius pape auctoritatibus et rationibus nonnulli
probare nituntur. Est autem prima ratio talis. Imperator non
est iudex ordinarius illius qui non habet superiorem in terris. 10
Sed papa non habet superiorem in terris ergo etc. Maior
probatione non indiget quia iudex est superior illo cuius est
iudex. Minor est probata superius per plures auctoritates et
rationes.

Discipulus: Prius ostensum est generaliter quod papa 15
non habet iudicem superiorem in terris. Nunc autem
specialiter proba quod imperator vel aliquis laicus vel
populus non est iudex ordinarius ipsius.

Magister: Quod specialiter imperator non sit iudex
ordinarius pape ostenditur primo sic. Inferior non est iudex 20
ordinarius sui superioris. Sed imperator est inferior papa et
eius iurisdictioni subiectus, ergo etc. Maior est manifesta,
unde dicit Nicholaus papa, ut habetur dis. 21 c. *Inferior:*
“*Sole clarius exhibuimus non posse quemquam qui minoris*
auctoritatis est eum qui maioris est potestatis iudiciis suis
addicere aut propriis diffinitionibus subiugare”. Minor vero 25
sanctorum auctoritatibus comprobatur.

Ait enim Gregorius Nazianzenus, ut habetur dis. 10 c.
Suscipitis, scribens imperatoribus Constantinopolitanis:
“*Suscipitis ne libertatem verbi libenter accipitis quod lex*
Christi sacerdotali vos subicit potestati atque istis
tribunalibus subdit. Dedit nobis potestatem, dedit
principatum multo perfectiorem principatibus vestris”. 30

Capitulum 6,13 superius] 1 Dial. 6. 1 23 dis...Inferior] D. 21 c. 4 col.
125 28 dis...29 Suscipitis] D. 10 c. 6 col. 41

6 puto] reputo We 7 secularis] laicus We 9 nituntur] conantur We
10 terris] We Vc Ox Va Vdb: terra Bb Fi An Ly Ba 11 terris] terra Ly
15 est] omitted We 16 iudicem] omitted Ly 18 est] omitted Bb
ipsius] ipsi Bb pape Fi An 20 ordinarius] We Vc Ox Es Ba: omitted Bb
Fi An Ly 21 est inferior] omitted Bb 23 ut] et Bb Fi | 21...Inferior]
22 c. Superior Ww 24 quemquam] quicquam Ly Bb 25 est¹] in added
Ly Bb Fi 26 Minor] Maior Bb 28 Nazianzenus] Vg Va: Nazanzenus
Ww | 10] 18 We 29 Constantinopolitanis] Stantinopolitanis Bb
30 libenter] We: libertatem libenter Bb libertatem Ly Fi An 31 subicit]
We: subiecit Bb Fi An Ly 32 subdit] subdidit Ly | Dedit] enim added
Ly | nobis] vobis Bb Fi | dedit] vobis added Bb nobis added We Fi An
33 vestris] omitted Bb

Item Felix papa, ut habetur eadem dis. c. *Certum*, ait:
 35 “*Certum est hoc rebus vestris esse salutare ut cum de causis
 agitur Dei iuxta ipsius constitutum regiam voluntatem
 sacerdotibus Christi studeatis subdere non preferre*”, et infra:
 “*neque eius sanctionibus velle dominari cuius Deus voluit
 clementie tue pie devotionis colla submittere*”. Hoc idem
 40 habetur dis. 96 c. *Duo sunt* et c. *Si imperator*. Ex quibus et
 multis aliis habetur quod imperator est inferior papa.

Quod etiam multis rationibus nonnulli probare nituntur.
 Primo, quia qui iurat alii fidelitatem est inferior illo cui iurat.
 Imperator prestat iuramentum fidelitatis pape (dis. 63 c. *Tibi*
 45 *Domino*). Ergo etc.

Secundo, quia imperator est inferior illo qui habet
 potestatem transferendi imperium de gente in gentem. Hanc
 potestatem habet papa (Extra, *De electione*, c. *Venerabilem*).
 Igitur etc.

50 Tertio, quia imperator est inferior illo qui potest eum
 excommunicationis sententia innodare. Hoc autem papa
 potest (dis. 96 c. *Duo sunt*). Ergo etc.

Quarto, quia qui potest deponi ab alio est eo inferior.
 Imperator autem potest deponi a papa (15. q. 6 c. *Alius*) Ergo
 55 etc.

Quinto, quia imperator est illo inferior qui in
 temporalibus et spiritualibus potest subditos imperatorum et
 regum legitimare. Hoc potest papa (Extra, *Qui filii sint*
legitimi, c. *Per venerabilem*). Igitur etc.

34 eadem...Certum] D. 10 c. 3 col. 41 40 dis...sunt] D. 96 c. 10 col.
 621 | c²...imperator] D. 96 c. 10 col. 621 42 multis rationibus] Cf.
 OND c. 93 (OP II, 687 at lines 696-707 with a reference to John of Paris’
De potestate regia et papali, c. 11) 44 dis...45 Domino] D. 63 c. 33 col.
 437 48 Extra...Venerabilem] X. 1. 6. 34 col. 165 52 dis...sunt] D. 96
 c. 10 col. 621 54 15...Alius] C. 15 q. 6 c. 3 col. 1443 58 Extra...59
 venerabilem] X. 4. 17. 13 col. 1540

35 hoc] ho Bb hic Ly | vestris] ac added Ly hoc added Bb Fi An | esse]
 We: est Ly Bb Fi An 36 constitutum] We: constitutionem Ly Bb Fi An
 39 clementie] clementia Bb Fi An 40 96] 90 Ly | Si] omitted An
 quibus] verbis added Ly 41 papa] papa Bb 43 quia] omitted We
 45 Domino] Domine Bb Fi An | Ergo] io. Ly 46 quia] omitted Ly
 48 Venerabilem] omitted Ly Venerabilibus An 50 Tertio...52 etc] Tertio
 qui habet potestatem alium excommunicandi est superior. Sed papa potest
 excommunicare imperatorem, igitur. Maior patet, et minor probatur dis. 96
 c. *Duo sunt* Ly 53 quia] Bb: omitted Fi An We Ly | qui] omitted Bb
 54 15] We: 25 Bb Fi An Ly | 6] 1 Ww | Ergo] omitted Ly 56 quia]
 omitted Ly | in] omitted Ly 58 sint] sunt Ww

Capitulum 7

Discipulus: Omittas istam materiam et alias rationes adducas ad probandum quod imperator non est iudex ordinarius pape.

Magister: Secunda ratio principalis ad hoc talis est. 5
Imperator non est iudex ordinarius illius qui imperialibus legibus est solutus, quia leges superioris subiectos astringunt nisi specialiter per superiorem sint exempti. Papa autem legibus imperialibus minime est astrictus (dis. 10 c. 1 et c. *Quoniam*). Ergo imperator non est iudex ordinarius pape. 10

Tertia ratio est hec. Imperator non est iudex ordinarius aliorum clericorum inferiorum, ergo multo magis non est iudex ordinarius pape. Consequentia est evidens. Antecedens vero per innumeros sacros canones posset ostendi. Unde in concilio Carthaginensi, ut habetur 11 q. 1 c. *Placuit*, sic legitur: “*Placuit ut quicumque clericus ab imperatore cognitionem publicorum iudiciorum petierit honore proprio privetur*”. Ex quibus verbis colligitur quod imperator non est iudex ordinarius clericorum. Igitur etc. 15

Quarta ratio est hec. Ille non est iudex ordinarius pape ad quem a papa appellare non licet. Sed non licet appellare a papa ad imperatorem (9 q. 3 c. *Ipsi* et c. *Cuncta*). Igitur imperator non est iudex ordinarius pape. 20

Quinta ratio est hec. Imperator non est iudex illius cui Christus iura imperii commisit. Christus autem commisit iura imperii beato Petro et eius successoribus (dis. 22 c. 1). Ergo imperator non est iudex ordinarius pape. 25

Capitulum 8

Discipulus: Licet non dubitem nullum mortalium esse superiorem summo pontifice, tamen cupio scire quomodo ad rationes hoc probantes adversarii respondere conentur.

7,9 dis...1] D. 10 c. 1 col. 39 | c²...10 Quoniam] D. 10 c. 8 col. 43
15 11...Placuit] C. 11 q. 1 c. 11 col. 1193 22 9...Ipsi] C. 9 q. 3 c. 16
col. 1159 | c Cuncta] C. 9 q. 3. c. 17 col. 1159 26 dis...1] D. 22 c. 1
col. 129

7,1] garbled Fi 6 ordinarius] omitted We 7 superioris] superiores We
8 superiorem] superiores Fi An | autem] a added Ly 9 10] 18 Ww
11 hec] ista Ly 12 aliorum] aliquorum Ly | inferiorum] papa added
Ly | multo] omitted Bb 15 11] We: 12 Bb Fi An Ly | sic] sicut Ly
16 ut] ne Ly 22 Ipsi] Ipse Ly Papa We 25 commisit¹] sed added Ly
Christus²...commisit²] omitted Ly 26 successoribus] Christus commisit
added Ly | 22] 23 Ly | c] q. Bb Fi An Capitulum 8,4 conentur]
conantur Ly tenentur Bb

5 **Magister:** Non omnes qui tenent imperatorem esse
superiorem et iudicem ordinarium pape in modo ponendi
concordant, et ideo non eodem modo ad rationes prescriptas
respondent.

Discipulus: Dic illos diversos modos ponendi.

10 **Magister:** Sunt quidam dicentes quod papa in
spiritualibus imperatori minime est subiectus, sed quantum ad
iurisdictionem temporalem est sibi subiectus quantum est ex
ordinatione Christi. Quia, ut dicunt, Christus quantum ad
15 iurisdictionem nullum apostolorum a
iurisdictione temporali imperatorum exemit, sed omnes voluit
in huiusmodi principibus secularibus esse subiectos, in cuius
signum ipse solvit pro propria persona tributum. Alii autem
dicunt quod imperator in quantum gerit personam populi
christiani in omnibus tam spiritualibus quam temporalibus est
20 superior papa et iudex ordinarius eius.

Discipulus: De iurisdictione temporali pape et
imperatoris pertranseas, quia in tractatu De dogmatibus
Iohanni 22-i de hoc plures questiones tibi movebo.

25 **Magister:** Tu forsitan aliter accipis iurisdictionem
temporalem quam isti.

Discipulus: Accipio iurisdictionem temporalem pro illa
cui aliquis est subiectus ratione prediorum que de imperatore
tenet.

Magister: Aliter accipiunt ipsi.

30 **Discipulus:** Quomodo?

Magister: Dicunt quod iurisdictionis temporalis non solum
respicit predia et temporales divitias sed etiam personas. Quia
omnes persone in dominio alicuius principis commorantes
sive sint divites sive pauperes iurisdictioni principis sunt

Capitulum 8,10 quidam] Johannes Parisiensis, *De potestate regia et papali*, c. 13 17 tributum] Matthew 17:23-26 | Alii] Marsilius, DP I.xv.4; II.viii.7-8; II.x.8 22 imperatoris] Part of this earlier plan was realized in the unfinished 3 Dial. 2 (*De iuribus Romani imperii*) (OP IX) tractatu] Cf. *supra*, note to 1 Dial. 6.4.5 s.v. tractabimus.

12 subiectus] et added Ly 13 ut dicunt] We Vc Ba: ut Bb nec (n^c could be a scriptorial misread for u^t in other contexts as well) Fi An Ly 14 nullum] ullum Fi An | apostolorum] apo^m Fi apl^m Ly 16 principibus] principatibus Ly 17 autem] omitted Ly 19 tam] in added Fi An | quam] in added Fi 22 pertranseas] transeas Fi An dogmatibus] opinabilibus Ly 26 temporalem] imperatoris added We 32 Quia] omitted Bb

subiecte, ita quod si deliquerint eos debet condigna 35
animadversione punire nisi per principem vel superiorem
alium sint exempte.

Discipulus: Video quid per iurisdictionem temporalem
intelligunt, sed ignoro que spiritualia vocant.

Magister: Spiritualia vocant ea que religioni christiane 40
sunt propria, que in nulla alia secta sunt reperta nec ad legem
nature sunt spectantia, sicut que pertinent ad sacramenta
ecclesiastica dispensanda et ad causas fidei terminandas, et in
criminibus que directe contra christianam religionem 45
committuntur. De huiusmodi enim imperator, nisi sicut ceteri
christiani, se intromittere non debet, quia imperator
christianus ratione sue dignitatis maiorem potestatem vel
iurisdictionem nullatenus habet quam habuerunt imperatores
pagani. Illis enim imperatores christiani successerunt, et ideo
idem ius cum illis et non aliud ratione imperii possidere 50
noscuntur. Quia igitur de huiusmodi spiritualibus se
intromittere ad imperatores paganos minime pertinebat, nec
ad imperatorem christianum in quantum imperator est talia
spectant.

Discipulus: Ergo secundum istos si papa homicidium, 55
furtum, adulterium, et consimilia crimina que imperatores et
reges pagani punire solebant committeret, imperator ipsum
punire valeret?

Magister: Hoc nonnulli concedunt, licet dicant quidam 60
eorum quod non deberet eum deponere nisi incorrigibilis
probaretur.

Discipulus: Modo opinionem istorum intelligo
quamvis eam inter hereses reputem numerandam. De qua
tecum in tractatu De dogmatibus Iohannis 22-i prolixius

39 Dicunt] spiritualia] Cf. also 3 Dial. 2.2.4 (OP IX) 40 vocant]
Johanes Parisiensis, *op. cit.*, c. 12 59 concedunt] Johannes Parisiensis,
op. cit., c.13. Cf. Marsilius, DP II.viii.7-8 | quidam...60 eorum]
Johannes Parisiensis, *op. cit.*, c. 13

35 subiecte] subjecti We | ita quod] ut a quo Ly | deliquerint]
delinquerint Bb Fi An | eos] omitted Ly | debet] We Vc Ox Ba Fr:
debent Bb Fi An Ly 36 punire] puniri Ly 37 exempte] exempta Fi
39 intelligunt] intendunt Ly 40 ea] illa Ly 43 dispensanda]
dispensanda Ly | et²...44 directe] que directe in criminibus que Ly
44 christianam] Christi Ly 53 imperator est] imperatorem Ly | talia]
omitted Bb 56 et²...57 reges] omitted Fi An 57 pagani] palam Ly
58 punire] non added Fi An 60 eorum] omitted Bb 62 intelligo] et
added Ly 63 hereses] heresim Bb | qua] omitted Bb illa tamen Ly

65 disputabo. Nunc autem dic qualiter ad rationes et auctoritates
pro assertionem contraria isti respondent. De secundo vero
modo ponendi nichil dicas ad presens.

Magister: Ad primam negant minorem cum accipitur
quod imperator est inferior papa et eius iurisdictioni subiectus
70 quantum ad iurisdictionem temporalem ex ordinatione
Christi. Et ideo in huiusmodi papa non est iudex imperatoris,
licet forte aliquando fuerit iudex imperatoris in quantum
commissarius vel delegatus populi Romani.

Discipulus: Ista sunt verba mirabilia et inaudita nec ea
75 intelligo. Sed si potes fac me intelligere illa, et tunc de eis
certius iudicabo.

Magister: Ut ea intelligas, scire debes quod secundum
istos imperator et quilibet rex temporalis, licet a Deo
quodammodo mediate iurisdictionem suam habeat
80 temporalem, quia secundum Apostolum ad Romanos 13 “*non
est potestas nisi a Deo*”, tamen immediate iurisdictionem
suam habet a populo, imperator a populo Romano, rex
Francie a populo suo, rex Castelle a populo suo. Et sic
quilibet rex a populo suo habet iurisdictionem, nisi sit aliquis
85 rex cuius populus alicui alteri sit subiectus qui possit populo
dare regem, quemadmodum imperatores quondam diversis
populis reges dederunt, quia illi populi imperatori et populo
Romano subiecti fuerunt.

Imperator igitur suam iurisdictionem a populo Romano
90 obtinuit. Populus autem Romanus ex causa rationabili sicut
imperatorem instituit ita eum potuit destituere eiusque
iurisdictionem minuere et augere. Ex quo sequitur quod
populus Romanus ex causa rationabili potuit imperatorem in

66 De...67 ponendi] 1 Dial. 6.8. 17-20 80 Romanos 13] Romans 13:1
81 immediate] Marsilius, DP I.ix.2; I.xv.2 89 a...Romano] Marsilius,
DP I.xv.2; I.xviii 91 destituere] Marsilius, DP I.xii.3

65 et] per Ly 66 vero] omitted We Ly 67 ponendi] probandi Ly
presens] sed infra c. 10 added Ly 70 ordinatione] odinatione Bb
71 huiusmodi] hoc Ly 72 licet...imperatoris] omitted Ly | forte]
omitted Bb Fi An 74 nec] ego added Ly 75 me intelligere] ut
intelligam Ly | illa] ipsa We Vc Ox Va 76 certius] citius Ly 78 licet]
habet Ly 79 suam] omitted We | habeat] omitted Ly 81 tamen] cum
Ly 82 a populo¹] omitted Ly | a¹...imperator] omitted Fi An 83 suo¹]
rex Anglie a populo suo added Ly 84 rex] omitted Ly | iurisdictionem]
suam added Ly 85 populo] suo added Ly 87 et] omitted Fi 89 igitur]
We An Vc Ox: omitted Bb Fi Ly ergo Ba 91 instituit] constituit Fi An
92 iurisdictionem] iurisdictioni We | et] vel An

aliquo casu alterius cui committeret iurisdictioni subicere. Quare potuit pape causam imperatoris delegare. In quo casu papa, tanquam delegatus seu commissarius, auctoritate populi Romani super imperatorem iurisdictionem potuit obtinere, quam iurisdictionem beatus Petrus a Christo non suscepit, et ideo papa in quantum successor beati Petri eam minime habet.

Discipulus: Nunc verba predicta intelligo, quamvis ipsa putem erronea, et ideo ad rationes factas accede.

Magister: Propter diversas opiniones, antequam narrem quomodo ad rationes explicite respondetur, oportet illas opiniones exprimere.

Discipulus: Dic que sunt ille opiniones.

Magister: Sicut tactum est prius, sunt quidam dicentes quod Romanus pontifex nullam iurisdictionem habet vel potestatem ex ordinatione Christi ultra alios quoscunque presbiteros, sed omnem dignitatem suam et potestatem ultra alios habuit ab imperatore vel ab ecclesia seu concilio generali. Alii dicunt quod beatus Petrus pro se et suis successoribus dignitatem papalem et primatum super omnes alios fideles recepit a Christo, sed ista dignitas et primatus, ut dicunt, consistit tantummodo in ordinando et preficiendo episcopos, presbiteros, et doctores populo christiano, nullam habens ex ordinatione Christi iurisdictionem coactivam annexam, sicut nec habet res temporales annexas. Sed sicut papatus temporalia a fidelibus orthodoxis accepit ita a communitate fidelium solummodo habuit iurisdictionem coactivam. Omnis enim communitas potest aliquem sibi preficere qui habeat potestatem maleficos coercenti. Ecclesia autem fidelium ad hoc officium papam sibi prefecit, in nullo tamen iurisdictionem imperatorum diminuendo etiam paganorum, quia hoc non potuit, eo quod omnes catholici tunc temporis imperatoribus infidelibus subiecti fuerunt.

107 prius] 1 Dial. 5.15-19 (OP V) Marsilius, DP II.xv; II.xxi | dicentes] 1 Dial. 5.18 (OP V) **112** Alii dicunt] 1 Dial. 6.8. 10-17

94 cui committeret] cuius committeretur Ly | subicere] subiacere Bb Fi An **101** ipsa...102 putem] ea reputem Ly **102** accede] attende Bb **104** respondetur] respondeatur Ly | illas] *omitted* Fi An **107** sunt] *omitted* Bb **108** habet] habuit Ly **109** ultra] super Fi An | quoscunque] *omitted* We **111** imperatore] imperatorem We | seu] scilicet ex Ly **115** dicunt] dicitur Bb Fi An | tantummodo] *omitted* Ly **119** papatus] papa Ly **123** papam] papatus Ly **124** imperatorum] disrumpendo vel *added* Ly

Discipulus: Ego omnino vellem exire istam materiam de iurisdictione imperatoris et ad alium differre tractatum, et tu me semper plus et plus trahis ad ipsam. Unde, istis omnibus omissis, breviter narra quomodo ad auctoritates et rationes inductas respondetur.

Magister: Sunt quidam (unam responsionem dantes generalem ad omnes auctoritates asserentes quod papa habet iurisdictionem super imperatores et reges et quod quantum ad iurisdictionem est superior eis) dicentes quod tales auctoritates non continent veritatem et ideo sunt nullatenus admittende. Alii autem intellectum sanctorum patrum reputant consonum veritati, sed dicunt quod nonnulli clerici ambitione et avaritia excecati verba eorum nimis large contra mentem eorum interpretati sunt.

Discipulus: Istorum reponsiones volo audire.

Magister: Isti ad evidentiam responsionum suarum dicunt esse sciendum quod penitentia est unum de ecclesiasticis sacramentis, et ideo pertinet ad prelatos. Quare ad ipsos spectat in foro conscientie penitentium peccata cognoscere et ipsis debitam penam iniungere. Et propter istam potestatem quam sacerdotes in foro conscientie habere noscuntur, omnes christiani eis sunt subiecti. Extra autem forum conscientie nullam habent iurisdictionem a Christo immediate, sed illam habent a communitate fidelium vel ab illo in quem communitas fidelium suam transtulit potestatem.

Capitulum 9

Discipulus: Adhuc tu trahis me ad materiam quam nollem hic tractari, et ideo quomodo ad auctoritates et rationes inductas respondetur narra succincte.

Magister: Ad primam auctoritatem Gregorii Nazianzeni respondetur quod per tribunal et principatum prelatorum intelligit potestatem quam in foro conscientie super

137 Alii autem] 1 Dial. 6.8. 112-126 **Capitulum 9,5** primam auctoritatem] 1 Dial. 6.6.28-33

127 exire] scire Fi **128** imperatoris] imperatorum Ly | differre] differri Bb **130** et] ad *added* Bb Fi An **132** responsionem] rōem Ly **134** imperatores] imperatorem We Vc Ba | quod] *omitted* Ly **135** eis] *omitted* Ly **136** non] *omitted* Bb **138** clerici] in *added* Ly **140** interpretati sunt] sumunt Ly **142** responsionum] rōnū Ly **143** est] *omitted* Bb **144** Quare] Qualiter Ly **146** penam] penitentiam Ly **147** istam] penitentiam et *added* Ly **Capitulum 9,3** nollem] vellem Bb tractari] tractare Ly **5** Nazianzeni] Nazanzeni **Bb Ly Ox Vc Fr Ax** Nazaneni **We Fi An Es Va 6** quod] *omitted* Bb

penitentes noscuntur habere. Ista vero potestas, quia spiritualis est et ordinatur ad vitam eternam consequendam, multo perfectior est omni iurisdictione temporali coactiva regum et principum, que principaliter instituta est ad temporalia disponenda. 10

Ad auctoritatem Felicis pape respondetur quod regia voluntas in fide catholica addiscenda et sacramentis ecclesiasticis suscipiendis debet sacerdotibus esse subiecta, si sacerdotes fidem retinent orthodoxam nichil contra iustitiam imperantes. Si vero a catholica deviaverint veritate, vel sibi quam de iure non habent usurpaverint potestatem, reges in huiusmodi nullatenus sunt subiecti. Verba ergo Felicis pape sane intelligenda sunt, et non sunt ex ambitione clericorum cupientium in populis et in clero contra doctrinam beati Petri apostoli dominari in preiudicium regum et principum exponenda. 15 20

Consimiliter respondetur ad c. *Duo sunt* et ad c. *Si imperator*. Nam dicunt isti papam a concilio generali et universali ecclesia aliquam potestatem habere super principes ultra illam quam habet a Christo et in quantum est successor beati Petri. 25

Ad primam vero rationem inductam ad probandum quod imperator est inferior papa, respondetur primo quod maior non est universaliter vera, sed capit instantiam quando aliquis sponte iurat alii fidelitatem. Talis enim ante iuramentum non est semper inferior illo cui iurat, quamvis per iuramentum quodammodo seipsum inferiorem illo efficiat. Ad minorem vero dicitur dupliciter. Uno modo quod imperator nunquam iuravit fidelitatem pape nisi spontanea voluntate, et ideo suis successoribus legem consimilem per tale iuramentum nequaquam imposuit. Aliter respondetur quod ex ordinatione Romanorum a quibus imperator suam habuit iurisdictionem potuit imperator pape iurare, et in hoc tenuisset papa non vicem beati Petri, nec in hoc fuit vicarius Christi, sed in hoc fuisset commissarius Romanorum. 30 35 40

13 Felicis pape] *ibid.* lines 34-39 21 doctrinam] 1 Peter 5:2-3
24 respondetur] 1 Dial. 6. 6.39-40 29 primam] *ibid.* lines 42-45

8 penitentes] penitentes Ly | habere] prelati *added* We | Ista] Ipsa We
10 omni] illa Ly | coactiva] *omitted* Fi An 11 ad] *omitted* We
13 pape] *omitted* Fi An | regia] illa Ly 15 suscipiendis] suscipienda Ly
16 contra] fidem seu *added* Ly 17 deviaverint] deviaverit An
19 huiusmodi] eis *added* We 21 contra] propter Ly 34 seipsum] se Fi
An | efficiat] efficit Ly 36 iuravit] iurat We | suis] sibi Ly
37 consimilem] similem Bb 41 nec] ne Ly

Ad secundam similiter respondetur quod papa non
 transtulit imperium a Grecis in Germanos in quantum
 45 vicarius Christi et successor beati Petri, quia ratione
 vicariatus illius et successionis huiusmodi non habet maiorem
 auctoritatem super imperium quam super regnum Francorum
 vel Anglorum. Sicut igitur in quantum vicarius Christi et
 successor beati Petri non potest transferre regnum Francorum
 50 de una domo ad aliam, ita ratione vicariatus et successionis
 non potuit de gente in gentem transferre imperium
 Romanorum. Transtulit igitur imperium de gente in gentem
 auctoritate Romanorum qui sibi ex causa rationabili
 potestatem huiusmodi contulerunt.

Ad tertiam respondetur tripliciter. Sunt enim quidam
 dicentes quod cum excommunicatio sit potius iurisdictionis
 quam ordinis, papa in quantum vicarius Christi et successor
 beati Petri neminem excommunicare potest, sed potestatem
 excommunicandi habet ab universali ecclesia que in eum
 60 talem transtulit potestatem. Alii enim dicunt quod non papa
 sed imperator in imperio et rex in regno suo potestatem habet
 excommunicandi.

Discipulus: Iestas opiniones puto erroneas, sed tamen
 secundam magis abhorreo. De ipsis tamen in alio tractatu
 tecum collocutionem habebō. Nunc autem dic tertiam
 65 responsionem.

Magister: Tertia responsio est quod papa in quantum
 vicarius Christi habet potestatem excommunicandi, sed
 penam maiorem nullatenus inferendi. Dicunt enim quod ista
 70 est ultima pena quam possunt ecclesiastici exercere. Isti igitur
 dicunt quod papa in hoc est imperatore superior, sed tamen in
 aliis est inferior ipso, scilicet in omni iurisdictione temporali.

Ad quartam rationem respondetur quod papa non potest
 deponere imperatorem ratione papatus, sicut nec ratione
 75 papatus potest deponere regem Francie. Sed sicut Zacharias
 papa regem Francorum auctoritate populi regni illius
 deposuit, et ita illi principaliter deposuerunt, et ut testatur

43 secundam] *ibid.* lines 46-49 55 tertiam] *ibid.* lines 50-52 70 ultima
 pena] Johannes Parisiensis, *op. cit.*, c. 13 73 quartam] 1 Dial. 6. 6. 53-55

43 secundam] secundum We 50 ad] in Ly 51 in gentem] *omitted* Bb
 52 Transtulit...53 Romanorum] *omitted* Ly 57 ordinis] idcirco *added*
 Ly 60 enim] autem An Ly 64 ipsis] ipsa Fi An 65 tecum] We Vc Ox
 Es Ba Fr: *omitted* Bb Fi An Ly 69 enim] quidam *added* Ly | ista]
omitted Ly 75 Francie] Bohemie Ba | Sed] *omitted* Ly 76 Francorum]
 Francie Fi An

glosa 15 q. 6 c. *Alius*: “*dicitur deposuisse quia deponentibus consensit*”, ita papa auctoritate Romanorum posset imperatorem deponere. 80

Ad quintam rationem respondetur quod papa ratione papatus non potest illegitimos in temporalibus legitimare. Si autem hoc fecit licite de facto, ratione alicuius alterius potestatis que non est annexa papatui hoc fecit.

Discipulus: Responde ad secundam rationem principalem. 85

Magister: Ad secundam rationem respondetur quod papa ratione papatus non est solutus legibus imperialibus que divinis legibus non repugnant, licet aliunde forsitan sit solutus. 90

Ad tertiam rationem principalem respondetur quod clerici, nisi sint exempti auctoritate regum vel concilii generalis, pertinent ad forum secularium potestatum.

Ad quartam respondetur quod in temporalibus licet appellare a papa ad imperatorem nisi per universalem ecclesiam sit exemptus. 95

Ad quintam dicitur quod Christus commisit Petro iura imperii terreni, hoc est potestatem super malos in spiritualibus, non in temporalibus. 100

Capitulum 10

Discipulus: Michi placet quod expedivisti te breviter de rationibus supradictis, tum quia in alio tractatu super ipsas redibo, tum quia non audivi quod frater M. de Cesena et sequaces sui, quorum dicta contra dominum papam principaliter examinare propono, dogmatizant vel sentiunt quod papa non habeat iurisdictionem coactivam vel quod imperatori subiectus sit. Ideo ad secundam assertionem quam recitasti in secundo capitulo huius sexti te converte, et motiva illius enarra. 10

78 glosa] C. 15 q. 6 c. 3 s.v. deposuit col. 1443 81 quintam] 1 Dial. 6. 6. 56-59 85 secundam... 86 principalem] 1 Dial. 6.7. 5-10 91 tertiam... principalem] *ibid.* lines 11-19 94 quartam] *ibid.* lines 20-23 97 quintam] *ibid.* lines 24-27

79 consensit] consenserit Fi An 82 in temporalibus] *omitted* Fi An 84 hoc fecit] *omitted* Bb Fi An | fecit] facit We 87 respondetur] responditur Bb 88 ratione papatus] *omitted* Fi An 89 non] minime Ly 94 quartam] rationem *added* Ly **Capitulum 10,1**] 23 Fi 13 An 3 tum] tamen An | ipsas] ipsos Ly 4 Cesena] Thesena Ly 6 dogmatizant] dogmatizent Bb Fi An | sentiunt] Ly: sentiant We Bb Fi An 10 illius] *omitted* Bb

Magister: Illa assertio continet duas partes, quarum prima est quod si papa esset de heresi graviter diffamatus, ecclesia universalis et etiam concilium generale et aliqua alia congregatio vel persona potestatem inquirendi et coercendi ipsum haberet.

Discipulus: Circa hanc partem peto ut disseras primo an ecclesia universalis, si papa esset de heresi graviter diffamatus, super ipsum potestatem haberet.

Magister: Circa hoc, ut dixi, est una assertio quod sic. Aliorum autem est assertio quod non, dicentium quod licet papa effectus hereticus ecclesie sit subiectus (quia eo ipso quod fit hereticus fit non papa), si tamen falso fuerit de heresi diffamatus non est subiectus ecclesie nec ecclesia in hoc casu habet potestatem aliquam super ipsum.

Discipulus: Motiva utriusque assertionis auscultabo libenter. Primo autem allega motiva secunde assertionis.

Magister: Primum motivum est tale. Nulla falsa infamia potest persone vel collegio aut congregationi iurisdictionem aut potestatem conferre. Sed papa de heresi minime diffamatus non est de iurisdictione ecclesie nec subest ei. Igitur nec papa falso de heresi diffamatus est ecclesie subiectus.

Secundum motivum est tale. Ille qui in aliqua causa est aliis superior non est in eadem causa inferior illis, quia in eadem causa idem respectu eiusdem vel eorumdem non potest esse superior et inferior. Sed papa manens verus papa in causa fidei est omnibus aliis superior, quia si omnes christiani sibi in causa fidei erronee dissentirent omnes de iure, licet de facto non posset, coercere deberet. Ergo papa propter nullam falsam infamiam fit subiectus ecclesie in causa heresis.

Tertium motivum est tale. Si papa de heresi diffamatus iudicio ecclesie esset subiectus, ecclesia posset iudicare de ipso. Hoc autem non potest fieri, quia cum ecclesia universalis simul conveniri non possit oportet generale concilium convocari ad diffiniendum de causa pape. Sed

11 partes] *omitted* Ly 13 et²] etiam *added* Ly 18 diffamatus] infamatus We 20 autem] *omitted* An 22 fit¹] sit Ly | fit²] fiet Ly | falso] false Fi An 25 auscultabo] ascultabo We Fi An 27 motivum] dicte assertionis *added* We 28 vel] *omitted* Fi An 36 et] vel Bb | Sed papa] We Vc Ox Ba Va Vdm: *omitted* Bb Fi An Ly | verus] vere Ly 39 de] *omitted* We | posset] potest Ly 42 motivum] eorum *added* Fi An 45 conveniri] convenire We | possit] potest Ly 46 convocari] convocare Ly

nullus potest absque papa generale concilium convocare. Nec ipse potest compelli per aliquem generale concilium congregare. Quia si aliquis posset eum compellere generale concilium congregare ille esset superior papa, et ita aliqua persona esset superior papa. Quod non est verum, ut dicunt. Ecclesia ergo universalis de papa iudicare non potest, et ita papa, quantumcunque fuerit de heresi diffamatus, ecclesie minime est subiectus. Predicta assertio etiam auctoritatibus et exemplis videtur posse probari. Plures vero auctoritates hoc expresse sonantes supra primo c. huius sexti sunt inducte.

Hoc etiam alia auctoritate simul et exemplo probatur. Nam prout recitatum est supra (ubi inquisitum est an papa possit hereticari), Nicholaus papa, ut legitur dis. 21 c. *Nunc autem*, ait: “*Tempore Diocletiani et Maximiani augustorum Marcellinus episcopus urbis Rome qui postea insignis martyr effectus est, adeo compulsus est a paganis ut templum eorum ingressus grana thuris super prunas imponeret, cuius rei gratia collecto universorum episcoporum concilio et inquisitione facta, hoc idem pontifex se egisse confessus est. Nullus tamen eorum proferre sententiam in eum ausus est dum ei sepiissime omnes dicerent ‘tuo ore iudica causam tuam non nostro iudicio’ et iterum ‘noli audiri in nostro iudicio sed collige in sinu tuo causam tuam’ et rursus ‘quoniam ex te’, inquit, ‘iustificaberis aut ex ore tuo condempnaberis’, et iterum dicunt ‘prima sedes non iudicabitur a quoquam’*” Ex quibus verbis datur intelligi quod beatus Marcellinus fuit de heresi diffamatus, nec mirum, cum actum hereticalem commiserit. Ex quo enim idolis immolavit fuit de apostasia perfidie vehemente suspectus, quare potuit de heresi graviter diffamari. Hoc tamen non obstante, nemo episcoporum fuit ausus in ipsum proferre sententiam. Ergo quantumcunque papa fuerit de heresi diffamatus nullius est subiectus iudicio.

Capitulum 10,58 supra] 1 Dial. 5.2 (OP V) 59 dis...60 autem] D. 21 c. 7 col. 125

47 convocare] vocare Ly 54 etiam] omitted Ly 55 vero] namque Ly 57 etiam] et added Bb 59 possit] posset Ly 60 Diocletiani] Dyoclisiani We 61 Rome] Romane Ly 62 est²] fuit Ly 64 universorum] numerosorum We 65 pontifex] papa We 66 eorum] illorum Ww 68 et...iudicio²] omitted Ly 69 quoniam] We: quomodo Bb Fi An Ly 70 inquit] inquit We inquirunt Ly | condempnaberis] dampnaberis Bb Fi Ly | et...71 iterum] item Ly 71 iudicabitur] iudicatur We 73 hereticalem] hereticale We hereticum Ly 75 vehemente] vehementer We Ly | quare] quia Ly 76 non] omitted An 77 quantumcunque] quancumque Ly

80 **Discipulus:** Ista ratio non videtur concludere quod papa de heresi diffamatus non sit subiectus ecclesie universali et concilio generali, quia auctoritas Nicholai non loquitur de ecclesia universali et de concilio generali, sed de quibusdam episcopis qui convenerunt ad inquirendum de causa pape Marcellini.

85 **Magister:** Dicunt alii quod auctoritas predicta Nicholai manifeste declarat quod papa de heresi diffamatus etiam ecclesie universali et concilio generali minime est subiectus, quia (secundum beatum Hilarium “*intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi*”) ad intelligendum verba
90 predicta que Nicholaus papa recitat recurrendum est ad causam dicendi. Causam autem quare episcopi qui convenerunt ad inquirendum de facto pape dixerunt “*tuo ore iudica causam tuam non nostro iudicio*” ipsimet assignant dicentes “*prima sedes non iudicabitur a quoquam*”. In verbis
95 istis insinuant aperte quod summus pontifex etiam in casu illo in quo fuerunt, scilicet si summus pontifex fuerit de heresi diffamatus, a nullo est penitus iudicandus, et ita nec ab ecclesia universali nec a concilio generali est papa diffamatus de heresi iudicandus. Quia ex quo ipsi quorum verba
100 approbantur a canone minime distinxerunt nec nos debemus distinguere.

Secundo probatur eadem assertio per exemplum de Symacho papa, de quo legitur in decretis dis. 17 § *Hinc* in hec
105 verba: “*Episcopi in synodo residentes congregata auctoritate eiusdem Symachi dixerunt ‘Symachus papa sedis apostolice presul ab huiusmodi opinionibus impetitus quantum ad homines respicit sit immunis et liber cuius causam totam Dei iudicio reservamus’*”. Ex quibus verbis colligitur quod Symachus papa iudicio synodi non erat subiectus licet fuerit

88 secundum...Hilarium] Hilarius Pictaviensis, *De Trinitate*, IV.14, in Migne PL, t. 10, col. 107 103 dis...Hinc] *Dictum Gratiani post D. 17 c. 6, § Hinc*, col. 91

82 et] vel We | de¹] omitted We Ly 83 convenerunt] convenerant Bb 86 etiam] est Ly 87 et concilio] vel collegio Ly | est] omitted Ly 88 Hilarium] Hyllarium We 89 intelligendum] ergo added We 91 qui] omitted We 92 inquirendum] querendum Fi An | pape] cum added Ly 94 In] quibus added We 95 istis] omitted We | aperte] manifeste We etiam] omitted Fi An 100 nos] We Vc Ox Va Es Ba Fr Sm: omitted Bb Fi An Ly 102 per exemplum] We Vc Ox Ba: omitted Bb Fi An Ly 103 in decretis] omitted Ly | 17] 1 vel 11 Fi An 106 impetitus] impeditus Fi Ly 108 reservamus] servamus Ly

de heresi diffamatus, quia, ut notat glosa ibidem, iste 110
 opiniones quibus fuerat Symachus impetitus causam heresis
 contingebant. Ait enim: “*primo fuit*”, scilicet Symachus,
 “*accusatus de heresi, sed cum appareret calumnia accusantis*
fuit postea absolutus ut hic dicitur”.

115

Capitulum 11

Discipulus: Ad presens sufficiant iste allegationes pro
 assertionem predicta, et ideo motiva assertionis contrarie non
 differas allegare.

Magister: Quod papa si de heresi diffametur sit 5
 subiectus iudicio universalis ecclesie nonnulli conantur
 ostendere. Primo sic. Ille qui potest accusari et iudicari de
 heresi est subiectus iudicio universalis ecclesie si fuerit de
 heresi diffamatus. Papa autem potest de heresi accusari et
 iudicari (dis. 40 c. *Si papa*). Ergo etc. 10

Secundo sic. Qui potest ab aliquo reprehendi pro heresi
 est subiectus in eadem causa iudicio universalis ecclesie. Sed
 papa potest pro heresi ab aliquo reprehendi. Hoc probatur per
 exemplum de beato Petro quem beatus Paulus, quia non
 ambulabat ad veritatem evangelii, reprehendit ad Gal. 2. Ergo 15
 papa si fuerit de heresi diffamatus iudicio universalis ecclesie
 est subiectus.

Tertio sic. Minor iudicio superioris est subiectus. Sed
 papa est minor universali ecclesia, sicut orbis maior est urbe.
 Ergo etc. 20

Quarto sic. Nulli corpori sufficienter est provisum nisi
 membra putrida que totum corpus valent inficere possint
 abscindi. Sed tota ecclesia militans unum corpus est, teste
 Apostolo ad Rom. 12. Ait: “*Unum corpus sumus in Christo*”.
 Istius autem corporis papa est membrum quoddam. Ergo non 25
 est sufficienter provisum ecclesie nisi papa possit abscindi
 per ecclesiam si hereticam incurrerit pravitatem. Cum ergo
 Christus non defecerit in necessariis ecclesie militanti,

110 glosa] D. 17 c. 6, § *Hinc* s.v. immunis, col. 92 11,10 dis...papa] D.
 40 c. 6 col. 259 15 Gal 2] Galatians 2:14 24 Rom 12] Romans 12:5

110 de] *omitted* Ly | diffamatus] preterea *added* Ly 111 impetitus]
 impeditus Ly 114 hic] ibidem Ly 11,3 non] *omitted* Bb 5 si...
 diffametur] sic de heresi diffamatus Ly 10 40] 4 Ly | Ergo] *omitted* We
 15 ambulabat] ambulavit We 18 Minor] Maior Bb 19 ecclesia]
 ecclesie Bb 21 sufficienter] suffi^{it} Bb 22 membra] minora Bb
 24 Apostolo] qui *added* We | ad] qui Ly 25 quoddam] *omitted* Ly
 27 incurrerit] incurrat Ly 28 Christus] *omitted* Fi An | militanti]
 militantis Ly

30 sequitur quod per ecclesiam militantem papa, si efficiatur hereticus, potest abscindi. Et per consequens si fuerit de heresi diffamatus iudicio universalis ecclesie est subiectus.

Quinto sic. Ille qui est de aliquo crimine denuntiandus ecclesie, iudicio universalis ecclesie est subiectus si fuerit diffamatus. Sed papa potest pro crimine heresis denuntiari ecclesie, Christo dicenti Matth. 18: “*Si peccaverit in te frater tuus*”, et post: “*Si non audierit eos dic ecclesie*”. Ex quibus verbis colligitur quod cum papa censendus sit frater, ipse potest pro crimine potissime heresis denuntiari ecclesie. Ergo si fuerit de crimine heresis diffamatus iudicio ecclesie est subiectus.

Capitulum 12

Discipulus: De ecclesia universali (an sibi summus pontifex sit subiectus) que dixisti sufficiant. Nunc autem sententias peritorum de concilio generali, an super papam de heresi diffamatum iurisdictionem vel potestatem obtineat, aperire digneris.

Magister: Sunt nonnulli dicentes quod concilium generale super papam de heresi diffamatum nullam habet iurisdictionem omnino, quod pluribus rationibus nituntur ostendere. Est autem prima ratio talis. Ecclesia universalis non habet iurisdictionem super papam de heresi diffamatum, sicut nituntur per rationes prius adductas ostendere. Ergo multo fortius concilium generale non habet iurisdictionem super papam de heresi diffamatum.

Secundo sic. Nulla congregatio specialis in quacunque causa habet iurisdictionem super papam, cum in omni causa quelibet congregatio particularis papa inferior sit censenda. Concilium autem generale est quedam congregatio particularis seu specialis, quia omnes christianos minime comprehendit. Ergo concilium generale non habet iurisdictionem super papam.

Tertio sic. Illa congregatio que potest contra fidem errare non habet iurisdictionem super papam de heresi

35 Matth 18] Matthew 18:15, 17 12,12 prius] 1 Dial. 6.10

29 efficiatur] afficiatur Bb 30 abscindi] abscidi Bb 36 tuus] etc. added We | eos] We: te Bb Fi An Ly 12,6 aperire] experire Bb 8 diffamatum] infamatum Ly 9 rationibus] omitted Bb 10 Est...talis] quarum prima ratio (omitted An) talis est Fi An 11 non] nullam Ly 12 sicut] quod Ly | prius] post Ly 15 sic] omitted Ly 16 causa¹] generale non added Bb 17 sit] omitted Bb

mendaciter diffamatum. Generale autem concilium potest
 contra fidem errare, sicut nonnulli per plures rationes probare
 nituntur. Ergo etc. 25

Quarto sic. Illa congregatio que in causa heresis est
 inferior papa, etiam de heresi diffamato, non est in eadem
 causa papa superior. Sed totum concilium generale preter
 papam est in causa heresis papa inferius, quia si totum
 concilium generale preter papam, etiam de heresi mendaciter
 diffamatum, contra fidem erraret ipse omnes de iure punire
 deberet. Ergo in causa heresis papa concilio generali est
 superior. 30

Discipulus: Totum concilium generale preter papam
 non potest contra fidem errare, quia Deus qui promisit fidem
 catholicam usque ad finem seculi duraturam non permetteret. 35

Magister: Ista responsio impugnatur, tum quia, esto
 quod totum concilium generale preter papam erraret
 nequaquam fides christiana desineret, quia salvaretur in papa
 et in multis aliis. Fides autem in solo papa posset salvari,
 quemadmodum tempore passionis Christi in unica muliere
 remansit. Tum quia unus potest ad se trahere totum concilium
 generale, et unus potest toti residuo concilii generalis
 contradicere, sicut notatur dis. 31 c. *Nicena*. Ergo multo
 fortius papa qui est principalis et caput concilii generalis
 potest toti residuo contradicere, et per consequens residuo
 minime est subiectus. 40 45

Quinto sic. Illa congregatio que nullam auctoritatem
 habet nisi a papa, et que absque papa congregari non potest,
 nullam habet iurisdictionem super papam nisi papa sponte
 eius iudicio se submittat. Sed concilium generale nullam
 habet iurisdictionem seu potestatem aut auctoritatem nisi a
 papa, nec potest absque eius mandato aliquo celebrari.
 Igitur papa nisi voluntarie se submittat iudicio generalis
 concilii minime est subiectus. 50 55

25 per...rationes] 1 Dial. 5.26 (OP V) The lack of any specific back
 reference suggests that the text of 1 Dial. 6.12 was an earlier composition
 which on this point remained unpolished. 45 dis...Nicena] D. 31 c. 12
 col. 201

29 papa] pape Bb Fi An 31 de] *omitted* Bb 32 punire] puniret Bb
 33 concilio...34 superior] non est inferior concilio generali We
 39 totum] *omitted* Fi An 41 solo] sola Fi An | posset salvari] potest
 servari ly 43 remansit] mansit Bb | unus] u⁹ Fi n⁹ An 45 31] We: 13
 Bb Fi An Ly | Ergo] *omitted* Bb 52 eius] eorum We 55 Igitur...nisi]
 Igitur si papa non Ly 56 minime] ei *added* Ly

Capitulum 13

Discipulus: Quomodo allegatur in contrarium manifesta.

Magister: Quod papa iudicio generalis concilii sit
5 subiectus quidam moliuntur ostendere. Primo sic. Ecclesia
universalis iurisdictionem obtinet super papam de heresi
diffamatum. Igitur et ista congregatio que vicem gerit
universalis ecclesie iurisdictionem habet super papam de
heresi diffamatum. Concilium autem generale gerit vicem
10 universalis ecclesie. Ergo etc.

Secundo hoc probatur sic. Diffamatus de aliquo crimine
est iudicio concilii generalis subiectus si eidem concilio super
obiecto crimine respondere tenetur. Papa autem diffamatus de
heresi generali concilio respondere tenetur. Unde et in
15 decretis 2 q. 7 § *Item cum Balaam* sic legitur: “*Symachus
papa in Romana synodo dignitate sua expoliatus, prius statui
pristino reddi precipitur, ut tunc veniret ad causam, et si ita
recte videretur accusantium propositionibus responderet.
Digna res visa est maximo numero sacerdotum atque
20 mereretur effectum. Et cum postmodum ordinaretur quomodo
esset accusandus, prefatus papa, ut causam diceret,
occurrerat, sed ab emulis est impeditus*”. Ex quibus verbis
datur intelligi quod Symachus papa, qui fuit de heresi
accusatus sicut notatur in glosa dis. 17 § *Hinc*, coram synodo
25 respondere debebat. Ergo in causa heresis concilium generale
est super papam de heresi diffamatum.

Tertio sic per glosas super decretis hoc probatur. Ait
enim glosa dis. 19 c. *Anastasius*: “*Papa tenetur requirere
consilium episcoporum, quod verum est ubi de fide agitur et
30 tunc synodus maior est papa*”. Hiis verbis patenter asseritur
quod in causa fidei synodus maior est papa.

13,15 2...Balaam] *Dictum Gratiani post C. 2 q. 7 c.41, § Item cum Balaam, col. 929* **24** glosa...Hinc] D. 17 c. 6, § *Hinc*, s.v. immunis, col. 92 **28** glosa...Anastasius] D. 19 c. 9 s.v. concilio col. 111

13,1] 3 Fi **7** Igitur...9 diffamatum] *omitted* We | vicem] vitam An **9** gerit] tenet Ly **11** hoc probatur] *omitted* Ly **12** iudicio...generalis] concilio generali We Vc | si] et Ly **14** et] *omitted* We **15** §...Balaam] c. *Nos* Ly | cum] *omitted* We Bb Fi An **17** tunc] dicit We **18** recte] We: rectum Bb Fi An Ly | videretur] We: videtur Bb Fi An Ly responderet] respondetur Bb Fi An **19** maximo] maxime Ly | numero] numere Fi An **20** mereretur] Bb: meretur Fi An We Ly | quomodo] *omitted* Bb **22** est] *omitted* Fi An **24** notatur in] notat We Vc Ox **26** super] supra We **27** sic] *omitted* Bb We Ly **29** consilium] concilium Bb

Item, glosa dis. 15 c. *Sicut dicit in hec verba: "Videtur ergo quod papa non possit destruere statuta concilii, quia orbis est maior urbe, unde requirit papa consensum concilii (dis. 19 c. Anastasius) Arg. contra dis. 17 § Hinc etiam et Extra, De electione c. Significasti, ubi dicitur concilium non potest pape legem imponere, et 35 q. 9 c. Veniam, sed intellige quod hic dicitur circa articulos fidei"*. Ex quibus verbis colligitur quod circa articulos fidei synodus maior est papa et sibi legem potest imponere, et per consequens in causa fidei synodus iurisdictionem habet super papam.

Item, glosa dis. 21 c. *Nunc autem ait: "Queritur quare isti non deposuerunt papam cum esset confessus de heresi ut dis. 40 c. Si papa. Dicit Hug (uccio) quod paratus erat corrigi. Licet enim papa vel alius sit hereticus, si tamen paratus est corrigi non deponitur ut 24 q. 3 c. Dixit Apostolus, vel ideo non debebant ipsum deponere quia coactus fecit"*. Ex quibus verbis datur intelligi quod episcopi potestatem habent deponendi papam de heresi accusatum, licet non debeant ipsum semper deponere quia aliquando non est dignus deponi. Causam tamen pape habent audire et ita potestatem obtinent super ipsum.

Capitulum 14

Discipulus: Allegationes prescripte me fere ad perplexitatem inducunt. Durum enim michi videtur asserere quod oves super pastorem, membra super caput, filii super patrem, discipuli super magistrum, subditi super prelatum, iurisdictionem aut potestatem vel auctoritatem obtineant, presertim cum iniqua et falsa infamia iurisdictionem non

32 glosa...Sicut] D. 15 c. 2 s.v. presumit, col. 71 **36** Extra... Significasti] X. 1. 6. 4 col. 110 **37** 35... Veniam] C. 35 q. 9 c. 5 col. 2453 **42** glosa... autem] D. 21 c. 7 s.v. Marcellinus, col. 127 **44** dis... papa] D. 40 c. 6 col. 259 **46** 24...47 Apostolus] C. 24 q. 3 c. 29 col. 1885 **Capitulum 14,7** presertim... 12 brevi] Possible LTR | iniqua... 8 tribuere] The point is also made by the Magister in lines 19-20 and in lines 67-70.

33 ergo] We: omitted Bb Fi An Ly **35** Anastasius] 71 added Ly contra] 19 Ly | 17] 16 We Bb Fi An 1 Ly | etiam] omitted Ly **36** Significasti] Sig^ati Bb Sig^ti Fi An Signasti We Signati Ly **37** 35] 15 Ly **38** hic] h' Fi An hoc Ly **42** dis 21] 31 c. added Ly | Queritur] omitted Ly **43** deposuerunt] deposuerint We | papam] papa Bb confessus] accusatus Fi An **44** 40] 60 Ly | Dicit] dicens Ly | Hug] H. Bb omitted Fi An Ly h' We **45** vel...hereticus] hereticus vel alius An **46** ut] et added Ly **47** debebant] We: debebat Bb Fi An Ly **Capitulum 14,6** iurisdictionem] habent added Fi

debeat nec possit tribuere. Et ideo grave apparet dicere quod
 10 papa de heresi mendaciter diffamatus propter talem infamiam
 cuiuscunque vel quorumcunque subdatur iudicio, maxime
 cum impossibile minime videatur quod tota fides catholica in
 papa solo remaneat, saltem pro aliquo tempore brevi. Ex alia
 parte zelus fidei christiane me subtiliter angit ne dicam
 15 nullam debere fieri inquisitionem aut iudicium de papa super
 crimine heresis diffamato, quia cum probabiliter teneam
 papam posse hereticam incurrere pravitatem, si de ipso nulla
 posset inquisitio fieri tota fides posset periclitari. Unde si
 20 aliqui istam perplexitatem nituntur dissolvere michi revela.

Magister: Est quedam assertio quod propter nullam
 20 infamiam falsam habet ecclesia iurisdictionem super papam.
 Si tamen papa fuerit de heresi taliter diffamatus quod sine
 scandalo ecclesie vel periculo fidei tolerari non posset, non
 solum universalis ecclesia aut concilium generale sed etiam
 25 episcopi habent potestatem inquirendi de ipso, quem si
 deprehenderint manifeste hereticum ipsum debent coercere
 vel aliis denunciare pravitatem eiusdem.

Discipulus: Ista assertio contradictionem videtur
 includere. Una enim pars alteri apparet repugnare. Si enim
 30 nulla persona super papam de heresi diffamatum habet
 iurisdictionem, nulla persona de ipso valebit de iure inquirere,
 quia non ad inferiorem nec ad parem sed ad superiorem
 iurisdictionem habentem officium inquisitionis spectare
 dinoscitur.

Magister: Ad illam obiectionem respondetur quod sicut
 35 inquisitio ad superiorem spectat ita etiam citatio pertinet ad
 superiorem. Non enim par vel inferior potest regulariter suum
 superiorem citare, sed citare est iurisdictionem habentis. Et
 tamen hoc non obstante potest in casu quis iurisdictionem
 minime habens super alium citare eundem. Si enim
 40 probabiliter dubitatur an iudex habeat iurisdictionem super
 aliquem, ipsum debet et potest citare, et citatus ire tenetur et
 ostendere quod citatio non tenet. Quod si non fecerit poterit
 ipsum alius excommunicare, et propter contumaciam iudex

11 impossibile] possibile We | videatur] videtur Ly 13 subtiliter]
 fortiter We 14 debere] deberem We 15 quia] quare Ly 20 ecclesia]
 ecclesiam Bb | iurisdictionem] iurisdictione We 21 papa] papam Bb
 22 posset] possit We 28 includere] concludere Ly 30 de²] omitted Ly
 39 eundem] eum Ly | enim] autem Ly 40 habeat] We Vc Ox Sm Vd
 Ba Es Fr: haberet Bb Fi An Ly 41 aliquem] tamen added Ly 43 alius]
 omitted Ly

qui nullam habuit iurisdictionem super ipsum incipit
iurisdictionem super eum habere, quantum ad hoc quod 45
ipsum potest excommunicationis sententia innodare (Extra,
De appellationibus, c. Si duobus).

Sic est, ut dicunt, de inquisitione dicendum. Quod licet
inquirere regulariter ad superiorem pertineat, si tamen 50
probabiliter dubitatur de aliquo qui non potest ad superiorem
recurrere an habeat super alium iurisdictionem et potestatem
inquirendi, et non aliter nisi inquirendo ad veritatem poterit
pervenire (an scilicet super alium habeat iurisdictionem),
licebit sibi de ipso inquirere ut cognoscat an ille ad eius
iurisdictionem pertineat. 55

Sic dicunt esse in proposito, quia eo ipso quod papa de
heresi tam graviter diffamatur quod talis infamia, absque
scandalo ecclesie et periculo fidei, dissimulari aut tolerari non
possit, prelati possunt probabiliter dubitare an papa sit
catholicus vel hereticus. Quia de diffamato dubitandum est 60
ante inquisitionem et examinationem cause an fama veritati
innitatur, et per consequens dubitandum est an diffamatus
crimen super quo diffamatur commiserit. Si autem prelati
probabiliter dubitant an papa de heresi diffamatus sit
catholicus vel hereticus, sequitur quod probabiliter dubitant 65
an papa sit de iurisdictione ipsorum effectus. Nam si fama est
falsa non est de iurisdictione ipsorum, quia papa manens papa
propter falsam infamiam non est de iurisdictione
quorumcunque. Falsa enim infamia nullam iurisdictionem
tribuit. Si autem fama continet veritatem, papa taliter 70
diffamatus est vere hereticus. Si autem vere est hereticus est
de iurisdictione catholicorum.

46 Extra...47 duobus] X. 2. 28. 7 col. 910

44 habuit] habet Ly | incipit] We Vc Ox Ba Va Sm: *omitted* Bb Fi An Ly
45 habere] *gap* Fi An haberet Ly 47 Si] *omitted* Ly 48 est] We Vc Ox
Ba Va Fr: *omitted* Bb Fi An Ly | ut] *omitted* Ly 53 habeat] habuit Bb
An habuerit Fi 56 esse] quod est Ly | de] *omitted* Bb 57 diffamatur]
diffamatus Bb Fi An est infamatus Ba 59 possit] posset Ly | dubitare]
dubitari Bb | papa] taliter diffamatus ad iurisdictionem ipsorum
pertineat quia propter talem infamiam probabiliter dubitent an papa
added We Vc Ox Ba Va 61 inquisitionem et] *omitted* Ly | veritati]
veritate We 62 innitatur] nitatur We 65 probabiliter dubitant] probare
habent Ly 70 taliter] talibus Bb talis Ly 71 vere!] verus We | vere²]
verus We | est²] *omitted* Ly 72 catholicorum] quia omnis hereticus est
minor omni catholico et est de iurisdictione prelatorum catholicorum
added We Vc Ox Ba Va

Sicut igitur prelati catholici probabiliter dubitant an
 75 papa de heresi diffamatus sit catholicus vel hereticus, ita
 dubitant probabiliter an sit de iurisdictione ipsorum effectus.
 Ex quo autem probabiliter dubitant an sit de iurisdictione
 ipsorum effectus, si ad veritatem (an papa sit de iurisdictione
 ipsorum effectus) aliter quam inquirendo nequeunt pervenire,
 ipsi tenentur de ipso inquirere an scilicet papa de heresi
 80 diffamatus sit eorum iurisdictioni subiectus. Hoc autem non
 possunt inquirere nisi inquirendo an papa de heresi
 diffamatus sit hereticus vel catholicus. Ergo in hoc casu
 prelati catholici habent potestatem inquirendi de papa super
 heresi mendaciter diffamato, licet in rei veritate
 85 iurisdictionem non habeant super ipsum. Sicut potest quis
 alium citare cuius tamen in rei veritate non est iudex.

Capitulum 15

Discipulus: Ex predictis michi est data occasio multa
 querendi. Ante omnia tamen expostulo ut ostendas quibus
 rationibus vel auctoritatibus possit assertio supradicta muniri.

5 **Magister:** Per rationes fundatas in scriptura divina et
 dictis sanctorum patrum predicta assertio videtur posse
 probari. Quam tamen primo exemplo patentissimo, ut
 nonnullis apparet, quidam demonstrare nituntur.

10 Nam sicut allegatum est supra, beato Marcellino papa
 de heresi diffamato, eo quod actum hereticalem (idolatrie
 videlicet) commisisset, plures episcopi convenerunt et
 inquisitionem de ipso fecerunt. Inquisitione autem facta, quia
 papam non deprehenderunt hereticum ipsum iudicare
 nolebant, sicut nec poterant. Ex quo datur intelligi quod de
 15 papa de heresi diffamato catholici potestatem habent
 inquirendi, et debent inquirere an fama contineat veritatem.

15,9 supra] 1 Dial. 6.10

77 si...78 pervenire] *omitted* Ly | an] scilicet *added* We 79 heresi] sic
added Ly 80 sit...82 diffamatus] *omitted* Ly 81 nisi inquirendo]
omitted An 82 catholicus] catholico Bb 15,2 data] dato We | multa]
 manifesta Ly 3 querendi] inquirendi Fi An | omnia] *omitted* Ly
 7 primo] *omitted* Ly 8 demonstrare] demonstrare We monstrare Ly
 9 supra] de *added* Ly 10 hereticalem] hereticale We 11 videlicet
 commisisset] videtur commisisse Ly 12 inquisitionem] inquisitione
 We | fecerunt] et *added* Ly | autem] *omitted* Ly 13 papam] papa We
 ipsum Ly 14 de] *omitted* We 16 inquirendi...debent] *omitted* Ly

Discipulus: Notorium fuit quod beatus Marcellinus commiserat idolatriam, et per consequens quod esset hereticus, et ita non est simile de beato Marcellino et de papa mendaciter de heresi diffamato. 20

Magister: Istam responsionem excludunt, dicentes quod quamvis esset notorium apud infideles et etiam apud quosdam catholicos quod beatus Marcellinus sacrificasset idolis, tamen hoc non erat notorium apud episcopos qui ad concilium convenerunt, nec erat notorium apud quoscunque quod ipse erat hereticus, et ideo dubitabant episcopi an esset hereticus, et forte magis credebant quod non esset hereticus, sicut nec fuit hereticus. Quia tamen nesciverunt veritatem, et ipse fuit de heresi diffamatus, convenerunt catholici et inquisierunt sollicitate veritatem. Si enim veritatem scivissent superfluo inquisivissent. Inquisierunt ergo de facto pape, et ita de papa infamato de heresi est inquisitio facienda. 25 30

Discipulus: Adhuc instatur contra dictum exemplum, quia beatus Marcellinus non fuit infamatus de heresi sed de idolatria tantummodo, et ita exemplum propositum nequaquam concludit intentum illorum. 35

Magister: Istam instantiam excludunt, dicentes quod eo ipso quod fuit diffamatus de idolatria fuit diffamatus de heresi, quia omnis idolatra de quo nescitur an timore mortis vel sponte immolatur idolis de heresi est suspectus, et ita diffamare aliquem de idolatria antequam constet ipsum idolatrare solummodo timore mortis est ipsum infamare de heresi. Cum ergo beatus Marcellinus commiserit idolatriam, antequam rediit et penitentiam egerit et confitebatur se idolatrasse timore mortis tantummodo, nesciebatur an pravitatem hereticam incurrisset. Et ita constat quod beatus Marcellinus fuit de heresi diffamatus. 40 45

17 Notorium] notum Ly | beatus] *omitted* Bb 18 idolatriam] idolatrie Bb 19 beato] papa Ly 21 responsionem] rationem Ly | excludunt] *omitted* Fi An 22 notorium] notum Ly | infideles] fideles Ly 25 nec] etiam *added* Bb We | quoscunque] quosdam Ly 26 erat] esset Ly 27 non] *omitted* Ly 28 sicut...hereticus] *omitted* Fi An Ly nesciverunt] nescierunt We | et] *omitted* Ly 29 fuit] *omitted* Bb diffamatus] et *added* Ly | convenerunt] cōveneñt Ly 30 inquisierunt] inquisiverunt Bb Ly | enim] autem Ly 31 superfluo] superflue convenissent vel Ly | inquisivissent] inquisissent Bb We | ergo] enim Fi An 32 infamato] diffamato Fi We 34 infamatus] diffamatus We 35 propositum] positum Ly 36 illorum] *omitted* Bb 40 immolatur] immolat We immolaverit Ly 42 solummodo] solum Ly 44 rediit] rediret Ly | egerit] egit We ageret Ly | confitebatur] confiteretur Ly

Iterum, ut dicunt isti, esto quod beatus Marcellinus non fuerit de heresi diffamatus, habent intentum per dictum exemplum quod catholici potestatem habent inquirendi de papa de heresi diffamato. Nam non est maior ratio quod catholici habeant potestatem inquirendi de papa de crimine idolatrie diffamato quam de papa super crimine heresis diffamato. Cum ergo catholici habeant potestatem inquirendi de papa super crimine idolatrie diffamato sequitur quod habent potestatem inquirendi de papa super crimine heresis diffamato.

Discipulus: Dicerent aliqui quod certum fuit beatum Marcellinum idolatrasse, et ideo potuerunt catholici merito inquirere de facto eius. Sed si papa aliquis esset diffamatus de heresi non esset propter hoc certum ipse sensisse hereticam pravitatem, et ita non est simile de beato Marcellino et de papa super crimine heresis diffamato.

Magister: Istam instantiam dicunt esse nullam, quia inquisitio non debet esse de certis sed de dubiis. Qui enim scit, certiorari non debet. Et per consequens superfluo inquit quis nisi inquireat propter sua vel aliorum dubia excludenda. Si ergo fuit certum et notorium episcopis qui convenerunt ad concilium beatum Marcellinum idolatrasse, de hoc non inquisierunt, sed inquisierunt quod erat eis ignotum, an scilicet solo timore mortis idolatrat. Ita si papa aliquem heresim predicaret et hoc esset notorium, de hoc non esset inquisitio facienda, sed esset inquisitio facienda an pertinaciam errori adiungeret, et ita de papa super crimine heresis diffamato est inquisitio per catholicos facienda.

Quam etiam assertionem pluribus rationibus isti confirmare nituntur. Quarum prima est talis. Ad unumquemque prelatum et pastorem spectat cognoscere que

48 Iterum] Item Fi An Ly 49 fuerit] fuit Bb Fi An | habent] tamen added Ly 50 quod] quia Ly 52 habeant] maiorem added Ly | de²] super We 53 diffamato] omitted Fi An 55 quod] etiam added We 58 certum] est vel added Ly 59 potuerunt] poterunt We 60 diffamatus...61 heresi] omitted Bb 63 crimine heresis] heresi Ly 64 nullam] malam Ly 66 certiorari] certificari Ly | superfluo] superflua Fi superflue Ly 67 nisi inquireat] omitted Ly 68 Si ergo] Sic igitur quia Ly | convenerunt] convenerant We An Ly 70 inquisierunt¹] quesierunt Ly 71 scilicet solo] omitted Ly | idolatrat] idolatrataverit Fi Ly | Ita] Item Ly | aliquem] aliquam Ly 72 hoc¹] omitted Ly | esset¹] omitted Bb 73 sed...facienda²] omitted Fi An 74 error] errore Bb Fi An | de] dum Ly 75 diffamato] diffamatur Ly 78 pastorem] pastores Ly | spectat] expectat We

sunt oves sue et qui sunt sibi subiecti. Aliter enim exempli summi pastoris dicentis Ioh. 10 “*ego sum pastor bonus et cognosco meas*” erit nullatenus imitator, nec preceptum Salomonis implebit dicentis Prov. 27 “*diligenter agnosce vultum pecoris tui tuosque greges considera*”. Debet ergo prelatus cognoscere qui sint subiecti sui. Ergo quando dubitatur de aliquo an sit subiectus alicuius prelati idem prelatus astringitur, ne forte subditus suus per negligentiam pereat et secum alios pertrahat in interitum, diligenter inquirere et investigare an ad gregem suum pertineat. Sed si papa de heresi graviter diffamatus sit, prelati debent probabiliter dubitare an papa taliter diffamatus sit de iurisdictione ipsorum effectus, quia dubitare habent an sit hereticus, licet non statim debeant credere ipsum esse hereticum. Ergo in hoc casu tenentur inquirere an papa taliter diffamatus sit de iurisdictione ipsorum. Hoc autem nequaquam facere possunt nisi inquirendo an sit effectus hereticus. Ergo tenentur inquirere an papa taliter diffamatus hereticam incurrerit pravitatem.

Secunda ratio est hec. Ad illum spectat scire qui sunt subditi sui ad quem spectat corrigere omnium subditorum suorum excessus. Sed ad prelatos catholicos spectat corrigere omnium subditorum suorum excessus, ut sacri canones protestantur aperte. Ergo ad ipsos spectat scire de omnibus qui sunt subditi sui. Ergo ad ipsos pertinet inquirere de illis de quibus dubitatur an sint sibi subiecti utrum in rei veritate sint subditi sui vel non. Si autem papa de heresi graviter diffamatur, probabiliter dubitatur an sit subiectus catholicorum, quia probabiliter dubitatur an sit hereticus. Ergo ad catholicos pertinet inquirere an papa de heresi diffamatus sit eis subiectus.

Tertia ratio est hec. Prelati catholici tenentur ex officio suo oves suas contra luporum rabiem custodire. Ergo tenentur

80 Ioh 10] John 10:14 **82** Prov 27] Proverbs 27:23

79 subiecti] et *added* Bb | exempli] Ly: exemplum Bb Fi An *omitted* We
81 cognosco] oves *added* Ly Fi An **83** pecoris] pectoris We Bb
greges] *omitted* Bb **84** cognoscere] agnoscere Fi An | sint] sunt Ly We
86 astringitur] constringitur Ly **87** secum] secus An | in] ad We
88 inquirere] inquirerere Ly | Sed] Si Bb **89** sit] *omitted* We
91 ipsorum] eorum Ly **95** effectus] factus Ly **97** incurrerit] incurrit Ly
98 hec] talis Fi An *omitted* Ly **100** corrigere... 101 excessus] *omitted* Bb
102 scire] *omitted* Bb **103** Ergo] *omitted* An | ipsos] quos Fi An
109 sit...subiectus] *omitted* Bb **111** suo] *omitted* We | Ergo] *omitted* Bb

subditos suos contra hereticorum insidias conservare. Et per consequens quando nuntiatur prelati catholicis per publicam famam quod aliquis nititur gregem suum invadere et
 115 corrumpere per hereticam pravitatem, debent diligenter inquirere veritatem, ipso Domino precipiente Deut. 13: “*Si audieris in una urbium tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum dicentes aliquos egressi sunt filii Belial de medio tui et averterunt habitatores urbis tue atque*
 120 *dixerunt ‘eamus et serviamus diis alienis’ quos ignoratis, quere sollicite et diligenter, rei veritate perspecta, si inveneris certum esse quod dicitur et abominationem hanc opere perpetrata statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii”* etc. Ex quibus verbis datur intelligi quod si a providis
 125 et honestis papa vel quicumque alius publice diffamatur quod velit catholicos a fide avertere orthodoxa, est veritas diligenter inquirenda. Ergo de papa super crimine heresis graviter diffamato est inquisitio facienda.

Discipulus: Prelati non habent inquirere nisi de illis quos constat esse subditos suos, et ita de papa non habent inquirere.
 130

Magister: Respondetur tibi quod quilibet prelatus debet inquirere de omnibus qui gregem suum invadunt, sive sint subditi sive non, saltem ad resistendum eisdem, quemadmodum rex debet omnes repellere qui regnum suum
 135 invadunt quantumcunque sint de alio regno, et quilibet etiam nullam habens iurisdictionem debet pro patria omnes invadentes pro posse repellere quamvis nullam super eis iurisdictionem obtineat.

Et ex hoc quarta ratio sic formatur. Non minus sollicite debent prelati catholici gregem suum contra spirituales inimicos defendere et ea que ad defensionem pertinent exercere quam reges et principes et subditi eorum debent regna sua et principatus ac patriam contra hostes suos defendere ac tueri. Sed reges et principes et subditi eorum
 140
 145

116 Deut 13] Deuteronomy 13:12-15

116 13] 23 Ly | Si] Sed Bb 117 tuarum] *omitted* Ly 118 ad habitandum] habitandam Ly 119 de...tui] Ly: *omitted* Bb Fi An We averterunt] Ly: everterunt Bb Fi An We | urbis] We: urbe Bb Fi An urb' Ly 121 quere] quero Bb | veritate] veritatem Bb 123 percuties] percutiens Bb Fi An 124 etc] *omitted* Ly 128 graviter] *omitted* Fi An 136 quantumcunque] quamvis Ly 138 nullam] *omitted* We 139 obtineat] obtineat Bb habeat Ly 140 ratio] sic *added* Bb We 143 et²] *omitted* Ly | subditi] subditos Ly 144 regna... 146 debent] *omitted* Ly

debent terras suas contra invadentes iniuste defendere, licet de eorum iurisdictione nequaquam existant. Ergo multo animosius debent prelati contra inimicos spirituales greges suos defendere et ea facere que ad defensionem spiritualem spectare noscuntur. Sed ad defensionem noscitur pertinere investigare sollicite qui sunt isti hostes spirituales qui gregem nituntur invadere, maxime si est publica fama per viros honestos et providos suscitata quod aliqui volunt dominicum gregem invadere. Si ergo papa per viros providos et honestos de heresi publice diffametur, catholici debent diligenter inquirere veritatem.

Quinta ratio talis est. Cui periculosum est renuntiare iuri suo, ei periculosum est non inquirere ad quos extenduntur iura sua quando dubitatur de aliquibus an extendantur ad ipsos. Sed prelati catholicis est periculosum renuntiare aut cedere iuri suo quod in causa Dei susceperunt a Deo, teste beato Cypriano qui, ut recitatur 7 q. 1 c. *Quam periculosum*, ait: “*Quam periculosum sit in divinis rebus ut quis cedat iuri suo et potestati scriptura sancta declarat cum Esau primatus suos inde perdidit nec recipere postmodum potuit quod semel cessit*”. Ergo periculosum est prelati catholicis non querere sollicite ad quos extenduntur iura eorum in causis Dei, quando de aliquibus dubitatur an sint potestati catholicorum subiecti. Si autem papa publice per viros providos et honestos de heresi diffamatur, probabiliter dubitandum est an sit potestati catholicorum subiectus. Ergo de hoc in hoc casu debent catholici diligenter inquirere veritatem, et ita habent de papa taliter diffamato inquisitionem facere diligentem.

Capitulum 16

Discipulus: Audivi rationes quibus ostenditur quod catholici potestatem habent inquirendi de papa super crimine heresis diffamato, occasione quarum accedit michi voluntas

162 7...periculosum] C. 7 q. 1 c. 8 col. 1082

147 multo] fortius et added Ly 148 contra] omitted Bb 152 per... 154 papa] omitted Bb 155 diffametur] Bb: diffa^r Fi An diffamatur We Ly debent] deberent Ly 158 ei] eidem We 159 an] ut Bb 160 catholicis] religiosis Ly 162 7] 5 Ly | periculosum] sit added Ly 163 ut quis] omitted Bb 164 sancta] We: divina Bb Fi An Ly 165 inde] omitted Ly perdidit] perdidit Ly | nec] inde added Ly | recipere] We: percipere Bb Fi An Ly vel petere added Ww 166 cessit] We: concessit Bb Fi An Ly | querere] inquirere Ly 170 diffamatur] diffamatur Ly 172 inquirere] querere Bb We Ly 173 diligentem] diligentem Bb **Capitulum 16,4** heresis] heresi Bb | accedit] accedit Ly

5 specialiter indagandi an propter appellationem aliquorum
 contra papam pro causa heresis interiectam catholici habeant
 potestatem inquirendi de summo pontifice. Cum enim talis
 appellatio sit diffamatoria pape, videtur, quod si prelati
 10 habent potestatem inquirendi de papa super crimine heresis
 diffamato, quod etiam propter talem appellationem eandem
 obtinent potestatem. Unde de hoc quid sentiant literati
 indicare digneris.

Magister: Circa hoc sunt assertiones contrarie,
 quibusdam dicentibus quod in nullo casu est appellationi
 15 contra summum pontificem deferendum nec propter eam
 aliquid est agendum, aliis dicentibus quod appellationi pro
 causa heresis contra summum pontificem interiecte debent
 prelati deferre, et propter eam oportet eos de iure de tali
 appellatione cognoscere.

20 **Discipulus:** Motiva prime assertionis allega.

Magister: Prima assertio auctoritatibus et rationibus
 videtur posse probari. Prima auctoritas est Gelasii pape et
 ponitur 9 q. 3 c. *Ipsi*, qui ait: “*Ipsi sunt canones qui*
 25 *appellationes totius ecclesie ad huius sedis examen voluerunt*
deferre. Ab ipsa vero nunquam prorsus appellare debere
sanxerunt”.

Secunda est eiusdem c. sequenti, qui ait: “*Cuncta per*
mundum novit ecclesia quod sacrosancta romana ecclesia fas
de omnibus habeat iudicandi, neque cuiquam de eius licet
 30 *iudicare iudicio. Siquidem ad illam de qualibet mundi parte*
appellandum est, ab illa autem nemo est appellare
permisus”.

Ex quibus colligitur quod in nullo casu a papa appellare
 licet, quia canones supradicti absolute sine omni distinctione
 35 affirmant quod a romana ecclesia appellare non licet. Ergo
 nec nos debemus distinguere.

Discipulus: Pro eadem assertione rationes adducas.

Capitulum 16,23 9...[Ipsi!] C. 9 q. 3 c. 16 col. 1159 27 c sequenti] C. 9
 q. 3 c. 17 col. 1159

6 habeant] habent Ly 7 talis] omitted Ly 8 diffamatoria] diffamatorias
 Bb 9 habent] habeant Ly 15 nec...16 agendum] omitted Ly
 18 propter eam] per consequens Ly 23 3] 1 Bb 25 ipsa] ipso Ly
 appellare] appellari Ly 29 licet] liceat Ww 30 iudicare iudicio]
 iudicare iudicare Fi An 31 nemo] non Fi An 32 permisus] permissum
 Fi An 33 quibus] verbis added Ly | casu] omitted Ly 34 omni]
 discussione vel added Ly 36 nos] We Vc Ox Sm: eos Bb Fi An Ly
 37 rationes] omitted Bb

Magister: Prima ratio talis est. Ab illo qui non habet superiorem in terris appellare non licet (2 q. 6 c. *Anteriorum*). Sed papa non habet superiorem in terris cum ipse sit caput et iudex omnium christianorum. Ergo a papa appellare non licet. 40

Secunda ratio est hec. Qui licite pro causa heresis appellat ab aliquo est totaliter a iurisdictione ipsius exemptus, quia omnis appellans in eo super quo appellat est exemptus a iurisdictione illius a quo appellat (Extra, *De appellationibus*, c. *Cum teneamur* et c. *Proposuit*). Qui autem appellat super causa heresis appellat super tota iurisdictione illius a quo appellat, quia si est hereticus nullam habet iurisdictionem omnino. Ergo qui appellat ab aliquo super causa heresis a iurisdictione ipsius est exemptus omnino. Sed nullus christianus est exemptus omnino a iurisdictione pape. Ergo nulli licet appellare ab ipso. 45 50

Tertia ratio est hec. Ab illo appellare non licet a cuius obedientia non licet recedere, quia appellans recedit ab obedientia illius a quo appellat. Sed nulli christiano licet recedere ab obedientia pape (dis. 12 c. *Preceptis*). Ergo nulli christiano licet a summo pontifice appellare. 55

Quarto sic. Ab illo appellare non licet ad quem est ab omnibus qui oppressi fuerint appellandum, quia non licet eidem in eadem causa appellare ab aliquo et ad ipsum. Sed omni christiano in causa heresis, si oppressus fuerit, licet appellare ad papam (2 q. 6 c. *Si quis* et c. *Omnis* et c. *Ad romanam* 1 et c. *Ad romanam* 2). Ergo nulli christiano licet in causa heresis appellare a papa. 60

Quinto sic. Sicut imperator primatum habet in temporalibus, ita papa in spiritualibus primatum noscitur obtinere. Sed nulli pro aliqua causa temporali licet appellare 65

39 2...Anteriorum] C. 2 q. 6 c. 28 col. 879 41 christianorum] The analyses of 1 Dial. 6.1 are not referenced in this possibly earlier composition. 45 Extra...46 teneamur] X. 2. 28. 17 col. 916 46 c Proposuit] X. 2. 28. 24 col. 921 56 dis...Preceptis] D. 12 c. 2 col. 55 62 2...quis] C. 2 q. 6 c. 4 col. 865 | c Omnis] C. 2 q. 6 c. 3 col. 865 c³...63 1] C. 2 q. 6 c. 6 col. 867 63 c...2] C. 2 q. 6 c. 8 col. 867

39 2] 22 Fi | 2...41 licet] omitted Bb | 6] 8 Ly | Anteriorum] Anterior Bb Fi An 41 appellare...licet] omitted Fi gap An 43 totaliter] vocaliter Fi 46 teneamur] teneamus Ly 49 ab aliquo] omitted We 51 omnino] omitted Ly 52 nulli] non Ly 53 ratio] eorum added Fi 56 12] 13 Ly 57 christiano] christiani Bb 59 qui] si Fi An Ly 60 eidem] eodem Fi | et] omitted Ly 61 causa] causam Bb causis Ly 62 Si quis] Quisquis Ww | et¹] omitted Ly | Omnis] Omnes Bb An 63 1...2] omitted Ly | et] omitted Bb Fi An

ab imperatore secundum leges. Ergo nulli licet appellare pro
 causa spirituali a papa, et per consequens pro causa heresis
 70 non est a summo pontifice appellandum.

Sexto sic. Ab illo ad quem sunt omnes cause fidei
 deferende non est pro causa fidei appellandum. Sed omnes
 cause fidei sunt ad summum pontificem deferende (24 q. 1 c.
 75 *Quotiens* et Extra, *De baptismo et eius effectu*, c. *Maiores* et
 dis. 17 c. *Multis*). Ergo pro causa fidei non est a summo
 pontifice appellandum.

Ex quo concluditur quod si contingeret aliquem contra
 papam temere appellare tali appellationi esset minime
 deferendum, et propter eam non esset de papa aliqualiter
 80 inquirendum nec aliquid aliud innovandum.

Capitulum 17

Discipulus: Iste allegationes pro assertionem predicta
 videntur fortes, quarum virtutes magis advertam si recitaveris
 quomodo respondetur ad illas et qualiter assertio contraria
 5 fulciatur. Unde primo assertionem contrariam munire nitaris,
 secundo narra quomodo ad rationes prescriptas respondetur.

Magister: Assertionem contrariam melius intelliges si
 tibi fuerit per particulas explicata.

Discipulus: Hoc peto ut facias.

Magister: Assertio contraria medullitus explicata tres
 10 continet conclusiones, quarum prima est quod a papa
 catholico, quamvis de heresi publice diffamato, pro causa
 heresis directe appellare non licet, nisi aliquis forte deceptus
 haberet iustam causam credendi papam esse hereticum.

15 Secunda conclusio est quod a papa heretico licet
 appellare.

Tertia conclusio est quod si aliquis de facto appellaret a
 papa catholico, antequam constaret appellationem huiusmodi
 non esse legitimam, esset eiusdem appellationi deferendum.

20 **Discipulus:** Ista tres conclusiones cupio per ordinem
 pertractari. Primam autem cupio explicari, quia plures partes

73 24...74 Quotiens] C. 24 q. 1 c.12 col. 1835 74 Extra...Maiores] X.
 3. 42. 3 col. 1382 75 dis...Multis] D. 17 c. 5 col. 89

70 non] omitted Bb | summo pontifice] papa Ly 74 et³] 2 Ly
 (erroneous reading of "et sign) 79 deferendum] defendendum We
 propter eam] gap Fi An omitted Ly | eam] omitted Bb 80 aliud] aliter
 Ly Capitulum 17,3 virtutes] virtutem We 4 illas] ipsas We 7 si] S
 then gap Bb 10 Assertio] In assertionem Ly 11 continet] continentur Ly
 18 huiusmodi] eius Ly

continere videtur quas non bene intelligo. Ignoro etiam quare illud adverbium 'directe' adiungitur.

Magister: Bene dicis quod predicta conclusio tenet plures partes, quia tres continet explicite vel implicite. Quarum prima est quod qui non est deceptus de fidelitate pape, quia videlicet non habet probabilem causam credendi papam esse hereticum, non debet ab eo directe pro causa heresis appellare, sibi videlicet heresim imponendo vel ipsum de heresi accusando aut quomodolibet diffamando.

Secunda pars est quod in casu liceret non decepto de fidelitate pape indirecte contra ipsum pro causa heresis appellare, puta si sciret papam de heresi mendaciter diffamatum nolle se purgando vel iudicio submittendo vel alio modo debito scandalum exortum de ipso sedare. Tunc enim talis posset pro causa heresis papam ad iudicium provocare, non sibi heresim imponendo sed allegando quod papa super crimine heresis mendaciter diffamatus exortum scandalum sedare tenetur.

Tertia pars est quod deceptus habens iustam causam credendi papam esse hereticum posset licite a papa catholico appellare.

Discipulus: Nova quidem et irrationabilia, ut michi videtur, infers auribus meis. Prima enim pars apparet michi vera, sed duas sequentes reputo falsas, et tamen pro omnibus allegationes audire desidero.

Magister: Pro prima sic arguitur. Appellans directe pro causa heresis ab aliquo heresim imponit eidem. Sed nulli non decepto licet imponere heresim pape catholico, ergo etc.

Pro secunda parte sic arguitur. Salus catholice fidei preferenda est summo pontifici quantumcunque sciatur catholicus. Si ergo papa catholicus super heresim diffamaretur, ex qua infamia periclitaretur fides, si nollet se catholicum declarare in favorem fidei christiane, liceret contra papam appellare, provocando eum ad iudicium, ut

Capitulum 17,31 Secunda pars] This will be debated further at 1 Dial. 6.58ss.

22 Ignoro] Imo Ly | quare] quem Bb 23 adiungitur] ponitur Ly
 24 Bene] Deinde We | tenet] continet We 26 qui] omitted Bb
 29 heresim] heresi Bb | ipsum] eum We 34 purgando] purgare Fi An
 Ly 35 exortum] omitted Ly 36 enim] omitted Ly | ad iudicium]
 iudicio Ly 39 sedare] secare Bb 41 posset] potest Ly 43 quidem]
 quidam Bb We 46 desidero] omitted Bb 51 est] omitted Bb | sciatur]
 esse added We 53 se] esse added We 54 liceret] licet Ly
 55 provocando] provocandum We

videlicet cogeret pro salute fidei suam innocentiam declarare. Et ita indirecte licet pro causa fidei a papa catholico appellare.

60 Pro tertia parte allegatur sic. Cui licet pro aliqua causa appellare si non est deceptus, eidem licet pro eadem causa appellare si absque culpa sua est deceptus, sicut iudex deceptus per falsos testes, vel falso instrumento, eandem potest licite proferre sententiam quam liceret sibi proferre si eadem causa esset per testes legitimos vel vera instrumenta probata. Propter quod ecclesia decepta falsam proferendo 65 sententiam non peccat. Imo peccaret si, decepta, sententiam que est iniusta ex parte rei non ex parte ferentis non ferret. Sed qui scit papam esse hereticum potest contra eum licite appellare. Ergo deceptus habens iustam causam credendi 70 papam esse hereticum, quamvis non sit, potest contra eum pro causa heresis licite appellare.

Ad probandum autem quod aliquis potest habere iustam causam credendi aliquem esse hereticum quamvis in rei veritate non sit hereticus, quere argumenta libro primo c. 75 quinto De optimo genere addiscendi.

Capitulum 18

Discipulus: Non requiro pro nunc plures allegationes pro tribus assertionibus supradictis, quia de aliquibus earum postea occasionem habebō loquendi. Ideo ad secundam conclusionem principalem te converte, et ad probandum quod licet a papa heretico appellare allegare coneris. 5

Magister: Antequam adducantur allegationes quod a papa heretico liceat appellare expedit tibi, forte ut eas melius intelligas, modum ponendi explicite aperiri.

10 **Discipulus:** Hoc volo.

Magister: Ponentes licere a papa heretico appellare nolunt ad strictissimam significationis ‘appellationis’ artari.

Discipulus: Ergo appellatio habet plures significationes.

56 videlicet] *omitted* Ly 57 indirecte] directe Ly 62 falso instrumento] falsa instrumenta We Vc Ox 63 licite] *omitted* Fi An 64 eadem] eandem We | legitimos] legitimo Bb 66 decepta] deceptam Bb 70 papam] aliquem Ly 74 primo...75 quinto] Vg: 1° 5 We primo Ly Vd Fr Ax Es To Di .10.5° Fi 105 Bb An Na Ox Av Vc Vf Ba Lc 145 Vb Pa Pc Sa Lb La 45 Va 14 Ca Pb Ar 15 Ce quarto, quinto capitulo Sm **Capitulum 18,2** plures] *omitted* Fi 3 assertionibus] allegationibus Ly 6 allegare] *omitted* Bb 7 adducantur] We Vc Fr Es Ba Sm: advertantur Bb Fi An Ly 12 nolunt] nollent Fi An Ly

Magister: Quod nomen appellationis plures
significationes habeat Alexander tertius (Extra, *De* 15
appellationibus, c. *Cum sit romana*) aperte insinuat, dicens:
“*Sacri canones etiam extra iudicium passim appellare*
permittunt, non solent huiusmodi dici appellationes sed
provocationes ad causam”. Ubi dicit glosa: “*loquitur de*
appellationibus que fiunt extra iudicium ab adversario, ne 20
aliquid fiat in preiudicium appellantis super eo pro quo
appellat, et tales appellationes quasi provocationes sunt ad
causam, et talibus appellationibus est deferendum (infra
eodem, c. Bone) et tales appellationes faciunt clerici
frequentur inter se in electionibus et pro aliis negotiis 25
ecclesie, supra *De electione c. Consideravimus, c. Bone, c.*
Auditis, et infra, De his que fiunt a maiori parte capituli, c.
I”.

Ex quibus verbis colligitur quod appellatio plures habet
significationes. Aliqua enim appellatio est que continet 30
querelam inique sententie et fit a iudice. Aliqua autem est
appellatio que non continet querelam inique sententie, que
quandoque non est a iudice, sed est provocatio quedam ad
causam ne aliquid fiat illicite.

Discipulus: Applica ista ad propositum. 35

Magister: Dicunt assertores predicti quod largissime uti
volunt nomine ‘appellationis’, ne videantur concedere quod
appellans a papa heretico eo ipso quod appellat habet papam
hereticum pro iudice. Quia eo ipso quod aliquis appellat a
papa heretico habet ipsum pro non iudice, quem tamen ad 40
causam provocare intendit, ne in preiudicium appellantis et
omnium catholicorum papali utatur officio.

Capitulum 18,15 Extra... 16 romana] X. 2. 28. 5 col. 908 19 Ubi...
glosa] X. 2. 28. 5 s.v. non solent col. 909 23 infra...24 Bone] X. 2. 28.
51 col. 941 26 De...Consideravimus] X. 1. 6. 10 col. 119 | c Bone] X.
1. 6. 23 col. 138 | c³...27 Auditis] X. 1. 6. 29 col. 154 27 De...28 1]
X. 3. 11. 1 col. 1100

18 non] nec We | solent] solum Fi Ly | dici] omitted Ly 19 dicit]
dicta Ly 20 extra] êê Bb 21 pro] super Fi An 23 infra...24 eodem]
14 Ly 25 se] et added Bb An We Ly | et] omitted Ww 26 electione]
electis We electis et Ly | Consideravimus...27 Auditis]
considerationibus bone auditionis Ly 28 1] omitted Fi 29 verbis]
omitted We Ly 30 Aliqua] aliquid We 31 autem] omitted Fi An
32 non] omitted Ly | inique] alique Ly 33 est²] etiam added Ly
37 volunt] nolunt Ly 38 habet] habeat Ly 39 a...40 heretico] omitted
Ly 41 provocare] non added Fi An

Discipulus: Hoc ultimo dictum contraria videtur includere. Nam si licet appellare a papa heretico, maxime
 45 liceret appellare ab ipso si aliquo litigante coram ipso super
 questione fidei papa contra fidem diffinitivam proferret
 sententiam. Puta si aliquis accusans alium quod teneret
 Christum non fuisse natum de virgine, si papa daret
 50 sententiam diffinitivam pro eo, diffiniendo quod Christus non
 fuit natus de virgine, liceret actori a sententia pape appellare.
 Talis autem appellatio esset appellatio propriissime dicta,
 quia esset provocatio inique sententie querelam continens.
 Ergo isti non tantum debent loqui de appellatione largissime
 sumpta, sed etiam de appellatione strictissime sumpta.

Magister: Ista obiectio, ut dicunt, est tam frivola quod
 55 responsione non eget. Nam quamvis dicant se velle loqui de
 appellatione largissime sumpta, non propter hoc dicunt se
 nunquam velle loqui de appellatione stricte sumpta. Porro ex
 obiectione predicta datur michi occasio explicandi modum
 60 ponendi eorum.

Discipulus: Explica.

Magister: Duo dicunt. Primum est quod a papa heretico
 in casu licet appellationem stricte sumptam emittere, illam
 appellationem videlicet que est provocatio inique sententie
 65 querelam continens, puta si aliquibus litigantibus coram ipso
 super questione fidei, pro altero eorum, accusatore vel
 accusato, diffinitivam contra fidem proferret sententiam.

Secundo dicunt quod si papa fiat hereticus ex causa
 quacunque, etiam ille qui non litigat coram ipso potest
 70 appellare contra ipsum, et ista appellatio erit provocatio et
 non erit proprie dicta appellatio.

Discipulus: Probabilitatem videtur habere quod si papa
 in preiudicium litigantis coram ipso super questione fidei
 iniquam contra fidem catholicam diffinitivam proferret
 75 sententiam, liceret eidem a tali iniqua sententia appellare. Sed
 alii appellare non liceret, quia sua non interest cum contra
 eum non sit prolata sententia.

Item, quamvis de crimine commisso extra iudicium
 possit aliquis accusari, non est tamen contra eum

45 si] *omitted* Bb | litigante] licite Ly | ipso²] contendente *added* Ly
 46 papa] *omitted* Ly 49 diffiniendo] *omitted* Ly 53 non] *omitted* We
 54 sumpta¹] qui *added* Bb 56 velle] nolle Ly 66 eorum] istorum Ly
 67 sententiam] *omitted* Bb 68 Secundo dicunt] Secundum est Ly | si]
omitted Fi An 69 ille] We Vc Ox: ipse Bb Fi An Ba Va *omitted* Ly
 70 erit] est Fi An Ly 76 cum... 77 eum] contra cum eum Ly 77 prolata]
 probata Ly 78 Item] Iterum We | quamvis] nunc *added* Ly

appellandum. Quamvis ergo papa extra iudicium factus hereticus de heresi valeat accusari, non tamen est appellandum ab ipso, sicut neque est appellandum a quolibet criminoso, licet quilibet criminosus valeat accusari. 80

Magister: Ad primam istarum obiectionum respondetur quod quia questio fidei est questio communis et ad omnes pertinet christianos (dis. 96 c. *Ubinam*, ubi Nicholaus papa ait: “*Ubinam legistis imperatores antecessores vestros sinodalibus conventibus interfuisse, nisi forsitan de quibusdam ubi de fide tractatum est, que universalis est, que omnium communis est, que non solum ad clericos verum etiam ad laicos et ad omnes omnino pertinet christianos*”), ideo non solum litigantis sed etiam cuiuslibet catholici interest contra iniquam sententiam pape contra fidem prolatam appellare, quia talis sententia cuiuslibet christiano preiudicium noscitur generare. 85 90 95

Ad secundam respondetur quod nonnunquam ad alium finem fit accusatio criminosis et appellatio ab aliquo criminoso. Accusatur enim criminosus ut de commisso crimine puniatur, sed appellatur ab aliquo ne aliquid in futurum in preiudicium appellantis attemptet. Et ideo si papa hereticus omnino cessaret a papali officio renuntiando papatui, posset de heresi accusari sed non esset necesse appellare ab ipso. Sed si papa hereticus a papali non cessaret officio, cum hoc redundet in preiudicium cuiuslibet christiani, quilibet christianus ab ipso vel contra ipsum poterit appellare, ipsum ad causam et iudicium provocando. 100 105

Discipulus: Ad quid distinguitur inter appellationem post sententiam diffinitivam et appellationem que fit extra iudicium?

Magister: Ideo distinguitur quia in appellatione que fit post diffinitivam sententiam non oportet in speciali allegare causam, sed sufficit dicere sententiam esse iniquam. Unde si duo litigarent coram papa super aliqua certa questione fidei (puta si unus accusaret alium quod esset hereticus quia 110

86 dis ... Ubinam] D. 96 c. 4 col. 617

83 valeat] valēt Bb valeret Ly 85 quia] omitted Ly | est questio] omitted We 86 Ubinam] Ubi iam Bb Unam Ly 87 Ubinam] ubi nanque Ly | vestros] nostros Fi Ly 90 est] omitted Ly 92 litigantis] licitum Ly 93 interest] interesse Bb 96 nonnunquam] nunquam Ly | alium] unum Ly 103 non] omitted Bb An | cessaret] cessat We 104 redundet] redundat Ly | in] omitted Bb 105 quilibet christianus] omitted Bb poterit] ipsum added Fi 107 appellationem] que fit added Ly 108 appellationem] pp^{nem} We | extra] omitted Bb 112 esse] omitted Bb

115 pertinaciter asseruisset usuram non esse peccatum, vel
Christum non contingenter sed necessitate absoluta fuisse
passum et crucifixum, aut apostolos nunquam post
missionem Spiritus Sancti per unam diem integram duxisse
vitam communam cum aliis, aut legem christianam non esse
120 veram et sanctam, vel Christum falsum fuisse prophetam), et
papa diffinitivam daret sententiam pro eo quod non esset
hereticus quia assertio sua esset catholica, liceret actori
appellare a papa allegando solummodo quod sententia sua
esset iniqua et contra fidem catholicam, nec oporteret
125 specialiter explicare in quo sua sententia fidei obviaret.

Si autem extra iudicium aut ante sententiam diffinitivam
voluerit quis appellare, oportet quod causam talem in speciali
alleget, que, si esset probata, deberet legitima reputari. Non
enim sufficit in tali appellatione dicere, ad hoc ut legitima
130 reputetur, quod papa est hereticus, sed oportet exprimere in
quo est hereticus, puta quod est hereticus quia pertinaciter
docet aut tenet fidem christianam non esse veram, aut
Christum non descendisse de David, aut in Christo non fuisse
duas substantias, aut aliquid huiusmodi quod fidei obviat
135 orthodoxe.

Capitulum 19

Discipulus: Modum ponendi illorum aliquammodo incipio
advertere. Ut tamen eum magis intelligam primo probare
coneris quod a papa heretico in aliquo casu liceat appellare, et
5 postea plura de eadem materia interrogabo.

Magister: Quia manifestiora si aliqui de eis dubitaverint
sunt primo probanda, ut per ipsa ad ignotorum perveniatur
notitiam, ideo primo supposito casu apertissimo ostenditur
quod a papa heretico liceat appellare.

10 **Discipulus:** Pone casum, tamen possibilem.

Magister: Ponatur quod aliquis accuset alium coram
papa quod est hereticus eo quod tenet et asserit fidem
christianam esse falsam et legem sarracenorum esse
tenendam, et Christum falsum fuisse prophetam et esse
15 dampnatum. Quo accusato et lite contestata, papa proferat

119 communam] communem Bb Fi We 120 et¹] vel Ly 123 appellare]
ppellare Bb 124 et] omitted We | nec] omitted Bb 133 David] Deo Fi
An 19,4 in] de Bb 6 manifestiora] manifesta Ly | si] sed Ly
dubitaverint] dubitaverunt Ly 8 notitiam] noctitiam We | apertissimo]
apperti^{na} Bb 10 tamen] tuum Ly 11 Ponatur] ponitur Ly 13 esse¹]
omitted Fi An Ly 14 esse...15 dampnatum] dampnandum Ly 15 lite]
licite We | proferat] proferret Ly

diffinitivam sententiam quod accusatus non est hereticus, quia omnia predicta que dicit et asserit continent veritatem.

Discipulus: Quamvis iste casus nunquam contigerit et forte nunquam eveniet, tamen durum michi videtur asserere quod sit impossibilis.

20

Nam apparet quod neque ex scriptura divina neque ex doctrina ecclesie potest ostendi aperte quod nullus papa futurus erit Antichristus. Cum etiam de tribu Dan, de qua nonnulli Antichristum estimant nasciturum, multi forte christiani mediantibus conversis ad fidem traxerint iam dudum originem, de quibus potest procreari Antichristus. Et adhuc possit forte de illa tribu aliquis fidem christianam suscipere de quo posset nasci filius qui primo valeret eligi in summum pontificem, et postea posset se patenter ostendere Antichristum. Et ita nescitur an aliquis christianus futurus papa de tribu Dan tracturus originem erit Antichristus. Constat enim quod Antichristus manifeste docebit quod lex christianorum est falsa et quod Christus fuit falsus propheta.

25

30

Casus autem predictus non videtur impossibilis quia nescitur quod nullus papa futurus sectam sarracenorum accipiet. Posset enim accidere quod papa, etiam qui primo fuisset catholicus, inciperet reputare sectam sarracenorum esse meliorem lege christianorum. Qui tantam posset primo contrahere amicitiam occultam cum sarracenis, quod, eorum potentia ad se vocata, auderet patenter asserere legem christianam esse falsam et iniquam et ad legem sarracenorum sumendam cogere christianos. Cum enim constet multos christianos, etiam clericos et religiosos, ad sectam sarracenorum fuisse conversos, non videtur quin etiam papa posset ad tantam insaniam devenire. Cum enim papa non sit confirmatus in fide, sicut nec ceteri, idem quantum ad

35

40

45

19,23 Cum...24 nasciturum] For a discussion of this tradition see David Burr, *Olivi's Peaceable Kingdom*, Philadelphia 1993, p. 150. The theory goes back to St. Irenaeus' *Adversus Hereses*, Bk. 5 ch. 30, sec. 2 (Cf. e.g. <http://www.newadvent.org/fathers/0103530.htm>)

16 diffinitivam] *omitted* Fi An **18** contigerit] contingeret We **19** eveniet] evenient We **23** Cum] Quod Ly **24** nasciturum] nasciturum We Ox **25** mediantibus] parentibus *added* Ly | conversis] We Ox Sm Va Ba Es Fr: diversis Bb Fi An Ly | traxerint] traxerunt Ly **28** posset] possit Ly **32** enim] autem Bb An We **34** autem] ergo We impossibilis] possibilis Bb | quia...35 nescitur] *omitted* Fi **36** accipiet] accipiem Bb | etiam] *omitted* Ly **42** enim] autem Ly | multos] *omitted* Ly **43** etiam] *omitted* Ly **45** insaniam] infamiam Fi An Ly **46** idem] ideo Ly

possibilitatem convertendi se ad sarracenos de ipso et de aliis videtur esse tenendum.

50 Posito ergo casu predicto, pro assertione prefata satagas allegare.

Magister: Quod a papa predicto modo heretico liceat appellare multis modis ostenditur. Primo sic. A papa ipso iure deposito est licitum pro causa fidei appellare. Sed papa diffinitive pronuntians fidem christianam esse falsam et
55 legem sarracenorum esse tenendam est ipso iure depositus. Ergo a tali licet appellare.

Discipulus: De isto modo, an scilicet papa hereticus sit ipso iure depositus post inquiram. Ideo aliam rationem adducas.

60 **Magister:** Secunda ratio talis est. Ab omni iudice vel pro iudice se gerente qui iudicem habet superiorem licet contra iniquam sententiam ipsius appellare. Sed papa diffinitive pronuntians legem christianam esse falsam habet iudicem superiorem. Ergo a tali papa licet appellare. Maior
65 ostenditur auctoritate Iulii pape que ponitur 2 q. 6 c. *Placuit*, qui ait: “*Placuit ut a quibuscunque ecclesiasticis iudicibus ad alios iudices ecclesiasticos ubi est maior auctoritas provocatum fuerit audientia non negetur*”. Ex quibus verbis colligitur quod a minori auctoritate ad maiorem appellare
70 licet. Minor probatur. Tum quia omnis hereticus habet iudicem superiorem cum sit minor omni catholico (24 q. 1 § *Si autem*). Tum quia universalis ecclesia est maior papa sicut orbis maior est urbe (dis. 93 c. *Legimus*). Tum quia concilium generale est supra papam, ut notatur in glosa dis. 19 c. *Anastasius*.
75

Tertio sic. Ab illo licet pro causa fidei appellare qui nec iudex nec testis nec accusator in causa fidei vel alia esse potest. Hoc patet, quia ab illo qui se gerit pro iudice et tamen iudex esse non potest licet appellare. Sed papa pronuntians

58 post inquiram] 1 Dial. 6.68-75 65 2...Placuit] C. 2 q. 6 c. 9 col. 869
71 24...72 autem] *Dictum Gratiani post* C. 24 q. 1 c. 4 col. 1829
73 dis...Legimus] D. 93 c. 24 at col. 599 74 glosa...75 Anastasius] D. 19 c. 9 s.v. concilio col. 111

47 aliis] idem *added* Ly 52 ipso] a Ly 53 papa...54 diffinitive] propria diffinitione Ly 55 ipso] de Ly 56 tali] papa *added* We 57 modo] medio We Vc Ox Va Ba 59 adducas] inducas Ly 63 christianam] christianorum Ly 65 ponitur] dis. *added* Bb 67 auctoritas] si *added* Ly 68 audientia] audientiam We 69 minori] maiori We 70 Minor] Maior We 71 §] *omitted* Ly 77 nec²] non Bb 78 Hoc] Hec We | gerit] gererit We

legem christianam esse falsam non potest esse iudex nec testis nec accusator, quia est hereticus. Heretici autem iudices esse non possunt cum nil habeant potestatis aut iuris (24 q. 1 c. *Didicimus*), nec possunt esse testes (Extra, *De hereticis*, c. 1), nec possunt esse accusatores (2 q. 7 c. *Alieni* et c. *Pagani* et c. *Non potest*). Ergo a papa pronuntiante legem christianam esse falsam appellare licet. 80 85

Quarto sic. Ab omni apostata qui se pro iudice in causa fidei gerit licet appellare, saltem si aliter causa fidei vitiata sublevari non potest. Sed papa diffinitive pronuntians fidem christianam esse falsam est manifestus apostata a fide christiana. Igitur si gerit se pro iudice in causa fidei licet appellare ab ipso. 90

Quinto sic. Omnis causa vitiata est per appellationis remedium sublevanda, teste Fabiano papa qui, ut habetur 2 q. 6 c. 1, ait: “*Liceat appellatori vitiatam causam appellationis remedio sublevare*”. Et c. *Liceat* ait: “*Liceat etiam in criminalibus causis appellare nec vox appellandi denegetur ei quem in supplicio sententia destinaverit*”. Sed papa diffinitive pronuntiante pro reo legem christianam esse falsam, causa fidei est apertissime vitiata. Ergo licet actori a tali iniqua sententia lata contra fidem catholicam appellare. 95 100

Discipulus: Per istam rationem liceret a papa pro quacunque iniqua sententia in aliis causis quam in causa fidei appellare, si omnis causa vitiata per appellationis remedium poterit sublevari. 105

Magister: Respondetur quod omnis causa vitiata per appellationis remedium poterit sublevari quando ferens iniquam sententiam habet iudicem superiorem. Papa autem hereticus habet iudicem superiorem, ergo etc.

82 24...83 *Didicimus*] C. 24 q. 1 c. 31 col. 1849 83 Extra...84 1] X. 5. 7. 1 col. 1669 84 2...*Alieni*] C. 2 q. 7 c. 23 col. 913 | c *Pagani*] C. 2 q. 7 c. 25 col. 913 85 c...*potest*] C. 2 q. 7 c. 24 col. 913 94 2...95 1] C. 2 q. 6 c. 1 col. 865 96 c *Liceat*] C. 2 q. 6 c. 20 col. 875

80 christianam] *omitted* Ly 82 nil habeant] *nichil habent* Ly 83 *Didicimus*] *Dicimus* Ly 87 apostata] *apostotata* Ly 89 fidem] *legem* We Vc Ox 90 fide] *fidem* Bb 95 1] We: *omitted* Bb Fi An Ly *Liceat*] *Licet* Fi An Ly | *Liceat*...96 ait] *omitted* Bb | *appellatori*] *appellare et* Ly 96 *Liceat*¹] *Licet* Ww | *Liceat*²] *Licet* Ww | *etiam*] *omitted* Bb Fi An Ly 99 pronuntiante] *pronuntiate* Bb 100 a] We Vc Ox Ba: in Bb Fi An Ly 103 quacunque] *omni* We | *iniqua*] *omitted* Ly 104 si] *sed* Fi An 108 Papa...109 superiorem] *omitted* Ly 109 ergo] *ideo* We

110 **Discipulus:** Video quod hec ratio fundatur in aliis rationibus, unde alias rationes adducas.

Magister: Sexta ratio talis est. Ab illo est licitum pro causa heresis appellare qui potest de heresi accusari. Sed papa potest de heresi accusari. Ergo licet a papa pro heresi
115 appellare.

Discipulus: Ista ratio equaliter probat quod a papa licet pro omni heresi appellare, et non solum in casu predicto.

Magister: Omnes rationes allegatae et allegatae secundum rei veritatem concludunt quod a papa heretico licet appellare qualicumque heresi fuerit maculatus. Unde ille casus
120 non est positus nisi ut rationes patentiores et probabiliores videantur.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Septima ratio est talis. Ab illo licet appellare a cuius obedientia et communione licet recedere. Sed a
125 communione et obedientia pape heretici pronuntiantis legem christianam esse falsam licet recedere, exemplo illorum romanorum qui pro minori excessu (quia pro fautoria hereticorum dampnatorum) a communione et obedientia Anastasii secundi laudabiliter se abegerunt, ut habetur dis. 19
130 c. *Anastasius*. Ergo a papa pronuntiante diffinitive legem christianam esse falsam licet appellare.

Octavo sic. Ab illa sententia licet appellare quam licet publice impugnare, quia appellare videtur esse quidam modus
135 specialis impugnandi iniquam sententiam. Sed sententiam pape pronuntiantis fidem christianam esse falsam et Christum falsum fuisse prophetam licet illi contra quem lata est sententia (sicut et omnibus christianis) publice impugnare. Sicut enim omnibus licet publice confiteri Christum (ipso dicente Matth. 10 "*Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus confitebor et ego eum coram patre meo qui est in celis*"), sic licet omnes blasphemos Christi impugnare. Papa autem pronuntians legem christianam esse falsam et Christum falsum fuisse prophetam est blasphemus Christi. Ergo licet
140

130 dis...131 Anastasius] D. 19 c. 9 col. 111 140 Matth 10] Matthew 10: 32-33

112 illo] eo Ly 113 potest] omitted Bb 114 de] pro We 120 qualicumque] quodocunque We 121 patentiores] potiores Ly 125 et communione] omitted Ly 126 et] ab added Ly 127 illorum] malorum added Fi 128 quia] quam Ly 129 et] ab added Ly 130 secundi] etiam Ly | se] sese Ly 138 et] in added We 140 coram] omnibus added Ly 142 omnes] omnibus We 143 christianam] Christi Ly

cuilibet ipsum impugnare, et per consequens licet ab ipso appellare. 145

Nono sic. Ab illo appellare licet (si in causa fidei se pro iudice gesserit) qui in causa fidei iudex esse non debet. Sed papa diffinitive pronuntians Christum fuisse falsum prophetam nullam debet exercere potestatem in christianos, ergo ab eo licet appellare. Maior videtur certa. Minor probatur. Quia nullus blasphemus Christi debet exercere potestatem in christianos, teste Innocentio tertio qui in concilio generali, ut habetur Extra, *De iudeis*, c. *Cum sit*, ait: “*Cum sit nimis absurdum ut blasphemus Christi in christianos vim potestatis exerceat* etc.” Sed papa diffinitive pronuntians Christum falsum fuisse prophetam est blasphemus Christi. Ergo in christianos vim potestatis exercere non debet. 150 155

Discipulus: Ista ratio non videtur concludere, quia Innocentius in illo capitulo loquitur de iudeis. Papa autem licet pronuntiaret Christum falsum fuisse prophetam non esset propter hoc iudeus. Ergo per dictum capitulum non potest probari quod non possit in christianos vim potestatis exercere, quamdiu ab ecclesia toleratur. 160 165

Magister: Hec tua responsio per hoc excluditur quod licet Innocentius loquatur in illo capitulo de iudeis, statuens quod eis officia publica nullatenus committantur, statuti tamen sui rationem assignans asserit manifeste quod nullus blasphemus Christi debet in christianos vim potestatis exercere, et quod ideo iudeis non sunt officia publica committenda. Ubi autem est eadem ratio debet esse idem ius. Cum ergo papa diffinitive pronuntians Christum falsum fuisse prophetam sit manifeste blasphemus Christi, sequitur 170

154 Extra... sit] X. 5. 6. 16 col. 1665

145 ipsum] publice added We 147 si] sed Bb 148 gesserit] processerit Bb Fi An 149 pronuntians] legem (fidem Vc Ox) christianam esse falsam non debet esse (om. Ox) iudex in causa fidei, cum sit inimicus fidei manifestus, ergo ab eo appellare licet. **Decimo** sic. Ab illo (eo Vc Ox) licet appellare qui nullam debet exercere potestatem in christianos. Sed papa diffinitive pronuntians (qui diffinitive pronuntiat Ba) added We Vc Ox Ba 150 potestatem] potentiam Ly 151 appellare] **Decimo** sic. Ab eo licet appellare qui nullam debet exercere potestatem in christianos. Sed papa diffinitive pronuntians Christum fuisse falsum prophetam nullam debet exercere potestatem in christianos. Ergo ab eo licet appellare added Va 152 blasphemus] blasphemus Bb (“p” for “b” is frequent in Bb for this word) 161 Innocentius] tertius added Ly | in...capitulo] omitted Ly 163 esset] esse We 170 blasphemus] Dei seu added Ly

175 evidenter quod sicut iudei propter hoc quod sunt blasphemi
Christi non debent in christianos vim potestatis exercere, ita
papa diffinitive pronuntians Christum falsum fuisse
prophetam propter hoc quod est blasphemus Christi non
debet in christianos vim potestatis exercere.

180 Decimo sic. Ab illo pro causa heresis licite appellatur, si
se gerit pro iudice et iniquam contra fidem profert sententiam,
ad quem in causa fidei non licet provocare. Quia ad illum se
gerentem pro iudice licite provocatur a quo appellare non
licet, sicut ad imperatorem pro temporalibus licite provocatur
185 quia ab illo appellare non licet. Sed ad papam diffinitive
pronuntiantem legem christianam esse falsam et legem
sarracenorum esse tenendam nequaquam licite provocatur,
cum sit alterius fidei quam catholici. Ad iudicium autem
hominis alterius fidei catholicis provocare non licet, testante
190 concilio Carthaginensi quod, ut habetur 2 q. 6 c. *Catholicus*,
ait: “*Catholicus qui causam suam sive iustam sive iniustam
ad iudicium alterius fidei iudicis provocat, excommunicatur*”.
Ergo ad papam pronuntiantem diffinitive legem sarracenorum
esse tenendam provocare non licet, et per consequens licet
195 appellare ab ipso.

Undecimo sic. Ab excommunicato pro iudice se gerente
licet appellare. Sed papa pronuntians diffinitive legem
christianam esse falsam est excommunicatus sicut et ille qui
incidit in heresim iam dampnatam, teste glosa 24 q. 1 c. 1
200 que ait: “*Hic est casus... in quo papa in canonem late
sententie incidit*”. Ergo ab ipso appellare licet.

Duodecimo sic. Contra illam sententiam appellare licet
que nec est tenenda nec servanda nec timenda, quia illa
sententia a qua appellare non licet est timenda. Sed sententia
205 diffinitiva qua papa pronuntiat legem christianam esse falsam

190 2...Catholicus] C. 2 q. 6 c. 32 col. 889 199 24... 1²] C. 24 q. 1 c. 1
s.v. in heresim col. 1828

180 Decimo] Undecimo We Vc Ox Va Ba | pro] in Ly | si] qui Fi An
183 a quo] quod ab aliquo Ly 184 sicut... 185 licet] omitted Ly | licite]
appellatur added Fi 185 illo] eo We 186 christianam] Christi Ly
188 sit] sint Ly 189 testante] teste Fi 190 quod] omitted Ly 191 ait]
omitted Ly 192 fidei] omitted Ly 195 ipso] illo Bb Fi An
196 Undecimo] Duodecimo We Vc Ox Va Ba 197 legem] fidem Ly
198 et] omitted Fi An 199 c 1] omitted We Ly 200 que] We Va Es Ba
Fr: qui Bb Fi An Ly 201 ipso] illo We 202 Duodecimo] Tertiodecimo
We Vc Ox Va Ba 203 nec²] est added Ly

nec est tenenda nec servanda nec timenda, quia sententia contra legem divinam prolata non est timenda, sicut nec aliquod preceptum contra legem Dei est timendum. Ergo a tali sententia appellare licet.

Tertiodecimo sic. Ab illo est licitum appellare qui potest licite recusari. Sed papa pronuntians legem christianam esse falsam in omni causa fidei potest licite recusari, quia inimicus potest licite recusari. Talis autem papa esset omnium christianorum et totius legis christiane inimicus manifestus. Ergo a tali papa licet in causa fidei appellare.

Capitulum 20

Discipulus: Videtur quod argumentis abundas pro assertione predicta. Ideo non multiplices amplius argumenta, sed quomodo ad quandam instantiam quam faciam contra predicta secundum assertionem predictam debeat responderi indagare digneris.

Videtur itaque quod omnia argumenta predicta nichil concludant, quia papa pronuntians diffinitive legem christianam esse falsam est inter infideles indubie numerandus. Ab infideli autem fideles appellare non debent. Nusquam enim legitur quod sancti martires, cum cogerentur negare fidem, ab iudicibus infidelibus appellasset. Nec etiam apostoli contra principes sacerdotum, cum protulissent contra fidem sententiam, appellaverunt. Ergo a papa pronuntiante diffinitive legem christianam esse falsam non debent catholici appellare.

Magister: Ad istam instantiam potest dari duplex responsio. Prima est quod non est necessarium absolute appellare a papa iniquam contra fidem proferente sententiam, propter quod multi fideles contra infideles et hereticos inveniuntur minime appellasse. Sed sufficit in multis casibus

206 tenenda] servanda Ly | tenenda...nec³] omitted Bb | nec²] est added Ly | servanda] timenda Ly | timenda] tenenda Ly | quia] nulla added We 207 contra...209 sententia] omitted Bb | non] omitted We 208 preceptum] pactum Ly | legem] leges Ly | timendum] tenendum Ly 210 Tertiodecimo] Quartodecimo We Vc Ox Va Ba 211 papa] omitted Fi An Ly | christianam] christianorum Ly 212 quia...213 recusari] omitted Ly 213 potest] omitted We 215 papa] omitted Ly 20,2 quod] omitted We hic added Ly 5 predictam] prescriptam We Ly prescriptam added Bb 6 indagare] indicare We Ly 7 itaque] namque Ly | predicta] omitted Ly 8 concludant] concludunt Ly 10 autem] ad Fi 12 fidem] Deum Fi An | ab] Ly: a Bb Fi An We 16 debent] debet An 17 instantiam] obiectionem We 19 proferente] proferentem Fi An We

sententiam pape vel alterius contra fidem simpliciter
impugnare, detestari, et horrere, quemadmodum sancti patres,
absque appellatione, hereticorum assertiones iniquas per
25 sacras litteras impugnarunt. Verumptamen aliquando expedit
appellare, exemplo beati Pauli qui ad Cesarem appellavit.

Discipulus: Non videtur quod beatus Paulus
appellaverit pro causa fidei, sed pro aliis criminibus que sibi
imponebantur mendaciter a iudeis. Ergo per exemplum beati
30 Pauli probari non potest quod expediat pro causa fidei a papa
heretico appellare.

Magister: Nonnullis apparet quod beatus Paulus pro
causa fidei appellaverit, quod ex serie Actuum Apostolorum
videtur posse probari. Nam 23 c. Actuum Apostolorum sic
35 legitur scripsisse tribunus Claudius presidi Felici de Paulo:
*“Virum hunc comprehensum a iudeis et incipientem interfici
ab eis superveniens cum exercitu eripui cognito quia
Romanus est, volensque scire causam quam obiicebant illi,
deduxi eum in concilium eorum, quem inveni accusari de
40 questionibus legis ipsorum nichil vero dignum morte aut
vinculis habentem crimen”*. Ex quibus verbis colligitur quod
super causa fidei inter iudeos et Paulum questio vertebatur.
Pro ista autem causa Paulus postea appellavit. Ergo super
causa fidei appellavit ad Cesarem.

Rursus, 24 c. habetur expresse quod Paulus de causa
fidei accusabatur a iudeis, unde et orator eorum accusans
Paulum dixit: *“Invenimus hunc hominem pestiferum et
concitantem seditiones omnibus iudeis in universo orbe et
auctorem seditionis secte Nazarenorum qui etiam templum
50 violare conatus est”*. Ex quibus verbis apparet quod Paulus
accusabatur de fide. Et quod pro illa causa appellaverit patet
cum 25 c. sic legatur: *“Paulo autem reddente rationem
quoniam neque in legem iudeorum neque in templum neque*

20,34 23... Apostolorum] Acts 23:27-29 45 24 c] Acts 24:5-6 52 25 c]
Acts 25:8-11

28 appellaverit] appellavit Ly 29 exemplum] exempla Ly | beati]
omitted We 33 appellaverit] appellavit Ly | Apostolorum]
apostolicorum Fi An We 34 23] Ly: 22 Bb Fi An We | Apostolorum]
Apostolicorum Bb 38 volensque] volunsque Bb 40 ipsorum] iorum Bb
eorum Fi An Ly 43 appellavit] appellaverit Bb 44 ad] a We 45 24] 34
Fi An 46 accusabatur] accusabitur Bb 47 dixit] dicit Ly | pestiferum]
Ly: omitted Bb Fi An We 48 seditiones] seditionem Ww
49 Nazarenorum] Nazareorum Ww 51 accusabatur] accusabantur Bb
appellaverit] appellavit Ly 52 cum] omitted Ly | autem] omnibus
added Ly 53 legem] lege We

in Cesarem quicquam peccavi. Festus autem volens iudeis gratiam prestare, respondens Paulo dixit 'vis Hierosolymam ascendere et ibi de hiis iudicari apud me', dixit autem Paulus 'ad tribunal Cesaris sto, ubi me oportet iudicari. Iudeis non nocui sicut tu melius nosti. Si enim nocui aut dignum morte aliquid feci non recuso mori, si vero nichil est eorum que hii accusant me nemo potest me illis donare. Cesarem appello'. 55
 Et post Festus loquens de iudeis accusantibus Paulum ait: 60
"Cum ergo huc convenissent sine ulla dilatione sequenti die sedens pro tribunali iussi adduci virum de quo cum stetissent accusatores nullam causam deferebant de quibus ego suspicabar malum. Questiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum et de quodam Iesu defuncto quem affirmabat Paulus vivere. Hesitans autem ego de huiusmodi questione dicebam si vellet ire Hierosolymam et ibi iudicari de istis. Paulo autem appellante ut servaretur Augusti cognitioni iussi servari eum donec mittam eum ad Cesarem". 65
 70

Ex hiis colliguntur duo. Primum est quod pro illa questione que vertebatur inter iudeos et Paulum Paulus Cesarem appellavit. Secundum est quod super fide Christi inter ipsos questio vertebatur. Ex quibus sequitur quod pro causa fidei Paulus Cesarem appellavit. 75

Capitulum 21

Discipulus: Stuporem michi predicta ingerunt vehementem, quia pene incredibile michi videtur quod pro causa fidei in quocunque casu ad hominem contrarie secte liceat appellare. Et tamen apparenter ostenditur quod Paulus pro causa fidei Cesarem, qui erat secte contrarie, appellavit. Ex quo sequi videtur quod non esset inconveniens ad papam hereticum appellare, et per consequens ab eo appellare non licet, quia pro eadem causa non est ab eodem et ad eundem 5

61 ait] Acts 25:17-21

54 quicquam] omitted Fi An 55 dixit] dicit Ly 56 ibi] omitted Bb Fi An 57 ubi] Ly: ibi Bb Fi An We 59 eorum] We: horum Bb Fi An Ly que] de quibus Ww 60 me¹] mei Bb | me²] omitted Fi | donare] Ly: dare Bb Fi An We 62 huc] Ly: hii Bb Fi An We 63 iussi] iussit Ly 65 malum] Ly: mala Bb Fi An malam We 68 dicebam] decebam Bb 70 cognitioni] cognitione We | servari] reservari Bb Fi An 71 Cesarem] Cessarem We 72 hiis] quibus We quibus verbis Ly | est] omitted Ly 74 fide] fidem We 21,1] 12 Fi 6 Cesarem] Cessarem Bb | contrarie] omitted Bb 7 esset] omitted Bb est Ly 9 eadem] eadam Ly

10 appellandum. Et ita predictae assertioni quae dicit quod licet a
papa heretico appellare contrariari videtur. Unde quomodo ad
istam contrarietatem respondere contingat enarra.

Magister: Pro dissolvenda contrarietate prefata dicunt
quidam esse notandum quod dupliciter contingit ad aliquem
15 pro causa fidei appellare. Uno modo quidem tanquam ad
illum qui habet questiones motas de fide iuxta sanam
doctrinam ex officio terminare, et isto modo ad nullum
hominem alterius secte sive fuerit paganus sive hereticus est
pro causa fidei appellandum, quia ad solos summos pontifices
20 catholicos et fideles ac generale concilium catholicorum
spectat questiones fidei terminare, sicut ex sacris canonibus
patenter apparet.

Aliter contingit aliquem ad alium pro causa fidei
appellare, non quidem sicut ad illum qui habet causas fidei
25 terminare, sed tanquam ad illum qui ex officio vel ex
electione appellantis aut alio quovis modo potest cognoscere
an appellans debeat pro causa huiusmodi ab emulis accusari
vel in iudicio a quo appellerat conveniri. Sic dicunt quod si
aliquis super aliquo dubio fidei quod non est certum esse
30 heresis nec est heresis dampnata explicite, licet sit heresis
dampnata implicite, accusaretur coram episcopo, talis pro
questione huiusmodi posset ad metropolitanum appellare.
Non quidem tanquam ad illum qui habet tale dubium
diffinire, sed tanquam ad illum ad quem spectat scire et
35 iudicare quod talis questio nec per episcopum nec per ipsum
metropolitanum debeat terminari, sed quod est summo
pontifici vel generali concilio reservanda.

Per predicta suprascripta contrarietas dissolvitur, quia
pro causa fidei in nullo casu est ad hominem secte contrarie
40 appellandum tanquam ad illum qui questionem fidei habeat
diffinire. Nec isto modo Paulus Cesarem appellavit. Sciebat
enim quod Cesar fidem Pauli falsissimam reputabat.
Aliquando tamen licuit pro causa fidei ad hominem secte

10 predictae] predicti We 11 videtur] videntur Bb Fi We 15 pro] aliqua
added Ly | tanquam] ut Ly 16 illum] eum Ly 21 fidei] omitted We
ex] in Ly 24 illum] alium We | qui] omitted Bb 25 illum] alium
We | ex²] omitted Ly 26 electione] lectione We 28 a quo] aliquo Ly
appellerat] app^{at} Fi We appellatus Ly 30 heresis¹] omitted Bb 33 habet]
habeat We 34 spectat] expectat We 35 nec¹] non Ly | ipsum] We: i^m
Bb Fi An omitted Ly 36 debeat] debet Ly | terminari] determinari Ly
37 pontifici] pontifice Bb 38 suprascripta] superscripta Bb supradicta
Ly 41 Cesarem] Cessarem Bb | appellavit] appellaverat We
42 reputabat] reputaret We

alterius appellare tanquam ad illum qui ex officio vel
 electione appellantis vel alio quovis modo cognoscere potuit 45
 quod iudices sui de questione fidei se intromittere minime
 debuerunt, et hoc modo Paulus Cesarem appellavit. Sciebat
 enim Paulus quod nulla persecutio adhuc per romanos aut
 Cesarem contra christianos fuerat excitata, et ideo sciebat
 quod iudices Caesaris de tali questione secundum leges 50
 Caesaris se intromittere non debebant.

Propter quod, ut habetur Act. 18, Gallio proconsul
 Achaie, cum Paulus sibi accusaretur a iudeis quod contra
 legem persuaderet colere Deum, accusationem huiusmodi
 audire nolebat dicens: “*Si quidem esset iniquum aliquid aut* 55
facinus pessimum, o viri iudei, recte vos sustinerem, si vero
questiones sunt de verbo et nominibus legis vestre vos ipsi
videritis, iudex ergo horum nolo esse’, et minavit eos a
tribunali”. Ex quibus verbis colligitur quod iudices missi a
 Cesare de hiis que pertinebant ad legem iudicandi potestatem 60
 minime habuerunt. Unde et Pilatus, sicut evangelica patefacit
 historia, propter nullam accusationem que de lege asserebatur
 contra Christum reputavit se debere iudicare Christum, sicut
 etiam ex Actibus Apostolorum c. 23 et 24 et 25 et 26 tribunus
 Lysias, Felix preses, Festus preses, et rex Agrippa propter illa 65
 que obiciebantur contra Paulum de lege et de doctrina Pauli
 iudicabant ipsum minime puniendum.

Paulus igitur, sciens quod talis questio etiam secundum
 leges et consuetudines romanorum ad iudices et publicas
 potestates inferiores Cesare nullatenus pertinebat, Cesarem 70
 appellavit, tanquam ad illum qui iudicaret talem questionem
 ad iudices coram quibus Paulus fuerat accusatus minime
 pertinere.

Capitulum 22

21,52 Act 18] Acts 18:14-16 64 c 23] Acts 23:29 | 24] Acts 24:25
 25] Acts 25:25 | 26] Acts 26:31

47 Paulus] ad *added* Ly 48 Paulus] *omitted* Fi | adhuc] adhuc Bb
 49 fuerat] fuerit We 50 leges] legem We 51 Caesaris] *omitted* Fi An
 53 quod] *omitted* Bb 54 huiusmodi] eius Ly 55 quidem] quid Bb Fi
 An | esset] *omitted* Ly 58 videritis] videbitis Bb An | ergo] ego We
 ergo horum] verborum Ly | nolo] noli An 59 verbis] *omitted* We
 a...60 Cesare] ad Cesarem Ly 61 patefacit] patefit Fi An
 62 asserebatur] deferebatur Ly 63 Christum^{1]} ipsum Ly 64 et 24]
omitted Ly | et^{2]} *omitted* Fi An Ly | tribunus] tribunis Ly 66 de^{2]}
omitted We 67 ipsum] illum Ly 70 Cesare] Cesaris Ly | pertinebat]
 pertinebant Bb We Ly 71 ad] *omitted* Bb | iudicaret] iudicarent An

Discipulus: Contra predicta quattuor michi obiectiones
occurrunt. Primo quidem videtur quod ex quo preses Festus
sciebat quod talis questio ad illum non spectabat, non oportuit
5 Paulum propter hoc appellare ab ipso, quia appellatio vel est
a gravamine vel est a sententia. Paulus autem non appellavit a
sententia Festi, quia nullam tulit, nec a gravamine, quia
nullum volebat inferre, nam si Paulus non appellasset volebat
ipsum dimittere.

10 Secundo, videtur quod Paulus non debuit Cesarem
appellare, quia sciebat eum inimicum fidei sue et quod
sententiam daret contra Paulum.

15 Tertio, apparet quod Paulus facto mentiebatur
recognoscendo Cesarem iudicem suum, cum tamen,
presertim in causa fidei, non fuerit iudex suus nec superior.

20 Quarto, videtur quod ad hominem alterius secte liceat
appellare tanquam ad illum qui possit questionem fidei
terminare et diffinire. Nam ad illum licet pro causa fidei illo
modo appellare qui potest esse iudex in causa fidei, habens
potestatem diffiniendi quid pertinet ad veritatem fidei
orthodoxe. Sed hoc potest homo alterius secte. Nam sicut
patet in libro De altercatione Athanasii contra Arium,
Athanasius et emuli sui hominem paganum in iudicem pro
causa fidei elegerunt. Ergo et ad hominem alterius secte est
25 licitum pro causa fidei appellare.

Hec sunt que movent me contra predicta. Tu autem aperi
quomodo respondetur ad illa.

Magister: Ad primam obiectionem respondetur quod
Paulus appellavit a Festo ad Cesarem propter gravamina que
30 timebat. Timuit enim quod quemadmodum Pilatus, quamvis
nullam causam mortis reputaret in Christo, tamen tradidit
Christum iudeis crucifigendum, ita Festus traderet Paulum
iudeis accusantibus occidendum, quamvis putaret ipsum
Paulum crimen dignum morte nullatenus commisisse. Quod
35 beatus Paulus aperte insinuat cum dicit Festo: “*Si vero nichil*

22,22 in... Arium] Vigilii Tapsensis, *Altercatio Athanasii contra Arium coram Probo iudice*, PL 62, cols. 179-238 35 dicit Festo] Acts 25:11

22,2 predicta] dicta Fi An 3 quidem] quibusdam Ly | quod] omitted
Bb 4 illum] ipsum We 6 est] omitted Fi An 11 eum] ipsum Ly
13 Paulus] de added Fi An Ly | mentiebatur] in added Fi An 16 liceat]
licet We 18 terminare et] omitted We | et] distinguere vel added Ly
21 orthodoxe] orthodoxam An 23 hominem] omitted Ly 27 illa] ipsa
We 32 Christum] omitted Ly 35 beatus] omitted Ly | insinuat]
insinuavit We | cum dicit] dicens Ly | dicit] dixit We

est horum de quibus hii accusant me, nemo potest me illis dare. Cesarem appello”.

Discipulus: Unde timuit Paulus quod Festus volebat eum tradere iudeis?

Magister: Ex hoc quod interrogavit Paulum an vellet ascendere Hierosolymam et iudicari apud ipsum de impositis, et ex hoc quod favorabilis esset iudeis accusatoribus Pauli. Ex hoc enim ipso quod volebat Festus se intromittere de questione que ad ipsum, etiam secundum leges et consuetudines romanorum, minime pertinebat, ipsum suspectum habebat. Et ideo appellavit, quamvis etiam aliud motivum habuerit appellandi, ut, scilicet, per appellationem liberatus a persecutione iudeorum in Iudea, deduceretur Romam ut ibi evangelium predicaret iuxta preceptum Christi (ut apparet Act. 23) demandantis et dicentis: “*Constans esto Paule, sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic oportet te etiam Rome testificari*”.

Ad secundam dicitur quod Paulus nescivit Cesarem manifestum inimicum doctrine sue, quia nondum Cesar persecutus fuerat christianos. Esto etiam quod scivisset eum inimicum, potuisset Cesarem appellare, quia ex causa rationabili licet ad inimicum appellare, sicut etiam licet alicui ex causa se iudicio inimici submittere. Paulus igitur volens a iudeis liberari et Romam ad evangelium predicandum adduci, appellavit, et licet scivisset Cesarem fidei inimicum, appellasset.

Ad tertiam respondetur dupliciter. Uno modo, quod Paulus erat inferior Cesare et Cesar erat iudex suus ordinarius. Aliter dicitur quod licet Cesar non fuerit iudex ordinarius Pauli, tamen Paulus potuit se submittere iudicio Cesaris, quemadmodum papa potest se submittere iudicio subditi sui (2 q. 7 c. *Nos*). Et ideo Paulus appellando Cesarem submitit se iudicio Cesaris infidelis, quod sibi licitum erat ex causa rationabili.

50 apparet...23] Acts 23:11 67 2...Nos] C. 2 q. 7 c. 41 col. 928

36 horum] eorum Ly | me²] omitted We 37 dare] donare We 39 eum] ipsum We 40 Paulum] Paulus Bb 41 iudicari] iudicium subire Ly 42 esset] erat We | accusatoribus Pauli] accusantibus Paulum Ly 44 etiam] omitted Fi An 46 aliud] ad illud We 47 habuerit] habuit Ly 49 ibi] ib We 50 23] 13 Fi An | demandantis] Ly Vc Ba: de mandatis Bb Fi An We Va Vg | et] omitted Fi An 51 testificatus es] testificatum ea Bb | es] ea Bb 52 etiam] Ly: omitted Bb Fi An We 53 secundam] obiectionem added Ly 54 sue] omitted Bb 68 submitit] submittit Bb infidelis] omitted Fi An We Ly

70 **Discipulus:** Quomodo licuit Paulo se submittere iudicio
Cesaris infidelis, cum non liceat clericis se submittere iudicio
secularium potestatum fidelium?

Magister: Respondetur quod hoc quod clericis non
liceat se in multis causis submittere iudicio secularium
75 potestatum non est ex lege divina, nec ex ordinatione Christi,
nec ex lege nature, sed ex iure positivo humano, ad quod ius
Paulus minime tenebatur quia nec tunc extitit introductum. Et
ideo sibi licuit se iudicio Cesaris submittere, quod fecit facto
Cesarem appellando.

80 Ad quartam respondetur quod dupliciter potest aliquis
esse iudex in causa fidei. Uno modo est aliquis ordinarius
iudex in causa fidei, habens ex officio potestatem questiones
fidei terminandi, et ad talem iudicem licet pro causa fidei
appellare, sed talis iudex in causa fidei non potest esse aliquis
85 alterius secte. Alio modo potest aliquis esse iudex quasi
arbiter electus, et hoc contingit dupliciter. Quia dupliciter
contingit compromittere in aliquem super causa fidei, vel
scilicet promittendo quod illud tenebitur quod ipse secundum
conscientiam suam reputaverit esse firmiter tenendum, vel
90 quod illud tenebitur quod ipse iudicaverit esse consonum
fidei christiane. Primo modo liceret compromittere in
fidelem, si nulla humana constitutio obviaret. Secundo modo
licuit aliquando compromitttere in aliquem infidelem.

Sic Athanasius et heretici sui emuli in quemdam
95 paganum industrium et literatum compromiserunt,
promittendo scilicet quod illud tenerent quod ipse iudicaret
esse consonum fidei christiane. Qui, auditis allegationibus
utriusque partis, pro Athanasio tulit sententiam, diffiniendo
videlicet quod assertio Athanasii erat consona et necessario
100 sequebatur ex libris christianorum, quos tam Athanasius
quam sui adversarii receperunt, quamvis ipse iudex ipsos
nullo modo susciperet.

71 clericis] clericos Ly | se submittere] *omitted* Fi 72 fidelium]
omitted Fi An 73 quod¹] quamvis *added* Ly | quod²] Anm Ce We Vc
Ox Ba: *omitted* Bb Fi Ly 75 non] tamen *added* Ly 77 Paulus] tunc
added Fi An | tenebatur] respondere *added* Ly 78 fecit] de *added* Ly
82 habens] *omitted* We 84 aliquis] *omitted* Fi An Ly 85 aliquis] alius
Ly 87 compromittere] committere Ly | in] *omitted* We 89 suam] sua
We | reputaverit] reputavit Ly 90 iudicaverit] iudicavit Ly 91 in]
aliquem *added* Ly 92 fidelem] infidelem An Ly 94 Sic] Sicut Ly
95 industrium] industrem Ly | compromiserunt] promiserunt Ly
96 ipse] ille We 100 quos] quod Ly

Discipulus: Videtur quod Athanasius, compromittendo in paganum, peccavit mortaliter, se videlicet obligando ad heresim sustinendam si ipse paganus dedisset sententiam quod assertio hereticorum erat consona fidei christiane. 105

Magister: Respondetur quod Athanasius non peccavit, quia licet promitteret stare sententie pagani predicti, non tamen promisit stare inique sententie eius. Et ideo non se obligavit ad heresim sustinendam si diffinisset assertionem hereticorum fuisse consonam fidei christiane, quia iniquum arbitrium nullatenus est servandum (Extra, *De arbitris*, c. *Non sine* et c. *Exposita*). In tali enim compromisso subintelligenda est talis conditio licet non exprimatur: ‘si arbiter non fuerit arbitratus inique’. 110 115

Discipulus: Videtur quod Athanasius non debuit compromittere in paganum super questione fidei, cum secundum iura canonica etiam super rebus spiritualibus non liceat compromittere in laicum (Extra, *De arbitris*, c. *Contingit*). 120

Magister: Respondetur quod ‘de rebus spiritualibus non potest compromitti in laicum’ est ex ordinatione ecclesie et non ex lege divina. Et ideo Athanasius licite compromisit in paganum, quia tunc non erat prohibitum.

Discipulus: Miror quod Athanasius voluit compromittere in paganum, cum pagani etiam testes nequeant esse contra christianos. 125

Magister: Respondetur quod ecclesia, postquam habuit favorem imperatorum et regum, multa statuit contra paganos que nec ex lege divina nec ex ordinatione Christi erant antea constituta, et ideo multa sunt modo illicita que tunc licita erant. Tunc enim licitum erat sub imperatore apostata militare. Unde et multi sancti martires et alii christiani sub Iuliano apostata militabant, et sibi in hiis que non erant contra legem divinam obedierunt sine peccato. Nunc tamen nulli christiano liceret sub imperatore apostata militare. Sic nunc 130 135

112 Extra... 113 sine] X. 1. 43. 2 col. 506 113 c Exposita] X. 1. 43. 11 col. 516 119 Extra... 120 Contingit] X. 1. 43. 8 col. 512

105 ipse] ille We 113 sine] suum Fi An sum Ly | compromisso] promisso Ly 114 conditio] ordinatio Ly | exprimatur] exprimat We si] nisi Ly 115 non] omitted Ly 117 compromittere] compromitteret Bb 122 est] omitted Ly 123 ideo] omitted Ly 126 etiam] omitted Ly 130 divina] omitted We 132 erat] omitted Fi An 136 liceret] licet Ly

esset illicitum de fide compromittere in paganum. Tempore autem Athanasii non erat illicitum.

140 **Discipulus:** Que utilitas fuit quod Athanasius compromisit in paganum?

145 **Magister:** Respondetur quod multiplex fuit utilitas. Quia catholici post sententiam pagani pro Athanasio fidem poterant liberius predicare, et heretici multorum amiserunt favorem. Unde autem hoc accidit gesta illorum temporum te poterunt edocere.

Discipulus: Videtur quod Athanasius, compromittendo in paganum, se et fidem catholicam magno periculo exponebat, quod tamen debuit evitare.

150 **Magister:** Respondetur quod Athanasius periculo probabili se minime exponebat. Sciebat enim paganum illum virum esse magne fidelitatis et constantie ac eximie intelligentie, qua ordinem assertionum quarum una sequitur ex alia vel aliis, et etiam repugnantiam assertionum quarum una alteri adversatur sciebat advertere. Et ideo Athanasius, sciens predictum paganum virtutibus politicis et rationali scientia illustratum, ipsius iudicio modo predicto absque periculo probabili se commisit, licet non absque omni periculo qualitercunque possibili. Periculum autem qualitercunque possibile nullus vitare tenetur, quia per hoc a bonis impediretur permaximis. Esset enim similis illi de quo dicit Salomon Ecclesiasti 11: *“Qui observat ventum non seminat, et qui considerat nubes nunquam metet”*.

155

160

Capitulum 23

5 **Discipulus:** Ad principalem responsionem quam dedisti ad instantiam meam quod non est appellandum a papa pronuntiante diffinitive legem christianam esse falsam volo redire, et eam magis discutere. Cupio igitur audire quare assertores predicti asserunt expedire quod a tali sententia pape heretici appelletur.

161 Ecclesiasti 11] Ecclesiastes 11:4 23,5 quare...7 appelletur] 1 Dial. 6.20.25-26

137 esset illicitum] non esset licitum Fi An 141 Magister] omitted Fi gap An 143 multorum] omitted Fi An 146 compromittendo] se added Ly 147 se et] omitted Ly 151 ac] omitted Bb 152 qua] contra Ly 153 vel aliis] omitted Ly 154 adversatur] adversabatur Ly 156 scientia] omitted Bb 159 vitare] evitare Fi An 161 Salomon] Salamon We Sapiens Ly | 11] primo Bb 1 Fi An Ly 162 metet] etc. added Ly 23,3 instantiam] instan Bb 4 volo] nolo Ly 5 et] nec Ly | igitur] enim We 7 heretici] omitted We | appelletur] appellentur Fi

Magister: Huius dicti inter alias rationes tres assignantur. Prima est ut contra sententiam iniquam in causa fidei adhibeatur remedium quod consuevit contra alias iniquas sententias adhiberi. Secunda est ut cum maiori solempnitate iniqua sententia contra fidem prolata catholica impugnetur. Tertia est ut satisfiat simplicibus et iuristis qui forte non crederent aliquem posse licite impugnare sententiam iniquam contra fidem, et huiusmodi impugnantem esse a catholicis defendendum, nisi contra eandem appellaret.

Capitulum 24

Discipulus: Intelligo rationes quare isti dicunt quod nonnunquam expedit a tali sententia appellare, sed nescio motiva eorum, quare dicunt quod non est absolute necessarium a tali sententia appellare. Ideo qua ratione moventur enarra.

Magister: Quod non sit absolute necessarium a tali sententia appellare, servando scilicet formam et puncta que in appellationibus secundum iura humana oportet servare, sic ostendunt. Non magis est necessarium appellare a sententia prolata contra legem Dei et fidem christianam quam a sententia prolata contra canones et leges humanas. Sed a sententia prolata contra canones et leges humanas non est necessarium appellare, teste Gregorio 9° qui, ut habetur Extra, *De sententia et re iudicata*, c. 1, ait: “*Sententia contra leges canonesve prolata licet non sit appellatione suspensa non potest subsistere ipso iure*”. Ubi dicit glosa: “*Sententia lata contra leges, id est ius constitutionis, ita quod hoc in sententia exprimat, nulla est ipso iure et citra appellationem rescinditur*”. Ergo multo magis sententia lata contra fidem nulla est ipso iure absque omni appellatione. Ergo non est necesse absolute appellare a sententia lata contra catholicam fidem.

Secundo sic. A sententia que non potest transire in rem iudicatam, nec valet firmitatem sententie obtinere, non est

24,4 quare dicunt] 1 Dial. 6.20.18-25 15 Extra...1] X. 2. 27. 1 col. 876
17 dicit glosa] X. 2. 27. 1 s.v. contra leges col. 876

9 ut] omitted We 11 sententias] sententiam Fi | adhiberi] exhiberi We
maiori] manifesta Ly 13 satisfiat] satisfaciat Fi Ly 15 huiusmodi]
huius Ly | impugnantem] impugnatore We 16 eandem] eam Fi eadem
Bb Ly 24,2 quare] quas Bb An Ly 3 nonnunquam] nunquam We
8 sententia] iniqua added Ly 9 servare] observare Ly 13 prolata] lata
We 14 9o] 14° Fi 17 Ubi] Ut Ly 18 lata] omitted Fi An | hoc in]
omitted Ly 20 multo] multo added Bb 25 nec] non Fi

absolute necessarium appellare. Hec enim ratio assignatur in decretis (2 q. 6 § *Diffinitiva quoque*) quare a pluribus sententiis non est necesse appellare, ubi sic habetur: “*Si sententia lata fuerit contra res prius iudicatas, a quibus provocatum non est, sententia auctoritatem non obtinebit, et ideo ab ea appellare non est necesse*”. Et infra: “*Si plures iudices dati fuerint et unus tantum ex hiis pronuntiasse proponitur, non videtur appellandi necessitas fuisse, cum sententia firmitatem iuris non contineat*”. Ex quibus colligitur quod a sententia que non potest transire in rem iudicatam nec firmitatem sententie obtinere non est necesse appellare. Sed sententia lata contra fidem non potest transire in rem iudicatam, nec valet auctoritatem seu firmitatem sententie obtinere. Ergo ab illa non est necessarium appellare.

Tertio sic. In nulla causa contra quam nulla prescriptio currere potest est necesse appellare ab iniqua sententia. Sed contra fidem nulla prescriptio currere potest quin sententia lata contra fidem catholicam revocetur quodocumque veritas fuerit manifesta, quia omne quod est fidei contrarium orthodoxe vanum et irritum est habendum. Ergo a sententia lata contra fidem non est necesse appellare.

Quarto sic. Iniqua sententia lata contra matrimonium non potest esse magis privilegiata quam sententia lata contra fidem. Sed sententia lata contra matrimonium tale privilegium obtinet ut ab ea appellare non sit necesse. Quia licet a sententia lata contra matrimonium non sit appellatum, ipsa tamen revocanda est quodocumque fuerit ostensum fuisse iniquam, secundum quod colligitur manifeste ex sacris canonibus Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Lator* et c.

27 2...quoque] *Dictum Gratiani post C. 2 q. 6 c. 41 col. 899* 31 Et infra] *ibid.* 54 Extra...Lator] X. 2. 27. 7 col. 878 | c²...55 Consanguinei] X. 2. 27. 11 col. 882

27 6] c. Si quis *added* Ly | §] c. Fi | *Diffinitiva quoque*] We: *Diffinitivas* Bb Ly *Diffinitivasque* Fi An 29 fuerit] *omitted* Fi An iudicatas] *inductas* Ly 30 sententia] *sententie* Ww 31 ab ea] *omitted* Ly | infra] *ita* An Ly 32 fuerint] *fuerunt* An Ly | hiis] *eis* Ly 34 contineat] *continet* Bb Fi An | quibus] *verbis* *added* Ly 35 nec] *valet* *added* Ly 38 sententie] *sententia* We 39 ab illa] *a sententia lata contra fidem* We | *necessarium*] *necesse* We 40 nulla¹] *illa* We 41 potest] *non* *added* We | *necessare*] *necessare* We 43 catholicam] *omitted* Fi 44 manifesta] *manifestata* Ly 47 matrimonium] Kn: *fidem* Ww Vc Va Ba Vg 49 fidem] Kn: *matrimonium* Ww Vc Va Ba Vg Sed...matrimonium] *omitted* Bb 50 privilegium] *non* *added* Bb Fi An We | non] *omitted* Bb Fi An 52 ostensum] *ostensa* We 53 iniquam] *iniqua* We 54 et²...56 Lator] *omitted* Bb

Consanguinei et quampluribus aliis. Hinc glosa predicto capitulo *Lator* notat dicens: “*Contra matrimonium non currit prescriptio (33 q. 5 c. Quod Deo) etiam si ab illa sententia non fuerit appellatum, quia sententia lata contra matrimonium non transit in rem iudicatam quin revocetur quandocunque error fuerit detectus*”. Ergo multo magis a sententia lata contra catholicam fidem non est necesse appellare. 55 60

Quinto sic. Causa fidei est magis favorabilis et per consequens privilegiis debet gaudere maioribus quam causa matrimonii vel quecunque causa civilis. Sed causa matrimonii et nonnullae cause civiles tali privilegio gaudent quod non est necesse ab iniqua sententia appellare. Ergo multo magis causa fidei tali debet gaudere privilegio ut ab iniqua sententia contra fidem non sit appellare necesse. 65 70

Capitulum 25

Discipulus: Rationes adverte quare dicitur quod non est absolute necessarium appellare a sententia lata contra fidem. Sed ignoro quare ista assertio taliter modificatur: ‘non est necesse appellare servando formam et puncta que in appellationibus secundum iura humana oportet servare’. Unde rationem istius modificationis assigna. 5

Magister: Ad intelligendum illud quod queris, distinguitur, quia appellatio a sententia lata contra fidem quadrupliciter accipi potest. Uno modo pro libello continente formam appellationis que communiter consuevit in aliis appellationibus observari, notante videlicet personam appellantem, et contra quam appellat, et causam pro qua appellatur vel sententiam a qua appellatur, et tempus quo appellatur, et alias circumstantias que ad appellationis formam debitam requiruntur. 10 15

55 glosa...56 Lator] X. 2. 27. 7 s.v. permanere col. 879 57 33...Deo] C. 33 q. 5 c. 4 col. 2387 25,4 taliter modificatur] 1 Dial. 6.24.8-9

55 quampluribus] quamplurimis We Ly 57 Quod Deo] Quando An Ly Patri added Ww | illa] ipsa We 64 causa] cause Ly 65 vel...66 matrimonii] We Vc Ox Va Ba: omitted Bb Fi An Ly 66 nonnullae] civiles sed nonnullae added Ly | civiles] civilis We 67 iniqua] inqua Bb 69 iniqua] inqua Bb | sententia] lata added We 25,4 modificatur] quod added Fi An 5 que] omitted Bb 9 a sententia] omitted Ly 10 accipi potest] accipitur Ly | Uno modo] Primo accipitur Ly 13 quam] quem Ly 14 sententiam] sententia Bb Fi An 15 et] etiam Ly | appellationis] ppeletonis We

Aliter accipitur appellatio pro voce qua quis absolute in presentia iudicis dicit ‘appello’. Unde glosa 2 q. 6 § *Forma apostolorum* dicit: “*Si coram iudice appellat sufficit si dicat ‘appello’*”.

Tertio accipitur appellatio pro impugnatione inique sententiae late contra fidem, et sic quicumque impugnaret sententiam pape latam contra fidem intellexeretur appellare ab eodem, licet non diceret ‘appello’.

Quarto potest dici appellatio a sententia pape lata contra fidem omne factum quo faciens se ostendit pape sententiam reprobare, detestari, seu horrere. Et isto modo clerici romani qui se a communione Anastasii secundi (de quo habetur dis. 19 c. *Anastasius*) abegerunt, dici poterant appellatores, quia facto ipsum tanquam hereticum reprobaverunt.

Discipulus: Duo prima membra istius distinctionis intelligo, sed alia duo non videntur convenienter assignari. Quia secundum tertium membrum omnis impugnans verbo alicuius iudicis sententiam diceretur appellare ab eodem, quod nullam verisimilitudinem habet. Secundum quartum vero membrum, inobediens sententiae iudicis absque omni verbo appellandi diceretur appellans.

Magister: Ad hec solvenda dicitur esse notandum quod secundum iura dupliciter appellare contingit, scilicet verbo et facto. Quod verbo appellare contingat tu concedis. Quod etiam facto valeat quis appellare asserit Innocentius tertius manifeste, qui, ut habetur Extra, *De appellationibus*, c. *Dilecti*, ait: “*Cum autem plus sit ad sedem apostolicam facto provocare quam verbo*” etc. Ubi dicit glosa: “*Plus est factis*

18 glosa...19 apostolorum] *Dictum Gratiani post C. 2 q. 6 c. 31 § Forma apostolorum* s.v. in scriptis col. 889 28 dis...29 Anastasius] D. 19 c. 9 col. 111 42 Extra...43 Dilecti] X. 2. 28. 52 col. 947 44 Ubi...glosa] *Ibid.*, s.v. facto provocare col. 947

17 Aliter] Secundo modo Ly 18 2] 22 Fi | 6] c. *Potest appellationem added* Ly | Forma] We: Formam Bb Fi An Ly 19 apostolorum] appellationum Bb appellationis Fi An We Ly | dicit] dicens Ly 21 Tertio] modo *added* Ly 23 latam] *omitted* We | intellexeretur] intelligitur Ly 24 diceret] diceretur Ly 25 Quarto] modo *added* Ly 26 quo] quod We | faciens] patiens Ly 28 secundi] etiam Ly 32 convenienter] congrue We 37 appellans] appellandi Bb 38 hec solvenda] hoc solvendum Ly 40 contingat] contingit Ly 41 valeat] valeret (?) An 44 verbo...45 quam] *omitted* Ly

demonstrare quam verbis dicere". Et glosa 11 q. 3 c. 45
Existimant ait: "*ipso facto appellamus*".

Ex quibus verbis patet quod quartum membrum congrue
 assignatur, quia scilicet facto contingit appellare a sententia
 pape lata contra fidem. Non autem aliter contingit appellare
 facto a sententia pape lata contra fidem nisi facto ostendendo 50
 quod talis sententia est tanquam heretica reprobanda. Ergo
 quartus ille modus appellandi congrue assignatur.

Et ex isto modo patet etiam quod tertius modus congrue
 assignatur. Quia vel plus vel non minus est manifeste et
 constanter asserere viva voce vel scripto sententiam pape esse 55
 hereticam, quam facto innuere eandem sententiam pape esse
 hereticam. Sed, sicut ostensum est, qui facto insinuat
 sententiam pape esse hereticam facto intelligitur appellare.
 Ergo et qui verbo vel scripto sententiam pape tanquam
 hereticam constanter impugnat intelligitur appellare, licet 60
 verbum appellandi non scribat nec proferat.

Discipulus: Dic quomodo secundum ista ad
 inconvenientia que intuli respondetur.

Magister: Ut responsiones ad illa percipias, duo
 dicuntur esse notanda. Primum est quod sicut cuilibet 65
 christiano interest sententiam pape latam contra fidem
 catholicam detestari, impugnare, reprobare, et horrere, ita
 cuilibet christiano licet, si voluerit, ab iniqua sententia pape
 contra fidem catholicam lata appellare, primo et secundo
 modo accepta appellatione, quia ab iniqua sententia potest 70
 quilibet cuius interest appellare.

Secundo dicitur esse notandum quod, quia papale
 officium est supremum in ecclesia Dei, nec est aliquis qui ex
 officio sit vero papa superior in spiritualibus, ideo, quando
 papa profert sententiam contra fidem, subtilitates iuris que 75
 contra prelatos inferiores proferentes sententiam contra fidem

45 glosa...46 Existimant] C. 11 q. 3 c. 84 s.v. factis col. 1258

45 demonstrare] demonstrare We | 11] 5 Fi An Ly 46 Existimant]
 Estimant Ww 47 verbis] omitted We | membrum] est added Ly
 48 assignatur] assignatus Ly 50 facto¹] omitted Ly | a...facto²]
 omitted Bb 51 quod] quia Bb An | reprobanda] computanda Ly 53 Et]
 omitted Ly | modus] etiam added Ly 56 quam...57 hereticam] omitted
 Ly 58 pape] omitted Ly 61 verbum] verba Ly | nec] We Vc Ox: vel
 Bb Fi An Ly | proferat] profereat Bb 62 secundum...ad] ad ista Ly
 64 illa] illas Fi An 66 christiano] christiani We 67 reprobare] omitted
 Bb | ita] et added Ly 68 pape] omitted Bb 69 lata] latam Bb Fi An
 70 sententia] pape added Ly 73 est¹] dicitur esse Ly | Dei] omitted Ly
 76 sententiam] sententias We

servantur, non sunt stricte servande, nec etiam littera legum
civilium et canonicarum in hoc casu est omnino servanda.
Sed oportet ad legem divinam et rationem naturalem, ac
80 intentionem legislatoris et ad legem quam instituisset si
legem specialem de papa proferente sententiam contra fidem
constituisset, recurrere.

Per hoc respondent ad primum inconueniens. Quia non
omnis impugnans verbo alicuius iudicis sententiam dici debet
85 appellans, tum quia non omnis interest appellare a sententia
iudicis vel etiam reprobare, tum quia de modo appellandi a
sententia iudicum inferiorum sunt posite leges expresse, et
ideo qui in talibus non servat huiusmodi leges non intelligitur
appellare. Sed secus est de omni christiano impugnante
90 absque verbo appellandi sententiam pape contra fidem, tum
quia cuilibet christiano licet si voluerit a tali sententia
appellare, quia talis sententia est preiudicialis omni catholico,
et ideo sua interest talem sententiam impugnare, et per
consequens sibi licet si voluerit a tali sententia appellare,
95 exprimendo vocabulum appellandi. Tum quia de modo
appellandi a sententia pape contra fidem non sunt leges
speciales institute, imo secundum leges a tali sententia, cum
in rem iudicatam transire non valeat, non est necesse
appellare, et ideo quicumque sententiam pape contra fidem
100 latam verbo vel scripto constanter impugnat absque verbo
appellandi intelligitur appellare tertio modo, et tantum valet
secundum rem acsi verbum appellandi proferret.

Per predicta etiam patet ad secundum inconueniens
quod intulisti, quia inobediens sententie iudicis inferioris,
105 verbum appellandi nequaquam emittens, non intelligitur facto
appellare, quia cautum est in iure quod in hoc casu ad hoc ut
aliquis intelligatur appellans oportet quod infra certum
tempus viva voce vel scripto, cum debitis circumstantiis,
vocem appellationis exhibeat. Sed de modo appellandi a
110 sententia hereticali pape nichil est in iure statutum. Ideo eo

77 servantur] servant Ly | sunt] *omitted* Bb 78 canonicarum]
canonicorum Ly 81 legem] lege We 83 Per] Propter Ly | hoc] hec
We | respondent] respondendum Ly 84 impugnans] impugnas We
dici] dicere Ly | debet] oportet Bb An 85 appellans] appello Ly
omnis] cuiuslibet Ly 86 tum] *omitted* Ly 87 sententia] sententiis We
iudicum inferiorum] iudicis inferioris Ly 89 Sed] *omitted* Ly
91 voluerit] noluerit We | sententia] pape *added* We 92 preiudicialis]
preiudicalis We 100 latam] lata An 105 emittens] omittens Ly 106 ut]
quod Ly 107 intelligatur] intelligitur Ly 109 exhibeat] adhibeat Ly
110 statutum] statum Fi An Et *added* Ly

ipso quod quis facto ostendit se reprobare sententiam pape tanquam hereticam, facto intelligitur appellare.

Capitulum 26

Discipulus: Quare non est aliquod speciale statutum in iure de modo appellandi a sententia hereticali pape?

Magister: Huius due cause assignantur. Prima est quia non est necesse a tali sententia appellare primo modo vel secundo accepto vocabulo ‘appellationis’, eo quod talis sententia in rem iudicatam transire non potest. Secunda est quia leges fiunt de hiis que sepius accidunt. Raro autem accidit papam ferre sententiam hereticalem. Ideo non est necesse de hoc legem statuere. 5 10

Discipulus: Leges generaliter facte sunt de modo appellandi. Quare ergo non sunt leges ille servande cum quis vult a sententia pape heretica appellare?

Magister: Ad hoc responsum est prius. Dictum est enim quod quia papa verus non habet superiorem, ideo cum sententiat contra fidem non est necesse regulas generales de appellationibus datas servare. Hoc enim posset in periculum fidei redundare. 15

Discipulus: Videtur quod regule date de appellationibus strictius sunt servande cum quis vult a papa appellare quam si vult ab alio appellare, quia maior reverentia exhibenda est pape quam aliis inferioribus. Ergo regule que possunt derogare honori pape strictissime sunt servande, eo quod nullus debet gaudere maiori privilegio quam papa. 20

Magister: Respondetur quod leges canonice et civiles secundum diversitates causarum, personarum, temporum, et periculi quod imminet, ac etiam circa alias circumstantias, sunt magis stricte vel minus stricte servande vel penitus non servande. Et ideo quia papa ferens sententiam contra fidem gravius peccat quam alius (quia peccatum ex dignitate augetur), facilius est etiam habere iustitiam de inferiori papa si tulerit contra fidem sententiam. Maius etiam periculum imminet omnibus christianis ex sententia hereticali pape. Ideo si quis voluerit in communi forma a tali pape sententia 25 30

26,14 prius] 1 Dial. 6.25.72-82)

112 appellare] omitted Bb 26,2 aliquod] omitted We 7 est] omitted Ly 8 de] ex Ly 13 heretica] heretici Ly 15 superiorem] in terris added Ly 21 exhibenda] adhibenda Ly 23 derogare] derogari Ly 26 diversitates] diversitatem Ly 27 circa] iuxta We 28 vel¹...stricte²] omitted We 31 inferiori] quam de added Ly

35 appellare in favorem fidei (cui magis favendum est quam pape), minus artandus est ad formam appellationis quam si ab alia sententia iudicis inferioris duxerit appellandum.

Unde et in hoc casu in favorem fidei quantum ad multa minor est reverentia exhibenda pape, et minori debet privilegio gaudere, quemadmodum, si accusetur, minori privilegio gaudet quam nonnulli alii presules qui, ut habetur 2 q. 4 c. *Presul*, nonnisi cum 72 testibus debent dampnari. Papa autem tali privilegio minime gaudet, teste glosa ibidem, que ait: “*Nunquid contra papam duplicabuntur testes? Non. Imo duo sufficiunt et in hoc est deterioris conditionis quia ipse sine comparatione aliorum creatus est et ideo sine spe venie condempnandus est ut diabolus*”. Ex quibus verbis patet quod nonnunquam papa propter crimen ipsius minori privilegio gaudet quam inferiores episcopi. Quod precipue servandum est quando ex crimine pape maius periculum imminet christianitati, quod accidit quando papa contra fidem profert sententiam.

Capitulum 27

Discipulus: Applica supradicta ad interrogationem meam. Quare, scilicet, dicitur quod a sententia pape heretica non est necesse appellare servando formam et puncta etc. ?

5 **Magister:** Ad interrogationem propositam taliter applicantur. Quod, videlicet, non est necesse appellare a tali sententia pape primo modo et secundo accepto vocabulo ‘appellationis’, et propter hoc in assertione predicta est addita modificatio memorata. Necesse est tamen appellare tertio modo vel quarto a sententia pape heretica quando scitur esse heretica, quia talis sententia est impugnanda, et qui scit eam esse hereticam facto debet ostendere quod reputat eam hereticam.

41 2...42 Presul] C. 2 q. 4 c. 2 col. 863 43 teste...ibidem] s.v. presul col. 863

36 ab...37 alia] a Ly 38 et] omitted Ly 40 quemadmodum] quemad' Bb An 41 qui] quia Ly 42 Presul] presul added Ly | cum] omitted Ly | debent] We Ox: debet Bb Fi An Ly Vc Ba 44 contra] circa We Non Imo] Quinimo Ly 45 conditionis] et added We 46 aliorum] illorum We 47 condempnandus] dampnandus Ly 48 nonnunquam] nunquam We 27,3 Quare] quia Bb | scilicet] supra Ly | heretica] heretici Ly 5 propositam] prepositam Ly 7 et secundo] omitted Bb secundo] modo added We Ly 9 est tamen] ño (garbled “non” for “vero”?) Bb 10 quarto] modo added Ly 12 eam] ipsam We esse added Ly

Discipulus: Nunquid solus ille contra quem lata est talis sententia tenetur appellare taliter ab eadem? 15

Magister: Respondetur quod non solus ille sed quilibet catholicus sciens talem sententiam esse hereticam appellare debet, quia aliter esset fautor pape heretici.

Discipulus: Nunquid tenetur infra certum tempus taliter appellare? 20

Magister: Respondetur quod non est tempus sibi determinatum, quia non oportet taliter appellare ne sententia transeat in rem iudicatam, sed ne appellans favere heretico videatur.

25

Capitulum 28

Discipulus: Ex his convinco quod talis modus appellandi tractari habet cum de fautoribus hereticorum exquisite inquiretur. Ideo de hoc supersedeas, et indica quomodo aliter respondetur ad instantiam qua probavi quod a papa pronuntiante fidem catholicam esse falsam non est aliquatenus appellandum. Dixisti enim quod ad illam instantiam duplex datur responsio. Cum ergo tractaverimus unam, dic aliam. 5

Magister: Dicitur quod a tali sententia necesse est appellare in forma communi appellandi infra tempus statutum a iure, quia aliter non audiretur quis contra sententiam pape si ipsam postea satageret impugnare. Pro hac autem assertione potest taliter allegari. Qui a sententia iniqua infra tempus statutum a iure negligit appellare, per interpretationem iuris late sententie parere videtur (Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Quod ad consultationem*). Qui autem sententie 10 15

28,4 exquisite inquiretur] Cf. 1 Dial. 7.27-64, 69 (OP VII). The term ‘**appellatio**’ is never used there, except briefly in 1 Dial. 7.38, where it refers to a paradoxically illegal utilization of what Ockham had described as ‘appellatio’ in the first and second sense (at 1 Dial. 6.25.10-20 . The otherwise exclusive term for ‘appeals’ in the *fautoria* analyses of 1 Dial. 7.27ss. (and thus ‘appeals’ in the 3rd and 4th senses as explained in 1 Dial. 6.25.21-30 is ‘**impugnatio**’. 7 Dixisti enim] 1 Dial. 6.20.17-18 16 Extra...17 consultationem] X. 2. 27. 15 col. 887

15 eadem] eodem Ly 20 appellare] ne sententia transeat in rem iudicatam added Ly 22 determinatum] determinandum We 28,2 convinco] Bb Fi An Vc Va Ba Vg: cogito Ly conicio We Ox 4 inquiretur] inquiretur We 7 quod] omitted Bb 8 tractaverimus] tractavimus Bb An 11 appellandi] et added Fi insuper et added Ly 12 audiretur] audiemus Bb 13 autem] omitted We 17 Quod] We: Quid Bb Fi An Qui Ly

paret ipsam impugnare non potest, quia quod semel
 20 approbatum est postea reprobari non potest (dis. 4 c. *In istis*
 et 8 q. 2 c. *Dilectissimi*). Ergo qui non appellat infra tempus
 statutum a iure postea non auditur, et ita appellare est necesse
 si quis umquam voluerit sententiam pape hereticam
 impugnare.

Secundo sic. Appellationis remedium est ad presidium
 25 innocentie institutum (Extra, *De appellationibus*, c. *Cum*
speciali). Ergo quanto magis innocentia impugnatur tanto
 magis necessarium est appellationis remedium. Sed quando
 papa pronuntiat diffinitive contra catholicum fidem
 christianam esse falsam, maxime innocentia impugnatur.
 30 Ergo tunc maxime necessarium est ad appellationis remedium
 convolare, et ita a tali sententia est necesse appellare.

Tertio sic. Unoquoque utendum est ad usum ad quem
 noscitur institutum. Appellatio autem est instituta ut oppressi
 releventur (2. q. 6 c. *Omnis oppressus* et c. *Ideo*, et in multis
 35 aliis sacris canonibus hoc idem habetur). Ergo appellatione
 est utendum ad relevandum oppressos. Sed catholici maxime
 opprimuntur si papa sententiat fidem christianam esse falsam.
 Ergo in hoc casu est precipue utendum appellationis remedio.
 Ergo a tali sententia est necessarium appellare.

40

Capitulum 29

Discipulus: Tam rationes quibus ostenditur quod non
 est necesse appellare a sententia pape diffinitive pronuntiantis
 fidem christianam esse falsam quam rationes pro assertione
 5 contraria allegata apparentes michi videntur. Ideo peto ut
 referas quomodo respondetur ad utrasque. Primo autem
 respondeas ad rationes probantes quod non est necesse
 appellare.

19 dis... istis] D. 4 c. 3 col. 13 20 8...Dilectissimi] C. 8 q. 2 c. 2 col.
 1135 25 Extra...26 speciali] X. 2. 28. 61 col. 964 34 2...oppressus] C.
 2 q. 6 c. 3 col. 865 | c Ideo] C. 2 q. 6 c. 10 col. 869 29,7 ad...probantes]
 1 Dial.6.24

20 tempus] empt (*sic*) Bb 21 statutum] assignatum Ly 24 sic] si Bb Fi
 An 27 quando] cum We 28 catholicum] We: catholicam Bb Fi An Ly
 29 christianam] ipsam Ly | impugnatur] impugnando An 31 convolare]
 convolare We 34 2] 21 Ly | Omnis] Cum omnis Ww | in] omitted Ly
 35 aliis] omitted Bb 37 fidem] gap added Fi An | christianam]
 catholicam Fi An sive catholicam added Bb catholicam sive christianam
 Ly 38 est] erit We 39 necessarium] necesse We | appellare] etc.
 added Ly 29,3 est] esse Bb 6 autem] tamen Ly

Magister: Ad primam istarum dicitur quod non est
necesse appellare a sententia lata contra leges et canones quia
hoc cautum est in iure. Non est tamen cautum in iure quod
non est necesse appellare a sententia pape pronuntiantis
legem christianam esse falsam. 10

Ad secundam dicitur quod sententiarum que non
possunt transire in rem iudicatam duplex differentia reperitur. 15
Quedam enim est sententia talis a qua si non appellat ille
contra quem fuerit lata eo ipso ipsi parere censetur. Talis est
sententia lata contra fidem, et ideo a tali sententia est necesse
appellare, ne is contra quem fertur fautor pravitatis heretice
reputetur. Alia est sententia que transire non potest in rem
iudicatam, cui tamen ille contra quem fertur non censetur
parere licet non appellet, et a tali sententia non est necesse
appellare, et de tali est sermo in decretis 2 q. 6 § *Diffinitiva*. 20

Ad tertiam consimiliter respondetur quod in illa causa
contra quam non potest prescriptio currere cui si ille contra
quem fertur non censetur parere licet non appellet, non est
necesse appellare, et talis non est causa fidei. Ideo si feratur
iniqua sententia contra fidem necesse est appellare ne non
appellans favere heresi iudicetur. 25

Ad quartam respondetur quod causa fidei est magis
privilegiata quam causa matrimonii quia causam fidei debet
quilibet contra quem lata est pro viribus defensare, ideo ad
defensionem fidei appellare tenetur. Non sic autem tenetur
quilibet defendere causam matrimonii, et ideo non semper est
necesse appellare. 30 35

Et per hoc patet responsio ad quintam rationem.

Capitulum 30

Discipulus: Iste reponsiones valde debiles michi
videntur, quas tamen pro nunc nolo amplius pertractari. Ideo
dic quomodo ad rationes in contrarium respondetur.

23 2...Diffinitiva] *Dictum Gratiani post C. 2 q. 6 c. 41 col. 897ss,*
30,4 ad...contrarium] 1 Dial. 6.28

9 quod] ideo added We 11 in iure¹] inquirere Bb | tamen] autem An
We Ly 13 christianam] Christi Ly 17 quem] quam Ly | fuerit lata]
fertur We | eo] cio (*garbled*) Bb | ipsi] ipse Ly 18 ideo] *omitted* We
a¹] in Fi An 22 appellet] We Vc Ox Va: appellaret Bb Fi An Ly 23 §]
omitted Ly 25 potest] *omitted* Bb | cui...27 et] non est necesse
appellare nisi ille contra quem fertur censeatur parere ex hoc quod non
appellat Ly 27 non] autem Ly 31 quia...34 matrimonii] We Vc Ox Ba:
omitted Bb Fi An Ly 36 Et] *omitted* We | hoc] hec We | responsio]
etiam added Ly | rationem] *omitted* An 30,3 Ideo] Imo Ly

5 **Magister:** Ad primam respondetur quod quando
sententia transit in rem iudicatam (nisi fuerit appellatione
suspenda), tunc qui a sententia iniqua infra tempus statutum a
iure absque causa rationabili neglexerit appellare per
interpretationem iuris late sententie parere videtur. Sed
10 quando sententia iniqua nullo modo poterit transire in rem
iudicatam, nec aliquo modo potest firmitatem sententie
obtinere, ille qui a tali sententia non appellat non intelligitur
per interpretationem iuris parere eidem. Talis autem est
sententia pape lata contra fidem, quia nullo modo potest
15 transire in rem iudicatam, nec unquam potest aliquis per
talem sententiam obligari. Ideo non est necesse appellare, sed
sufficit absque verbo appellandi verbo vel facto pro loco et
tempore sententiam detestari, et eo ipso intelligitur quis
eidem sententie dissentire, et talis dissensus loco appellationis
20 est habendus.

Ad secundam respondetur quod remedium appellationis
est ad presidium innocentie institutum quando aliter quam per
appellationem non potest innocentia esse tuta. Sed quando
innocentia potest aliter esse segura quam per remedium
25 appellationis, non est simpliciter necessaria appellatio, licet
nonnunquam possit esse utilis, etiam licet innocentia aliter
possit esse tuta. Nunc autem de iure innocentia catholici
contra quem papa pronuntiaret legem christianam esse falsam
aliter quam per appellationis remedium potest esse tuta, quia
30 de iure talis sententia ipsum nequit aliquo modo ligare. Et
ideo de iure sufficit catholico absque verbo appellandi talem
sententiam verbo vel facto impugnare et ei nullatenus
obedire.

35 **Discipulus:** Quid si de facto catholicus non est tutus nisi
appellet a tali sententia pape?

40 **Magister:** In hoc casu tenetur propter defensionem fidei
et sue innocentie appellare. Si enim, taliter dampnatum a
papa, alii christiani nollent defendere nisi vocem
appellationis emitteret, necesse esset quod appellaret. Non
quia de iure teneatur, sed quia aliter de facto tutus esse non
posset.

10 poterit] p¹ Fi An potest We Ly 13 interpretationem] interpretatione
Bb | autem] omitted We Ly 17 verbo²] omitted Ly 21 respondetur]
dicitur Ly 22 est] omitted Bb 24 esse] tuta et added Fi An 27 de iure]
omitted Ly 28 pronuntiaret] pronuntiat Fi An 30 Et] omitted Ly
35 appellet] appellaret Ly 40 quia¹] quod Fi An Ly | teneatur]
teneretur An | non] omitted Bb 41 posset] Bb: p¹ Fi An We potest Ly

Ad tertiam respondetur quod si quis debet uti aliquo, utendum est eo ad illum usum ad quem institutum est. Non tamen omni tempore nec in omni casu utendum est quolibet ad illum usum ad quem institutum est. Medicina enim instituta est ad sanitatem consequendam, et ideo qui debet uti medicina debet uti ipsa ad sanitatem consequendam. Non tamen debet quis omni tempore uti medicina intentione sanitatis consequende, quia hoc sepe esset impedimentum sanitatis et inductivum infirmitatis. Sic qui debet uti appellatione debet uti ipsa ut ab oppressione relevetur vel ne irrationabiliter opprimatur. Non tamen necesse est semper uti appellationis remedio si alio modo ab oppressione quis valeat relevari. Et ideo ab iniqua sententia pape pronuntiantis fidem christianam esse falsam non est absolute necesse appellare, licet in casu, quando oppressus aliter relevari non posset, necesse esset appellare.

Capitulum 31

Discipulus: Postquam disseruisti quantum volui an ille, contra quem papa diffinitivam ferret sententiam quod lex christiana est falsa, posset licite appellare a tali iniqua sententia, et ibidem recitasti quod licet cuilibet christiano a tali sententia appellare, sed motiva illius assertionis minime adduxisti. Ideo rogo ut eandem assertionem fulcire nitaris.

Magister: Quod cuilibet christiano a tali sententia licet appellare videtur multis modis posse probari. Primo sic. A sententia lata contra alium licet cuilibet appellare cui per talem sententiam fit preiudicium manifestum (Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Cum super*). Sed per sententiam pape quod lex christiana est falsa latam contra alium fit cuilibet christiano preiudicium manifestum, quia cum, teste Apostolo, una sit fides omnium, sententia lata contra fidem est in preiudicium cuiuslibet christiani. Ergo a tali sententia lata contra alium licet cuilibet christiano appellare.

31,5 ibidem recitasti] Especially in 1 Dial. 6.18, 25, 27. **6** motiva...7 adduxisti] The point had already been independently argued in 1 Dial. 6.18.84-95 with a reference to D. 96 c. 4 ("*Ubinam*") col. 617 **11** Extra... 12 super] X. 2. 27. 17 col. 890 **14** teste... 15 Apostolo] Ephesians 4: 5-6

42 debet] debe We **43** Non...44 est] omitted Ly **45** enim] omitted Bb Fi An **48** quis] in added Fi **52** irrationabiliter] irrōa^t An **53** quis] quia Bb **56** licet] sed Bb **57** esset] esse We Vc Ox Va **31,2** disseruisti] We Vc Ox Ba Va Sm: asseruisti Bb Fi An Ly **3** ferret] fert Ly **8** tali] iniqua added We | licet] liceat We **9** probari] propari Bb **16** est] omitted Bb

Discipulus: Non videtur quod per talem sententiam aliis
 20 preiudicium generetur, quia res inter alios acta aliis non
 nocet (Extra, *De fide instrumentorum*, c. *Inter dilectos*). Igitur
 sententia iniqua contra fidem lata contra aliquem aliis
 catholicis non nocet, et per consequens non interest eorum a
 tali sententia appellare.

Magister: Respondetur quod illa regula ‘res inter alios
 25 acta aliis non nocet’ “*fallit in multis casibus*” secundum quod
 notat glosa Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Quamvis*.
 Nocet enim, ut ibidem dicit glosa “*cum cause sunt connexe*”.
 Et per consequens multo magis cum causa est una et eadem,
 cuiusmodi est causa fidei que omnibus est communis. Et ideo
 30 cum fides catholica condempnatur, omnibus catholicis
 preiudicium generatur. Quare omnibus licet, si voluerint, a
 tali sententia appellare.

Discipulus: Alia motiva adducas.

Magister: Secundo sic arguitur. Cuilibet licet
 35 appellando et defendendo suam prosequi iniuriam. Sed per
 talem iniquam sententiam pape cuilibet catholico fit iniuria.
 Igitur cuilibet licet a tali sententia appellare.

Tertio sic. Unusquisque catholicus magis tenetur
 defendere fidem catholicam quam filios, consanguineos, vel
 40 parentes, quia fides est illis omnibus preferenda. Ergo non
 minus licet appellare seu provocare pro fide catholica
 condempnata quam pro parente, filio, vel consanguineo
 condempnato. Sed mater, licet non posset agere pro filio, pro
 filio tamen condempnato appellare licet (2 q. 6 c. *Non solent*,
 45 ubi sic dicitur: “*Sed si mater ex pietate provocaverit*
dicendum est et hanc audiri debet”, ubi dicit glosa super
 verbo ‘provocaverit’: “*pro filio condempnato pro*
consanguineo possunt appellare aliqui”. Igitur multo magis
 pro fide catholica condempnata licet cuilibet catholico
 50 appellare seu provocare.

20 Extra... dilectos] X. 2. 22. 6 col. 770 26 glosa... Quamvis] X. 2. 27.
 25 s.v. res inter alios col. 903 27 ibidem... glosa] loc. cit. 44 2... solent]
 C. 2 q. 6 c. 30 col. 886 46 ubi... glosa] loc. cit. s.v. provocaverit

20 nocet] in multis casibus secundum quod glossa notat added Ly
 24 regula] omitted Bb 26 Extra] Et Ly | et] de added Bb 27 Nocet]
 notatur added Bb notat added Fi An | enim] omitted Bb 31 voluerint]
 voluerit Bb 36 iniuria] iniuriam We 39 filios] omitted Bb 43 mater]
 iure Fi 45 Sed] Quod Ly 46 et] omitted Ly | hanc] hac Bb | debet]
 Ly: debere Bb Fi An We 47 provocaverit] pro filio Ly 48 appellare]
 appellari Bb | aliqui] alii Ly 49 cuilibet] christiano added Ly

Quarto sic. Non minus licet appellare a sententia inferente iniuriam, que est a catholicis maxime vindicanda, quam a sententia inferente iniuriam que minus est a catholicis vindicanda, quia appellatio vel est vindicta quedam vel via quedam ad vindictam inferendam. Sed iniuria illata per sententiam iniquam pape diffinitive pronuntiantis legem christianam esse falsam est magis vindicanda a catholicis quam quecunque iniuria propria alicuius illata per sententiam iudicis inferioris. Ergo si licet appellare a sententia iudicis inferioris iniqua qua sententiaretur aliquis esse privandus bonis suis temporalibus vel puniendus in persona, multo magis licet cuilibet catholico appellare a sententia pape pronuntiantis legem christianam esse falsam.

Maior istius rationis videtur manifesta. Minor, scilicet quod iniuria illata per talem sententiam pape est magis vindicanda etc., probatur. Quia illa est iniuria Christi et Dei directe. Iniuria autem Dei magis est vindicanda quam propria, teste beato Gregorio qui, ut habetur 23 q. 4 c. *Si is*, ait: “*Si is qui prelatus est debitori dominico culpas impune dimittit, non mediocriter profecto offendit qui debita celestis regis et domini sua presumptione resolvit. Ea namque que in nobis committuntur, facile possumus dimittere, ea vero que in Deum commissa sunt, cum magna discretionem, nec tamen sine penitentia possumus relaxare*”. Et Chrysostomus super Mattheum ait: “*In propriis iniuriis esse quempiam patientem laudabile est. Iniurias autem Dei dissimulare nimis est impium*”. Augustinus etiam, ut habetur 23 q. 4 c. *Si ea*, ait: “*Si ea de quibus vehementer Deus offenditur insequi vel ulcisci differimus, ad irascendum utique divinitatis patientiam provocamus*”.

Ex quibus patet quod iniuria Dei est precipue et magis quam propria vindicanda. Et ita si licet a sententia inferioris iudicis inferente iniuriam propriam appellare, multo magis

68 23... is¹] C. 23 q. 4 c. 28 col. 1739 74 Chrysostomus...75 Mattheum] Pseudo-Chrysostomus, *Opus imperfectum in Mattheum, homilia quinta*, in PG 56, col. 668 77 23...ea] C. 23 q. 4 c. 50 col. 1761

53 catholicis] maxime added Bb 58 quecunque] quaque Bb | iniuria] iniuriam We | alicuius] alicui Ly 60 sententiaretur...privandus] sententiaret aliquem esse privandum Ly 61 puniendus] puniendum Ly 62 appellare] omitted Fi An 63 pronuntiantis] pronuntiantem Ly 64 videtur manifesta] apparet Ly 67 directe] omitted Fi An 68 beato] omitted Bb | is¹] sic added Ly 69 est] omitted Bb 71 Ea...que] Ly: nam eaque Bb Fi An We 77 ait...78 ea] omitted Bb 78 vel] et Bb Fi An 79 divinitatis] deitatis Bb Ly

85 licet a sententia inferente Deo iniuriam (cuiusmodi est illa sententia pape qua condempnatur fides catholica) appellare.

Capitulum 32

Discipulus: Hec ultima ratio tripliciter videtur deficere. Primo quia auctoritates non loquuntur de omnibus christianis, sed tantummodo de prelati qui debent Dei iniuriam vindicare. Secundo quia si concluderet, probaretur per illam quod necesse esset cuilibet catholico a tali sententia appellare, sicut quilibet catholicus tenetur iniuriam Dei vindicare. Tertio quia ex ipsa sequeretur quod quilibet criminosus excommunicatus et infamis posset a tali sententia appellare, sicut quilibet criminosus excommunicatus et infamis potest propriam prosequi iniuriam (ergo multo magis iniuriam illatam Deo, si ratio illa procedit). Hec sunt que illam rationem impedire videntur. Tu autem dic qualiter potest responderi ad ipsa.

15 **Magister:** Ad primam istarum posset aliquis dicere quod, eo ipso quod auctoritates superius allegatae insinuant iniuriam Dei esse vindicandam a prelati, etiam manifestant quod omnes catholici, quantum licet et expedit pro gradu et officio uniuscuiusque, debent iniurie illate Deo occurrere. Et ideo appellare ab iniqua sententia non solum conveniat prelati sed etiam subditis. Eo enim ipso quod prelati debent iniuriam Dei vindicare, licebit subditis (sed plus non possunt vel statui eorum non competit) a tali sententia appellare, quia minus est appellare quam vindictam exercere. Si ergo prelati debent vindictam exercere in illos qui iniuriantur Deo, licebit 25 eis a tali sententia appellare.

32,5 vindicare] vendicare Fi | illam] ipsam We 7 vindicare] iudicare Fi An 9 infamis] infamisi Ly | posset...10 infamis] omitted Ly 10 excommunicatus] omitted Bb 11 prosequi] insequi Ly | iniuriam¹] immo etiam inimicus posset a tali pape sententia appellare, quia inimicus potest prosequi iniuriam propriam added We Vc Ox Ba 12 illa] omitted Ly 13 Tu] tua We 15 primam istarum] Ly: primum istorum Bb Fi An We | aliquis] quis We 16 eo...quod²] We: omitted Bb Fi An Ly superius] superioris We 17 Dei] omitted Ly | manifestant] manifestat Bb We 18 quantum] in quantum Ly 20 ideo] cum added We conveniat] convenit Ly 21 enim] omitted We | prelati] prelati We 22 sed] si We 23 appellare] et appellationem prosequi cum effectum. Porro ex hac obiectione tua sequi videtur quod saltem prelati licet a tali sententia appellare added We Vc Ox Ba 25 illos] eos Ly | iniuriantur] iniuriuntur Ly 26 appellare] appellari Fi

Ad secundam dicitur quod per dictam rationem non probatur quod aliquis teneatur a tali sententia appellare, nisi quando non potest convenienter aliter quam appellando tali inique sententie obviare. Et in hoc casu conceditur quod necesse est a tali sententia appellare. Nec intendunt illi qui dicunt non esse necesse appellare a tali iniqua sententia quod in nullo casu sit necesse appellare, sed quod non est regulariter necesse. Quia, quando regulariter est necesse appellare ab aliqua iniqua sententia, hoc est ne talis sententia transeat in rem iudicatam. Ob hanc autem causam nunquam est necesse appellare a sententia lata contra fidem. Sed ob aliam causam potest alicui incumbere necessitas appellandi, puta si aliter (propter malitiam vel negligentiam vel imperitiam aliorum, vel ob aliam causam) non posset talem iniquam sententiam impugnare.

Ad tertiam potest dici quod si non esset alius quam criminosis et infamis qui vellet causam fidei prosequi contra papam pronuntiantem fidem christianam esse falsam, criminosis et infamibus liceret a tali sententia appellare et prosequi suam appellationem, essentque tales audiendi. Idemque posset dici de inimicis in favorem fidei christiane. Tales tamen ad testificandum non essent aliquatenus admittendi. Si autem essent alii bone fame et non inimici, non essent predicti audiendi si a tali sententia appellarent, et tamen essent audiendi si propriam prosequerentur iniuriam, quia non essent alii qui eorum iniuriam prosequerentur.

Capitulum 33

Discipulus: Satis disputavimus an liceat a sententia pape appellare si diffinitive pronuntiaret contra catholicum fidem christianam esse falsam. Ideo ad interrogationem aliam me converto, an videlicet a sententia quacunq[ue] pape qualemcunq[ue] heresim continente liceat appellare. Unde de hoc unam vel plures narra sententias.

27 secundam] scd'm We 28 probatur] probaretur Ly 32 quod...33 necesse] omitted Bb 33 nullo] illo We | quod] Kn: omitted Ww 34 necesse¹] appellare ab aliqua sententia iniqua added Ly 35 ab...sententia¹] omitted Ly 37 Sed] Si Bb Fi An 40 imperitiam] peritiam Fi 41 sententiam] efficaciter added We 42 tertiam] tertium We | quam] omitted Bb 44 christianam] Christi Ly 49 essent] audiendi added Bb 50 si] et Bb 33,2 liceat] We Vc Ox Ba Es Fr: licet Bb Fi An Ly 3 pronuntiaret] pronuntiet We | catholicum] We Ba: catholicam Bb Fi An Vc Va catholicos Ly 5 videlicet] omitted Ly 6 heresim] heresi An continente] continentem Bb

Magister: Tenentes quod nunquam licet appellare a papa dicerent quod nulli liceret a tali sententia appellare. Alii autem dicerent quod ab omni sententia pape, qualemcumque heresim contineat, sive dampnatam explicite sive solummodo implicite, licet appellare.

Discipulus: Pro ista secunda sententia nitere allegare.

Magister: Quod a tali sententia liceat appellare sic probatur. Ab omni sententia pape licet appellare quam est licitum impugnare. Sed talem sententiam licet impugnare, quia licet omnem heresim dampnatam explicite vel implicite impugnare. Ergo a tali sententia licet appellare.

Secundo sic. Idem iuris est in parvis quod in magnis (Extra, *De prebendis*, c. *Maioribus*, et 14 q. ultima c. ultimo). Ergo idem iuris est in heresi que videtur maxima et in heresi que videtur parva. Sed a papa diffinitive pronuntiante et determinante maximam heresim esse tenendam (quod fides christiana videlicet est falsa) licet appellare. Ergo a papa heresim que videtur minima pronuntiante diffinitive esse tenendam licet appellare. Et ita, quamcumque heresim sententiaverit esset tenendam, liceret appellare.

Tertio sic. Idem iuris est in parte quod in toto. Ergo idem iuris est de heresi que partem fidei catholice videtur destruere et de heresi que totam negat catholicam fidem. Sed a papa pronuntiante totam fidem Christi esse falsam licet appellare. Ergo a papa pronuntiante quamcumque heresim cuicumque veritati catholice adversantem esse tenendam licet appellare.

Quarto sic. Ratio quare a papa pronuntiante fidem christianam esse falsam licet appellare est quia talis papa est hereticus et destruit catholicam fidem. Sed papa pronuntians diffinitive quamcumque heresim esse tenendam est hereticus et destruit catholicam fidem. Ubi autem est eadem ratio debet esse idem ius. Ergo a papa quamcumque heresim pronuntiante diffinitive esse tenendam licet appellare.

33,20 Extra...Maiores] X. 3. 5. 8 col. 1028 | 14...ultimo] C. 14 q. 6 c. 4 (*Fur autem*) col. 1416

11 sive²] dampnatam added We **13** nitere] nitaris Ly **16** licet] omitted Bb **17** omnem] omnibus Fi An | vel implicite] omitted Bb **19** iuris est] videtur esse Ly **20** 14] We: 24 Bb Fi An Ly | ultimo] si Ly **22** et...23 determinante] omitted Bb **23** determinante] declarante Ly **24** est] esset Ly **25** heresim...minima] omitted Ly | diffinitive...26 tenendam] quamcumque heresim cuicumque catholice veritati adversantem esse tenendam Ly **26** Et...27 appellare] omitted Ly **27** liceret] licet Bb Fi We **29** videtur] videt We

Pro hac assertione possunt adduci rationes supra capitulo 18 inducte, quia ille probant quod ab omni papa heretico licet appellare, quamvis patentius quodammodo concludant quod a papa pronuntiante fidem christianam esse falsam licet appellare. 45

Capitulum 34

Discipulus: Ex predictis adverto quod secundum istos non refert ad hoc quod liceat a papa heretico appellare an papa diffinitive pronuntiet legem christianam esse falsam, vel quamcunque heresim que fidei obviet orthodoxe, quamvis etiam plures tenerent talem assertionem fidei catholice nullatenus repugnare. 5

Magister: Verum dicis. Quia indubitanter tenent quod omnis heresis, quantumcunque a christianis etiam eruditis et in scriptura sacra peritis reputetur catholica, est a quolibet catholico sciente eam veritati contrariari catholice impugnanda. Et ideo licet omni catholico a papa pronuntiante diffinitive quamcunque heresim esse tenendam appellare. 10

Discipulus: Quid si papa non pronuntiat diffinitive aliquam heresim esse tenendam, sed publice docet et predicat aliquam heresim esse tenendam? Nunquid licet appellare ab ipso? 15

Magister: Respondetur quod appellare licet. Qualiter tamen et quando liceat appellare oportet attendere diligenter. Aut enim papa docet, predicat, dogmatizat aut asserit heresim contrariam veritati catholice quam tenetur explicite credere, et tunc statim licet appellare, non tantum a doctrina iniqua sed etiam a docente tanquam heretico, quia talis papa statim sine examinatione maiori est hereticus reputandus. Si enim papa assereret non esse in divinis tres personas distinctas, cum teneatur explicite credere Patrem et Filium et Spiritum 20 25

34,24 Si...25 assereret] Probable allusion to John XXII's sermon "Gaudete in Domino semper" of 17 December 1329 (Ockham, *Epistola ad Fratres Minores*, OP III, 14, line 21 and Offler's note thereto).

42 hac] ista Ly | possunt] possent Fi An 45 christianam] catholicam An catholicam christianam Ly 46 appellare] etc. added Ly 34,3 a papa] ab Ly 4 pronuntiet] nuntiet Bb pronuntiat Ly | legem] fidem Ly 5 obviet] obviate Ly 9 omnis] We Vc Ox Ba Sm: cum Bb Fi An Ly 11 sciente] We Vc Ox Sm: scienti Bb Fi An Ly 13 quamcunque] omitted Fi An 15 et] tenet vel added Ly 16 Nunquid] nunquam Bb 21 credere] tenere Ly 22 tantum] solum Ly 23 statim] omitted Ly 25 assereret] asserit Ly 26 cum teneatur] tamen tenetur Ly

Sanctum esse distinctas personas, statim papa censendus est hereticus.

30 Aut papa predicat vel dogmatizat heresim contrariam
veritati quam non tenetur explicite credere, puta si predicaret
David non fuisse filium Isai, vel Ieroboam non fuisse regem
Israel. Et tunc non est statim appellandum a papa. Sed si de
assertione oritur scandalum, est subtiliter indagandum an
paratus sit corrigi suam assertionem revocando. Si autem non
35 est paratus corrigi, tunc licet appellare, impugnando videlicet
doctrinam hereticam, et docentem hereticum si fuerit pertinax
deprehensus.

Capitulum 35

Discipulus: Non videtur quod in hoc casu sit
appellandum a papa, sed magis apparet quod accusandus est
papa. Nam appellatio seu provocatio vel fit a iudice vel se
5 gerente pro iudice, vel fit extra iudicium ne aliquid fiat in
preiudicium appellantis super eo pro quo appellat. Sed primo
modo non est appellandum a papa si docet aut predicat
hereticam pravitatem, quia docendo aut predicando non tenet
locum iudicis nec se gerit pro iudice, sed gerit se pro doctore
10 vel predicatore aut assertore. Nec secundo modo est in hoc
casu appellandum a papa, quia talis appellatio est respectu
alicuius futuri ne fiat, sicut, quando aliquis appellat ne electio
aliqua fiat in preiudicium appellantis, talis appellatio respicit
electionem futuram, ne videlicet fiat. Sed assertio pape
15 heretica quam predicavit aut docuit est preterita. Ergo a papa
taliter predicante non est appellandum secundo modo.

Magister: Dicunt nonnulli, sicut tactum est prius, quod
non intendunt loqui de appellatione stricte (secundum quod in
iure positivo accipitur) quando dicunt quod licet appellare a
20 papa docente hereticam pravitatem, sed intendunt loqui de
appellatione largissime (secundum quod omnis impugnatio
facto vel verbo pape docentis hereticam pravitatem potest dici
appellatio), et isto modo licet appellare a papa heresim

35,17 prius] 1 Dial. 6.18.11-12, 36-37 (p. 51)

27 est] esset We esse added Bb 36 docentem] dicentem tanquam We
hereticum] heresim Ly 35,3 apparet] videtur Ly 6 pro quo] We Vc Ox
Ba Sm: quod Bb Fi An Ly 7 docet] doceat Ly 9 gerit¹] geret We
gerit¹...sed] omitted Bb | pro²] iudice added Fi 11 respectu] omitted
Fi An 14 videlicet] omitted Bb 16 est] omitted Bb 18 non] omitted
Bb 19 quod] non added Ly 22 facto] omitted Bb

predicante, quia licet cuilibet catholico talem heresim impugnare et papam, si fuerit pertinax, accusare. 25

Discipulus: Isti loquuntur improprie cum dicunt quod omnis impugnatione pape potest dici appellatio, quia manifestum est quod omnis accusatio est impugnatione, accusatio autem distinguitur ab appellatione, ergo non omnis impugnatione est appellatio. 30

Magister: Isti, ut dixi, de proprietate locutionis in hac materia non curant.

Discipulus: Quare?

Magister: Quia, ut dixi prius, non reputant necessarium absolute appellare quantum est de iure in quocunque casu a papa heretico vel heresim predicante, vocando ‘appellationem’ quando verbum appellandi emittitur. Sed si quis voluerit vocare ‘appellationem’ omnem impugnationem pape heretici, sic dicunt quod necesse est appellare. Si autem dicat quis quod non sit utendum ‘appellatione’ in isto sensu, de verbis contendere nolunt. Et ideo in hoc sistunt quod papa predicans heresim modo predicto est a catholicis impugnandus. 35 40

Capitulum 36

Discipulus: Ex premissis intelligo quod dicentium licere catholicos appellare a papa heretico quidam dicunt quod non est necesse verbum ‘appellandi’ emittere, licet aliquando expediat, quidam vero dicunt quod hoc est necesse. Primi autem diversas patiuntur difficultates vocales propter varias significationes quas nomini ‘appellationis’ attribuunt. Omnes autem predicti in hoc conveniunt quod omnem doctrinam pape hereticam, et etiam papam hereticum licet fidelibus impugnare. Ideo, omisso vocabulo ‘appellationis’ et ‘appellantis’, volo in quibusdam interrogationibus quas tibi de materia precedenti proponam uti vocabulo ‘impugnationis’ et ‘impugnantium’. In primis autem interrogo an impugnantes papam hereticum sint a catholicis aliis defendendi, etiam contra papam taliter impugnantes punire volentem. 5 10 15

34 prius] 1 Dial. 6.20, 24, 25

31 ut] prout Ly 32 non] omitted Bb 34 reputant] esse added Ly
 36 vocando] notando Ly 38 omnem] esse We 36 ,1] 26 An
 2 intelligo] omitted Fi An 3 catholicos] catholicis Bb Fi An | papa]
 pape We 6 vocales] notabiles Ly | propter] per Fi An 9 et...
 hereticum] omitted Ly 11 appellantis] appellantium We
 13 impugnantium] impugnantis Ly 14 a] omitted Bb

Magister: Circa hanc interrogationem sunt assertiones contrarie. Una est quod impugnantes papam hereticum qui verbum ‘appellandi’ nequaquam emittunt non sunt a catholicis defendendi. Alia est contraria, scilicet quod sunt a catholicis defendendi.

Discipulus: Pro istis assertionibus contrariis te libenter audio allegare.

Magister: Prima assertio videtur posse probari tali ratione. Maius est defendere impugnantes papam hereticum quam eorum impugnationi deferre, quemadmodum maius est defendere appellantes quam appellationi deferre. Sed catholici non tenentur deferre impugnationi pape heretici nisi impugnantes interposuerint appellationem legitimam. Ergo nec tenentur taliter impugnantes defendere.

Secundo sic. Per impugnationem non eximitur impugnans a iurisdictione prelati quem impugnat, sed per appellationem legitimam eximitur appellans a iurisdictione prelati a quo appellat. Ergo per solam impugnationem pape heretici non eximitur impugnans a iurisdictione pape, sed per appellationem eximitur. Catholici autem non debent defendere contra papam nisi solos exemptos a iurisdictione pape. Ergo licet teneantur defendere appellantes, non tamen tenentur defendere impugnantes qui non appellant.

Capitulum 37

Discipulus: Sufficiant iste allegationes pro assertione predicta. Ideo pro contraria allegare conare.

Magister: Quod omnes impugnantes papam hereticum cum circumstantiis debitis, licet non appellent, sint a catholicis defendendi videtur multis rationibus posse probari. Est autem prima ratio talis. Qui sancte, rite, et legitime causam omnium fidelium prosequuntur sunt ab omnibus fidelibus defendendi. Qui enim negotium alicuius gerit utiliter auxilium et favorem ab eo meretur, aliter enim erit

16 Circa] *omitted* Bb 17 quod] si *added* We | qui] *omitted* We
 19 Alia] *omitted* Fi | contraria...quod] quod omnes impugnantes
 qualitercunque absque peccato papam hereticum We Vc Ox Ba 22 audio]
 audiam We 25 deferre] *diferre* Ly | quemadmodum...26 deferre]
omitted Ly 27 deferre] *diferre* Ly 28 interposuerint] *interpossunt* We
 29 nec] non Fi An 31 quem...33 prelati] *omitted* Fi An | per] *propter*
 Ly 35 appellationem] pape *added* Ly 37 teneantur] *teneatur* We
 38 appellant] *apellaat* We **Capitulum 37,5** cum] *omitted* Ly
 appellent] *appellatione* Bb | a] *omitted* Bb 7 sancte...legitime] *sancte*
 et rite legitime Ly 9 alicuius] *alterius* Fi An

ingratus et nequam non reddens bonum pro bono. Sed impugnantes papam hereticum causam omnium fidelium prosequuntur, quia causa fidei est causa omnium catholicorum. Ergo sunt ab omnibus catholicis defendendi.

Secundo sic. Magis tenentur catholici et fideles defendere prosequentes causam fidei que est causa omnium quam teneatur papa defendere illos qui causas proprias prosequuntur. Sed papa debet defendere illos qui causas proprias prosequuntur, teste Zepherino papa qui, ut habetur 2 q. 6 c. *Ad Romanam*, ait: “*Ad Romanam ecclesiam maxime tamen ab oppressis est appellandum et concurrendum quasi ad matrem, ut eius uberibus nutriantur, auctoritate defendantur et a suis oppressionibus releventur*”. Ergo multo magis si impugnantes papam hereticum ad quoscunque concurrerint orthodoxos, sunt ab eis defendendi.

Tertio sic. Magis sunt defendendi a catholicis impugnantes hereticam pravitatem, ne propter impugnationem huiusmodi patiantur, quam sint socii a sociis. Sed socius socium debet defendere, teste Ambrosio qui in libro *De officiis*, ut legitur 23 q. 3 c. *Non inferenda*, ait: “*Qui non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio quam ille, qui facit*”. Ex quibus verbis colligitur quod socius socium debet contra iniuriantem defendere. Ergo multo magis catholici debent impugnantes hereticam pravitatem defendere ne propter impugnationem huiusmodi iniuriam patiantur.

Quarto sic. Non minus tenentur catholici defendere impugnantes hereticam pravitatem quam ecclesia teneatur defendere sceleratos et impios qui ad eam confugiunt, cum boni magis sint defendendi quam mali. Sed ecclesia tenetur defendere malos fugientes ad ipsam (17 q. 4 c. *Frater et coepiscopus noster* et c. *Sicut*, et in multis aliis decretis sanctorum patrum idem habetur). Ergo multo magis catholici tenentur defendere impugnantes hereticam pravitatem.

Capitulum 37,19 2...20 Romanam¹] C. 2 q. 6 c. 8 col. 868 30 23... inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1714 40 17...41 noster] C. 17 q. 4 c. 10 col. 1568 41 c Sicut] C. 17 q. 4 c. 12 col. 1568

14 Ergo] taliter impugnantes papam hereticum added We Vc Ox Ba 18 qui] omitted We 21 tamen] omitted Ly | ab] ob Bb 22 nutriantur] et added Ly 24 si] omitted Ly 39 boni] omitted Fi An | sint] sunt Ly 40 fugientes] fugiente We | c¹] reum et c. added We Vc Ox Ba | et...41 coepiscopus] omitted Ww 41 noster] vester An Ly

45 **Discipulus:** Quod ecclesia defendit malos fugientes ad ipsam est ex privilegio speciali quale non habent impugnantes hereticam pravitatem.

Magister: Hec responsio impugnatur. Quia ubi est eadem ratio debet esse idem ius. Sed ratio quare ecclesia defendit malos fugientes ad ipsam est ut honor ecclesie conservetur (17 q. 4 c. *Reum*). Honor autem ecclesie et universaliter omnium catholicorum et etiam Dei magis conservatur per defensionem impugnantium hereticam pravitatem quam per defensionem malorum quantumcunque ad ecclesiam confugerint. Ergo magis defendendi sunt quam
55 tales mali predicti.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Quinto videtur posse probari eadem assertio sic. Fides catholica magis defendenda est quam patria. Unusquisque autem patriam debet defendere, iuxta illud
60 sapientis: “*Pugna pro patria*”. Cui concordat Ambrosius primo De officiis qui, ut legitur 23 q. 3 c. *Fortitudo*, ait: “*Fortitudo, que bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitia est*”. Ergo multo magis fides catholica est ab omnibus catholicis
65 defendenda. Non autem defenditur fides nisi defensentur impugnantes hereticam pravitatem. Igitur omnes catholici pro loco et tempore impugnantes hereticam pravitatem debent defendere.

Sexto sic. Hoc debet catholicus impugnantibus papam
70 hereticum sine quo dilectio Dei et proximi non habetur. Sed absque defensione impugnantium papam hereticum dilectio Dei et proximi non habetur. Quod autem dilectio Dei, patet, quia quod non fit impugnantibus propter Deum papam hereticum non fit Deo, iuxta illud Christi Matth. 25:
75 “*Quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec michi fecistis*”, ubi Christus asserit manifeste quod opera

50 17...Reum] C. 17 q. 4 c. 9 col. 1568 60 sapientis] *Monosticha Catonis*, 30. Cf. <http://faculty.georgetown.edu/jod/texts/monostich.html>
61 23...Fortitudo] C. 23 q. 3 c. 5 col. 1714 74 Matth 25] Matthew 25:45

44 defendit] defendat Ly 54 sunt] impugnantes pravitatem hereticam added We 55 tales...predicti] mali ad ecclesiam confugientes We Vc Ox mali predicti ad ecclesiam fugientes Ba 57 eadem] eandem We 60 sapientis] Catonis Ly | patria] etc. added Ly | Ambrosius] libro added We 65 defensentur] defendantur Ly 69 debet] quilibet added Ly 70 hereticum] facere added Ly 72 Quod] Qui Bb | autem] non We Ly 75 his] istis Ly

misericordie que non fiunt suis fidelibus intelliguntur non fieri sibi, propter quorum omissionem impii deputabuntur eternis suppliciis. Ergo defensio que non exhibetur impugnantibus papam hereticum intelligitur non exhiberi Deo. Qui autem non exhibet defensionem debitam honori divino Deum non diligit. Ergo qui non defendit impugnantes hereticam pravitatem caret dilectione divina. Nec etiam habetur dilectio proximi si impugnantes hereticam pravitatem minime defenduntur. Quia qui proximo in sua necessitate non subvenit caritatem proximi minime habet. Impugnantes autem papam hereticum maxime indigent defensione. Ergo qui eos negligunt defensare caritatem ad ipsos nullatenus habent.

Septimo sic arguitur. Non defendere Christum et non defendere discipulos Christi veritatem catholicam nuntiantes ad idem genus criminis pertinet, sicut spernere Christum et spernere discipulos Christi. Sed spernere Christum et spernere discipulos Christi ad culpam spectat consimilem, ipso Christo testante qui, ut habetur Luc. 10, dixit discipulis suis: “*Qui vos spernit me spernit*”. Hoc etiam patet, quia non defendere alium est quidam modus specialis alium contempnendi. Qui enim non defendit, spernit. Non defendere namque, cum quis potest, ex contemptu procedit, sicut defendere ex amore procedit. Sed omnes catholici Christum debent defendere quando possunt, testante Augustino, qui turbam asserit graviter deliquisse quia Christum, cum duceretur ad mortem, non defendit, qui, ut habetur 23 q. 3 c. ultimo, ait: “*Ostendit propheta nec illos immunes esse a scelere, qui permiserunt principibus Christum interficere, cum pro multitudine timerentur, et possent illos a facto et se a consensu liberare*”. Ergo etiam illi qui discipulos Christi veritatem catholicam nuntiantes non defendunt non sunt immunes a scelere reputandi. Tales autem discipuli Christi sunt papam hereticum impugnantes qui veritatem profitentur catholicam. Ergo tales sunt ab omnibus catholicis defendendi.

95 Luc 10] Luke 10: 16 103 23...104 ultimo] C. 23 q. 3 c. 11 col. 1715

77 suis] omitted Fi An 81 exhibet] exhibit Ly 92 pertinet] pertinent Fi pertinere videtur We 93 Christi...94 Christi] omitted Fi | Sed...94 Christi] omitted We 94 Christi] omitted An 96 Hoc] Hec We 97 alium²] omitted Ly 99 namque cum] enim quem Ly 101 testante] beato added We | qui] quia Bb 102 deliquisse] delinquisse Fi An 103 qui] qua Ly 104 ultimo ait] omitted Ly 105 interficere] et added Ly 109 discipuli Christi] omitted We 110 qui] quia We

Octavo sic. Qui miserie alicuius compatitur subvenit sibi et defendit eum cum potest. Sed sanum membrum et verum corporis Christi mistici compatitur alteri membro in periculo constituto, cum videmus iuxta Apostolum quod “*si quid patitur unum membrum*” (corporis naturalis) “*compatiuntur omnia membra*” (1 Cor. 12). Ergo si aliqui patiuntur propter impugnationem catholice veritatis, omnia membra sana corporis Christi mistici compatiuntur eisdem, et per consequens eis subveniunt et ipsos defendunt si possunt.

Nono sic. Opera misericordie sunt omnibus impendenda. Ergo et defensio, cum sit opus misericordie, est omnibus impendenda, et per consequens defensio impugnantibus papam hereticum est prestanda.

125

Capitulum 38

Discipulus: Per istam rationem probaretur quod impugnantes catholicam veritatem essent a catholicis defendendi, quia opera misericordie non solum bonis sed etiam malis oportet catholicos exhibere. Cum ergo defensio sit opus misericordie, oportet catholicos defensare hereticos veritatem catholicam impugnantes.

Item, opera misericordie nequaquam cadunt sub precepto. Tunc enim qui non daret eleemosynam aut non redimeret captivos peccaret mortaliter. Si ergo defensio est opus misericordie, catholici ad talem defensionem de necessitate salutis minime astringuntur.

Amplius, sicut punire delinquentes pertinet solummodo ad iudices seculares vel ecclesiasticos, ita defendere bonos ad superiores et potestates publicas noscitur pertinere. Ergo non ad omnes catholicos pertinet defensare impugnantes papam hereticum.

Rursus, oppressorum defensio exhibetur cum illate vel inferende iniurie propulsantur. Sed iniurias propulsare ad

117 1...12] 1 Corinthians 12:26

112 sic] *omitted* Ly 115 videmus] videamus Ly 117 1] ad *added* Ly
 119 compatiuntur] compatitur Bb | eisdem] eidem Bb Fi An
 120 subveniunt] subvenit We 122 impendenda] exhibenda We | et]
omitted Fi An Ly 123 impendenda] exhibenda We **Capitulum 38**
 ,3 catholicam] fidem vel *added* Ly 4 sed...5 etiam] immo We
 6 hereticos] *omitted* Fi An 8 nequaquam] nunquam Fi An
 10 mortaliter] mortale Bb 12 salutis] precepti We 15 potestates]
 potestatas Bb | non] *omitted* Bb 16 impugnantes] *omitted* Ly
 19 propulsantur] pulsantur Ly

viros perfectos minime pertinet. Tum quia talibus Ipsa Veritas ait Matth. 5: “*Ego autem dico vobis non resistere malo*”. Tum quia armis iniuria propulsatur, viris autem perfectis (sicut clericis) non licet arma movere. Ergo saltem ad viros perfectos minime spectat impugnantes papam hereticum defensare. 20
25

Ista sunt que rationem factam de operibus misericordie et nonnullas alias, ut michi videtur, impediunt. Ideo quomodo respondetur ad ea gestio scire.

Capitulum 39

Magister: Dicunt nonnulli quod iste obiectiones tuam insipientiam manifestant, et quod non intelligis assertionem predictam ostendunt. Ad cuius evidentiam tria dicunt esse notanda. 5

Quorum primum est quod sicut diversa sunt opera iustitie, quorum quedam omnibus subditis et prepositis possunt congrue convenire (sive enim subditus sive prepositus alienum habet, de necessitate iustitie restituere debet nisi ex aliqua causa rationabili excusetur), quedam vero sunt opera iustitie que non conveniunt omnibus sed solum prepositis (sicut iudicare iuste non competit nisi superiori), sic sunt quedam opera misericordie et beneficentie que omnibus competere possunt (sicut orare, intercedere pro aliquo, et nonnulla alia), quedam vero sunt opera misericordie que non omnibus competere debent, cuiusmodi opus est nonnunquam aliquos armis defendere. 10
15

Secundo dicunt esse notandum quod licet precepta affirmativa obligent semper, non tamen pro semper. Et ideo semper remanet quilibet obligatus ad opera misericordie que sibi competunt proximis exhibenda. Non tamen tenetur quilibet talia opera misericordie omni tempore exercere, sed loco et tempore opportunis aliis circumstantiis debitis observatis. 20

Tertio dicunt esse notandum quod multis modis potest quis alios defensare. Uno modo armis violentie resistendo, 25

Capitulum 38 ,21 Matth 5] Matthew 5:39

20 pertinet] spectat We | Ipsa] I^aFi prima Ly 28 ea] illas Fi *omitted* An 39,2 Dicunt] Debent Ly 8 sive enim] sicut cum Ly 9 habet] habuerit We 10 debet] habet Fi An Ly | aliqua] *omitted* Ly 13 que] qui Bb 16 opus] misericordie *added* We 17 aliquos] alios Ly 22 sed] hoc *added* Ly 23 debitis] debite Ly 26 alios] de *added* Bb *omitted* Ly

alio modo verbis pro aliquo allegando vel impugnare volentes
 verbis exhortatoriis, preceptoriiis, vel prohibitoriis seu aliis
 quibuscunque a violentia reprimendo, alio modo occultando
 30 vel non prodendo aut in domum vel locum tutum recipiendo,
 aliisque modis quampluribus quos longum esset enarrare
 contingit alios defensare.

Discipulus: Narra quomodo ad obiectiones meas per
 ista notabilia respondetur.

35 **Magister:** Ad primam dicunt quod quamvis interdum
 oporteat etiam malis opera misericordie exhibere, non tamen
 omnia opera misericordie sunt omnibus malis et impiis
 exhibenda. Intercedere enim apud iudicem pro puniendis reis
 est opus misericordie, et tamen pro sceleratis incorrigibilibus
 40 liberandis nullus intercedere debet (23 q. 4 c. *Est iniusta*). Et
 ideo licet hereticis impugnantibus catholicam veritatem sint
 quedam opera misericordie impendenda, defensio tamen que
 in favorem heretice pravitatis vel in preiudicium fidei
 christiane posset aliquantulum redundare est omnino
 45 subtrahenda, que tamen catholicis papam hereticum
 impugnantibus in favorem fidei orthodoxe a fidelibus est
 prebenda.

Ad secundam potest dici quod omnia opera misericordie
 pro aliquo tempore cadunt sub precepto, quemadmodum
 50 amor proximi (ex quo omnia opera misericordie procedere
 debent) cadit sub precepto. Et ideo defensio impugnantium
 papam hereticum, circumstantiis debitis observatis, cadit sub
 precepto, licet tale preceptum non intelligatur pro omni
 tempore obligare.

55 **Discipulus:** Pro quo tempore secundum istos obligat
 hoc preceptum?

Magister: Respondetur quod sicut dare eleemosynam
 tenetur de necessitate ille qui potest cum ex parte indigentis
 apparet evidens eturgens necessitas, nec scit alium quem
 60 probabiliter credit velle et posse necessitatem habentis
 indigentiam subvenire, sic tunc tenetur quilibet qui potest
 modo defensionis sibi congruo et possibili impugnantes

39,40 23...iniusta] C. 23 q. 4 c. 33 col. 1745

27 aliquo] alio Ly | volentes] nolentes Ly 29 quibuscunque] modis
 added Fi An | reprimendo] reprehendendo Ly 30 vel²] in added Fi An
 31 quampluribus] pluribus Ly 32 contingit] convenit Ly 36 exhibere]
 exhiberi Bb omitted Fi 38 reis] rei Bb 44 posset] potest Ly 50 ex] e
 Bb 53 intelligatur] intelligitur Ly 60 credit] credat We | habentis]
 habenti iuxta Ly

papam hereticum defensare, quando tali defensione necessario indigent nec apparet alius qui eis velit et possit tuitionem impendere. Sicut etiam quando immineret periculum fidei essent prelati a subditis arguendi et fides catholica esset fideliter confitenda, sic quando ex omissione defensionis impugnantium papam hereticum periculum fidei immineret vel subtraheretur honor Dei, essent impugnantes papam ab omnibus qui possent (si non appareret alius qui eos protegeret) defendendi, et quicumque eis in aliquo casu (videlicet predictorum) defensionem debitam denegaret, in peccatum mortale et fautoriam heretice pravitatis laberetur nec posset aliquis nisi per solam impotentiam excusari.

Discipulus: De ista materia in septimo huius diligenter inquiram. Ideo refer quomodo ad aliam instantiam respondetur.

Magister: Ad illam instantiam dicitur quod aliquod genus defensionis solummodo pertinet ad iurisdictionem habentes, quemadmodum ad eos pertinet tantummodo regulariter plectere delinquentes. Sed preter talem defensionem, sicut dictum est in tertio notabili suprascripto, sunt multi alii modi defendendi papam hereticum impugnantes, qui aliis a iudicibus competere possunt. Sepe enim aliqui a violentiis aliorum solum precibus defenduntur. Unde et de tali modo defensionis habetur dis. 87 c. *Eos*, ubi sic legitur: “*Eos, qui ad ecclesiam confugerint, tradi non oportet, sed loci sancti reverentia et intercessione defendi*”. Ex quibus verbis colligitur quod nonnunquam eo ipso quod aliqui non traduntur vel pro eis interceditur, defenduntur. Multis etiam aliis modis potest quis defendi, qui non solum ad iurisdictionem habentes sed etiam ad quoscunque alios pertinere noscuntur. Possunt ergo catholici minimi nullam iurisdictionem habentes et etiam maiores multis modis

75 in...76 inquiram] Especially the summation at 1 Dial. 7.69 (OP VII) although earlier contexts (e.g. 1 Dial. 7.20, 28, 41, 48) are also relevant.
86 dis...Eos] D. 87 c. 6 col. 555

64 eis] eas Bb 65 tuitionem] tutionem Ly | immineret] imminet An Ly
67 confitenda] confidenda We | sic] sicut An 70 papam] hereticum
added Ly | possent] possunt Bb Ly | appareret] apparet Bb Fi An
71 casu...72 videlicet] casuum We 74 posset aliquis] possent aliqui Ly
75 materia] omitted Ly | diligenter] omitted Ly 78 instantiam]
respondetur seu Ly 80 eos] eosdem Ly 81 plectere] petere plectere Ly
85 solum] solis We 86 et] omitted Ly 87 confugerint] We: confugerunt
Bb Fi An confugiunt Ly 92 ad²] omitted Bb Fi An | quoscunque]
quoslibet Fi An 93 minimi] minime Bb omitted Ly

95 defendere papam hereticum impugnantes, quia interdum eos non tradendo, occultando, ab eorum persecutione molestantes verbis multiphariis revocando, et aliis modis quos longum esset enarrare.

Et per idem respondetur ad obiectionem quartam. Quia preter defensionem que fit armis sunt multi alii modi defendendi impugnantes predictos. Cum vero accipis quod iniuriam propulsare ad viros perfectos minime pertinet, negatur de multis modis iniuriam propulsandi. Et cum allegas auctoritatem Christi, respondetur secundum Augustinum super Iohannem, ut legitur 23 q. 1 c. *Paratus*, quod dictum Christi preceptum magis est ad preparationem cordis quam ad opus. Cum autem dicis quod armis iniuria propulsatur, verum dicis. Sed preter istum modum propulsandi iniuriam sunt alii multi viris perfectis et clericis congruentes.

110

Capitulum 40

Discipulus: Considero ex predictis quod isti largissime nomine ‘defensionis’ utuntur cum dicunt quod impugnantes papam hereticum sunt a catholicis defendendi, et ideo magis quam prius assertionem predictam intelligo. Et tamen adhuc vellem scire an amplius quam prius sepe dicta assertio explicetur.

Magister: Videtur quod ultimate sic valeat explicari. Quilibet catholicus et fidelis impugnantes zelo fidei orthodoxe papam hereticum, cum evidenter indigent et necessario, vel periculum immineret fidei christiane, tenetur de necessitate salutis modo sibi possibili et congruenti defendere, si alius non apparet in promptu quem probabiliter credat velle et posse taliter impugnantes papam hereticum defensare.

Discipulus: Quid si quis credat tales ex rancore vel odio aut alias ex mala radice papam hereticum mala intentione impugnare? Nunquid tenetur eos predicto modo defendere?

105 23...Paratus] C. 23 q. 1 c. 2 col. 1701

95 eos] *omitted* Ly 97 multiphariis] multifariis Bb 99 ad] ab Bb obiectionem] *omitted* Ly 101 impugnantes predictos] impugnatos We 104 secundum] per beatum We 106 est] esse Bb 108 propulsandi] pulsandi Ly 40,5 Et] *omitted* Ly 6 an] si Ly 7 explicetur] We Vc Ox Va Ba Es: expli^{ur} Bb Fi expli^{ur} An explicatur Ly 9 zelo] zeli Bb 12 de] *omitted* Bb Ly 14 et] vel Ly 16 vel] et Ly 17 mala intentione] *omitted* We 18 eos] eas Bb

Magister: Nullus debet presumere tales papam hereticum mala intentione impugnare nisi sibi hoc constet legitime et non ex levi iudicio. Si tamen constaret sibi quod ex mala intentione papam hereticum impugnarent, eos deberet defendere ne propter impugnationem pravitatis heretice paterentur, maxime si ex omissione defensionis ipsorum periculum fidei immineret. Quia in hoc magis veritas defenderetur catholica quam pravitatem hereticam impugnantes. Ad veritatem autem catholicam defendendam universi catholici sunt astricti.

Discipulus: De quo periculo fidei imminente intelligitur dicta assertio cum dicit quod taliter impugnantes papam hereticum sunt tuendi quando periculum fidei immineret?

Magister: Respondetur quod intelligitur de periculo fidei in una regione vel regno, imo etiam uni soli homini imminente, quia si quis probabiliter estimaret quod unum regnum vel regio aut civitas vel etiam unus homo averteretur a fide vel faveret heretice pravitati nisi taliter impugnantibus papam hereticum defensionem impenderet, ipse non tuendo, si posset, mortaliter peccaret.

Capitulum 41

Discipulus: Assertionem predictam, ut estimo, clare intelligo, quamvis non sit michi demonstratum quod contineat veritatem. Pro qua adhuc allegare coneris ut sciam fundamenta quibus frater M. et sui sequaces probare nituntur quod sunt a catholicis contra summum pontificem defendendi.

Magister: Assertio memorata decimo tali ratione videtur posse probari. Illud sine quo periclitatur tam fides catholica quam humana societas magis est a catholicis impendendum pro fide catholica conservanda quam pro societate humana servanda, eo quod quilibet catholicus magis zelare tenetur pro fide quam pro societate humana. Absque

19 debet] omitted Bb | tales] talem Ly 20 hoc] omitted Ly
 21 legitime] lime Bb | iudicio] indicio We 23 deberet] deberent Bb Fi
 An 25 immineret] videtur imminere Ly 26 defenderetur] We Vc Ox Ba
 Va Sm Fr: defenditur Bb Fi An Ly 29 imminente] imminenti Ly
 31 immineret] imminet Ly 34 imminente] imminenti Ly | quis] aliquis
 Ly | estimaret] extimaret We 36 impugnantibus] We Vc Ox Va:
 impugnantes Bb Fi An Ly Ba 37 defensionem impenderet] defenderet
 Ly | ipse] ipsos Ly tamen added Fi An 41,2 estimo] extimo We 5 M]
 Mich' Bb Fi An We Michael Ly 8 decimo] decima Bb We undecimo Ly
 9 periclitatur] periclitaretur Ly 12 servanda] conservanda Ly

mutua autem defensione periclitatur tam catholica fides quam
 15 humana societas. Pro humana autem societate servanda
 christiani auxilium mutuum sibi debent impendere quia,
 quemadmodum Veritate testante, ut habetur Matth. 12:
 “*Omne regnum divisum contra se desolabitur, et omnis civitas*
 20 *vel domus divisa contra se non stabit*”. Sic omnis societas per
 mutuan defensionem minime colligata non stabit, quod
 Veritas Ipsa ubi prius insinuare videtur aperte cum dicit: “*Qui*
 25 *non est mecum contra me est et qui non congregat mecum*
spargit”. Ex quibus verbis colligitur quod qui non est cum
 aliquo, ipsum modo sibi congruenti et possibili defendendo,
 30 contra ipsum esse dinoscitur. Ex quo sequitur quod talis
 societas minime stabit. Et ita pro societate humana servanda
 debet unus alii defensionem impendere. Ergo multo magis
 pro servanda fide catholica debet unus alteri defensionem et
 tuitionem, cum potest, impendere. Ex quo infertur quod
 35 impugnantibus papam hereticum est defensio exhibenda.

Undecima ratio talis est. Qui debet alteri auxilium et
 consilium in aliqua causa impendere debet eidem
 defensionem congruam exhibere. Catholicus autem debet
 40 impugnantibus papam hereticum auxilium et consilium
 impendere, aliter enim zelator catholice fidei nequaquam
 existeret. Ergo etiam debet eis defensionem impendere.

Duodecima ratio talis est. Quilibet tenetur defendere, si
 potest, patientem quamcunque iniuriam. Ergo multo magis
 45 quilibet tenetur defendere, si potest, patientem iniuriam quia
 defendendo fidem catholicam papam hereticum nititur
 impugnare. Consequentia est manifesta et evidens, quia si
 patiens iniuriam est defendendus, maxime defendendus est si
 propter iustitiam et catholicam fidem iniuriam noscitur
 sustinere. Antecedens autem auctoritatibus sanctorum patrum
 videtur aperte probari.

41,17 Matth 12] Matthew 12:25 21 ubi prius] Matthew 12:30

14 periclitatur] periculi Bb 15 servanda] conservanda Ly 17 ut] prout
 Bb | ut habetur] omitted Fi An 18 contra se] omitted Ly 21 Veritas]
 ipsa added Bb | ubi] omitted Ly | Qui] autem added Bb Fi An Ly
 23 spargit] dispergit Bb Fi An Ly | est] omitted Bb 24 sibi congruenti]
 convenienti Ly 27 unus alii] unusquisque alteri Ly 30 exhibenda]
 adhibenda Ly 31 Undecima] Duodecima Ly 37 Duodecima] Tredecima
 Ly | ratio] omitted Fi An 39 iniuriam] propter iustitiam added Ly
 41 si] omitted Ly 42 defendendus¹] omitted Ly | est²] omitted Ly | si]
 omitted Bb 44 sustinere] subsistere Bb substinere We suscipere Ly

Ait enim Symachus papa, ut habetur dis. 83: “*Mortem enim languentibus probatur infligere, qui hanc, cum possit, non excludit*”. Et per consequens iniuriam probatur inferre qui hanc cum possit non excludit. Nullus autem debet iniuriam inferre. Ergo quilibet tenetur iniuriam patientem, cum possit, defendere. 50

Item, Ambrosius libro De officiis, et ponitur dis. 86 c. *Pasce*, ait: “*Quisquis enim pascendo hominem servare poteris, si non pavisti, occidisti*”. Ex quibus verbis colligitur quod ille dicitur occidere alium qui sustentationem, cum potest, non exhibet corporalem. Ergo similiter ille intelligitur iniuriam irrogare qui, cum potest, iniuriam non excludit. Et ita quilibet, si potest, debet defendere iniuriam patientem. 55

Item, Innocentius tertius, ut habetur Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Quante*, asserit manifeste quod “*facientes et consentientes pari pena plectendos canonica condempnat auctoritas, eos delinquentibus favere interpretans, qui, cum possunt, manifesto facinori desinunt obviare*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod qui proximum ab inferenda iniuria non defendit, cum potest, est pari pena cum iniuriante plectendus. Ita quilibet, cum potest, patienti iniuriam debet defensionem impendere. 60
65

Capitulum 42

Discipulus: Auctoritates predictae de solis iudicibus vel prelatibus habentibus super alios potestatem debent intelligi, non autem de illis qui potestatem vel iurisdictionem super iniuriantes nullam habent. Quod pluribus modis videtur posse probari. 5

46 dis 83] *Dictum Gratiani ad D. 83 ante c. 1 col. 532* 52 dis...53
Pasce] D. 86 c. 21 col. 550 59 Extra...60 Quante] X. 5. 39. 47 col. 1919

46 83] c. Presbyter added Ly 47 enim] omitted Bb Fi An We 48 Et...
49 excludit] omitted Bb | probatur] videtur Ly 52 Ambrosius] in
added Ly 53 Quisquis enim] omitted Bb | enim] omitted Fi An We
hominem] hominibus Bb 54 poteris...pavisti] potes si non paveris fame
Ly 55 qui] omitted Bb | sustentationem] substentationem We
56 potest] possit Ly 61 canonica] catholica We Ly 62 delinquentibus]
deliquentibus Bb 63 possunt] possint We 66 iniuriante] iniurianto Bb
plectendus] et added We Ly 42,1] not numbered Fi 2 Discipulus] Dic
queso qualiter auctoritates predictae intelligi debent. **Magister:** added Pab
predictae] secundum quosdam added Pab 5 modis] omitted Fi An

Primo autem hoc auctoritate beati Augustini, que ponitur 23 q. 4 c. *Forte*, ostenditur. Ait enim: “*Forte in populo Dei stat iuxta te avarus, raptor, inhians rebus alienis, quem nosti talem, et fidelis est, vel potius fidelis vocatur. Non eum potes de ecclesia pellere, non habes aliquem aditum castigando et corripiendo ipsum corrigere, accessurus est tecum ad altare. Noli timere*”, et infra: “*Sane si iudex es, si iudicandi potestatem accepisti, ecclesiastica regula, si apud te accusatur, si veris documentis testibusque convincitur, coherce, corripe, excommunica, degrada*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod non ad socios sed ad prelatos spectat corrigere delinquentes, et per consequens non ad socios sed ad prelatos spectat defendere passos iniurias. Quia cuius est defendere patientem iniuriam, eius est reprimere et per consequens plectere iniuriam inferentem.

Secundo probatur idem sic. Si socius tenetur defendere socium, videns aliquem verberare clericum et non defendens ipsum sententiam excommunicationis incurreret iuxta auctoritatem Innocentii 3-ii superius allegatam. Sed hoc est inconveniens, sicut glosa ibidem tali ratione probat: “*Nullus excommunicatur ex facto alterius nisi participando vel in locutione, vel in oratione, aut in crimine, supra eodem capitulo Nuper, vel nisi eius mandato vel auctoritatem prestiterit, supra capitulo Mulieres*”. Sed hic nullo tali modo participat, ergo non est excommunicatus, et per consequens socius non tenetur defendere socium.

Tertio probatur idem ratione quam innuit glosa ubi supra, et eandem tangit glosa 23 q. 3 c. *Non inferenda*, que sic

42,8 23...Forte¹] C. 23 q. 4 c. 11 col. 1721 **13** infra] *Ibid.* **25** superius] 1 Dial. 6. 41.59 **26** glosa ibidem] X. 5. 39. 47 s.v. interpretans (*in fine*) col. 1919 **29** capitulo Nuper] X. 5. 39. 29 col. 1897 **30** capitulo Mulieres] X. 5. 39. 6 col. 1880 **33** ubi...34 supra] X. 5. 39. 47 s.v. interpretans col. 1919 **34** glosa...inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 s.v. si potest col. 1714

7 hoc] *omitted* Ly | beati] *omitted* We | que] qui Bb **8** ostenditur] *garbled* Bb **9** Dei] *omitted* Fi An **10** et] hic An **11** eum] autem We habes] habens Bb Fi An **12** et] vel Bb Fi An Ly | corripiendo] corrigendo Ly | ipsum] illum We **13** infra] in(f)erius Bb | Sane] eodem capitulo Ly **14** si] *omitted* Bb Fi An **15** testibusque] testibus Bb **16** excommunica] et *added* Ly **17** spectat] specta Bb **18** corrigere...19 spectat] *omitted* Fi **23** et] *omitted* Bb **24** incurreret] incurrerit Bb incurrit Ly **26** probat] probatur Bb Fi An **27** vel] *omitted* Ly **28** in¹] *omitted* We Ly | supra...29 Nuper] fuerit ei compar Ly **29** nisi] *omitted* Ly | mandato] obediendo *added* Ly | auctoritatem] auctoritate Ly **30** prestiterit] predicando Fi Ly prestando Bb An We

potest formari. Nullus tenetur ad illud pro quo potest ex pacto 35
 recipere pecuniam, quia illud ad quod quis de necessitate
 absque omni pacto tenetur debet gratis impendere. Sed pro
 defensione socii socius licite recipit pecuniam, nec receptam
 pecuniam tenetur restituere. Ergo socius non tenetur socium
 de necessitate absque pacto defendere. 40

Quarto ostenditur idem sic. Non magis tenetur socius
 socium defendere quam teneatur medicus periclitantem
 infirmum gratis curare. Sed medicus non tenetur gratis
 infirmum curare, quia de suo non tenetur quis facere
 beneficium (10 q. 2 c. *Prekarie*). Ergo nec socius tenetur 45
 socium gratis defendere.

Quinto sic. Defensio socii est quedam militia vel aliquid
 simile militie. Sed nemo tenetur suis stipendiis militare,
 testante Apostolo qui 1 Cor. 9 ait: "*Quis militat suis stipendiis*
umquam?". Quasi diceret 'Nullus'. Ergo nemo tenetur alium 50
 gratis defendere.

Sexto sic. Defendere socium est benefacere. Sed nemo
 tenetur alii benefacere gratis, quia per leges nemo cogitur
 benefacere sed malefacere prohibetur, ut testatur Augustinus
 contra Petilianum, et ponitur 23 q. 5 c. *Ad fidem*. Ergo nemo 55
 tenetur socium gratis defendere.

Hec sunt quibus probari videtur quod socius non tenetur
 socium gratis defendere. Ex quo sequitur quod non tenentur
 omnes catholici impugnantes papam hereticum defensare.

Porro quia, ut estimo, frater M. et adherentes sibi illos 60
 qui ipsos contra summum pontificem non defendunt
 reprehensibiles arbitrantur, putantes quod non solum pro
 causa fidei patientes sed etiam alii pro levioribus causis
 sustinentes persecutiones et iniurias non tantum a prelatis sed
 etiam a sociis et aliis sunt pro viribus defendendi, peto quod 65
 assertionem predictam, quod socius videlicet tenetur

45 10...Precarie] C. 10 q. 2 c. 4 col. 1177 49 1...9] 1 Corinthians 9:7

55 23...fidem] C. 23 q. 5 c. 33 col. 1783

36 quis] omitted Bb 38 recipit] ex pacto added We 41 ostenditur]
 probatur Ly | socius] omitted Bb 42 socium] gratis added We de
 necessitate added Ly | teneatur] tenetur Ly 44 facere] ferre Ly 45 10]
 18 Bb Fi An 49 testante] teste Ly | qui] omitted Fi An | 1] ad added
 Ly | ait] omitted Fi An 50 umquam] omitted Ly 54 sed] omitted Bb
 55 Petilianum] Potilianum Bb Pelagianum Ly | 23] 22 Ly 57 Hec...
 tenetur] Ergo nemo Ly 59 defensare] omitted Bb **Discipulus:** added Bb
 Fi An Ly Vg Va Es 60 estimo] extimo We | M] Ly: Mich' Bb Fi An
 Michael We 64 sustinentes] substinentes We | persecutiones]
 persecutionis Bb 66 videlicet] omitted Fi An

defendere socium, allegationibus quantum potes fortioribus
munire coneris, et quomodo ad rationes in contrarium quas
adduxi frater M. et sui respondeant studeas propalare. Per
70 huiusmodi enim et impugnationes quibus predicti frater M. et
sui dominum summum pontificem et sibi adherentes
impugnare conantur magis profunde intelligam, et quomodo
debent reprobari et refelli evidentius animadvertam.

Capitulum 43

Magister: Nequaquam deciperis estimando quod frater
M. et adherentes sibi valde reprehensibiles nonnullos reputant
christianos et a peccato mortali nullatenus excusandos pro eo
5 quod eis defensionem contra dominum I. non impendunt,
dicentes quod quilibet, cum potest, modo congruenti et sibi
possibili tenetur socium iniuriam patientem defendere et a
periculo liberare. Ex quo moliuntur inferre quod cum ipsi
propter iustitiam et fidem catholicam persecutiones
10 gravissimas patiantur, sunt a catholicis defendendi et a
periculis liberandi.

Quod autem socius socium patientem iniuriam, cum
potest, modo sibi congruenti et possibili, teneatur etiam gratis
defendere, auctoritatibus, rationibus, et exemplis videtur
15 posse probari. Hoc enim Ambrosius, ut allegatum est
superius, vocaliter et sententialiter videtur asserere dicens:
“*Qui enim non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in
vitio quam ille, qui facit*”. Ex quibus verbis colligitur quod
qui non defendit socium culpam incurrit, quia repellere
20 iniuriam est defendere reputandum.

Discipulus: Ad hoc respondet glosa ibidem dicens: “*Si
potest, id est, si est in potestate positus*”. Ex quibus verbis
glose datur intelligi quod Ambrosius loquitur de prelatiis.

43,16 superius] 1 Dial. 6.37.29-35 (*third argument*) | dicens] C. 23 q. 3
c. 7 col. 1714 **21** dicens] *Ibid.*, s.v. si potest

68 coneris] teneris Bb **69** adduxi] adduxisti Ly | M] Ly: Mich' Bb Fi
An Mich. We | propalare] ut *added* Ly **70** enim] *omitted* Ly | et¹
omitted We Ly | M] Ly: Mich' Bb Fi An Mich We **73** evidentius]
advertam *added* Fi | animadvertam] advertam Ly **43,2** estimando]
existimando Ly **3** M] Mich. We | sibi] sui Ly **4** excusandos]
excusantes Bb **5** eis] eos Bb | I] Ly: Io. Bb Fi An We **7** possibili]
compossibili Bb Ly **10** patiantur] *omitted* Bb **16** superius] supra We
vocaliter] notabiliter Ly **17** tam] tantum Ly **18** quam] quantum Ly
19 incurrit] **Magister:** Istam glossam exponam *added* Ly
20 reputandum] **Magister:** Glosam illam *added* Bb

Magister: Glosa illam expositionem non asserit sed tantummodo recitat, quam in fine notule illius reprobare videtur dicens: “*Sed istis*”, scilicet asserentibus expositionem predictam, “*obviat infra eodem capitulo ultimo.*” Ex quo capitulo colligitur evidenter quod turba iudeorum que non defendit Christum contra principes ipsum volentes occidere nequaquam fuit immunis a scelere. Ex quo sequitur quod non solum prelati sed etiam plebei tenebantur defendere Christum contra prelatos eorum. Et ita socius etiam tenetur defendere socium. Quod etiam illa expositio corrumpat textum patet aperte, cum loquitur expresse de illo qui a socio iniuriam non repellit.

Discipulus: Ad idem plures auctoritates adducas.

Magister: Hoc idem Ambrosius, ut superius est adductum, asserit manifeste, quia dicit quod tueri “*a latronibus socios plena iustitia est*”. Opus autem iustitie tenetur quilibet exercere. Ergo de necessitate iustitie sunt socii defendendi.

Item, idem, ut habetur dis. 86 c. *Non satis*, loquens illi qui opera misericordie proximo tenetur impendere (qualis est non solum prelatus sed etiam subditus) ait: “*Si tempore periculi, quo rapitur ad mortem, plus apud te pecunia tua valeat quam vita morituri, non est leve peccatum*”. Ex quibus verbis colligitur quod debet quis socium a morte redimere, et per consequens, eadem ratione, tenetur eum si potest defendere.

Item, ista videtur esse sententia Salomonis, qui in Proverbiis (secundum beatum Hieronimum in Prologo) parvulum docens, et per consequens non ad prelatum sed ad

26 dicens] *Ibid.* 27 Ex...28 capitulo] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1715 *cf. also gloss s.v. Ostendit propheta* 37 superius] 1 Dial. 6.37.60-68 (*fifth argument*) 38 dicit] C. 23 q. 3 c. 5 col. 1714 42 dis...satis] D. 86 c. 14 col. 547 51 secundum...Prologo] Hieronimus, *Prologus in Bibliam*, in *Biblia Latina cum Glossa Ordinaria* (facsimile reprint of the A. Risch 1480/1481 Strassburg *editio princeps*), Brepols-Turnhout, 1992, vol. II, p. 653b: “in Proverbiis parvulum docens”.

24 Glosa] super *added* Ly | expositionem] hoc *added* Ly 25 quam] quod Ly 26 scilicet] *omitted* Ly 29 occidere] interficere Fi An 31 tenebantur] tenentur Ly 34 aperte] experte Bb 38 adductum] *omitted* Bb 42 ut] We Vc Ox Ba Fr: *omitted* Bb Fi An Ly | illi...43 qui] qualiter Ly 44 tempore] sui *added* Bb Fi An We 46 valeat] valet We 50 sententia] *omitted* Ly | qui...51 Proverbiis] *omitted* Bb 51 beatum] *omitted* Ly | Hieronimum] et *added* Ly 52 parvulum] carissimum *added* Ly

alium sermonem dirigens, ait: “*Erue eos qui ducuntur ad mortem, et qui trahuntur ad interitum liberare non cesses*”.
 55 Ex quibus verbis colligitur quod non solum prelati sed etiam alii persecutiones et iniurias patientes defensare tenentur.

Discipulus: Sufficiant ad presens auctoritates iste pro assertione predicta. Ideo rationes inducas.

Magister: Prima ratio est talis. Qui debent sibi mutuam
 60 consilium, auxilium et favorem impendere, et sibi mutuam defensionem tenentur. Omnes autem catholici sibi debent mutuam consilium, auxilium et favorem impendere. Tum quia omnes catholici sunt membra unius corporis, membra autem pro se invicem sollicita sunt (1 Cor. 12). Tum quia
 65 episcopi, quorum unus non est prelatus alterius, auxilium mutuam sibi debent impendere, teste Innocentio 2° qui, ut dicitur dis. 90 c. *Precipimus*, ait: “*Precipimus, ut episcopi, ad solum Deum et salutem populi habentes respectum, omni tepiditate semota, ad pacem firmiter tenendam, mutuam consilium sibi et auxilium prebeant, neque hoc alicuius amore vel odio pretermittant. Quod si quis in hoc Dei opere tepidus inventus fuerit, dampnum proprie dignitatis incurrat*”. Cui etiam concordat Alexander papa qui, ut legitur 3 q. 1 c. *Nulli*, ait: “*Qui autem ex vestro fuerit collegio, et ab auxilio vestro se subtraxerit, magis schismaticus quam sacerdos esse probabitur. ‘Ecce’ (inquit propheta) ‘quam bonum et quam iocundum habitare fratres in unum’. Illi vero non habitant in unum, qui fratrum se solatio subtrahunt*”. Ex quibus verbis
 70 datur intelligi quod episcopi et sacerdotes, quorum etiam unus alteri minime est subiectus, auxilium mutuam sibi debent impendere, et per consequens sibi debent defensionem mutuam congruentem prestare. Ex quo sequitur quod socius socium debet defendere.
 80

53 ait] Proverbs 24:11 64 1...12] 1 Corinthians 12:25 67 dis...
 Precipimus¹] D. 90 c. 11 col. 573 73 3...74 Nulli] C. 3 q. 1 c. 5 col. 949
 76 inquit propheta] Psalms 132:1

53 ducuntur] dicuntur Bb 57 Sufficiant] Sufficiunt Ly 60 consilium]
 iuvamen Ly | et²] etiam We 61 defensionem] exhibere added We
 tenentur] impendere added Ly | autem] christiani sive added Ly
 64 autem] omitted We 65 non] omitted Ly 66 impendere] pendere Bb
 67 dicitur] habetur We | 90] 98 Bb Fi An 68 respectum] illum added
 Ly 70 prebeant] Ly: impendant Bb Fi An We 71 pretermittant]
 permittant Ly 74 vestro] nostro Ly 76 probabitur] comprobatur Fi An
 probatur Ly | propheta] ecce added Bb Fi An Ly 78 qui] a added Ly
 verbis] omitted Bb 81 consequens] etiam added Fi 82 congruentem]
 sibi added We

Secunda ratio talis est. Magis tenetur socius socium a non suo superiori patientem iniuste defendere quam viri ecclesiastici teneantur defendere sceleratos qui eis minime sunt subiecti. Sed viri ecclesiastici sceleratos et impios ad ecclesiam fugientes, licet eis nullatenus sint subiecti, tenentur defendere. Ergo multo magis socius socium innocentem debet defendere. Minor probatur auctoritate Gregorii qui, ut habetur 23 q. 5 c. *Reos*, ait: “*Reos sanguinis defendat ecclesia*”. Ubi dicit glosa: “*Omnes fugientes ad ecclesiam tenentur defendere ut 17 q. 4 Reum, et hoc verum est sive rei sunt sive non*”.

Discipulus: Hoc dicit Gregorius quia viri ecclesiastici ecclesiam tenentur defendere, et ideo tenentur prohibere ne fugientibus ad ecclesiam violentia fiat.

Magister: Tu aliam causam assignas quam Gregorius quare rei sunt ab ecclesia defendendi. Nam Gregorius, causam assignans sui dicti, immediate post verba predicta subiungit: “*ne effusionis sanguinis fiat particeps*”. Ex quibus verbis colligitur quod ideo viri ecclesiastici debent defendere reos ad ecclesiam fugientes ne homicidii fiant participes. Quia qui non resistit cum potest, consentit, iuxta sanctorum patrum sententias. Ergo consimiliter qui non defendit socium iniuriam patientem, cum possit, iniurie crimen incurrit.

Unde ex hoc tertia ratio sic formatur. Quilibet catholicus ad hoc tenetur sine quo etiam in crimine participat criminoso. Sed qui non defendit, cum potest, socium iniuriam patientem participat in crimine iniuriam inferenti. Ergo socius socium cum potest tenetur defendere. Maior est manifesta. Minor auctoritatibus sanctorum patrum patenter ostendi videtur. Ait enim Eleutherius papa, ut habetur 2 q. 7 c. *Negligere*: “*Negligere, cum possis perturbare perversos, nichil est aliud quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occulte qui manifesto facinori desinit obviare*”. Eadem sententia etiam

91 23...Reos¹] C. 23 q. 5 c. 7 col. 1771 92 glosa] *Ibid.*, s.v. defendat
93 17...Reum] C. 17 q. 4 c. 9 col. 1567 101 subiungit] C. 23 q. 5 c. 7 col. 1771 113 2...Negligere] C. 2 q. 7 c. 55 col. 939

84 socium] *omitted* Fi An | a...85 superiori] a suo non inferiori Ly
89 innocentem] nocentem Bb 90 Minor] Maior Bb Fi An 93 tenentur] tenentur Ly 94 sunt] sint Fi An Ly 100 assignans] assignat Ly | dicti] cum *added* Ly 107 sic] *omitted* Ly 108 quo] *omitted* Fi An | etiam] *omitted* We 112 auctoritatibus] autoritatibus We | patenter] *omitted* Ly 113 Eleutherius] Euleutherius Ly | Negligere] We: Negligentia Bb Fi An Ly 114 Negligere] We: Negligentia Bb Fi An Ly 115 fovere] favere Bb An We Ly 116 etiam] *omitted* Ly

verbaliter ponitur dis. 83 c. *Error*, et 23 q.3 c. *Qui potest*, sub
 hiis verbis: “*Qui potest obviare et perturbare perversos, et*
 120 *non facit, nichil est aliud quam favere impietati eorum. Nec*
caret scrupulo societatis occulte qui manifesto facinori
desinit obviare”. Ex quibus colligitur quod qui non resistit
 iniuriam facienti eidem communicat in crimine atque favet.

Discipulus: Verba que allegasti de prelati tantummodo
 debent intelligi secundum quod notat glosa 2 q. 7 c.
 125 *Negligere*.

Magister: Hec tua responsio dupliciter impugnatur.
 Primo quia glosa hoc non asserit, sed tantummodo dicit quod
 ista “*videtur de prelati tantum loqui*”. Secundo quia
 perturbare perversos contingit dupliciter. Uno modo ipsos pro
 130 sua perversitate pena congrua puniendo, et sic perturbare
 perversos regulariter solummodo pertinet ad iudices vel
 prelatos. Alio modo saltem eis, cum expedit, verbis
 monitoriis resistendo. Et istud spectat ad omnes, glosa ibidem
 aperte insinuante quod quilibet tenetur perturbare, “*id est*
 135 *prohibere et remove a malo, et hoc cum commode potest*
illud facere, alias non peccat qui sic non prohibet”. Et subdit:
 “*secundum hoc quilibet tenetur prohibere iniuriam a*
proximo”, et per consequens proximum saltem verbis, si
 potest, debet defendere, licet non sit prelatus ipsius.

140 Quarta ratio est hec. Ille tenetur, si potest, defendere
 socium iniuriam patientem, qui tenetur corripere et corrigere
 iniuriam inferentem, nam corrigendo iniuriari volentem
 defendit quantum in se est ipsum qui esset passurus iniuriam.
 Sed alii quam iudices vel prelati, si possunt, tenentur
 145 corrigere iniuriari volentem. Ergo si commode possunt
 debent defendere illum qui est passurus iniuriam. Maior

117 dis...Error] D. 83 c. 3 col. 533 | 23...potest] C. 23 q. 3 c. 8 col.
 1715 124 glosa] C. 2 q. 7 c. 55 col. 939 s.v. deturbare 127 dicit] *Ibid.*,
 s.v. cum possis 133 glosa ibidem] *Ibid.*, s.v. deturbare

117 23] 27 We | potest] ponitur added Fi An We Ly 119 favere] fovere
 Bb Fi An | impietati eorum] Ly: omitted Bb Fi An We 121 quibus]
 verbis added Fi An Ly 125 Negligere] We: Negligentia Bb Fi An Ly
 126 tua] omitted Ly 128 ista] ita We | videtur] dicens videtur added
 We | tantum] omitted Fi tantummodo An 131 vel] et Fi An 132 modo]
 exhortatione malum reprobando, et illo modo added Ly | cum] omitted
 Ly 133 istud] hoc Fi An 135 remove] re Bb | commode]
 commodius Bb Fi An We 136 alias] aliter enim Ly | non!] omitted Fi
 An Ly 140 hec] talis Fi An 143 ipsum] illum We 144 si possunt]
 omitted Fi An 146 illum] alium Ly | est] esset We

evidens esse videtur. Minor multipliciter videtur posse probari.

Primo auctoritate beati Augustini, qui in libro De verbis Domini (et ponitur 23 q. 4 c. primo) ait: “*Tollerandi sunt quidem mali pro pace, nec corporaliter ab eis recedatur sed spiritualiter. Spiritualiter autem exire est facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum licet pro gradu cuiusque, salva pace*”. Ubi dicit glosa super verbo ‘pro gradu’: “*Id est pro dignitate, et officio cuiuscunque. Aliter enim debent prelati corrigere delinquentes, alio modo socii. Prelatus corrigit increpando et verberando, ut infra, eadem questione, capitulo Forte. Socius vero monendo et reprobando factum eius*”. Ex quibus datur intelligi quod non solum prelati sed etiam alii tenentur corrigere delinquentes et iniurias aliis facientes.

Quod etiam idem Augustinus, ut habetur 23 q. 5 c. *Non putes*, sentire videtur. Ait enim: “*Non putes te tunc amare servum tuum quando eum non cedis*”. Et infra: “*Aut tunc amare vicinum tuum quando non corrigis eum. Non est ista caritas sed languor*”. Ex quibus verbis habetur quod vicinus vicinum tenetur corrigere.

Item, Anacletus, ut habetur 24 q. 3 c. *Tam sacerdotes*, ait: “*Tam sacerdotes quam reliqui fideles omnes summam debent habere curam de hiis qui pereunt*”. Ergo ad omnes spectat corrigere iniuriam inferentes.

Discipulus: Scis quod multi hiis diebus tenent doctrinam Thome de Aquino. Quare dic quid ipse sentit de hac re, an scilicet ad omnes spectet corrigere delinquentes.

Magister: Ipse tenet quod sic. Nam 2^a 2^e q. 3 articulo 33 dicit sic: “*Duplex est correctio. Una quidem que est actus*

150 23...primo] C. 23 q. 4 c. 1 col. 1715 (*Tolerandi sunt*) **154** glosa] *Ibid.*, s.v. pro gradu col. 1717 **158** Forte] C. 23 q. 4 c. 11 col. 1721 **162** 23... 163 putes¹] C. 23 q. 5 c. 36 col. 1783 **168** 24...sacerdotes] C. 24 q. 3 c. 14 col. 1881 **176** dicit] Aquinas, *Summa Theologie*, II-II, 33, 3, *Responsio*

147 Minor...148 probari] *omitted* Ly **149** beati] *omitted* We Augustini] Augustinus Bb | in] *omitted* Ly **150** ait] We Vc Es Ba Fr: *omitted* Bb Fi An Ly **151** quidem] quidam Fi Ly | pro pace] *omitted* Ly **153** cuiusque] cuiuscunque Bb cuiuslibet Ly **154** pro gradu] pro gradu *added* We **155** Aliter enim] Alio tantum modo Ly **157** et] *omitted* Ww | infra] Ly: supra Bb Fi An We **159** eius] *omitted* Ly | quibus] verbis *added* Ly **160** etiam] et *added* Bb **163** sentire...enim] *omitted* Bb **168** sacerdotes] sacerdos Ww **169** sacerdotes] Ly: sacerdos Bb Fi An We **172** hiis] istis Ly **174** spectet] spectat Ly

180 *caritatis, qui specialiter tendit ad emendationem fratris delinquentis per simplicem admonitionem. Et talis correctio pertinet ad quemlibet caritatem habentem, sive sit subditus sive prelatus*". Et articulo 4 dicit sic: "*Correctio fraterna, que est actus caritatis, pertinet ad unumquemque respectu cuiuslibet persone ad quam caritatem debet habere, si in eo aliquid corrigibile inveniatur*".

185 **Discipulus:** Non adducas plura ad probandum quod omnes tenentur corrigere iniuriari volentem. Sed adhuc proba quod socius tenetur socium iniuriam patientem defendere.

190 **Magister:** Quinta ratio pro assertionem predicta est hec. Ad eundem spectat malum proximi remove, si potest, ad quem spectat bonum eiusdem, si potuerit, procurare. Sed quilibet tenetur bonum proximi procurare, quia aliter caritatem ad ipsum minime habet. Ergo quilibet tenetur malum alterius remove, si potest, et ita tenetur remove malum iniuriam patientis. Sed sepe hoc non fit nisi ipsum defendendo. Ergo quilibet tenetur alium defendere si potest.

195 Sexta ratio est hec. Non minus indiget in periculo constitutus contra volentem iniurari defendi quam esuriens cibari et sitiens potari. Sed quilibet qui potest tenetur esurientes cibare et sitientes potare si per alium eis minime subvenitur. Ergo quilibet tenetur alium defendere, si potest, si non appareat alius qui velit et possit eum defendere.

200 **Discipulus:** Adducas exempla pro assertionem eadem.

205 **Magister:** Primum exemplum est de Abraham, qui, ut legitur Genes. 14, quamvis non haberet iurisdictionem super captivantes Loth fratrem suum et alios, tamen non solum Loth defendit sed etiam irruit super captivantes eosque percussit et reduxit Loth cum substantia eius.

210 Secundum est de Moyse, qui Hebreum percussum ab Egyptio defendit, et occidit Egyptium, ut legitur Exod. 2, de quo scribit Ambrosius, ut habetur 23 q. 3 c. *Non inferenda*, dicens: "*Cum vidisset Hebreum ab Egyptio iniuriam*

180 dicit] Aquinas, *Summa Theologie*, II-II, 33, 4, *Responsio* 203 Genes 14] Genesis 14:14-16 208 Exod 2] Exodus 2:11-12 209 23...inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1715

177 qui] que Ww | ad] omitted Bb 180 sive] sit added Bb We 182 cuiuslibet] omitted Ly | quam] quem Bb 183 inveniatur] inveniatur Ly 188 remove...190 proximi] omitted Bb 191 habet] haberet We 198 eis] illis Ly 200 alius] aliquis Ly 204 captivantes] capientes Ly 205 etiam] omitted Bb | captivantes] capientes Ly 207 Hebreum] Ebreum Bb

accipientem, defendit ita, ut Egyptium prosterneret". Et tamen super Hebreos aut Egyptios tunc Moyses nullam iudiciariam habuit potestatem. De quo etiam ubi prius Exod. 2 scribitur quod septem filias sacerdotis Madian a pastoribus defensavit, cum tamen neque super puellas neque super pastores iurisdictionem haberet. 215

Tertium exemplum est de Raab meretrice, que, ut habetur Iosue 2, exploratores filiorum Israel abscondendo defendit.

Quartum est de beato Petro, qui etiam arma movendo Christum defendere satagebat (Matth. 26). Nec videtur de voluntate defendendi reprehensus a Christo, sed quia hesitare videbatur an Christus aliter quam per arma poterat defensari. Propter quod Christus ipsum acriter increpando dixit: "*An putas quia non possum rogare Patrem meum et exhibebit michi plus quam duodecim legiones angelorum?*" 220 225

Quintum exemplum est de discipulis Damasci, qui, ut legitur Act. 9, beatum Paulum submittendo illum in sporta contra iudeorum insidias defendebant. Alia quamplura exempla, quod alii quam prelati in periculo positos defendebant, tam in scriptura divina quam in aliis scripturis auctenticis scribuntur aperte. 230

Capitulum 44

Discipulus: Nolo plures allegationes audire pro assertione predicta. Et ideo dic quomodo possunt obiectiones quas feci dissolvi.

Magister: Prima auctoritas Augustini quam allegas non loquitur specialiter de iniuriantibus aliis, sed de delinquentibus in communi. Quia tamen assertores predicti consimiliter dicunt de omnibus peccantibus corrigendis et de passis iniuriam defendendis, ideo ad auctoritatem Augustini predictam respondent, dicentes quod in prima parte loquitur Augustinus de hiis qui, auctoritatem iudiciariam non 5 10

213 Exod...214 2] Exodus 2:16-17 218 Iosue 2] Joshuah 2:4
221 Matth 26] Matthew 26:21; John 18:10 228 Act 9] Acts 9:25
44,4 feci] 1 Dial. 6.42

211 accipientem] We: recipientem Bb Fi An Ly | ita] omitted Ly
213 iudiciariam] We Ba: iurisdictionem Bb Fi An Ly 214 2] 7 Ly
septem] omitted Ly | Madian] Madiani Fi 216 haberet] habuit Ly
217 est] omitted Ly 220 Quartum] exemplum added Ly 221 Nec] Et
non Ly 225 putas] putes Ly 229 quamplura] complura Ly 231 aliis]
alii Bb 44,2 Nolo] Volo Ly 4 quas] qua Bb 9 defendendis]
defendendi Bb

habentes, corrigendo secrete apud delinquentes nequaquam proficerent, sed eos deteriores efficerent. In hoc enim casu non debet aliquis iurisdictionem nullatenus habens corrigere delinquentes. Consimiliter, ubi aliquis attemptando defendere patientes iniuriam ipsos defendere non posset et ad deteriora inferentes iniuriam provocaret, deberet defensionem subtrahere.

Sed sicut subditi peccant mortaliter si, timore temporalia aut humanum favorem perdendi aut propter personale periculum evitandum vel ob aliquod terrenum habendum, socios vel prelatos, cum probabiliter putant quod possunt eos a peccato retrahere, negligunt secreto corrigere, ita peccant mortaliter qui, cum convenienter possunt, ex timore vel cupiditate defensionem in periculis constitutis vel patientibus iniuriam non impendunt.

Discipulus: Estne aliquis doctor modernus qui teneat quod non corrigentes in casu predicto peccantes peccent mortaliter?

Magister: Thomas de Aquino hoc sentit expresse. Dicit enim 2^a 2^e, q. 33, articulo 2: “*Pretermittitur fraterna correctio cum peccato mortali quando scilicet ‘formidatur. iudicium vulgi et carnis excrutiatio vel peremptio’, dum tamen hec ita dominantur quod fraterne caritati preponantur. Et hoc videtur contingere quando aliquis presumit de aliquo delinquente probabiliter quod posset eum a peccato retrahere, et tamen propter timorem vel cupiditatem pretermittit*”. Ex quibus colligitur quod etiam pro morte vitanda non debet quis dimittere corrigere delinquentem si probabiliter credit quod potest eum per secretam correctionem retrahere a peccato. Ex quo concluditur quod quilibet catholicus debet si potest corrigere inferentem iniuriam, et per consequens defendere iniuriam patientem.

30 Dicit] Aquinas, *Summa Theologie*, II-II, 33, 2, *Ad tertium*
32 formidatur...33 peremptio] Augustine, *De Civitate Dei*, I, 9 (in PL 41, col. 22)

12 habentes] habent Ly 15 delinquentes] delinquentem We
attemptando] intendendo Ly 19 temporalia] temporalium Ly
20 propter] omitted Ly 21 evitandum] evitandi Ly 23 secreto] secrete
We 24 vel] ex added Fi An 28 peccent] peccant Ly 31 2] quod
added Ly 33 hec...34 dominantur] hoc ita dominetur Bb
34 preponantur] preponatur Bb We 38 pretermittit] pretermittat Ly
quibus] verbis added Ly

Discipulus: Quid dicitur ad hoc quod accepi in illa obiectione, quod videlicet cuius est defendere iniuriam patientem eius est reprimere, et per consequens plectere, iniuriam inferentem? 45

Magister: Ista negatur tanquam falsa. Quia ad plures pertinet defensio patientium et in periculis positorum, ad quos tamen, quamvis pertineat reprimere iniuriantes cum moderamine inculpate tutele, ad eos tamen non spectat plectere iniuriam facientes, quemadmodum cuilibet licet vim vi repellere cum moderamine inculpate tutele (dis. 1 c. *Ius naturale*) ad quem tamen non semper pertinet illatam iniuriam vindicare. 50 55

Discipulus: Dic ad secundam obiectionem.

Magister: Ad illam potest dici quod quamvis videns clericum verberari non incurrat excommunicationis sententiam si ipsum, quamvis possit, non defendat, tamen peccat mortaliter si ipsum non defendit cum possit. Quod non tantum habet veritatem de clerico verberato sed etiam de laico verberato iniuste, quia ex caritate fraternam quilibet, cum convenienter potest, tenetur alii in omni periculo subvenire. Et hec responsio ex glosa super preallegato capitulo *Quante* colligitur, que ait: “*Videtur peccare omnis qui non defendit alium si potest (23 q. 3 c. Non inferenda et c. ultimo), et si non possit aliter defendere, saltem defendat clamore*”. Et infra: “*Si ego non habeo aliquam potestatem video quod aliquis vult verberare clericum sive percutere sine meo consilio vel auxilio, non credo quod sim excommunicatus si non prohibeo, licet alias forte peccem quia ipsum non defendo cum possim*”. Ex quibus verbis colligitur primo quod sunt diversi modi defendendi, cum aperte dicatur quod potest 60 65 70

53 dis...54 naturale] D. 1 c. 7 col. 5 64 preallegato] 1 Dial. 6.41 (p. 103) 65 ait] X. 5. 39. 47 col. 1919 s.v. interpretans 66 23...inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1713 | c ultimo] C. 23 q. 3 c. 11 col. 1715 (*Ostendit propheta*) 68 infra] X. 5. 39. 47 col. 1919 s.v. interpretans

44 accepi] accipitur Ly 45 videlicet] In Bb fo. 88v ends here, and the text (cuius est defendere etc.) continues at the beginning of fo. 90r 49 patientium] inurias added We 52 licet] omitted Bb Fi An 53 1] c. Tutele et c. added Ly 55 vindicare] iudicare Bb 61 etiam] et Ly 63 alii] omitted Ly 64 Quante] We: Quanto Bb Fi An Ly 65 que] qui Bb | omnis] amnis Bb 67 possit] posset Bb Fi An | defendat] omitted Bb 68 ego] ergo Ly | habeo] habeam Ly 69 vult] voluit Ly 71 peccem] peccet Bb 72 possim] possum Ly

75 quis defendere clamore. Et eadem ratione contingit defendere
 verbis monitoriis, monendo inferentem iniuriam quod
 desistat. Quod etiam glosa ibidem asserit manifeste, dicens:
 “*Alia est prohibitio sociorum et aliorum, quia illi solummodo*
admonendi sunt verbis non factis”, vindicando videlicet
 iniuriam illatam, licet factis, si possint, teneantur defendere
 80 saltem expositum periculo occultando. Sicut enim secundum
 Augustinum ut habetur 23 q. 4 c. *Ipsa pietas*, quilibet tenetur
 alium se volentem occidere liberare et de periculo si potest
 etiam violenter extrahere, ita tenetur quilibet alium quesitum
 occidi de periculo liberare si potest, saltem, si non potest
 85 aliter, occultando. Sunt ergo diversi modi defendendi alium in
 periculo constitutum.

Secundo ex verbis glose colligitur quod videns clericum
 verberari et non defendens, si potest, licet peccet, tamen
 excommunicationis sententiam non incurrit. Et per hoc
 90 respondetur ad rationem glose superius allegatam, quia per
 illam rationem non concluditur quod non defendens clericum,
 si potest, non peccat, sed quod non incidit in
 excommunicationis sententiam.

Discipulus: Videtur quod ista ratio non concludit quod
 95 non incidit in excommunicationis sententiam. Nam iudex vel
 iurisdictionem habens, non defendendo clericum cum potest,
 incidit in excommunicationis sententiam, et tamen nullo
 predictorum modorum participat clericum verberanti. Quia
 nec locutione, nec oratione, nec in crimine, nec eius mandato
 100 clericus verberatur, nec auctoritatem prestat, quia plus est
 auctoritatem prestare quam non defendere.

Magister: Potest dici quod innuit glosa quod iudex et
 superior non defendendo auctoritatem prestat, et ideo incidit
 in excommunicationis sententiam.

105 **Discipulus:** Hec sententia non videtur sufficiens, quia si
 iudex non defendendo auctoritatem prestat, eadem ratione
 socius non defendendo causam vel occasionem prestat. Qui

76 glosa ibidem] *Ibid.* 81 23...pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733
 90 superius] 1 Dial. 6.42

74 clamore...defendere²] *omitted* Bb | contingit] quis *added* Ly
 defendere²] *omitted* Fi An 77 quia] qui Bb An | illi] *omitted* Ly
 78 admonendi sunt] monendo Bb Fi An We *omitted* Ly | verbis] et
added Ly | videlicet] *omitted* Ly 79 si] *omitted* Bb | possint] possunt
 We 81 Augustinum] Augustinus Bb 87 Secundo] *omitted* Fi gap An
 91 concluditur] excluditur Bb Fi An 95 Nam] Quia Ly i/ffa (*garbled*) Bb
 100 auctoritatem] autoritatem We 102 quod¹] sicut We ut Ly
 105 sententia] responsio We

autem causam prestat vel occasionem, ita punitur sicut
faciens, sicut qui occasionem dampni dat dampnum dedisse
videtur (Extra, *De iniuriis et dampno dato c. Si culpa*). Ergo 110
si iudex qui non defendit clericum verberatum sententiam
excommunicationis incurrit, et quilibet alius qui non defendit
clericum, cum potest, excommunicationis sententia innodatur.

Magister: Tu tangis unum motivum fundamentale
quorundam dicentium quod quilibet qui potest debet 115
defendere impugnantes papam hereticum, quamvis nesciat
papam esse hereticum.

Discipulus: Ex quo istud est unum de motivis illorum,
maiolem tractatum de isto usque ad illam materiam censeo
differendum. Tamen nunc dic breviter quomodo per glosam 120
predictam ad hoc respondere contingat.

Magister: Potest dici quod quamvis sive iudex sive
alius qui clericum non defendat, si potest, mortaliter peccat,
ex lege tamen nature neuter sententiam excommunicationis
incurrit, quia pena excommunicationis solummodo ex iure 125
positivo infligitur. Pene autem iuris positivi sunt restringende
et nullatenus ampliande. Et ideo, salva lege positiva, sententia
excommunicationis lata per canonem contra non defendentes
clericum ad pauciores quantum permittit canon debet extendi.
Cum ergo predictus canon *Quante* salvari potest intelligendo 130
ipsum tantummodo de potestatem et iurisdictionem
habentibus, qui gravius peccant non defendendo quam alii, de
aliis non debet intelligi, licet alii non defendentes clericum,
cum possunt, peccant mortaliter.

Discipulus: Dic ad tertiam obiectionem. 135

Magister: Ad tertiam respondetur quod hec non est vera
'nullus tenetur ad illud pro quo potest ex pacto pecuniam
recipere'. Si quis enim videret alium in articulo extreme
necessitatis ex fame, posset licite vendere sibi panem, et
tamen si alius non haberet unde emeret vel etiam nollet, 140

110 Extra...culpa] X. 5. 36. 9 col. 1854 119 usque...120 differendum]
Cf. *infra* 1 Dial. 6.50

110 Extra] omitted Bb | dato] illato Fi An 111 verberatum] cum potest
added Ly 112 incurrit] incurrat Ly 113 cum potest] omitted Ly
118 illorum] eorum Fi An 120 differendum] deferendum Fi An | nunc]
tunc Bb | glosam] glosa We 122 sive¹] omitted Ly 123 qui] Ly:
omitted Bb Fi An We | clericum] clericus Fi An | defendat] defenda Bb
defendit Ly | peccat] peccet Bb We 124 ex] gap Fi An 125 ex] de Fi
An 130 Quante] aperte Ly | potest] poss¹ Fi possit An We Ly 132 qui]
quod Ly 134 possunt] possint We | peccant] Bb: peccent Fi An We Ly
135 obiectionem] rationem Ly 138 videret] indigeret Ly

teneretur sibi dare gratis panem pro vita sustentanda. Si tamen in necessitate constitutus extrema haberet unde emere sibi necessaria vite ab aliis, a quibus posset emptione sibi acquirere necessaria vite, iste non teneretur sibi gratis necessaria exhibere. Sic in proposito licet recipere pecuniam pro defensione socii si socius potest et vult dare pecuniam, vel apparet alius qui potest et vult eum defendere, vel ipse potest defendere semetipsum. Si autem ipse non potest semetipsum defendere, vel non potest aut non vult dare pecuniam pro defensione sua, alius tenetur eum defendere absque pecunia. Poterit tamen postea petere ab eo pecuniam et alius sibi dare tenebitur.

Ad quartam respondet glosa dis. 83, dicens: “*Patet hic quod medicus.. debet curare pauperem infirmum, quia plus debet valere apud eum vita illius quam propria pecunia... Sed ..si infirmus dives est et nichil vult dare medico nunquid gratis tenetur eum curare... cum nemo de suo cogatur facere beneficium, ut 10 q. 2 c. Precarie, cum etiam licite potest recipere mercedem, ut 14 q. 5 c. Non sane ? Dico quod tenetur eum curare suis impensis, et si convaluerit repetat expensas, quia utiliter gessit negotium eius*”.

Discipulus: Ista videtur michi fortis allegatio pro assertione prefata, quod scilicet quilibet tenetur in periculo constitutum defendere et iuvare. Cui tamen repugnare videtur quod glosa allegat dicens ‘*nemo de suo cogitur facere beneficium (10 q. 2 c. Precarie)*’. Unde quomodo ad hoc responderetur expone.

Magister: Dicitur quod illa auctoritas truncate allegatur, quia verba illius capituli 10 q. 2 *Precarie* sunt hec: “*Cum ratio et usus obtineat neminem cui non vult contra utilitatem et rationem cogi de proprio facere beneficium*”, que longe

153 glosa...83] *Dictum Gratiani ante* D. 83 c. 1 col. 531 s.v. inferas
158 10...Precarie] C. 10 q. 2 c. 4 col. 1177 159 14...sane] C. 14 q. 5 c.
15 col. 1411 169 verba] C. 10 q. 2 c. 4 col. 1177

141 teneretur] tenetur We 142 constitutus] omitted Bb | emere] We Ox
Ba: omitted Bb Fi An Ly emeret Vc 143 a...144 vite] emere posset,
essentque presentes qui vendere vellent necessaria Ly 144 vite] omitted
Bb Fi An | teneretur] tenetur Fi An Ly 145 in] omitted Bb 146 socii]
sui added Fi An 147 apparet] aliquis Ly 148 ipse] omitted Ly 153 83]
cap. 1 added Ly | Patet] Per An | hic] hoc Ly 157 eum curare] ipsum
iuvare We | suo] sua Bb 158 10] 18 Bb Fi An 160 impensis]
expensis Ly 164 tamen] omitted Ly 165 allegat] assertit Ly
170 obtineat] obtineant Ly

aliam sententiam continent quam dicere quod nemo de suo cogitur beneficium facere. Sepe enim lege divina pariter et nature ac etiam lege humana cogitur quis de suo beneficium facere. Aliter enim nemo eleemosynam de suo facere alii teneretur, quod legi divine et nature ac etiam humane noscitur obviare. Nemo tamen contra utilitatem suam et contra rationem cogitur de proprio beneficium facere. Non enim dare eleemosynam de proprio non est contra rationem nec contra utilitatem spiritualem eleemosynam facientis, licet quandoque sit contra utilitatem temporalem. Sic etiam defendere socium gratis absque mercede temporali non est contra utilitatem saltem spiritualem nec contra rationem, et ideo sepe cogitur quis lege nature et divina tale beneficium aliis gratis impendere.

Discipulus: Ista responsio videtur apparens. Ideo dic qualiter ad quintam instantiam respondetur.

Magister: Respondetur quod regulare est neminem teneri suis stipendiis militare pro persona privata. Fallit tamen in casu, quia si aliquis militando potest salvare vitam alterius qui non potest sibi reddere stipendium, debet pro eo stipendiis propriis militare salvando vitam eiusdem. Si enim miles in bello viderit socium ab adversariis fortiter impugnatum et in mortis periculo constitutum, debet, si potest, non sperando ab ipso stipendium, ipsum de periculo liberare.

Discipulus: Miles recipit stipendium a principe pro principe et aliis sibi fidelibus defendendis quando potest. Quare debet absque stipendio recipiendo a socio ipsum quando expedierit defendere.

Magister: Sicut miles recipit stipendium a principe etiam pro aliis comitionibus quando expedierit defendendis, ita quilibet recepit preceptum a Deo et a lege nature pro sociis quando necesse fuerit defendendis. Non minus autem obligatur quis ex precepto divino et lege nature quam ex stipendio recepto a principe. Quare sicut miles tenetur

172 continent] continet Fi An | suo] proprio Ly 174 etiam] *omitted* Ly | quis] quia Bb 175 alii] aliis Ly 176 etiam] *omitted* Bb We Ly 177 contra¹] *omitted* We 179 non] *omitted* Bb | est...rationem] econtra rationi Bb 181 Sic] Sicut Ly 183 spiritualem] defendentis *added* Ly 184 quis] aliquis Ly 187 instantiam] rationem Ly 190 aliquis] quis Fi An 192 militare] *omitted* Fi An 193 viderit] videret Fi An 198 sibi] *omitted* Fi An Ly 199 a socio] *omitted* Fi 202 expedierit] necesse fuerit We 204 necesse] necessarie Bb 205 lege] legis We

comilitiones defendere quando convenienter potest, ita
quilibet tenetur socium defendere quando convenienter
potest.

210 **Discipulus:** Dic qualiter ad obiectionem ultimam
respondetur.

Magister: Respondetur quod quamvis per leges nemo
cogatur benefacere, tamen sepe per leges cogitur quis bonum
facere. Lex enim neque divina neque humana cogit
215 benefacere, quia sicut dicit Augustinus post verba que
allegasti: “*Benefacere nemo potest nisi elegerit, nisi amaverit,
quod est in libera voluntate*”. Ex quibus verbis colligitur
quod sicut voluntas non potest cogi ita nemo potest cogi
benefacere. Potest tamen quis cogi bonum facere, et
220 quandoque quidem absolute, quandoque autem
conditionaliter. Et sic per leges divinas et humanas cogitur
quis conditionaliter benefacere, scilicet (si voluerit vitare
penam temporalem vel eternam) socium, cum potest,
defendere.

225 **Discipulus:** Istam responsionem rationabilem arbitror,
cui tamen glosa sub illo verbo ‘cogimini’ repugnare videtur,
cum dicit: “*Qui enim ex timore benefacit, reputatur non
facere*”. Ex quibus verbis colligitur quod aliquis potest
benefacere ex timore, et ita aliquis saltem timore
230 conditionaliter cogitur benefacere, quemadmodum cogitur
bonum facere.

Magister: Respondetur quod glosa intentionem textus
Augustini expressius habuisset si dixisset: ‘qui ex timore
bonum facit reputatur non facere’, sicut Augustinus, ut
235 habetur *Extra, De regulis iuris*, dicit: “*Qui ex timore facit
preceptum, aliter quam debeat facit, et ideo iam non facit*”.
Potest tamen dici quod glosa posuit ‘benefacere’ pro ‘bonum
facere’. Non est autem dubium quin leges cogant bona facere,
et ideo sepe metu legum nonnulli bona faciunt et ita timore
240 benefaciunt, accipiendo ‘benefacere’ pro ‘bonum facere’. Sed

215 dicit] C. 23 q. 5 c. 33 col. 1783 226 glosa] C. 23 q. 5 c. 33 col. 1784
s.v. cogimini 235 Extra...iuris] X. 5. 41. 8 col. 1964

207 comilitiones] comilitonem (sic) We 208 quilibet] socius Ly
213 sepe] vel added Bb Fi An 215 sicut] omitted Ly 219 Potest...
facere] omitted Ly | cogi] omitted Fi An 222 benefacere] omitted We
223 eternam] tenetur added Ly 226 cogimini] cogitavi Ly 227 enim]
omitted Ly 236 iam non] non iam Bb Ly 238 cogant] sepe added Ly
239 legum] et timore added Ly | bona...timore] omitted Ly | ita]
omitted We

Augustinus aliter accipit ‘benefacere’, quia pro meritorie et ex bona voluntate facere.

Capitulum 45

Discipulus: Allegationes quas supra in diversis capitulis adduxisti ad probandum quod catholici qui possunt de necessitate tenentur papam hereticum impugnantes defendere, tantummodo de scientibus et credentibus papam esse hereticum videntur concludere: quod illi soli videlicet qui sciunt aut credunt papam esse hereticum tenentur de necessitate salutis ipsum impugnantes, si possunt, defendere. Non autem videntur ostendere quod nescientes papam esse hereticum teneantur defendere ipsum de pravitate heretica impugnantes. Ideo quod de hoc sentiunt literati propala.

Magister: Rationes ille, saltem multe, non tantum de scientibus papam esse hereticum sed etiam de nescientibus, tamen dubitantibus, videntur procedere. Unde nonnulli putant quod, sicut si aliquis de facto a papa catholico appellaret ipsi heresim imponendo, antequam constaret appellationem huiusmodi non esse legitimam esset appellationi deferendum eiusdem. Ita si aliqui impugnant papam hereticum, alii catholici nescientes ipsum esse hereticum et ignorantes an impugnantes ipsum veraciter et iuste impugnent, tenentur, si possunt, taliter impugnantes defendere.

Discipulus: Secundum ista que dicis, hic est locus congruus pertractandi conclusionem tertiam illorum qui tenent quod licet appellare a summo pontifice, quam supra cap. 17 recitasti, et nunc iterum replicasti. Ideo pro illa conclusione primo satagas allegare.

Magister: Quod deferendum sit appellationi a papa catholico pro causa heresis interiecte antequam constet ipsam non esse legitimam multis modis videtur posse probari. Primo autem sic. Non minus deferendum est appellationi pro causa heresis interiecte quam aliis appellationibus pro gravaminibus spiritualibus et levibus interiectis, quia appellatio pro causa fidei interiecta spectat ad ius publicum et utilitatem communem, ergo non minori privilegio gaudere debet quam appellatio interiecta pro utilitate privata. Sed aliis appellationibus est deferendum quamvis non constet quod

241 benefacere] omitted Ly 242 ex] omitted Bb 45,6 concludere] excludere We | videlicet] scilicet Ly 13 etiam] omitted Ly 22 est] erit We 24 tenent] dicunt Ly | quam] quod Bb Fi An 25 17] 7 Bb 29 multis] multi Bb 30 autem] omitted Ly 36 est] omitted Bb

non sunt legitime eo quod causa allegata non est probata.
Ergo multo fortius appellationi a papa pro causa heresis
interiecte est deferendum dummodo non constet quod non est
40 legitima.

Discipulus: Tardiores exemplis apertis sepe moventur.
Ideo pone exemplum apertum de appellatione a papa
catholico interiecta.

Magister: Sicut in principio istius materie tibi apertius
45 indicavi, tenentes istam assertionem quod appellationi a papa
catholico est deferendum antequam constet appellationem
non esse legitimam nolunt ad strictissimam significationem
'appellationis' artari, sed utuntur nomine 'appellationis' quo
poterunt largius, scilicet pro provocatione largissime sumpta,
50 imo etiam, si usus permittit, pro recusatione. Intendunt igitur
quod appellationi seu provocationi a papa catholico, vel etiam
recusationi, quando allegatur causa que si esset probata
deberet legitima reputari, tali appellationi vel recusationi est
omnino deferendum.

55 Tali modo loquendi supposito, ponatur quod aliquis
appellat a papa vel recusat eum, allegando et se velle probare
firmiter offerendo quod papa tenuit et asseruit fidem
christianam esse falsam et fictam, et ideo papa non potest nec
debet officium papatus exercere. Quo posito, dicunt isti quod
60 tali appellationi seu provocationi vel recusationi,
quantumcunque causa allegata sit falsa, quia tamen est talis
que si esset probata deberet legitima reputari, antequam
allegans eam fuerit de calumpnia convictus vel in probatione
defecerit, aut per aliam exceptionem legitimam vel alium
65 modum congruum appareat repellendus, tam papa quam alii
catholici debent appellationi vel recusationi tali deferre circa
talem appellansem vel recusantem, antequam eum malitiose
constiterit processisse, nichil penitus innovando. Imo pro
tempore illo a iurisdictione summi pontificis est exemptus.

70 Hoc exemplo posito, probatur quod modo predicto tam
summus pontifex quam alii tali appellationi vel recusationi

45,44 in principio] 1 Dial. 6.18

49 pro] *omitted* Bb Fi An 50 si] *omitted* Ly 51 etiam] *omitted* Ly
53 deberet] debet Bb 55 supposito] subposite Bb 56 appellat] appellet
We Ly | recusat] recuset We Ly 58 papa] papatus Bb We *omitted* Ly
59 papatus] Ly: *omitted* Bb Fi An We 61 tamen] non *added* Bb Fi An
63 calumpnia] et falsitate *added* We 65 repellendus] repellendus Bb
quam] omnes *added* We 66 circa] contra We 67 talem] taliter We Ly
antequam] priusquam Ly

deferre tenentur, et primo sic. Secundum leges favore religionis multa statuuntur contra rationem, quod sane intellectum consonum veritati dinoscitur, quia religio christiana maiori favore dinoscitur esse digna quam quecunque causa privata. Ex quo concluditur quod verba iuris in favorem religionis amplianda sunt et nullatenus restringenda. Et per consequens omnia iura canonica et civilia in favorem edita appellantis interpretanda sunt largissime quando appellans pro religione christiana et fide catholica se asserit appellare. Constat autem secundum iura canonica et civilia quod appellationi illius qui pro re alia quam pro fide talem causam allegat que si esset probata deberet legitima reputari, iudex a quo appellat et alii deferre tenentur. Ergo per eadem iura probatur quod appellans a papa allegans quod papa tenet et asserit fidem christianam esse falsam, papa et alii appellationi eius vel recusationi deferre tenentur, quia si hec causa esset probata deberet legitima reputari. Si enim talis appellans probaret legitime papam tenere fidem christianam esse falsam, papa nec super ipsum nec super alium iurisdictionem haberet.

Secunda ratio talis est. Appellationi vel recusationi illius deferendum est (antequam constet eum frustratorie seu malitiose procedere) cui licet pro causa quam allegat ab alio appellare vel alium recusare. Quia sicut omni appellationi vel recusationi legitime deferendum est, ita etiam omni appellationi et recusationi quam non constat esse illegitimam deferendum est. Sed catholico licet a papa appellare vel papam recusare si papa asserit fidem christianam esse falsam. Ergo si pro causa hac quis appellat a papa vel papam recusat pro iudice (antequam constet talem appellationem vel recusationem non esse legitimam) tali appellationi vel recusationi deferendum est. Sed non potest constare talem

72 Secundum] S^c Fi 73 statuuntur] constituuntur Ly | sane...74 consonum] sano intellectui inconsonum Ly 74 quia] vel Bb autem added Fi An 76 quecunque] quacunque Bb 80 quando] quia Ly 83 fide] si added Ww sic added Va 90 ipsum] istum Ly 91 super] omitted Bb An aliquem added We 92 ratio] est Bb | est] Sicut added Ly | illius] legitime Ly 93 est] ita etiam omni appellationi et recusationi quam non constat illegitimam esse deferendum est added Ly 94 cui] et Ly | allegat] alleget Ly 95 recusare] et added Ly | sicut] sic Ly 96 ita...98 est] omitted Ly 98 catholico] In Bb, fo. 91v ends here, and the text (licet a papa appellare etc.) continues at the beginning of fo. 89r 99 esse falsam] omitted Fi An 100 appellat] ppeilat Ly | a...101 talem] omitted Ly | papam] omitted Fi An 102 tali...104 legitimam] omitted Ly

105 appellationem vel recusationem non esse legitimam nisi
constiterit causam allegatam esse falsam. Ergo antequam
constet causam allegatam esse falsam, deferendum est
appellationi vel recusationi huiusmodi.

110 Tertia ratio talis est. Si appellationi vel recusationi
huiusmodi est minime deferendum, aut hoc est quia causa
assignata si esset probata non deberet legitima reputari, aut
quia ille a quo appellatur vel qui recusatur est talis persona a
qua pro causa tali appellare non licet, vel quia appellans vel
115 recusans est talis persona cui specialiter est interdictum a iure
ne pro tali causa appellet, vel quia appellans vel recusans
infra tempus statutum a iure non appellat vel non recusat, vel
suam appellationem vel recusationem nequaquam
prosequitur, vel quia in forma appellationis aliqua que
deberent inferri obmittuntur. Quia si aliqua appellatio vel
120 recusatio repellitur, aut est repellenda propter causam non
legitimam si etiam esset probata, vel propter defectum
appellationis aut prosecutionis, aut propter obmissionem
temporis a iure statuti, vel propter conditionem persone a qua
appellatur vel recusatur, vel propter conditionem persone
appellantis vel recusantis.

125 Sed propter primum non est dicendum quod tali
appellationi vel recusationi est minime deferendum, quia
causa assignata (quod papa videlicet tenet et asserit fidem
christianam esse falsam) est talis que si esset probata deberet
ab omnibus catholicis sufficiens et legitima reputari.

130 Nec propter secundum, quia a papa si asserit et tenet
fidem christianam esse falsam licet appellare, imo est ab
omnibus catholicis evitandus.

135 Nec propter tertium est tali appellationi vel recusationi
minime deferendum, quia ponatur quod appellans seu
recusans sit bone fame quando appellat vel recusat et talis
contra quem nichil obici possit, imo ponatur quod sit rex vel
episcopus aut talis opinionis et fame quod contra personam
non possit exceptio legitima allegari.

105 antequam... 106 falsam] *omitted* Ly **106** deferendum] *omitted* An
111 appellatur] We Vc Ox: appellat Bb Fi An Ly **114** appellet] appellaret
Ly **118** vel... 119 recusatio] *omitted* Bb **119** non] *omitted* Ly
121 obmissionem] emissionem Bb **122** statuti] stat Bb | qua] quo Bb
123 vel!] que *added* We **129** sufficiens] sufficientissima We

Nec propter quartum est tali appellationi vel recusationi minime deferendum, tum quia, sicut probatum est, tali appellanti vel recusanti non potest currere tempus, cum non sit simpliciter necesse appellare pro tali causa, tum quia ponatur quod infra tempus statutum a iure appellet vel recuset et appellationem vel recusationem prosequatur. 140

Nec propter quintum est tali appellationi vel recusationi minime deferendum, tum quia in hoc casu in favorem fidei christiane non est necesse servare subtilitates iuris, tum quia ponatur quod talis appellans vel recusans nichil de contingentibus et subtilitatibus iuris obmittat. 145

Patet igitur quod nulla ratio potest allegari quare tali appellationi sit minime deferendum, quia nec ex parte cause assignate, nec ex parte appellantis, nec ex parte persone a qua appellatur, nec ex parte temporis, nec ex parte forme appellationis. Et ita dicendum est, secundum istos, quod tali appellationi seu recusationi est deferendum omnino. 150

Discipulus: Potest dici quod ratio potest reddi quare tali appellationi seu recusationi est minime deferendum ex parte cause, quia causa est falsa, eo quod papa est catholicus secundum casum. 155

Magister: Ista responsio frivola reputatur, quia falsitas cause non impedit quominus appellationi vel recusationi sit deferendum antequam falsitas sit probata vel offerens se probaturum causam in probatione defecerit. Aliter enim nunquam esset aliqua appellatio reprobanda cui iudex vel alius rationabiliter detulisset, quod tamen constat esse falsum. Si enim iudex iustam contra aliquem profert sententiam, si ille duxerit appellandum allegans quod sententia est iniqua, iudex quamvis sciat appellationem esse iniquam et causam esse falsam, quia tamen adhuc non est probata causa esse falsa, nec dum appellans in probatione defecit, iudex appellationi sue deferre tenetur. Qui tamen postquam de iniqua appellatione fuerit convictus, exigente iustitia est graviter puniendus. 160

Discipulus: Alias rationes adducas. 165

140 probatum est] 1 Dial. 6. 24, 30

139 vel recusationi] *omitted* Fi An We a iudice *added* Ly 143 ponatur] ponitur Ly 144 prosequatur] prosequitur Ly 147 servare] observare Ly 149 et] vel Fi An | et subtilitatibus] *omitted* Bb 150 igitur] primo Bb Fi An | quod] quia Fi An 154 istos] ipsos Ly 156 potest] dari vel Ly (*sic*) 157 seu recusationi] *omitted* Ly 164 cui] an Ly 166 profert] proferret Ly 168 esse] *omitted* Ly 170 dum] etiam Ly

175 **Magister:** Quarta ratio pro assertione predicta talis est.
 Illius appellationi vel recusationi est deferendum (qui appellat
 vel recusat ex causa que si esset probata deberet legitima
 reputari) cuius accusatio et testimonium contra superiorem in
 180 eadem causa debet admitti. Sed qui voluerit papam de
 supradicta heresi accusare vel contra eum testificari, si alias
 est persona idonea, eius est accusatio et etiam testificatio
 admittenda. Ergo si ex eadem causa duxerit appellandum, vel
 eundem superiorem duxerit recusandum, eius appellationi vel
 recusationi est deferendum. Maior videtur manifesta, quia ex
 185 eque levibus causis vel equalibus contingit contra aliquem
 appellare et recusare ipsum de quibus contingit eum accusare
 vel contra eum testimonium ferre. Sepe etiam licet aliquem
 iudicem recusare quando recusans ipsum accusare vel
 testificari contra ipsum non debet. Minor etiam videtur certa,
 190 quia constat quod papa potest de heresi accusari secundum
 iura, et per consequens contingit contra ipsum super heresi
 testimonium ferre, quod maxime veritatem habet si papa
 tenet fidem christianam esse falsam.

Quinta ratio est hec. Ille cuius appellationi vel
 195 recusationi merito non defertur, de appellatione iniqua seu
 frustratoria vituperandus censetur, quia solummodo
 appellationi et recusationi frustratorie vel inique est minime
 deferendum. Sed qui appellat vel recusat papam pro iudice se
 gerente, se offerens probaturum quod papa tenet et asserit
 200 fidem christianam esse falsam, ante examinationem cause et
 antequam convincatur de falsi criminis impositione vel in
 probatione defecerit, non est vituperandus iuxta sententiam
 sapientis qui, ut habetur Ecclesiastici 11, ait: "*Priusquam*
interroges, ne vituperes quemquam". Ergo tali appellationi
 205 vel recusationi, antequam ostendatur iniqua, est deferendum.

203 Ecclesiastici 11] Ecclesiasticus 11:7

178 et] vel Ly 180 supradicta] predicta Ly | testificari] testificare Fi
 An | alias] aliter Fi An alius Ly 183 superiorem] We Vc Ox Ba Di:
 errorem Bb Fi An iudicem Ly errantem Fr 184 videtur] est Ly | ex]
 omitted Ly 185 contra...186 contingit] omitted Bb An 186 de] ex Ly
 contingit] omitted Fi 187 eum] omitted Bb | etiam] enim Ly
 188 quando...accusare] omitted Ly | accusare] accusari Bb 189 non
 debet] ut patet Ly 191 contingit] omitted Fi An | super] de Ly
 192 ferre] ferri Ly 197 et] vel Fi An Ly 198 se...199 gerente] omitted
 We 199 gerente] gerentem Ly | se] scilicet Ly | quod] quia Bb Fi An
 201 criminis] crimine Fi 204 ne] non Fi

Sexta ratio talis est. In dubiis via securior est tenenda (Extra, *De regulis iuris*, c. *Estote* et Extra, *De homicidio*, c. *Ad audientiam*). Sed deferre appellationi vel recusationi pape ex causa predicta est via securior. Nam ex hoc quod tali appellationi vel recusationi defertur nullum periculum imminet, neque fidei christiane neque summo pontifici, si est innocens. Si autem talibus appellationibus et recusationibus esset minime deferendum, magna pericula possent fidei catholice imminere. Posset etiam papa, absque metu stricti iudicii et pene condigne, in catholicis fidei corrumpere puritatem. Ergo, securiorem viam sequendo in favorem fidei christiane, est talibus appellationibus et recusationibus deferendum. 210

Discipulus: Videtur quod talis via non est securior, quia summo pontifici, si talibus esset appellationibus et recusationibus deferendum, multiplicia et magna imminerent dispendia. Posset enim quilibet papam catholicum tanquam hereticum recusare, ex quo fama summi pontificis multipliciter lederetur, et ipse suam innocentiam declarando modis variis vexaretur. 215 220 225

Magister: Ista responsio impugnatur, quia talis via non est securior, quod sic probatur. Illa via que est in favorem fidei christiane et non in probabile dispendium summi pontificis innocentis est securior quam illa via que potest vergere in notabile dispendium fidei orthodoxe et in periculosum favorem pape pravitate heretica maculati. Sed deferre huiusmodi appellationibus et recusationibus interiectis ex causa predicta, antequam legitime constet causam esse falsam, est in favorem fidei christiane et non est in probabile dispendium vel periculum summi pontificis innocentis, quia summo pontifici innocenti plurime vie patent omne periculum evadendi. Non deferre autem huiusmodi appellationibus et recusationibus potest vergere in notabile dispendium fidei orthodoxe, et in favorem pape heretici. 230 235

207 Extra¹...Estote] X. 5. 41. 2 col. 1962 particularly in gloss s.v. in meliorem partem | Extra²...208 audientiam] X. 5. 12. 12 col. 1705

206 securior] securio Bb 207 De¹] omitted Fi An 208 vel] et We 209 est] omitted Bb 210 nullum] illum Bb 212 et] vel An Ly 213 esset] We Vc Ox Ba Es: est Bb Fi An Ly 214 etiam] enim We 215 pene] pone Bb | in catholicis] catholice Ly 217 et] vel Ly 219 est] sit Ly 221 deferendum] omitted Fi An 228 in] omitted Ly 230 in²...231 periculosum] periculum et in Ly 231 favorem] favore Bb omitted Fi An | maculati] maculari Fi 234 est²] omitted Fi An 235 probabile] personale Ly 237 omne] esse Bb e^e Fi An

240 Poterit enim libere papa hereticus pravitate heretica
 corrumpere orthodoxos si nemo contra eum est super crimine
 heresis audiendus. Deferre ergo huiusmodi appellationibus et
 recusationibus est via securior et ideo est tenenda.

Discipulus: Ista ratio dupliciter videtur deficere. Primo
 245 quia, sicut dixi, deferre appellationibus et recusationibus
 huiusmodi potest vergere in personale periculum summi
 pontificis innocentis, quia quilibet poterit eum diffamare et
 multipliciter fatigare. Secundo deficit quia quamvis non sit
 250 talibus appellationibus et recusationibus deferendum, non
 tamen poterit papa hereticus libere pravitate heretica
 corrumpere orthodoxos. Quia si aliqui qui sint minime
 repellendi eum accusare voluerint de heretica pravitate, eis
 non debet audientia denegari.

Magister: Prima instantia tua frivola multis apparet.
 255 Quia, sicut (quemadmodum notatur glosa Extra, *De*
presumptionibus c. Quia verisimile non est) “*de nemine*
presumendum est quod bona sua iacet, supra De
renuntiatione c. Super hoc, et supra De restitutione
spoliatorum c. Sollicite”, ita de nemine presumendum est
 260 quod gratis confusio et totius amissioni honoris ac pene
 pravitate heretice se exponat. Sed qui appellaret a papa vel
 ipsum tanquam hereticum recusaret, eidem imponendo quod
 fidem christianam asserat esse falsam, se confusio perpetue
 et amissioni totius honoris et pene pravitate heretice
 265 exponeret. Talis enim propter tanti criminis impositionem
 tante persone omnibus predictis esset dignissimus. Ergo de
 nemine qui fuerit bone discretionis et fame est presumendum
 quod tale quid velit mendaciter imponere summo pontifici.
 Quare quantumcunque talibus appellationibus et
 270 recusationibus deferatur, probabile periculum nequaquam
 imminet summo pontifici innocenti, quia nullatenus oportet
 probabiliter formidare quod unquam aliquis tantum crimen
 summo pontifici innocenti audebit imponere. Et si
 contingeret quod semel vel bis aliqui ad tantam devenirent

255 glosa] X. 2. 23. 10 col. 889 s.v. concesserit 257 De...258 hoc] X. 1.
 9. 5 col. 216 258 De...259 Sollicite] X. 2. 13. 2 col. 622

245 sicut] ego added Ly 250 poterit] In Bb fo. 89v ends here. The text
 (papa hereticus libere etc.) continues at the beginning of fo. 94r
 255 sicut] sic Ly | glosa] Kn: omitted Bb Fi An We Ly Ce Sm Va Vg Vc
 Ox Ba Es Ax Fr 256 non est] We: non Bb Fi An quia sicut Ly
 257 quod] quia Bb Fi An 263 perpetue] pape Ly 264 heretice] se
 added Ly 265 impositionem] impositioni Bb impositione Ly
 269 Quare] Quia Bb 271 oportet] debet Fi An

insaniam quod mendaciter tale crimen imponerent summo pontifici innocenti et propter hoc appellarent ab ipso vel recusarent eundem, non essent propter hoc tales appellationes vel recusationes regulariter repellende. Quia, sicut in legibus statuendis ita in interpretatione legum, ea que frequenter et non que raro accidunt sunt pensanda. Quare cum raro vel nunquam accidat quod aliquis appellando vel recusando papam sibi imponat quod fidem abnegaverit christianam (cum ista sit causa que si esset probata deberet legitima reputari), concluditur quod iura que asserunt quod est appellationibus et recusationibus deferendum (in quibus assignatur causa que si esset probata deberet legitima reputari) ad appellationem et recusationem pape in qua pro causa assignatur quod papa fidem christianam asserit esse falsam sunt omnimode extendenda.

Secunda instantia tua per rationem quartam superius factam refellitur, ubi ostensum est quod cuilibet licet accusare papam de heretica pravitate, et eius appellationi et recusationi pro causa heresis est omnimode deferendum, cum minus sit appellare vel iudicem recusare quam accusare eundem.

Capitulum 46

Discipulus: Ex quo allegasti pro assertione dicente quod deferendum est appellationi seu recusationi pape antequam constet talem appellationem vel recusationem non esse legitimam, quia causa videlicet allegata non est probata licet sit talis que, si esset probata, deberet legitima reputari, peto ut pro assertione contraria aliquas allegationes adducas.

Magister: Quod nescientes et dubitantes talem appellationem vel recusationem esse legitimam eidem deferre non debeant, maxime si papa sciens causam esse falsam non defert eidem, videtur posse probari.

Primo sic. Preceptis pape oportet non solum in certis sed etiam in dubiis obedire, cum etiam in dubiis precepto regis sacrilegi miles debeat obedire, teste Augustino qui, ut

275 quod] cum Bb 279 statuendis] stuendis Bb | in] omitted Bb
 281 nunquam accidat] unquam accida Bb 283 que] omitted Ly
 289 omnimode] omnino Fi An | extendenda] et added Ly 290 per
 rationem] contra Bb Fi An 291 refellitur ubi] repellitur nam Ly
 cuilibet] cui We 292 et¹] omitted We 293 omnimode] omnino Fi An
 46,6 que] quod Ly | deberet] posset We 9 vel recusationem] omitted
 Bb non added Ly | eidem] eis Ly 11 defert] deferret Ly 14 debeat]
 deberet Bb Fi An | Augustino] Au⁹ Fi

15 legitur 23 q. 1 c. *Quid culpatur*, ait: “*Vir iustus, si forte etiam*
sub rege et homine sacrilego militet, recte potest illo iubente
bellare, si vice pacis ordinem servans, quod sibi iubetur, vel
20 *non esse contra Dei preceptum certum est, vel utrum sit,*
certum non est, ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas
imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo
serviendi”. Ex quibus verbis colligitur quod miles regi
sacrilego in dubiis obedire tenetur. Ergo multo magis in
dubiis est obediendum summo pontifici. Ex quo concluditur
quod dubitantes talem appellationem vel recusationem esse
25 legitimam si papa non defert ei et aliis mandat ne deferant,
ipsi ei obedire debent.

Secundo sic. Nulli clerico licet ante tempus sententiae ab
episcopo suo discedere (8 q. 4 c. *Nonne*). Ergo multo magis
propter nullam appellationem vel recusationem ante
30 decisionem cause licet catholicis ab obedientia pape recedere.
Ergo post recusationem vel appellationem huiusmodi est in
omnibus obediendum pape sicut prius. Ergo si papa precipit
tali appellationi vel recusationi nequaquam deferri, dubitantes
talem appellationem vel recusationem non esse legitimam ei
35 non deferre tenentur. Aliter oporteret catholicos nescientes
papam esse hereticum ab obedientia ipsius recedere, quod
nullatenus est tenendum.

Capitulum 47

Discipulus: Non puto quod fortiores rationes quam sint
iste due pro assertionem predicta valeant inveniri. Ideo plures
nequaquam adducas, sed dic quomodo respondetur ad istas.

5 **Magister:** Ad primam respondetur de dubiis
distinguendo. Nam, sicut distinguitur de ignorantia prout
legitur 1 q. 4 § *Notandum* quod alia est ignorantia facti, alia
iuris (et ignorantia facti alia est eius quod oportet scire et alia
eius quod non oportet scire, et similiter ignorantia iuris alia
10 est iuris naturalis alia civilis), sic est dubitatio facti et
dubitatio iuris. Et alia est dubitatio facti quod oportet scire,

46,15 23...culpatur] C. 23 q. 1 c. 4 col. 1705 **28** 8...Nonne] C. 8 q. 4 c.
1 col. 1139 **47,7** 1...Notandum] *Dictum Gratiani post* C. 1 q. 4 c. 12 col.
777

15 legitur] habetur Ly | Vir] *omitted* Bb **16** militet] militem An
26 obedire] deferre non We **28** c...magis] *omitted* Ly **31** vel] *omitted*
Bb **33** deferri] differri Fi An deferre We **35** oporteret] orporteret Ly
47,4 nequaquam] non Ly **7** 4] c. Crimen *added* Ly | alia²] est *added* Ly
8 et¹] *omitted* Ly | alia²] est *added* Fi **9** alia...10 iuris] *omitted* Fi
10 est²] alia *added* Ly | et] alia *added* Ly **11** est] *omitted* Ly

alia est facti quod non oportet scire. Et similiter alia est dubitatio iuris quod quis scire tenetur, et alia est iuris quod quis non tenetur scire.

Per hoc respondetur ad primam rationem quod quedam sunt dubia que oportet scire, et quedam sunt dubia que non oportet scire. In dubiis autem que non oportet scire est obediendum superiori, et in tali casu loquitur Augustinus in verbis superius allegatis. In dubiis vero que oportet scire non est semper obediendum superiori. Si enim rex vel alius preciperet adorare Machometum vel servare legem iudeorum, quamvis subditus dubitaret tale preceptum esse contra legem Dei et iniquum, nullatenus excusaretur a peccato obediendo, quemadmodum iudei et alii minime excusantur licet nesciant se malefacere.

Sic dicunt in proposito, quod si aliquis dubitat an sit obediendum pape precipienti quod tali appellationi vel recusationi minime deferatur, dubitat de illo quod oportet scire et nullatenus dubitare. Quilibet enim capax rationis scire tenetur quod magis favendum est legi divine quam cuicumque mortali, et ideo occurrendum est magis ubi imminet periculum legis divine quam ubi imminet periculum hominis cuiuscunque mortalis. Quare quilibet scire tenetur quod in derogationem et subversionem legis divine nulli oportet obedire prelato. Tenetur etiam quilibet scire quod si non esset deferendum appellationi vel recusationi huiusmodi antequam constaret eam non esse legitimam, posset legis divine subversio imminere. Posset enim libere papa hereticus absque resistantia legem divinam subvertere, et introducere sectam catholice fidei adversantem. Quare quilibet scire tenetur quod tali precepto est minime obediendum. Et ideo si dubitans obediatur a peccato minime excusatur, quia dubitat ubi dubitare non debet.

Discipulus: Omnino videtur irrationabiliter dictum quod quilibet tenetur scire quod tali precepto pape non sit obediendum, cum pauci vel nulli hoc teneant. Ea autem que

19 superius] 1 Dial. 6.46

12 alia¹...scire] *omitted* Ly **13** iuris¹] *omitted* Ly | scire] non *added* Ly | est] dubitatio *added* We **14** non] *omitted* Ly | scire] et alia est dubitatio iuris quod quis scire non tenetur *added* Ly **17** est] semper *added* We **19** vero] autem We **21** adorare] We Vc Ox Ba Ce: adorari Bb Fi An Ly **24** quemadmodum] sicut Ly | nesciant] non sciant Ly **26** dubitat] dubitet We Ly **30** est] *omitted* Fi An **37** constaret] constet Ly **40** Quare] We Vc Ox Ba Esb: Quia Bb Fi An Ly **41** precepto] pape *added* We **45** sit] *omitted* Bb

quilibet scire tenetur noscuntur esse communia quedam que paucis sunt ignota. Ergo non quilibet tenetur scire quod non est obediendum tali precepto summi pontificis.

50 Quod etiam ratione videtur posse probari. Quia spectantia ad mores que quilibet scire tenetur vel pertinent ad ius naturale vel ad ius divinum. Ea vero que sunt de iure positivo non quilibet scire tenetur. Sed non obedire tali precepto non pertinet ad ius naturale, quia tunc esset
55 naturaliter notum. Nec spectat ad ius divinum quia ius divinum in scripturis sacris habetur. In tota autem scriptura divina nulla de hoc fit mentio, ergo non spectat ad ius divinum.

Magister: Respondetur quod sicut natura humana est
60 corrupta per peccatum, ita etiam cognitio humana in multis per varia vitia quo ad multa penitus est amissa. Et ideo si nulli vel pauci tenent quod non est obediendum tali precepto pape, hoc ex corruptione accidit vitiorum. Pauci enim vel nulli inveniuntur qui velint pro veritate incurrere
65 indignationem summi pontificis. Si autem summus pontifex hoc teneret, omnes vel multi de hoc nullatenus dubitarent. Si etiam vellent ad conscientiam suam recurrere, invenirent esse tenendum quod nulli mortali est obediendum in subversionem legis divine, et per consequens quod tali
70 precepto pape cum possit esse in subversionem legis divine non est obediendum quoquo modo.

Cum vero dicis quod spectantia ad mores que quilibet scire tenetur vel pertinent ad ius naturale vel ad ius divinum, dicitur quod verum est aliquo modo. Quia vel sunt principia
75 aut conclusiones iuris naturalis vel divini, aut sequuntur simul ex iure naturali et divino. Et ita est de ista assertionem ‘non est obediendum huiusmodi precepto pape’, quia sequitur ex his que sunt de dictamine iuris naturalis et ex aliquibus contentis in iure divino. Quia per rationem naturalem scitur quod
80 quilibet debet preferre legem quam reputat divinam omni mortali. Per legem autem divinam scitur quod lex christiana

47 tenetur] non *added* Bb | noscuntur] cognoscuntur Ly | communia quedam] contraria his Ly 48 Ergo] *omitted* Bb 50 etiam] autem Bb Fi | probari] probare Bb 51 pertinent] pertinet Bb 52 vero] enim We 55 naturaliter] naturaliter Ly | spectat] pertinet Ly 60 etiam] et Ly 63 ex] *omitted* Bb 64 incurrere] *In Bb fo. 94v ends here. The text (indignationem summi pontificis etc.) continues at the beginning of fo. 92r* 67 suam] *omitted* Bb 69 subversionem] subversione Ly | quod] *omitted* Fi An 73 pertinent] pertinet Bb 76 et divino] *omitted* Bb 78 que] qui Ly | de] ex Ly 79 divino] et *added* Ly

est lex divina. Ergo per rationem et legem divinam simul scitur quod lex christiana est omni homini preferenda, et per consequens nulli precepto pape in derogationem vel subversionem legis christiane est aliquo modo obediendum. Et ita spectat quodammodo ad ius naturale et ad ius divinum. 85

Cum vero dicis quod non pertinet ad ius naturale quia tunc esset naturaliter notum, respondetur quod non est verum, quia multa spectant ad ius naturale tanquam conclusiones que non sunt naturaliter nota. 90

Cum autem dicis quod de hoc in iure divino nulla fit mentio, respondetur quod de hoc non fit mentio vocaliter in iure divino. In iure tamen divino sicut conclusio virtualiter continetur.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad secundam rationem. 95

Magister: Dicitur quod non est generaliter verum quod nulli clerico licet ante tempus sententie ab episcopo suo discedere, teste glosa 2 q. 7 c. *Sacerdotes*, que ait: “*Si prelati sunt heretici vel excommunicati, vel non servant canones, vel simoniaci, vel notorii fornicatores, tunc potest recedi ab eis ... 19 dis. c. Nulli, 16 q. ult. c. Sane et 32 dis. c. Nullus*”. Ex quibus patet quod licet clericis in casu ante tempus sententie late ab homine ab episcopo suo vel prelato recedere. Et ideo etiam quandoque a papa ante sententiam latam ab homine licet discedere. 105

Discipulus: Ista responsio non videtur apprens. Quia, quamvis clerico liceat quandoque ante tempus sententie late ab homine ab episcopo suo vel prelato recedere, hoc tamen non licet ante tempus sententie late a iure. Unde, si prelati sunt heretici vel excommunicati vel simoniaci vel notorii fornicatores, licet sententia non sit lata contra eos ab homine, sententia tamen lata est a iure. Sed propter appellationem seu recusationem alicuius nulla est sententia lata contra papam a 110

99 glosa] C. 2 q. 7 c. 8 col. 906 s.v. agant 102 19...Nulli] D. 19 c. 5 col. 107 | 16...Sane] C. 16 q. 7 c. 15 col. 1545 | 32...Nullus] D. 32 c. 5 col. 205

82 simul] vel Fi An 87 dicis] probatur Ly 89 spectant] peccant Bb tanquam] ad added Ly 91 in] omitted Bb Fi An 92 vocaliter] omitted Fi An 102 19...Nulli] We: omitted Bb Fi An Ly | ult] fi. Ly | 32] 30 Bb 23 Ly 103 quibus] verbis added Ly 104 vel...recedere] discedere We 105 etiam] omitted Ly 106 discedere] recedere Fi An 108 quamvis] licet We 109 ab homine] omitted Fi An id est added Ly 114 papam] neque added We Vc | a... 115 iure] omitted Fi An

115 iure neque ab homine. Ergo non obstante tali appellatione vel
 recusatione est pape obediendum sicut prius. Et ita si precipit
 ne appellationi vel recusationi huiusmodi deferatur,
 obediendum est.

Magister: Dicitur quod secundum iura et dictamen recte
 120 rationis, ante sententiam latam ab homine vel a iure non licet
 alicui simpliciter a suo prelato recedere. Verumptamen, sicut
 sepe per appellationem vel recusationem suspensa est
 iurisdictio alicuius et potestas, vel quantum ad aliquam
 125 causam determinatam vel quantum ad omnem causam, ita
 propter appellationem vel recusationem potest potestas pape
 suspendi quo ad quedam precepta, ne videlicet aliquid
 precipiat ante decisionem cause in preiudicium appellantis
 vel etiam recusantis. Et quemadmodum propter
 appellationem vel recusationem huiusmodi est suspensa
 130 potestas pape quo ad precepta in preiudicium appellantis, ita
 omnes subditi pape scientes appellationem vel recusationem
 huiusmodi interiectam, licet nesciant causam esse legitimam,
 absoluti sunt ab obedientia pape quo ad precepta in
 preiudicium appellantis vel recusantis. Et ideo sicut tunc papa
 135 non debet precipere aliquid in preiudicium appellationis vel
 recusationis huiusmodi, ita subditi sui quo ad hoc sibi
 nullatenus obedire tenentur.

Capitulum 48

Discipulus: Miror quod dicitur potestatem pape posse
 suspendi per appellationem vel recusationem cuiuscunque,
 cum nullus debeat suspendi nisi ab homine vel a iure. Papa
 5 autem ab homine suspendi non potest, cum nullus sit eo
 superior. Nec potest suspendi a iure. Quia quicumque
 suspensus est a iure vel est suspensus a iure naturali vel a iure
 divino vel a iure positivo. Sed potestas pape per huiusmodi
 appellationem vel recusationem non est suspensa a iure
 10 naturali, cum appellationes et recusationes non sint a iure
 naturali sed ab inventionem humana. Nec est suspensa a iure
 divino propter idem, nec a iure positivo, quia in toto iure
 positivo de tali suspensione nulla penitus mentio reperitur.

115 vel] et Ly 117 vel] *omitted* Bb | huiusmodi] *omitted* Fi An
 122 appellationem] accusationem Ly 124 omnem] communem Bb Fi An
 127 precipiat] precipiant An | ante...cause] aut determinet esse Ly
 128 propter] per Fi An We 129 vel] et Ly 130 appellantis] appellanti
 Bb 132 causam] eam We 134 vel] et Ly etiam *added* We 48,4 nisi]
 vel *added* We 7 est¹...suspensus²] *omitted* Bb 10 et] vel Ly | sint]
 sunt Ly 12 quia] quoniam Ly

Magister: Isti de vocabulo ‘suspensionis’ nolunt contendere. Et ideo qualitercunque accipiatur in iure, ipsi in hoc casu utuntur nomine ‘suspensionis’ secundum quod importat potestatem in alium ex causa minime exercendam. Et isto modo dicunt potestatem pape aliquo modo suspensam per talem appellationem vel recusationem, quia, scilicet, papa de necessitate salutis tenetur non exercere potestatem in appellantem vel recusantem in preiudicium appellationis vel recusationis ipsius. Et ista suspensio est a iure nature, quia est ex dictamine naturali.

Dictat enim ratio naturalis quod si aliquis appellat vel recusat iudicem ex causa que si esset probata deberet legitima reputari, iudex antequam appellans vel recusans de malitia convincatur non debet potestatem exercere in ipsum in preiudicium appellationis vel recusationis ipsius. Et cum dicis quod appellationes et recusationes non sunt a iure naturali sed ab inventionem humana, respondetur quod ex hoc non sequitur quod talis suspensio non sit a iure naturali. Peccata enim non sunt a iure naturali. Cohibitio tamen peccatorum est a iure naturali pro statu nature corrupte, licet non pro statu nature institute. Similiter posset dici quod talis suspensio est a iure divino, quia ex iure divino potest ostendi quod papa non debet in talem potestatem in sue appellationis vel recusationis preiudicium exercere.

Capitulum 49

Discipulus: Apparet quod isti per talem suspensionem non aliud intelligunt nisi quod papa tali appellationi vel recusationi deferre tenetur. Ideo obmittamus verbum ‘suspensionis’, et conare probare quod papa tali appellationi vel recusationi deferre tenetur, appellantem videlicet vel recusantem propter appellationem vel recusationem nullatenus molestando ante decisionem cause.

Magister: Quod papa teneatur tali appellationi vel recusationi deferre videtur posse probari primo sic. Papa in hiis que sunt ad alterum non debet dominium vel potentiam contra iustitiam vel misericordiam exercere, iuxta illud beati

49,12 illud] 1 Peter 5:3

14 nolunt] volunt Ly 21 vel¹] omitted Bb 22 ista] ita Ly | est²] omitted An Ly 29 et] vel Fi An 31 naturali] quia sicut licet Ly | enim] omitted Ly 32 peccatorum] sic added Ly 34 dici] omitted Bb | est] omitted Bb 36 potestatem] suam added Ly 49,4 tenetur] et added Fi An 6 vel²] We Vc Ox Ba Es: et Bb Fi An Ly 7 propter] per Fi An

Petri: “*Neque ut dominantes in cleris*”. Sed si papa
 15 appellanti vel recusationi huiusmodi non deferat, erga
 appellantem vel recusantem nec iustitiam nec misericordiam
 sed dominium et potentiam exerceret. Quod non iustitiam
 patet, quia ad iustitiam minime spectat appellanti vel
 20 recusationi non deferre antequam constet eam non esse
 legitimam. Nec exercet misericordiam constat, quia nullam
 facit taliter appellanti vel recusanti appellanti vel
 recusationi minime deferendo. Exercet ergo potentiam et
 dominium absque ratione, imo contra rationem. Ergo
 dampnabiliter peccat.

Secundo sic. Si papa non tenetur tali appellanti vel
 25 recusationi deferre, aut hoc est quia nulli appellanti vel
 recusationi pro causa heresis interiecte deferre tenetur, aut
 quia scit talem appellationem vel recusationem esse iniquam
 et causam assignatam esse falsam. Non propter primum, quia
 si causa assignata esset vera, puta quod teneret fidem
 30 christianam esse falsam, tali appellanti vel recusationi
 deferre deberet. Nec propter secundum, quia falsitas cause
 non impedit quominus debeat quis appellanti vel
 recusationi deferre, dummodo sit talis que si esset probata
 deberet legitima reputari. Relinquitur ergo quod papa tali
 35 appellanti vel recusationi deferre tenetur.

Tertio sic. Iudex debet illi appellanti vel recusationi
 deferre, quamvis sciat eam esse iniquam et causam
 assignatam esse falsam, cui alii deferre tenentur. Sed alii a
 papa tali appellanti vel recusationi deferre tenentur. Ergo
 40 etiam papa debet deferre eidem.

Ad hoc etiam possunt allegari rationes supra cap. 45
 inducte.

Capitulum 50

Discipulus: Post predicta ad interrogationem quam
 supra proposui, an scilicet nescientes papam esse hereticum
 teneantur impugnantes papam de heretica pravitate defendere,
 5 volo redire. Porro quia fundamenta emulorum summi
 pontificis discutere cupio diligenter, unum autem de
 fundamentis eorum est quod appellantes, recusantes,

41 Ad...42 inducte] Possible LTR 50,3 supra] 1 Dial. 6.45

13 Neque ut] Non Ww | cleris] clero Ww 14 deferat] Bb: deferret Fi
 An We Ly 19 nullam] nulla misericordiam Ly 32 debeat] omitted Ly
 33 deferre] deberet added Ly 38 cui] et Bb 50,3 proposui] posui Fi
 An | scilicet] omitted Ly 7 est] omitted Fi An

accusantes et testificantes contra papam de heretica pravitate, ac adherentes et faventes eisdem sunt a cunctis catholicis, etiam nescientibus papam esse hereticum, defendendi, ideo
 10 posco ut ostendis quomodo possit probari quod impugnantes papam de heretica pravitate sunt tuendi a cunctis catholicis quibus non constat legitimis documentis quod taliter
 15 impugnantes inique procedunt. Volo autem sub nomine ‘impugnantium’ comprehendere appellantes, recusantes, accusantes, testificantes contra papam, et adherentes et prebentes favorem, auxilium, et consilium supradictis et
 20 impugnationi eorum. Volo etiam uti nomine ‘defensionis’ largissime, pro defensione scilicet que fit quocunque modo, verbo vel facto, vel taciturnitate vel omissione, secundum
 quod dicitur aliquis alium defendere qui eum non prodit vel non manifestat.

Magister: Sic acceptis vocabulis ‘impugnationis’ et ‘defensionis’, quod omnes catholici teneantur defendere
 25 impugnantes papam, etiam catholicum, de pravitate heretica, antequam constet legitimis documentis eos malitiose procedere, ostenditur primo quadam ratione que tacta est prius cap. 44, que talis est: ‘Qui occasionem dampni dat
 30 dampnum dedisse videtur (Extra, *De iniuriis et dampno dato, c. Si culpa*)’. Ergo similiter qui occasionem persequendi vel molestandi vel iniuriandi dat, persecutionem vel molestiam vel iniuriam intulisse videtur. Sed non defendens
 35 impugnantes papam de heretica pravitate, cum potest, occasionem persequendi vel molestandi vel iniuriandi dat, quia si defenderet, ex quo potest, persecutionem vel molestiam vel iniuriam illatam vel inferendam excluderet. Ergo talis non defendens predictos predicta intulisse videtur vel dinoscitur. Sed nullus debet impugnantibus papam de

29 Extra...30 culpa] X. 5. 36. 9 col. 1854

8 et] *omitted* We 10 etiam] et Ly 11 ostendis] ostendas Fi An Ly quomodo] *omitted* An 12 papam] etiam *added* Bb 13 quibus] quando Ly 14 procedunt] procedant We 17 et¹] *omitted* Bb Fi An 19 scilicet] *omitted* An | fit] a *added* Bb Fi An | quocunque modo] quomodocunqueWe 20 omissione] commissione Fi An 21 prodit] producit Ly 23 impugnationis] impugnantium Bb We 25 impugnantes] *omitted* Fi An 29 videtur] Ly: videtur dinoscitur Bb dinoscitur Fi An We | dato] illato Fi An 30 persequendi] prosequendi Bb | vel] et Fi An Ly 31 molestandi] molestando Bb 36 inferendam] inferentem Bb Fi An 37 talis] *omitted* We | predictos predicta] taliter papam de pravitate heretica impugnantes cum potest persecutionem vel molestiam aut iniuriam We Vc Ox Ba | videtur...38 vel] *omitted* We Vc Ox Va

40 pravitare heretica, antequam constiterit eos malitiose
 procedere, persecutionem aut molestiam vel iniuriam
 irrogare. Ergo quilibet qui potest eos tenetur defendere.

Discipulus: Dare occasionem dampni vel persecutionis
 aut iniurie aut nocimenti contingit dupliciter, scilicet aut
 45 positive, aliquid agendo vel loquendo, vel negative, scilicet
 aliquid omittendo. Qui primo modo dat occasionem dampni,
 dampnum dedisse videtur, et reprehensibilis reputatur. Qui
 autem dat occasionem dampni vel persecutionis vel
 nocimenti vel molestie sive iniurie aliquid omittendo, non
 50 videtur dampnum vel molestiam intulisse, nec culpabilis est
 censendus. Tunc enim quicumque non iuvaret alium vel non
 ditaret, et ex hoc accideret dampnum alterius, videretur
 dampnum dedisse et esset reprehensibilis iudicandus, quod
 est nimis durum.

Magister: Ista responsio assertionibus sanctorum
 55 patrum obviare videtur. Quia ipsi intelligunt quod non solum
 dampnum dat qui occasionem dampni dat aliquid faciendo
 vel loquendo, sed etiam qui occasionem dampni dat aliquid
 omittendo, et quod inde tenetur saltem in conspectu Dei. Hoc
 auctoritatibus multis videtur posse probari.

60 Gregorius enim 9us, ut legitur Extra, *De iniuriis et
 dampno dato*, c. *Si culpa*, ait: “*Si culpa tua datum est
 dampnum vel iniuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem
 forte tulisti, aut hec imperitia tua seu negligentia evenerunt,
 iure super hiis satisfacere te oportet. Nec ignorantia te
 65 excusat, si scire debuisti, ex facto tuo iniuriam verisimiliter
 posse contingere vel iacturam*”. Ex quibus verbis colligitur
 evidenter quod non solum dampnum intelligitur dare qui
 verbo vel facto occasionem dampni dat. Sed etiam qui per
 negligentiam aliquid omittendo occasionem dampni dat
 70 intelligitur dampnum dare, et ex hoc culpabilis iudicatur.

Item, qui occasionem mortis dat solummodo aliquid
 omittendo reus homicidii iudicatur, teste Ambrosio qui, ut
 habetur dis. 86 c. *Pasce*, ait: “*Quisquis enim pascendo*

60 Extra...61 culpa¹] X. 5. 36. 9 col. 1854 73 dis...Pasce] D. 86 c. 21
 col. 549

43 scilicet] omitted Ly 44 scilicet] omitted Ly 48 molestie] moleste Bb
 50 censendus] tenendus Ly 54 Ista] omitted Bb 58 omittendo]
 dimittendo Bb 62 aliis] alii Bb 63 forte] We: ferre Bb Fi An Ly
 tulisti] distulisti Ly | hec] hoc Ly | negligentia] nec gligentia An
 evenerunt] evenerint Fi evenerit Ly 65 tuo] inde added Bb Fi An Ly
 68 dat] omitted Bb 70 dampnum] omitted Fi An

hominem servare poteris, si non paveris, occidisti". Ergo consimiliter qui occasionem dampni vel nocumenti dat solummodo aliquid omittendo huiusmodi dampnum vel nocumentum dare videtur, et exinde reus et culpabilis est censendus. 75

Discipulus: Quamvis allegationes iste magnam apparentiam videantur habere, non video tamen quod generaliter qui occasionem dampni dat aliquid omittendo sit culpabilis iudicandus, cum etiam absque culpa possit quis occasionem dampni dare aliquid faciendo (23 q. 5 c. *De occidendis*). Et ita ex hoc quod aliquis non defendat papam de heretica pravitate impugnantes, quamvis ex hoc quod non defendit sequatur dampnum vel nocumentum eorum, non potest inferri quod talis non defendens sit culpabilis reputandus. 80 85

Magister: Istam responsionem vel obiectionem nonnulli nituntur excludere. Ad cuius evidentiam predictae regule, scilicet 'qui occasionem dampni dat etc.', intellectum exponunt. Et primo quidem quando aliquis dat occasionem dampni solummodo aliquid omittendo, secundo quando quis dat occasionem dampni aliquid faciendo vel loquendo. 90

Quantum ad primum dicunt quod si aliquis occasionem dampni dat solummodo aliquid omittendo, aut tenetur illud facere, et tunc ex tali omissione tenetur et culpam incurrit. Hinc in Exodo legitur, et recitatur *Extra, De iniuriis et dampno dato, c. Si bos*: "*Si bos alienus cornupeta esset ab heri et nudius tertius, et non custodivit eum dominus suus, reddet bovem pro bove*". Ubi dicit glosa super verbum "non custodivit": "*Supple, et alterius bovem occiderit, unde tenetur, quia culpa sive negligentia ipsius dampnum datum est, qui debuit diligentiam adhibere*". Ex quibus datur 95 100

83 23...84 occidendis] C. 23 q. 5 c. 8 col. 1771 98 legitur] Exodus 21:36 | Extra...99 bos¹] X. 5. 36. 3 col. 1852 101 glosa] *Ibid.*, s.v. non custodivit

76 solummodo] solum Fi An | huiusmodi] hic Ly 78 censendus] tenendus Ly 79 iste] *omitted* Fi An 82 quis] aliquis Bb 84 defendat] defendit We Ly eos qui *added* Ly 85 impugnantes] impugnant Ly 90 predictae...91 scilicet] predictiones Bb 92 quidem] quidam Ly aliquis] quis We 93 omittendo] committendo Bb 96 dat] *omitted* Fi 97 tenetur et] *omitted* Ly 98 in] *omitted* Fi An 99 c...bos¹] *omitted* Ww 100 nudius] nudi Bb | custodivit eum] We: custodierit Bb Fi An Ly | suus] eius Ww 101 verbum] verbo We Ly 102 custodivit] custodierit Fi An Ly 103 sive] sine Ly | ipsius] We: *omitted* Bb Fi An Ly 104 adhibere] exhibere Ly | quibus] verbis *added* Ly

105 intelligi quod ideo dominus bovis non custodiendo tenetur si
bos suus dampnum fecerit, quia debuit diligentiam adhibere
ex quo scivit bovem suum cornupetam.

Si autem aliquis dat occasionem dampni solummodo
aliquid omittendo, si non tenebatur facere quod omisit, quale
110 cunque dampnum acciderit ex occasione data, ille qui
occasionem dampni dedit est immunis a culpa. Quod Exodi
21 lex divina insinuare videtur, ubi sic legitur: “*Si bos cornu
petierit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus
obruetur et non comedentur carnes eius dominus quoque
115 bovis innocens erit, quod si bos cornupeta fuerit ab heri et
nudius tertius et contestati sunt dominum eius nec reclusit
eum, occideritque virum aut mulierem, et bos lapidibus
obruetur et dominum illius occident*”. Ex quibus verbis datur
intelligi quod si ex non reclusionem bovis quando dominus
120 ipsum recludere non tenetur mors viri vel mulieris acciderit,
domino non recludenti minime imputatur. Et ita qui
occasionem dampni dat aliquid omittendo quod facere non
tenetur culpabilis minime iudicatur.

Secundo dicunt quod si quis dat occasionem dampni
125 aliquid faciendo, aut dat operam rei licite aut rei illicite. Si rei
illicite, omne dampnum quod sequitur ei imputatur. Si dat
operam rei licite aut adhibet diligentiam quam debet, et sibi
nullum dampnum quod sequitur imputatur. Aut non adhibet
diligentiam debitam et tunc dampnum quod sequitur sibi
130 imputatur.

Discipulus: Ista valde rationabilia michi videntur, sed
non video quomodo ad propositum debeant applicari.

Magister: Nonnullis apparet quod demonstrative potest
ostendi quod impugnantes papam de heretica pravitate sunt a
135 catholicis defendendi. Ut tamen ratio eorum magis appareat,
probant primo istam conclusionem: quod videlicet taliter
impugnantes papam de heretica pravitate si queruntur vel
ducuntur ad mortem sunt a morte corporali per catholicos, si

112 legitur] Exodus 21: 28-29

106 suus] suum Bb Ly 108 aliquis] quis Ly | occasionem] occasione
We 112 cornu... 113 petierit] cornupeta percusserit Ly 115 erit] o' Bb
116 reclusit] reclusit Bb Fi An We incluserit Ly 117 occideritque] We:
occiderit Bb Fi An Ly | aut] et Ly 119 dominus] omitted Bb
120 acciderit] accidit Ly 121 domino] dominus Fi An 128 Aut] Si
autem Ly 129 et] omitted Ly | sibi] ei An Ly 133 Magister] Per ista
added We 136 primo] igitur Bb Fi An 137 si] In Bb fo. 93v ends here.
The text (queruntur vel ducuntur etc.) continues at the beginning of fo. 95r

valuerint, liberandi. Et ex ista conclusione inferunt quod ab
omni persecutione et periculo sunt a catholicis eruendi. 140

Discipulus: Proba primo quod tales sunt a morte
corporali liberandi.

Magister: Hoc ostenditur auctoritate Salomonis (que
allegata est supra) qui ait: “*Erue eos qui ducuntur ad
mortem*” etc. Hoc etiam Augustinus, ut legitur 23 q. 4 c. *Ipsa* 145
pietas, videtur asserere manifeste, dicens quod si duo fuerint
in domo ruitura, si possumus ambos liberare, tenemur, quia,
ut dicit ibidem: “*Nisi faceremus ... crudeles iudicaremur*”. Si
etiam duo fuerint in aliqua domo ruitura et neuter vult exire,
sed unus vult necare seipsum si alter fuerit liberatus, illum 150
unum a morte liberare debemus. Similiter si multi essent in
domo ruitura et si unus solus liberaretur omnes alii seipsos
precipitio vellent occidere, illum unum eruere debemus.
Igitur quilibet tenetur alium etiam invitum et nolentem a
morte liberare, si potest, etiam si ob talem liberationem unius 155
alii vellent seipsos occidere. Ergo multo fortius, si quis invite
et iniuste trahitur ad mortem, alii qui possunt eum a morte
liberare, tenentur. Ex quo sequitur quod qui possunt debent
quesitos ad mortem defendere.

Et ita si quis vult impugnantes papam de pravitate 160
heretica querere ad mortem, catholici qui possunt, vel armis
resistendo si competit ipsorum personis, vel querentes eos ad
mortem verbis monitoriis aut increpatoriis aut supplicatoriis
et aliis modis quibus possunt, a tanta nequitia compescendo,
vel quesitos ad mortem occultando vel non tradendo, eos 165
debent defendere.

Discipulus: Per istam rationem quicumque videret
latrones et homicidas ac alios malefactores dampnatos a
iudice duci ad mortem eos si posset liberare deberet.

Magister: Ad istam instantiam respondetur quod secus 170
est de illis qui, servato ordine iudiciario, condemnantur ad
mortem, et de illis qui absque cause cognitione propter hoc

144 supra] 1 Dial. 6.43.50-56 (citing Proverbs 24.11) 145 23...146
pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733

140 persecutione] perse Bb 144 qui¹] sic added Ly 145 etiam] omitted
Ly 147 possumus] possimus Bb 148 Nisi] si Fi An 150 sed] si An
Ly | necare] interficere Ly 153 debemus] deberemus Bb An
154 etiam] omitted Bb 155 si²] omitted Fi 157 trahitur] traditur Fi
163 aut increpatoriis] omitted Ly 164 et] vel We 170 instantiam]
omitted Ly 171 condemnantur] condemnatur An 172 de] omitted
Bb | cause] omitted Fi An

quod volunt superiorem impugnare pro causa pro qua licet
 175 superiorem impugnare mortis periculo exponuntur. Primi
 enim non sunt liberandi, quia semper presumitur pro his que
 fiunt a iudice et pro sententia eius, nisi fuerit legitime
 reprobata vel per appellationem vel per alium modum
 congruentem suspensa. Et ideo tales dampnati non sunt a
 180 morte liberandi nisi a sententia iudicis legitime appellatum
 existeret. Tunc enim liberandi essent ab illo qui posset.
 Secundi vero liberandi sunt ab illis qui convenienter possunt.
 Et ideo si papa mandaret aliquos capi et duci ad mortem
 propter hoc quod eum de pravitate heretica impugnare
 nituntur, liberandi essent, quia in hoc casu presumendum
 185 esset pro impugnantibus papam et non pro papa.

Quod autem presumendum esset pro impugnantibus
 papam ostenditur. Quia sicut unusquisque presumitur bonus
 nisi probetur contrarium, ita de quolibet presumendum est
 quod bene agit illa que agit nisi contrarium constiterit per
 190 legitima documenta. Et ideo si quis facit illud quod bene fieri
 potest, presumendum est quod bene facit antequam
 contrarium constiterit, quia ea que bene et male fieri possunt
 in meliorem partem interpretanda sunt. Cum ergo possibile sit
 quod aliquis rite et iuste ac veraciter impugnet papam de
 195 heretica pravitate, presumendum est de quolibet impugante
 papam de heretica pravitate quod rite et iuste faciat,
 antequam constet contrarium. Pro impugnantibus ergo papam
 de heretica pravitate presumendum est, antequam legitimis
 documentis constiterit quod malitiose impugnant et inique.

200 Quod autem non sit presumendum pro papa qui ante
 iudicium preciperet taliter impugnantem neci tradi vel etiam
 carceri mancipari aut alias dure tractari, probatur. Nam non
 est presumendum pro illo qui iudicium subterfugit, imo
 presumendum est contra illum (*Extra, De presumptionibus c.*

192 quia... 193 sunt] Cf. also 1 Dial. 3.9 (OP V), 1 Dial. 6.50 192-193, 1
 Dial. 6.79.670-672, 1 Dial. 7.4, 24 (OP VII) **204** Extra... 205 Nullus] X.
 2. 23. 4 col. 786

173 pro¹... 174 impugnare] *omitted* Ly | pro²] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb
 Fi An **175** liberandi] a morte *added* Ly **177** per²] *omitted* Fi An
178 congruentem] convenientem We | a... 179 morte] *omitted* Fi An
179 legitime] *omitted* Ly **180** qui] *omitted* Bb **181** Secundi] Si Bb Fi
 An **182** et] vel Fi An **183** impugnare] pro causa pro qua licet
 superiorem impugnare *added* Ly **189** illa... agit²] *omitted* Ly **191** facit]
 faciat We **196** iuste] hoc *added* We **198** pravitate] impugnantem *added*
 Ly **199** quod] non *added* Ly | et] neque Ly **204** contra illum]
 contrarium Ly

Nullus et 11 q. 1 c. *Christianis* et 3 q. 9 c. *Decernimus* et dis. 74 c. *Honoratus*). Sed papa qui mandaret taliter impugnantes ipsum neci tradi vel dure tractari, iudicium subterfugeret. Ergo non esset presumendum pro illo sed contra ipsum. 205

Discipulus: Iste allegationes dupliciter videntur deficere. Primo quia pro illo est minime presumendum qui iudicium subterfugit quando tenetur stare iudicio. Papa autem non tenetur stare iudicio. Ergo si iudicium subterfugit non est propter hoc presumendum contra ipsum. Secundo deficiunt quia non est presumendum pro illo qui presumitur ex invidia et non ex caritate procedere. Sed qui papam de heretica pravitate impugnet presumendum esset quod non ex caritate sed ex invidia impugnet, quemadmodum presumitur accusationem potius fieri causa invidie quam caritatis (6 q. 1 c. *Si omnia* in textu et glosa et 2 q. 6 c. *Decreto* in glosa et 2 q. 7 c. *Si quis episcopus*, ubi canon notat accusationem illaudabilem actionem). Ergo pro impugnantibus papam de heretica pravitate est nullatenus presumendum, sed presumendum est contra eos sicut contra detractores. 210 215 220

Magister: Ad primam istarum instantiarum nonnulli respondere nituntur dicentes quod papa tenetur stare iudicio si apparuerint aliqui, qui legitima exceptione repelli non possunt, qui eum voluerint de pravitate heretica accusare. Cum enim, ut dicunt, constet aperte quod papa potest de heresi accusari, patenter infertur quod aliqui sunt qui valent papam de heresi accusare. Ex quibus sequitur evidenter quod papa in tali casu iudicio stare tenetur. Et ideo si iudicium subterfugit reddit se suspectum, et est contra ipsum merito presumendum. 225 230

Ad secundam dicitur quod non est semper presumendum quod impugnans papam de heretica pravitate, 235

205 11...Christianis] C. 11 q. 1 c. 12 col. 1193 | 3...Decernimus] C. 3 q. 9 c. 10 col. 999 | dis...206 Honoratus] D. 74 c. 8 col. 475 219 in textu] C. 6 q. 1 c. 7 col. 1055 | glosa¹] *Ibid.* s.v. invidie | glosa²] C. 2 q. 6 c. 11 col. 870 s.v. emulorum | 2²...220 episcopus] C. 2 q. 7 c. 50 col. 935

205 11] 5 An | Christianis] Christianus Ly | Decernimus] Decrevimus Ly 206 Honoratus] Honoratis Bb Ly 207 ipsum] omitted Fi An 208 pro] de Bb Fi An | illo] ipso We 210 Primo] omitted Ly 211 stare] in added Ly 212 stare] in added Ly 217 ex] omitted Fi An 219 et¹] in added Fi An | et²...glosa²] omitted Ly | 2²] eadem We Vc Ox 220 notat] vocat Fi An We Ba 221 pro] omitted Bb 222 pravitate] pravitatem Bb 225 stare] in added Ly 228 papa] omitted Ly | potest] dicit Bb 231 tenetur] videtur Fi

sive appellando, sive recusando, sive accusando, sive
 testificando, causa invidie moveatur. Nec est semper
 presumendum quod accusatio ex invidia non ex caritate
 procedat. Imo nisi apparuerit aliquod indicium invidie
 240 speciale, presumendum est quod accusatio ex caritate fiat,
 cum accusare etiam prelatum, circumstantiis debitis
 observatis, ad rectitudinem et Dei timorem pertineat, teste
 Gregorio qui, ut legitur 2 q. 7 c. *Sicut*, ait: “*Sicut laudabile*
discretumque est reverentiam et honorem exhibere prioribus,
 245 *ita rectitudinis et Dei timoris est, si qua in eis sunt que*
indigent correctione, nulla dissimulatione postponere, ne
totum (quod absit) corpus morbus invadat, si languor non
fuerit curatus in capite”. Ex quibus verbis datur intelligi
 quod non est presumendum statim accusationem prelati fieri
 250 ex invidia, sed ex zelo boni communis.

Ad allegationes tuas respondet glosa 2 q. 7 c. *Si quis*
episcopus, super illo verbo “illaudibilis” dicens: “*Vel dic*
illaudabilem quo ad vulgi opinionem. Nam alias presumitur
quis bono zelo accusare, ut Extra, De dolo et contumacia, c.
 255 *Veritatis est verbum. Ex caritate enim debet provenire*
accusatio (Extra, De accusationibus c. Si quis episcopus) et
qui accusat publice salutis custodiam gerit, ut Cod. De
famosis libellis, lege una”. Ex quibus verbis colligitur quod
 non est semper presumendum ex invidia accusationem fieri.
 260 Imo si accusans fuit hactenus bone fame, nec apparet quod
 fuerit inimicus accusati, nec facile litigans, nec vilis aut levis
 persona, sed omni suspicione carens, presumendum est quod
 bono zelo accusare proponat.

Et consimiliter est dicendum de impugnantibus papam
 265 de heretica pravitate. Non est enim verisimile quod aliquis
 bone fame et opinionis, mansuetus et humilis, litigia minime
 querens, discretus et providus, se velit periculis infinitis

243 2...Sicut¹] C. 2 q. 7 c. 46 col. 933 251 glosa] C. 2 q. 7 c. 50 cols.
 936-937 s.v. illaudabilis intentionis 254 Extra...255 verbum] X. 2. 14. 8
 col. 659 256 Extra...episcopus] X. 5. 1. 2 col. 1573

236 sive recusando] We Vc Ox: *omitted* Bb Fi An Ly Ba 237 moveatur]
 movatur Bb 239 nisi] si non We 242 pertineat] pertinet Bb
 243 laudabile] et *added* Ly 244 discretumque] discretum An Ly
 245 qua] contra Bb 246 indigent] indiget Bb | dissimulatione]
 dissimulationem Bb 250 boni communis] caritatis Ly 252 illaudabilis]
 illaudabilem Ly 253 alias] We: aliter Bb Fi An Ly 254 ut] vel Bb
 256 accusationibus] detractoribus We | et] *omitted* Bb Fi An 257 ut] u
 Bb | Cod] S Fi 260 fuit] sit Ly 265 enim] autem Ly

exponere papam de pravitate heretica impugnando, nisi conscientia urgeatur. Quare presumendum est, antequam contrarium appareat, quod impugnans papam de heretica pravitate, et per consequens confusionsi perpetue, imo pluribus mortibus et mortis periculis se exponens, zelo fidei orthodoxe (quam vite corporali videtur facto preponere) moveatur. Et ideo omnes impugnantes papam de heretica pravitate, antequam constiterit legitimis documentis quod malo zelo moventur, sunt a catholicis qui possunt defendendi, qui etiam eis zelo fidei orthodoxe, prout statui et officio cuiuslibet congruit, tenentur impendere consilium, auxilium, et favorem. Et similiter, si taliter impugnantes fuerint deprehensi malo zelo moveri, quia vel de falsitate convincuntur vel in probatione eorum que imponunt pape deficiunt, sunt acerrime puniendi, et videtur quod essent curie seculari tradendi.

Patet igitur, secundum istos, quod si impugnantes papam de heretica pravitate queruntur ad mortem, sunt a catholicis defendendi. Ex quo infertur quod etiam ab omni sunt persecutione et periculo liberandi, quia consimilis ratio videtur quod sint liberandi a maiori periculo et minori.

Capitulum 51

Discipulus: Puto quod si omnes rationes pro assertione predicta quantum possemus profundius discutere moliremur, librum maximum faceremus, et forte omnes difficultates tactas a iuristis de appellationibus, recusationibus, denuntiationibus, inquisitionibus, testificationibus, exceptionibus, accusationibus, detractionibus, diffamationibus, calumpniis, probationibus, presumptionibus, et purgationibus, disserere cogere. Ideo absque perscrutatione subtili aliqua alia media brevissime tange quibus videatur ostendi assertio memorata, nam illis omnibus intellectis, melius sciam dominum summum pontificem ab opinionibus emulorum defendere.

268 exponere] *omitted* Bb 272 mortibus et] *omitted* Ly 273 preponere] proponere An Ly 276 moventur] moveantur Ly 277 eis] eius Ly statui et] statim ex Ly 279 similiter] Bb: consimiliter Fi An We Ly 280 vel] *omitted* Ly 282 acerrime] a crimine Fi 285 pravitate] pravitates Bb 287 quia consimilis] consimiliter et eadem Ly 288 videtur] *omitted* Fi An | quod] et *added* Ly **Capitulum 51,6** inquisitionibus] et *added* Bb Fi An Ly | testificationibus] testibus Ly 7 detractionibus] *omitted* Ly 8 probationibus] provocationibus Ly 10 alia] *omitted* Ly 13 opinionibus] oppositionibus Bb We

15 **Magister:** Secunda ratio ad probandum quod omnes
 catholici, qui congrue possunt, tenentur defendere
 impugnantes papam de heretica pravitate (antequam
 constiterit quod malo zelo procedunt), si fuerint in periculo
 constituti, talis est. Unusquisque tenetur alii facere quod sibi
 20 vult fieri, teste Veritate que Matth. 7 ait: “*Omnia ergo
 quecunque vultis ut faciant vobis homines et vos facite eis.
 Hec est enim lex et prophete*”. Et Luc. 6 ait: “*Prout vultis ut
 faciant vobis homines et vos facite illis similiter*”. Sed
 unusquisque, propter zelum bonum periculis mortis vel aliis
 quibuscunque expositus, rationabiliter vellet ab aliis defendi,
 25 foveri, et iuvari. Ergo quicumque videt alium in mortis
 periculis vel aliis constitutum propter impugnationem pape
 de heretica pravitate, quam presumit vel presumere debet ex
 bono zelo procedere, tenetur eum, si potest, defendere,
 fovere, et iuvare.

30 Tertia ratio est hec. Qui sunt audiendi in aliqua causa
 sunt etiam defendendi, si querantur ad mortem pro tali causa.
 Sed volentes impugnare papam de heretica pravitate sunt in
 favorem fidei audiendi. Ergo sunt etiam defendendi.

35 Quarta ratio est hec. Sicut ad legislatorem pertinet
 providere subiectis ne crimentur iniuste, ita ad ipsum
 spectat cavere ne delinquere valeant insolenter. Sed Deus est
 perfectissimus legislator, cuius subiecti sunt summus
 pontifex et catholici universi. Ergo sicut ad legem divinam
 omnibus datam catholicis spectat providere summo pontifici
 40 ne a subditis suis crimentur iniuste, ita ad legem divinam
 spectat cavere ne summus pontifex in suorum subditorum
 perniciem et fidei periculum christiane delinquere valeat
 insolenter. Sed si impugnantes papam de heretica pravitate
 non essent a catholicis defendendi, papa libere absque metu
 45 legis cuiuscunque posset predicare, docere, et tenere
 pravitatem hereticam insolenter in catholicorum perniciem et
 periculum fidei orthodoxe. Ergo taliter impugnantes papam
 sunt a catholicis defendendi.

Capitulum 51,19 ait] Matthew 7:12 21 ait] Luke 6:31

14 Magister] *omitted* Ly 20 quecunque] que We | homines] ita *added*
 We | eis] Ly: illis Bb Fi An istis We similiter *added* Ly 21 Hec] Hoc
 Ly | Et] Etiam Bb *omitted* Ly 24 quibuscunque] malis *added* Ly
 defendi] defensari We 26 periculis] periculo Ly 33 Ergo... defendendi]
omitted Bb 36 spectat] spec Bb | Sed Deus] Deus autem We
 39 omnibus datam] *omitted* Bb | providere] provideri Bb An
 40 crimentur] crimentur Bb Fi 45 posset] potest Ly 46 in] *omitted*
 Bb 47 orthodoxe] etc. *added* Ly

Quinta ratio est hec. Ad caritatem fraternam spectat
proximis in cunctis suis necessitatibus subvenire, iuxta illud 50
beati Iohannis Apostoli in canonica sua 1 cap. 3: “*Qui*
habuerit substantiam mundi et viderit fratrem suum
necessitatem habere et clauserit viscera sua ab eo quomodo
caritas Dei manet in eo?”, quasi diceret ‘nullo modo’. Et ideo
subdit: “*Non diligamus verbo nec lingua sed opere et* 55
veritate”. Ex quibus verbis colligitur quod omnes tenemur
proximis, cum indigent, si possumus, non solum verbo aut
lingua sed etiam veritate et opere subvenire. Quod maxime
continet veritatem quando presumimus vel debemus
presumere proximos nostros absque culpa sua et ex bonitate 60
sua in necessitatem vel indigentiam quam sustinent incidisse.
Sed si videmus impugnantes papam de heretica pravitate in
gravibus periculis constitutos, si non constet nobis legitime
quod ex malo zelo procedunt, debemus presumere ipsos ex
zelo bono et bonitate sua in talia pericula incidisse. Ergo tunc 65
eis maxime subvenire tenemur, et per consequens eos, si
possumus, defendere et liberare tenemur.

Sexta ratio est hec. Magis tenetur catholicus catholicum
defendere ne pro fide catholica patiatur iniuste, quam teneatur 70
servus defendere dominum suum ne sibi pro causa temporali
iniuria inferatur. Sed servus, quamvis iurisdictionem non
habeat, debet defendere dominum suum ne sibi pro causa
temporali iniuria inferatur. Ergo multo magis catholicus,
etiam non prelatus, catholicum debet defendere ne pro fide 75
catholica contra iustitiam patiatur.

Septima ratio talis est. Illum debet unusquisque, si
potest, defendere, qui patitur pro causa quam quilibet tenetur
vite corporali preponere. Sed causam fidei catholice quilibet
debet vite corporali preponere. Ergo omnem patientem pro
fide catholica quilibet debet defendere, si potest. Sed qui 80
cernit impugnantes papam de heretica pravitate (antequam
convincantur de malo zelo) periculis propter huiusmodi

51 in...sua] 1 John 3:17 55 subdit] 1 John 3:18

51 Apostoli] *omitted* Fi An Ly | in] *omitted* Bb We | sua] We: *omitted*
Bb Fi An Ly 52 mundi] huius *added* Ww | suum...53 habere] *omitted*
Bb 53 quomodo] quo Bb 61 in] *omitted* Ly | vel] in *added* An
sustinet] sustinet An 64 debemus] oportet Ly 66 tenemur] temus Bb
debemus We 69 pro] *omitted* Fi 70 servus] sermo Bb 74 etiam]
omitted Ly 76 talis est] est hec Ly 78 Sed...79 preponere] *omitted* Ly
79 debet] tenetur We (*cancelling* debet) | omnem] *omitted* Ly
82 convincantur] convincatur Bb

impugnationem expositos, presumere debet quod pro fide catholica patiantur. Ergo tunc eos, si potest, tenetur defendere.

85 Octava ratio est hec. Qui tenetur bonum alterius procurare, debet malum eiusdem, si potuerit, remove. Sed quilibet catholicus tenetur, si potest, bonum impugnantium papam de heretica pravitate procurare. Aliter enim non diligeret ipsos sicut seipsum. Ergo si viderit eos in periculo
90 constitutos, debet eos a periculo, si potest, liberare.

Nona ratio est talis. Quilibet catholicus magis tenetur liberare personam proximi propter impugnationem pape heretici de heretica pravitate in periculo constitutam, quam teneatur asinum vel iumentum inimici sui, si prostratum
95 viderit, sublevare. Sed quilibet tenetur asinum inimici sui, si prostratum viderit, sublevare, teste lege divina que, ut habetur Exod. 23, ait: “*Si videris asinum odientis te iacere sub onere non pertransibis sed sublevabis cum eo*”. Ergo multo fortius, si viderit catholicum quem nescit errare pati iniuriam vel in
100 periculo constitutum propter zelum fidei orthodoxe, ipsum liberare tenetur, si potest.

Decima ratio est hec. Unusquisque proximum suum sicut seipsum debet diligere (Matth. 22). Ergo quilibet debet
105 facere alii in extremo periculo constituto quod vult facere pro seipso. Sed quilibet vult seipsum defendere. Ergo quilibet tenetur defendere proximum suum in periculo constitutum, maxime si propter iustitiam periculum sustinere videtur. Quilibet ergo, si viderit proximum suum in periculo
110 constitutum propter hoc quod impugnat papam de heretica pravitate, et non constat sibi quod malo zelo movetur, ipsum tenetur defendere.

Undecima ratio est hec. Illud quod extra tempus necessitatis est licitum, tempore necessitatis extreme est debitum, cum videamus multa, que extra tempus necessitatis
115 extreme sunt illicita, tempore necessitatis extreme esse non solum licita sed etiam debita. Dare enim rem alienam pauperi

97 ait] Exodus 23:5 103 Matth 22] Matthew 22:39

84 patiantur] patiuntur We 85 ratio...hec] est talis Fi An 86 eiusdem] eius Ly 87 si potest] omitted Ly 89 eos] omitted Ly 91 est talis] omitted Fi An est hec Ly 92 liberare] diligere Ly 93 heretici] omitted We 94 sui] omitted Ly 95 sui] omitted We 97 23] 13 We | onere] honore Fi An 98 cum eo] eum Ly 99 vel] omitted Bb 100 periculo] periculum Ly | fidei] catholice added Bb Fi An 102 est hec] omitted Fi An 103 seipsum] semetipsum Bb | 22] 12 We 109 quod] non Bb 112 Illud] Id Ly 113 est¹...necessitatis²] omitted Bb 116 enim] autem Fi An

pro sustentatione sua extra tempus necessitatis est illicitum, secundum quod sacri canones testantur aperte, et ratio manifestat. Dare tamen rem alienam pauperi pro sustentatione nature tempore necessitatis extreme, quando scilicet aliter pro illo tempore sustentari non potest, est debitum. Qui enim viderit pauperum mori fame, et non posset sustentare ipsum nisi dando sibi panem alienum, si non appareret alius qui vellet aut posset pauperi subvenire, peccaret mortaliter nisi panem alterius sibi preberet. Illud igitur quod extra tempus necessitatis extreme est licitum, pro tempore necessitatis extreme est debitum.

Sed defendere impugnantes papam de pravitate heretica extra tempus necessitatis extreme est licitum, saltem si papa non precipit contrarium. Ergo tempore necessitatis extreme defendere taliter impugnantes papam, sive papa precipiat contrarium sive non, est debitum. Papa enim non potest precipere contra illud quod homo debet alii tempore necessitatis extreme, nisi ipse per se vel per alium necessitatem extremam patienti voluerit ministrare. Non enim posset papa precipere cuicumque non pascere de alieno pauperem constitutum in extrema necessitate, si aliter non posset pascere ipsum, nec papa per se nec per alium vellet pascere eum, nec appareret alius qui posset eius indigentie subvenire. Nichil enim potest papa precipere quod obviat caritati fraterne. Ergo consimiliter non potest papa precipere alicui quod non defendat modo sibi congruenti impugnantem papam de pravitate heretica, si est in ultimo periculo constitutus, et non constat sibi quod talis impugnans nequaquam malo zelo movetur. Et si papa daret tale preceptum, sibi non esset obediendum quoquo modo, quia preciperet contra legem divinam.

Capitulum 52

121 aliter] ille *added* Ly | illo] *omitted* Ly 122 viderit] videret Ly
 124 appareret] apparet An Ly 125 sibi] *omitted* Ly | Illud] Id Ly
 127 extreme] *omitted* Ly 128 impugnantes] impugnantem We
 130 tempore] tempus Ly 131 impugnantes] impugnantem We
 132 contrarium] *omitted* Ly | non¹] precipiat *added* We 133 illud] id
 Ly 135 ministrare] subvenire We 136 posset] potest Ly 138 ipsum]
 eum Ly | nec²] vel Ly 139 eum] illum We *omitted* Ly | appareret]
 apparet Ly | eius] ipsius We 143 ultimo] extremo Ly 145 nequaquam]
omitted Ly 146 esset] est Bb Fi An

Discipulus: Desine allegare pro assertione predicta, et dic quomodo potest ostendi quod prelati et iurisdictionem habentes debent defendere sibi subiectos si papam de pravitate heretica voluerint impugnare.

Magister: Hoc videtur posse probari primo sic. Qui oves sue cure commissas quas reputat innocentes vel reputare debet non defendit, cum potest, mercenario comparatur, de quo dicit Christus Ioh. 10: “*Videt lupum venientem et dimittit oves et fugit et lupus rapit et dispergit oves. Mercenarius autem fugit quia mercenarius est*” etc. Sed prelati debent esse pastores, non mercenarii. Ergo tenentur oves suas, precipue quas reputant innocentes vel reputare debent, ab inuasoribus defendere.

Discipulus: Prelati debent defendere oves contra lupos, non contra papam. Ideo si papa mandaverit impugnantes ipsum de pravitate heretica captivari, vel incarcerari, aut pena alia plecti, prelati eos non debent defendere.

Magister: Ex ista responsione tua putant nonnulli demonstrative probare assertionem predictam. Quia prelati debent defendere oves suas contra omnes lupos, si possunt. Sed si papa mandaverit captivari et male tractari ipsum de pravitate heretica impugnare volentes, absque cause cognitione vel antequam de malo zelo fuerint aperte convicti, inter lupos gregem dominicum crudeliter invadentes est merito computandus, quia propter opus quod licitum invenitur nullus debet puniri priusquam vincatur tale opus non bene sed impie perpetrasse. Constat autem quod impugnare papam de heretica pravitate potest esse licitum, quia papa potest esse hereticus et de heresi licite impugnari. Ergo nullus qui impugnat papam de pravitate heretica, antequam appareat quod talis impugnatio ex malitia et ex iniquitate procedit, puniri debet. Papa ergo, puniens et male tractans ipsum taliter impugnare volentes antequam ostenderit quod male moventur, contra ipsos potestatem

Capitulum 52,9 dicit] John 10:12-13

Capitulum 52,2 et] *omitted* Ly 3 et] *omitted* Ly 5 voluerint impugnare] per eos noverint impugnari Ly 6 Magister] Nonnullis videtur quod tales prelati teneantur suos subditos taliter papam impugnantes defendere. Et *added* Ly 9 10] 14 Ly | Videt] Vidit Bb 11 etc] *omitted* We 12 precipue] precipere Bb 18 prelati] *omitted* Bb Ly 20 assertionem] assertionem Bb 21 omnes] *omitted* Ly | possunt] possint Ly 24 de] *omitted* Bb 30 licite] *omitted* Fi An 31 Ergo...32 antequam] Si igitur Ly 32 ex²] *omitted* We 33 iniquitate] non *added* Ly | puniri] non *added* Ly

tyrannicam exercere dinoscitur, et per consequens est inter lupos merito numerandus. Ex quo sequitur quod prelati contra ipsum tenentur oves suas in hoc casu defendere.

Discipulus: Prelati inferiores supponere debent quod papa iuste facit quicquid facit, et ideo presumere debent quod iuste mandat ipsum impugnare volentes pena debita plecti. 40

Magister: Sunt autem nonnulli dicentes quod hic incidis in heresim manifestam in quam, ut dicunt, plurimi modernis temporibus sunt prolapsi, quemadmodum fertur de multis qui asserunt papam deum reputandum in terris, et ideo nulli licet iudicare quod unquam aliquod peccatum committat. Dicunt igitur quod hec est manifesta heresis, scilicet quod prelati inferiores debent supponere quod papa iuste facit quicquid facit. Ex hoc enim sequeretur quod si prelati viderent papam demones invocare, Christum blasphemare, fidem negare, adulterium committere, furari, innocentem occidere, peierare, ecclesias vendere, ad usuras dare pecuniam, deberent ipsum de crimine excusare, et quod bene faceret iudicare, quod est heresis manifesta. Dicunt igitur quod, iuxta sententiam Bede, de criminibus manifestis quorumcunque, pape et aliorum, nobis permittitur iudicare. Quod etiam exemplo beati Pauli constat aperte, qui de facto beati Petri iudicavit aperte, et ideo ipsum malefecisse publice reprehendit. Si igitur papa mandaret ipsum impugnare volentes male tractari antequam eos indebite se impugnare monstraret, liceret cuilibet iudicare papam impie et iniuste procedere, imo de principali impositum, scilicet de pravitate heretica, suspectum habere deberent, et prelati suas oves ab eo tanquam a lupo crudeli defendere tenerentur. 45 50 55 60

Discipulus: Mirum est quod isti dicunt, cum asserunt cuilibet licere iudicare papam in hoc impie et iniuste procedere, et quod prelati debent taliter impugnantes contra papam defendere, cum papa sit magis immediatus prelatus taliter impugnantium quam quicumque alius prelatus inferior. Quare qui eos defendit contra papam iniuriam pape noscitur irrogare, a iurisdictione pape suos subditos subtrahendo. 65 70

54 Bede] X. 5. 41. 2 col. 1962 57 constat aperte] Galatians 2:11

39 supponere] subponere Bb An 42 autem] omitted We 44 qui] Ly: quod Bb Fi We An 45 nulli] nonnulli Bb Fi An 48 supponere] subponere Bb An 51 furari] omitted Ly | peierare] peiorare Ly 52 ecclesias] beneficias added Ly 53 de crimine] omitted Ly | faceret] facit Fi 56 nobis] omitted Ly 57 aperte¹] omitted Bb 65 Discipulus] Magister Fi 70 defendit] dedit Bb | noscitur] omitted Bb

Magister: Respondetur ad hoc quod taliter impugnantes sunt pars contra papam. Quare in hoc papa iudex eorum esse non debet, cum nullus iudex esse debeat in propria causa.

75 **Discipulus:** Hoc non videtur verum de papa, quia papa potest esse iudex in propria causa, teste Innocentio 3° qui, ut habetur Extra, *De iudiciis* c. *Cum venisset*, ait: “*Cum super privilegiis sedis apostolice causa vertitur, nolumus de ipsis per alios iudicari*”. Ergo papa potest esse iudex in propria
80 causa, et per consequens si aliqui volunt impugnare papam, ipse papa potest esse iudex. Et ita, si dat sententiam contra eos, mandando quod detineantur, vel incarcerentur, vel alias puniantur, standum est sententie eius.

Magister: Hoc quibusdam apparet contra rationem
85 omnino. Nam licet papa debeat iudicare inter litigantes super interpretandis privilegiis, quia eius est interpretari cuius est condere, licet etiam posset esse iudex in propria causa que de rebus temporalibus verteretur, nullo tamen modo est consentaneum rationi quod sit iudex in propria causa cum de
90 crimine impugnatur. Et ita papa nullo modo debet esse iudex quando apparent ipsum de heresi impugnare volentes. Quare si ipsos propter hoc punit, licet cuilibet iudicare quod iniuste et impie agit, et quod iudicium subterfugere querit. Quare etiam de heresi esset merito suspectus habendus.

95 **Discipulus:** Alias rationes allega.

Magister: Secunda ratio pro eadem assertione talis est. Magis tenentur prelati defendere impugnantes papam de heretica pravitate, antequam sibi constiterit ipsos ex malo zelo procedere, quam teneantur defendere viduas et pupillos.
100 Sed prelati viduas et pupillos tenentur defendere (dis. 87 c. 1 et c. *Defensionis*). Ergo multo magis tenentur defendere papam de heresi impugnantes antequam sibi constiterit quod sint nocentes.

105 Tertia ratio est hec. Prelati tenentur defendere sibi subiectos etiam contra papam, contra quos nulla causa iniquitatis obicitur. Si enim papa aliquos vellet confundere absque omni causa, prelati eorum, si possent, eos defendere

77 Extra... venisset] X. 2. 1. 12 col. 530 100 dis... 1] D. 87 c. 1 col. 553
101 c Defensionis] D. 87 c. 2 col. 555

74 debeat] debet Ly 82 alias] aliter Fi 84 contra] omitted Fi 85 papa] papam Bb 86 privilegiis] eius added We 88 nullo...89 causa] non tamen Ly 91 apparent] apparet Ly aliqui added We 92 propter] papa ex Ly 96 Secunda] Quedam Bb Fi An 97 papam] ipsum Ly 100 Sed... pupillos] omitted Bb 107 possent] possint Ly

tenerentur. Ergo multo magis tenentur prelati defendere sibi subiectos si pro causa que presumenda est iusta a papa ad mortem vel ad aliam confusionem queruntur iniuste. Sed qui impugnare desiderant papam de heretica pravitate, antequam constiterit quod malo zelo moventur, presumendi sunt causam iustam habere. Ergo tunc a prelati sunt potissime defendendi. 110

Quarta ratio est hec. Illi qui tenentur papam de crimine corrigere, tenentur volentes papam de eodem crimine impugnare defendere, nisi constiterit eis quod malo zelo moveantur. Sed prelati tenentur papam de heresi corrigere si eum sciverint hereticam pravitatem incurrisse. Quia aliter papa de heresi accusari non posset. Ergo tenentur volentes eum de heresi impugnare defendere. 115
120

Capitulum 53

Discipulus: Nunquid reges et principes ac alie publice potestates tenentur volentes papam de heresi impugnare defendere?

Magister: Dicunt quidam quod sic, fundantes se in hoc quod causa fidei per sacros canones est causa universorum fidelium, et ideo omnes fideles tenentur causam fidei defendere et fovere. Quare etiam debent defendere causam fidei prosequentes si non constat quod eandem causam falso prosequuntur et inique. Qui autem impugnant papam de heretica pravitate causam fidei ostendunt se prosequi. Ergo reges et alie publice potestates eos tenentur defendere, si non constiterit eis quod foveant causam iniustam. Hoc etiam probant rationes plures supra inducte. 5
10
15

Capitulum 54

Discipulus: Nunquid reges et principes debent arma movere pro defensione illorum qui volunt papam de heresi impugnare?

53,13 Hoc... 14 inducte] possible LTR

108 tenerentur] tenentur Fi We Ly | tenentur] debent We **111** papam] In Bb this sentence (fo. 97vb) is interrupted here after desiderant papam, and continues (de heretica pravitate etc.) at fo. 98ra **112** moventur] moveantur Ly **114** de] heretico added Ly **115** corrigere] illi added We papam] ipsum Ly **116** eis] eos Bb **118** Quia] omitted Bb **53,9** falso] false Ly **11** causam] omitted Bb | ostendunt] ostendere Bb **13** iniustam] iustam Fi An **14** inducte] adducte Ly **54,3** illorum] eorum Fi An

5 **Magister:** Respondent quidam quod sic, dicentes quod
 si apparuerint dicentes se velle papam de heresi legitime
 impugnare, qui sint tales quod ab accusatione seu
 impugnatione pape sint nullatenus repellendi, reges et
 principes ac alie publice potestates in quorum dominio seu
 10 iurisdictione morantur, pro eorum defensione res et personas,
 si oportuerit, tenentur exponere, quod tali ratione nituntur
 ostendere.

Pro defensione illorum debent reges et principes arma
 movere, si oportuerit, et etiam res et personas suas exponere,
 15 qui, cum sint a regibus et principibus defendendi,
 prosequuntur causam pro qua reges et principes debent, si
 oportuerit, arma movere ac etiam res et personas suas
 exponere. Quia cum tales ex tali causa defenduntur, magis
 defenditur causa quam ipsi. Sed reges et principes debent
 20 arma movere ac res et personas suas exponere pro causa
 quam taliter impugnantes papam prosequuntur, quia pro
 causa fidei ad talia facienda tenentur. Ergo pro defensione
 ipsorum consimilia facere astringuntur.

Item, reges pro iustitia usque ad mortem certare
 25 tenentur, iuxta illud Ecclesiastici 4: “*Usque ad mortem certa
 pro iustitia*”. Sed sicut iustum est reges et principes
 defendere fidem catholicam, ita iustum est eos defendere illos
 qui causam fidei prosequuntur, cuiusmodi sunt, inter alios, illi
 qui papam volunt de heresi impugnare. Ergo pro defensione
 30 eorum reges et principes usque ad mortem certare tenentur,
 et per consequens pro eis arma movere ac res et personas
 suas exponere, si oportuerit, de necessitate iustitie
 compelluntur.

Amplius, non minus tenentur reges et principes repellere
 35 a subditis suis violentiam inferendam, quam teneantur
 vindicare illatam iniuriam. Sed reges et principes, ad
 vindicandam illatam iniuriam volentibus papam de pravitate
 heretica impugnare, arma movere tenentur. Ergo etiam ad

54,25 Ecclesiastici 4] Ecclesiasticus 4:33

5 quidam] *omitted* Bb Fi | quod¹] *omitted* Ly | quod²...6 dicentes]
omitted Bb 6 apparuerint] appareant Ly aliqui *added* We 7 qui] quod Fi
 An | sint] sunt Ly | accusatione] actione Ly 8 sint] *omitted* Bb sunt Ly
 9 alie] ali Bb | publice] *omitted* Bb Fi An | seu] suo Bb 11 exponere]
 expenere Bb 14 res] *omitted* Bb 19 defenditur] defendt Bb defendr Fi
 defendr An 22 Ergo] etiam *added* We 23 ipsorum] eorum Ly
 24 reges] et principes *added* We 27 est] *omitted* Bb 32 iustitie] Vc Ox:
 iuste Bb Fi An Ly iustitiam We 35 a] *omitted* Bb | inferendam]
 deferendam Bb 37 vindicandam] vindicandum Ly

repellendam violentiam inferendam taliter impugnantibus
papam debent arma movere, et ita pro eorum defensione arma
movere tenentur. Maior videtur aperta. 40

Minor ostenditur sic. Non minus tenentur reges et
principes arma movere pro vindicanda iniuria illata subditis
in contemptum fidei christiane, quam pro iniuria illata in
contemptum regie maiestatis. Sed pro iniuria illata subditis in
contemptum regie maiestatis reges arma movere tenentur,
exemplo David regis qui, ut legitur 2 Reg. 10, Amonitas
potenter invasit propter iniuriam factam nuntiis eius. Ergo
reges et principes pro vindicanda iniuria illata in contemptum
fidei christiane arma movere tenentur. 50

Capitulum 55

Discipulus: Multa scrutati sumus de appellationibus a
summo pontifice et de impugnantibus ipsum, motivaque
quedam illorum qui asserunt quod sepe expedit a papa
heretico appellare, licet, quantum est de iure divino et
humano, non oporteat appellare sed sufficit impugnare, et
quod impugnantes papam de heretica pravitate, antequam
constiterit eos malo zelo moveri, sunt a catholicis defendendi,
iuvandi, et fovendi. Que omnia, et eis annexa, tecum post
completionem istius operis iterum pertractabo, et quid tu de
omnibus sentias indagabo. Ideo finem isti materie faciendo,
dic quomodo respondetur ad allegationes quibus ostenditur
quod a papa appellare non liceat. 5 10

Magister: Iste allegationes posite sunt supra capitulo
16, ubi per auctoritates et rationes ostenditur quod in nullo
casu licet a summo pontifice appellare. Ad intelligentiam
autem auctoritatum dicunt quidam esse notandum quod non
semper verbum generale est generaliter intelligendum, quod
per infinita exempla scripture divine dicunt posse probari, de
quibus adducam pauca. 15 20

47 2...10] 2 Samuel 10:1-14 55,14 supra] 1 Dial. 6.16

39 repellendam] repellendam Bb 40 debent] deberent Ly 42 Non] Nan
Bb 44 illata] subditis added Ly 45 Sed...46 maiestatis] omitted Bb
Sed pro secundo Ly 47 David] Dd^t Bb Dd' Fi Dd We | 2] omitted An
10] 18 We 49 vindicanda] vindicandi Bb 55,2 appellationibus]
appell'antibus We 9 tecum] tactum We 10 istius] omitted Ly | iterum]
cancelled We (which substitutes "tecum" here but keeps the earlier
"tecum" as well) 11 isti] istius Ly 13 liceat] licet Fi An Ly 15 16] 15
Bb An We 16 intelligentiam] intelligendam We 17 autem] auct^x We

Legimus enim 4 Reg. 8: “*Ivit igitur Asahel in occursum eius*”, scilicet Helysei, “*habens secum munera et omnia bona Damasci*”. De quo tamen constat quod in Damasco multa bona reliquit. Nec etiam de omni genere bonorum Damasci
 25 habuit secum. Non enim portavit secum aliqua de omni specie lapidum, vasorum, instrumentorum, lignorum, animalium, ciborum, metallorum, et ceterarum rerum que erant in Damasco.

Legitur etiam Marci 1: “*Egrediebatur ad illum*”, scilicet
 30 Iohannem Baptistam, “*omnis Iudee regio, et Hierosolimite universi et baptizabantur ab illo*”. Et tamen multi Hierosolimite a Iohanne minime baptizati fuerunt. Multi enim principum, sacerdotum, et seniorum qui erant Hierosolimis ab ipso baptizari nolebant, quia sibi nullatenus crediderunt, teste
 35 Salvatore qui, ut habetur Matth. 21, dixit eis: “*Venit enim ad vos Iohannes in via iustitie et non credidistis ei*”. Et ita verba Marci predicta non sunt generaliter intelligenda.

Sic etiam sepe mandata generali iussione nonnulla intelliguntur excepta (Extra, *De officio legati c. Quod translationem*). Verba ergo generalia non debent semper
 40 generaliter intelligi.

Per hoc ad auctoritatem Gelasii respondent quidam, dicentes quod ab apostolica sede (hoc est a papa) nunquam prorsus est appellandum, nisi inveniatur contra fidem errare vel in aliquo crimine de quo scandalizetur ecclesia
 45 incorrigibilem se ostendat.

Aliter dicunt aliqui quod Gelasius loquitur de appellationibus absque quibus sententia iudicis transit in rem

21 4...8] 2 Kings 8:9 29 Marci 1] Mark 1:5 35 Matth 21] Matthew 21:32 39 Extra...40 translationem] X. 1. 21. 4 col. 390 42 ad... Gelasii] 1 Dial. 6.16.22-26

21 8] We: 7 Bb Fi An Ly | Asahel] Assael We 23 Damasco] Damascei Bb etiam added Ly 24 reliquit] reliquid We Ox | Nec] In Bb after “Nec” the rest of fo. 98vb is left blank and the sentence (“etiam de omni genere bonorum” etc.) continues at fo. 97vb after “desiderant papam” (cf. above at 1 Dial 6.52) 27 animalium] alium Fi 29 1] de Iohanne added Ly | scilicet] ad added We 30 regio] religio Bb 31 et] ut Ly baptizabantur] baptizantur Bb baptizarentur Ly 32 a] ab Bb | Multi... 33 principum] Et patet quod nulli Ly 34 ipso] iº An | nolebant] volebant Ly | crediderunt] credebant Ly 35 21] 22 Bb An 222 (=22 et?) Fi 11 Ly | dixit] dicit Fi Ly dº An | eis] ipsis We omitted Ly | enim] omitted Ww 36 credidistis] credidistis Fi 37 Marci] omitted Ly 38 etiam] et Fi | iussione] iurisdictione We 39 intelliguntur] intelligunt Bb | excepta] omitted Ly 42 Gelasii] Galatii We 43 dicentes] dicenentes We | ab] omitted Bb 44 est appellandum] appellare We

iudicatam. Tali enim appellatione non est appellandum a papa
 licet contra fidem erraverit orthodoxam, quia sententia contra
 fidem, sive appelletur sive non appelletur, non potest transire
 in rem iudicatam. Et ideo dicunt quod quamvis liceat tamen
 non est necesse a tali sententia appellare. Et quamvis a tali
 sententia aliquis non appellaverit, quantumcunque tempus
 transierit licebit tamen sententiam impugnare.

Aliter dicunt nonnulli quod Gelasius loquitur de
 appellationibus interiectis pro causis particularibus, non pro
 causis que tangunt totam christianitatem. Non enim licet
 appellare, ut dicunt, nisi papa erraverit contra fidem, vel nisi
 sit incorrigibilis de aliquo crimine de quo omnes christiani
 leduntur. Pro aliis autem causis appellare non licet, quamvis
 quidam dicant quod si ecclesia universalis conveniret in
 unum ipsa haberet papam de omni crimine iudicare.

Discipulus: Quamvis non audierim quod frater M. et
 adherentes sibi istud ultimum opinentur, tamen alias super
 isto volo tecum diligentius disputare, et motiva eorum ad
 reprobandum sollicite perscrutari. Nunc vero dic quomodo ad
 aliam auctoritatem Gelasii respondetur.

Magister: Ad illam respondetur sicut ad precedentem,
 quod loquitur in aliis causis quam in causis fidei, vel de
 appellationibus absque quibus sententia transit in rem
 iudicatam. Sunt enim nonnulli qui horrent audire quod,
 quamvis papa assereret legem christianam esse falsam et
 Christum fuisse pseudo-prophetam, non liceret appellare ab
 ipso.

Discipulus: Iste sunt hereses tam patentes et totam
 fidem catholicam enervantes, quod non est negandum quin

67 ad...68 Gelasii] 1 Dial. 6.16.27-32

50 quia] talis added Ly 51 sive¹] omitted Bb | appelletur¹] appellatur
 Ly | appelletur²] omitted Ly 52 quod] omitted Ly 54 appellaverit]
 appellaret Ly | quantumcunque] quamcunque Bb in quodcunque Ly
 55 tamen] dictam We 56 Gelasius] In Bb after "Gelasius" (the last word
 in fo. 97vb) the text continues ("loquitur de appellationibus" etc.) as
 opening fo. 99ra 57 interiectis] omitted Fi incriminatis We 59 erraverit]
 erravit Bb 60 quo] omnes leduntur christiani added then cancelled Vc
 scandalizetur ecclesia. Iste ambe (sic) (omitted Ba) cause de se ad omnes
 pertinent christianos quia per duo predicta added We Ba scandalizatur
 (scandalizetur Ox) ecclesia. Iste autem ambe cause ad omnes pertinent
 christianos quia per duo predicta added Vc Ox 61 quamvis] licet We
 64 M] Ly: Mich' Bb Fi An Michael We 65 sibi] sui Ly | opinentur]
 opientur Bb 69 illam] auctoritatem Gelasii Ly 70 quam...causis²]
 omitted Bb 71 absque] sine Ly | transit] transiret We | in rem] omitted
 Fi 73 assereret] asseret | et] vel An 77 enervantes] annullantes We

pro talibus a summo pontifice appellare liceret. Tamen, ut videtur, pro aliis appellare non licet.

80 **Magister:** Dicunt nonnulli quod hic erras aperte, quia si pro maxima heresi licet appellare a summo pontifice, etiam pro minima heresi appellare licebit, quia idem iuris est in magnis et in parvis.

85 Quod Alexander 3us, ut habetur Extra, *De appellationibus c. De appellationibus*, aperte testari videtur, dicens: “*De appellationibus pro causis minimis interpositis volumus te tenere, quod eis, pro quacunque levi causa fiant, non minus est, quam si pro maioribus fierent, deferendum*”. Ubi dicit glosa: “*pro qualibet causa appellatur. ita potest*
90 *quis gravari in parvo sicut in magno, quantitas cause non facit, quare introducta sit appellatio, sed iniquum gravamen, supra eodem c. Ad nostram et infra eodem c. Cum speciali § Porro. Sic etiam in minima re furtum committitur 14 q. ultima c. ultimo*”. Ex hiis colligitur quod si licet a summo pontifice
95 appellare pro maxima heresi, puta si pronuntiaret vel assereret legem christianam esse falsam et malam vel Christum fuisse pseudo-prophetam, licebit pro minima heresi appellare ab ipso. Et consimili ratione, si licet impugnare et accusare papam si diceret legem christianam esse falsam et
100 fidem sarracenorum esse tenendam, licebit etiam impugnare et accusare papam si minimam heresim qualitercunque sacris literis obviantem presumpserit affirmare.

Et per eandem rationem dicunt aperte patere quod si
105 impugnantes et accusantes papam asserentem quod fides christiana est falsa et mala sunt a catholicis defendendi. Impugnantes etiam et accusantes papam de minima heresi quantumcunque latenti sunt a catholicis defendendi.

84 Extra...85 appellationibus²] X. 2. 28. 11 col. 913 89 glosa] *Ibid.*, s.v. minimis 92 c¹...nostram] X. 2. 28. 3 col. 906 | eodem²...93 Porro] X. 2. 28. 61 col. 966 93 14...94 ultimo] C. 14 q. 6 c. 4 (*Fur*) col. 1415

78 liceret] liceat Ly 81 etiam] et Fi An Ly 82 minima] *omitted* Fi 83 magnis...parvis] parvis sicut in magnis Ly | in] *omitted* Bb We 88 si] *omitted* We 89 qualibet causa] quocunque Ww | appellatur] appellante Ly 92 supra] cap. *added* Ly | eodem¹] 4 Ly | §] *omitted* We c. Ly 93 Porro] et *added* We | Sic] Sicut Ly | minima re] minimis rebus We 95 pro] *omitted* Bb 98 si] *omitted* Ly 99 si...101 papam] *omitted* Ly 103 Et] *omitted* Ly | aperte patere] *omitted* Ly 104 impugnantes] etiam *added* Ly | accusantes] accusante Bb 105 est] esset We 106 papam] *omitted* Ly 107 quantumcunque] quacunque Bb | latenti] latente Ly

Discipulus: Ista nimis me urgent, de quibus post opus istud mentem tuam exquiram. Nunc vero dic quomodo ad rationes quibus ostenditur quod a papa appellare non licet respondetur. 110

Magister: Ad primam respondetur quod si papa fiat hereticus, superiorem habet in terris, et ideo ab eo appellare licet, et ita licet impugnare et accusare ipsum.

Ad secundam respondetur quod a iurisdictione pape heretici sunt omnes catholici absoluti. Et ideo a papa heretico licet cuilibet appellare, non ut eximatur a iurisdictione pape heretici, quia non per appellationem sed per apostasiam pape quilibet a iurisdictione sua est exemptus. Licet tamen catholico appellare a papa heretico, quia forte videt quod per appellationem utilius et efficacius papam hereticum poterit impugnare. 115

Si autem papa non errat contra fidem, appellans ab illo falso et inique non est a iurisdictione pape simpliciter et absolute exemptus, sed ad tempus, ut pape innocentia declaretur et calumpniator evidentius convincatur et acerrime puniatur, est habendus pro exempto. Alii autem, nescientes ipsum inique procedere, in favorem fidei christiane et, ut vel pape innocentia declaretur vel eius malitia confundatur, debent talem appellantem defendere, qui, postquam fuerit de iniquitate convictus, debent, ut puniatur acerbe, fideliter laborare. 125

Discipulus: Quid si papa tenuerit aliquam assertionem contrariam veritati catholice quam non tenetur explicite credere, et alius ipsum de tali errore impugnaverit, nunquid talis impugnans a iurisdictione pape est exemptus? 130

Magister: Respondetur quod in hoc casu talis impugnans non est a tota iurisdictione pape exemptus etiam ad tempus, quia in omnibus que non sunt in derogationem

112 primam] 1 Dial. 6.16.38-41 115 secundam] 1 Dial. 6.16.42-52

112 fiat] fieret Ly 114 et¹...licet²] omitted Bb | ita] etiam added We 116 a] omitted Bb 119 a] omitted Bb | sua] ipsius We | tamen] etiam We 120 catholico] omitted Ly | forte] for Bb | videt] debet added An 121 appellationem] apostasiam We 123 errat] erret Ly | illo...124 falso] ipso false Ly 125 ut] et added We 126 acerrime] a crimine Fi Ly 127 puniatur] nec added Ly | exempto] papa enim ne videatur iudex in propria causa in talem appellantem potestatem in preiudicium appellationis exercere non debet added We Vc Ox Ba 128 ipsum] illum Ly | inique] iniquos We 130 qui] ut added Ww 131 debent] debet Fi ut puniatur] puniantur Bb | acerbe] a crimine Fi acerrime An 136 est] erit We

140 impugnationis sue pape sicut prius obedire tenetur. Quantum
 vero ad illa que suam impugnationem impedire valerent, pape
 deberet minime obedire, quia fides catholica est summo
 pontifici preferenda. Imo etiam quelibet minima veritas
 catholica est summo pontifici etiam catholico preponenda. Et
 145 ideo impugnans assertionem pape hereticam contrariam
 veritati quam papa explicite credere non tenetur (et propter
 hoc papa in tali casu non esset hereticus sed catholicus
 reputandus), in nullo deberet obedire pape in preiudicium
 impugnationis sue legitime, licet sibi teneatur in aliis obedire.

150 **Discipulus:** Dic qualiter ad tertiam rationem
 respondetur.

Magister: Dicitur quod ab obedientia pape heretici licet
 recedere, exemplo illorum qui ab obedientia Anastasii 2ⁱ
 laudabiliter recesserunt. Ab obedientia autem pape catholici
 155 errantis contra fidem quantum ad aliquid quod non tenetur
 credere explicite non licet absolute recedere, quamvis
 assertionem suam liceat impugnare. Et si aliquid preciperet
 quod esset in preiudicium impugnationis sue, quantum ad hoc
 non esset obediendum eidem. Capitulum autem dis. 12
 160 *Preceptis* loquitur de papa catholico nichil precipiente quod
 sit in derogationem divini honoris et fidei orthodoxe.

Ad quartam rationem dicitur quod non licet eidem pro
 eadem causa, eodem tempore, absolute appellare ab aliquo et
 ad ipsum. Et ideo qui appellaret a papa pro heresi, non liceret
 165 sibi tunc pro heresi appellare ad ipsum, et si de facto
 attemptaret, esset tanquam sibimetipsi contrarius repellendus.
 Pro diverso autem tempore licet eidem pro eadem causa
 appellare ab aliquo et ad ipsum, et econverso. Unde sepe quis
 appellat ad suum episcopum vel metropolitanum, qui tamen
 170 postea, si senserit se gravatum indebite vel reputaverit
 sententiam datam iniquam, appellat ab ipso. Sic aliquis
 reputans papam catholicum poterit ad ipsum pro causa
 heresis appellare, a quo tamen, si aliquid diffinierit vel
 asseruerit fidei contrarium orthodoxe, sibi appellare licebit.

150 tertiam] 1 Dial. 6.16.53-57 162 quartam] 1 Dial. 6.16.58-64

140 pape] *omitted* Ly 142 deberet] debet Fi An 144 etiam] et Bb
 145 impugnans] impugnantes Ly | pape] *omitted* Bb 146 veritati]
omitted Fi An 148 deberet] debet Ly 149 teneatur] teneantur Bb
 155 quantum] quo Ly 156 recedere] *omitted* Ly | quamvis] licet Ly
 157 si] *omitted* Bb 160 Preceptis] assumptum Ly | catholico nichil]
 heretico super hoc Ly 162 dicitur] respondetur Ly 163 absolute]
omitted We 166 attemptaret] appellaret Ly | sibimetipsi] sibimet Ly
 171 ipso] illo Ly 173 vel] et Ly 174 asseruerit] asseruit Ly

Ad quintam rationem respondetur quod pro aliqua causa 175
temporali appellare ab imperatore liceret, sicut et de aliqua
posset coram populo accusari. Nam et populus posset ex
causa imperatorem deponere, quemadmodum diversa regna
suos reges deposuisse leguntur.

Ad sextam respondetur quod ab illo ad quem sunt 180
omnes cause fidei deferende non est appellandum si non
erraverit contra fidem orthodoxam. Si autem erraverit, licet
appellare ab ipso, et etiam licet eum fortiter impugnare. Et
tali impugnationi est ab omnibus catholicis deferendum, et
tales impugnantes sunt ab omnibus catholicis, quantum 185
congruit cuilibet, defendendi.

Discipulus: Nunquid secundum illos tenentur catholici
talibus impugnationibus summi pontificis adherere?

Magister: Respondetur quod multi tenentur taliter 190
impugnantes papam defendere et impugnationibus eorum
deferre, qui tamen non tenentur eorum impugnationibus
adherere. Quia ad hoc quod aliquis teneatur taliter
impugnantes papam defendere et impugnationibus eorum
deferre, sufficit quod nesciat eos malo zelo papam de heresi 195
impugnare, cum etiam iudex quandoque sciens appellationem
iniquam et falsam debet eidem deferre. Ad hoc autem quod
teneatur quis impugnationibus adherere, requiritur quod sciat
quod talis impugnatio continet equitatem et veritatem. Et ideo
qui sciunt aliquos papam de heresi impugnare, quamvis non
debeant eorum impugnationibus adherere, debent tamen eos 200
defendere quousque causa fuerit terminata, et interim querere
sollicite veritatem, iuxta legem divinam que, ut habetur
Deuter. 13, sic precipit: “*Si audieris in una urbium tuarum
quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum dicentes
aliquos egressi sunt filii Belial ... et averterunt habitatores 205
urbis .. atque dixerunt ‘eamus et serviamus diis alienis’ quos
ignoratis, quere sollicite*” etc. Ex quibus verbis datur intelligi
quod si aliqui asserunt papam vel alium velle fidem

175 quintam] 1 Dial. 6.16.65-70 180 sextam] 1 Dial. 6.16.71-76
203 Deuter 13] Deuteronomy 13:12-14

176 et] etiam Fi An Ly | aliqua] aliquo We 177 populo accusari] papa
appellare Ly 180 sextam] rationem added We 181 deferende]
doferende Ly 183 eum] ipsum We Ly 184 ab] omitted Ly 185 tales]
taliter We 186 congruit] congruerit Ly 191 deferre...impugnationibus]
omitted Ly 193 papam] hereticum added Ly 194 nesciat] nesciant We
196 debet] debeat We Ly 198 continet] continent Bb 201 interim]
iterum Ly 203 precipit] precepit Ly 205 averterunt] everterunt Ww
207 quere...etc] omitted Ly | sollicite] veritatem added Fi An

210 corrumpere orthodoxam, non sunt statim repellendi, nec
continuo cruciandi, vel alias male tractandi, sed prius est
veritas sollicitè indaganda, et per consequens ipsi sunt
interim defendendi.

Capitulum 56

Discipulus: Non modicam apparentiam habere videtur,
et ex auctoritate Deuter. 13 suprascripta videtur trahere
fulcimentum, quod si aliqui, maxime viri literati et hactenus
5 bone opinionis et fame, constanter affirmant et se offerunt
probaturos papam esse pravitate heretica vitiatum vel
irretitum, alii catholici debent in favorem fidei sollicitè
querere veritatem. Ideo ad materiam a qua, ex quo de
appellationibus a summo pontifice et impugnantibus ipsum
10 tractavimus, aliqualiter disgressi videmur, volo reverti, et
diligenter discutere qualiter, si papa fuerit de heresi
diffamatus, debent catholici procedere inquirendo veritatem,
quia sic limpidius inspiciam veritatem.

15 In primis autem cupio scire quid, secundum istos
assertores, catholicis sit agendum si, postquam catholici zelo
fidei christiane accensi inquirere ceperint de papa super
crimine heresis diffamato, papa taliter diffamatus eos totis
viribus molitus fuerit impedire.

Magister: Respondent quod eo ipso quod papa in hoc
20 casu niteretur catholicos impedire ne de ipso inquirerent
veritatem, deberent ipsum magis suspectum habere, eo quod
ostenderet se lucem odire, et quod nollet ad lucem stricti
iudicii venire ne arguerentur ipsius errores. Et propter hoc
deberent magis sollicitè querere veritatem, et auxilium brachii
25 secularis requirere pro inquisitione securius facienda.

Discipulus: Quid si papa nullo modo vellet desistere ab
impediendo eos ne ad inquisitionem procederent?

209 nec] in *added* Ly 210 cruciandi] trucidandi We Vc Ox Ba Fr
212 interim] interea Ly 56,3 et] *omitted* Ly | suprascripta] We Vc Ox
Ba: scripta Bb Fi An Ly 5 affirmant] affirmant Ly | offerunt] offerent
Bb offerant se Ly 6 vitiatum vel] *omitted* We 8 ad] *omitted* Bb primam
added Ly 9 appellationibus] appellantibus We 10 disgressi] digressi Bb
We 11 de heresi] *omitted* Ly graviter *added* We 12 debent] debet An
debeant We 14 In] Im Ly | istos... 15 assertores] istas assertiones Ly
15 zelo] zolo Bb 19 Respondent] aliqui *added* Ly 20 inquirerent]
inquireret Fi 21 deberent] debent We 22 odire] hodire We | stricti]
districti Ly 25 secularis requirere] seculare quirere Bb 26 si] sit We
27 eos] *omitted* Ly

Magister: Respondent quod si non possent catholici aliter ad inquisitionem procedere nisi prius summum pontificem captivarent, ipsum deberent capere et tenere, si potentiam talem possent habere, invocato auxilio brachii secularis. 30

Discipulus: Hic isti videntur contradicere assertioni priori. Nam prius dixerunt quod nulla persona aut collegium habet iurisdictionem super papam de heresi mendaciter diffamatum, licet debeant catholici dubitare an habeant iurisdictionem super ipsum, et ideo teneantur ad inquisitionem procedere faciendam. Nunc autem dicunt quod habent potestatem ipsum capiendi. Potestas autem capiendi nunquam est sine iurisdictione coactiva, ergo sibiipsis contradicunt aperte. 35 40

Magister: Dicunt quod hic ostendis te scripturarum et naturalis rationis intellectum nequaquam habere. Nam potestas capiendi, detinendi, et ligandi nonnunquam ab omni iurisdictione separatur. Nam non solum medicus sed etiam socius, imo etiam subditus et servus, habet potestatem capiendi et ligandi freneticum etiam dominum suum se precipitare volentem, vel in aqua submergere, vel alio modo occidere semetipsum, secundum quod ex verbis beati Augustini, que ponuntur 5 q. 5 c. *Non omnis* et 23 q. 4 c. *Ipsa pietas* et c. *Nimum*, colligitur evidenter. 45 50

Discipulus: Istud exemplum non est ad propositum, quia secus est de aliquo subdito se volente occidere quia perdidit usum rationis, et de papa qui est caput omnium, in quem in nullo casu licet manus inicere violentas. 55

Magister: Male dicis, ut dicunt, cum asseris quod in nullo casu licet in papam manus iniicere violentas, quamvis non liceat in ipsum manus iniuriosas inicere. Nam si papa,

56,28 Respondent...32 secularis] See **Bb**, fo. 100rbm: **casus Jo. 23**. This marginal reference by a later reader clearly refers to the Pisan Pope John XXIII (1410-1415) 34 prius] 1 Dial. 6.15 50 5¹...omnis] C. 5 q. 5 c. 2 col. 1043 | 23...51 pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733 51 Nimum] C. 23 q. 4 c. 37 col. 1747

34 prius] *omitted* Bb | aut] nec We 35 super...heresi] de heresi super papam Ly 39 autem] ipsum *added* We 40 iurisdictione] iurisdictionem Bb | coactiva] *omitted* Ly 44 detinendi] detinandi Fi | detinendi...47 capiendi] *omitted* Ly | et] *omitted* We 46 habet] habent We 47 etiam] We: et Bb Fi An Ly 50 omnis] omni Ly 51 Nimum] Minimum Ly evidenter] ad omnes in caritate existentes pertinere *added* Ly 52 est ad] a Bb 55 in²] *omitted* We 56 dicunt] videtur Fi An 58 liceat] licet Ly Nam] *omitted* Ly

60 sive effectus freneticus aut aliter alienatus a sensu, vel,
 causa quacunq[ue] vellet seipsum occidere, semetipsum de
 muro precipitando vel aliter, violenter esset tenendus. Si
 etiam esset in aliqua domo quam quis sciret certissime
 65 ruituram, et ille sibi prenuntiaret domum ruituram, si papa
 nollet credere nec exire, papa in hoc casu esset extrahendus
 invitus, et ita manus violenta esset inicienda in papam. In
 pluribus etiam aliis casibus licite posset quicumq[ue] servus
 manus inicere violentas in papam, ipsumq[ue] ligare et fortiter
 detinere.

70 Et ita manifeste potestas capiendi, ligandi, et detinendi
 ab omni iurisdictione poterit separari. Non enim per frenesim
 pape vel alterius, vel voluntatem occidendi seipsum, tribuitur
 alicui iurisdictione super volentem seipsum occidere, et tamen
 75 tunc habet etiam servus potestatem capiendi, ligandi, et
 detinendi etiam papam.

Discipulus: Cogor concedere quod potestas capiendi,
 detinendi, et ligandi ab omni iurisdictione poterit separari,
 sed hoc non accidit nisi quis velit seipsum occidere.

59 vel] non Ly 63 esset] omitted Fi An | quis] qui Fi 64 prenuntiaret]
 pronuntiaret Ly | si papa] sed papam Bb sed papa We 65 casu] omitted
 Bb Fi An 66 papam] ipsum We 70 ita] patet added Ca Fr Ax Es Di To
 Ba | manifeste] quod added Fr Ax Es Di To Ba | capiendi ligandi]
 ligandi capiendi Lb Vc Ox ligandi et capiendi Vd La Un Fr Ax Es To
 ligandi] omitted Ly Vg Va Pc Pa Ko 71 poterit] potuit Va | separari]
 separare Bb | Non...72 alterius] Non per frenesim vel alterius Vb
 72 pape...voluntatem] vel per aliam infirmitatem volenti Pb Ar
 alterius] ali' We | vel voluntatem] volentis Ly | voluntatem] Na Bb Fi
 We (voluntatem) Vc Vg Pa Pc Ko Vd La Lc Un Fr Es To Di Ba:
 voluntate An Ce Sm Ax violentam Ox | occidendi] occidi Ly Sm
 occidere Pc Pb Ar | seipsum] se Fr Ax Es To Di Ba | tribuitur] tribuit
 Ox 73 super] supra Ly Va | volentem] volente Ca La Lc Un
 volentem seipsum] valentem se Sm | seipsum] se Ly | et] omitted Ca
 Vd La Lc Un Fr Ax Es To Di Ba | et...74 potestatem] omitted Ar
 74 habet...servus] etiam servus habet Fr Ax Es To Di Ba Lb² | capiendi
 ligandi] ligandi, capiendi We Vc Ox Ba Ca Vd La Lc Un | et] omitted
 Ar Un 75 etiam] omitted Vd Fr Ax Es To Di et etiam Ar 76 Cogor]
 omitted Ar 77 detinendi] omitted Bb | detinendi...ligandi] ligandi et
 detinendi Ly Pc Fr Es To Di Ba | separari] seperari Ax Magister added
 Vd 78 sed] licet Ax et Pa Fr | hoc] omitted Lc Es To | nisi] quando
 added La Fr Es To Di Ba | velit] vult Fr Ax Es Di Ba se vult To
 occidere] interficere Pb

Magister: Quid si papa vellet absque nece in seipsum manus inicere, oculosque proprios eruere, aut manus vel pedes abscidere? 80

Discipulus: Etiam tunc posset licite ab alio absque iurisdictione ligari.

Magister: Si papa vellet alium occidere sine causa, nunquid illi liceret vim vi repellere absque iurisdictione? 85

Discipulus: De hoc vellem scire quid predicti assertores dicant.

Magister: Dicunt quod liceret saltem regi vel laico vim vi repellere, et tamen per talem repulsam iurisdictionem super papam repellens vim vi minime obtineret. 90

Discipulus: Non adducunt exempla nisi ubi imminet mors corporalis vel saltem lesio gravis.

Magister: Si licet pro morte corporali (imo pro gravi iniuria corporali) propria et aliena vitanda manus inicere violentas in papam absque iurisdictione, multo magis pro morte spirituali multitudinis fidelium vitanda licebit in casu manus inicere violentas in papam. 95

Consimili enim modo arguendi arguit beatus Augustinus ad probandum quod licet in hereticos exercere vindictam, ut

79 Magister] **Ideo quero** Fr Ax Es To Di Ba Pa² Lb² **Discipulus** Vd La omitted Ca Lc | nece] voce To 80 manus¹] violentas added Fr Ax Di Ba Lb² violontas added To | manus¹... proprios] iniceret manus violentas oculos sibi volens Es | oculosque] oculos Sm Ly Vb Pb Lb Ar Di Ba oculos quoque Fr | proprios] omitted Ly Vb Pb Lb Ar Di Ba ipsos Vg Va Ko | aut] et Ce | aut... vel] vel manus aut Na Sm Ca La Lc Un Vd Fr Ax Es To Di Ba 81 abscidere] **Bb Fi An We** (absidere) Vc Ox: abscindere Na Sm Ly Va Pa Pb Pc Lb Ko Ar Ca Un Vd Fr Ax Es To Di Ba abscindere etc. La 82 Discipulus] **Magister** Ca La Lc Un Vd Fr Ax Es To Di Ba Pa² Lb² | Etiam] omitted Fr Ax Es To Di Ba Lb² Et Sm Etiam... 84 Magister] *Certainly written in the bottom margin of We fo. 96r (tiny remnants are visible), but cut during the binding process.* posset] potest Ax To Ba possit Ko | licite] aliquis added Vg Va Pa Pc Ko | alio] illo Ar 84 Magister] **Discipulus** Ca La Lc Un Fr Ax Es To Di Ba Pa² Lb² Quid added We Fr Ax Es To Di Ba Pa² Lb² | sine] absque Es To | sine causa] omitted Va 85 illi] ei Ko 86 Discipulus] omitted Pa La Un Vd Fr Ax Ex To Di Ba Magister (?) Lc | De] ad Ca Lc | hoc] enim added Fr Ax Es To Di Ba | vellem] vellet Va 88 liceret] in casu added Pb Ar | liceret saltem] ligeret saltim **Fi An** saltem liceret Na Sm Va Pa Pc Lb Ca La Lc Un Vd Fr Ax Es To Di Ba | regi] recti Ko | vel] et We Vc Ox 90 repellens] repellendi Ly 91 adducunt] addunt Bb ubi] x¹ (Christi?) Bb | imminet] ipsi immineret Ly 94 vitanda] fidelium vitanda Ly 95 iurisdictione] speciali multitudinis fidelium added Ly 96 multitudinis fidelium] omitted Ly

100 habetur 23 q. 4 c. *Ipsa pietas*, fundans se in isto medio:
 ‘omne quod debemus impendere hominibus pro morte eorum
 temporali vitanda, debemus eisdem impendere pro morte
 eterna vitanda’, dicens in hec verba: “*Quid igitur de opere*
 105 *misericordie quod, pro vita eterna adipiscenda et pena eterna*
vitanda, hominibus deberemus impendere, iudicandum est, si
pro salute ista, non solum temporali sed etiam brevi et ad
tempus exiguum liberanda, sic nos subvenire hominibus ratio
vera et benigna compellit”. Ex quibus verbis et processu
 110 *Augustini ibidem, ubi per multa probat exempla quod*
debemus etiam illos qui minime sunt de iurisdictione nostra
liberare a morte invitos et in eos manus inicere violentas pro
morte vitanda, colligunt isti quod si pro vitanda morte pape et
alterius licet manus inicere violentas in papam, ipsumque
 115 *captivare, tenere, et ligare, multo fortius licebit in casu pro*
morte spirituali vitanda ipsius pape et aliorum, et pro vita
eterna adipiscenda, salvandoque grege dominico, manus
inicere violentas in papam ipsumque ligare fortiter et tenere.

Discipulus: Videtur apparens, si constaret papam velle
 spiritualiter corrumpere orthodoxos, quod captivari posset et
 120 teneri. Sed propter infamiam facti, de qua non constaret quod
 non esset falsa, non esset hoc agendum.

Magister: Non dicunt isti quod propter infamiam papa
 captivari deberet, sed asserunt quod si patenter impediret
 inquisitionem debitam fieri de ipso, pro salute totius
 125 christianitatis deberet detineri per illos qui tantam haberent
 potentiam temporalem, nec essent detinentes excommunicati.
 Sicut nec illi sententiam excommunicationis incurrerent, qui
 detinerent papam volentem seipsum vel alium innocentem
 absque causa occidere. Absque enim temeritate vel dolo, non
 130 incidit quis in canonem propter iniunctionem manuum in
 papam vel alium clericum.

Discipulus: Violentia non videtur esse sine temeritate
 vel dolo.

100 23...pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1735

103 dicens] dicit Ly 104 quod] *omitted* Ly | adipiscenda...eterna²
omitted Bb 105 deberemus] debemus We *omitted* Bb Fi An Ly
 107 liberanda] liberandam Bb Fi An 108 compellit] compellitur Bb
 111 et] etiam We 112 morte²] corporali *added* Fi An | pape] papa Bb
 Fi Ly 115 aliorum et] alterorum Ly 118 Discipulus] *Istud added* Ly
 119 captivari] capi Ly 120 facti] falsam Ly 121 esset¹] esse Bb
 falsa...esset²] *omitted* Bb 126 potentiam] potestatem Ly
 128 detinerent] detineret Ly

Magister: Respondent quod potes equivocare de vocabulo ‘violentie’, et aliter uti vocabulo quam ipsi accipiant. Ipsi enim accipiunt ‘injectionem manuum violentam’ pro omni iniectione manuum in invitum. Et sic constat quod iniectio manuum violenta in aliquem potest esse caritativa, absque omni temeritate et dolo.

135

Capitulum 57

Discipulus: Ex quo, secundum istos, de papa super crimine heresis diffamato catholici habent inquirere, et ipsum etiam captivare si propter resistantiam eius aliter non possunt procedere ad inquisitionem faciendam, peto ut dicas ad quos, secundum istos assertores, spectat inquisitio supradicta.

140

5

Magister: Dicunt quod spectat ad illos catholicos ad quos spectaret pape punitio, si esset in heresi manifesta deprehensus.

Unde, ut dicunt, predicta inquisitio primo et principaliter spectaret ad universalem ecclesiam, si essent ita pauci catholici quod omnes convenirent in unum vel possent leviter convenire.

10

Secundo, pertineret ad concilium generale quod vicem gerit universalis ecclesie.

15

Tertio, si nec universalis ecclesia conveniret in unum, nec generale convocaretur concilium, spectaret ad diocesanum in cuius diocesi moraretur papa, cum consilio vicinorum episcoporum si esset necesse.

Si autem diocesanus negligeret, pertineret ad sedem vel clerum ubi papa moraretur.

20

Si vero omnes clerici essent dampabiliter negligentes, talis inquisitio spectaret ad laicos.

Capitulum 58

Discipulus: Video quod isti proportionabiliter dicunt de inquisitione facienda de papa super heresi diffamato sicut dicunt de punitione pape in manifesta heresi deprehensi. Ideo

134 potes equivocare] equivocas Ly 135 aliter] vis added Ly 136 Ipsi] Episcopi Ly 57,2 de...super] super papa de Ly 3 heresis] heresi Ly 6 inquisitio] facienda added Fi Ly 7 spectat] spectant Ly 8 manifesta] manifeste We Ly 12 quod omnes] omitted Fi An | convenirent] convenissent Fi An We 15 gerit] tenet Ly 16 ecclesia] omitted Bb nec concilium generale added We 17 nec...concilium] vel convocaretur We | convocaretur] convocatur Bb 19 vicinorum] viciorum Bb 58,1] 56 An Fi (corrected to 58 in Fim) 2 proportionabiliter] proportionaliter Fi We proporna^r An

5 istam materiam censeo differendam quousque investigavero
 quis debet punire papam qui manifeste deprehenditur in
 heresi. Nunc autem dicas propter quam infamiam, secundum
 istos, est de papa inquisitio facienda.

10 **Magister:** Ut ad tuam interrogationem perfecte
 respondeant, distinguunt. Quia aut fama est orta a certis
 personis, providis et discretis, integre opinionis et fame, ante
 infamiam pape nolentibus papam accusare de heresi, aut est
 orta ab incerto auctore, vel a certo auctore nolente contra
 papam inscribere sed denuntiare volente. Si primo modo,
 15 dicunt quod est omnino procedendum ad inquisitionem nisi
 papa sponte se velit iudicio bonorum virorum submittere. Si
 autem orta est fama ab incerto auctore, vel auctore certo
 denuntiare volente, et non est tanta infamia quin absque
 scandalo ecclesie et periculo fidei valeat tolerari aut etiam
 20 dissimulari, non videtur quod sit ad inquisitionem
 procedendum. Aliter de necessitate salutis tenetur ille cuius
 interest, et potest, diligenter inquirere veritatem.

Discipulus: Dic quomodo, secundum istos, procedere
 debet iudex iuxta primum membrum.

25 **Magister:** Dicunt quod cum aliquis vult papam de
 heresi accusare, illi qui esset iudex pape in heresi deprehensi
 debet suam intentionem exprimere, quam iudex, quicumque
 sit ille, sive ecclesiasticus sive laicus, debet diligenter
 examinare. Et si invenerit ipsum ad accusandum idoneum,
 30 denuntiet pape quod de heretica impetitur pravitate, rogando
 eundem quod iudicio eligendorum iudicum se submittat,
 exemplo sanctorum patrum qui pro minoribus criminibus se
 aliorum iudicio subiecerunt. Quod si papa de sua confidens
 innocentia pro omni scandalo amovendo consenserit facere,
 35 eligantur iudices a papa et accusare volente, qui secundum
 iustitiam sine personarum acceptione procedant.

Si autem papa noluerit quoquo modo submittere se
 iudicio, ille qui esset iudex pape manifeste in heresi

5 censeo] ceseo Bb 6 deprehenditur] deprehenderetur We | in] de Ly
 7 propter] per Fi An 8 papa] *omitted* Bb 10 Quia] Quod Ly
 12 nolentibus] We: volentibus Bb Fi An Ly | est] *omitted* Bb 13 vel...
 nolente] volente Ly 14 sed] seu Ly 17 vel auctore] *omitted* Bb
 auctore²] *omitted* Ly 18 et] *omitted* Bb 20 dissimulari] et *added* Bb
 25 Dicunt] *omitted* Bb 26 accusare] tunc *added* Ly | illi] ille Bb Ly
 27 quam] quem Bb 28 sive¹] *omitted* Bb 29 invenerit] inve¹ Fi An
 invenit Ly 30 denuntiet] denunctiet We | impetitur] impeditur Ly
 pravitate] pravitate We 31 eundem] eum Ly | iudicum] *omitted* Ly
 32 exemplo] ex Bb

deprehensi, si habet tantam potentiam temporalem vel habere potuerit, ratione dubii, quia dubitatur an sit de iurisdictione iudicis supradicti, citet eundem et tandem, si potuerit, compellat papam sibi respondere. 40

Discipulus: Ista narratio multos includere videtur errores. Talis enim processus non est circa aliquem alium a papa habendus, ergo nec circa papam. 45

Item, quomodo potest quis citare papam qui non est iudex pape?

Amplius, non videtur quod papa teneatur se iudicio cuiuscunque submittere.

Rursus, talis processus non videtur in legibus prefinitus. 50

Quare temere isti talem modum procedendi prefigunt.

Magister: Iestas obiectiones et multas alias isti assertores faciunt contra seipsos, respondentque ad ipsas, dicentes primo ad ultimam, quod non intendunt alicui formam procedendi circa papam prefigere, sed quia papa superiorem in causa heresis, quamdiu manet papa, non habet, et qualiter sic proceditur circa papam contra quem apparet legitimus accusator de heresi in legibus minime invenitur, ne papa contra fidem errare possit insolenter et catholicos secum trahere in errorem, oportet modum aliquem specialem, rationi consonum, non verbis legum totaliter innitentem nec ab intellectu legum penitus discrepantem, circa accusationem summi pontificis invenire. Quemadmodum, si regnum aliquod ex causa rationabili regem suum vellet compellere in iudicio coram populo respondere, cum in legibus regnorum de hoc casu nichil penitus caveatur, oporteret modum aliquem specialem excogitare qui esset in tali casu servandus. 55 60 65

Modus autem superius recitatus de papa quem cupit aliquis idoneus accusare rationabilis istis apparet, quare videtur illis quod modus predictus circa papam congrue poterit observari. Nec tamen invident cuicunque qui modum magis rationabilem cogitare valebit. Et forte in aliquo casu, propter aliquas circumstantias, non esset predictus modus 70

39 habet] habeat Ly | potentiam] potestatem Fi Ly 41 potuerit] poterit We 44 circa] contra We 45 circa] contra We 46 quis] aliquis Ly 54 alicui] aliquam Fi Ly 55 circa] contra Fi An We | sed] omitted Fi An | quia] si added Fi An 57 sic...circa] procedendum sit contra We circa papam] omitted Bb | quem] quam Bb 58 ne] contra added Fi 62 legum] omitted Ly | circa] contra We 65 cum] quia Ly 66 caveatur] teneatur Bb habetur Ly | oporteret] oportet Fi An 67 specialem] rationabilem added We 68 recitatus] recitatur Fi An 72 cogitare] excogitare Ly

75 usquequaque servandus, nec forte propter potentiam et
auctoritatem pape poterit dari modus certus in omni casu
servandus.

80 Per hoc dicunt quod male arguis cum dicis ‘talis
processus non est tenendus circa alium a papa ergo nec circa
papam’. Nam circa papam, quia non constat quod habet
superiorem in hac causa, eo quod non constat ipsum esse
hereticum, necesse est aliquid speciale servare et modo
speciali procedere.

85 Cum vero dicis quod nullus potest citare papam qui non
est iudex pape, respondent quod quia non solum qui est in rei
veritate iudex alicuius, sed etiam qui dubitatur esse iudex
potest ipsum citare, ideo potest quis citare papam quando
probabiliter dubitatur an sit iudex eius.

90 **Discipulus:** Nemo debet dubitare se esse iudicem pape,
quia debet esse certus quod non est iudex pape antequam de
heresi vincatur.

95 **Magister:** Respondetur quod quamdiu non apparet quis
idoneus qui vellet accusare papam, nec est graviter
diffamatus, debet quilibet esse certus se non esse iudicem
pape. Quam cito autem apparet accusator idoneus de quo
presumitur quod bono zelo papam accusare proponit, vel
papa est de heresi graviter diffamatus ita ut talis diffamatio
convenienter dissimulari non possit, quicumque esset iudex
pape (si papa esset manifeste in heresi deprehensus) posset
probabiliter dubitare se esse iudicem pape. Postquam autem
100 papa esset aperte in heresi deprehensus talis non debet
dubitare sed debet esse certus se esse iudicem olim pape. Non
ergo in hoc casu quilibet debet esse certus se non esse
iudicem pape, imo potest probabiliter dubitare papam ex suo
delicto esse effectum de iurisdictione sua, et propter
105 dubitationem probabilem habet potestatem in iure citandi
ipsum.

Discipulus: Quid si non audet citare ipsum, scilicet
papam?

74 forte] *omitted* Fi An | potentiam et] potestatem vel Ly 75 omni] hoc
Fi 77 Per] Propter Ly | cum dicis] *omitted* Ly 78 circa?] contra We
79 Nam...papam?] *omitted* Bb Ly | quod] non *added* Bb Fi An Ly
83 vero] ergo We 84 quod] *omitted* Ly 86 quis] ipsum *added* Fi An
89 de...90 heresi] *omitted* Ly 91 Respondetur] Videtur Ly | quis]
aliquis We 92 vellet] velit We 96 ut] quod Ly 97 possit] potest Ly
98 posset... 100 deprehensus] *omitted* Bb 101 se... pape] quod est iudex
pape Ly 104 propter] talem *added* We 105 in] de We 107 ipsum
scilicet] *omitted* We | scilicet] id est Ly

Magister: Dicitur quod si principes et potestates ac clericus et laici causam Dei negligenter, et favor pape indebitus ita multitudinem occuparet quod papa nec ad submittendum se iudicio nec ad respondendum quomodolibet induci vel cogi valeret, non restaret illis qui eum de iure citare deberent nisi dolor et gemitus, essetque eis servandum consilium beati Augustini quod dat catholicis quando peccans habet multitudinem sociam, qui, libro secundo contra epistolam Parmeniani, ut recitatur 23 q. 4 c. *Non potest*, ait: “*Non potest esse a multis salubris correctio, nisi cum ipse corripitur, qui non habet sociam multitudinem. Cum vero idem morbus plurimos occupaverit, nichil aliud restat bonis quam dolor et gemitus*”. Et infra: “*Revera cum contagio peccandi multitudinem invaserit, divine discipline severa misericordia necessaria est. Nam consilia separationis et inania sunt, et perniciose atque sacrilege, quia impia et superba sunt, et plus perturbant infirmos bonos quam corrigant animosos malos*”. Et infra: “*Turba autem iniquorum, cum facultas est in populis promendi sermonem, generali obiurgatione ferienda est et maxime si occasionem atque opportunitatem prebuerit aliquod flagellum de super Domini, quo eos appareat pro suis meritis vapulare*”.

Sic, si contra papam appareat idoneus accusator vel ipse fuerit de heresi graviter diffamatus, si multitudo sibi favet ut nec induci vel cogi possit in iudicio comparere, nichil aliud accusatori illique qui esset iudex suus si esset manifeste in heresi deprehensus et aliis bonis catholicis restaret quam dolor et gemitus. Tunc enim citatio et accusatio essent inanes et tamen non solum occulte sed etiam publice, cum facultas haberetur absque perturbatione bonorum, essent fautores pape graviter increpandi et modis omnibus inducendi ut laborarent

58,117 23...potest¹] C. 23 q. 4 c. 32 col. 1743

109 Dicitur] *omitted* Bb Respondetur We Respondent Ly | et potestates] *omitted* Bb 113 valeret] posset Ly 114 essetque] et esset Ly 115 peccans] potestas Ly 116 sociam] sociorum Ly | qui] in We 117 Parmeniani] Permeniani Bb An Permeniam Ly | ait] enim *added* We | ait...potest²] *omitted* Bb 118 ipse] ille We 120 dolor] color Bb 122 severa] vera Ly 123 necessaria] necessa An | separationis] reparationis We | et] *omitted* Fi An We | sunt] istis *added* Ly 124 sunt] *omitted* Ww 127 populis] propriis Bb 128 est] *omitted* Bb Fi An We | atque] adque We 129 aliquod...super] *omitted* Ly | Domini] Deo Bb Fi An Ly | quo] qua Ly 131 ipse] pape Bb 132 favet] faveret Ly 133 comparere] parere Ly 134 illique] illius Ly 137 facultas] faculta Bb

140 fideliter, quantum liceret pro officio cuiusque, quatenus in
favorem fidei christiane papa iudicio se submitteret, vel illi
qui esset iudex suus si esset manifeste in heresi deprehensus
respondere cogere.

145 Cum autem dicis quod papa non tenetur se submittere
iudicio cuiuscunque, respondent quod in casu, pro scandalo
evitando et veritate catholica declaranda et exaltanda ac pro
communi utilitate procuranda tenetur papa de necessitate
salutis se iudicio inferiorum submittere.

Capitulum 59

Discipulus: Pande rationem eorum quare, si apparet
accusator idoneus, papa tenetur de necessitate salutis se
iudicio inferioris vel inferiorum suorum submittere.

5 **Magister:** Non putes quod ipsi intendunt dicere papam
in omni casu ad voluntatem cuiuslibet se debere submittere
iudicio aliorum. Sed volunt quod absque causa rationabili
papa non debet iudicium recusare quando ex submissione sua
10 declararetur veritas et iustitia. Et talis submitio nullum sibi
spirituale preiudicium generaret, et accusantis zelus vel
malitia panderetur.

Ad hoc autem dicendum tali ratione moventur. Utilitas
propria et communis sunt preferende malitie proprie et aliene
omnique utilitati proprie temporali. Nam multorum utilitas
15 preferenda est utilitati unius, ut habetur 7 q. 1 c. *Scias*, et 8 q.
1 c. *In scripturis*, et 25 q. 1 c. *Que ad perpetuam*. Ergo multo
fortius utilitas propria et communis preferende sunt utilitati
proprie, et multo magis preferende sunt malitie proprie et
aliene. Sed papa quem accusator idoneus vult de heresi
20 accusare, submittendo se iudicio catholicorum, procurat
utilitatem propriam et communem, quia procurat
declarationem veritatis et iustitie que est utilitas propria et

59,15 7...Scias] C. 7 q. 1 c. 35 col.1101 | 8...16 scripturis] C. 8 q. 1 c.
9 col. 1125 16 25...perpetuam] C. 25 q. 1 c. 3 col. 1897

140 cuiusque] cuiuscunque Fi An cuiuslibet Ly 141 vel] omitted Ly
illi] ille Bb illius Ly 142 manifeste] manifestus Ly 144 dicis] omitted
Bb 59,2 Pande] Ostende Ly | apparet] appareat Ly 4 inferioris vel]
omitted We Ly 5 intendunt] intendant An Ly 6 casu] et added We
8 debet] omitted Bb 9 declararetur] declaretur Ly | nullum sibi] We Vc
Ox Ba: nullius Bb Fi An nulli Ly 11 malitia] malitiam We 12 moventur]
nam added We | Utilitas] et added Bb 14 proprie] pape Ly 16 1¹]
omitted Bb | 1²] 3 Ly 18 magis] fortius Ly 20 submittendo]
submittende Bb | iudicio] aliorum scilicet added We

communis. Et hec utilitas propriam utilitatem non impedit.
Ergo papa ad hoc tenetur in hoc casu de necessitate salutis.

Hoc enim faciendo, si est innocens, ab omni impetitione
super crimine falso liberat semetipsum accusantisque
malitiam vel innocentiam manifestat, et veritatem exaltat ac
bono exemplo sibi subiectos edificat universos, dum ex zelo
veritatis et iustitie suorum inferiorum iudicium non recusat.
Si autem papa est reus, multo magis tenetur se submittere
aliorum iudicio vel sponte renunciare papatui. Quia absque
periculo anime non potest papatui presidere, eo quod omnis
hereticus publicus et occultus est omni ecclesiastica dignitate
privatus.

Discipulus: Ista assertio videtur probabilitate carere
quia per predictam rationem papa pro omni iniuria quam
faceret alicui et pro omni excessu teneretur se subdere
aliorum iudicio. Si enim pro crimine falso teneretur se
subdere iudicio aliorum, multo fortius pro vera iniuria et vero
excessu se subdere iudicio teneretur. Sed hoc constat esse
falsum et per verba Augustini evidenter convincitur, qui in
libro De vita clericorum, ut recitatur dis. 86 c. *Quando*,
asserit manifeste quod cum prelatus corrigendo subditos suos
modum excedit, ab eo nequaquam exigitur ut veniam a
subditis exoptulet. Ergo multo magis si papa de crimine
falso impetitur non est necesse quod inferiorum suorum
iudicio se submittat.

Magister: Ad hoc respondetur quod non est simile de
iniuriis, et nonnullis aliis criminibus, et de heresi, quia iniurie
et alia crimina multa papam reum non deponunt, potestque
papa aliter satisfacere passis iniuriam et de suis scandalizatis
excessibus quam se alicuius iudicio submittendo, et ideo,
quando hoc potest, non tenetur se submittere iudicio alicuius.
Sed crimen heresis papam de papatu deponit ipso facto, et
ideo, si non potest aliter satisfacere accusare volenti et
scandalizatis de ipso nisi se submittendo iudicio, ad hoc de
necessitate salutis astringitur. Et consimiliter dicunt quod si
papa de aliqua iniuria vel alio excessu non aliter posset
satisfacere illi vel illis cui vel quibus tenetur quam se

23 utilitatem] *omitted* Fi An 25 enim] autem Ly 30 autem] ergo Ly
37 teneretur] tenetur Ly | subdere] *omitted* Bb 38 crimine] mine Bb
42 c Quando] ubi Ly 44 eo] We Ba Fr: eis Bb Fi An Ly 45 magis]
fortius Fi An 46 impetitur] impeditur Ly | suorum] *omitted* Ly 53 hoc]
omitted Ly | potest] *omitted* Fi | submittere] subdere We
56 submittendo] submittat Ly 58 alio] aliquo Ly 59 tenetur] teneretur
We

60 submittendo iudicio, ad hoc esset de necessitate salutis
 astrictus. Si vero papa se nullius subdendo iudicio possit
 satisfacere ipsum de heresi accusare volenti et aliis
 scandalizatis de ipso, poterit alium modum tenere.

65 Ad Augustinum dicitur quod prelatus qui in corrigendo
 modum excedit aliter potest satisfacere subditis quam ab eis
 veniam postulando, et ideo non exigitur de ipso ut veniam
 postulet ab eis.

Discipulus: Quomodo secundum istos posset papa
 satisfacere accusare volenti nisi subderet se alicuius iudicio?

70 **Magister:** Respondetur quod sepe potest negativa
 probari. Et ideo si esset talis casus quod contrarium illius
 quod accusare volens intendit posset papa probare, sufficeret
 pape talem negativam probare. Nec tunc teneretur se subdere
 alicuius iudicio.

75

Capitulum 60

Discipulus: Puto quod intelligam istorum in hac parte
 sententiam. Sed queso, indica michi quid isti dicant agendum
 si papa se sponte iudicio arbitrorum submiserit, et accusator
 5 in probatione defecerit, an scilicet papa teneatur se purgare.

Magister: Dicunt quod si papa apud bonos et graves est
 enormiter de heresi diffamatus, ita quod grave scandalum
 apud catholicos est exortum, ipse de necessitate salutis se
 purgare tenetur si aliter suam famam recuperare non potest.
 10 Si autem taliter non est diffamatus, ad purgationem minime
 obligatur.

Discipulus: Pro primo membro si habent aliqua motiva
 profer in medium.

15 **Magister:** Dicta assertio pluribus rationibus videtur
 posse probari. Quarum prima talis est. Qui famam suam
 integram et illesam servare tenetur, si potest, etiam ipsam
 famam, si absque culpa sua vel etiam ex negligentia lesa est
 vel perdita, de necessitate salutis recuperare et restaurare, si
 potest, astringitur. Sed papa de necessitate salutis, si absque
 20 crimine potest, tenetur famam suam illesam et integram
 custodire. Igitur si fama pape ex aliquo casu lesa est vel

60 ad hoc] adhuc Ly **61** possit] *omitted* Bb **63** de ipso] *omitted* Fi An
64 dicitur] dicunt We Ly | corrigendo] corripiendo Ly **66** de] ab We
67 postulet] expostulet Fi deposcat We **71** probari] *omitted* An | talis]
omitted Bb **73** negativam] negatiam Bb | Nec] Quia We | teneretur]
 tenetur Ly **60,3** dicant] iudicant Ly **9** suam] *omitted* Fi An **12** habent]
 habes Ly **16** etiam ipsam] ipse We **17** famam] *omitted* Ly | ex] e Bb
18 recuperare] reparare Ly tenetur *added* Fi

perdita et ipse est immunis, de necessitate salutis, si potest, famam suam recuperare vel restaurare et reintegrare tenetur. Et per consequens si non potest aliter quam se purgando hoc facere, se purgare legitime de necessitate tenetur. Maior videtur evidens. 25

Minor probatur auctoritate Augustini qui, ut legitur 12 q. 1 c. *Nolo*, ait: “*Nolo ut aliquis de nobis inveniatur male vivendi occasionem. Providemus enim bona, ut ait Apostolus, non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Propter nos conscientia nostra sufficit nobis, propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis. Due res sunt conscientia et fama. Conscientia necessaria est tibi, fama proximo tuo. Qui confidens conscientie sue negligit famam suam crudelis est*”. 30 35

Item, Gregorius, ut habetur 11 q. 3 c. *Non sunt audiendi*, ait: “*Non sunt audiendi, sive viri sancti sive femine, qui quando reprehensa in aliquo negligentia sua, propter quam fit ut in malam veniant suspensionem, unde suam vitam longe abesse sciunt, dicunt coram Deo sufficere sibi conscientiam, existimationem hominum non solum impudenter, verum etiam crudeliter contempnent, cum occidant animas aliorum*”. Et infra: “*Proinde quisquis a criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi benefacit, quisquis autem etiam famam, et in alios misericors est. Nobis enim necessaria vita nostra est, aliis fama nostra*”. 40 45

60,27 12...28 Nolo¹] C. 12 q. 1 c. 10 col. 1282 29 ut...Apostolus] 2 Corinthians 8:21 36 11...audiendi] C. 11 q. 3 c. 56 col. 1245

24 hoc...25 facere] famam suam recuperare vel reintegrare We Vc Ox
 25 necessitate] salutis added Vc Ox Vd Ba Fr [In An an apparently different script (which however could simply be a minimalized version of script 1) continues with “necessitate” etc. (fo. 70ra line 23) and completes the rest of fo. 70ra. A different script (script 2) continues at fo. 70rb line 1 (“debet papa”) | tenetur] garbled An 28 nobis] Ly: vobis Bb Fi An We
 29 Providemus] Providimus Fi | enim] etiam Bb Fi An 30 omnibus] omitted We 31 sufficit] necessaria est Ww | nobis] omitted Bb Ly
 32 fama nostra] famam nostram We | pollui] polluiꝫ Fi | vobis] nobis Ww 33 fama] bona added Ly 36 c...37 ait] omitted Ly 37 sancti] omitted Bb Fi Ly 38 quando] non Fi An | reprehensa...sua] reprehenduntur in aliqua negligentia Ww | propter] per Ly 39 veniant] veniat Fi 40 sciunt] Ly: sciant Bb Fi An We | conscientiam] puram added Ww 42 occidant] Ly: occidunt Bb We occidunt Fi An 43 Proinde] Provide Fi Ly | atque] adque We 45 autem] omitted Fi Ly | et in] We: omitted Bb Fi An Ly | alios] aliis Ww 46 nostra²] We: omitted Bb Fi An Ly

Ex hiis aliisque quam pluribus colligitur evidenter quod
 quilibet christianus quantum in ipso est famam suam servare
 debet illesam. Ergo potissime ad hoc summus pontifex
 50 obligatur, quia ad illa que sunt de iure nature et ad utilitatem
 proficiunt aliorum non minus quam alii est astrictus. Et ex
 hoc evidenter infertur quod famam suam si lesa est vel
 perdita, si non potest aliter, per purgationem restaurare debet.

Secunda ratio est hec. Non minus debet papa satisfacere
 55 bonis et modestis apud quos de heresi graviter infamatur
 quam detractoribus malivolis et malignis, teste beato
 Gregorio qui, ut habetur 11 q. 3 c. *Inter verba*, ait: “*Quid*
enim, si homines non laudant et conscientia nostra liberos
nos esse demonstraret”. Et infra: “*Quid enim aliud*
 60 *detrahentes faciunt, nisi in pulverem sufflant, et in oculos*
suos in terram excitant, ut unde plus detractionis perflant,
inde magis nichil veritatis videant? Vocandi tamen sunt etiam
ipsi et tranquille admonendi, eisque satisfieri omnibus modis
 65 *debet, scientes quod de iudeis Veritas dicit: ‘ne forte*
scandalizemus eos’”. Ex quibus verbis patenter habetur quod
 innocens, a detractoribus malivolis et malignis mendaciter
 diffamatus, ipsis modis omnibus satisfacere debet. Ergo
 multo magis sive fortius si papa apud bonos et honestos est
 de heresi graviter, licet mendaciter, diffamatus, eis modis
 70 omnibus, et per consequens, si non potest aliter, se purgando,
 satisfacere debet.

Tertia ratio est hec. Papa non minus quam alii peccatum
 mortale vitare tenetur. Sed qui diffamatus de crimine recusat
 se purgare, cum non potest suam innocentiam aliter declarare,
 75 incurrit peccatum mortale, cum hoc sit scandalizare pusillos

57 11...verba] C. 11 q. 3 c. 55 col. 1243 64 Veritas dicit] Matthew
 17:26

47 quam] *omitted* We | pluribus] plurimis Ly 49 ad hoc] adhuc Fi An
 50 nature] nullo modo Fi 54 debet papa] In An a different scribe takes
 over with these words. 56 detractoribus] detractoribus We | beato]
omitted Ly 57 qui] *omitted* Ly | ait] *omitted* Ly 58 enim] ē An
 homines] nos *added* Ly 59 demonstraret] demret An demonstret We
 60 et] ut Ly 61 in] *omitted* We Ly | excitant] excitent Ly
 detractionis] detractationis Ly 62 inde] in Fi An 63 eisque] eisdem Fi
 An 66 detractoribus] detractationibus An 67 ipsis] etiam *added* Fi
 omnibus] et per consequens *added* Fi An 68 magis sive] *omitted* We
 sive] sine An 69 licet] vel Ly | eis...70 omnibus] *omitted* Ly 70 non]
omitted We | aliter] excusare *added* Ly 72 hec] *omitted* Bb 73 qui]
 quod We Vc Ba cum Ly | recusat] recuset We 75 incurrit] Sm Sa Ba:
 est Bb Fi An We Ly Na Ce Vd Fr | pusillos] pupillos Bb Fi An

et infirmos, et etiam magnis et perfectis occasionem scandali dare. Tale autem scandalum est peccatum mortale, quod ex gravitate pene que sibi debetur constat aperte, cum Salvator dicat Matth. 18: “*Qui autem scandalizaverit unum de pusillis qui in me credunt expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris*”. Ergo papa tale scandalum de necessitate salutis vitare tenetur, et ita debet se purgare, si non potest aliter suam innocentiam declarare et infamiam exortam sedare. 80

Discipulus: Dicerent forte aliqui quod si papa diffamatus nolit se purgare et alii scandalizantur de hoc, scandalum tale non est datum sed acceptum, et ideo propter tale scandalum non tenetur papa se purgare. 85

Magister: Hanc responsionem alii impugnare nituntur, probantes quod tale scandalum est datum, non acceptum, quia ille qui ex forma facti reddit se suspectum de crimine scandalizat infirmos active quantum in se est. Qui autem renuit se purgare quando est graviter diffamatus de crimine reddit se suspectum. Imo videtur quod facto fatetur se convictum. Quia non minus reddit se convictum de crimine qui, diffamatus, renuit se purgare, quam qui vocatus in ius iudicium nititur subterfugere, cum gravius et periculosius sit subire iudicium quam purgationem prestare. Sed qui iudicium subterfugit ostendit se convictum (Extra, *De presumptionibus* c. *Nullus* et 11 q. 1 c. *Christianis* et 3 q. 9 c. *Decernimus* et dis. 74 c. *Honoratus*). Ergo multo fortius qui, diffamatus, se purgare recusat, ostendit se convictum et per consequens scandalum exhibet manifestum. 90 95 100

Quarta ratio est hec. Illa oportet papam facere que sunt facilia ad agendum et sibi nec temporaliter nec spiritualiter obsunt, sed spiritualiter prosunt, et quorum obmissio est periculosa subditis et nociva. Sed quod papa diffamatus de heretica pravitate se purget, saltem per proprium iuramentum, est facile, et, si est innocens, sibi nec temporaliter nec 105

79 Matth 18] Matthew 18:6 99 Extra...100 Nullus] X. 2. 23. 4 col. 786
100 11...Christianis] C. 11 q. 1 c. 12 col. 1193 | 3...Decernimus] C. 3
q. 9 c. 10 col. 999 101 dis...Honoratus] D. 74 c. 8 col. 475

78 que sibi] omitted Fi An quam sibi We 79 18] 6 Ly | de] ex hiis We
pusillis] pupillis istis Bb Fi pupillis inter An 81 et...maris] etc. We
86 de] ex Ly 92 quantum] omitted Bb 94 quod] de added Ly
95 convictum²] convictus Bb An Ly 100 Christianis] Christianus Fi
Ly | et 3] 23 Fi An | Decernimus] Decrevimus Ly 101 diffamatus] est
added Fi An et added Ly 103 exhibet] generat Ly 106 sed...prosunt]
omitted Bb

110 spiritualiter obest, imo spiritualiter prodest. Talis autem
purgationis omissio est subditis periculosa pariter et nociva.
Ergo talem purgationem papa exhibere tenetur.

Maiores videtur manifesta, quia qui talia subditis negligit
exhibere ostendit aperte se utilitatem subditorum non amare,
115 cum sine dampno proprio temporali et spirituali et labore
gravi utilitatem eorum despiciat procurare.

Minor quo ad omnes suas partes veritatem continere
videtur. Nam purgatio, presertim per proprium iuramentum,
nulli debet videri difficilis. Talis etiam purgatio exhibenti nec
120 temporaliter nec spiritualiter obest sed spiritualiter prodest,
cum sit actus meritorius subiectos edificans et ab infamia
liberans exhibentem. Quod autem talis purgationis omissio sit
periculosa subditis et nociva patet de se, quia offendiculum
prebet infirmis et conscientias percutit subditorum.

125 Quinta ratio est hec. Qui ex debito caritatis tenetur
proximo exhibere illud quod minus est utile sibi, tenetur
etiam illud quod magis est utile exhibere proximo, si est eque
facile et nec sibi nec alicui alii preiudiciale in aliquo magis
quam illud quod minus est utile. Si enim ex debito caritatis
130 tenetur aliquis proximum suum vestire, ex eiusdem debito
caritatis tenetur eundem pascere et potum dare, si eque
faciliter potest et non maius dampnum aut periculum sibi vel
alii imminet ex uno quam ex alio. Sed magis utile est
fidelibus quod papa de heresi diffamatus suam innocentiam,
135 se purgando, declaret, quam sit vestiri, pasci et potari ab ipso.
Sed papa tenetur ad opera misericordie corporalis, si potest.
Ergo magis tenetur ad purgationem que non immerito
spiritualis misericordia est censenda, si eque faciliter, absque
dampno et periculo aliorum et proprio, eam valeat exhibere.

140 Sexta ratio est hec. Qui tenetur scandala evitare et
minime suscitare, tenetur scandala suscitata tollere et sedare,

110 obest...spiritualiter²] *omitted* Bb **115** proprio] *omitted* Bb
spirituali] pariter *added* We **116** eorum] We Vc Ox Ba: propriam Bb Fi
An Ly **117** Minor] Maior Ly vero *added* We | quo] quantum Ly
119 etiam] autem Ly **120** obest] nocet Ly **122** Quod] Qui Bb
omissio] amissio Bb Fi An **123** et nociva] *omitted* Ly | quia] quoniam
Ly **124** conscientias] conscientiam We **126** exhibere...127 proximo]
omitted Bb **127** illud] *omitted* Fi An **128** et] *omitted* Ly | alii]
omitted Ly | preiudiciale] preiudicalem Bb **129** Si] Ubi Ly
130 vestire] et *added* Ly **135** declaret] declararet Ly | potari] portari
An **136** corporalis] temporaliter We corporalia et spiritualia Ly | potest]
Ly: habet Bb Fi An We **137** Ergo] multo *added* We **139** aliorum]
eorum Fi An | valeat] valea Bb **141** suscitare] sustinere Ly | tenetur...
143 suscitare] *omitted* Fi An | scandala] *omitted* Ly

si potest. Sed papa tenetur scandala evitare et minime suscitare, quia non erit aliter imitator Christi dicentis “*ut autem non scandalizemus eos*” etc. (Matth. 17), neque Apostoli Pauli dicentis 1 ad Cor. 8 “*si esca mea scandalizat fratrem meum non manducabo carnem in eternum, ne fratrem meum scandalizem*”, neque illud Apostoli ad Rom. 14 adimplebit: “*Iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum*”. Ergo papa tenetur scandala suscitata a subditis remove, si potest, et maxime que de persona sua sunt exorta. Sed si est de heresi diffamatus, grave scandalum de ipso est exortum. Ergo hoc scandalum remove debet, si potest, et ita si non potest aliter remove nisi seipsum purgaverit, se purgare tenetur.

Septima ratio est hec. Ille qui propter scandala evitanda debet spiritualia bona ommittere, multo magis propter idem debet spiritualia bona perficere. Papa autem propter scandala evitanda debet nonnulla spiritualia bona ommittere saltem ad tempus, sicut predicationem verbi Dei, punitionem malorum, et nonnulla alia. Ergo multo magis propter scandala evitanda debet spiritualia bona perficere. Sed quod diffamatus se purget est bonum spirituale. Ergo propter scandala evitanda pariter et sedanda debet papa, si est diffamatus, se purgare.

Discipulus: Ista ratio dupliciter peccare videtur. Primo, quia si concluderet, sequeretur quod propter scandalum evitandum aliquis teneretur religionem intrare et proprietatem omnium temporalium in perpetuum abdicare, quod non videtur verum. Secundo deficit quia quod papa purget se non videtur bonum spirituale, quia talis purgatio posset esse sibi nociva. Nullum autem bonum spirituale est alicui nocivum.

Magister: Primam tuam instantiam isti nituntur excludere, dicentes quod ratio illa concludit de bonis spiritualibus que non sunt supererogationis. Huiusmodi autem est purgatio canonica quando aliquis est de crimine diffamatus. Et ideo quando papa est de heresi diffamatus,

144 Matth 17] Matthew 17:26 **145** 1...8] 1 Corinthians 8:13
147 Rom...148 14] Romans 14:13

143 suscitare] sustinere Ly | dicentis] dicentes Bb | ut...144 non] Ly: ne forte Bb Fi An We **145** ad] *omitted* Bb Fi An | 8] Ly: 9 Bb Fi An We **146** carnem] Ly: carnes Bb Fi An We **147** meum] We: *omitted* Bb Fi An Ly | neque] nam Bb | Apostoli] Apostolicum We Vc Ba
148 adimplebit] hoc iudicate Ly **150** maxime] ille *added* An **153** ita] *omitted* Ly **156** ommittere] dimittere Ly | idem] scandala evitanda We
166 teneretur] tenetur Ly **167** in] *omitted* Bb **173** supererogationis] supererogationes Fi An **174** aliquis] quis We

debet se purgare propter scandalum evitandum. Non tamen tenetur proprietatem omnium abdicare, quia hoc est supererogationis, et ideo ad hoc non tenetur. Secundam instantiam excludunt, dicentes quod purgatio non potest esse nociva pape nisi propter malam voluntatem pape, quemadmodum omnia bona spiritualia preter caritatem possunt esse occasio nocuenti. Est tamen inter bona spiritualia computanda.

Octava ratio est hec. Prelatus qui tenetur subditos suos a minori dampno vel periculo liberare, debet eos a maiori dampno vel periculo, si potest, eripere. Sed papa tenetur subditos suos a dampno ac periculo corporali et temporali, si potuerit, liberare, sicut et quilibet christianus, iuxta illud Exo. 23: “*Si videris asinum odientis te iacere sub onere non pertransibis sed sublevabis cum eo*”. Et iuxta illud Prov. 24: “*Erue eos qui ducuntur ad mortem et qui trahuntur ad interitum liberare non cesses*”. Et iuxta illud Psalm. 81: “*Eripite pauperem et egenum de manu peccatorum liberate*”. Ergo multo magis debet papa subditos suos scandalizatos de ipso a dampno et periculo spirituali, si potuerit, liberare. Hoc autem potest se purgando. Ergo tenetur seipsum purgare.

Dicunt igitur isti, propter istas rationes et alias quarum multiplicitate te nolo gravare, quod papa de heresi graviter diffamatus, propter famam propriam restaurandam, et propter scandalum evitandum pariter et sedandum, et propter exaltationem et declarationem fidei christiane, ac etiam propter subditos ab omni spirituali periculo preservandos, debet se purgare. Quomodo enim, ut dicunt, papa, pro fide catholica dilatanda et pro ovibus suis animam suam morti exponeret, si non curat pro eis a crimine se purgare? Aut quomodo cum Apostolo carnem non manducaret in eternum

188 Exo...189 23] Exodus 23:5 **190** Prov 24] Proverbs 24:11
192 Psalm 81] Psalms 81:4

177 omnium] bonorum temporalium *added* We **179** potest] debet Ly
180 voluntatem] volumptatem We **181** quemadmodum] et *added* Ly
182 nocuenti] et ideo talis purgatio licet possit esse occasio nocuenti
added We Vc Ox | Est] Sunt Ly **185** vel] et Bb | liberare...186
periculo] tenetur a maiori Bbm *omitted* Fi An **186** si potest] *omitted* Ly
187 ac periculo] *omitted* Bb **188** potuerit] potuit An **189** odientis]
odier' An | onere] honore Fi We **190** sublevabis] subsenabis An levabis
Ly **192** 81] *omitted* Ww **193** Eripite] Eripe Fi | manu] ma. Bb
peccatorum] peccatoris Bb We **196** seipsum] se We **197** rationes] ones
Bb **198** multiplicitate] multipli^o Fi multipliciter We **201** declarationem]
dilatationem Ly **204** dilatanda] dilantanda We

ne fratrem suum scandalizaret, sive subditos suos scandalizaret, si non curat famam propriam declarare? Aut quomodo curam debitam subditorum suorum censendus est habere si, negligendo se purgare, animas occidit eorum? 210

Capitulum 61

Discipulus: Ista sententia decretis sanctorum patrum summorum pontificum obviare videtur. Nam Sixtus papa et Leo papa, licet se purgaverint, ad hoc tamen minime tenebantur. 5

Unde Sixtus papa, scribens omnibus episcopis, ut recitatur 2 q. 5 c. *Mandastis*, ait: “*Mandastis, ut scriberem vobis, qualiter instans iurgium contra me suscitatum sit, vel a quo, ut vestro aminiculo pelleretur, et causa mea firmaretur. Scitote me criminari a quodam Basso, et iniuste me persequi. Quod audiens Valentinianus Augustus nostra auctoritate sinodum congregari iussit. Et facto concilio, cum magna examinatione satisfaciens omnibus, licet evadere aliter satis potuissem, suspicionem tamen fugiens, coram omnibus me purgavi, scilicet me a suspitione et emulatione liberans, sed non aliis, qui noluerint aut sponte hoc non elegerint, faciendi formam dans*”. 10 15

Item, Leo papa, ut habetur eisdem causa et questione c. *Auditum*, ait: “*Auditum est, fratres carissimi, qualiter mali homines in me gravia crimina confinxerunt. Quamobrem ego Leo pontifex sancte romane ecclesie purifico me in conspectu vestro coram Deo et angelis eius, quia criminosas istas et sceleratas res, quas michi obiciunt illi, nec perpetravi nec perpetrari feci vel iussi. Hoc autem faciens non legem prescribo ceteris, qua id facere cogantur*”. 20 25

61,7 2...Mandastis¹] C. 2 q. 5 c. 10 col. 849 18 c...19 Auditum¹] C.2 q. 5 c. 18 col. 853

207 sive] si, ne We | sive...208 scandalizaret] omitted Ly 208 si] omitted We 209 suorum] omitted We 61,1] gap Fi 2 patrum...3 summorum] omitted We 3 Sixtus] Sistus We 6 Unde] Dum We Sixtus] Sistus We 7 5] 4 Ly | Mandastis²] Mandasti Bb 8 suscitatum] instigatum Ly 10 Scitote] Scire Bb Sitote We 14 tamen] si Fi An coram] eorum Fi An 18 eisdem...questione] de causa q. Fi An | et] omitted Bb | questione] 2 (et?) added Bb Fi An 19 ait Auditum] omitted We 20 confinxerunt] confixerunt Bb Ly infixerunt Fi 21 Leo] omitted Bb | sancte] omitted Bb 22 quia] Ly: quod Bb Fi An We 23 nec perpetravi] omitted Fi An 24 Hoc] Hec We 25 qua] quia Ly id] illud Bb Fi An | cogantur] cogatur Fi An

Ex quibus auctoritatibus videtur manifeste probari quod summus pontifex diffamatus ad purgationem nequaquam astringitur, licet sponte, si voluerit, valeat se purgare. Qualiter tamen ad ista predicti assertores respondeant manifesta.

30 **Magister:** Predictas instantias multis modis refellere moliuntur, primo dicentes quod predicti summi pontifices Sixtus et Leo sponte, non de necessitate, se purgare volebant. Et ideo in tali casu in quo erant Sixtus et Leo formam faciendi consimilem aliis minime prefixerunt.

35 Ad cuius evidentiam dicunt esse sciendum quod, sicut notat glosa 11 q. 3 c. *In cunctis*: “*infamia orta ab inimicis non inducit purgationem, Extra, De purgatione c. Cum in iuventute, et 2 q. 5 c. Omnibus, nec etiam a levibus personis, nec ab illis qui de facili credunt*”. Quod etiam Innocentius 3us
40 , ut habetur *Extra, De accusationibus c. Qualiter et quando*, testari videtur, dicens: “*Cum prelatus excedit, si per clamorem et famam ad aures superioris pervenerit, non quidem a malivolis et maledicis, sed a providis et honestis, nec semel tantum, sed sepe, quod clamor innuit et diffamatio manifestat, debet coram ecclesie senioribus veritatem diligentius perscrutari*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod
45 propter infamiam ortam ab inimicis, maledicis, et levibus personis, non est necesse purgationem prestare.

Ex quo isti respondent ad prescriptas instantias dicentes
50 quod si prefati pontifices Sixtus et Leo diffamati fuerint, illa infamia orta fuit ab inimicis et maledicis et detractoribus. Quod evidenter Sixtus de se insinuat dicens “*scitote me criminari a quodam Basso et iniuste persequi*”. Hoc etiam Leo de se aperte demonstrat dicens “*mali homines in me*
55 *gravia crimina confinxerunt*”. Ex quibus verbis apparet quod,

36 glosa] C. 11 q. 3 c. 52 s.v. maledicorum col. 1243 37 Extra...38 iuventute] X. 5. 34. 12 col. 1843 38 2...Omnibus] C. 2 q. 5 c. 19 col. 855 40 Extra...quando] X. 5. 1. 24 col. 1597

26 probari] probare Ly 29 predicti] predicta An | respondeant] respondent Fi 30 refellere] repellere We 32 Sixtus] Systus We volebant] nolebant An 37 Cum...38 iuventute] in immunitate Ly 38 2] omitted Bb Ly 40 Extra] omitted Bb 41 dicens] quod added Ly 42 clamorem...famam] amorem etiam Fi clamorem etiam An 45 senioribus] superioribus Ly 47 maledicis] maledictis Fi | et] a added We 49 prescriptas] predictas Ly 50 prefati] predicti Ly 51 et²] omitted Ly | detractoribus] detractionibus An 52 insinuat...54 se] omitted Bb | scitote] sitote We 53 et iniuste] iniuste et Fi An Ly iniuste] me added We 54 homines] qui added Ly 55 gravia] graviter Bb | confinxerunt] confixerunt Bb Ly | verbis] omitted Bb

si isti pontifices diffamati fuerint, illa infamia a malis processit. Quare propter talem infamiam non fuit necesse ut se purgarent.

Secundo dicunt quod sepe dicti pontifices non erant diffamati sed solummodo accusati, et ideo non fuit necesse quod purgationem prestarent, quia accusatore deficiente non cogitur reus se purgare nisi fuerit diffamatus. 60

Tertio dicunt quod predicti summi pontifices se purgando legem simile faciendi aliis summis pontificibus minime prebuerunt, quia nec potuerunt eis legem imponere, cum non habeat imperium par in parem. Prebuerunt eis tamen simile exemplum faciendi, et summi pontifices in tali casu ad hoc ex lege divina et iure nature ac debito caritatis necessario sunt adstricti. 65

Discipulus: Nulla istarum responsionum videtur sufficere. Prima non, quia videtur quod undecunque infamia sit exorta debet diffamatus purgationem exhibere, unde et rationes quas induxisti de laborante infamia undecunque suborta eque videntur concludere. Quod etiam glosa Extra, *De accusationibus c. Qualiter et quando* insinuare videtur, dicens: “*Satis potest dici quod indicenda est purgatio undecunque procedat infamia saltem propter scandalum argumentum infra De purgatione cap. Accedens*”. 70 75

Secunda autem responsio videtur deficere, quia secundum beatum Gregorium, sicut superius allegasti, detractoribus modis omnibus satisfieri debet. Ergo pape prefati suis detractoribus et criminatibus satisfacere debuerunt, et per consequens saltem propter eos debuerunt se purgare. 80

Tertia etiam non procedit, quia Sixtus non solum asserit se aliis simile faciendi formam minime dare, sed etiam dicit quod aliter evadere potuisset. 85

74 glosa] *Ibid.*, s.v. a malevolis col. 1598 78 De...Accedens] X. 5. 34. 14 col. 1845 80 superius] 1 Dial. 6.60.54-71 (second argument)

57 fuit] fuerit Fi fruerit An 58 purgarent] purgaverint Ly 59 erant] erat An 60 solummodo] tantummodo We 61 deficiente] difficienti Fi An 64 simile] similem Ly 66 non] *garbled* Bb | habeat] habet Ly | tamen] *omitted* Fi 69 adstricti] astricti Fi 71 sufficere] satisfacere Ly undecunque] illius *added* Ly 73 induxisti] adduxisti Ly 74 suborta] exorta Ly | Quod] Quia Bb 78 infra] We: primum Bb Fi An Ly 79 autem] etiam We | responsio] *rn*^o An 80 beatum] *omitted* Ly allegasti] de *added* Ly 81 omnibus] *omitted* Fi An 82 detractoribus] detractionibus An 85 etiam] responsio Ly | Sixtus] Sistus We 86 simile] similem We Ly

Magister: Ista et plura alia allegant contra seipsos, que etiam conantur dissolvere.

90 Ad evidentiam prime obiectionis dicunt esse notandum quod infamia aliquando usque ad bonos et honestos procedit. Interdum vero providi et discreti ex infamia suscitata nichil mali suspicantur contra taliter diffamatum. In primo casu, sive infamia orta sit ab incerto auctore, sive a certo auctore
95 provido et honesto, sive a certo auctore malivolo, inimico, maledicto, vili persona, vel a personis suspiciosis et qui facile credunt, sive undecunque, purgatio est prestanda, et de taliter diffamato apud providos et honestos undecunque fama mala procedat loquitur glosa inducta, et de tali rationes inducte
100 superius concludere videntur. In secundo casu, quando quis solummodo apud inimicos, detractores, malivolos et suspiciosos, et qui facile credunt, aliquis diffamatus existit, purgationem prestare non oportet, et in hoc casu loquitur Innocentius 3us et glosa 11 q. 3 c. *In cunctis*.

105 Ad secundam obiectionem respondetur quod detractoribus inimicis et malivolis satisfieri debet absque onere satisfaciendi et periculo, quando de eorum correctione spes habetur. Si vero de eorum correctione spes nequaquam habetur, non oportet satisfacere ipsis. Et ideo predicti summi
110 pontifices suis detractoribus debuerunt satisfacere absque onere purgationis, eis veritatem indicando et monendo ne ipsos mendaciter diffamarent, si habebatur spes de correctione ipsorum.

115 Ad tertiam respondetur quod Sixtus aliter potuisset evadere quam se purgando, quia apud providos et honestos non extitit diffamatus et criminator ipsius incorrigibilis putabatur.

Capitulum 62

Discipulus: Quid est agendum secundum istos si papa de heresi graviter diffamatus nullo modo voluerit se purgare?

89 dissolvere] Et added We 90 prime] primo Fi 94 sive¹] cum Fi orta] exorta Ly | sive²...auctore²] omitted Bb 95 inimico] invidio Ly 96 maledicto] maledico Bb We Ly | a] omitted Bb | qui] que Ly 97 sive] sicut Ly 100 videntur] omitted An | secundo] autem added Ly | quis] omitted Ly 102 suspiciosos] suspectos Ly 103 non] debet nec added We 104 et...3] omitted Bb 106 malivolis] malvolis Bb 109 oportet] debet Ly 110 detractoribus] detractionibus An 112 ipsos] ipsi Ly | habebatur] habeatur Ly 113 ipsorum] eorum We 62,1] *Capitulum 61 continues in Ly*

Magister: Dicunt quod pro convicto debet haberi, et ideo est papatu privandus.

5

Discipulus: Quomodo probant quod pro convicto debet haberi?

Magister: Hoc probant sic. Magis debet haberi pro convicto papa diffamatus qui se purgare recusat quam ille qui, cupiens se purgare, conpurgatores habere non potest. Iste enim pretendit quod paratus est corrigi, nec in hoc peccat quod desiderat se purgare, presertim si est innocens, licet ex aliquo casu conpurgatores habere non possit. Ille vero incorrigibilem se ostendit, et novum scandalum ac peccatum committit cum se purgare recusat. Sed qui cupit se purgare et conpurgatores habere non potest, pro convicto haberi debet (Extra, *De purgatione canonica c. Cum P. et c. Inter*, et Extra, *De simonia c. Insinuatum et c. De hoc*). Ergo multo fortius si papa de heresi graviter diffamatur et se nullatenus vult purgare, pro convicto debet haberi. Per hoc enim est contra ipsum presumptio violenta propter quam poterit merito condempnari.

10

15

20

Discipulus: Quis secundum istos debet papam se purgare nolentem dampnare?

Magister: De hoc sunt diverse opiniones. Una est quod papa, eo ipso quod diffamatus esset de heresi et, requisitus, nollet se purgare, esset ipso facto papatu privatus tanquam hereticus. Alia est quod non esset ipso facto depositus sed esset per iudicem deponendum.

25

Discipulus: Per quem?

30

Magister: Una est opinio quod per concilium generale, alia quod per diocesanum, vel per illum qui est iudex pape si esset per evidentiam rei in heresi deprehensus. Unde quidam dicunt quod deponendus esset a Romanis.

62,17 Extra¹...P] X. 5. 34. 7 col. 1838 | c Inter] X. 5. 34. 10 col. 1841
Extra²...18 Insinuatum] X. 5. 3. 13 col. 1612 18 c²...hoc] X. 5. 3. 11 col. 1610

4 pro] omitted Bb 8 Hoc] omitted Fi An 9 convicto] convictu Bb An
10 cupiens] cupit Ly | conpurgatores] cum purgatores Ly 11 pretendit]
predit An 12 licet ex] sed Fi An 13 conpurgatores] purgatores Ly
14 peccatum] fautum Fi An 15 et...16 conpurgatores] cum purgatores
Ly 16 potest] possit Ly | haberi] non added Ly 17 P] .p. Fi An Per Bb
We Ly | Inter et] Intererit etiam Ly 19 diffamatur] diffamatus Bb
diffamatus est Ly | vult] se² added Bb Fi An 20 est] omitted Fi
27 facto] de added We 28 Alia] opinio added We | non] omitted We
ipso] de added Bb Fi An 32 alia] est added Ly | est] esset We Vc Ox
33 quidam] qui Bb

35

Capitulum 63

Discipulus: Dic quomodo ad obiectiones in contrarium primo capitulo huius sexti et decimo adductas prefati respondent assertores.

5

Magister: Ad omnes auctoritates que contra prefatam assertionem sonare videntur unicam dant responsionem generalem, dicentes quod intelligi debent quando papa non est diffamatus de heresi nec in aliquo crimine de quo scandalizetur ecclesia incorrigibilis notorie reperitur.

10

Discipulus: Ista generali responsione nonobstante, dic quomodo ad singulas auctoritates responsiones dant speciales et quomodo eas pertractare conantur.

15

Magister: Dicunt quod prima auctoritas, sumpta ex primo capitulo (9 q. 3 c. *Nemo*), solvit seipsam cum dicit expresse: “*Nemo iudicabit primam sedem iustitiam temperare desiderantem*”. Ex quibus verbis colligitur quod illud capitulum loquitur de papa (manente papa) quando desiderat iustitiam temperare. Tunc autem non est papa incorrigibilis neque hereticus. Licet enim papa etiam notorie delinquerit, si tamen desiderat iustitiam temperare non est incorrigibilis reputandus.

20

Discipulus: Secunda pars auctoritatis eiusdem expresse insinuat quod papa in nullo casu est iudicandus, cum dicit: “*neque enim ab Augusto*” etc. Ex quibus verbis datur intelligi quod papa in nullo casu est iudicandus a quoquam.

25

Magister: Isti respondent dicentes quod sane debes intelligere verba prefata, ut intelligas ea in illo casu in quo loquuntur precedentia verba, quando scilicet papa desiderat iustitiam temperare. Unde quod non sic generaliter, nullo casu excepto, debeant intelligi, glosa ibidem asserit manifeste, dicens nemo iudicabitur “*nisi se alicuius iudicio*

30

63,13 prima auctoritas] 1 Dial. 6.1. 36-44 **30** glosa] C. 9 q. 3 c. 13 s.v.nemo col. 1159

63,1] 62 Ly **2** obiectiones] auctoritates Ly | contrarium] in *added* Fi
3 et decimo] *omitted* Ly | prefati] pati Bb **6** sonare] senare An
8 de²...9 scandalizetur] scandalizaretur Ly **11** responsiones] irrisiones
Bb rñ^{es} Fi An **12** conantur] donantur Fi **14** primo] illo We Ly | q 3] et
Ly **16** colligitur] intelligitur Ly | illud] dictum We **17** manente papa]
omitted Ly | quando] qui Fi An **18** autem] ee An | papa] *omitted* Ly
19 delinquerit] deliquerit Ly **20** est] ideo *added* Ly **22** pars auctoritatis]
auctoritas Ly **23** cum...25 iudicandus] *omitted* Fi An | dicit] a
quoquam *added* Ly **26** respondent] respondet We **27** in¹] ab We | in
illo] que in Ly **31** se...32 causa] committat (?) (*garbled as om*) Fi An

submitat ut 2 q. 7 c. Nos si, et in causa heresis 40 dis. c. Si papa, et cum submittit se confessori suo tenetur ei parere". Hic exprimuntur tres casus in quibus potest papa ab alio iudicari. Quartum casum exprimit glosa dis. 40 c. *Si papa*, sicut dictum est, quando scilicet de crimine notorio pape scandalizatur ecclesia et ipse est incorrigibilis. Et ita patet quod verba predicta non debent sine exceptione intelligi. Quando tamen ipsemet papa vult et potest facere iustitiam, non esset ab aliquo iudicandus.

Discipulus: Quid si papa esset hereticus et vellet se corrigere iustitiam temperando, essetne ab alio iudicandus?

Magister: Respondent dicentes quod papa, si efficiatur hereticus, eo ipso non est papa, et ideo quantumcunque tunc cuperet facere iustitiam, esset ab alio iudicandus. Sed si manet verus papa et vult facere iustitiam, non debet ab alio iudicari.

Discipulus: Si papa manens papa quocunque crimine involutus volens facere iustitiam non est ab alio iudicandus, ergo nullus alius haberet super ipsum iurisdictionem coactivam, quia incorrigibilitas pape non tribuit alicui iurisdictionem.

Magister: Dicunt quod sicut ratione delicti fit aliquis prius non subditus alicuius de iurisdictione eius, ita papa, ratione incorrigibilitatis in crimine de quo scandalizatur ecclesia, fit de iurisdictione illorum qui prius fuerunt sibi subiecti.

32 2...si] C. 2 q. 7 c. 41 col. 927 | 40...33 papa] D. 40 c. 6 col. 259
35 glosa] *Ibid.*, s.v. a fide devius col. 260 36 dictum est] 1 Dial. 6.2.14-16

32 submitat] committat Bb We | et] etiam Ly 34 exprimuntur] exprimum Bb | tres] tee Bb 38 debent] deberent Fi debet An intelligi] Discipulus *added* Sm Fr Ax Es¹ To Di 39 Quando...40 iudicandus] *omitted* Es² 40 esset] est We 41 Discipulus...42 iudicandus] **Bb Ly Vg Va Pa Sa Es² [Es² omitted Discipulus and overwrote the cancelled "Quando...iudicandus" passage (ll.39-40) with the text of ll. 41-42 keeping some original letters of line 42 (printed in bold herewith) =>** Quid si papa erit (*rather than* esset) hereticus et vellet se (p)corrigere **iustitiam** temperando essetne **ab aliquo iudicandus**]: *omitted* Fi An Ce Na Sm Vd Fr Ax Es¹ To Di Ox Discipulus: Ergo secundum eos (ipsum Ba) si papa esset hereticus et vellet iustitiam facere non esset ab alio iudicandus **We Vc Ba 45 alio]** aliquo Fi An **46 alio]** aliquo Ly **49 volens]** nolens Bb | alio] aliquo Ly **50 haberet]** Fi: habet Bb An We Ly **53 aliquis]** aliquid Fi An **54 prius]** primus Bb Fi An **55 in crimine]** et criminis Ly **56 prius]** primus Bb Fi An

Discipulus: Quid si papa primo incorrigibilis apparet, et postea, cum causa sua inciperet ventilari, correctionem promitteret et corrigi vellet, nunquid qui inciperunt discutere causam pape ipsum iudicare deberent?

Magister: Circa hoc sunt assertiones diverse. Una est quod ex quo isti qui incepissent ventilare causam pape habuissent iurisdictionem super papam, propter promissionem pape nequaquam dictam iurisdictionem amitterent, et ideo ipsum iudicare valerent. Alia est quod sicut per incorrigibilitatem pape acquiritur iurdictio super ipsum, ita per corrigibilitatem amittitur.

Discipulus: Quomodo secundum istam assertionem erit nota incorrigibilitas pape?

Magister: Respondetur quod erit nota cum per presumptionem violentam constat quod habet propositum se nullatenus corrigendi, puta quia asserit quod non vult se corrigere, vel quia sepe monitus se non corrigit. Sic enim imperator et Romani papam Iohannem 12um incorrigibilem iudicaverunt, quia sepe monitus nullatenus se correxerat.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritatem Symachi pape.

Magister: Dicitur quod intelligenda est quando papa non est de heresi graviter diffamatus, nec in aliquo crimine de quo scandalizatur ecclesia incorrigibilis invenitur. Cum vero dicitur quod ubi canon non excipit nec nos debemus excipere, respondetur quod ista regula est regulariter vera. Fallit tamen ubi alius canon excipit, et ubi scriptura divina excipit, vel etiam ubi ius naturale vel ratio evidens naturalis dictat excipiendum. Sic est autem in proposito, quia ratio naturalis et ius naturale dictat quod ubi papa esset notorie hereticus vel criminosus et scandalizaret ecclesiam, et se nollet corrigere, abiciendus esset. Que ratio scripture divine concordat

77 auctoritatem...78 pape] 1 Dial. 6.1.45ss. 82 dicitur] 1 Dial. 6.1.53ss.

58 apparet] appareret Bb Ly 59 ventilari] recusari Fi 60 inciperunt] inceperunt Bb We Ly 61 deberent] debent Bb Fi An 63 incepissent] cepissent Bb We incepisset An 64 habuissent] habuisset An 66 amitterent] amitterentur An 67 incorrigibilitatem] incorrigi^{ee} An 69 istam] ista Bb | erit] est Ly 70 nota] non Fi An 73 corrigendi] corripiendi Fi | quia] quod Ly 74 vel] *omitted* Fi An | Sic] Sicut Fi 75 12um] 22um We 76 nullatenus] non Fi An 80 nec] ut Fi 81 scandalizatur] scanda datur An scandalizetur We Ly 83 regulariter] irregulariter Bb 85 vel] etiam *added* We 87 dictat] dictant Ly 88 scandalizaret] scanda datur An | scandalizaret ecclesiam] scandalizaretur ecclesia We

approbanti assertionem Caiphe principis sacerdotum dicentis: 90
 “*Expedit ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens
 pereat*”. Ex quibus verbis colligitur quod si fuit expediens
 quod Christus innocens pro populo moreretur ne tota gens
 periret, etiam expedit quod papa hereticus et criminosus et
 incorrigibilis moriatur civiliter, de papatu proiectus, et non 95
 tota gens pereat.

Discipulus: Que est ista ratio naturalis que dictat papam
 criminosum et incorrigibilem abiciendum?

Magister: Dicitur quod ratio est tacta prius, videlicet,
 quod membrum incurabile totius corporis infectivum est pro 100
 salute corporis amputandum.

Discipulus: Salus christianorum a Deo dependet. Deus
 autem potest conservare salutem eorum absque amputatione
 membri incurabilis.

Magister: Respondetur quod ubi fideles possunt 105
 humanum auxilium invenire, non debent ad potentiam
 divinam recurrere, Hoc enim esset Deum temptare. Quare, si
 aliquod membrum apparet incurabile debet humanitus
 amputari.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritatem 110
 Antheri pape.

Magister: Respondetur quod Antherus papa loquitur
 quando papa vult seipsum corrigere. Unde hec est differentia
 inter papam et alios corrigendos. Quia alii, licet non sint
 incorrigibiles, iudicantur a papa, papa autem qui non est 115
 incorrigibilis a Domino solo iudicatur.

Discipulus: Dic quomodo dicunt quod papa in causa
 heresis, licet non probetur incorrigibilis, ab alio iudicatur.

Magister: Videtur quod non bene intelligis assertionem
 predictam. Tenet enim assertio sepe dicta quod nunquam est 120
 papa iudicandus ab homine nisi submittat se iudicio vel nisi
 incorrigibilis ostendatur. Et ideo papa existens papa non est

90 dicentis] John 11:50 99 prius] *supra* 1 Dial. 6.11.21-31
 110 auctoritatem... 111 pape] 1 Dial. 6.1.60-64

91 ut] et Bb | pro] *omitted* Bb | et] *omitted* Ly | non] ne Ly 92 si]
 sicut Ly 94 periret] ita *added* Ly 95 civiliter] similiter sit Ly 99 est]
 tacta prius *added* We 101 amputandum... 102 Deus] *omitted* Fi An
 103 autem] enim We 108 incurabile] non curabile Fi An 109 amputari]
 dampnari Bb 110 ad] *omitted* Bb tertiam *added* Ly 111 Antheri] Ly:
 Anterii Bb Fi An Anastasii We 112 Antherus] Fi: Anterius Bb An
 Anastasius We Antheros Ly 115 papa?] *omitted* Fi An 119 non...
 intelligis] male intelligas Ly | intelligis] intelligas We

125 pro causa heresis alicuius subiectus iudicio, licet si papa de
heresi fuerit diffamatus, et recusaverit se subdere iudicio aut
purgare, alii potestatem habeant inquirendi de ipso, imo etiam
citandi ipsum, sed antequam apparuerit incorrigibilis vel
hereticus ipsum iudicare non possunt.

130 **Discipulus:** Istud est omnino irrationabile reputandum
quod aliquis habeat potestatem inquirendi de aliquo et citandi
ipsum, et tamen non habeat potestatem iudicandi eundem,
cum inquirere et citare non pertineat nisi ad iurisdictionem
habentem. Qui autem habet iurisdictionem super aliquem
ratione alicuius criminis, habet potestatem iudicandi et
cohercendi eundem. Aliter enim talis iurisdictione esset omnino
135 inutilis iudicanda.

Magister: Ad hanc obiectionem responsum est prius,
ubi ostensum est quod quando dubitatur de iurisdictione,
ratione illius dubitationis potest quis habere potestatem
inquirendi et citandi alium, licet in rei veritate iurisdictionem
140 non habeat super ipsum.

Discipulus: Ista responsio videtur contraria veritati,
quia quando dubitatur de iurisdictione alicuius eo ipso non est
iudex, sicut quando dubitatur de tutela duorum neuter est
tutor.

145 **Magister:** Dicunt te aperte errare contra iura, quia sepe
ratione dubitationis fit quod alias non fieret, et precipue
ratione dubitationis de iurisdictione alicuius. Si enim aliquis,
qui in rei veritate non est subditus alicuius episcopi, graviter
licet mendaciter diffamatur deliquisse in diocesi episcopi non
150 sui, talis episcopus super diffamatum iurisdictionem minime
habet, quia falsa infamia iurisdictionem nequaquam confert.
Et tamen episcopus propter infamiam habet potestatem
inquirendi et citandi diffamatum si fuerit in diocesi sua.

155 **Discipulus:** Istud exemplum est ad oppositum, quia talis
episcopus habet iurisdictionem super taliter diffamatum eo
quod, si crimen fuerit probatum contra ipsum, poterit eum
condempnare. Si autem non fuerit probatum legitime, poterit

136 prius] 1 Dial. 6.14

123 iudicio] iurisdictioni Fi 125 habeant] *garbled* (he e) Fi habe est An
127 iudicare] corrigere Ly 130 habeat] habet Ly 131 pertineat]
pertineant We Ly 132 habentem] habente An | iurisdictionem] *omitted*
Bb 133 et] *omitted* An 135 iudicanda] etc. *added* Ly 141 contraria]
contra Fi 146 fit] illud *added* We | et] etiam *added* We 147 Si] Dum
Ly 148 in] *omitted* Bb 151 iurisdictionem...confert] *omitted* Ly
153 citandi] citande An 156 eum] ipsum We de hoc *added* Ly
157 poterit] p^t We

eum absolvere. Non solum autem sententia condemnationis sed etiam sententia absolutionis spectat ad iurisdictionem habentem. 160

Magister: Respondetur tibi quod in hoc casu episcopus pro diffamato non profert sententiam absolutionis tanquam habens iurisdictionem super ipsum, sed pronuntiabit diffamatum (eo quod nullum crimen est probatum contra ipsum) ad suam iurisdictionem minime pertinere. 165

Discipulus: Hec responsio non videtur sufficiens, quia talis episcopus potest indicare purgationem taliter diffamato. Indicare autem purgationem pertinet ad iurisdictionem habentem, ergo etc.

Magister: Ad hoc dupliciter respondetur. Uno modo, quod episcopus non potest tanquam iurisdictionem habens super diffamatum eidem purgationem indicare, sed potest eum rogare quod propter scandalum vitandum vel sedandum se purget. Quod si ipse noluerit, ratione scandali quod prestat nolendo se purgare fit de iurisdictione episcopi, quia illud scandalum non est sine delicto. Aliter dicitur quod debet diffamatum ad suum superiorem remittere et ille sibi purgationem indicare. 175

Discipulus: Satis tractavimus istud exemplum, et ideo pone aliud quod ratione dubitationis de iurisdictione potest quis inquirere vel citare aliquem super quem tamen iurisdictionem minime habet. 180

Magister: Aliud exemplum ponitur Extra, *De rescriptis c. Pastoralis*, ubi asseritur quod quando de revocatione literarum ambigitur, tam priores iudices quam posteriores, si neuter velit deferre aliis, de huiusmodi revocatione possunt cognoscere, et tamen alteri nullam iurisdictionem habent omnino. Aliud exemplum est de legatis ad quos litere, tacita veritate vel suggesta falsitate, per fraudem et malitiam impetrantur, qui antequam de hoc eis fuerit facta fides, per tales literas possunt citare partem adversam, eo quod dubitant an litere sint legitime impetrate. Qui tamen postquam 185 190

183 Extra... 184 Pastoralis] X. 1. 3. 14 col. 44

161 casu] quod added Fi pro added An 162 tanquam] omitted Bb
 166 quia] quod Ly 174 ipse] ille We 177 sibi] debet added We Ly
 183 De] omitted Bb | rescriptis] rescriptionibus Bb 186 velit] volunt
 Bb voluerint We | velit...aliis] voluerit differre Ly | possunt] possint
 We 187 habent] habet Fi An 188 omnino] omino Ly | legatis] Ly:
 delegatis Bb Fi An We 191 citare] citari Bb Fi An

sciverint quod non sunt legitime impetrate, eis uti non debent
(Extra, *De rescriptis c. Super literis*).

195 Sic dicunt esse de papa, quod papa propter nullam
infamiam de heresi est alicuius subiectus iudicio, de quo
tamen catholici, eo quod dubitatur an sit hereticus (et per
consequens an sit effectus de iurisdictione catholicorum),
possunt et debent inquirere possuntque citare ipsum. Quod si
200 nec vult se iudicio submittere nec purgare, eum pro convicto
interpretatione iuris debent habere, et ideo tunc poterunt eum
legitime coercere.

Discipulus: Sufficiant ad presens ista de auctoritate
Antheri pape, et dic ad illam de Constantino.

205 **Magister:** Respondetur quod Constantinus non loquitur
specialiter de summo pontifice sed generaliter de omnibus
clericis, qui tamen possunt ab homine iudicari.

Discipulus: De illa materia, an scilicet clerici debeant a
laicis iudicari, alias disputabo. Ideo dic quomodo respondetur
210 ad auctoritatem Gelasii pape.

Magister: Respondetur quod illa verba Gelasii
intellecta de summo pontifice non possunt generaliter absque
omni exceptione intelligi. Tunc enim papa non posset alterius
iudicio se submittere. Tunc etiam si papa iudicaret fidem
215 christianam esse falsam et fictam, vel publice idolis
immolaret, nulli liceret iudicare de ipso. Debent ergo intelligi
si manens papa incorrigibilis minime reperitur. Et eodem
modo respondetur ad auctoritatem Nicolai pape. Et similiter
respondetur ad alias auctoritates que idem sonare videntur.

220

Capitulum 64

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad rationes que
in eodem capitulo 1° huius sexti sunt adducte.

194 Extra...literis] X. 1. 3. 20 col. 52 204 illam...Constantino] 1 Dial.
6.1.65-73 210 auctoritatem...pape] 1 Dial. 6.1.74-85
218 auctoritatem...pape] 1 Dial. 6.1.86-92 219 ad...auctoritates] 1
Dial. 6.1.98-100

195 papa²] omitted Ly 196 infamiam] falsam added We 197 tamen]
possunt added We 198 effectus de] subiectus Ly | catholicorum] eorum
Ly 199 citare] citari An 201 interpretatione...202 legitime] omitted Fi
An 203 Sufficiant] Sufficiunt Ly | de auctoritate] ad auctoritatem We
204 Antheri] Ly: Anterii Bb Fi An We | pape] omitted Ly | et] omitted
We 209 iudicari] iudi^r An tecum added We Vc Ox 211 Gelasii] pape
added Ly 215 vel] et Ly 216 immolaret] in inclaret (or m mclaret)
garbled An 217 papa] in crimine added We 218 Et similiter]
Consimiliter We 64,1] c. 62 continues in Ly

Magister: Ad primam dicitur quod in casu heresis licet appellare a summo pontifice. Iura autem adducta loquuntur in alio casu quam in casu heresis. 5

Discipulus: De hac materia transi, quia dudum contuli tecum de ipsa. Ideo ad secundam rationem te converte.

Magister: Ad secundam rationem respondetur quod idem respectu eiusdem et eorundem potest esse superior et inferior in diversis causis. Sic enim delegatus quandoque est inferior ordinario iudice in multis causis, et in aliqua causa est eo superior. Sic papa de heresi diffamatus et notorie criminosus, de quo scandalizatur ecclesia, si incorrigibilis fuerit in causa sua, est inferior catholicis aliis. In aliis tamen causis ante pronuntiationem sententie in causa sua omnibus est superior. 10 15

Ad tertiam rationem dicitur quod papa potest accusari. Nec obstat quod quedam decreta dicunt quod oves pastorum accusare non possunt, quia illa capitula sane intelligenda sunt et in multis casibus capiunt instantias, sicut per sacros canones claret aperte. 20

Capitulum 65

Discipulus: Quomodo secundum predictam assertionem ad rationes adductas in contrarium in 10° capitulo huius sexti respondetur, non differas explicare.

Magister: Ad primam illarum rationum dicitur quod falsa infamia non tribuit alicui super alium iurisdictionem coactivam. Nonnunquam tamen movet rationabiliter iurisdictionem habentem ad inquirendum de aliquo an ad eius iurisdictionem pertineat. Sicut si aliquis exemptus a iurisdictione episcopi falso fuerit diffamatus de crimine ratione cuius esset de iurisdictione ipsius episcopi, talis infamia non tribuit iurisdictionem episcopo super exemptum, 5 10

64,4 primam] 1 Dial. 6.1.102-106 7 dudum] 1 Dial. 6.55 9 secundam] 1 Dial. 6.1.107-111 18 tertiam] 1 Dial. 6.1.112-118 65,5 primam] 1 Dial. 6.10.27-32

4 primam] prima Bb 10 respectu] respectum We 11 quandoque] omitted Ly 13 eo] etiam Fi | Sic] Sicut Fi An 15 inferior] inferio Bb In aliis] omitted Fi An 16 causis] et added Ly | omnibus] quibus Fi An 19 quedam] predicta We 20 sunt] omitted Bb 22 claret] declaratur Ly 65,1] Capitulum 63 Ly 2 Quomodo] gap + nō An | secundum] ꝑ Bb 3 ad rationes] omitted Fi An | capitulo] omitted Ly 5 dicitur] respondetur Ly 10 episcopi...11 iurisdictione] omitted Fi An diffamatus] accusatus Ly 11 ratione] omitted Bb | ipsius] huius Ly talis] omitted Bb

et tamen rationabiliter movebit episcopum ad inquirendum de taliter diffamato.

15 Sic dicunt in proposito, quod nulla infamia falsa tribuit alicui iurisdictionem super papam, tamen debet movere catholicos fidei zelatores ad inquirendum an talis infamia contineat veritatem. Non enim videtur eis quod aliquis christianitatis amator deberet asserere quod, si papa esset
20 publice et graviter diffamatus quod vellet sarracenos super christianos inducere et per eos christianos cogere universos ad recipiendam sectam sarracenorum et negandum Christum, non deberent christiani veritatem inquirere nec periculo futuro occurrere.

25 **Discipulus:** Propter solam infamiam non deberent catholici procedere ad talem inquisitionem de summo pontifice faciendam, nisi apparerent presumptiones aliquae violente quod papa vellet modo predicto vel alio consimili christianitatem destruere.

30 **Magister:** Si concedis quod propter infamiam et presumptiones violentas in quocunque casu sit de summo pontifice inquirendum, putant isti habere propositum quod licet in casu de summo pontifice inquisitionem facere diligentem antequam sit ipso iure papatu privatus. Quia
35 propter solam heresim papa est ipso facto papatu privatus. Ergo propter infamiam et presumptiones violentas non est ipso iure summo sacerdotio destitutus. Ergo adhuc manet verus papa, et tamen concedis quod propter infamiam et presumptiones huiusmodi de ipso licet inquirere veritatem.
40 Ergo licet in casu de papa inquirere, licet in rei veritate non sit alicuius iurisdictioni subiectus. In quibus autem causis specialibus, et propter quam infamiam, et propter cuiusmodi presumptiones hoc liceat, isti nequaquam specificant nisi duos casus generaliter assignando, scilicet si est de heresi

15 falsa] de papa *added* We 19 christianitatis] christianus Fi An deberet] debeat Ly | quod] *omitted* We 20 vellet] pellet Fi An 21 christianos²] seducere *added* Fi 23 deberent] debeant Ly 25 deberent] debe't An 27 aliquae] *omitted* Ly 28 violente] violentes Bb | alio] *omitted* Fi 30 concedis] concedas Ly | infamiam] infamias Ly 32 habere] querere Bb 34 Quia...35 privatus] *omitted* Ly 35 heresim] heresi An 36 et] propter *added* Ly 37 iure] facto papatu privatus nec a Ly | destitutus] distitutus Fi An distinguendus Ly | adhuc] *omitted* Fi An 39 veritatem...40 inquirere] *omitted* Bb 40 in²] secundum We | veritate] veritatem We 42 quam...propter²] *omitted* Bb | cuiusmodi] cuius Fi cius (*sic*) An

graviter diffamatus, et si incorrigibilem de aliquo crimine se ostendit. 45

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad rationem secundam.

Magister: Respondetur quod in una et eadem causa numero et eodem tempore, idem respectu eiusdem vel eorundem non est superior et inferior. Idem tamen respectu alicuius vel aliquorum in una causa et in uno tempore est superior et in alia causa eiusdem speciei et alio tempore respectu eiusdem vel eorundem est inferior. 50

Rex enim alicuius regni quod alteri quam regi non est subiectum, et quando rex non habet superiorem personam, potest in aliqua causa esse inferior regno. Unde et regnum in casu iuste posset regem incorrigibilem deponere. Et tamen, quando rex inveniretur immunis a tali delicto et omnes de regno suo culpabiles in delicto consimili probarentur, rex esset omnibus superior et omnes posset de iure iuste punire, si tantam haberet potentiam temporalem. 55

Sic etiam dicitur esse in ordinibus mendicantium, quod capitulum generale pro aliquo delicto potest prelatum suum supremum deponere. Et tamen si ipse immunis esset a delicto tali, et omnes in generali capitulo congregati essent culpabiles, ipse in omnes et singulos posset iustitiam exercere. 60

Discipulus: Istud secundum exemplum non videtur conveniens, quia quod generalia capitula ordinum mendicantium possint pro aliquo delicto prelatos suos supremos deponere habent ex privilegio speciali Romani pontificis. 65

Magister: Hoc, dicunt isti, non impedit dictum eorum, quia, undecunque habeant, concedendum est quod idem respectu eiusdem vel eorundem in una causa uno tempore est superior, et in alia causa eiusdem speciei alio tempore est inferior. Ex quo concludunt quod non est inconveniens quod idem respectu eorundem in una causa sit superior, et tamen 70

47 ad...48 secundam] 1 Dial. 6.10.33-41

51 et] vel Bb Fi An 52 et] vel Ly | in²] omitted We 53 et²] in added Ly 54 respectu] omitted Bb | eorundem] eorum Bb 55 quod] omitted Bb | alteri] regni added Bb | est] omitted Bb 56 et...rex] licet Ly 57 potest] tamen added Ly | causa] omitted Fi An 60 consimili probarentur] consimiliter probaretur quod Ly 63 etiam] enim We 69 secundum] omitted Ly 71 possint] possunt We 72 Romani] omitted An 75 habeant] habeat Ly hoc added We 76 causa] et in added Ly 79 respectu] eiusdem added Fi

80 alias in causa alia eiusdem speciei illi qui sunt inferiores
habeant potestatem inquirendi de superiore suo.

Et ita dicunt esse de papa, quod si omnes christiani
preter papam errarent in fide, ipse omnes de iure punire
deberet, et tamen in alio casu, si christiani in fide
85 perseverarent catholica et papa de heresi esset graviter
diffamatus, catholici potestatem haberent inquirendi de ipso.
Si tamen ipsum invenirent innoxium, nullam iurisdictionem
super ipsum haberent.

Discipulus: Video intentionem istorum ad rationem
90 secundam. Ideo dic quomodo respondetur ad tertiam.

Magister: Ad tertiam dicitur quod non solum ecclesia
universalis habet potestatem inquirendi de papa super crimine
heresis graviter diffamato, sed etiam alii, qui haberent
iudicare papam si esset manifeste in heresi deprehensus
95 habent potestatem inquirendi de ipso. Quemadmodum absque
universali ecclesia et concilio generali episcopi convenerunt
ad inquirendum de facto beati Marcellini, qui idolatriam
commiserat.

Discipulus: Istum peccatum fuit ita horrendum quod
100 dissimulari non poterat.

Magister: Si concedis quod pro quocunque peccato sit
inquirendum de papa, totam illam assertionem enervas que
dicit quod papa in nullo casu habet superiorem in terris. Quia
si conceditur quod papa pro publica idolatria, vel si publice et
manifeste predicaret Christum fuisse mendacem et falsum
105 prophetam, aut fidem christianam esse falsam, aut sectam
sarracenorum esse tenendam, aut si se circumcideret et
iudeum efficeret, vel corpus Christi in lucum proiceret, vel
resurrectionem futuram negaret, aut aliquod tale omnibus
110 fidelibus detestandum presumeret perpetrare, esset
catholicorum subiectus iudicio. Oportet consequenter
concedere quod papa potest in casu habere superiorem in
terris, ex quo sequitur quod posset accidere casus quod de
papa diffamato haberent fideles inquirere veritatem.

90 tertiam] 1 Dial. 6.10.42-54

81 potestatem] po^{te} An | superiore] superiori An 83 in] a Bb Fi An
85 perseverarent] perseveraret An 90 Ideo] *omitted* Ly 91 tertiam]
rationem *added* We 96 convenerunt] convenerint We 101 concedis]
concedas Ly 104 conceditur] concedatur Ly 106 aut¹] aud We
sectam] septam We 107 si] *omitted* Ly | circumcideret] circumcideat
An | et] vel Fi 108 lucum] lacum Ly

Discipulus: Nunquid secundum istos est concedendum quod aliqua persona habet potestatem inquirendi de papa super crimine heresis diffamato? 115

Magister: Isti concedunt quod sic. Sicut concedunt quod si papa esset in heresi notorie deprehensus aliqua persona haberet iurisdictionem super ipsum. 120

Discipulus: Dic quomodo responderetur ad exempla de Marcellino et Symacho.

Magister: Responderetur quod per utrumque exemplum habent isti propositum. Nam beato Marcellino de heresi diffamato, inquisitionem fecerunt episcopi, et ipsi propter talem infamiam reputaverunt se potestatem habere inquirendi de papa. Sed postquam inquisierunt et invenerunt veritatem, scilicet quod beatus Marcellinus non erat hereticus et quod idolatraverat timore mortis, tantummodo constabat eis quod licet antea habuissent potestatem inquirendi de papa veritatem propter dubitationem in cordibus eorum exortam ex infamia precedenti, tamen post inquisitionem non habuerunt potestatem iudicandi ipsum, nec sibi de iure debebant aliquam penitentiam pro commisso infligere. 125 130

Consimiliter dicunt de Symacho pape. Quod quia in generali concilio congregati non invenerunt ipsum hereticum, non habuerunt potestatem iudicandi ipsum. Prius tamen, propter infamiam suscitatum de ipso, habuerunt potestatem inquirendi et etiam cogendi ipsum oppositionibus respondere, quod ex verbis superius allegatis, ut videtur istis, evidenter apparet. 135 140

Capitulum 66

Discipulus: De istis responsionibus sollicite cogitabo, et post istud opus de ipsis tecum conferam diligenter. Nunc autem queso ut dicas quomodo isti assertores respondent ad rationes adductas supra 12° capitulo huius sexti, quibus 5

121 exempla... 122 Symacho] 1 Dial. 6.10.57-114

124 Nam] de added Fi Ly 125 ipsi] ideo We 126 reputaverunt] repu^{zlt} An | potestatem] potentes Bb 127 inquisierunt] inquisierunt Bb inquisiverunt We 128 erat] esset We | et] omitted Bb 129 idolatraverat] idolatravit (sic) An 130 habuissent] habuisset An hab erent Ly 131 eorum exortam] exortam et Ly 134 infligere] in affligere An 135 pape] papa Fi We 136 ipsum] omitted An 66,1] Capitulum 64 Ly 4 respondent] respondet An 5 rationes] ratione Bb 120] 14° An | quibus] qui hius (sic) Bb

ostenditur quod concilium generale non habet iurisdictionem super papam de crimine heresis diffamatum.

Magister: Ad primam istarum respondetur quod ecclesia universalis, si esset simul congregata (sicut aliquando potuit congregari, et nescitur an ad tantam paucitatem deveniet quod posset insimul convenire), potestatem haberet inquirendi de papa super heresi diffamato, et si probaretur hereticus ipsum punire deberet. Ad rationes autem in contrarium responsum est prius.

Ad secundam dicitur quod, in casu, non solum congregatio particularis sed etiam aliqua persona potestatem haberet super papam. Si enim, ut dicunt, papa publice predicaret et assereret fidem christianam esse falsam, fictam, et iniquam, diocesanus catholicus cui hoc constaret haberet potestatem de iure capiendi et detinendi ipsum. Si etiam papa efficeretur iudeus vel sarracenus, deficientibus prelati ecclesiasticis, potestas secularis ipsum captivare deberet. Si autem papa de tali flagitio esset graviter diffamatus, non solum concilium generale sed etiam prelatus specialis haberet potestatem inquirendi de papa, non capiendi nec puniendi.

Ad tertiam respondetur quod etiam persona que potest contra fidem errare, dum tamen non erret de facto, posset in casu habere iurisdictionem super papam.

Ad quartam patet, ut dicunt, per illa que dicta sunt in capitulo precedenti. Quia, sicut si papa esset in heresi notorie deprehensus, concilium generale haberet iurisdictionem super ipsum, et tamen si papa esset fortis in fide et omnes alii de concilio generali errarent, essent sibi subiecti. Ita, si papa esset de heresi diffamatus, concilium generale haberet potestatem inquirendi de ipso, et tamen si papa non erraret et

66,8 primam] 1 Dial. 6.12.10-14 **14** prius] 1 Dial. 6.65 **15** secundam] 1 Dial. 6.12.15-21 **26** tertiam] 1 Dial. 6.12.22-26 **29** quartam] 1 Dial. 6.12.27-48

6 ostenditur] ostendit Bb **7** heresis] heresi Ly **8** respondetur] respondent We Ly **10** potuit] simul *added* Ly **11** deveniet] deveniat We | posset insimul] possit simul We **12** heresi] crimine heresis Ly **15** secundam] secundum Ly **18** christianam] vanam *added* Ly | esse falsam] esse et falsam et Ly | fictam] fidem Fi An **19** iniquam] nunquam Fi | cui] cum Bb **21** efficeretur] esset Ly | deficientibus] de vicinibus Bb de vicibus Fi An **25** capiendi] captivandi Ly | nec] vel Ly **26** Ad] Item An | tertiam] tertium Ly | que] *omitted* An **27** non] ni An | erret] erraret We **28** super] supra Ly **29** quartam patet] quartum respondetur Ly | dicunt] patet Ly **32** de] ad An **34** de] in Ly

omnes alii errarent, papa de iure ipsos iudicare deberet. Et hoc quia, sicut dictum est, in diversis causis eiusdem speciei diversis temporibus idem respectu eiusdem vel eorundem potest esse superior et inferior.

Ad quintam dicitur quod concilium generale habet auctoritatem principaliter ab ecclesia universali cuius vicem gerit et cuius auctoritate principaliter convocatur, licet immediate per papam, si est catholicus et desideret sequi iustitiam, congregetur. Unde et absque papa congregari posset in casu.

Capitulum 67

Discipulus: Recitasti nonnulla de quibus investigationem specialem habeo. Verumptamen antequam illa proponam numera modos in quibus catholici et fideles habent potestatem super papam.

Magister: Intendis solummodo loqui de papa qui est verus papa, vel generaliter de illo qui fuit verus papa et gerit se pro papa, sive de iure fuerit papa sive non?

Discipulus: Loquor de omni illo qui, postquam fuisset verus papa, gereret vel niteretur se gerere pro papa.

Magister: Adhuc volo scire de qua potestate intendis, an de potestate que est iurisdictio, an de omni alia quam potest quis licite in alium exercere? Minister enim iudicis potest exercere potestatem in dampnatum per iudicem, et tamen iurisdictionem minime habet super eum. Potest etiam quis licite insidiantem occidere, et eum qui vult eum occidere, et tamen ex hoc iurisdictionem super insidiantem minime habet. Contingit etiam quandoque licite absque iudicis auctoritate latrones occidere, super quos occidens iurisdictionem minime habet. Licet enim non habenti iurisdictionem vim vi repellere.

40 quintam] 1 Dial. 6.12.49-56

36 errarent] errarem Bb 38 vel] et Ly | eorundem] eorum Bb
 40 quintam] quintum Ly 41 auctoritatem] potestatem Ly | cuius] eius
 An 42 licet] sed Ly 43 desideret] desiderat We Ly 44 Unde] *omitted*
 Bb | papa] papam Bb 67,1] Capitulum 65 Ly 3 specialem] speciale
 An 4 illa] *omitted* Ly 7 papa¹] *omitted* Ly | generaliter] generalius An
 We | qui] postquam *added* Ly | et] *omitted* Ly 8 papa²] *omitted* Ly
 10 pro papa] *omitted* Bb 11 intendis] intelligis Ly 12 an²] vel We
 14 in] et An 15 minime...eum] non habet minime super eum Bb Fi
 An | eum] ipsum We 16 insidiantem] insidiantem An | et...occidere²]
omitted Ly | eum²] *omitted* We

Discipulus: Aperte conspicio quod contingit non habentem iurisdictionem licite potestatem in aliquem exercere. Et ideo loquor de potestate communiter dicta.

25 **Magister:** Nunc video intentionem tuam, et ideo, ad mentem tuam respondendo, dico quod assertores predicti asserunt manifeste quod contingit licite exercere potestatem simpliciter vel secundum quid in papam.

30 **Discipulus:** Expone quam potestatem vocant ‘potestatem simpliciter’ et quam vocant ‘potestatem secundum quid’.

35 **Magister:** ‘Potestatem simpliciter’ vocant quam quis vel ordinarie vel in aliquo casu pro determinato tempore contingit in alium exercere ipso nolente et a principio renitente. ‘Potestatem secundum quid’ vocant quam potest quis in alium exercere ipso volente.

40 **Discipulus:** Intellego distinctionem eorum, et ideo explica in quibus casibus contingit fideles licite exercere potestatem in papam verum vel in eum qui fuit et gerit se pro papa.

45 **Magister:** Dicunt quod potestatem secundum quid possunt catholici exercere in papam si eorum iudicio vel potestati inquirendi se submittat. Sic enim Leo papa iudicio imperatoris et suorum se submisit. Unde, et legitur 2 q. 7 c. *Nos si*, scribens Ludovico imperatori, ait: “*Nos, si incompetenter aliquid egimus et in subditis iuste legis tramitem non conservavimus, vestro ac missorum vestrorum cuncta volumus emendare iudicio*”.

50 Hinc etiam Gregorius cupiebat se subdere aliorum iudicio qui, ut habetur causa et questione predictis c. *Si quis*, ait: “*Si quis super hiis nos redarguere voluerit vel extra*

67,44 2...45 si¹] C. 2 q. 7 c. 41 col. 927 50 c...quis] C. 2 q. 7 c. 42 col. 931

24 potestate] iuridica added Ly 26 tuam] omitted Bb | respondendo] revento An respondeo et We respondeo Ly 30 vocant potestatem] omitted Ly 33 in] omitted Ly | pro] aliquo added Ly 34 alium] aliquem We | et] etiam Fi An We 35 renitente] retinente Bb Fi An recusante Ba To 36 volente] violente An 39 in¹...41 potestatem] omitted An | et] vel Ly 41 quod] secundum added Fi | quid] quod Fi An 42 possunt] post Bb 43 Sic] Sicut Ly 44 submisit] submixit We Unde] etiam added Ly | et²] omitted An ut We Ly 45 si¹] omitted Ly scribens] scribas We | Ludovico] Ludewico Bb Luduvico Fi An 46 aliquid] ad An | et] omitted Ly 47 tramitem] tramite Bb conservavimus] We: servavimus Bb Fi An observavimus Ly ac added Fi 49 Hinc] omitted Ly

auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad sedem apostolicam, ut ibi ante confessionem beati Petri mecum iuste decertet, quatinus ibi unus ex nobis sententiam suscipiat suam".

55

Ex hiis datur intelligi quod cum papa iudicio se submittit, alius in ipsum suscipit potestatem. Sicut autem papa potest se submittere iudicio aliorum, ita valet committere aliis potestatem inquirendi de ipso.

Discipulus: Refer casus in quibus aliquis haberet potestatem simpliciter in papam.

60

Magister: Ponunt quattuor casus nec tamen alios negant.

Primus est si papa in se vel in alium manus crudeles cupit inicere. Puta si seipsum vult occidere aut graviter vulnerare vel mutilare, vel alium sine omni causa vult occidere. In hoc enim casu licet papam, sive fuerit alienatus a sensu sive non, compescere et modo debito coercere.

65

Secundus casus est si papa, hoc est qui fuit verus papa et cupit gerere se pro papa, in heresi manifeste deprehenditur. Tunc enim licet ipsum de sede eicere violenter et debite subdere ultioni.

70

Tertius est si papa in aliquo crimine fuerit deprehensus de quo scandalizatur ecclesia, et ipse incorrigibilem se ostenderet.

75

Quartus est si fuerit de heresi diffamatus etiam mendaciter. Tunc enim catholici habent potestatem inquirendi de ipso, licet non habeant potestatem iudicandi ipsum nisi cum scandalo ecclesie irrevocabiliter sive pertinaciter se submittere vel purgare renueret.

80

Preter istos casus forte ponerent alios, sed ad istos vel aliquem eorum potuerunt forte reduci.

Capitulum 68

53 confessionem] confexionem We 54 nobis] nb An 57 suscipit] suscit An | Sicut...59 potestatem] omitted An 60 haberet] habet We 62 Ponunt...64 papa] omitted An 64 in²] omitted Ly 65 inicere] mittere Ly 66 causa] omitted An 67 licet] sed An 70 cupit] capit An | deprehenditur] deprehentur An 71 ipsum] eum detinere et Ly eicere] deicere Ly 74 scandalizatur] scandalizetur We 75 ostenderet] ostendit Ly 76 est] We Vc Ba Sm Fr To: omitted Bb Fi An Ly | etiam] et Ly 78 habeant] habeat An | nisi] ipse added We 80 submittere] submitti An iudicio added We | renueret] renuerit Bb Fi renuit Ly 81 ad] omitted Bb Fi Ly 82 eorum] istorum Ly | potuerunt] poterunt Fi We Ly

Discipulus: Postquam de papa super crimine heresis mendaciter diffamato plura quesivi, et quedam interserui de papa effecto heretico, volo nunc plura de papa vere heretico indagare. In primis autem exoro ut disseras an papa, si efficiatur hereticus, ipso facto sit omni auctoritate et ecclesiastica dignitate nudatus.

Magister: De hoc videntur esse diverse sententie. Una est quod papa si efficiatur hereticus, sive manifestus sive occultus, ipso facto est papatu privatus. Alia est quod non est papatu privatus quamdiu ab ecclesia toleratur.

Discipulus: Quo iure dicunt papam esse papatu privatum si hereticam incurrerit pravitatem?

Magister: Dicunt quod iure divino est privatus.

Discipulus: Quomodo possunt hoc dicere, cum in tota scriptura divina de papa heretico nulla mentio penitus habeatur?

Magister: Respondent quod, licet in scriptura divina non fiat de papa heretico mentio specialis et vocalis, plura tamen universalialia in scriptura sacra reperiuntur que possunt ad papam hereticum applicari. Ex quibus (et ista vel consimili ‘papa est hereticus’) concluditur evidenter quod papa hereticus non est verus papa, et per consequens quod est papatu privatus.

Discipulus: Hoc scire desidero, scilicet, quomodo ex contentis in scriptura divina probare nituntur quod papa, si efficiatur hereticus, non est verus papa.

Magister: Hoc per plures rationes probare conantur.

Quarum prima est hec. Verus papa, quantumcunque sceleratus et impius, a catholicis est sequendus, quia, licet eius opera imitanda non sint, eius tamen doctrina est servanda, Ipsa Veritate testante, que Matthei 23 ait: “*Super cathedram Moisi sederunt scribe et pharisei, omnia ergo quecumque dixerint vobis servate et facite, secundum opera vero eorum nolite facere*”. Ex quibus verbis colligitur quod sacerdotes veteris legis sequendi fuerunt quantum ad

68,32 Matthei 23] Matthew 23:2-3

68,3 et] etiam We 5 exoro ut] exordiis Ly 7 ecclesiastica] ecclesiastico An activa We 9 manifestus] malus Fi An 10 Alia... 11 quamdiu] quamvis Ly 13 hereticam] hereticum An 18 Respondent] respondet An 19 non fiat] nulla inveniatur Ly 20 universalialia] verba We 23 quod] omitted We 25 desidero] desiderare An | scilicet] omitted Ly 26 nituntur] mittuntur Bb nituntus An 35 vero] autem We | verbis] vobis An

doctrinam et precepta. Ergo multo magis papa sequendus est quamdiu manet papa. Sed si papa efficiatur hereticus, nullatenus est sequendus, precipiente Christo qui, ut habetur Luce 21, ait: “*Multi enim venient in nomine meo dicentes quia ‘ego sum’, et tempus appropinquabit, nolite ergo ire post illos*”. Ex quibus verbis colligitur quod, qui venerit in nomine Christi, et tamen est adversarius Christi, non est eundum post eum. Sed quicumque dicit se esse vicarium Christi, venit in nomine Christi, et si errat contra fidem est adversarius Christi. Ergo non est eundum post illum, nec est aliquo modo sequendus, et per consequens non est verus vicarius Christi, quia verus vicarius Christi est sequendus. Et ita papa quam cito fit hereticus sententia Christi est papatu privatus.

Discipulus: Ista ratio tripliciter videtur deficere. Primo, quia male intelliguntur verba Christi cum dicit “*multi enim venient in nomine meo dicentes ‘ego sum’*”. Non enim loquitur Christus de illis qui venturi erant in nomine Christi, asserturos se esse vicarios Christi, quales sunt summi pontifices. Sed loquitur de illis qui venturi erant in nomine Christi dicturi se habere potestatem et dignitatem ac sublimitatem Christi, et illi nullo modo sunt sequendi. Si enim aliquis papa primo catholicus postea diceret se esse Christum, et quod honor divinus esset ei impendendus, nullo modo esset eundum post ipsum.

Secundo videtur deficere ratio supradicta, quia ire post papam contingit dupliciter: vel sequendo eius doctrinam, vel sequendo precepta ipsius. Quamvis ergo, si papa efficeretur hereticus, non esset eundum post ipsum sequendo eius doctrinam, quia doctrina heretica est omnimodo vitanda, esset

40 Luce 21] Luke 21:8

37 papa] *omitted* Ly 38 efficiatur] efficitur Bb efficeretur Ly 40 enim] *omitted* Ww 41 quia] *omitted* Ww | sum] Christus *added* We 42 venerit] *ve*^t Fi An 44 quicumque] qui Ly 46 illum] eum We 48 Christi¹] *omitted* Bb | sequendus] secandus An 49 est] *omitted* Bb An We 52 enim] *omitted* Ww 53 venient] veniunt Bb Fi An 54 erant] *omitted* An 55 asserturos] assertures An asserentes Ly | vicarios] vicario An 56 loquitur] Ly: loquebatur Bb Fi An We | illis] naturalis An 58 Christi] *omitted* Bb 62 supradicta] predicta Ly 63 contingit] contigit Bb | vel¹...doctrinam] *omitted* Bb | eius] *omitted* Ly 64 sequendo...ipsius] precepta eius Ly | si] *omitted* Ly 65 esset] *omitted* Bb 66 doctrinam quia] *omitted* Bb | doctrina] eius *added* We est] et *added* We | vitanda] esset *added* We

tamen eundum post ipsum eius obediendo preceptis, et ita maneret verus papa.

70 Tertio deficit ratio supradicta, quia, si ipsa concluderet, probaret aperte quod, si papa absque omni pertinacia erraret contra fidem, esset papatu privatus. Nam qui docet falsam doctrinam, sive pertinaciter sive non pertinaciter, non est in hoc sequendus. Et ita qui veniret in nomine Christi dicens
75 ‘ego sum papa et vicarius Christi’, et teneret quomodocunque doctrinam contra fidem, non esset eundum post illum. Et per consequens esset papatu privatus, quod est omnino contrarium veritati.

80 **Magister:** Istas instantias tuas quidam pro re frivolas arbitrantur, putantes per ipsas demonstrative probare conclusionem intentam.

Per primam enim ostendunt, ut eis videtur aperte, quod papa, si efficiatur hereticus, voce Christi est papatu privatus. Talem namque faciunt rationem. Idem iuris est de heresi minima et de maxima, quia idem iuris est in parvis et in
85 magnis. Sic etiam deferendum est pro causa minima sicut pro maxima interiecte appellationi. Furtum etiam ita committitur in re minima sicut in maxima. Sed si aliquis papa, effectus hereticus, diceret se esse Christum et verum Deum sicut Christus fuit verus Deus, voce Christi esset papatu privatus,
90 cum dicit “*nolite ire post illos*”. Illis enim verbis Christus precepit nullum esse sequendum qui diceret se Christum et Deum, et per consequens eisdem verbis papam papatu privavit, si presumeret se asserere Christum et verum Deum. Ergo, consimiliter, Christus eisdem verbis papatu privavit
95 omnem papam qui in quamcunque, etiam minimam, heresim laberetur. Et per hoc respondent ad instantiam memoratam, dicentes quod verba Christi predicta debent intelligi tam de illis qui dicturi erant se dignitatem Christi habere quam de omnibus hereticis asserentibus se doctrinam veram asserere.

67 ipsum] eum Bb 74 quomodocunque] quemcumque Bb 75 illum] eum We 76 omnino] omnino Ly 78 pro re] prompte Fi pro te We omitted Ly 82 efficiatur] efficitur Bb 83 iuris] ius Ly 84 minima] minime An | iuris] ius Ly | in²] omitted Bb 85 magnis] magis An est] a papatu added We 86 appellationi] omitted We | ita] omitted Ly 88 esse] omitted Ly 89 esset] omitted An 91 precepit] precipit Bb Fi An 92 papatu] privata An 93 asserere] omitted Ly 94 eisdem] eundem An 95 in] omitted Bb | quamcunque] quantamcunque Ly minimam] mo^{nam} An 96 hoc] hec Bb 99 asserere] astruere Ly

Per secundam etiam instantiam conclusionem intentam 100
 probare nituntur, quia, si papa est sequendus, aut sequendus
 est quantum ad doctrinam, aut quantum ad precepta. Sed
 neutro modo papa hereticus est sequendus. Ergo non est verus
 papa. Maior videtur aperta. Minor probatur, quia quod non sit
 sequendus quo ad doctrinam patet, quia nulla doctrina 105
 heretica est sequenda. Quod etiam non sit sequendus
 quantum ad precepta patet, quia unum de principalibus
 preceptis pape est ut subditi eius doctrinam observent. Si ergo
 papa hereticus non est sequendus quo ad doctrinam, nec
 etiam quo ad precepta est sequendus, et per hoc patet 110
 responsio ad instantiam quam adducis.

Ad tertiam respondetur quod papa non in omnibus est
 sequendus. Si enim male vivit eius vita nullatenus est
 sequenda. Et ideo si docet aliquid absque omni pertinacia
 contra fidem in hoc minime est sequendus. Papa tamen, 115
 manens papa, quantum ad illa que irrevocabiliter docet est
 sequendus. Et ideo, si irrevocabiliter aliquid docet contra
 fidem, sit eo ipso non verus papa et est papatu privatus. Si
 autem aliquid docet contra fidem et paratus est corrigi, non
 est propter hoc papatu privatus. 120

Discipulus: Quomodo scietur quod papa docet aliquid
 irrevocabiliter contra fidem, et aliquid non irrevocabiliter?

Magister: Ad hoc dicitur quod hoc iudicari debet per
 verba et opera eius. Quandoque enim convincendus est per
 verba que dicit, quandoque per opera que agit, sicut ex quarto 125
 huius potes advertere.

Discipulus: Suntne plures rationes pro assertione
 predicta?

Magister: Secunda ratio, in scriptura divina fundata, est
 talis. Universi pseudoprophete et pseudochristi a cunctis 130
 fidelibus sunt vitandi, Ipsa Veritate testante, que, ut habetur
 Matthei 24, ait: *“Surgent enim pseudochriste et*

125 sicut...126 advertere] possible LTR 132 Matthei 24] Matthew
 24:24-26

100 conclusionem] etiam *added* We | conclusionem intentam] intentum
 Ly 104 probatur] sic *added* We | quia] *omitted* Ly 105 quo] quantum
 We 107 principalibus] principalioribus Bb 108 observent] servent Ly
 110 etiam] *omitted* Bb 111 quam] quo Bb An 116 quantum...117
 sequendus] quantum autem ad illa que contra fidem irrevocabiliter docet
 non est sequendus Ly 118 sit] sic Ly | non] est *added* Ly 124 et] per
added Ly 126 potes advertere] potest averti We 129 divina] sacra Ly
 130 Universi] uñs An 131 vitandi] vitanda Bb 132 Matthei] *omitted*
 An | enim] *omitted* Bb Fi An | pseudochriste] pseudochriste We

135 *pseudoprophete et dabunt signa magna et prodigia ita ut in
errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce predixi
vobis. Si ergo dixerint vobis ‘ecce in deserto est’, nolite exire,
‘ecce in penetralibus’, nolite credere”*. Ex quibus verbis
datur intelligi quod pseudoprophete et pseudochristi sunt
vitandi. Sed papa, si efficiatur hereticus, inter
140 pseudopphetas et pseudochristos est censendus. Ergo voce
Christi, quam cito scitur esse talis, a cunctis catholicis est
vitandus et per consequens voce Christi est papatu privatus,
quia verus papa a catholicis nullatenus est vitandus.

145 Tertia ratio talis est. Qui est de medio fidelium auferendus
non est verus papa, cum verus papa sit a cunctis fidelibus
honorandus. Sed papa hereticus, etiam si signa faceret et
prediceret aliquid et ita eveniret, est de medio fidelium
auferendus, eo quod sententia divina lata est contra ipsum
Deuteronomio 13, ubi sic legitur: “*Si surrexerit in medio tui
150 propheta aut qui sompnum vidisse se dicat, et predixerit
signum atque portentum et evenerit quod locutus est et dixerit
tibi ‘eamus et sequamur deos alienos’ quos ignoras, et
‘serviamus eis’, non audies verba prophete illius aut
sompniatoris, quia temptat vos Dominus Deus vester”*. Et
155 *infra: “Propheta autem ille aut fictor sompniorum
interficietur quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo
vestro qui eduxit vos de terra Egipti et redemit vos de domo
servitutis, ut errare te faceret de via quam precepit tibi
Dominus Deus tuus, et auferes malum de medio tui”*. Ex
160 quibus verbis colligitur quod quicumque, nullo excepto, nisus
fuerit a via Domini et a veritate catholica fideles avertere, est
de medio fidelium auferendus. Sed papa, si est hereticus et
pravitatem docuerit hereticam, a fide conatur fideles avertere,
ergo est de medio fidelium auferendus, et per consequens
165 verus papa minime est censendus.

149 Deuteronomio 13] Deuteronomy 13:1-3 **155** infra] Deuteronomy 13:5

133 ut] non Bb An **136** penetralibus] penetrabilibus An **139** Ergo] vera added Ly **140** cito] sic added Ly **141** est] omitted Bb **145** cum] quia Bb | a cunctis] ab omnibus We **146** faceret] fieret An **147** aliquid] aliquaAn | eveniret] evenirent Ly **148** lata] latam An **149** medio] meo An **150** sompnum] sompnes Fi **151** evenerit] veniret Bb venerit Fi We | locutus] omitted Ly **156** vos] nos An **157** domo] medio We **158** faceret] fieret An **159** tuus] Fi: omitted Bb An We Ly **160** verbis] omitted Bb | nisus] visus An Ly **162** Sed] si added An **163** docuerit] docet We

Discipulus: Si papa doceret servire diis falsis vel colere idola, videtur quod eo ipso non esset reputandus verus papa. Sed propter quamlibet heresim non videtur quod sit statim papatu privatus.

Magister: Hic concedis quod est aliqua heresis quam, si papa incurreret, statim ipso facto est papatu privatus voce Dei. Ergo pro omni heresi cui pertinaciter adhererit est ipso facto per divinam sententiam papatu privatus, quia de heresi una et alia quantum ad hoc consimiliter est dicendum.

170

Quarta ratio est hec. Antichristus non est verus Christi vicarius reputandus. Sed papa hereticus est veraciter Antichristus, teste beato Iohanne qui, in canonica sua 1^a cap. 4°, ait: “*Omnis spiritus qui solvit Iesum ex Deo non est, et hic est Antichristus de quo audistis quoniam iam venit*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod quicumque negat fidem Christi Antichristus est censendus. Papa ergo hereticus est Antichristus, et per consequens non est verus vicarius Christi. Ex quo sequitur quod est papatu privatus.

175

180

Quinta ratio est hec. Ille non est verus papa cui fideles minime communicare debent, quia pape est communicandum et obediendum. Sed pape heretico fideles communicare minime debent. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est manifesta. Minor probatur auctoritate beati Iohannis qui, in canonica sua 2^a, ait: “*Si quis venerit ad vos et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec ‘ave’ ei dixeritis. Qui enim dicit ei ‘ave’ communicat operibus eius malignis*”. Que verba Beda, ut legitur 24 q. 1 c. *Omnis*, exponens, ait: “*Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec ‘ave’ ei dixeritis. Qui enim dicit illi ‘ave’ communicat operibus eius malignis*”.

185

190

195

178 beato Iohanne] 1 John 4:3 **190** beati... 191 Iohannis] 2 John 1:10-11
194 24...Omnis] C. 24 q. 1 c. 24 col. 1843

168 quamlibet] *omitted* An **171** incurreret] incurreret Bb We | est] *omitted* Bb **176** Antichristus] Antechristus An **177** reputandus] *omitted* Ly **178** qui] *omitted* Ly | in] *omitted* Fi An | 1a] 4^aBb **179** 4o] 9 An Ly | ait] dicit We **180** de quo] et de eo Ly | audistis quoniam] audivistis qui An **182** censendus] censendus Bb **186** non est] *omitted* An **187** pape] et *added* Fi An We **191** in] *omitted* Fi An We | 2a] 2° An *omitted* Ly | venerit] Ly: venit Bb Fi An We **192** doctrinam] suam *added* We **193** dicit] dixerit Ly | ei²] illi Fi An We **194** malignis] We: malis BbFi An Ly **195** venit] Ly: venerit Bb Fi An We **197** eius] illius Ly | malignis] We: malis Bb Fi An Ly

200 *Hec Iohannes de hereticis sive schismaticis devitandis que
 verbis docuit et factis exhibuit. Narrat enim de illo auditor
 eius sanctissimus et martir fortissimus Policarpus,
 Smirneorum antistes, quod tempore quodam, cum apud
 Ephesum balnea lavandi gratia fuisset ingressus, et vidisset
 205 ibi Cherinthum, coexiliret continuo, et discessit non lotus,
 dicens ‘fugiamus hinc, ne et balnee ipse corruant, in quibus
 Cherinthus lavatur inimicus veritatis’”. Ex quibus verbis
 datur intelligi quod illi qui non affert doctrinam Christi est
 nullatenus communicandum. Papa autem hereticus non affert
 doctrinam Christi, ergo ei nullatenus est communicandum, et
 per consequens non est verus papa.*

210 **Discipulus:** Beatus Iohannes non loquitur de papa
 heretico, sed de aliis hereticis quibus non est
 communicandum.

Magister: Hec responsio impugnatur. Primo, quia
 beatus Iohannes inter papam non afferentem doctrinam
 215 Christi et alium non distinguit, sed dat pro regula generali
 quod quicumque non attulerit doctrinam Christi, non est
 communicandum eidem.

Secundo, ostenditur ex ratione beati Iohannis quod
 regula sua magis intelligenda est de papa heretico quam de
 220 aliis hereticis. Assignans enim pro ratione quare hereticus est
 vitandus, et non est ei dicendum ‘ave’, ait: “*Qui enim dicit illi
 ‘ave’ communicat operibus eius malignis*”. Ex quibus verbis
 datur intelligi quod qui dicit ‘ave’ heretico communicat
 operibus eiusdem malignis. Sed operibus malis neque pape
 225 heretici neque aliorum hereticorum est communicandum
 quoquo modo. Immo minus communicandum videtur
 operibus malis pape heretici quam aliorum hereticorum, eo

215 dat...generalij Unusual formulation. Ockham as a rule prefers “nec
 nos debemus distinguere”. 221 ait] 2 John 1:11

198 Hec] enim added Ly | que] qui An 199 et] etiam We
 201 Smirneorum] Smirnorum Fi Simirnorum An Smirniorum We
 202 Ephesum] Epheseum Ly 203 coexiliret] omitted Bb Fi An We exit
 Ly | et] Ly: omitted Bb Fi An We | discessit] discescit We 204 et]
 omitted Ly 205 Cherinthus] Chorinthus Bb Corinscus Fi An 206 illi] ei
 Ly | affert] auffert An 210 loquitur] le^{ur} Bb 214 afferentem]
 auferentem An 220 Assignans] affirmatur Ly | quare] qualiter We
 221 ait] dicit Ly | dicit] dixerit We Ly | illi] sibi Ly 222 eius] illius
 Bb An | eius malignis] suis malis Ly | Ex...224 malignis] omitted We
 verbis] omitted Bb 224 eiusdem] suis Ly 226 quoquo...227
 hereticorum] omitted Ly | videtur...227 malis] est operibus malignis
 We 227 hereticorum] omitted An

quod propter dignitatem qua fungitur papa hereticus magis nocere valebit fidei orthodoxe, si fautores, sequaces, et defensores habuerit, quam alii heretici, teste beato Augustino qui, ut legitur dis. 83 c. *Nemo*, ait: “*Nemo quippe in ecclesia amplius nocet quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis et sacerdotis habet. Delinquentem namque hunc nullus redarguere presumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverentia ordinis peccator honoratur*”. Ex quibus verbis infertur quod nemo amplius nocere potest ecclesie Dei quam papa perverse agens et heresim dogmatizans, si pro reverentia papalis officii honoratur. Si ergo operibus malis aliorum hereticorum catholici communicare non debent, multo magis communicare non debent operibus malis pape heretici. Et per consequens ei dicere ‘ave’ minime debent, quia, secundum beatum Iohannem, qui dicit cuicumque heretico ‘ave’ communicat operibus illius malignis.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Sexta ratio est hec. Ille non est verus papa qui neque in spiritualibus neque in temporalibus debet esse iudex fidelium, quia verus papa est verus iudex omnium christianorum. Sed papa hereticus neque in spiritualibus neque in temporalibus debet esse iudex fidelium. Quod autem non in temporalibus patet per Apostolum qui, 1 Corinth. 6 Corinthios reprehendit quod coram infidelibus litigabant, dicens sic: “*Non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles?*” Ex quibus verbis datur intelligi quod fideles, etiam pro temporalibus, non debent coram infideli contendere, si inter se sapientem habuerint qui inter ipsos sciat et valeat iudicare. Ex quo concluditur quod multo fortius infidelis in spiritualibus non debet esse iudex fidelium. Papa autem hereticus est infidelis. Ergo non debet esse iudex fidelium, et per consequens non est verus papa.

231 dis...Nemo¹] D. 83 c. 2 col. 531 251 1...6] 1 Corinthians 6: 5-6

229 valebit] valeret Ly 230 habuerit] haberet Ly 231 qui] est An 232 agens] ageret Bb 233 et] vel Ly | et sacerdotis] omitted Bb Fi An We 236 nemo] potest added An 237 agens] omitted Ly 240 debent] debet An 242 minime] non Ly 245 adducas] deductas An 250 autem] omitted We Ly 251 non] omitted Bb An | 1] ad added We Ly | 1 Corinth] omitted Fi 254 suum] et fratrem Bb Fi An We | fratre] in added Ww 256 debent] debet An 257 habuerint] habuerit An

Septima ratio est hec. Ille qui, tanquam proprio iudicio
 265 condempnatus, est a fidelibus devitandus, non est verus papa,
 quia verus papa nec est condempnatus nec est a fidelibus
 devitandus. Sed papa hereticus, tanquam proprio iudicio
 condempnatus, est a fidelibus devitandus, teste Apostolo qui,
 ad Titum 3°, ait: “*Hereticum hominem post unam et*
secundam correptionem devita, sciens quia subversus est qui
 270 *eiusmodi est et delinquit proprio iudicio condempnatus*”. Ex
 quibus verbis patet quod papa hereticus, tanquam proprio
 iudicio condempnatus, est vitandus.

Quod etiam Ambrosius, ut habetur 24 q. 1 c. *Que*
dignior, asserit manifeste, ita dicens: “*Fides ergo in primis*
 275 *ecclesia querenda mandatur, in qua, si Christus habitator sit,*
haud dubie sit legendum. Si vero populus perfidus, aut
preceptor hereticus deformet ecclesie habitaculum, vitanda
hereticorum communio, fugienda sinagoga censetur,
excutiendo pedum pulvis, ne fatiscentibus perfidie sterilis
 280 *siccitatibus tanquam humi arido arenosoque mentis sue*
vestigium polluat. Nam sicut corporeas infirmitates populi
fidelis suscipere in se debet evangelii predicator, iuxta quod
scriptum est ‘quis infirmatur, et ego non infirmor’, ita, si qua
 285 *est ecclesia que fidem respuat, nec apostolice predicationis*
fundamenta possideat, ne quem labe perfidie posset
aspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter
asseruit dicens ‘hereticum hominem post unam et alteram
 290 *correptionem devita’*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod
 papa hereticus, etiam absque omni humana sententia, est
 vitandus. Ratio enim quare Ambrosius asserit hereticos
 devitandos est ne quos labe perfidie, scilicet pravitatis

268 ad...3o] Titus 3:10-11 273 24...274 dignior] C. 24 q. 1 c. 26 col.
 1846 283 scriptum est] 2 Corinthians 11:29

263 hec] talis Ly 264 condempnatus] est added Ly | devitandus]
 evitandus Ly | non...266 Sed] omitted Ly 265 nec!] non We | a...266
 devitandus] af^{de} followed by gap An 267 condempnatus] est ergo
 added Ly | devitandus] evitandus Ly 268 unam] Ly: primam Bb Fi An
 We 269 quia] quod Ly | qui...270 eiusmodi] cuiusmodi Fi 270 et
 delinquit] omitted We | delinquit] cum sit added Ly | Ex...272
 vitandus] ergo est evitandus Ly 273 Que] Qui Bb An We 275 ecclesia]
 ecclesie We 276 haud] hanc Bb haut Fi An se added We | aut] ac Fi An
 279 excutiendo] excutiendus An We Ly | pulvis] p^ouus An 280 humi]
 huni Bb humando Fi An | arido] aride Ly omitted Fi An | arenosoque]
 arenosque Fi arenosamque An arenosque Ly | sue] tue Ly
 281 corporeas] corporeetas An 285 posset] possit We 288 datur]
 potest Ly 291 devitandos] devitandos An | perfidie] omitted Bb

heretice, possint aspergere. Papa autem hereticus inter omnes hereticos efficacius, fortius, celerius, et universalius potest aspergere heretica pravitate populos christianos. Ergo papa hereticus, ante omnem humanam sententiam, est a catholicis, tanquam divina condempnatus sententia, devitandus, et per consequens verus papa minime est censendus. 295

Discipulus: Verba Apostoli videntur ostendere quod papa hereticus non est sententia divina condempnatus, cum dicat Apostolus “*hereticum hominem post unam et secundam correctionem devita*”, aperte insinuans quod ante primam et secundam correctionem non est a fidelibus devitandus. Ex quo infertur quod papa hereticus ante primam et secundam correctionem non est divina sententia condempnatus. 300

Magister: Ad istam obiectionem respondetur quod prima et secunda correctio minime requiruntur ad condempnationem pape heretici, nec precedunt condempnationem eius, quia absque omni correctione papa hereticus est dampnatus. Cum enim correctio sententiam dampnationis nequaquam contineat, et nullus absque omni sententia divina et humana est vitandus, si papa hereticus post primam et secundam correctionem sic est vitandus, constat quod ante correctionem primam et secundam papa hereticus aliqua sententia divina vel humana extitit condempnatus, et ita prima et secunda correctio non precedunt sententiam condempnationis pape heretici. Sed sepe quando aliquis fit hereticus, quia negat veritatem quam non tenetur explicite credere, ad hoc quod sciatur esse condempnatus divina sententia, et per consequens ut constet quod est a catholicis devitandus, requiritur prima et secunda correctio, quia sepe aliter constare non potest quod est pravitate heretica irretitus. Quandoque enim per primam correctionem minime innotescit quod errans contra fidem pertinaciter errat, et ideo adhuc non constat quod est vitandus. Per secundam autem correctionem constat an paratus sit corrigi, vel in sua sententia pertinaciter 305 310 315 320 325

293 hereticos] et (*omitted* We) plusquam quicumque hereticus *added* We Vc Ox | universalius] vilius We 300 unam] primam Ww 302 a fidelibus] hereticus We 304 est] a fidelibus devitandus (*evitandus* Vc) et per consequens ante primam et secundam correctionem non est *added* We Vc Ba (*but not in* Ox) 308 eius] cuius An 309 sententiam] *omitted* An 311 si...312 vitandus] *omitted* An 312 sic est] sit Fi 314 vel] et An 316 aliquis] quis We | fit] sit An We 317 quam] quod Ly 318 condempnatus] dampnatus We Ly 322 innotescit] innotesit We 325 vel] *omitted* An

perseveret. Et ideo tunc scitur an sit divina sententia
condempnatus, et per consequens an sit a fidelibus evitandus.

Per primam ergo et secundam correctionem intelligit
Apostolus omnem correctionem qua innotescit errantem esse
330 in sua sententia pertinacem, et per consequens qua constat
ipsum esse divina sententia condempnatum et a catholicis
devitandum.

Discipulus: Suntne plures rationes pro assertione
predicta?

335 **Magister:** Octava ratio est hec. Qui est anathematizatus
non est verus papa, quia talis est ab ecclesia separatus. Verus
autem papa est ab ecclesia minime separatus, cum sit caput
ecclesie. Caput vero ab ecclesia separatum non est verum
caput, sicut nec caput a corpore separatum est amplius caput,
340 quemadmodum homo mortuus non est homo, et, ut dicit
quidam, ‘caput est capitati caput’. Sed papa hereticus est
anathematizatus, teste Apostolo, qui, ad Galatos 1° cap., ait:
“*Licet nos aut angelus de celo evangelizet vobis preter quam
quod evangelizavimus vobis anathema sit, sicut prediximus et
345 nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit preter id quod
accepistis, anathema sit*”. Ergo papa hereticus non est verus
papa.

Discipulus: Videtur quod ista ratio non concludit quia
Apostolus non dicit quod talis evangelizator anathema est,
350 sed dicit ‘anathema sit’, insinuans quod talis non est
anathematizatus sed anathematizandus. Et ita papa hereticus
non est anathematizatus sed anathematizandus.

Magister: Respondetur quod verba Apostoli non recte
intelligis. Non enim dicit Apostolus ‘anathema sit’ quia

340 ut...341 quidam] Ockham, *Expositio in librum predicamentorum Aristotelis*, cap. 13 (OPh, II, 253): “caput dicitur convenienter caput”. Cf. L. Minio-Paluello, *Aristoteles Latinus*, I, (Bruges-Paris: Descles de Brouwer, 1961) pp. 19, 60, 98. **342** Galatos...cap] Galatians 1:8-9

326 perseveret] perseverare Ly **327** condempnatus] condampnatus We evitandus] devitandus We **328** correctionem] in *added* Ly **330** qua] quia Bb Fi An **331** ipsum] illum Ly **336** est¹] *omitted* Bb | talis] anathematizatus We **338** vero] autem Ly | verum] amplius Ly **341** quidam] We Vc Ox: Aristoteles Ly Va Vg Aristoteles *added* Bb Fi An Na Vd iste est Ox **343** evangelizet] evangelizaret An **344** quod] *omitted* Bb | evangelizavimus] evangelizamus Bb An evangelizemus Fi prediximus] Ly: predixi Bb Fi An We **346** verus] *omitted* Ly **348** concludit] concludat We **349** dicit] concludit Ly | anathema...352 anathematizandus] *omitted* An **352** sed] est *added* We | sed anathematizandus] *omitted* Fi **353** recte] *omitted* Bb **354** enim] ideo *added* We

evangelizator hereticalis doctrine est anathematizandus non 355
 anathematizatus, sed ideo dicit ‘anathema sit’ quia vult verba
 sua intelligi conditionaliter, scilicet, si aliquis evangelizaret
 contra doctrinam apostolicam, sequitur quod sit anathema, ita
 quod talis conditionalis est vera: ‘si aliquis evangelizaret
 contra doctrinam Apostoli ipse est anathema’. 360

Aliter dicitur, et predictis non obviat, quod cum dicit
 Apostolus ‘anathema sit’, sic debet intelligi: anathema sit,
 hoc est tanquam anathema sit habendus, et per consequens
 talis est ab ecclesia fidelium separatus.

Discipulus: Alias libenter audiam rationes. 365

Magister: Nona ratio est hec. Homo alterius secte non
 debuit esse rex fidelium constitutorum sub veteri lege. Ergo,
 multo fortius, homo alterius secte non debet esse caput
 constitutorum sub nova lege. Papa autem est caput omnium
 constitutorum sub nova lege. Ergo nullus alterius secte potest 370
 esse verus papa. Sed verus papa est caput omnium
 christianorum, papa autem hereticus est alterius secte, ergo
 papa hereticus non est verus papa.

Quod autem homo alterius secte non debuit esse rex
 fidelium constitutorum sub veteri lege lex divina apertius 375
 manifestat, cum dicat Deuteronomio 17: “*Non poteris
 alterius gentis hominem regem facere qui non sit frater tuus*”.
 Ergo consimiliter homo alterius secte non est verus papa.

Decima ratio est hec. Nemo alterius secte est verus 380
 propheta et doctor christianorum. Ergo, multo magis, nemo
 alterius secte est verus papa catholicorum. Papa autem
 hereticus est alterius secte, ergo non est verus papa.

Quod autem nemo alterius secte possit esse propheta aut
 doctor catholicorum divinis testimoniis videtur aperte probari. 385
 Ait enim Deus Moisi Deuteronomio 18: “*Prophetam
 suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam
 verba mea in ore eius.*” Ex quibus verbis colligitur quod

376 Deuteronomio 17] Deuteronomy 17:15 386 Deuteronomio 18]
 Deuteronomy 18:18

355 evangelizator] evangelista Fi | anathematizandus] anathe^{tus} An
 357 evangelizaret] evangelizet We 358 ita] ista Bb infra An
 359 evangelizaret] evangelizet We 361 quod] omitted Ly 362 sit¹] et
 added We | sic] omitted An | sic...sit²] omitted Ly 366 hec] talis Ly
 367 Ergo...369 lege] omitted Ly 368 esse] omitted An 371 verus²...
 est] papa est verus Bb 373 papa¹] omitted Ly 376 17] 16 Ly 381 et]
 aut We | doctor] omitted Bb 385 probari] probare Bb Fi An 386 18]
 28 Fi An

390 verus propheta et doctor christianorum catholicorum est de
 medio fidelium tantummodo suscitandus, et ita alterius secte
 esse non potest. Et per consequens homo alterius secte non
 est verus papa, cum verus papa sit verus propheta, id est
 doctor, fidelium, quia verbo pascere debet catholicos, Christo
 dicente Petro “*pasce oves meas*”.

395

Undecima ratio est hec. Verus papa est verus pastor
 ovium Christi. Papa autem hereticus non est verus pastor
 ovium Christi. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior
 est manifesta, quia est successor beati Petri, qui fuit verus
 400 pastor constitutus a Christo. Minor probatur, quia verus
 pastor ovium Christi est sequendus, teste ipso Christo qui, ut
 legitur Iohann. 10, de vero pastore loquens, ait: “*Oves vocem
 eius audiunt et proprias oves vocat nominatim et educit eas et
 cum proprias oves emiserit ante eas vadit et oves illum
 405 sequuntur*”. Et ita patet quod verus pastor est sequendus.
 Papa autem hereticus non est sequendus. Ergo non est verus
 pastor.

Item, fur non est verus pastor, quia Veritas Ipsa, ubi
 prius, furem a vero pastore distinguit. Sed papa hereticus est
 410 fur, quia papa hereticus tanquam fur non venit nisi ut furetur,
 et mactet, et perdat. Ergo papa hereticus non est verus pastor,
 et per consequens non est verus papa.

Duodecima ratio est hec. Qui non est de corpore ecclesie
 415 militantis non est verus papa, eo quod verus papa est verum
 caput ecclesie. Sed papa hereticus, nulla contra eum lata
 humana sententia, non est de corpore ecclesie militantis. Ergo
 papa hereticus non est verus papa. Maior est evidens. Minor
 ostenditur sic. Nullus hereticus est de corpore ecclesie
 420 militantis quantumcunque putetur esse de corpore ecclesie.
 Ergo papa hereticus non est vere de corpore ecclesie.

394 dicente Petro] John 21:17 402 Iohann 10] John 10:3-4 409 prius]
 John 10:1ss.

389 propheta] We Vc Ox Ba: papa Bb Fi An Ly | christianorum] omitted
 We 390 ita] infra An 391 esse...secte] omitted Bb 393 verbo] volo
 An 398 ovium...399 successor] omitted Bb 400 pastor] papa Ly
 402 10] 18 An 403 vocat] vocant Fi An 404 emiserit] omiserit An
 illum] We: ipsum Bb Fi An eum Ly 405 Et] omitted Ly 408 Ipsa]
 omitted Ly 414 Duodecima] 22^a An 416 nulla] nulli Fi An etiam added
 Ly | eum] ipsum We 417 militantis] quantumcunque putetur esse de
 corpore ecclesie Ly 418 verus] omitted Ly 420 militantis] omitted We
 militantis...ecclesie] omitted Ly 421 vere] omitted Ly

Antecedens probatur aperte auctoritate Augustini asserentis quod licet mali catholici pertineant ad ecclesiam que comprehendit bonos et malos, heretici tamen non sunt de societate ecclesie. Ait enim in omelia de parabola zizaniorum: 425
“Cum negligenter agerent prepositi ecclesie, et dormitionem mortis acciperent Apostoli, venit diabolus et superseminavit eos quos malos filios Dominus interpretatur. Sed recte queritur utrum heretici sint an male viventes catholici. Possunt enim dici filii mali etiam heretici, qui etiam ex eodem evangelii semine et Christi nomine procreati, pravis opinionibus ad falsa dogmata convertuntur. Sed quod dicit eos in medio tritici seminatos, quasi videntur illi significari qui unius communionis sunt. Verumptamen quoniam Dominus agrum, non ecclesiam, sed hunc mundum interpretatur, intelliguntur heretici, qui non societate unius ecclesie vel unius fidei, sed societate solius nominis christiani in hoc mundo permiscentur bonis, ut illi qui in eadem fide mali sunt, palea potius quam zizania deputentur, quia palea etiam fundamentum ipsum habet cum frumento, radicemque communem. In illa plane sagena qua concluduntur et mali et boni, non absurde mali catholici intelliguntur. Aliud mare quod magis mundum istud significat, aliud sagena que unius fidei vel unius ecclesie communionem videtur ostendere”. Ex quibus verbis aperte colligitur quod absque omni humana 445
sententia omnes heretici sunt a corpore ecclesie separati, nec sunt de ecclesia, licet quidam eorum putentur esse de ecclesia quia quod sint heretici ignoratur. Dicit enim Augustinus quod heretici *“non societate unius ecclesie vel unius fidei sed societate solius nominis christiani in hoc mundo permiscentur bonis”.* Ex quo patenter habetur quod heretici non sunt de corpore eiusdem ecclesie cum bonis. 450

425 Ait] Augustinus Hipponensis, *Questiones septemdecim in evangelium secundum Mattheum*, q. XI (PL, t. 35, col. 1367)

422 Augustini] Vc: Gregorii Ww Ox 424 comprehendit] comprehendet Fi An 425 enim] Gregorius added Bb Fi An Ly | in] omitted Fi 428 Dominus] Deus Ly 429 sint] sit An 430 etiam¹] et Ly | etiam²] omitted We Ly 432 quod] quid Fi 433 quasi] quo Ly 434 communionis] conditionis Ly | quoniam] quando Bb We 435 agrum] agl'u An 436 non] omitted Bb 439 deputentur] reputentur Ly 440 ipsum] idem Ly 441 illa] palea added Bb Fi An Ly | plane sagena] sane sagenaque Ly 442 mare] magnum added Bb Fi An Ly 443 magis] We: omitted Bb Fi An Ly | istud] istum An We Ly 445 aperte] omitted Ly 446 heretici] catholici An 448 Augustinus] Vc: Gregorius Ww Ox 449 unius²] omitted Bb

455 Item, omnes qui sunt de corpore ecclesie militantis, sive
sint boni sive mali, in una sagena concluduntur. Sed heretici
cum catholicis, licet sint in uno mari, quia in uno mundo, non
tamen sunt in una sagena secundum Augustinum. Ergo
heretici non sunt de corpore ecclesie.

460 Quod etiam sic probatur. Ecclesia Christi est regnum
Christi. Sed heretici non spectant ad regnum Christi, quia soli
catholici spectant ad regnum Christi, teste beato Augustino
qui, super Iohannem, ait quod fideles christiani sunt regnum
quod non tollitur, imo emitur sanguine Christi. Et alibi super
465 Iohannem ait: “*Quid est enim regnum eius nisi credentes?*”
Ex quibus patet quod heretici non sunt de regno Christi, licet
mali catholici sint de regno Christi. Quod autem regnum
Christi sit ecclesia asserit evidenter Gregorius qui, in omelia
de communi virginum, ait: “*Sciendum nobis est quod sepe in*
470 *sacro eloquio regnum celorum presentis temporis ecclesia*
dicitur, de quo in alio loco Dominus dicit ‘mittet filius
hominis angelos suos, et colligent de regno eius omnia
scandala’”. Cum ergo heretici non sint de regno Christi, quod
comprehendit bonos et malos, sequitur quod non sunt de
corpore ecclesie militantis. Et ita papa hereticus non est de
475 corpore ecclesie.

Item, quod heretici non sint de corpore ecclesie sic
probatur. Qui est extra ecclesiam non est de corpore ecclesie.
Sed omnes heretici sunt extra ecclesiam. Ergo non sunt de
480 corpore ecclesie. Maior est evidens. Minor probatur multis
modis.

Primo sic. Qui noviter veniunt vel redeunt ad ecclesiam
catholicam, prius extra ecclesiam restiterunt. Sed heretici,

462 super Iohannem] Ockham paraphrases Augustine’s *De Trinitate*, I, c. 10 (PL, t.42, col. 835) where the latter, commenting on John 16:25-28, states: “fideles quippe eius quod redemit sanguine suo dicti sunt regnum eius”. **463** alibi] Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium*, tract. 115 (PL, t.35, col. 1939) **467** Gregorius] Gregorius Magnus, *Homiliarum in evangelio libri duo*, lib. 2, homil. 12 (PL, t.76, col. 1118)

455 sint] sit An sunt Ly | sagena] segena An **457** Augustinum] Vc: Gregorium Ww Ox **460** heretici...quia] *omitted* Ly **462** quod] Kn: *omitted* Ww Na Vc Ox Vg Vd Fr **463** tollitur imo] colligitur sed Ly **464** est] *omitted* Ly **465** quibus] verbis *added* Ly **468** nobis] vobis Ly **470** quo] et *added* We **472** sint] sunt Ly **477** ecclesie] militantis *added* Ly **482** sic] modo Ly **483** catholicam...484 ecclesiam] *omitted* Bb restiterunt] extiterunt We

suas hereses relinquentes, veniunt vel redeunt ad ecclesiam (1 q. 7 c. *Si qui voluerint* et c. *Quotiens* et c. *Saluberrimum* et c. *Convenientibus*). Ergo heretici non sunt de corpore ecclesie. 485

Item, illi qui sunt alibi quam in ecclesia catholica non sunt de corpore ecclesie. Sed heretici sunt alibi quam in ecclesia catholica (1 q. 7 c. *Qui in qualibet* et c. *Si qui presbyteri*). Ergo heretici non sunt de corpore ecclesie. 490

Item, qui exit de ecclesia non est de corpore ecclesie. Omnes autem heretici, quando efficiuntur heretici, exeunt de ecclesia (1 q. 1 c. *Si quis de ecclesia*). Ergo heretici non sunt vere de corpore ecclesie, etiam nulla lata humana sententia contra ipsos. 495

Item, ecclesia catholica ab ecclesia hereticorum distinguitur. Ergo heretici non sunt intra ecclesiam catholicam. Et ita papa hereticus non est de corpore ecclesie catholice.

Item, ecclesia catholica est congregatio fidelium. Sed papa hereticus, quantumcunque reputetur papa, etiam absque omni humana sententia, non est de congregatione fidelium. Ergo ante omnem humanam sententiam, eo ipso quod est hereticus, vere est extra ecclesiam et non est de corpore ecclesie. 500

Item, aut heretici, eo ipso quod sunt heretici, absque omni humana sententia, sunt extra ecclesiam, aut solummodo sunt extra ecclesiam per humanam sententiam. Si detur primum, habetur intentum, quod papa eo ipso quod est hereticus, ante omnem humanam sententiam, est vere extra ecclesiam. Si autem heretici sunt extra ecclesiam solummodo per humanam sententiam, ergo heretici qui precesserunt talem humanam sententiam fuerunt intra ecclesiam, quod non 505

484 1...485 voluerint] C. 1 q. 7 c. 8 col. 795 **485** c Quotiens] C. 1 q. 7 c. 9 col. 795 | c Saluberrimum] C. 1 q. 7 c. 21 col. 803 | c⁴...486 Convenientibus] C. 1 q. 7 c. 4 col. 789 **489** 1...qualibet] C. 1 q. 7 c. 10 col. 797 | c²...490 presbyteri] C. 1 q. 7 c. 1 col. 785 **493** 1¹...ecclesia²] C. 1 q. 1 c. 70 col. 699

484 relinquentes] delinquentes Ly | vel] et Fi An Ly **485** qui voluerint] Quis voluerit Fi | Saluberrimum] saluberrimam Fi saluberrimi Ly **487** illi] omitted Ly | alibi] omitted Bb **488** sunt²] omitted Bb **489** qualibet] quolibet An | et] in added Fi An **494** vere] omitted Ly **496** hereticorum] catholicorum Fi An **501** quantumcunque] quancunque Bb Fi An **502** de] omitted An **504** est²] omitted An **507** omni] We Vc Ox: omitted Bb Fi An Ly **510** ante...sententiam] absque omni humana sententia We **511** solummodo] secundo modo Ly **513** intra] extra We

515 modicum inconueniens est censendum. Ex hec enim sequitur
 manifeste quod aliquando fuit una ecclesia catholicorum et
 hereticorum, immo sequitur quod posset adhuc esse una
 ecclesia catholicorum et hereticorum, quia omnis humana
 sententia qua heretici extra ecclesiam catholicam missi
 fuerunt, posset, per illos qui eandem auctoritatem habent
 520 quam habuerunt qui talem tulerunt sententiam, revocari. Et
 ita, revocata humana sententia, possunt heretici in sua
 perfidia persistentes reverti ad ecclesie unitatem, quod
 impossibile est censendum. Quia, si, revocata humana
 sententia qua sola heretici ab ecclesia exclusi fuerunt, redirent
 525 ad ecclesie unitatem, aut redirent ad unitatem ecclesie
 catholice, aut redirent ad unitatem alterius ecclesie quam
 catholice. Si redirent ad unitatem ecclesie catholice, ergo
 intra ecclesiam catholicam includuntur heretici, et sic ecclesia
 catholica ita esset infidelium sicut fidelium, quod impossibile
 530 est censendum. Si autem redirent ad aliam ecclesiam quam ad
 catholicam, et redirent ad unitatem a qua per humanam
 sententiam exclusi fuerunt, ergo catholici essent de alia
 ecclesia quam de ecclesia catholica, quod etiam est
 inconueniens reputandum. Omnis ergo hereticus, sive papa
 535 sive alius, eo ipso quod est hereticus, etsi nulla contra ipsum
 proferatur sententia, vere est extra ecclesiam catholicam. Ex
 quo sequitur quod papa hereticus, eo ipso quod est hereticus,
 non est de corpore ecclesie, et per consequens non est caput
 ecclesie. Et ita papa hereticus non est verus papa.

540

Tertiadecima ratio principalis est hec. Verus papa habet
 potestatem et ius super omnes catholicos. Sed papa hereticus
 nil potestatis aut iuris habet omnino. Ergo papa hereticus non
 est verus papa. Maior est evidens. Minor ostenditur

514 modicum] modicom Bb | Ex...enim] Eo quod ex illis verbis Ly
 hec] hoc Bb We **515** et...516 hereticorum] *omitted* Bb **516** sequitur]
omitted An | posset] possit Ly **518** catholicam] *omitted* Fi An We
 missi] exclusi Ly **520** habuerunt] habebant Ly | tulerunt] tulerint An
521 possunt] pn'e An **524** sola] We: *omitted* Bb Fi An Ly | ecclesia]
 sola *added* Bb Fi An **525** ecclesie¹] catholice *added* Ly **526** redirent...
 unitatem] *omitted* Ly **527** redirent] rediret Bb **528** includuntur]
 includerentur We | sic] ita We **530** redirent] rediret Bb rodirent An
 ad²] *omitted* Ly **531** a] *omitted* An **532** fuerunt ergo] fuerant, autem Ly
535 ipsum] eum Ly **536** proferatur] proferetur We humana *added* We Vc
 Ox **543** habet] 9^{et} An

auctoritate beati Cypriani qui, ut legitur 24 q. 1 c. *Didicimus*, 545
ait: “*Didicimus omnes omnino hereticos et schismaticos nil
habere potestatis aut iuris*”.

Discipulus: Bene probatur quod papa hereticus non est
verus papa, et quod est papatu privatus, sed non probatur per
auctoritatem predictam quod papa hereticus sit per divinam 550
sententiam papatu privatus, quia beatus Cyprianus non dicit
“*didicimus in scriptura divina omnes omnino hereticos*” etc. ,
sed sine determinatione ait “*didicimus*” etc. Potuit autem in
canonibus sacris addiscere quod omnes omnino heretici nichil 555
habent potestatis ac iuris, quia licet per scripturam divinam
heretici non sint omni potestate privati, sunt tamen per sacros
canones omni potestate ac iure nudati.

Magister: Videtur nonnullis quod, si verba sequentia
beati Cypriani pensares subtiliter, invenires quod beatus
Cyprianus asserit manifeste se in scriptura divina didicisse 560
omnes omnino hereticos et schismaticos nichil habere
potestatis ac iuris. Nam ad probandum verba predicta subdit:
“*Invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed
etiam participes eorum penis destinari, nisi a communione
malorum se separaverint, precipiente per Moysen Domino et 565
dicente ‘separamini a tabernaculis hominum istorum
durissimorum, et nolite tangere de omnibus que sunt eorum
ne simul pereatis in peccatis eorum’*. Et quod comminatus
per Moysen fuerat Dominus, implevit, ut quisquis se a Chore
et Dathan et Abiron non separasset, penas statim pro ipsa 570
communione persolveret. Quo exemplo ostenditur et probatur

545 24...Didicimus] C. 24 q. 1 c. 31 col. 1849 562 subdit] *Ibid.*
566 dicente] Paraphrasing Numbers 16:26: “Recedite a tabernaculis
hominum impiorum, et nolite tangere que ad eos pertinent, ne involvamini
in peccatis eorum”

545 auctoritate] auctoritati An | beati] *omitted* Ly | 24] 34 An
Didicimus] Dicimus 546 Didicimus] Dicimus We 549 papatu]
in papatu An 552 didicimus] dicimus We | in] ex Ly |] *omitted* Ly
553 didicimus] didiscimus An dicimus We 554 addiscere] addisce An
555 habent] habeant Ly | ac] aut We Ly | ac...556 potestate] *omitted*
An 556 sint] sunt Ly 558 Magister] *gap* An | verba] We: *omitted* Bb
Fi An Ly 559 pensares] pensare Fi An 560 scriptura divina] sacra
scriptura Ly 561 et] *omitted* An 562 ac] aut We | ac iuris] *omitted* Ly
563 facinore] facinora An | auctores] auctoritates An 565 malorum]
We: eorum Bb Fi An Ly 566 tabernaculis] tabernaculo Ly 568 pereatis]
per' An | comminatus] locutus Ly 570 et¹] a *added* We | Dathan]
Dethan An | non] *omitted* Bb | statim] scim We | pro] *omitted* Ly

575 *obnoxios pene et culpe futuros, qui se schismaticis contra
 prepositos et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint,
 sicut etiam per Osee prophetam Spiritus Sanctus contestatur
 et dicit ‘sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui
 manducant ea, contaminabuntur’, docens scilicet et
 ostendens, omnes omnino cum auctoribus suis supplicio
 coniungi, qui fuerint eorum peccatis contaminati”. Et infra:
 580 “Si autem foris cuncti heretici et schismatici sunt non habent
 Spiritum Sanctum, et ideo apud nos eis manus imponitur, ut
 hic accipiatur quod illic non est, nec dari potest: manifestum
 est, nec remissionem peccatorum per eos dari posse”. Ex
 quibus verbis colligitur quod beatus Cyprianus ad
 declarationem assertionis, scilicet, quod omnes omnino
 585 heretici et schismatici nichil habent potestatis ac iuris
 auctoritates scripture divine adducit. Ex quo sequitur
 evidenter quod in scriptura sacra didicit quod omnes heretici
 nichil habent potestatis ac iuris, et non solum per canones,
 quia canones asserentes quod omnes heretici nil habent
 590 potestatis ac iuris hec a scriptura accipere divina.*

Item, quod beatus Cyprianus intelligat se in scriptura
 divina didicisse quod heretici nichil habent potestatis ac iuris
 ex aliis verbis eius colligitur. Nam, ut habetur 1 q. 1 c. *Si
 quis*, idem Cyprianus ait: “*Si quis de ecclesia heretica
 595 presumptione exierit, a semetipso dampnatus est. Cum
 huiusmodi, secundum Apostolum, nec cibum quidem accipere
 debemus. Declaratur hoc in libro Regorum, ubi, cum homo
 Dei ad Ieroboam missus esset, qui peccata sua exprobraret*

575 dicit] Osee 9:4 **593** 1¹...594 quis¹] C. 1 q. 1 c. 70 col. 699
597 in...Regorum] 1 Kings 13:7-9

572 pene...culpe] Bb: omnes culpe et pene Fi An omnes culpe in pene
 We omnes pene et per consequens culpe Ly **573** sacerdotes] sacerdos
 An | miscuerint] miscuerit An We miscuerunt Ly **574** Osee] Oseam Ly
575 luctus] lictus An latens Ly **576** ea] eam Fi An **577** omnino]
omitted Ly | supplicio] suppliciis Fi Ly supplici An **578** coniungi] An:
 iungi Bb Fi We mergi Ly | fuerint] fuerunt Ly **579** non...580 Sanctum]
omitted Bb An We **580** ideo] omnino Fi An | nos] et *added* Bb Fi An
 imponitur] impe^o An **581** manifestum] institutum Fi An **582** posse]
 possunt Bb posso An quos constat Spiritum Sanctum non habere *added* Ly
584 assertionis] sue *added* We **585** ac] et An aut Ly **587** sacra] divina
 Ly **588** habent] habeant Ly | ac] hac Bb aut An Ly | et...590 iuris]
 We Vc Ox Bam: *omitted* Bb Fi An Ly **590** hec] licet Bb hoc We
 accipere] accipere We | divina] dicuntur *added* Ly **592** ac] *omitted* Bb
 aut Ly **594** quis¹] in quid *added* Bb Fi An We **595** est] Ly: *omitted* Bb
 Fi An We **597** Regorum] Regnorum We Regum tertio Ly
598 Ieroboam] Iereboam Bb

atque ultionem futuram prediceret, panem apud illum edere et aquam bibere prohibitus est". Et infra: "*An debet quisquam dicere, sacramentum salutare, et gratiam celestem communem cum hereticis esse posse, cum quibus nec terrestres cibis, nec secularis potus debet esse communis*". Ex quibus verbis aperte colligitur quod beatus Cyprianus in scriptura divina se fundavit asserens quod hereticorum communio est vitanda, et per consequens quod nichil habent potestatis ac iuris.

Ex quo sequitur evidenter quod, sicut papa hereticus per scripturam divinam communionem fidelium est privatus, ita per scripturam divinam est omni potestate et ecclesiastica dignitate nudatus. Cum vero enim papa communicandum est. Nullus etiam fugere a communionem veri pape tenetur. Ergo ille qui est communionem fidelium auctoritate scripture divine privatus non est verus papa.

Quarta decima ratio est hec. Ad verum papam sunt cause fidei deferende (24 q. 1 c. *Quotiens*). Sed ad papam hereticum non sunt cause fidei deferende, quia ad adversarium fidei sunt cause fidei minime deferende. Papa autem hereticus est adversarius fidei christiane. Ergo ad papam hereticum non sunt cause fidei deferende, et ita papa hereticus non est verus papa.

Discipulus: Ista ratio videtur fortis si ex iure divino haberet papa verus quod ad ipsum essent cause fidei deferende, quia non videtur quod minor, scilicet quod ad papam hereticum non sint cause fidei deferende, probatione indigeat. Et ideo proba quod ex iure divino papa verus illam prerogativam obtineat quod ad ipsum sint cause fidei deferende.

Magister: Hoc videtur posse probari per hoc quod ex eodem iure habet papa verus quod ad ipsum sint questiones

617 24...Quotiens] C. 24 q. 1 c. 12 col. 1835

599 prediceret] predicent An | illum] We: ipsum Bb Fi An Ly
 600 quisquam] quisque An 606 quod] omitted Ly | habent] habet Ly
 607 ac] aut Ly 611 enim] etiam Ly 612 etiam] enim We | veri] domini Fi An 616 papam] po3 An 619 fidei?] omitted Bb Fi An
 deferende] perferende We 621 deferende] perferende We | ita] infra An ideo Ly 624 essent] sint Fi Ly | cause] questiones Ly
 625 deferende] Ly: perferende Bb Fi An We | videtur] video We Ly
 minor] hoc Ly 626 sint] sit An sunt Ly | deferende] perferende Bb We | probatione] probari Ly | probatione...636 deferende] omitted An
 627 proba] probatur We michi added Ly 630 ex] omitted Ly

fidei deferende ex quo iure super omnes fideles noscitur
habere principatum. Sed papa verus ex iure divino super
omnes fideles obtinet principatum (dis. 21 c. *Quamvis* et dis.
635 22 c. *Omnes* et c. *Sacrosancta*). Igitur ex iure divino habet
quod ad ipsum sunt cause fidei deferende.

Decima quinta ratio est hec. Ille cui secundum legem
divinam catholici debent se opponere, maxime in hiis que ad
640 religionem pertinent christianam, non est verus papa, cum
verus papa caput sit omnium christianorum, precipue in hiis
que spectant ad religionem specialiter christianam. Sed pape
heretico, secundum legem divinam, catholici se opponere
astringuuntur.

Unde et Dominus per Ezechielem prophetam, 13°
capitulo, illos qui non resistunt hereticis acriter reprehendit,
dicens: “*Non ascendistis ex adverso neque opposuistis vos*
murum pro domo Israel ut staretis in prelio in die Domini”.
Ex adverso enim ascendere et pro domo Israel se murum
650 opponere, est pro defensione catholice veritatis cuicumque
heretico domum Israel (que est ecclesia) cupienti destruere
totis viribus obviare.

Quod evidenter Urbanus papa videtur innuere qui, ut
legitur 1 q. 3 c. *Salvator*, ait: “*Salvator predixit in evangelio*
655 *circa finem seculi pseudochristos et pseudoprophetas surgere*
et multos seducere, et fideles suos in mundo multas habituros
pressuras, sed tamen portas inferni non prevalituras.
Proinde, ut ait Apostolus, oportet esse hereses, ut qui probati
sunt manifesti fiant, oportet nos cum propheta ex adverso
660 *consurgere, et murum pro domo Israel opponere*”. Ex quibus
verbis datur intelligi quod contra quascunque hereses
insurgentes oportet catholicos ex adverso consurgere, et se
morum opponere pro defensione fidei orthodoxe. Ergo, si

634 dis¹... Quamvis] D. 21 c. 3 col. 223 (*sic*- should be 123) | dis²... 635
Omnes] D. 22 c. 1 col. 129 635 c Sacrosancta] D. 22 c. 2 col. 129
645 Ezechielem] Ezechiel 13:5 654 1... Salvator¹] C. 1 q. 3 c. 8 col. 757
658 Apostolus] 1 Corinthians 11:19

632 noscitur] dinoscitur We 633 principatum] primatum Bb Fi We
635 ex] de Ly 638 Decima quinta] Quintadecima We Quindecima Ly
Ille] illi Bb Fi An 647 opposuistis] apposuistis An 649 pro domo]
omitted Bb 654 predixit] predicat Bb 655 pseudochristos]
pseudochristianos We pseudoapostolos Ly | et pseudoprophetas]
prophetas Bb 656 seducere] seduce An 657 inferni] inferi We
659 fiant] fiunt Fi | oportet] et *added* Ly 661 quascunque]
qualescunque Fi

papa fiat hereticus et fidem molitus fuerit destruere orthodoxam, oportet catholicos ei animosius obviare. 665

Et per consequens papa hereticus non est verus papa censendus secundum testimonia sacrarum scripturarum.

Capitulum 69

Discipulus: Pro ista assertione fortiter allegasti, et puto quod apparentiores rationes pro ipsa non est facile invenire. Ideo, ut michi detur occasio cogitandi, pro assertionem contraria aliqua rationes excogitare conare. 5

Magister: Quod papa hereticus non sit iure divino papatu privatus videtur multis modis posse probari. Primo quidem sic. Sicut papa est caput fidelium qui sunt sub nova lege, ita summus sacerdos, quantum ad illa que spectant ad legem divinam, caput erat fidelium qui erant sub lege veteri constituti. Sed summus sacerdos in veteri lege, quamvis errasset a fide, non fuisset summo sacerdotio iure divino privatus, quia, ut videtur, plures summi sacerdotes in antiqua lege deviaverunt a fide, et tamen postea summo sacerdotio fungebantur. Ergo, licet papa erraret a fide et efficeretur hereticus, non esset divino iure papatu privatus. 10 15

Confirmatur hec ratio. Quia non magis per scripturam divinam probari potest quod papa hereticus est papatu privatus, quam quod summus sacerdos veteris legis, effectus hereticus, fuit sacerdotio summo privatus. Quia rationes sumpte ex scriptura sacra, maxime ex veteri testamento, non magis concludunt de summo sacerdote nove legis quam veteris. Sed summus sacerdos in antiqua lege, effectus hereticus, non fuit iure divino sacerdotio summo privatus. Ergo nec papa, effectus hereticus, iure divino est papatu privatus. 20 25

Secunda ratio est hec. Papa non est deterioris conditionis quam alii prelati et episcopi. Sed alii prelati et episcopi, si efficiantur heretici, non sunt iure divino omni dignitate privati. Ergo nec papa hereticus est iure divino omni dignitate privatus. Maior videtur certa. Minor probatur. Quia, si 30

666 papa¹] *omitted* Ly 667 testimonia] testimonio An testimonium Ly 69,1] 67 Ly 4 ut] *omitted* Bb 5 excogitare] cogitare Bb 8 quidem] *omitted* Ly 15 efficeretur] efficitur An 20 fuit] *omitted* An fuerit Ly Quia] Quod Ly 21 sacra] divina Ly 25 Ergo...26 privatus] *omitted* Ly | papa] ipse Fi 30 efficiantur] efficiuntur We fiant Ly 31 privati... dignitate] *omitted* An | Ergo...32 privatus] *omitted* Ly | omni] eī Bb

episcopi et alii prelati, effecti heretici, essent iure divino omni
 dignitate privati, non possent absque nova electione ad suas
 35 recipi dignitates, vel saltem suas dignitates minime retinerent.
 Sed nonnulli prelati, effecti heretici, absque nova electione ad
 suas dignitates recepti fuerunt, vel retinuerunt easdem (1 q. 7
 c. *Maximum* et q. 1 c. *Omnis cuiuslibet* et c. *Quod quidam*).
 Ergo et papa, quamvis efficiatur hereticus, papalem retinet
 40 dignitatem, et ita nequaquam est iure divino papatu privatus.

Tertio sic. Non deterioris conditionis est papa quam
 imperator, vel principes seculares. Sed imperator, effectus
 hereticus, iure divino non est imperiali dignitate privatus, nec
 45 reges, nec alii principes seculares, si efficiantur heretici, iure
 divino suis dignitatibus sunt privati. Ergo nec papa hereticus
 est iure divino dignitate papali privatus. Maior videtur certa.
 Minor ostenditur manifeste. Nam in veteri lege multi reges
 idolatre et heretici effecti fuerunt, et tamen veri reges
 50 remanserunt. Iulianus etiam Apostata hereticus de christiano
 fuit effectus, et tamen fuit verus imperator (11 q. 3 c.
Iulianus). Ergo principes seculares heretici nequaquam
 dignitatibus suis iure divino privantur. Ergo nec papa,
 quamvis efficiatur hereticus, iure divino est privatus papatu.

Quarto sic. Si papa hereticus esset iure divino papatu
 privatus, hoc non esset propter aliam causam nisi quia
 hereticus catholicis preesse non potest. Sed hereticos et
 infideles prefuisse catholicis, et catholicos infidelibus
 60 obedisse, in sacris literis et aliis scripturis auctenticis legitur
 manifeste. Joseph enim servivit et obedivit Pharaoni, et

69,37 1...38 *Maximum*] C. 1 q. 7 c. 19 col. 803 **38** q...*cuiuslibet*] C. 1
 q. 1 c. 112 col. 735 | c³...*quidam*] C. 1 q. 1 c. 97 col. 717 **51** 11...52
Iulianus] C. 11 q. 3 c. 94 col. 1263 **61** *Joseph*] Genesis 39:4

33 *essent*] *esset* An **34** *possent*] *posset* An **35** *retinerent*] *retineret* An
38 *Omnis*] *omnes* Ly | *Quod*] *Quam* Ly **42** *sic*] *omitted* Ly | *quam*]
hereticus *added* An **43** *principes*] *princeps* We Ly | *seculares*] *secularis*
 Bb We Ly **44** *dignitate*] *dignitatem* An **45** *nec*] *et* We | *alii*] *omitted*
 Ly **48** *manifeste*] *manifesta* We **49** *idolatre*] *idolare* We | *et*²...50
remanserunt] *omitted* Bb **50** *Iulianus*] *Iuliano* Fi | *etiam*] We Vc Ox Ba
 Es Fr: *item* Bb autem Fi An quoque Ly **54** *est*] *omitted* Bb An We
privatus] *privatur* We **56** *sic*] *omitted* Ly **57** *esset*] *esse* Bb
58 *hereticos*] *heretico* An **60** *et*] *in* *added* Fi | *scripturis*] *litteris* Fi

Daniel Nabuchodonosor, et christiani plures infidelibus
imperatoribus servierunt. Ergo non est contra legem divinam
quod hereticus vel infidelis fidelibus presit. Ergo non est
contra scripturam sacram quod papa hereticus remaneat verus
papa. 65

Quinto sic. Ad quem pertinet institutio alicuius, ad
eundem destitutio spectat eiusdem (Extra, *De hereticis, c.*
Cum ex inuncto). Sed papa non instituitur iure divino, sed
eligentium electione canonica et concordia. Ergo nec papa
destituatur iure divino, sed, si est destituendus, oportet quod
ipsum destituant electores. 70

Sexto sic. Illa assertio nullatenus est tenenda ad quam
sequi potest totius ecclesiastice ierarchie confusio, cui tota
ecclesia subvenire non posset. Sed, si papa hereticus iure
divino esset papatu privatus, posset sequi totius ecclesiastice
ierarchie confusio. Posset enim papa esse occultus hereticus,
cuius ordinationes, promotiones, consecrationes, et cetera
facta eius, nullius essent momenti, si iure divino esset papatu
privatus. Et ita, si papa occulte efficeretur hereticus, nullus
prelatus factus per ipsum esset verus prelatus, et per
consequens totus ordo ecclesiasticus esset confusus, quia
nullus esset verus prelatus, nec tota ecclesia Dei, que de
occultis iudicare non potest, valeret tali confusione
ecclesiastici ordinis obviare. Ergo non est tenendum quod
papa, effectus hereticus, statim iure divino sit papatu privatus. 75

Septimo sic. Illa pena pape heretico per scripturam
divinam minime est inflictata de qua in tota scriptura nulla
mentio reperitur. Sed de pena privationis officii et beneficii
nulla penitus in sacra scriptura mentio reperitur. Ergo per
scripturam sacram papa hereticus papatu nullatenus est
privatus. 90

62 Daniel] Daniel 2:48 69 Extra... 70 inuncto] X. 5. 7. 12 col. 1677

62 Nabuchodonosor] Nabugodonoxor (*sic*) We | infidelibus] et fidelibus
An (*the 'et' sign mistakenly replaces "in-"*) 65 scripturam] scriptura An
68 pertinet] pertineat We 69 spectat] spectant Bb An 70 inuncto]
incerto Ly 71 electione] electioni Ly 76 tota] contra An 77 papa]
hereticus *added* Bb | hereticus] *omitted* Fi Ly 78 ecclesiastice] ecclē
An 82 ita] infra An | efficeretur] efficitur Ly 84 quia] quare Ly
85 que] contra An 86 potest] posset Ly 87 ecclesiastici] ecclesiastici
Bb An Ly 88 effectus] *omitted* Ly 90 Illa] *omitted* An 91 inflictata]
inflicta An 92 reperitur] recipitur An

Capitulum 70

Discipulus: Ista assertio est pure negativa, et ideo cum
asserit in sacris literis minime reperiri papam hereticum ipso
facto esse papatu privatum, videtur quod contra omnem
5 proterviam probari non posset, nisi per singula loca scripture
sacre (presertim que tractant de hereticis vel infidelibus)
discurrendo. Hoc autem nolo quod facias. Ideo cum pro ista
parte rationes, ut michi videtur, alligaveris fortiores, queso ut
indices qualiter ad ipsas respondere contingat. De rationibus
10 enim pro alia parte tecum post completionem istius Dialogi
collocutionem habebō.

Magister: Ad primam istarum rationum multipliciter
respondetur. Dicitur enim uno modo quod summus sacerdos
veteris legis, eo ipso quod efficiebatur hereticus, fuit
15 sacerdotio summo privatus, nec tunc erat verus summus
sacerdos secundum veritatem, licet extiterit secundum
opinionem hominum summus sacerdos. Verumptamen, inter
summum sacerdotem veteris legis et summum pontificem
nove legis talis fuit differentia, quod summus sacerdos veteris
20 legis, effectus hereticus, si postea convertebatur ad fidem
veram, sacerdotium recuperavit amissum, quemadmodum
excommunicatus et executione privatus officii, quando
absolvitur, officii recuperat executionem. Sed si summus
pontifex nove legis efficitur hereticus, quantumcunque
25 occultus, sic papatum amittit quod, quantumcunque postea
convertatur ad fidem, papatum nequaquam recuperat.

Discipulus: Istud videtur ratione carere, cum nequeat
neque auctoritate scripture divine neque ratione muniri. Quod
non ratione de se patet, quia talia que sunt positiva per

70,2 Ista...11 habebō] LTR 9 De...11 habebō] LTR 12 Ad primam] 1
Dial. 6.69.7-26

70,1] 78 Fi 68 Ly 2 ideo] omitted Fi 3 asserit] asserat We quod
added Ly | reperiri] reperitur Fi An Ly 4 privatum] privatus Bb An
omnem...5 proterviam] protervum Ly 6 que] contra An | que tractant]
tractantia Ly | vel] et An 8 ut¹...9 indices] omitted An 9 rationibus]
allegatis added Ly 10 enim] etiam Ly | completionem] completionem
We 11 collocutionem] collationem We 12 multipliciter] dupliciter Ly
14 efficiebatur] efficitur Bb Fi efficitur An 16 sacerdos] pontifex Ly
secundum¹] rei added Ly 17 opinionem] epi^{em} An | inter] ipsum et
added Ly 18 summum¹...et] omitted Ly | pontificem] pon^{ce} An
21 recuperavit] recuperabat Ly 22 quando...23 officii] omitted Bb
24 efficitur] efficitur We | quantumcunque] quomodocunque Ly
29 non] de added Fi

rationem probari non possunt. Neque auctoritate scripture 30
divine, quia talis differentia inter summum sacerdotem veteris
legis et papam in tota scriptura non poterit inveniri.

Magister: Respondetur quod predicta differentia ex 35
scripturis sacris accipit fulcimentum. Constat enim secundum
scripturam divinam quod summum sacerdotium veteris legis
certe cognationi aut generi debebatur. Nullus enim preter
filios Aaron debuit esse summus sacerdos. Papatus autem
certe cognationi aut generi non debetur. Petrus enim
nequaquam pro se et filiis papatum recepit a Christo. Ex quo 40
ergo iure successionis qui erat summus sacerdos in veteri lege
sacerdotium summum obtinuit. Et non erat statutum in lege
veteri quod summus sacerdos effectus hereticus, ipso ab
heresi desistente, non recuperaret illud quod sibi debebatur
iure successionis hereditarie. Conveniens fuit, ut videtur,
quod ipso ad fidem reverso recuperaret sacerdotium quod per 45
hereticam pravitatem amiserat. Papa autem iure successionis
hereditarie papatum minime habet, et ideo, si propter
perfidiam heresis papatu privatur, nequaquam papatum
recuperat, nisi eligeretur de novo.

Aliter dicitur quod, quia summus sacerdos antique legis 50
sacerdotium habuit iure successionis, ideo executionem
officii amittere potuit per hereticam pravitatem. Officium
autem, quamdiu vixit, non amisit. Sed papa non habet
officium papatus iure successionis. Ideo amittendo
executionem papalis officii ipsum officium papale amittit. Et 55
ita differentia est inter papam hereticum et summum
sacerdotem hereticum in veteri lege.

Discipulus: Intellego responsionem istorum ad primam
rationem. Ideo indica qualiter respondetur ad secundam.

Magister: Ad secundam rationem dicitur quod omnes 60
episcopi et prelati ecclesiastici incurrentes hereticam
pravitatem, sive publice sive occulte, iure divino suis
dignitatibus sunt privati, quia in hiis que sunt propria religioni

34 secundum...35 divinam] Exodus 29:9,28 60 Ad...rationem] 1 Dial.
6.69.27-40

31 sacerdotem] pontificem Ly 33 predicta] talis Ly 36 aut] Na: et aut
Bb An et Fi We Ly 37 sacerdos] pontifex Ly 38 Petrus] Futuros (*sic*)
We 39 filiis] suis *added* Ly | papatum] papatu Bb 40 ergo] *omitted*
An 45 ipso] ipse Ly | fidem] fide Bb | reverso] reversus Ly | per]
propter We 48 papatum] papatu Bb Fi An 49 eligeretur] obligeretur Bb
Fi An 51 habuit] habuerit Fi An 52 per] propter Ly | hereticam]
hereticum An 56 ita] ista Bb Ly 59 secundam] rationem *added* Ly
61 hereticam] *omitted* An 62 sive publice] *omitted* An 63 hiis] illis We

65 christiane nulla potest esse communicatio heretici ad fidelem.
 Et ideo, quantum ad illa que spiritualia sunt, hereticus
 fidelibus preesse non potest. Distinctio enim fidelis et
 infidelis non est ex iure humano canonico et civili, sed est ex
 iure divino. Et ideo quod infidelis, qualis est omnis hereticus,
 70 fidelibus in spiritualibus preesse non debeat est ex iure
 divino. Quare iure divino omnis hereticus omni prelatione
 ecclesiastica est privatus. Quod Apostolus 2 Cor. 6 insinuare
 videtur cum dicit: “*Nolite iugum ducere cum infidelibus, que
 enim participatio iustitie cum iniquitate, aut que societas
 lucis ad tenebras, que autem conventio Christi ad Belial, aut
 75 que pars fidelis cum infidele, quis autem consensus templo
 Dei cum idolis?*” In quibus verbis Apostolus videtur
 precipere fidelibus universis ne subsint infidelibus, et ne
 communicent eis. Quod potissime veritatem habet quantum
 ad spiritualia et ea que propria sunt religioni christiane.
 80 Quamvis enim in temporalibus possint fideles subesse
 infidelibus et communicare ipsis, in spiritualibus tamen eis
 subesse non debent. Et ita omnis hereticus, cum sit infidelis,
 iure divino omni prelatione ecclesiastica est privatus. Et ita,
 minor istius rationis est falsa secundum assertionem istam.

85 Ad probationem eius respondetur quod licet episcopi
 inferiores summo pontifici, et alii prelati, si hereticam
 incurrerint pravitatem, sint iure divino omni ecclesiastica
 prelatione privati, tamen ex causa rationabili, per
 ordinationem concilii generalis vel summi pontificis possunt,
 90 si conversi fuerint, ad suas restitui dignitates. Quamvis enim
 iure divino heretici sint omni ecclesiastica prelatione privati,
 restitutio tamen eorum ad pristinam dignitatem, si conversi
 fuerint, est iure divino nullatenus interdicta, et ideo per
 ecclesiam restitui possunt, et talis restitutio vel est nova
 95 electio vel equipollet electione nove.

Discipulus: Ista responsio sacris canonibus obviare
 videtur. Nam non videtur quod episcopus factus hereticus iure

71 2...6] 2 Corinthians 6:14-16

66 et...67 infidelis] *omitted* Bb 67 humano] sive *added* Ly | canonico]
 canonica An | et] vel We 68 infidelis] infideles Ly 69 debeat] debeant
 Ly 72 cum dicit] ait enim Ly 74 Belial] belli An 75 fidelis] fidei
 We | infidele] infideli Ww | templo] Ly: templi Bb Fi An We 76 Dei]
omitted Bb Fi An | videtur] insinuare et *added* Ly 77 fidelibus...78
 Quod] *omitted* An 81 ipsis] *omitted* Ly | eis] ipsis Ly
 85 probationem] istam *added* Bb 86 pontifici] pontifice Bb An Ly
 91 sint] sunt Ly | ecclesiastica] ecclesiastico An 93 est] ex Ly
 nullatenus] est *added* Ly 97 non] *omitted* Ly

divino sit episcopatu privatus. Quia qui iure divino est episcopatu privatus statim absque licentia cuiuscunque episcopatu renuntiare tenetur. Qui enim auctoritate superioris est dignitate privatus non debet petere ab inferiori cedendi licentiam. Sed episcopus factus hereticus non potest renuntiare sine licentia pape (qui est inferior lege divina, Extra, *De renuntiatione* c. *Nisi* et c. *Post translationem*). Ergo episcopus factus hereticus non est per legem divinam episcopatu privatus.

Item, si episcopus hereticus esset iure divino episcopatu privatus, quilibet qui fuit subditus eius, sciens ipsum esse hereticum, ipsum vitare deberet nec deberet sibi quomodolibet obedire. Sed hoc canoni Symachi pape, qui ponitur 8 q. 4 c. *Nonne*, aperte repugnat, qui iubet nullum clericum ante tempus sententie ab episcopo suo discedere, dicens: “*Nonne directa sunt verba canonum ‘quicumque clericorum ab episcopo suo ante tempus sententie pro dubia suspicione discesserit, manifestam in eum manere censuram’.* *Lex enim ecclesiastica pontificem ab aliis accusatum priusquam sub luce obiecta constiterint exigit non relinqui*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod ante tempus sententie non est ab obedientia episcopi heretici recedendum, et per consequens non est iure divino episcopatu privatus.

Magister: Ad evidentiam prime obiectionis tue, que fundatur in hoc quod pro nullo crimine potest episcopus renuntiare episcopatu sine licentia pape, dicitur esse sciendum quod, sicut recitat glosa in capitulo preallegato (Extra, *De renuntiatione* c. *Nisi*), de hoc sunt opiniones contrarie, quibusdam dicentibus “*quod nullus criminis, nullus irregularis potest renuntiare sine licentia pape etiam si titulum non habeat ut simoniacus et intrusus*”, et secundum istos videtur quod episcopus factus hereticus non potest renuntiare sine licentia pape. Alii dicunt quod quidam

104 Extra...Nisi] X. 1. 9. 10 col. 232 | c²...translationem] X. 1. 9. 11 col. 238 **111** 8...Nonne] C. 8 q. 4 c. 1 col. 1139 **124** glosa] X. 1. 9. 10 s.v. sed duntaxat col. 233 **130** Alii dicunt] *Ibid.* col. 234

98 divino¹] non added Ly **99** cuiuscunque] quacunq[ue] Ly **100** tenetur] teneretur Ly **107** Item...108 privatus] omitted An **112** discedere] descendere Bb **113** quicumque] si quis Ly **114** clericorum] canonicorum Fi An **115** suspicione] suppositione Fi | discesserit] discessit Bb We | manifestam] ma^{ta} Bb man a^{ca} (*sic*) An | eum] Ly: eo Bb Fi An We **116** enim] ab added Fi **117** luce] lege Bb We le^e An lite Ly | constiterint] constituerit An constiterit We ex added Bb | relinqui] reliqui Fi An **127** etiam] et An

renuntiare possunt sine licentia pape. Unde “*dicunt quod simoniacus et intrusus non habent titulum sed fures et invasores sunt, 1 q. 1 c. Ordinationes, et ideo quando plus tenent tanto plus peccant quia fur semper est in mora*”.

135 “*Unde dicunt*” quod isti “*renuntiare tenentur canonis auctoritate, 1 q. 1 c. Si quis*” etiam absque licentia pape, sed “*in aliis qui titulum habent secus est: ibi enim necessaria est licentia pape*”. Patet ergo quod de petenda cedendi licentia sunt opiniones diverse.

140 Hoc viso, dicitur distinguendo, ut videtur, concordando cum glosa que opiniones recitat supradictas. Quia episcopus criminosus aut habet titulum secundum veritatem, vel hominum opinionem (sicut simoniacus, saltem non notorius sed occultus, vel non notorius hereticus), aut non habet
145 titulum neque secundum veritatem neque secundum opinionem hominum (sicut publice intrusus). In secundo casu, videtur quod, cum habet conscientiam et propositum renuntiandi, statim renuntiare debet, nec videtur quod unquam tenetur petere cedendi licentiam. Si autem
150 criminosus habet titulum secundum veritatem, nullo modo potest cedere absque licentia petita et obtenta. Si autem habet titulum non secundum veritatem sed secundum opinionem hominum, ab omni administratione et executione officii statim cessare tenetur, et nichilominus in manu superioris,
155 scilicet pape, renuntiare debet, et ita debet quodammodo petere cedendi licentiam, vel verius quare non potest retinere officium explicare. Et hoc debet non quin sit dignitate privatus, sed quia debet satisfacere illis qui ipsum reputant verum titulum habuisse, presertim cum possit esse occultum
160 quod non habuit titulum verum, et nullus debet diffamare seipsum. Quare, ne diffamet seipsum, debet petere cedendi licentiam, et auctoritate superioris renuntiare sollempniter.

133 1¹... Ordinationes] C. 1 q. 1 c. 113 col. 735 **136** 1¹... quis] C. 1 q. 1 c. 70 col. 699 | sed] X. 1. 9. 10 s.v. sed duntaxat col. 234

132 simoniacus] symochus An | habent] habet An **133** quando] quanto Bb We Ly | plus] rem added Ly **135** quod] omitted Fi An **137** aliis] illis Ly | habent] habet An | enim] omitted We **140** viso] omitted Bb videtur] habetur Fi An **142** vel] aut secundum Ly **143** non] anon Bb **145** secundum¹] rei added Fi **147** quod] talis statim added Bb An We Ly talis statim *written then cancelled* Fi **149** tenetur] teneatur An Ly cedendi] cendendi Bb **150** habet] habeat Ly **151** habet] habeat Ly **154** cessare] cassare We **155** debet²] omitted Ly **156** verius] renuntiare added Ly **157** explicare] explicite allegando Ly

Hiis glosa concordare videtur, que ait: “*Licet titulum non habet simoniacus, tamen videtur habere titulum, cum per electionem habuit ecclesiam, quoad communem opinionem habet titulum, si occulta fuerit simonia. Unde saltem propter hoc tenetur licentiam petere, et causa potest subesse, quia, si bene administraverit, papa de facili dispensabit cum eo*”. Et post: “*Sed posset dici quod intrusus omnino debet cedere, quia nec quantum ad opinionem nec quantum ad veritatem titulum habet*”. Ex hiis patet quod quandoque occupans dignitatem debet statim cedere, quandoque non debet statim cedere, publice scilicet renuntiando, licet nonnunquam ante talem renuntiationem publicam cessare debeat ab omni administratione et officii executione. 165 170 175

Per hoc ad tuam obiectionem taliter respondetur, quod interdum episcopus iure divino episcopatu privatus, licet statim debeat cessare ab administratione officii, potest tamen et debet publice ex causa petere cedendi licentiam ab inferiori iure divino, non quia non est privatus iure divino, sed ex alia rationabili causa. Sic est de episcopo pravitatem hereticam incurrente, quia debet petere licentiam cedendi, non quia non sit de iure divino privatus, sed quia ante perfidiam heresis habuit verum titulum, et post habuit secundum opinionem hominum. Et ideo debet statim cessare ab omni administratione et executione episcopalis officii, sed non debet statim publice et sollempniter renuntiare, presertim si est occultus hereticus, ne prodat et diffamet seipsum, sed debet a papa petere licentiam renuntiandi, ut sic auctoritate pape publice et sollempniter renuntiet, ne credatur quod renuntiat propter hereticam pravitatem. 180 185 190

Discipulus: Per hanc rationem non deberet cessare ab executione episcopali officii, quia sic proderet et diffamaret seipsum.

163 glosa] *Ibid.* 168 Et... 169 post] *Ibid.*

164 habet] habeat Ww | cum] enim *added* Ly 165 electionem] elec±os Bb 167 subesse] *omitted* Bb 169 post Sed] per hoc Ly | quod] quia An Ly 170 quia] quod Fi | ad²] *omitted* An | veritatem] veritate An 172 dignitatem] dignitate An 173 nonnunquam] nunquam Ly 174 publicam] *omitted* Ly | debeat] debet Ly 176 hoc] hec We 177 iure] quare Bb 178 debeat] debet Ly 179 ab inferiori] a superiori Ly 180 non est] *omitted* Bb 183 de] *omitted* We 184 post] opus Bb 188 prodat] perdat Fi 192 Per] Propter Ly | deberet] debent An 193 quia] si *added* Ly | proderet] perderet Fi | proderet et] procederet Ly

195 **Magister:** Dicitur quod absque diffamatione suiipsius
de heretica pravitate potest cessare ab executione episcopalis
officii, et ideo debet cessare, quia sibi non licet,
quantumcunque sit penitens, exequi officium episcopale, ex
quo fuit hereticus et per superiorem vel potestatem habentem
200 est minime restitutus. Sed petere licentiam renuntiandi vel
renuntiare in manu pape licet sibi quantumcunque fuerit
heretica pravitate fedatus, et ideo hoc debet facere, tum
propter statutum ecclesie, tum propter scandala evitanda.

205 Ad secundam obiectionem dicitur quod quicumque scit
episcopum suum esse hereticum, ipsum debet non episcopum
reputare et sibi minime obedire, sicut notat glosa 2 q. 7 c.
Sacerdotes, et glosa 24 q. 1 § 1 que ait: “*Si scirem prelatum*
meum esse hereticum, quia novam heresim fingit, nec tamen
210 *predicaret, si me excommunicaret, celebrarem in occulto*”.
Ex quibus verbis clare patet quod episcopo heretico non
debet sciens ipsum esse hereticum obedire, sed licet ab ipso
discedere, quia iam sententia legis divine et etiam
constitutionis ecclesie est dampnatus. Nec huic obviat canon
215 Symachi pape, si quis subtiliter verba eius inspexerit. Nam,
sicut expresse patet, ipse loquitur de illis qui pro dubia
suspicionem ab episcopo accusato antequam obiecta
constituerint presumunt recedere, quod est minime
faciendum. Quia quantumcunque episcopus aliquis fuerit
220 effectus hereticus, nullus subditus eius pro dubia suspicione
debet ab eo recedere ante tempus sententie. Secus est de illo
qui non dubitat, sed scit, episcopum suum pravitatem
hereticam incidisse.

225 **Discipulus:** Dic quomodo ad tertiam rationem
respondetur.

207 glosa...208 Sacerdotes] C. 2 q. 7 c. 8 s.v. agant col. 906
208 glosa...1²] *Dictum Gratiani ante* C. 24 q. 1 c. 1 s.v. qui vero col.
1828 213 et...214 ecclesie] Anticipating (or including) the positions of 1
Dial. 6.75

196 de...197 officii] *omitted* An 202 hoc] *omitted* Bb 203 statutum]
statum Bb 205 quod] *omitted* Bb | scit] sit We 206 esse] *omitted* Bb
208 § 1] c. 1 Ly Si Fi An | prelatum] prelatus We 210 celebrarem]
celebrare Fi An | in occulto] *omitted* An sed non in aperto *added* Ly
211 patet] apparet Ly 212 sciens] *omitted* Bb Fi An 213 quia] quare
Ly 214 Nec] Sic An 216 qui] *omitted* Bb 218 constituerint]
constiterint Ly 220 pro] *omitted* Ly 222 scit] sit We | suum] in *added*
We Ly

Magister: Ad tertiam respondetur quod secus est de prelatione ecclesiastica et seculari. Nam prelatio ecclesiastica introducta est a iure divino, quia ex ordinatione divina est quod unus fidelis aliis fidelibus in spiritualibus preest. Prelatio vero secularis introducta est a iure humano, quia ex ordinatione humana est quod unus in temporalibus aliis preest. Et ideo, quia distinctio debet esse inter fideles et infideles quoad spiritualia, nec in spiritualibus communicant vel concordant sed dissentiunt, possunt autem in temporalibus concordare. Ideo, licet principes seculares, quamvis efficiantur heretici, non sint iure divino principatu seculari privati, prelati tamen ecclesiastici, si efficiantur heretici, iure divino ipso factu principatu ecclesiastico sunt privati.

Discipulus: Ista responsio tripliciter videtur deficere. Primo, quia aliquorum regum principatus secularis fuit a iure divino, et tamen, quamvis fuissent effecti heretici, non fuissent principatu seculari iure divino privati. Ergo non est hec causa quare principes ecclesiastici, si efficiantur heretici, iure divino sunt privati quia eorum scilicet principatus est a iure divino.

Secundo, videtur quod etiam principes seculares, si efficiantur heretici, iure divino suis principatibus sunt privati. Quia illi sunt iure divino privati dominio et principatu super fideles quibus ex precepto iuris divini fideles communicare non debent. Sed ex precepto iuris divini fideles infidelibus communicare non debent, teste Apostolo qui, sicut allegatum est prius, ait “*nolite iugum ducere cum infidelibus*”. Ergo principes seculares, si efficiantur heretici, iure divino suis principatibus sunt privati.

226 Ad tertiam] 1 Dial. 6.69.42-54 253 prius] 1 Dial. 6.70.71-78 (2 Corinthians 6:14)

226 respondetur] sic added Ly 227 ecclesiastica¹] heretica Fi An
 228 quia] omitted Bb 229 in] omitted Fi An | preest] preesse debet Ly
 230 quia...232 preest] omitted Ly | ex...232 ideo] omitted An
 233 nec...spiritualibus] omitted Bb 234 dissentiunt] discentiunt We
 235 seculares] singulares Ly 236 efficiantur] efficiatur An | non sint] omitted Bb | sint] sit de An 237 tamen] autem Fi An Ly | ecclesiastici] ecclesie Ly 242 fuissent] fuisset An fuissent (*sic*) We 243 fuissent] fuisset An 244 quare] quia Fi An | principes] id est added Fi An efficiantur] efficiuntur Ly 245 scilicet] omitted We 247 quod] omitted Bb | quod etiam] etiam quod Ly 249 dominio et] omitted Ly | super... 250 fideles¹] suo Ly 250 ex] de An 251 debent] debet An 252 debent] debet An 253 prius] primus An

Tertio, videtur quod propter hoc quod fideles et infideles quoad spiritualia dissentiunt et discordant, non est dicendum quod infideles quoad spiritualia fidelibus preesse non possint. Nam boni et mali quoad spiritualia dissentiunt et discordant, et tamen malus bonis quoad spiritualia preesse potest. Ergo consimiliter, licet fideles et infideles quoad spiritualia dissentiant et discordent, tamen infidelis etiam quo ad spiritualia fidelibus preesse valebit.

Magister: Ad primam istorum respondetur quod non ideo prelati ecclesiastici, si efficiantur heretici, omni prelatione ecclesiastica sunt iure divino privati quia sint prelati a iure divino, sed quia prelatio ecclesiastica a iure divino solummodo sumpsit originem, nec humanitus est inventa, quamvis quod aliqui sint prelati ecclesiastici habeant ex iure humano (quod enim unus sit episcopus et non alius est ex voluntate humana eligentium et consentientium). Prelatio autem secularis est inventa humanitus, vel potuit humanitus ordinari, licet quidam fuerint principes seculares ex speciali ordinatione divina. Et ideo idem dicendum est de illis principibus secularibus qui ex ordinatione pre fuerunt divina et de aliis regibus sive principibus qui ex ordinatione pre fuerunt humana, quia non aliud ius vel aliam prelationem habuerunt isti quam alii, licet consimile ius vel prelationem habuerint ab alio isti quam alii. Prelati autem ecclesiastici aliud ius et aliam prelationem habent quam principes seculares, quia prelationem habent inventam divinitus, quam infideles super fideles habere non debent. Et causa apparentior assignatur, quia fideles et infideles in spiritualibus, que respicit prelatio ecclesiastica, non communicant sed discordant. Et ideo, sicut infideles nolunt in ritibus suis doceri et regi ab aliquo ritus contrarii, ita non

257 dissentiunt] discenciunt We 258 possint] pⁱ We 259 dissentiunt] disscenciunt We 260 malus] mali Ly | potest] possunt Ly | Ergo] omitted Bb 262 dissentiant] discenciant We | discordent] discordant Bb | infidelis] infideles Ly | etiam] omitted Bb Ly | etiam...ad] quo etiam ad Fi An 263 valebit] valebunt Ly 264 primam] p^m An We istorum] omitted Ly 265 si efficiantur] si officiantur Bb cum efficiuntur Ly 266 sint] sunt Bb Fi (=St') An 270 ex] a Ly 272 humanitus¹] omitted Ly 275 pre fuerunt] presunt An | divina] sicut added Ly 277 quia] qui Ly | aliam] omitted Ly 278 isti] omitted Ly | quam alii] omitted An aliam Ly | alii] illi We 279 habuerint] habuerunt Ly | alii] illi We 281 seculares] seures An | inventam] inventa An 282 debent] debet An 284 ecclesiastica] ecclesiastico An 285 nolunt] volunt Fi 286 regi] omitted Bb | non] nec We

debent fideles quoad spiritualia et ritus religionis sue aliquo modo infideli subesse.

Ad secundam tuam instantiam respondetur quod principes seculares infideles, sive nunquam fidem susceperint sive fidem susceptam reliquerint, vel pertinaciter contra fidem erraverint, non sunt suis principatibus iure divino privati, nec regulariter ex precepto iuris divini fideles eos vitare tenentur, quia in temporalibus eos vitare non necessario astringuntur regulariter ex iure divino (licet ex iure divino aliqui infideles fuerint specialiter devitandi), sed in spiritualibus et in hiis que contra religionem faciunt christianam eos vitare tenentur. Quod enim infideles ex iure divino non sunt in omnibus evitandi aperte insinuat Paulus Apostolus cum dicit prima Corinth. 7: “*Si quis frater uxorem habet infidelem et hec consentit habitare cum illo, non dimittat illam, et si qua mulier habet virum infidelem et hic consentit habitare cum illa non dimittat virum*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod licet fidelibus communicare infidelibus. Quod etiam in plerisque locis epistolarum suarum innuit manifeste, precipiens fidelibus dominis etiam infidelibus obedire. Verumptamen, in hiis que erant contra legem divinam, nec eis communicare nec eis obedire debebant, teste beato Augustino qui, ut habetur 11 q. 3 c. *Imperatores*, ait: “*Iulianus extitit imperator infidelis. Nonne extitit apostata, iniquus et idolatra? Milites christiani servierunt imperatori infideli. Ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in celo erat. Quando volebat ut idola colerent et thurificarent, preponebant illi Deum. Quando autem dicebat, producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant et distinguebant Deum*”

300 prima...7] 1 Corinthians 7:12-13 **309** 11...310 Imperatores] C. 11 q. 3 c. 98 col. 1265

289 secundam...instantiam] aliam obiectionem Ly **290** susceperint] susceperit An **291** reliquerint] relinquerint Bb An **292** sunt suis] sint Ly **294** necessario] omitted An **295** regulariter] irregulariter Bb | ex¹] precepto added Fi An | licet...divino²] omitted Bb **296** sed] omitted Bb **300** Apostolus] omitted Ly | prima] ad added Ly **301** habet] habeat Ly **304** verbis] omitted Ly | communicare] cum Ly **305** Quod] Quia An **306** dominis] et added Ly | dominis...307 infidelibus] omitted Bb **308** communicare...eis²] omitted Bb **309** c...310 Imperatores] Ly: omitted Bb Fi An We **312** veniebatur] inveniebatur Fi An veniebant Ly **314** volebat] ve^{bat} An | ut...preponebant] omitted An **315** ite] item An **316** gentem] gente An | distinguebant] distinguebat Bb Fi An

eternum a domino temporali”. Ex quibus verbis colligitur quod infidelibus et hereticis in nova lege licebat fidelibus in temporalibus obedire, sed non in spiritualibus. Et ideo, quantum est ex iure divino, non sunt infideles et heretici regulariter devitandi.

Discipulus: Hoc videtur contradicere supradictis, et etiam beato Cypriano qui, ut allegasti in ratione tertiadecima, pro assertione ista ex iure divino accipit fundamentum quod infidelibus etiam in temporalibus non debent communicare fideles, cum probat quod cum infidelibus non terrestris cibus nec secularis potus debet esse communis, per hoc quod, ut legitur in libro Regum, propheta qui ivit ad exprobandum Ieroboam prohibitus fuit a Deo comedere panem et bibere vinum in loco illo.

Magister: Respondetur ad hoc quod hoc fuit speciale in exprobrationem et aggravationem ac detestationem peccati Ieroboam, qui apostatavit a fide et alios apostatate fecit. Ex hoc tamen exemplo accepit Cyprianus argumentum quod hereticis cupientibus alios ad suam trahere pravitatem, cum commode vitari possunt, eis nullatenus communicare debemus. Ita quod hoc regulare est quod infidelibus quibuscunque, absque causa rationabili et quasi urgente, ex precepto iuri divini communionem negare non debemus et tenemur. Hoc autem generale est, quod eis in spiritualibus et in hiis que religioni christiane sunt propria neque obedire neque subesse valemus, nisi preceptis legis divine contraire velimus.

Discipulus: Explana quomodo ad alias rationes respondetur.

323 allegasti] 1 Dial. 6.68.541ss.

318 et] etiam We Ly 320 et] etiam Bb An We | heretici] enim added An 321 regulariter] irregulariter Bb Fi | devitandi] et per hoc patet responsio ad obiectionem tertiam added Ly 323 in] omitted Ly 325 etiam] omitted We 326 cum¹] omitted Bb | non] nec Bb We Ly 327 ut] omitted Ly 329 comedere] convenire An 331 Respondetur] omitted Ly | hoc¹] dicitur added Ly 333 apostatavit] apostav^t An alios] 9os An 334 accepit] accipit We Ly 335 cum] si Ly 336 vitari] vitare Ly | eis] omitted Ly 337 debemus] Et added Ly | regulare] irregulare Bb Fi 338 causa] caui An | quasi] q Bb necessitate Ly 339 divini communionem] divinum communionem An | non] omitted Bb Fi An | non...et] omitted We | et] nec Ly 340 tenemur] tenentur An eis] omitted Bb 342 divine] omitted Bb 345 respondetur] respondes Bb

Magister: Ad quartam rationem patet responsio per predicta. Quia non est extra legem divinam hereticos et alios infideles fidelibus in temporalibus presidere, et ideo Joseph et Daniel et alii catholici et fideles, tam in novo testamento quam sub veteri constituti, absque transgressione legis divine infidelibus in temporalibus servierunt. 350

Ad quintam dicitur quod hec non est generaliter vera: ‘ad quem spectat institutio alicuius ad eundem spectat destitutio eiusdem’. Nam metropolitanus potest confirmare, consecrare, et constituere electum in episcopum, et tamen eundem destituere minime valet. Et esto quod hec esset vera generaliter, hec tamen est omnino falsa: ‘ad illum solum pertinet destitutio alicuius ad quem institutio spectat eiusdem’. Quia institutio sacerdotis spectat ad episcopum, et tamen superior episcopo potest destituere ipsum. Ita, esto quod eligentes papam possent destituere ipsum, ex hoc non sequitur quod non potest destitui a iure divino, quod est super omne ius humanum et omnium eligentium potestatem. 355
360

Ad sextam dicitur quod ecclesia universalis regitur a Spiritu Sancto, et ideo ecclesia universalis nunquam deficiet in hiis que sunt necessaria ad salutem, licet in aliis deficere possit pariter et errare. Et ideo si papa esset occultus hereticus, et per consequens papatu privatus (et ideo illa que iurisdictionis sunt exercere non posset, quamvis posset facere ea que ordinis sunt), Deus ecclesie provideret, vel revelando ecclesie perfidiam pape, et quod non valuerunt quantum ad ea que iurisdictionis sunt illa que fecit, vel preservando aliquos episcopos, vel per alium modum sibi possibilem, licet nobis ignotum. Et ideo nullus ordo ecclesiasticus necessarius ad salutem ecclesie universalis confunderetur, licet multa sine quibus posset esse salus possent esse confusa. Preservaret 370
375

347 Quia] Quod Ly | extra] contra Ly 348 et²] omitted Ly
349 catholici] catholice An | in] sub We 350 sub] in Ly 351 in
temporalibus] omitted Bb | servierunt] deservierunt Fi An
353 quintam] rationem added Ly | hec] omitted Bb hoc Ly | vera]
verum Ly 354 institutio] institutio Ly 356 constituere electum]
instituere electionem We | electum] clericum Ly 358 ad] dr (*dicitur?*)
An | solum] omitted Ly 363 super] supra We 364 potestatem]
ponentem Bb Et added An 367 deficiet] defi^{co} An 368 in²] et An
374 ea] illa We | preservando...375 aliquos] preservando alios veros
We consecrando alios Ly 375 per] omitted An 376 ecclesiasticus]
ecca^{co} An | necessarius] omitted Bb 377 confunderetur] confundaretur
Bb Fi An 378 posset] potest An Ly | possent] posset An

380 enim Deus ne confunderentur illa que universali ecclesie sunt
 necessaria ad salutem. Unde ista ratio concludit equaliter
 quod mulier non potest putari papa et haberi pro papa et
 quod paganus et infidelis (reputatus tamen christianus
 fidelis) non potest haberi pro papa, sicut quod papa hereticus
 et iure divino papatu privatus non potest haberi pro papa.

385 Quia si mulier vel paganus infidelis haberetur pro papa,
 et de facto consecraret episcopos, et ordinaret, et christianos
 ad dignitates ecclesiasticas promoveret, non minus
 confunderetur ecclesiastica ierarchia quam si papa hereticus,
 iure divino papatu privatus, putaretur papa et papale officium
 390 in omnibus exerceret. Imo magis confunderetur ecclesiastica
 ierarchia quam si hereticus iure divino papatu privatus
 putaretur a catholicis esse papa. Licet, ordinando de facto et
 consecrando nulli tribueret executionem officii, verumptamen
 ordinem conferret dummodo servaret formam ecclesie.
 395 Mulier autem, aut paganus vel iudeus qui nunquam fuit
 christianus, nec executionem nec aliquem ordinem verum
 conferret, licet servaret formam ecclesie. Cum ergo constet
 quod aliquando mulier a cunctis catholicis putabatur papa (et
 eadem ratione aliquis paganus vel iudeus retinens in corde
 400 infidelitatis perfidiam posset putari christianus et in papam
 assumi), non est incredibile quod aliquando hereticus
 habeatur pro papa, licet verus papa non sit, eo quod iure
 divino est papatu privatus. Sic ergo constat quod maior
 difficultas est si mulier habeatur pro papa quam si papa fiat
 405 hereticus, licet iure divino ipso facto sit papatu privatus.

Ad ultimam rationem respondetur quod, licet in sacra
 scriptura de privatione officii et beneficii sub hiis verbis
 nullatenus mentio habeatur, sub aliis tamen verbis de hac
 410 pena mentio in divinis scripturis habetur. Quia ex hoc ipso
 quod papa hereticus non est sequendus sed vitandus, et ex

398 aliquando mulier] "Pope Joan". Cf. 1 Dial. 7.44 (OP VII); OQ
 1.17.22-24 [OP I², 61]

379 que] in *added* Ly **380** ratio] *omitted* Bb Fi An **381** et¹...papa²]
omitted Bb **382** christianus] et *added* We **383** sicut...papa²]
omitted Ly **386** et³] aut Bb Fi *omitted* Ly **387** ad] et Ly **388** ierarchia]
 gerarchia An **390** confunderetur] confundaretur Bb Fi **391** ierarchia]
 hierarchia Fi **393** officii] efficiiⁱⁱ An **394** formam] *omitted* An
 ordinem Ly **395** aut] ac Ly **397** constet] constat Ly **398** cunctis]
omitted Ly **401** quod] quin Ly **405** licet] *omitted* Bb sed Ly | ipso facto] ipse Ly
410 Quia] Quare Ly | ipso] ipse Bb

hoc quod non est ei in spiritualibus communicandum, habetur
 quod papa hereticus officio et beneficio est privatus, quia
 papa verus qui non est privatus officio et beneficio est
 sequendus, et est ei non solum in temporalibus sed etiam in
 spiritualibus communicandum, et est obediendum eidem. 415
 Constat autem per scripturam sacram quod papa hereticus,
 quam cito scitur esse hereticus, non est sequendus, nec est ei
 in spiritualibus communicandum. Ergo per scripturam sacram
 officio et beneficio est privatus. 420

Capitulum 71

Discipulus: Allegasti multa ad probandam et
 defendendam assertionem que dicit quod papa hereticus
 factus est iure divino papatu privatus. Nunc autem peto ut
 referas quam potestatem secundum literatos habet ecclesia
 super papam labem hereticam incurrentem. 5

Magister: Circa interrogationem tuam opiniones
 reperiuntur contrarie. Quarum una est dicentium papam
 hereticum esse iure divino papatu privatum, qui tenent quod
 papa hereticus non maiori privilegio gaudet quam alius
 episcopus, si pravitate heretica fuerit maculatus, et ideo
 ecclesia universalis (et concilium generale, et quelibet
 persona catholica) eandem habet potestatem super papam
 hereticum quam super alium episcopum hereticum habere
 dignoscitur, et pro ista assertionem arguitur sic. 10
 15

Si papa, effectus hereticus, haberet privilegium speciale
 quod alii episcopi heretici minime habent, aut habet illud
 privilegium a iure divino, aut a iure humano. Non a iure
 divino, quia in tota scriptura divina non poterit reperiri quod
 inter papam hereticum et alium episcopum hereticum fiat
 distinctio. Nec habet aliquod privilegium speciale a iure
 humano, quia etiam ius humanum inter papam hereticum et
 20

412 habetur] haberetur We hoc added Ly 413 et beneficio] omitted Ly
 414 non...415 ei] omitted An | est²] non solum in temporalibus sed
 etiam in spiritualibus added Ly 415 ei...solum] nedum Ly | etiam] et
 Ly 416 et] etiam added We 417 quod...419 sacram] omitted An
 418 quam cito] quando Ly | cito] scito Bb 71,1] 69 Ly
 2 probandam...3 defendendam] probandum et defendendum Ly 4 est]
 de added Ly | Nunc] Non Bb 5 quam...7 Magister] omitted An
 7 tuam] illam An Ly 9 papatu] papatui Bb An | tenent] tuum An
 10 maiori] maior We 11 et] omitted Bb | ideo] nec added Ly
 12 ecclesia universalis] esset An | et¹] nec Ly 13 super] sicut An
 14 episcopum] hereticum added Bb 16 speciale] spo^{le} An 19 reperiri]
 reperari Bb inveniri Ly 20 alium episcopum] episcopum et alium Ly
 21 distinctio] distinctio Fi An | Nec] fiet An 22 humano] humane An

alium episcopum hereticum non distinguit. Nullo ergo privilegio gaudet papa hereticus speciali.

25 **Discipulus:** Dicitur forte quod ex recto dictamine rationis papa hereticus gaudet privilegio speciali, quia, sicut secundum rectam rationem nobiles minus puniuntur quam ignobiles (24 q. 1 c. *Qui contra*), ita videtur quod secundum rectam rationem minus sunt puniendi maiores in ecclesia quam minores. Cum ergo papa in ecclesia sit maximus, videtur quod secundum rectam rationem minus puniendus est, si efficiatur hereticus, quam alius episcopus hereticus inferior. Et ita gaudet aliquo privilegio speciali.

35 **Magister:** Nonnullis apparet quod ratio tua non concludit propositum sed magis oppositum. Nam crimini graviori maior debetur vindicta, Extra, *De hereticis, c. Excommunicamus*, ubi sic scribitur: “*In quo maior est culpa gravior exerceatur vindicta*”. Sed labes heretica maior est in papa quam in alio inferiori episcopo. Ergo secundum rectam rationem gravius puniri debet. Quia, ut notat glosa 2 q. 5 c. *Presul*, papa si peccat, quantum ad aliquid “*deterioris conditionis*” est, “*quia ipse sine comparatione aliorum creatus est maior et ideo sine spe venie condemnandus est ut diabolus*”.

45 Ad rationem ergo tuam respondetur quod quantum ad aliquid est simile de nobili et ignobili et de papa heretico et alio episcopo heretico, et quantum ad aliquid est dissimile. Est enim simile quantum ad hoc, quod, sicut nonnulla peccata graviora sunt in nobili quam in ignobili, ita perfidia heresis gravior est in illo qui fuit papa quam in alio episcopo. Et ideo, sicut nobilis quantum ad aliquam penam gravius punitur quam ignobilis (ut notat glosa super preallegatum capitulum *Qui contra pacem*), sic papa hereticus gravius est puniendus quam alius episcopus hereticus. Est autem quantum ad hoc

71,28 24...contra] C. 24 q. 1 c. 32 col. 1851 36 Extra...37 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1683 40 glosa] C. 2 q. 4 c. 2 s.v. Presul col. 863 52 glosa] C. 24 q. 1 c. 32 s.v. ignobiles col. 1851

25 Dicitur] Diceretur Ly 28 ignobiles] innobiles Ly 32 efficiatur] efficacatur Bb officiatu An 33 ita] infra An | gaudet] aliquo added Bb 36 maior] maiori Bb An 38 gravior] maior Ww | maior] Kn: gravior Ww 40 5] Ly: 4 Bb Fi An We 41 si peccat] omitted Ly | deterioris] deteriorum An 42 comparatione] cooperatione Ly 43 maior] omitted Ww | venie] Ly: omitted Bb Fi An We 46 ignobili] innobili Ly | et³] de added Bb Fi An 49 sunt] omitted Bb | in²] Ly: omitted Bb Fi An We | ignobili] innobili Ly 50 in²] ab Bb aliquo added Ly 52 ignobilis] innobilis Ly

dissimile, quod nobilis per peccatum suum nobilitatem 55
 nequaquam amittit, sed retinet, et ideo aliqua pena minus
 punitur quam ignobilis. Nec mirum, quia, si pena aliqua
 speciali, puta verberibus vel consimili, puniretur sicut
 ignobilis, alii innocentes de genere suo vituperandi forent.
 Sed papa, si fiat hereticus, dignitatem papalem non retinet sed 60
 amittit, et ideo propter dignitatem quam non retinet non debet
 minui pena. Et ideo simpliciter gravius puniendus est papa
 hereticus quam alius episcopus hereticus, nec aliquo gaudet
 privilegio speciali.

65

Capitulum 72

Discipulus: Dixisti circa interrogationem meam esse
 opiniones contrarias. Recitasti autem unam. Dic ergo aliam.

Magister: Alia est opinio dicentium quod papa
 hereticus non est iure divino papatu privatus, qui tenent quod 5
 nullus super papam optinet potestatem, nisi ecclesia
 universalis vel concilium generale. Ecclesia autem
 universalis, si conveniret in unum, et etiam concilium
 generale, habet potestatem deponendi papam et sibi penas
 alias infligendi. Alie autem congregationes et persone, 10
 antequam papa hereticus per universalem ecclesiam aut
 concilium generale fuerit papatu privatus, super papam
 hereticum nullam optinent potestatem. Sed postquam fuerit
 depositus, iurisdictioni inferioris summo pontifice, sicut
 ceteri heretici, est subiectus, nisi ecclesia universalis vel 15
 concilium generale post depositionem ulteriorem punitionem
 pape heretici sibi specialiter reservaret.

Discipulus: Michi videtur quod tenentes istam
 opinionem tria probare deberent. Quorum primum est quod
 papa hereticus non est iure divino papatu privatus. 20

72,2 Dixisti] 1 Dial. 68.8-11

55 quod] quia Ly 56 nequaquam] non Ly 57 ignobilis] innobilis Ly
 Nec mirum] Nimirum Ly 59 ignobilis] innobilis Ly | vituperandi]
 vituperari Bb vituperati We 61 quam] quod An | non²] omitted Ly
 62 simpliciter] sim^r Fi si^r An similiter Ly 63 hereticus²] omitted Bb
 72,1] 70 Ly 3 autem] ergo Fi An omitted Ly 6 papam] hereticum
 added We 8 etiam] in An 9 generale] generalem Bb
 10 congregationes] congregatione Bb 13 optinent] optn An
 14 iurisdictioni] etiam added We | inferioris] inferiorum Ly
 16 ulteriorem] ulteriore An 17 heretici] heresi Ly 19 opinionem]
 omitted Bb | deberent] debent Bb

Secundum est quod ecclesia universalis, et etiam concilium generale, habet potestatem papam hereticum deponendi.

25 Tertium est quod nulla congregatio vel persona inferior ecclesia universali et concilio generali potestatem habet papam hereticum deponendi.

30 Si enim ista essent vera, cetera essent plana. De primo autem tractatum est supra, ubi adducte sunt rationes ad probandum quod papa hereticus non est iure divino papatu privatus. Ideo pro secundo, ad probandum scilicet quod ecclesia universalis et etiam concilium generale habet potestatem papam hereticum deponendi aliquas rationes excogita.

35 **Magister:** Ad satisfaciendum petitioni tue oportet duo probare, quorum primum est quod ecclesia universalis habet potestatem deponendi papam hereticum. Secundum est quod concilium generale talem optinet potestatem.

40 Primum autem probatur primo sic. Illa congregatio que potestatem habet super papam de heresi mendaciter diffamatum, multo magis potestatem habet super papam de heresi irretitum. Sed ecclesia universalis habet potestatem, scilicet inquirendi de papa super crimine heresis diffamato, licet mendaciter, ut probatum est supra in hoc sexto, capitulo undecimo. Ergo multo magis universalis ecclesia habet
45 potestatem deponendi papam de heretica pravitate convictum.

Discipulus: Cerno quod rationes ille capitulo undecimo huius sexti adducte magis concludunt de papa heretico quam de papa super crimine heresis mendaciter diffamato. Ideo ad presens nolo pro hac assertione alias rationes audire. Quare
50 transi ad secundum.

Magister: Secundum, scilicet quod concilium generale habet potestatem deponendi papam hereticum, sic probatur. Concilium generale est supra papam de heresi diffamatum,

28 supra] 1 Dial. 6.69 43 supra] 1 Dial. 6.11

21 est] *omitted* Ly 22 habet] habeat Ly 25 habet] supra *added* Ly 26 deponendi] deponendum Ly 30 pro] de Fi We 31 etiam] *omitted* Ly 32 aliquas] alias Ly 34 satisfaciendum] satisfandum An 36 papam] *omitted* Bb Fi An | est] *omitted* Ly 40 de] veraciter Ly 41 heresi] veraciter *added* We 42 diffamato] diffamatum Fi diffa^{te} An 43 licet] *omitted* Bb 44 undecimo] 2 Ly | habet] *omitted* Bb 45 potestatem] potestate An 46 undecimo] 2 Ly 48 de] *omitted* Bb An | papa] *omitted* Bb Ly | super] *omitted* Ly 53 supra] sive An

sicut ostensum est supra capitulo decimotertio. Ergo multo fortius habet potestatem papam vere hereticum deponendi. 55

Discipulus: Iste etiam allegationes in illo capitulo adducte sunt, ut arbitror, fortiores, que poterunt cogitari ad probandum quod concilium generale habet potestatem super papam hereticum. Ideo accede ad tertium probandum, scilicet quod nulla congregatio vel persona ecclesia universali et concilio generali inferior, habet potestatem papam hereticum deponendi. 60

Magister: Hoc probatur primo sic. Inferior superiorem iudicare non potest (dis. 21 c. *Inferior* et c. *Denique* et c. *Submittitur* et c. *In tantum*). Sed papa, etiam hereticus, si non est iure divino papatu privatus, est superior omni congregatione inferiori universali ecclesia et concilio generali. Est etiam superior omni persona alia ecclesiastica. Ergo a nulla illarum poterit iudicari. 65

Secundo sic. Non minor auctoritas requiritur in iudicante papam hereticum quam in iudicante alium episcopum hereticum. Sed episcopus hereticus iudicari non potest ab aliqua persona vel congregatione inferiori se si non esset hereticus, quia episcopus hereticus non potest deponi ab aliquo sacerdote vel congregatione sue diocesis. Ergo nec papa potest deponi ab aliqua persona vel congregatione inferiori concilio generali. 70

Tertio sic. Sicut quod omnes tangit ab omnibus approbari debet, ita causa que omnes tangit ab omnibus tractari debet. Sed causa pape heretici omnes tangit christianos, ergo per omnes christianos vel per congregationem que gerit vicem omnium christianorum, cuiusmodi est concilium generale, tractari debet, et per consequens nulla persona vel congregatio inferior concilio generali potest deponere papam hereticum. 75

54 supra] 1 Dial. 6.13 64 dis...Inferior] D. 21 c. 4 col. 223 (=123) | c Denique] D. 21 c. 6 col. 125 | c³...65 Submittitur] D. 21 c. 8 col. 127 65 c...tantum] D. 21 c. 9 col. 127 78 quod...79 debet] Corpus iuris canonici (ed. 1582), Liber Sextus, *De regulis iuris*, regula 29, col. 812

55 papam] *omitted* Ly 56 Iste] Secunde Fi An | allegationes] assertiones Ly | illo] .i. Fi An 57 sunt] se An | poterunt] potuerunt Ly 58 super] supra Fi 60 persona] ecclesiastica *added* Ly 61 generali] *gel*^e An 64 potest] *omitted* An 65 tantum] *garbled* Bb | etiam] in *or* ni An 67 inferiori] et *added* Bb Fi An 68 etiam superior] inferior An 73 aliqua] alia An 75 vel] etiam An 77 concilio] continuo Bb 78 Sicut] *omitted* Ly | ab...79 tangit] *omitted* Bb 80 causa] casum Fi 81 vel] et An Ly | per²] *omitted* Ly

Capitulum 73

Discipulus: Suntne plures opiniones circa interrogationem meam quam tibi proposui?

Magister: Tertia est opinio quod non solum universalis
5 ecclesia et concilium generale, sed diocesis Romana, et collegium cardinalium, et imperator, et etiam episcopus in cuius diocesi moraretur papa hereticus, posset eundem deponere.

Hec opinio quantum ad Romanos probatur per
10 exemplum de Iohanne 12°, quem privaverunt Romani papatu et alium elegerunt.

Quantum autem ad episcopum in cuius diocesi moraretur papa hereticus, probatur primo sic. Ex iure divino,
15 ad quemlibet spectat episcopum suam diocesim de pravitate heretica expurgare. Ergo, quilibet hereticus trahens moram in episcopatu cuiuscunque episcopi iudicio illius episcopi est subiectus. Aliter enim non haberet episcopus potestatem suam diocesim de omni heretica pravitate purgandi. Ergo
20 papa hereticus est subiectus iudicio episcopi in cuius diocesi commoratur. Ergo episcopus ille potest deponere papam hereticum.

Secundo sic. Episcopi vicini diocesi in qua papa hereticus moraretur haberent potestatem papam hereticum deponendi. Ergo multo magis episcopus in cuius diocesi
25 moraretur papa hereticus, saltem cum vicinorum episcoporum consilio, haberet potestatem deponendi papam hereticum. Antecedens probatur per exemplum de episcopis tempore beati Marcellini qui, ut legitur dis. 21 c. *Nunc autem*, et allegatum est supra, convenerunt ad inquirendum de beato
30 Marcellino, qui idolatraverat, quem deposuissent si eum in perfidia heresis invenissent.

73,9 probatur] 1 Dial. 6.5 28 dis...autem] D. 21 c. 7 col. 126
29 supra] 1 Dial. 6.10

73,1] 71 Ly 4 opinio quod] oponio quando Bb 5 et²] omitted Ly etiam
added We 7 moraretur] moretur An | papa] qō (sic) An 9 Romanos]
Ly: rationes Bb Fi An We 10 120] 22 Fi 23 An 11 elegerunt] eligerunt
Fi elegerint An 12 Quantum] Exemplum An 13 papa hereticus]
omitted Ly 25 moraretur] moratur Ly 26 papam...27 hereticum]
omitted An 27 probatur] patet Ly 29 convenerunt] cum venerunt Ly
30 idolatraverat] idolatraveant An | quem] omnino added We
deposuissent] deposuisset An 31 invenissent] invenisset An

Capitulum 74

Discipulus: Si sunt plures opiniones circa interrogationem meam propositam, enarra.

Magister: Est una opinio quod papa hereticus, nisi sponte renuntiare voluerit, a quacunque congregatione vel persona deponi non potest. Fundamentum autem istius opinionis est hoc, quod inferior superiorem suum deponere non potest. Papa autem hereticus, cum non sit iure divino papatu privatus (secundum istam opinionem), est superior omni congregatione et persona christiana. Tota enim ecclesia Dei distincta a papa est inferior papa. Ergo tota ecclesia distincta a papa non potest deponere papam qui non est iure divino depositus.

Secundum fundamentum dicte opinionis est tale. Omnes subditi simul alicuius patriarche vel metropolitani non possunt deponere talem patriarcham vel metropolitanum hereticum, si non est a iure divino depositus. Ergo omnes subditi pape non possunt papam deponere hereticum si non est de iure divino depositus.

Capitulum 75

Discipulus: Prima istarum opinionum, scilicet quod papa hereticus est iure divino papatu et omni ecclesiastica dignitate privatus, ut videtur, fortiter est fundata. Secunda etiam opinio, et tertia, colorate videntur. Quarta autem in preiudicium fidei orthodoxe et favorem pape heretici videtur inducta. Quia, si papa hereticus non esset iure divino papatu privatus, nec ab aliqua congregatione vel persona deponi valeret, posset papa hereticus libere, absque timore pene temporalis vel cohibitionis humane, fidem abnegare catholicam, et cogere christianos ad sectam sarracenorum vel iudeorum, vel aliorum infidelium, acceptandam, quod horrent audire catholici et fideles. Ideo, illa opinione quarta pro nunc dimissa, volo opiniones alias quantum ad aliquid pertractari.

74,1] 72 Ly 3 meam] omitted We | propositam] omitted Ly 6 autem] omitted Bb 7 quod] quia Ly 8 non¹] debet added An | sit] de added Ly 11 Dei] omitted Ly 17 a] de Bb Ly | divino] Vc Es Fr: omitted Ww 18 hereticum... 19 depositus] omitted We 19 divino] omitted Bb divine An 75,1] 73 Ly 3 omni] omitted Ly 5 colorate] colorato Bb colorata We tollerari Ly | videntur] videtur We 6 et] ad Ly 8 vel persona] omitted Fi An 9 valeret] valent An | libere] li^o An 10 cohibitionis] coherctionis We coertionis Ly | fidem] fidei Bb 11 sarracenorum] sarra(c)orumen An 12 horrent] cum added An horrent Ly 14 aliquid] aliud Ly

15 Videtur enim quod omnes ille in hoc conveniunt quod, si hiis diebus aliquis papa efficeretur hereticus, ipso facto esset de iure papatu privatus. Unde et de hoc quid sentiant literati non differas indicare.

20 **Magister:** Verum dicis quod tres opiniones predictae tenent pro firmo quod, si papa nunc hereticam incurreret pravitatem, esset de iure papatu et omni ecclesiastica dignitate privatus. Prima enim tenet quod esset iure divino papatu privatus. Secunda et tertia tenent quod esset iure humano privatus. Pro primo istorum argutum est multipliciter
25 supra, cap. 68. Secundum probatur sic.

Concilium generale habet potestatem deponendi et dampnandi papam hereticum, sicut probatum est supra. Ergo, si sententia vel dampnatio concilii generalis indistincte lata fuerit contra hereticos, est ad papam hereticum extendenda,
30 quia ubi canon generalis concilii non distinguit, nec nos debemus distinguere. Sed omnes heretici, nullo excepto, sunt per generale concilium condemnati, teste generali concilio sub Innocentio 3° celebrato, quod, ut habetur Extra, *De hereticis c. Excommunicamus*, ait: “*Excommunicamus itaque et anathematizamus omnem heresim extollentem se adversus hanc sanctam, orthodoxam et catholicam fidem... condemnantes hereticos universos quibuscunque nominibus censeantur*”.

40 Sententiam etiam huiusmodi condemnationis contra omnes hereticos indistincte tulit concilium Carthaginense quartum, quod, ut legitur 24 q. 3 c. *Clericus*, ait: “*Clericus hereticorum aut schismaticorum tam convivia quam sodalitates evitet equaliter. Eorum conventicula non ecclesia*

75,27 supra] 1 Dial. 6.72 33 Extra...34 Excommunicamus¹] X. 5. 7. 13 col. 1670 41 24...Clericus¹] C. 24 q. 3 c. 35 col. 1888

15 si] in added Ly 16 aliquis] quis Ly | hereticus] catholicus An 17 et] omitted Ly 20 pro firmo] confirmo An | nunc] vere (could be a garbled “nunc”) An 21 iure] divino added Bb Fi An 22 dignitate] et auctoritate added We | esset] de added Bb Fi An Ly 23 papatu] omitted We 24 humano] humane An | argutum] argumentatum Ly 26 habet] licet An | et] vel An 27 papam] po^m An 28 vel] et We | dampnatio] dampna⁹ An 30 quia] omitted Ly | ubi] enim added Ly | distinguit] disenti^t An 33 quod] We Vc Ox Es Fr: qui Bb Fi An Ly 36 sanctam] omitted Ww | et] omitted We 37 condemnantes] dempnantes An 39 Sententiam] Sententia Fi An omitted Bb | condemnationis] dampnationis We omitted Ly 41 quod] qui Fi An 42 aut] a^d An ac Ly 43 sodalitates] Ly: societates Bb Fi An We

sed conciliabulia sunt appellanda. Cum eis neque orandum est neque psallendum". 45

Hiis etiam concordat concilium Martini pape, quod, ut habetur 1 q. 1 c. *Non liceat*, ait: "*Non liceat clericis vel laicis ab hereticis eulogias accipere, quia maledictiones sunt magis quam benedictiones, neque liceat aut cum hereticis aut schismaticis orare*". 50

Item, concilium Africanum, ut habetur Extra, *De hereticis c. Si quis*, ait: "*Si quis episcopus heredes instituerit extraneos a consanguinitate sua, vel hereticos, etiam consanguineos, aut paganos pertulerit, saltem post mortem eius anathema dicatur*". 55

Item, in eodem concilio, ut habetur eodem titulo cap. *In eos*, sic legitur: "*In eos qui catholici non sunt etiam si consanguinei fuerint episcopi vel presbyteri nichil conferant*".

Item, in concilio Laodicensi, ut habetur 1 q. 1 c. *Non oportet*, sic scribitur: "*Non oportet hereticorum benedictiones accipere, quoniam maledictiones magis sunt quam benedictiones*". 60

Ex quibus, aliisque quampluribus, colligitur quod in omnes hereticos indistincte per generalia concilia sententiae plures sunt prolatae. Ergo omnia illa concilia generalia et alia sunt ad papam hereticum extendenda. Quod glosa super preallegatum capitulum *Si quis episcopus* videtur asserere manifeste, dicens: "*Idem iuris est de paganis et de hereticis, et idem est de omnibus qui catholici non sunt*". Cum ergo paganus non sit verus papa, nec hereticus est verus papa. Et ita papa hereticus est papatu privatus, et per consequens sententia divina vel humana lata est contra ipsum. 65 70

47 1¹...liceat¹] C. 1 q. 1 c. 67 col. 697 51 Extra...52 quis¹] X. 5. 7. 5 col. 1670 56 cap...57 eos¹] X. 5. 7. 6 col. 1671 59 1¹...60 oportet¹] C.1 q. 1 c. 66 col. 697 66 glosa] X. 5. 7. 5, s.v. paganos col. 1671

44 conciliabulia] conciliabilia Bb conciliabula We concilia Ly universalia added Fi 45 psallendum] spallendum Bb Fi An 46 quod] omitted Ly 47 1¹] 7 Ly | laicis] omitted An 48 ab hereticis] omitted Fi | eulogias] cologias Fi exlogias An eulogia Ly id est benedictiones added Ly 49 aut¹] omitted Bb Fi An We | aut²] cum added Ly 52 c...quis¹] Ba: omitted Ww 53 vel] etiam added Bb We in added An | etiam] omitted Bb Fi An vel Ly 54 pertulerit] Ly: pretulerit Bb We pretulerat Fi pertulatur An 56 eodem titulo] 11 Ly 57 legitur] loquitur Ly | si] omitted An 58 episcopi] prelati added Ly | conferant] conferatur An 59 Laodicensi] Laodunensi Ly | ut] omitted Bb 69 et] omitted Ly | idem] ideo Bb est] omitted Ly 70 verus¹] nerus We

75 Secundo probatur eadem conclusio sic. Quicumque in
heresim dampnatam labitur, eius dampnatione seipsum
involvit (24 q. 1 c. *Achatius*). Sed papa hereticus incidit in
aliquam heresim per generale concilium condempnatam
explicite vel implicite, quia omnis heresis est implicite vel
80 explicite per generalia concilia condempnata. Ergo papa
hereticus incidit in heresim iam dampnatam. Ergo eius
dampnatione involvitur. Ergo per generalia concilia papa
hereticus est dampnatus.

Discipulus: Secundum ista ad dampnandum papam
hereticum non oporteret generale concilium convocari, quia
85 ad dampnandum iam dampnatum non est necesse generale
concilium convocari. Immo nulla est congregatio
convocanda, ex quo iam dampnatus est papa hereticus, cuius
tamen oppositum videtur veritatem habere. Nam ad
inquirendum de papa super crimine heresis diffamato, oportet
90 aliquid concilium generale vel aliud convocari, exemplo
illorum episcoporum qui ad inquirendum de beato Marcellino
quondam idolatra convenerunt. Ergo etiam ad deponendum
papam hereticum oportet concilium convocari.

Magister: Ad hoc respondetur quod papa hereticus, vel
95 iure divino secundum primam opinionem, vel iure humano
(concilii videlicet generalis) secundum alias opiniones, est
dampnatus et papatu privatus, quia omni ecclesiastica
dignitate est nudatus. Et ideo ad deponendum papam
hereticum de iure non est necesse generale concilium vel
100 aliud congregari. Oportet tamen in casu concilium convocari
ad potenter pellendum papam hereticum de apostolica sede,
et ad ecclesiam Dei salubriter disponendam, vel ad
audiendam causam et accusationem pape heretici, et ad

76 24...Achatius] C. 24 q. 1 c. 1 col. 1827

75 dampnatam] semel *added* Ly | dampnatione] danmatione (*sic*) Ly
76 involvit] includit An | 24] 4 Ly | 1] *omitted* Ly 77 aliquam]
antiquam Ly | condempnatam] dampnatam Ly 78 implicite vel]
omitted Ly 79 concilia] iam *added* Ly 80 Ergo] si *added* Ly 81 Ergo]
omitted Ly 85 dampnandum] heresim *added* Ly | dampnatum]
dampnatam Fi An Ly 86 est] esset Fi An We 87 est] *omitted* Bb An
90 aliquid] aliquod Fi Ly 91 episcoporum] *omitted* Ly 93 concilium]
continuum Bb 94 respondetur] sic *added* Ly 96 videlicet] videt Bb We
97 dampnatus] dampnato An | quia] quod An We 98 est] *omitted* We
deponendum] ponendum Bb 99 hereticum] We Vc Ba Es Fr: *omitted* Bb
Fi An Ly | generale] *omitted* Ly | vel...100 aliud] *omitted* Fi An Ly
100 Oportet] Oporteret We 102 et] *omitted* Ly

pronuntiandum ipsum esse hereticum. Sicut etiam episcopi
convenerunt ad inquirendum de beato Marcellino, non quia
fuisset dampnatus si fuisset hereticus, sed quia volebant
inquirere veritatem, quem, si invenissent esse hereticum,
pronuntiassent eum fuisse dampnatum. 105

Discipulus: Est aliquod exemplum de aliquo papa
heretico qui, absque convocatione novi concilii generalis pro
condempnatione eius, fuit ab ecclesia habitus pro dampnato? 110

Magister: Exemplum ponitur de Anastasio 2°, quem
quidam clerici Romani, absque congregatione novi concilii
generalis, reputavere dampnatum, et se ab eius communione
laudabiliter abegerunt, ut habetur dis. 19 c. *Anastasius*, ubi
notat glosa quod clerici illi “*non recesserunt ante sententiam
quia inciderat*” (scilicet Anastasius) “*in heresim iam
dampnatam*”. Ex quibus verbis patenter habetur quod ad
dampnandum papam hereticum non est necesse concilium
generale noviter congregari. Quia, quemadmodum verberans
clericum, ipso facto, nulla denuntiatione nova vel sententia
expectata, immo licet ipse solus esset conscius facti sui,
excommunicationis sententia est ligatus, quia incidit in
canonem late sententie. Ita papa hereticus, ipso facto, nulla
alia expectata sententia vel convocatione, est iure divino vel
humano dampnatus. 115
120
125

Discipulus: Exemplum istud non videtur esse ad
propositum, quia Anastasius inciderat in heresim iam
dampnatam. Posset autem papa effici hereticus licet non
incideret in heresim iam dampnatam. 130

Magister: Respondetur quod instantia ista dictum
exemplum non impedit, quia omnis heresis est dampnata, ut

116 glosa] D. 19 c. 9, s.v. abegerunt col. 111

104 pronuntiandum] probandum Ly | Sicut] Sic Fi We | etiam] enim
Ly 105 Marcellino] Marcello An | quia] q'n Bb Fi 106 dampnatus...
fuisset²] omitted Bb | fuisset²] fuisse An 107 quem] quam An
108 pronuntiassent] pronuntiasset An | eum fuisse] ipsum esse Ly
109 Est] omitted Bb 110 pro...111 fuit] fuerit Ly 111 eius] cuius An
habitus...dampnato] hereticus condempnatus Ly | dampnato]
condempnato Fi An 112 2o] omitted An Ly 113 quidam] omitted Ly
114 reputavere dampnatum] reputabant condempnatum Ly 115 ubi] ut
Ly 117 inciderat] inciderant An 118 dampnatam] dampnata An
120 Quia] omitted Bb 122 licet] sed An si Ly 123 incidit] non dicit An
124 sententie] sniam An 126 humano] est added An 129 hereticus]
hereticum An (*but An immediately repeats the passage “Posset autem...
iam dampnatam” where hereticus is spelled correctly.*) | non] iam Bb An
iam non Fi 131 Respondetur quod] smudged Fi

supra secundo huius est ostensum. Et ideo quicumque papa
 efficeretur hereticus, incideret in heresim iam dampnatam,
 135 licet possit incidere in heresim dampnatam implicite. Inter
 heresim autem dampnatam explicite et dampnatam implicite
 non est differentia ad hoc quod incidens in heresim
 dampnatam explicite sit dampnatus, et incidens in heresim
 solummodo dampnatam implicite non sit dampnatus. Sed
 140 quantum ad hoc potest esse differentia, quod incidens in
 heresim dampnatam explicite non solum est dampnatus sed
 etiam pro dampnato est habendus. Incidens autem pertinaciter
 in heresim dampnatam solummodo implicite, quamvis esset
 dampnatus, non tamen esset pro dampnato habendus, sed ad
 145 habendum ipsum pro dampnato oporteret generale concilium
 congregari. Anastasius autem 2us incidit in heresim iam
 dampnatam explicite, et ideo non solum fuit dampnatus, sed
 etiam fuit pro dampnato habendus.

Est ergo exemplum ad propositum quantum ad hoc quod
 150 papa, quantumcunque efficeretur hereticus, esset dampnatus.
 Non est tamen ad propositum quantum ad hoc quod sit pro
 dampnato habendus, nisi incidat in heresim dampnatam
 explicite, cuiusmodi est omnis heresis que in eisdem terminis
 alicui veritati scripture divine contradicit, vel etiam
 155 contradicit cuicumque veritati que patenter omnibus iudicio
 rationis utentibus sequitur ex contento vel contentis in
 scriptura divina, vel contradicit veritati que est apud omnes
 catholicos tanquam catholica divulgata.

Capitulum 76

Discipulus: Postquam disseruimus de papa heretico, an
 sit papatu privatus, peto ut secundum predictas opiniones
 exponas qua pena papa hereticus est plectendus.

133 supra] 1 Dial. 2.18ss. (OP V)

135 possit] posset We 136 explicite... implicite] implicite... explicite Ly
 137 non... 138 explicite] omitted An | differentia] quantum added We
 138 dampnatam] solummodo added Ly | explicite] implicite Ly | et...
 139 dampnatus] omitted Ly 141 dampnatam] omitted Ly | dampnatus]
 dampnatam Fi An 143 solummodo] tantummodo We | quamvis esset]
 licet sit We 144 esset] est We | habendus] unde si papa incideret in
 heresim dampnatam solummodo implicite licet sit (We Vc= quamvis
 esset) dampnatus non tamen esset pro dampnato habendus added We Vc
 Ox Ba 146 heresim] heresi An 148 habendus] hereticus We
 150 quantumcunque] quandocunque We 153 cuiusmodi] huius An
 154 vel etiam] aut que Ly 155 cuicumque] alicui Ly 156 vel] ex added
 Fi **Capitulum 76,1**] 74 Ly 4 papa] omitted An

Magister: Respondetur quod papa hereticus omnibus 5
penis est subditus et subdendus quibus alii heretici, saltem
episcopi, involvuntur vel sunt etiam involvendi, quia, sicut
dictum est, papa hereticus non gaudet privilegio speciali, nec
in taxatione penarum hereticorum papa pravitate heretica
irretitus excipitur. Quare cum sit dampnatus sive iure divino 10
sive iure humano, omnibus penis hereticis indistincte per ius
divinum, ius naturale, per generalia concilia et canones
summorum pontificum inflictis noscitur subiacere.

Discipulus: Aperte video quod si papa hereticus est 15
dampnatus sive a iure divino sive a statutis generalium
conciliorum, quod penis inflictis hereticis a iure divino et a
statutis generalium conciliorum involvitur. Sed dic quomodo
ostenditur quod subiacet penis illatis hereticis per summos
pontifices.

Magister: Hoc sic probatur. Si papa hereticus est 20
dampnatus sive per ius divinum sive per canones generalium
conciliorum, factus est inferior summo pontifice si alius papa
catholicus eligatur. Ex quo sequitur quod omnibus penis quas
idem summus pontifex de novo electus duceret indistincte 25
hereticis imponendas, papa hereticus est plectendus. Sed
predecessores novi summi pontificis fuerunt eiusdem
auctoritatis cuius est iste. Ergo, sicut papa hereticus
subiaceret penis per suum successorem impositis, ita subiacet
omnibus penis predecessorum suorum hereticis indistincte 30
inflictis.

Capitulum 77

Discipulus: Ex quo modum ponendi predictum
intelligo, discurremus per penas quibus papa hereticus est
plectendus.

Magister: Ut ordinatius procedatur, due distinctiones 5
secundum primam opinionem dicuntur esse notande. Quarum
prima est quod penarum hereticis debitarum quedam taxantur

Capitulum 76,8 dictum est] 1 Dial. 6.71

6 et subdendus] *omitted* An 7 involvuntur] involvunt Bb | etiam]
omitted Ly 12 divinum] et *added* Ly 13 noscitur] noscetur An
15 sive²] et Ly 18 ostenditur quod] *omitted* Ly | per] *omitted* An
20 Hoc] *omitted* Ly 21 canones] canonem Ly 24 duceret] diceret Ly
25 hereticis] hereticus An | Sed] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An Ly
Cum Es Fr 27 sicut] si Ly 28 subiacet] subiaceret Ly 29 penis] ponis
An **Capitulum 77,1**] *gap* Fi 75 Ly 3 discurremus] discrecius An
5 Ut] *omitted* An 7 taxantur] et determinantur *added* Ly

in iure divino vel iure naturali, quedam taxantur et
determinantur in iure humano. Secunda distinctio est quod
10 heretici aliquas penas incurrunt ipso facto, aliquas non
incurrunt ipso facto, sed sunt eis per catholicos vel
catholicum infligende.

Discipulus: Incipias ergo a penis hereticorum que
taxantur in iure divino vel in iure naturali secundum primam
15 opinionem.

Magister: Prima pena quam incurrit omnis hereticus,
sive papa sive alius, est privatio omnis ecclesiastice
prelacionis, quia omnis hereticus, licet non sit privatus
caractere qui confertur in ordinibus, est tamen omni
20 ecclesiastica prelacione privatus.

Si enim secundum iura humana, in iure divino et
naturali fundata, qui preest et illi quibus preest debent esse
eiusdem professionis specialis, propter quod abbas
monachorum debet esse monachus et canonicorum
25 canonicus, ut ex sacris canonibus colligitur (Extra, *De
electione et electi potestate* c. *Cum causam*, et c. *Officii tui*, et
c. *Cum in magistrum*, et 16 q.7 c. *In nona actione*, et Extra,
De institutionibus c. *In ecclesia*), multo magis, secundum ius
divinum, qui preest in spiritualibus et illi quibus preest debent
30 esse eiusdem professionis, saltem generalis. Hereticus autem
et catholicus non sunt eiusdem professionis, etiam generalis.
Heretici enim et catholici in nulla una professione
conveniunt, sed discrepant et discordant. Ergo hereticus
catholicis preesse non potest. Quod est aperte in lege veteri
35 figuratum, cum Deuteronomio 22 dicitur: “*Non arabis in*

Capitulum 77,25 Extra...26 causam] X. 1. 6. 27 col. 150 26 c²...tui]
X. 1. 6. 38 col.172 27 c¹...magistrum] X. 1. 6. 49 col. 189 | 16...
actione] C. 16 q. 7 c. 22 col. 1547 | Extra...28 ecclesia] X. 3. 7. 2 col.
1063 35 Deuteronomio 22] Deuteronomy 22:10-11

8 iure²] omitted Ly | iure²...9 in] omitted An | taxantur...9
determinantur] omitted Ly 9 Secunda] Etiam An 10 aliquas¹] aliqua
Fi | aliquas²...11 facto] omitted Bb Ly 11 incurrunt] incurrit An | eis]
etiam added Ly | vel] per added Ly 14 naturali...16 hereticus] omitted
An 16 Prima pena] Pena hereticorum Ly 20 ecclesiastica]
ecclesiasticas We | privatus] prelatus An 21 et] omitted An 22 illi]
alii Ly 23 specialis] spiritualis Ly 24 canonicorum] omitted An
26 et¹...potestate] omitted Bb Fi We Ly | et²...tui] omitted Ly | tui]
omitted Bb Fi An We 27 c²...actione] omitted Ly | nona] nova Bb Fi
An We | actione] omitted An We 28 institutionibus] We: institutis Bb
Fi An Ly 30 esse] omitted Bb 31 et] omitted Fi An | eiusdem] eius
An 34 est] etiam Ly 35 cum] est Ly | 22] ubi added Ly

bove simul et asino. Non indueris vestimento quod ex lana linoque contextum est". In quibus verbis innuitur quod in una eademque congregatione non debet esse dispar professio. Quare hereticus catholicis preesse non potest.

Discipulus: Per istam rationem probaretur quod catholicus hereticis preesse non posset, cuius tamen videtur oppositum, cum iudei sint servi christianorum (Extra, *De iudeis*). Et similiter, per eandem rationem infideles fidelibus in temporalibus preesse non possent, nec umquam potuerunt, cum fideles et infideles diverse professionis existant.

Magister: Ad primam instantiam respondetur quod catholicus preesse non debet hereticis ad informandum et regendum in sua superstitione eosdem, licet possit eisdem preesse ad puniendum eosdem si contra Deum vel bonos mores deliquerint. Ergo, consimiliter, hereticus preesse non debet catholicis ipsos instruendo et regendo in observantia religionis christiane. Cum ergo prelatus fidelium in religionis observantia christiane et fide catholica docere debeat et regere christianos, nullo modo, secundum legem divinam et rationem in divina lege et propositionibus naturaliter notis simul fundatam, hereticus preesse poterit catholicis orthodoxis. Quare omnis hereticus etiam secundum legem divinam omni prelatione est privatus.

Ad secundam instantiam respondetur quod, licet fideles et infideles diverse professionis existerent, et ideo nec fidelis infidelium nec infidelis fidelium debet esse doctor et rector quoad illa que ad suam professionem spectare noscuntur. Tamen in temporalibus, que communia sunt christianis fidelibus et infidelibus et que nullam sibi professionem

42 Extra...43 iudeis] Possibly based on a strained interpretation of X. 5. 6. 13 col. 1663: "...iudeos quod propria culpa submitit perpetue servituti..."

36 simul] *omitted* Ly 41 posset] potest Ly 43 iudeis] et sarracenis et eorum servis *omitted* Ww | Et] Etsi Bb An We | similiter] *omitted* Ly eandem] eadem Bb An We 44 possent] posset An | potuerunt] poterunt Ly 45 existant] existat Bb 46 primam instantiam] Ly: primam Bb Fi An primum istorum We 49 eosdem] eos Ly 50 deliquerint] delinquerint Fi deliquerent We 51 instruendo] informando We 52 religionis christiane] religiones christiani An 53 et¹...catholica] fidem catholicam Ly 55 rationem] naturalem *added* Ly | divina] divino Bb An | et] in *added* Ly 56 catholicis] *omitted* We 57 Quare] Quia An Ly | etiam] et Ly 58 prelatione] ecclesiastica *added* We 59 instantiam] instantiam An 60 fidelis] fideles Bb Fi 63 que] omnia *added* Ly | christianis] *omitted* We 64 et infidelibus] *omitted* Bb

65 certam determinant, et infidelis fidelibus et fidelis infidelibus,
quantum est ex lege divina, preesse valebit.

Et ita per utramque instantiam tuam, ut videtur, potest
patenter inferri quod, quemadmodum legi divine repugnat
quod fidelis sit doctor et rector infidelium quantum ad illa
70 que ad professionem infidelium spectant (tunc enim in talibus
communicaret eisdem), ita legi divine repugnat quod infidelis
sit doctor et rector fidelium quantum ad illa que ad
religionem pertinent christianam. Quare per legem divinam
omnis hereticus omni prelatione ecclesiastica est privatus. Et
75 est hec pena ad papam hereticum extendenda, tum quia maius
periculum immineret fidei orthodoxe si hereticus esset verus
papa quam si esset verus episcopus, tum quia si hereticus non
potest esse in minori officio propter repugnantiam quam
habet ad religionem christianam, multo magis non poterit
80 fungi maiori officio, et ita non poterit esse verus papa.

Capitulum 78

Discipulus: De ista pena satis dixisti. Ideo dic aliam
penam quam ex iure divino vel iure naturali papa hereticus et
generaliter omnes heretici ipso facto incurrunt.

5 **Magister:** Una assertio est quod omnes incurrunt penam
infamie. Dicitur enim esse sciendum quod, sicut notat glosa 3
q. 7 § *Porro*: “*Alia est infamia iuris, alia facti. Infamia facti*
est quando quis infamatur apud bonos et graves ... Infamia
iuris est diminutio status alicuius”. Primam infamiam
10 heretici, presertim occulti, non semper incurrunt, quia
nonnulli heretici sepe apud bonos et graves minime
diffamantur, apud quos tamen interdum catholici gravissime
infamantur. Secundam autem infamiam papa hereticus et
universaliter omnes heretici incurrunt. Ad cuius evidentiam
15 dicitur esse sciendum quod infamia iuris quandoque irrogatur
ipso facto, quandoque per sententiam. Et utroque modo

78,6 glosa] C. 3 q. 7 c. 2 s.v. infamia col. 990

65 determinant] determinat An 66 quantum] quod Ly | valebit] volebit
An 67 ita] infra An | tuam] et aliam An 70 spectant] spectat Fi
spectatur An 71 divine] dieni An 73 religionem] religionem Bb
74 prelatione ecclesiastica] ecclesiastico An 75 ad] omitted Bb
76 immineret] imminet Ly | hereticus] omitted Ly 80 officio et]
omitted An 78,1] 76 Ly 3 ex] omitted Ly 5 omnes] heretici added Ly
6 enim] tamen We | quod sicut] omitted Bb 7 §] omitted Fi An Ly
8 graves] viros added Ly 10 quia] quod An 11 sepe] non semper Ly
minime] omitted Ly 12 diffamantur] diffamantur^{ur} Fi diffamantur^r An
14 universaliter] generaliter Ly | cuius] omitted Ly

incurrunt infamiam heretici universi, quia ex hoc ipso quod efficiuntur heretici committunt peccatum dignum infamia. Per sententiam etiam eis infamia irrogatur, dum per legem divinam de crimine maximo condemnantur, et illese dignitatis statu privantur. 20

Discipulus: Videtur secundum istos quod infamia iuris est duplex. Ideo ut intentionem eorum melius advertam, expone istos duos modos infamie iuris.

Magister: Ut clarius eorum habeas intellectum, scire debes quod de infamia per sententiam irrogata distinguunt, quia quedam est irrogata per sententiam latam a iure, quedam per sententiam latam ab homine. Primam infamiam incurrunt semper heretici. Secundam non incurrunt semper. Quam tamen nonnunquam veri catholici et ab omni crimine innocentes incurrunt, quia sepe catholici condemnantur ab homine, et heretici exaltantur et honorantur. Ex hiis dicunt quod cum fama sit illese dignitatis status moribus ac legibus comprobatus, infamia iuris est duplex, secundum quod status hominis dupliciter ledi potest. 25
30
35

Quia aut leditur per actum ipsius infamis, committendo videlicet actum infamie, quemadmodum de iniquis dicit Salomon Prov. 2°: “*Quorum vie perverse sunt et infames gressus eorum*”, et 14° c. dicit: “*Ambulans recto itinere et timens Deum despicitur ab eo qui infami graditur via*”, patenter insinuans quod omnes gressus et vie pravorum sunt infames, quare omnes pravi et iniqui sunt infames. Et est hec infamia iuris, quamvis non semper habeat annexam infamiam facti, quia omnes actus malorum in quantum mali sive iure divino aut naturali vel humano dampnantur. Et hec infamia iuris potest vocari infamia irrogata per sententiam latam a iure. 40
45

38 Prov 20] Proverbs 2:15 39 140 c] Proverbs 14:2

18 efficiuntur] hereticis *added* Ly 20 condemnantur] *condemp^r* An
condemnatur Ly 23 duplex] *u^x* An | Ideo] We: Ita Bb Fi An Igitur Ly
intentionem] *intemtionem* We 26 de] *omitted* Ly | distinguunt...27
quia] duplex est Ly 27 est] que est *added* Ly 29 heretici] et *added* Fi
Secundam] infamiam *added* Ly | incurrunt semper] *incurrit* An
30 nonnunquam] non in quantum Fi Ly | veri] viri An Ly
31 innocentes] non *added* Ly 32 hiis] enim *added* Ly 33 cum fama]
infamia Ly | illese] lese Ly 34 comprobatus] *approbatus* An | duplex]
u^x An 35 hominis] communis An 36 ipsius infamis] infamie Ly
38 sunt] *omitted* Ww 39 140] 18° Fi An 8° Ly 40 despicitur] *respicitur*
Ly 42 quare...infames²] *omitted* Ly 43 iuris] *omitted* An Ly | habeat]
habeant Ly 44 sive] sunt Fi Ly 45 aut] iure *added* Ly

Aliter leditur status hominis per superiorem suum ipsum
de crimine condempnantem et de dignitate fame illese
50 privantem, licet interdum nichil commiserit propter quod
infamia ledi deberet. Et hec infamia potest vocari infamia
iuris irrogata per sententiam latam ab homine.

Discipulus: Intelligo distinctionem eorum de duplici
infamia iuris, per quam patenter adverto quod papa hereticus
55 et omnes heretici infamia iuris primo modo dicta sunt
infames, quia eorum pertinacie et protervie sunt infames,
sicut et alii actus pravi malorum sunt infames secundum
sententiam Salomonis. Sed ex hoc non sequitur quod sint
infames infamia iuris secundo modo dicta. Et ideo, quomodo
60 hoc probare nituntur, ostende.

Magister: Videris velle transire ad penas que irrogantur
iure humano?

Discipulus: Quia aliquotiens eadem pena iure divino et
naturali et humano infertur, ideo, undecunque infamia
65 hereticis irrogetur, dic qualiter probatur quod omnes heretici
sunt infames.

Magister: Hoc multis auctoritatibus et rationibus
videtur posse probari. Dionysius enim papa, ut legitur 2 q. 7
c. *Alieni*, hoc videtur asserere manifeste. Ait enim: “*Infames*
70 *omnes censemus qui suam fidem aut christianam legem*
prevaricantur”. Omnes autem heretici legem christianam
prevaricantur. Ergo omnes sunt infames.

Hiis etiam concordat Stephanus papa qui, ut habetur 6 q.
1 c. *Infames*, ait: “*Infames esse eas personas dicimus, que pro*
75 *aliqua culpa notantur infamia, id est omnes qui christiane*
legis normam abiciunt”. Omnes ergo heretici sunt infames.

Quod etiam rationibus videtur posse probari, quarum
prima est hec. Omnes iniqui qui regnum Dei minime
80 possidebunt sunt infames, teste Fabiano papa qui, ut habetur
6 q. 1 c. *Illi*, ait: “*Illi qui illa peccata perpetrant de quibus*

68 2...69 Alieni] C. 2 q. 7 c. 23 col. 913 73 6...74 Infames¹] C. 6 q. 1
c. 17 c. 1059 81 6...Illi¹] C. 6 q. 1 c. 4 c. 1053

49 de²] Bb: omitted Fi An We Ly 50 privantem] privatione An
51 deberet] debeat Ly 52 latam...homine] We Vc Ba Frm: omitted Bb
Fi An iudicis Ly 56 quia eorum] omitted Fi | protervie] vie Ly
58 Salomonis] Salomoni Bb Salomon Fi An 61 irrogantur] a added An
Ly 63 et] omitted Ly 65 probatur] probetur Ly 69 Infames] esse
added Ly 73 6...74 1] 9 q. 2 Ly 74 esse...personas] omnes etiam Ly
75 notantur] or vocantur (?) An 76 abiciunt] obeciunt An 80 teste]
testes Bb 81 Illi²] Ille Bb | perpetrant] penetrarunt (*garbled*) Fi

Apostolus ait 'quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequuntur', valde cavendi sunt, et ad emendationem, si voluntarie venire noluerint, compellendi sunt, quia infamie macula sunt aspersi, et in baratrum dilabuntur". Sed heretici sunt iniqui qui regnum Dei non consequuntur. Ergo heretici sunt infames. 85

Secunda ratio est hec. Minoris culpe est peccatum luxurie quam peccatum heresis. Sed incontinenter viventes sunt infames, quia non sunt bone fame, dicente Heli sacerdote ad filios suos qui dormiebant cum mulieribus que observabant ad hostium tabernaculi, ut legitur 1 Reg. 2: "*Quare facitis res huiusmodi quas ego audio, res pessimas, ab omni populo? Nolite filii mei: non enim est bona fama quam ego audio*". Ergo multo magis heretici sunt infames. 90 95

Capitulum 79

Discipulus: Dic si papa hereticus et alii heretici alia pena plectuntur secundum ius divinum vel ius naturale vel etiam ius humanum.

Magister: Sunt nonnulli dicentes quod papa hereticus et generaliter omnes heretici hac pena plectuntur ipso iure quod sunt ab omni testimonio repellendi, nec eis in quocunque negotio est credendum. 5

Discipulus: Moliuntur hanc assertionem aliquibus rationibus vel auctoritatibus communire? 10

Magister: Hanc assertionem pluribus rationibus in scripturis fundatis auctenticis, et auctoritatibus multis, probare nituntur. Est autem prima ratio talis. Nullus criminosis est ad testimonium admittendus, nec ei in quocunque negotio est credendum. Omnes heretici sunt criminosis. Ergo nullus hereticus est ad testimonium admittendus, sed est ab omni testimonio repellendus, et ei in nullo negotio est credendum. 15

82 Apostolus ait] Galatians 5:21 92 1...2] 1 Kings 2:21--22

83 consequuntur] consequuntur Fi An | et] Ly: omitted Bb Fi An We

84 voluntarie] omitted Fi An Ly | compellendi] expellendi Bb Fi An

86 consequuntur] consequuntur Bb Fi An We consequuntur Ly

87 infames] infamas An 91 filios] fideles Bb 92 tabernaculi]

tabernacula Fi | 2] Et added Ly 93 res¹] omitted Ly | huiusmodi]

huiusmodi Bb | ego] omitted Ly 79,1] 77 Ly 4 ius] omitted Ly

9 hanc] hunc An 10 auctoritatibus] aucteritatibus An | communire]

munire Ly 14 admittendus] admitten⁹ Bb | ei] oportet Bb 15 Omnes]

autem added Ly

20 **Discipulus:** Sola maior istius rationis probatione
indigere videtur. Quam sepe in scripturis legi auctenticis, nec
tamen unde habeat firmitatem inveni, utrum scilicet ex iure
divino vel naturali aut solummodo ex constitutione humana.
Quod tamen scire a multis temporibus affectavi. Et ideo circa
25 istam maiorem primo eam auctoritatibus munire nitaris,
secundo an ex sola constitutione humana dependeat, vel ex
iure divino aut naturali capiat fulcimentum, velis disserere.
Sic enim fortassis ad veritatem perveniam.

30 **Magister:** Fateor quod, quia multos novi scelestos igne
vel perpetuo carcere notorie dignos, qui de personis
innocentibus gravia confinxerunt et mendaciter imposuerunt
ex odio vel rancore, istam materiam libenter secundum
hominum opiniones discutiam. Et quid ego sentiam toti
35 mundo alias explicabo. De hac enim materia librum intendo
facere specialem.

Discipulus: Et ego huiusmodi criminatores et
detractores agnovi, de quibus in tertia parte huius operis,
scilicet tractatu de gestis circa fidem altercantium
orthodoxam, in speciali plures questiones tibi proponam.
40 Quia impositores et relatores falsorum criminum in tantum
odio habeo quod michi videtur eos esse dignos pena maiori
quam illi qui essent impositis criminibus irretiti. Nunc vero
circa maiorem prescriptam, sicut dixi, procede.

45 **Magister:** Quod omnes criminosi sint a testimonio
repellendi multis auctoritatibus videtur posse probari. Ait
enim Damasus papa, ut habetur 2 q. 7 c. *Testes*: “*Testes*

79,29 Magister...43 procede] This LTR promises a specific treatise “De impositione falsorum criminum”. If written this was archived and subsequently (after 1348) lost or confiscated. Cf. also the proposed 3 Dial. 3. 8 (=De gestis et doctrina fratris Willelmi Ockham) in the light of the IPP prologue (OP IV, 279-81) 47 2...Testes! C. 2 q. 7 c. 39 col. 925

20 Quam] Nam Ly 22 solummodo] so^m iuris An | humana] habeatur Ly 24 maiorem] materiam An 27 enim] vel Fi | fortassis] fortasset Fi An 29 scelestos] scelestes Bb We 30 dignos] dignes Bb Fi An 31 mendaciter] mandaciter Fi 32 vel] et We | rancore] r’oe Fi 38 scilicet] de *added* Bb Fi An | gestis] grestis An 40 impositores] impositionis An | falsorum] fi^{dorum} (*sic*) An 43 maiorem] maiore An 45 sint] sunt Ly 47 Damasus] Damascenus Fi

absque ulla infamia aut suspicione, vel manifesta macula, et vere fidei plenitudine instructi esse debent".

Item, Celestinus papa 3us, ut legitur Extra, *De exceptionibus* c. 1, ait: "*Cum, sicut canonica instituta declarant, testes absque ulla infamia, vel suspicione vel manifesta macula in ferendo testimonium requirantur*". 50

Item, Pontianus papa, ut habetur 3 q. 5 c. *Suspectos*, ait: "*Suspectos aut inimicos aut facile litigantes, et eos qui non sunt bone conversationis aut quorum vita est accusabilis, et qui rectam non tenent et docent fidem, accusatores esse et testes antecessores nostri apostoli prohibuerunt, et nos eorum auctoritate submovemus, atque temporibus futuris excludimus.*" 55 60

Ex quibus patet aperte quod criminosi sunt a testimonio repellendi.

Discipulus: Scio quod sepe invenitur in iure quod criminosi sunt a testimonio repellendi, et quod etiam sunt ab accusationibus penitus submovendi. Ad quod tamen probandum aliquas auctoritates adducas, et alia signa ubi debeant reperiri. 65

Magister: Quod criminosi sint ab accusatione penitus repellendi testatur Iulius papa qui, ut legitur 3 q. 5 c. *Similiter*, ait: "*Similiter in prefixa sinodo est decretum ne suspecti aut infames aut criminosi aut gratiosi aut calumpniatores vel affines aut scelerati aut facile litigantes suscipiantur accusatores, sed tales qui careant omni vitio aut suspicione.*" 70

Item, Eusebius papa, ut habetur eisdem causa et questione c. *Constituimus*, ait: "*Constituimus cum omnibus*" 75

50 Extra...51 1] X. 2. 25. 1 (*Denique*) col. 834 54 3...Suspectos] C. 3 q. 5 c. 4 col. 967 69 3...70 Similiter¹] C. 3 q. 5 c. 10 col. 969 76 c. Constituimus] C. 3 q. 5 c. 9 col. 969

48 vel] Ly: et Bb Fi An We | et...49 vere] cum vera Ly 49 fidei] omitted Bb Fi An We | debent] debet An 50 papa] omitted We 51 sicut] sint Fi An 54 Pontianus] Pontianus An | Suspectos] Suspectos Ly 56 sunt] omitted Bb 57 et¹] aut Ly 58 testes] et added Bb Fi An We 59 submovemus] submonemus Bb Ly | atque...62 repellendi] omitted Bb 60 excludimus] prohibemus Ly 61 quibus] verbis added Ly 65 accusationibus] accusatione Fi We 66 aliquas] alias Ly | alia] alias We Ly 68 criminosi] si added Bb | sint] sunt Ly 69 Iulius] Iulianus Ly 70 in] omitted An | ne] nec An 73 suscipiantur] suspicantur Bb Fi An | careant] carent Ly | omni] Ly: omnino Bb Fi An We 75 eisdem] eadem Ly 76 omnibus...77 qui] omitted An

qui nobiscum sunt episcopis, ut homicide, malefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incestuosi, venefici, suspecti, criminosi, domestici, periuri, et qui raptum fecerunt, vel qui
 80 falsum testimonium dixerunt, seu qui ad sortilegos divinosque concurrunt, similesque eorum, nullatenus ad accusandum vel ad testimonium sint admittendi, quia infames sunt et iuste repellendi, quia funesta est in talibus vox eorum.” Ex quibus patet expresse quod criminosi tam ab
 85 accusatione quam a testimonio sunt penitus repellendi.

Quod etiam asseritur manifeste 3 q. 4 c. *Nulli*, et c. *Si quis*, et c. *Consanguineorum*, et 3 q. 5 c. *Canonica*, et 6 q. 1 c. *Omnes*, et c. *Quiescite*, et Extra, *De sponsalibus et matrimoniis* c. *Cum in tua*, et 2 q. 1 c. *Prohibentur*, et Extra, *De accusationibus* c. *Cum oporteat*, in textu et glosa, et Extra *De testibus* c. *Veniens*.

Quod etiam criminosi non sint in testimonium admittendi tali ratione probatur. Minus sunt admittendi criminosi convicti quam quibus crimina opponuntur. Sed illi
 95 quibus crimina opponuntur, sive in modum exceptionis sive in modum accusationis, non sunt ad testimonium admittendi (Extra, *De testibus* c. *Super eo* et c. *Testimonium* et c. ultimo et Extra, *De exceptionibus* c. *Denique*). Ergo multo magis notorie criminosi et convicti vel confessi de crimine non sunt
 100 in testimonium admittendi.

Discipulus: Iste allegationes pro hac assertione sufficiant. Ideo ad secundum te converte, et unde accipitur

86 3...Nulli] C. 3 q. 4 c. 11 col. 963 | c²...87 quis] C. 3 q. 4 c. 3 col. 961 87 c Consanguineorum] C. 3 q. 4 c. 4 col. 961 | 3...Canonica] C. 3 q. 5 c. 6 col. 967 | 6...88 Omnes] C. 6 q. 1 c. 2 col. 1051 or C. 6 q. 1 c. 4 col. 1053 88 c Quiescite] C. 6 q. 1 c. 12 col. 1057 | Extra...89 tua] X. 4. 1. 27 col. 1440 89 2...Prohibentur] C. 2 q. 1 c. 14 col. 821 | Extra...90 oporteat] X. 5. 1. 19 col. 1588 90 glosa] *Ibid.*, s.v. ad denuntiandum | Extra...91 Veniens] X. 2. 20. 10 col. 709 97 Extra...eo] X. 2. 20. 22 col. 716 | c Testimonium] X. 2. 20. 54 col. 755 | c ultimo] X. 2. 20. 56 (*Non debet*) col. 757 98 Extra...Denique] X. 2. 25. 1 col. 834

77 malefici] et added Bb Fi An Ly 79 domestici] demestici Bb 80 qui] que Fi 81 ad] omitted Ly 82 sint] sunt Bb Ly st' Fi An We 87 Consanguineorum] Sanguinei Ly | 3] Ly: omitted Bb Fi An We | 5] 4 Ly 88 De...89 matrimoniis] De sponsatione impuberum Ww 89 2] We: 22 Bb Fi An Ly | 1] omitted Fi 92 sint] sunt Ly 93 tali] omitted Ly 94 criminosi] crimine Ly 96 ad] in Ly 98 exceptionibus] exceptione Ly 99 notorie] notoria An | convicti] victi Ly 101 hac] omitted Ly 102 Ideo] omitted An

quod criminosis in nullo negotio fides debeat adhiberi secundum literatorum sententias manifesta.

Magister: Circa hoc contingit diversimode opinari. Est enim una opinio quod non est ex constitutione humana sed ex recta ratione et iure divino quod nulli criminoso est credendum, quia de nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri vel etiam peierare. Illi autem in preiudicium alterius nullatenus est credendum de quo non est presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri. Ergo nulli criminoso in quocunque negotio, precipue in alterius preiudicium, est credendum. 105 110

Discipulus: Ista opinio duo probare deberet. Quorum primum est quod de nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri vel etiam peierare. Secundum est quod illi non est credendum de quo non est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri. 115

Magister: Primum declaratur sic. Ille de quo constat quod caret aliqua vera virtute non est presumendum quod careat vitio contrario, saltem secundum preparationem cordis, licet constare possit quod careat contrario vitio quantum ad opus exterius. Multi enim sunt de quibus constat quod non sunt vere iusti, quia constat quod exercent opera iusta ex timore vel cupiditate. De quibus tamen per consequens constat quod non sunt iniusti quantum ad opus exterius, quia nullum faciunt opus iniustum. Sed non constat quod non sint iniusti secundum preparationem cordis. Criminosus autem caret illa veritate seu veracitate que est vera virtus. Ergo de criminoso est nullatenus presumendum quod non sit falsus et mendax et quod nolit mentiri. 120 125

Discipulus: Ista ratio videtur michi mirabilis. Sequitur enim ex ipsa quod nunquam de aliquo pagano vel infideli 130

103 criminosis] criminoso Ly 104 literatorum] beatorum An Ly 106 est] ex Ly 107 quod] omitted Ly | nulli] ull'i An | criminoso] criminosi Fi 110 peierare] periurare Ly | nullatenus] gap An 112 mentiri] vel etiam added An 113 preiudicium...114 deberet] omitted An 114 deberet] debet Ly 116 presumendum] credendum Ly etiam] omitted Ly 117 peierare] peirare Bb periurare An Ly 118 sit verax] verax est Ly 121 caret] careat An Ly | caret...quod?] omitted An 122 contrario] We Vc Ox Ba: omitted Bb Fi An opposito Ly quocunque Frm 126 tamen] et added An 127 quantum] quo Ly 128 opus] omitted Ly | sint] sunt Ly 130 veritate] virtute We Ly | seu veracitate] scilicet veritate Ly 131 sit] fuit added An 133 Sequitur... 134 enim] Nam sequitur Ly

135 fuerit presumendum quod non fuerit falsus neque mendax et
 quod noluerit peierare, quia de quolibet pagano et infideli
 constat quod non habuerit veram virtutem que est veritas seu
 veracitas, quia nulla est vera virtus sine sana fide, sicut nec
 iustitia est sine sana fide, teste Augustino qui, ut habetur 24 q.
 140 1 c. *Ubi*, ait: “*Ubi sana fides non est non potest esse iustitia.*”
 Ergo consimiliter ubi sana fides non est veritas seu veracitas
 esse non potest. Constat autem quod pagani veram fidem
 minime habuerunt, ergo de nullo eorum presumendum fuit
 quod non esset falsus neque mendax. Quare nullus eorum fuit
 145 unquam ad testimonium admittendus, quod constat esse
 falsum.

Magister: Ad istam instantiam respondetur
 distinguendo de vera virtute. Ad cuius evidentiam dicitur esse
 sciendum quod bonum actum exteriorem contingit tripliciter
 150 exercere. Sicut dicere veritatem, recte iudicare, pascere
 pauperem, et actus bonos alios exercere contingit vel propter
 Deum, vel quia dictantur a ratione recta, vel quia neque
 propter hoc quod Deo placent neque quia dictantur a ratione
 recta, sed propter aliquod bonum utile aut delectabile
 155 consequendum vel propter aliquod malum aut periculum
 evitandum.

Actibus bonis primo modo elicitis correspondent
 virtutes perfecte. Qui enim ex habitu veritatem loquitur
 propter Deum habet veritatem seu veracitatem que est virtus
 160 perfecta, quam habent soli fideles, quia illi soli propter Deum
 verum ex caritate veritatem loquuntur. Et ista virtus nullum

139 24...140 Ubi¹] C. 24 q. 1 c. 29 coll. 1849 **148** distinguendo...
 virtute] Ockham, *Quaestio de connexione virtutum*, OTh VIII, 335-336

135 fuerit¹...136 infideli] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An Ly
 presumendum fuit quod non fuerit falsus et mendax Fr **136** peierare] We
 Vc Ox: periurare Bb Fi An Ly Ba **137** constat] eo Fr Esm (*omitted* Es To
 Di) | quod...habuerit] quod non vult An quod habuerit Ly **138** vera]
omitted Ly | sicut] ideo sicut Ly **139** est] *omitted* Bb | qui] *omitted*
 Ly | 24] 3 Ly **140** non est] *omitted* Fi | est] ibi *added* Ly | esse] sana
added Ly **141** veracitas] v'tas An **143** eorum] illorum Ly **144** quod...
 145 unquam] quod unquam esset Ly **145** quod] quia Fi
147 respondetur] r^{orum} (*sic*) An **149** contingit... 150 exercere] *omitted*
 Ly **151** contingit] tripliciter *added* Ly **152** dictantur] dictatur Ly
153 placent] placet Ly | quia] *omitted* Bb | dictantur] dictatur Ly
155 aut] ac Ly **157** elicitis] licitis Fi | correspondent] c(e?)o4d' or
 eorumdem An **158** Qui] Quis Bb Fi **160** quam] quem Ly **161** ista] ita
 Bb Fi in An

vitium secum compatitur, quia habens talem virtutem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes et actus earum et omni vitio caret, quemadmodum habens caritatem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes et omni vitio caret. 165

Actibus bonis secundo modo elicitis correspondent virtutes vere sed imperfecte respectu primarum virtutum. Qui enim ex habitu loquitur veritatem propter hoc quod ratio recta dictat veritatem esse dicendam, licet de Deo non cogitet, habet veritatem seu veracitatem que est vera virtus, sed imperfectam. Que ideo est vera virtus quia habens taliter veritatem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes morales et omni vitio caret. Et ideo, quia talis veritas omne vitium excludit, potest vera virtus vocari, sed est imperfecta sicut actus in tali dicente est imperfectus. Velle enim dicere veritatem propter Deum est multo perfectior actus quam tantummodo velle dicere quia recta ratio dictat veritatem esse dicendam, quemadmodum Deus est perfectior quam ratio recta. Et ideo ista veracitas est imperfectior alia. Virtutes autem isto modo dicte fuerunt, secundum aliquos, in philosophis multis et paganis quampluribus, quia plures eorum ideo fecerunt actus bonos ex genere quia secundum rationem rectam vivere voluerunt. 170 175 180

Actibus autem bonis exterioribus tertio modo elicitis non correspondent vere virtutes neque perfecte neque imperfecte, quia nec virtutes generantur ex eis, nec ipsi ex virtutibus generantur. Qui enim loquitur veritatem vel ut honoretur vel ut ditetur, vel ut infamiam aut aliquod malum evitet (quemadmodum ambitiosi, hypocrite, avari, et alii multis criminibus involuti veritatem dicunt et actus bonos alios operantur), non habent veritatem que est virtus vera 185 190

162 quia...163 cordis] Ockham, *ibid.*,347-348. Cf. also Ockham, *Quaestiones in librum tertium Sententiarum*, III, q. 12, OTh VII, 426

163 cordis] c (or e)4d' An (*could also be read as eorumdem...*)
 165 cordis] or eorumdem An 169 loquitur] dicit Ly 171 sed...172 quia] omitted Ly 172 imperfectam] imperfecta We 174 quia] omitted Ly 175 excludit] et added Ly 176 dicente] veritatem added We 178 actus] actio Ly | dicere] veritatem added We 179 est] omitted An 180 veracitas] veritas Ly 181 aliquos] alios Ly 183 ex] et An | quia] quod Bb Fi An 184 vivere] vive viv'e bin'e (*sic*) An 185 elicitis] elicis We 187 eis] ipsis Fi An 189 ut¹] We: omitted Bb Fi An Ly ditetur] dictetur Bb An | ut²] Ly: omitted Bb Fi An We 190 evitet] non ideo verax et virtuosus est added Ly | quemadmodum] q-m Bb An Ly quomodo We 192 alios] aliquos Ly | non] autem added Ly

neque perfecta neque imperfecta. Tales enim non sunt
 195 virtuosus sed sunt ambitiosi, timidi, vel avari. Omnia namque
 opera sua faciunt vel ut videantur ab hominibus et honorentur,
 laudentur, et exaltentur ab eis, vel ut acquirant pecunias, aut
 ut infamiam et confusionem temporalem evadant.

Discipulus: Antequam ista ad propositum applicentur,
 200 ad unam interrogationem meam respondeas: an scilicet sic
 dicentes teneant virtutes perfectas et imperfectas esse
 distinctas specie vel solo numero propter maiorem et
 minorem gradum eiusdem perfectionis secundum speciem.

Magister: Circa istam interrogationem sunt opiniones
 205 contrarie, quibusdam asserentibus quod non distinguuntur
 specie, aliis opinantibus quod specie distinguuntur,
 quemadmodum actus voluntatis quo elicitur vel imperatur
 bonus actus exterior propter Deum distinguitur specie ab actu
 voluntatis quo elicitur vel imperatur actus bonus exterior quia
 210 a recta ratione dictatur. Illi enim ponunt omnes veras virtutes
 esse in voluntate, et quod quibuslibet distinctis actibus bonis
 voluntatis distincti habitus correspondent.

Discipulus: Opiniones predictas intelligo. Quarum
 discussionem curiosus reputo relinquendum, quia parum
 utilitatis habent. In hoc autem opere utilia tantum reputo
 215 pertractanda. Ideo dic quomodo per illa que predicta sunt de
 virtute perfecta et imperfecta ad factam instantiam
 respondetur.

Magister: Respondetur quod non solum qui habet
 220 virtutem perfectam que sine fide et caritate minime reperitur,
 sed etiam qui habet quamcunque virtutem veram moralem,

209 Illi...ponunt] Ockham, *Quaestio de connexionione virtutum*, 323-326
 212 Quarum...215 pertractanda] Possible LTR, in effect “backburning”
 the query of 1 Dial. 79.198-202. Cf. 1 Dial. 5.5 (OP V) for a similar
 attitude.

193 perfecta] perfectam Bb Fi | imperfecta] imperfectam Bb Fi
 194 sunt] omitted Ly | ambitiosi] vel added Fi 195 videantur] vidantur
 An | honorentur] honorificentur We 196 acquirant] acquirent Fi An
 pecunias] pecuniam Ly 197 temporalem] temporale An 199 unam...
 meam] istam instantiam Ly 203 istam] i^{ta} An | interrogationem...
 opiniones] opinionem habentur assertiones Ly 207 propter...208
 exterior] We Vc Ba: omitted Bb Fi An Ly propter Deum distinguitur
 specie ab actu voluntatis quo elicitur (*scripted this beginning of the We Vc*
Ba variant then cancelled it) Ox propter Deum Frm 209 dictatur] dicatur
 Bb 213 relinquendum] relinquendam Ly 214 reputo] reputi An
 215 predicta] dicta Ly 216 virtute] voluntate Fi An | factam]
 perfectam Bb 220 quamcunque] quantumcunque Bb

licet imperfectam respectu virtutis que est in fidem et caritatem habentibus, habet secundum preparationem cordis omnes virtutes morales et omni morali vitio caret. Et ideo talis virtuosus secundum preparationem cordis est verax nec est falsus neque mendax. Tales autem virtutes morales, ut quidam putant, in multis fuere paganis. Multi enim eorum secundum rationem rectam vivere nitebantur, et vixerunt. Quare veraces fuerunt, et ideo in testimonium admittendi fuerunt. Quia igitur quilibet etiam paganus presumendus est virtuosus virtute morali imperfecta (nisi constet contrarium), pagani qui non fuerunt aliquo morali crimine involuti ad testimonium admittendi fuerunt.

Cum autem dicit Augustinus “*ubi sana fides non est, non potest esse iustitia*”, ipse loquitur de iustitia perfecta cui correspondent actus iusti ex caritate Dei elicit. Talis enim iustitia in paganis et in quibuscunque carentibus sana fide non fuit. Alia tamen iustitia, que vocatur iustitia politica vel civilis, fuit in pluribus. Multi enim eorum multa fecerunt non propter aliquod lucrum vel commodum vel honorem, vel propter aliquod exterius malum vel periculum evitandum, sed quia rectam rationem sequi volebant.

Discipulus: Licet prescripta apparentia et subtilia videantur, contra ipsa tamen aliquae michi obiectiones occurrunt. Quarum prima est quod secundum assertiones sanctorum patrum pagani non sunt ad testimonium admittendi (2 q. 7 c. *Pagani*).

Secunda est quia omnes pagani sunt et fuerunt criminosi, quia infidelitas species criminis esse dinoscitur. Et tamen secundum predicta aliqui pagani fuerunt in testimonium admittendi. Ergo criminosus est ad testimonium admittendus.

Tertia est quia, si ideo pagani aliqui fuerunt reputandi veraces et non falsi neque mendaces quia secundum rationem rectam vivere nitebantur, et constat quod multi criminosi secundum rectam rationem vivere moliuntur (qui enim ex sola ignorantia peccant secundum rationem vivere conari

246 2...Pagani] C. 2 q. 7 c. 25 col. 913

221 fidem] fide Bb 223 et] etiam Bb 227 et] omitted An 233 Cum] Quando Fi Ly 236 sana] sane An 237 Alia] omitted Ly | politica] politicarum An 238 multa] iusta Fi opera iusta We 244 est] hec added Ly 246 2] et An 247 Secunda] ratio added Ly 250 ad] a'd An 252 Tertia] ratio added Ly | quia] quod We Ly 256 peccant] peccat An

videntur, multi autem criminosi ex sola ignorantia peccant), ergo multi criminosi, omnes scilicet ex sola ignorantia delinquentes, sunt in testimonium admittendi.

260 **Magister:** Ad primum istorum respondetur quod pagani quos a testimonio decreta sanctorum patrum excludunt fuerunt ex malitia christianis infesti, et ideo tanquam inimici et suspecti non fuerunt contra christianos in testimonium admittendi coram iudice christiano.

265 Ad secundum dicitur quod nonnulli fuerunt pagani qui nequaquam criminosi fuerunt. Nam et Job paganus fuit, et multi alii boni qui ad legem Mosaicam nequaquam astricti fuerunt. Et ideo eis adhibenda fides fuit. Si etiam aliqui essent in puris naturalibus constituti secundum rationem vivere satagentes, non essent criminosi censendi, et ideo esset credendum eisdem, quia virtutes morales haberent imperfectas. Illi autem pagani qui crimine infidelitatis irretiti fuerunt, de stricto iure non fuerunt in testimonium a fidelibus admittendi, sed tamen infideles, qui infidelitatem crimen minime putaverunt eos recipere debuerunt.

270 **Discipulus:** Nunquid secundum istam opinionem aliqui philosophi vel imperatores aut alii pagani qui idola coluerunt habuerunt aliquam virtutem licet imperfectam?

280 **Magister:** Respondetur quod nullus idolatra, sive paganus sive alius, dum erat idolatra, habuit veram virtutem etiam imperfectam. Nam omnes tales criminosi fuerunt, et nullum vitium dampnabile stat cum quacunque vera virtute, quia, sicut dictum est, quicumque habet unam veram virtutem habet secundum preparationem cordis omnem aliam virtutem, et ideo omni vitio caret.

285 **Discipulus:** Contra hoc est obiectio tertia quam feci. Ideo indica quomodo respondetur ad ipsam.

290 **Magister:** Ad illam dicitur quod nullus criminosus vivere secundum rationem conatur. Cum vero dicis quod qui ex sola ignorantia peccant secundum rationem vivere conari

257 peccant...258 ignorantia] *omitted* An 258 omnes] *omitted* An sola] We: *omitted* Bb Fi An Ly | ignorantia] ignorantiam Bb 260 primum istorum] primam istarum Ly 263 et] *omitted* Ly 265 secundum] secundam Ly 267 Mosaicam] Moysaycam An 268 fides] fide Bb 272 imperfectas] imperfecte Ly 274 crimen] dm⁷ An esse *added* Ly 277 aut] et Ly | coluerunt] aluerunt We 280 habuit] habuerunt An 282 quacunque] *omitted* Ly 285 ideo] ide *or* inde An 286 feci] et *added* Ly 288 illam] ipsam Ly | nullus criminosus] nulli criminoso Ly 289 conatur] donatur An Ly | dicis] dicitur Fi Ly 290 peccant] peccat An Ly | conari] conori An

videntur, responderetur quod quedam ignorantia excusat ut actum qui communiter est peccatum reddat ab omni peccato immunem, vel saltem faciat esse veniale peccatum. Et qui ex tali ignorantia peccat vel facit actum qui communiter est peccatum non est criminosus. Alia est ignorantia que non excusat, vel saltem non excusat a peccato mortali, et ex tali ignorantia multi criminosi peccant. Sed nullus peccans ex ignorantia tali nititur vivere secundum rationem. Si enim secundum rationem vivere conaretur, quomodo esset vivendum inquireret diligenter. Si autem inquireret, inveniret. Quod si invenire non posset, ipsum ignorantia invincibilis excusaret.

Et propter hoc philosophi et alii idolatrantes non fuerunt a crimine excusati. Quia aut sciverunt idola non esse colenda (quemadmodum plures philosophi docuerunt in scholis nichil divinitatis esse in idolis, et quod eis non esset honor divinus aequaliter exhibendus, et tamen simul cum aliis idola coluerunt, et de illis constat quod criminosi fuerunt et secundum rationem vivere nullatenus conabantur), aut huiusmodi idolatrantes ignoraverunt huiusmodi idola non esse colenda, et constat quod ignorantia invincibili minime laborabant, quia per rationem naturalem poterant invenire quod nichil divinitatis erat in idolis manufactis et quod eis honor divinus non debuit exhiberi. Ergo laborabant ignorantia affectata aut crassa et supina. Talis autem ignorantia non excusat, imo talis ignorantia est dampnabilis. Ergo criminosi fuerunt, et ideo secundum rationem vivere nullatenus nitebantur. Quare nullam veram virtutem, etiam imperfectam, que potest esse sine fide et caritate, penitus habuerunt. Et ideo de stricto iure in nullo negotio debuere fideles et virtuosi eis indubitam credulitatem aequaliter exhibere.

Discipulus: Ista ultima dicta prioribus repugnare videntur. Nam dictum est prius quod multi philosophi et alii

291 videntur] videtur Ly 292 actum] actam An | ab] ad An 293 esse] omitted Ly 294 actum] actam An 298 nititur] utitur An 300 inveniret] omitted Bb 301 Quod] omitted Ly | ignorantia] ig^{ea} An 303 propter hoc] propterea Ly | idolatrantes...304 sciverunt] omitted An 305 philosophi] philosophiam An 306 in] omitted Bb Fi An 307 simul cum] omitted An cum Ly 313 nichil] ne (sic) An | erat] esset We quod²] qui An 315 aut] omitted Bb et Ly | Talis...316 ignorantia] omitted An 316 Ergo] Et ideo Ly 318 nitebantur] videbantur Fi An nitabantur We 320 de stricto] de scripto We districto Ly | debuere] debuerunt Ly 321 indubitam] indubitam We | exhibere] adhibere We Ly 322 Ista] Ita Bb 323 Nam...est] Dictum est enim Ly | et alii] omitted Ly

habuerunt veras virtutes, licet imperfectas. Nunc autem
 325 asseritur quod nullus idolatra habuit veram virtutem. Constat
 autem quod omnes philosophi fuerunt idolatre. Ergo
 secundum ultimo dicta nullam habuerunt veram virtutem, et
 ita ultima prioribus contradicunt.

Magister: Respondetur quod non constat omnes
 330 philosophi fuisse idolatre. Imo probabile est quod aliqui non
 fuerunt idolatre. Quicumque enim secundum rationem vivere
 nitebantur omnem idolatriam evitarunt. Si ergo aliqui
 philosophi vel alii secundum rationem vivere conabantur,
 idolatre non fuerunt.

Discipulus: Istam rationem, per quam probatur quod de
 335 nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax,
 intelligo. Que in hoc michi fundari videtur quod omnis
 criminosus secundum preparationem cordis omni crimine
 irretitur, quemadmodum habens caritatem vel quamcunque
 340 veram virtutem secundum preparationem cordis habet
 omnem actum virtutis sibi possibilem. Quod tamen mirabile
 michi apparet, quod nullus intelligens hoc debeat opinari,
 cum quedam vitia sint omnino contraria. Qui autem habet
 unum contrariorum non habet etiam secundum preparationem
 345 cordis reliquum contrariorum.

Rursum, quedam sunt vitia penitus disparata. Qui autem
 habet unum disparatorum non propter hoc reliquum habere
 dinoscitur, etiam secundum preparationem cordis. Ergo non
 omnis criminosus habet secundum preparationem cordis
 350 omnia vitia.

Item, sepe videmus aliquos uno crimine irretitos qui alia
 crimina in se et in aliis detestantur in tantum quod ante se
 morti exponerent quam crimina talia committerent quoquo
 modo. Ergo non sunt etiam secundum preparationem cordis
 355 omni crimine irretiti. Ista sunt per que patenter ostenditur, ut
 videtur, quod non omnis criminosus secundum preparationem
 cordis omni crimine irretitur. Que, quamvis evidentia et

325 habuit] habuerit An 328 ita] sic Ly 330 fuisse] fuse An | idolatre]
 Kn: idolatras Ww | Imo] Ideo Ly 331 idolatre] idolatras Fi Ly
 332 nitebantur] nitebatur We | omnem] omitted Ly | evitarunt] Ly:
 evitavit Bb Fi An We 335 Discipulus] Cap. 78 begins in Ly
 337 intelligo] intellectio We 339 quemadmodum] quemamodum We
 341 possibilem] possibile Bb | Quod tamen] Hoc autem tam Ly
 tamen] autem An 342 intelligens] intellectus Ly 346 Rursum] Preterea
 Ly 348 dinoscitur] dignoscitur We 351 qui] quedam We 354 non]
 omitted Ly | cordis] omitted An 355 irretiti] irrititi We 356 non]
 omitted We

insolubilia michi apparent, peto tamen ut gratia exercitii quomodo ad ipsa respondeatur enarres.

Magister: Responsiones ad ista melius intelliges si tibi fuerit declaratum quid est secundum opinionem contrariam secundum preparationem cordis aliquo vitio irretiri. 360

Discipulus: Rogo quod hoc declares.

Magister: Dicunt quod irretiri aliquo vitio secundum preparationem cordis non est aliud quam habere aliquam dispositionem vel principium inclinans naturaliter ad vitium, et per nullam veram virtutem a tali vitio refrenari. Sicut habere actus virtutis secundum preparationem cordis non est aliud quam habere dispositionem vel principium inclinans ad actus virtutum. Propter quod qui habet caritatem habet secundum preparationem cordis omnes actus virtutum sibi possibles, in tantum quod qui habet caritatem exit in omnem actum virtutis quando tenetur. Quod si dimittit quemcunque actum virtutis, quando tenetur, caritatem amittit. Sic homo iracundus habet secundum preparationem cordis actus omnium vitiorum, que dicuntur esse filie ire, quia habet dispositionem inclinantem ad actus omnium vitiorum illorum, licet sepe per aliquam passionem predominantem ire ne in actus vitiorum illorum prorumpat pro tempore retrahatur. 365 370 375

Discipulus: Intelligo quid isti vocant secundum preparationem cordis aliquo vitio irretiri. Ideo quomodo ad predictas instantias respondetur expone. 380

Magister: Ad predictas instantias refellendas dicunt isti esse notandum quod, quemadmodum in speculabilibus sunt quedam principia universalialia ex quibus conclusiones plurime demonstrantur (propter quod dicitur quod principia sunt minima in quantitate et maxima in virtute), quia ex uno 385

376 dicuntur] Aquinas, *Summa Theologie*, 2^a 2^e, q. 158, art. 7

386 dicitur] Cf. Ockham, *Breviloquium* 2.1.10-14 (OP IV, 111)

358 insolubilia] indissolubilia We | apparent] appareant We Ly | tamen] omitted Fi An 359 respondeatur] Ly: respondeas Bb Fi responderis An respondetur We | enarres] enarra Bb Fi An 363 hoc] omitted Ly 366 inclinans naturaliter] inclia natl'i' An 368 virtutis] virtutem Bb virtutum We Ly | cordis] omitted An 372 exit] exsiit We 373 virtutis] virtutum An | dimittit] dimitteret Ly 374 amittit] et added We 376 que] qui Ly | filie] filii Ly 378 sepe] omitted Ly predominantem...379 prorumpat] parumper et Ly 379 retrahatur] retraatur We 380 quid] quod Bb An 381 quomodo] quo An 382 instantias] inste^{as} An 383 refellendas] repellendas Ly 384 speculabilibus] speculationibus We 385 quedam] quidam An 387 virtute] v^{ite} An

390 principio cum aliis propositionibus assumptis immediate vel
mediate conclusiones innumerabiles inferuntur, et sicut in
naturalibus quedam sunt cause universales et quodammodo
illimitate ex quibus diversi et innumeri causantur effectus
(quandoque quidem ex illis solis, quandoque ex illis et aliis
particularibus causis concurrentibus) ita ut eadem causa
395 universalis vel propter diversitatem passivorum vel propter
diversitatem particularium agentium sit causa contrariorum,
ita in moralibus sunt quedam dispositiones ad plurimos actus
virtutum vel vitiorum naturaliter inclinantes. Quemadmodum
caritas imperat et inclinatur ad omnes actus omnium virtutum,
et ira ad contumelias, rixas, contentiones, detractones,
400 percussiones, homicidia, et plures actus alios vitiosos inclinatur.

Per hoc ad tuas instantias respondetur. Ad primam
dicitur quod quamvis quedam sunt vitia contraria, et ideo
actus eorum simul esse non possunt, tamen habens unum
vitium habet praeter vitium illud unam dispositionem malam
405 inclinantem ad actum vitii contrarii, nisi impediatur vel
deficiat aliquid ad actum vitii contrarii requisitum. Verbi
gratia: prodigalitas et tenacitas sunt vitia contraria, et tamen
tenax potest habere actum prodigalitati secundum
preparationem cordis, quia in tenace propter ipsam
410 tenacitatem est desiderium pecuniam acquirendi, et ideo si
tenax videt quod per actum prodigalitati potest multa
acquirere, ex desiderio acquirendi plura exit in actum
prodigalitati. Sic etiam videmus quod vitia et virtutes
contrariantur et tamen sepe vitiosus habet actum virtutis
415 secundum preparationem cordis. Sepe enim mendax ut sibi
credatur loquitur veritatem, et ambitiosus ut magnos honores
acquirat parvos honores spernit et respuit.

Discipulus: Clare video quod licet aliqua vitia sint
contraria, tamen habens unum vitium potest actum contrarii

388 cum] cam An | assumptis] coasuntis We | vel] et Bb Fi An
390 quodammodo] quod' An 392 quidem] quidam We
394 passivorum] passorum Fi 396 moralibus] moda^{bus} An | plurimos]
plures Ly 398 inclinatur] incliat An 399 rixas] rixas We | contentiones]
contemptionses We 400 homicidia] omicidia We | inclinatur] et *added* Ly
401 instantias] insten^{as} An 402 sunt] sint Bb We sit An | vitia]
omitted Fi An 404 vitium¹] illud *added* Bb Fi An | praeter... illud] We
Vc Ba: praeter vitium ad Ox *omitted* Bb Fi An Ly 406 vitii] et *added* An
407 tamen] tunc Ly 408 actum prodigalitati] prodigalitatiem Fi prodiga^t
An 409 tenace] tenaci We 410 tenacitatem] tenaci^{te} An 412 ex] et (?)
An | exit] exiit We 415 Sepe] Se Bb 418 aliqua] acca'ta An
419 habens] *omitted* Bb | potest] omnes *added* Ly | actum] We Vc Ox
Ba Es Fr: actus Bb Fi An Ly

vitii habere secundum preparationem cordis. Imo etiam videtur quod secundum predicta qui habet unam virtutem habet actum vitii contrarii secundum preparationem cordis, si habens vitium habet actum virtutis secundum preparationem cordis. 420

Magister: Respondetur quod falleris, quia non est simile de actibus vitiorum exterioribus et de actibus virtutum exterioribus. Nam multi sunt actus vitiorum exteriores qui nullo modo bene fieri possunt, sicut mentiri nullo modo potest fieri bene. Actus etiam fornicandi et multi alii nequaquam bene fieri possunt. Nullus autem est actus virtutis exterior quin male fieri possit. Nam orationes, ieunia, eleemosine, male fieri possunt. Imo actus martirii male suscipi potest. Propter quod criminosus habet actus virtutum exteriores, sed non interiores, secundum preparationem cordis. Unde hypocrite, ambitiosi, avari, superbi, et alii criminosi nonnunquam mirabiles actus virtutum exteriores exercent. Unde de hypocritis dicit Christus Matth. 6: “*Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes*”. Et de ambitiosis dicit Innocentius 3us : “*Humilitatem simulat et honestatem mentitur, affabilitatem exhibet, benignitatem ostendit*”. Ex quibus patet quod vitiosi possunt habere actus virtutum exteriores secundum preparationem cordis. Sed virtuosus actus vitiorum non habet secundum preparationem cordis, quia illi a virtuoso nequaquam fieri possunt. 425
430
435
440
445

Discipulus: Ista instantia non est ita fortis sicut ante putavi. Ideo dic quomodo respondetur ad secundam.

Magister: Respondetur ad illam quod nulli actus vitiorum sunt taliter disparati quin quocunque crimine

437 Matth 6] Matthew 6:16 439 dicit] Innocent III, *De contemptu mundi sive de miseria conditionis humane*, lib. 2, cap. 26 (*de ambitioso*), PL, t. 217, col. 727A

421 secundum] *omitted* Bb 422 si] sic Ly 425 falleris] *omitted* Ly 427 exterioribus] interioribus Ly | qui] que We 429 etiam] We Vc Ox: *omitted* Bb Fi An Ly 432 Imo] etiam *added* We 434 sed...interiores] *omitted* An 435 hypocrite] ipocrite We 437 6] 5 Ly 438 Exterminant] Exterminat An | enim] *omitted* Bb Fi An | appareant] appareat An 439 ambitiosis] ambitioso Ly 440 Humilitatem] Humanitatem Ly | et] *omitted* We | affabilitatem] affabilem Ly 441 ostendit] eum d^t Fi eum dicit An | quibus] verbis *added* Ly 442 habere] exercere Ly 444 quia] quod An 445 nequaquam...possunt] bene fieri nequaquam possunt We possunt] *omitted* Bb 448 ad illam] ad primam Fi primam An ad secundam Ly 449 crimine] crimino Bb

450 irretitus habeat aliquam dispositionem malam inclinantem
naturaliter, nisi impediatur, saltem alia causa concurrente, ad
quemlibet actum vitiosum. Et ideo quilibet criminosus habet
actum cuiuslibet vitii secundum preparationem cordis.

Discipulus: Que est illa dispositio mala que inclinatur ad
455 omnem actum vitiosum?

Magister: Respondetur quod tales dispositiones male
sunt plures, scilicet contemptus rationis, amor sui, aversio a
Deo, et huiusmodi, que a nullo vitio separantur.
Quemadmodum plures conditiones et dispositiones bone
460 omni virtuti sunt annexe, propter quas quicumque habet unam
veram virtutem habet actum omnis virtutis sibi possibilis
secundum preparationem cordis. Qui enim ideo est castus
quia vult vivere secundum rationem rectam, ipse etiam vult
facere omnem actum virtutis cuiuslibet quandocumque ratio
465 recta dictat quod actum virtutis facere debet. Et sine tali
voluntate et dispositione inclinante ad omnem actum
cuiuslibet virtutis secundum dictamen rationis recte, nullus
habet castitatem que est virtus vera, quantumcunque ab omni
actu venereo et impudico abstineat. Et ita, qui habet veram
470 castitatem que est virtus, secundum preparationem cordis
habet actum omnem cuiuslibet virtutis sibi possibilem.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad instantiam
tertiam quam feci.

Magister: Respondetur quod non ideo dicitur quis
475 habere actum vitiosum secundum preparationem cordis quia
est semper paratus in omnem eventum actum huiusmodi
exercere. Sic enim mendax non haberet secundum
preparationem cordis actum mendacii, quia sepe mendax
nequaquam vult mentiri. Neque enim aliquis vitiosus haberet
480 secundum preparationem cordis actus vitii quo noscitur
irretiri. Neque enim luxuriosus, neque gulosus, neque

450 irretitus] irretitur We 451 saltem] *omitted* Fi An 458 separantur]
seperantur An 459 Quemadmodum] Quemamodum We | conditiones]
p'ccores Bb | et dispositiones] *omitted* Ly 460 virtuti] virtute Bb Fi
461 actum] *omitted* Bb | possibilis] possibilem We 462 Qui] Si .q.
An | ideo] *omitted* Ly 464 quandocumque] quando Ly
quandocumque...467 virtutis] *omitted* An 465 recta] *omitted* Bb
466 voluntate] vote Bb 467 nullus] non An Ly 468 que] qui Fi An
469 et] *omitted* Ly | ita] infra An 470 virtus] quantumcunque non
exerceat actum cuiuslibet virtutis tamen *added* Ly | cordis] *omitted* Ly
471 virtutis] v't⁹ An 475 vitiosum] virtuosum Bb Fi An 478 quia...479
mentiri] nequaquam enim vult semper mentiri Ly 479 nequaquam]
omitted Bb | enim] *omitted* We Ly | vitiosus] criminosus Ly | haberet]
omitted An

iracundus, neque invidus, neque superbus semper vult actus vitiosos exteriores elicere, et tamen quilibet vitiosus habet secundum preparationem cordis actus vitii quo noscitur irretiri. 485

Dicitur ergo, sicut predictum est, quis habere actus vitiosos secundum preparationem cordis quia habet dispositionem malam inclinans naturaliter ad actus vitiosos exteriores, et per nullam veram virtutem ab actu huiusmodi cohibetur. Non tamen semper exercet huiusmodi actus, quia 490 sepe ab actibus exercendis huiusmodi prohibetur, vel propter absentiam cause particularis que ad actum talem requiritur, vel propter aliquam aliam causam predominantem impediens talem actum. Verbi gratia: luxuriosus querens delectationem in actibus venereis, et in nullo propter rationem rectam a libidine se refrenans, habet dispositionem malam ad omnes actus venereos inclinans, scilicet desiderium dilectandi in actu venereo, qui tamen sepe ab actu venereo se restringit, vel quia deficit sibi obiectum quod concupiscit, vel quia timet confusionem. Propter timorem enim pene vel 500 confusionis aut inhonorationis vel dampni temporalis, multi abstinent a peccato luxurie qui aliter nullatenus abstinerent. Sic etiam multi mendaces sepe minime mentiuntur, vel quia non indignantur contra aliquem cui nocere desiderant, vel quia timent in mendacio deprehendi. Sic etiam fures sepe non 505 furantur, vel quia nichil inveniunt quod furentur, vel quia penam furti formidant. Omnes tamen predicti habent actus huiusmodi vitiosos secundum preparationem cordis. Sic est de multis criminosis qui antea morerentur quam crimina quedam committerent, non ex amore virtutis, sed quia habent 510 aliquas passiones vel dispositiones etiam malas vel non virtuosas ad actum contrarium inclinantes, ut pote vel quia timent inhonorationem vel confusionem aut aliquid aliud quod, antequam incurrerent, mortem susciperent. Et tamen

484 quo] quibus Ly 486 predictum] dictum Ly 493 vel] *omitted* An aliquam] *omitted* Fi | predominantem] et *added* Ly 494 impediens] *omitted* An 495 et] *omitted* Ly 498 dilectandi] delectandi We | se... 499 restringit] restringitur Ly 501 dampni] danni We | multi...503 etiam] *omitted* Fi An 502 qui] quia Bb | aliter nullatenus] alias nunquam Ly 503 Sic] Sicut Ly | quia] *omitted* Ly 504 desiderant] desiderant We Ly 505 deprehendi] reprehendi Bb Fi Ly | Sic] Sicut Ly 506 vel¹] *omitted* Ly 507 furti] fu^{ti} An 508 est] etiam We 509 qui] quia We 510 quedam] predicta We 511 etiam] *omitted* Ly 514 antequam] illud *added* Ly | susciperent] susciperet An

515 cum hoc stat quod habent huiusmodi actus secundum
preparationem cordis modo predicto. Quemadmodum multi
hypocrite, occulti luxuriosi et mendaces, antequam
deprehenderentur in actu luxurie vel mendacii, se morti
exponerent. Et tamen habent huiusmodi actus secundum
520 preparationem cordis, a quibus sepe strictissime se
restringunt, quia timor in eis confusionis et verecundie
predominatur passioni et vitio ad actum luxurie et mendacii
inclinanti.

Discipulus: Ista opinio intellecta modo prescripto
525 maiorem apparentiam habere videtur quam antea arbitrarer.
Ideo pro ipsa nitere allegare.

Magister: Ista opinio multis rationibus communitur,
quarum prima est hec. Omnis superbus habet secundum
preparationem cordis omnes actus vitiorum. Omnis
530 criminus est superbus. Ergo omnis criminus habet
secundum preparationem cordis actus omnium vitiorum.

Maiores probatur sic. Qui habet initium omnis peccati
habet secundum preparationem cordis omnes actus vitiorum
et peccatorum, quia, sicut dictum est, habere secundum
535 preparationem cordis actum vitiosum est habere
dispositionem inclinantem naturaliter ad actum vitiosum, et
per nichil quod virtutis est refrenari. Sed qui habet initium
omnis peccati habet dispositionem inclinantem ad omnia
peccata, et per nichil virtuosum retrahitur a peccato. Ergo qui
540 habet initium omnis peccati habet omnia peccata secundum
preparationem cordis. Omnis autem superbus habet initium
omnis peccati, teste Sapiente qui, Ecclesiastici 10, ait:
“*Initium omnis peccati est superbia*”. Ergo omnis superbus
habet omnem actum peccati secundum preparationem cordis.

542 Ecclesiastici 10] Ecclesiasticus 10:15

515 habent] habeant Ly 516 multi] omitted Ly 517 hypocrite] et added
We Ly | occulti] occulte Ly 518 actu] actum Fi An 522 predominatur]
dominantur Fi An Ly | et²] vel Fi Ly | mendacii] We Vc Ox Ba:
mendacio Bb Fi An etiam mendacii Ly vicii Es Fr 525 antea] ante eam
We | arbitrarer] arbitrabar Ly 526 nitere allegare] sic intellecta allegare
coneris Ly 527 communitur] munitur Ly 529 vitiorum] vitiosos. Sed
Ly 531 actus] omitted Bb 533 omnes...vitiorum] actum vitiosum An
omnes...534 est] actum vitiosum Ly 534 et...dictum] omitted An
habere] autem added Ly 536 inclinantem...538 dispositionem] omitted
Ly | vitiosum...537 initium] omitted An 539 retrahitur] retrahitur We
541 autem superbus] a srib3 An 542 10] 18 We Ly

Item, qui habet matrem omnium vitiorum habet omnem
actum vitiosum secundum preparationem cordis, quia ex
matre omnium vitiorum omnes actus vitiosi oriuntur vel oriri
possunt. Omnis autem superbus habet matrem omnium
vitiorum, quia, secundum beatum Gregorium, superbia est
mater omnium vitiorum. Ergo omnis superbus habet omnem
actum vitiosum secundum preparationem cordis.

Minor autem, scilicet quod omnis criminosus est
superbus, probatur primo ex precedentibus. Quia omnis
criminosus habet initium peccati, quia sine initio neque est
medium neque finis. Superbia autem est initium omnis
peccati, ergo omnis criminosus habet superbiam.

Secundo hoc ostenditur auctoritate Innocentii qui,
loquens de superbia, ait: “*Importabilis superbia omnibus
odiosa, inter omnia vitia, tu semper es prima, tu semper es
ultima. Nam omne peccatum te accedente committitur, et te
recedente dimittitur. Scriptum est enim ‘initium omnis peccati
superbia’, ‘primogenita mors’*”. Ex quibus verbis colligitur
quod nullum peccatum absque superbia reperitur, et ita omnis
criminosus est superbus.

Quod tertio ratione probatur sic. Omnis criminosus a
Deo avertitur. Quicumque autem a Deo avertitur, eo quod
Deum contempnit et contra Deum erigitur, superbia elevatur.
Ergo omnis criminosus est inter superbos merito
computandus. Quod veritatem habet secundum quosdam
prout omnis aversio a Deo vocatur superbia, non prout solus
appetitus proprie excellentie superbia appellatur.

Discipulus: Puto quod ad probandum tam maiorem
quam minorem rationis istius multas scires tam rationes quam
auctoritates adducere, sed nolo pro nunc plures audire. Cupio

549 Gregorium] Gregorius Magnus, *Moralia in Job*, lib. 31, cap. 45 (PL, t. 76, col. 621A): radix quippe cuncti mali superbia est, de qua, scriptura attestante, dicitur ‘initium omnis peccati est superbia’ **558** Innocentii] Innocent III, *op. cit.*, lib. 2, cap. 31 (*de superbia et casu Lucifer*), PL, t. 217, col. 729A **563** primogenita mors] Cf. Job 18:13

545 Item...546 cordis] *omitted* Bb **550** habet] *omitted* An **553** Minor] *gap* An | autem scilicet] vero Ly **554** primo] sic *added* Ly **555** initium] omnis *added* Ly **558** hoc ostenditur] probatur Ly **559** superbia²] *omitted* An **560** inter] contra We | omnia] alia Bb An Ly | es¹...561 et] *omitted* An **561** et] *omitted* Bb Fi We Ly **566** Quod] etiam *added* Ly | ratione] *omitted* Ly **568** erigitur] origitur An **571** vocatur] convocatur Bb **574** istius] huius Ly | multas] multa We tam rationes] *omitted* An **575** plures] eos Ly

tamen scire an aliquis doctorum qui sequelam habent et tamen a pluribus improbantur, sentiant quod omnis superbus secundum preparationem cordis omni crimine irretitur.

Magister: Nonnullis apparet quod hoc est de intentione
 580 Thome de Aquino. Nam 2^a 2^e, q. 162, articulo 2° ait sic:
 superbia “*potest considerari secundum redundantiam
 quamdam in alia peccata. Et secundum hoc habet quamdam
 generalitatem, inquantum scilicet ex superbia oriri possunt
 omnia peccata, duplici ratione. Uno modo, per se, inquantum
 585 scilicet alia peccata ordinantur ad finem superbie, que est
 propria excellentia, ad quam potest ordinari omne id quod
 quis inordinate appetit. Alio modo, indirecte, et quasi per
 accidens, scilicet removendo prohibens, in quantum scilicet
 homo per superbiam contempnit divinam legem, per quam
 590 prohibetur a peccando, secundum illud Ieremie: ‘confregisti
 iugum..., rupisti vincula..., dixisti: non serviam’”. Ex quibus
 verbis colligitur quod ex superbia possunt oriri omnia
 peccata. Ex quo sequitur quod omnis superbus secundum
 preparationem cordis omnibus criminibus irretitur, licet a
 595 quibusdam criminibus aliquando per alias passiones, non per
 virtutem veram, prohibeatur.*

Discipulus: Sufficiant ista pro ratione predicta, et si alie tibi occurrunt de illis breviter te expeditas.

Magister: Secunda ratio ad probandum quod omnis
 600 criminosus secundum preparationem cordis omni crimine
 irretitur talis est. Non est maior ratio de uno crimine quam de
 alio quod criminosus aliquo speciali crimine irretitus sit
 secundum preparationem cordis omni alio crimine involutus.
 Sed criminosus cupiditate, que est speciale peccatum,
 605 implicitus, omni alio crimine secundum preparationem cordis

580 Thome...Aquino] Aquinas, *Summa Theologie*, 2^a 2^e, q. 162, art. 2
 (*Utrum superbia sit speciale peccatum. Responsio*) 590 Ieremie] Jeremy
 2:20

576 habent] habet Fi Sed An habuit Ly 577 improbantur] improbatur
 Ly | sentiant] sentient We sentiat Ly 580 Thome] cath^e An | 162] 16
 Ly 581 considerari] considerare Fi An 582 quamdam] quedam An
 quemadmodum Ly | in] et Ly | habet] omitted Fi 584 omnia] alia
 added Ly 585 scilicet] omnia added Ly | que] qui Bb An We
 586 omne] esse An omitted Ly | id] illud Bb Fi Ly 587 quasi] quod An
 590 secundum] omitted Bb | Ieremie] omitted Ly 592 oriri] ori An
 595 alias] aliam Bb aliquas Ly 596 virtutem] vir^{tes} An | virtutem
 veram] virtutes veras Ly 597 Sufficiant] Sufficiat An | ratione]
 assertionem Ly 598 tibi] rationes added Ly 601 irretitur] irrititur We
 602 irretitus] irrititus We 605 crimine] peccato Ly

involvitur, teste Apostolo (1 Tim. 6) qui ait: “*Radix omnium malorum est cupiditas*”. Ubi glosa, obiciens, ait: “*Alibi dicit scriptura quod superbia est initium omnis peccati. Hic vero dicitur quod avaritia sive cupiditas est radix omnium malorum, que non videntur convenire*”. Et respondens ait: 610
 “*Sciendum vero utrumque vere dictum esse, si peccatorum genera attendantur. Nullum enim genus peccati est quod aliquando non proveniat ex superbia, et nullum quod aliquando non proveniat ex cupiditate. Et est utique aliquis homo qui ex cupiditate fit superbus, et aliquis qui ex superbia fit cupidus. Est enim aliquis homo qui non esset amator pecunie, nisi per hoc putaret se excellentiorem esse, et est qui non amaret excellere, nisi putaret per hoc maiores divitias habere*”. Ex quibus verbis colligitur quod omnia peccata ex cupiditate seu avaritia oriri possunt. Quare omnis cupidus seu avarus secundum preparationem cordis est omni crimine irretitus. Hoc est, nullum crimen est quod avarus seu cupidus propter habendam pecuniam non committeret si nulla passio timoris, aut erubescencie, aut aliqua alia nequaquam rationis iudicio regulata, eum a committendo crimen prohiberet, ita quod per nullam veram virtutem a quocunque crimine committendo retrahitur. 620
 625

Tertia ratio est hec. Homo iracundus secundum preparationem cordis est omni crimine irretitus. Ergo, per rationem consimilem, omnis criminis secundum 630
 preparationem cordis est omni crimine irretitus. Antecedens probatur. Quia qui est in ianua omnium vitiorum omnibus criminibus secundum preparationem cordis involvitur. Homo autem iracundus est in ianua omnium vitiorum, teste glosa

606 1...6] 1 Timothy 6:10 **607** glosa] Petrus Lombardus, *Collectaneorum in Paulum continuato: in epistolam primam ad Timotheum*, PL, t. 192, cols. A, B **634** glosa] Walafrid Strabo, *Glossa ordinaria libri Proverbiarum*, PL, t. 113, col. 1112A

606 Apostolo] qui ait ut legitur *added* Ly | 1] 1^a We *omitted* Ly | 6] ca^o *added* We | qui ait] *omitted* Ly **607** cupiditas] radix omnium malorum *added* Bb Fi An | dicit] sic *added* Ly **611** vero] vere An nobis est Ly **612** enim] igitur Bb **615** aliquis] est *added* Fi An Ly **616** Est enim] Et est Fi An Ly **617** nisi] *omitted* An **618** excellere] We: excellentiam Bb Fi An Ly **619** quibus] quibusdam Bb **620** cupidus] cupidus An **622** est¹] dictum *added* Bb Fi An Ly **623** non] nec Bb Fi An | nulla] eum *added* Ww **625** regulata] releganda We | crimen] crimine We Ly **631** irretitus] irrecitatus An

635 que super illo Prov. 29 “*vir iracundus provocat rixas*” ait:
 “*Ianua omnium vitiorum iracundia, qua clausa, virtutibus*
intrinsicus dabitur quies, aperta, ad omne facinus armabitur
animus”. Ergo homo iracundus in ianua vitiorum existens ad
 640 omnia genera peccatorum armatur. Et per consequens
 secundum preparationem cordis omni crimine irretitur.

Discipulus: Mirum est quod dicit glosa, scilicet quod
 clausa iracundia virtutibus intrinsicus dabitur quies, cum
 multos videmus mansuetos qui tamen multis aliis criminibus
 involvuntur.

645 **Magister:** Respondetur quod nunquam iracundia, que
 est ianua omnium vitiorum, vere est clausa nisi per
 mansuetudinem que est vera virtus. Mansuetudo autem que
 est vera virtus nullum vitium secum compatitur, quia nullus
 est vere mansuetus nisi mansuetudinem propter Deum vel
 650 propter rationem rectam conservet. Qui autem est mansuetus
 propter Deum omni vitio criminali caret, et consimiliter qui
 est mansuetus ut rationi recte se conformet nulli vitio subiacet
 criminali. Multi autem videntur mansueti qui ab omni
 iracundia exteriori se cohibent ut aliquod malum aut
 655 periculum devitent, vel ut honorem aut aliquod aliud bonum
 utile vel delectabile consequantur. Sed omnes tales non sunt
 mansueti mansuetudine que est virtus vera. Quemadmodum
 multi actum exteriorum fortitudinis efficiunt, vel quia
 magnitudinem periculi non perpendunt, vel propter alicuius
 660 passionis impulsus, vel propter aliquod temporale
 commodum acquirendum aut incommodum evitandum, qui
 in rei veritate vera fortitudine que est virtus carent, licet fortes
 plerumque putentur.

635 Prov 29] Proverbs 29:22

635 que] *omitted* Ly | que super] super que An | illo] illud We verbo
added Ly | rixas] ubi *added* Ly 636 Ianua] est *added* Bb Fi An We
 qua] qua *or* contra An 637 quies] qua *added* Ly | aperta] aperte Bb Fi
 An 641 est] hoc *added* We 643 videmus] videamus An We Ly
 mansuetos] mansuetes Bb 646 est¹] in *added* We 647 Mansuetudo...
 648 virtus] que Ly 648 compatitur] patitur Ly 649 mansuetudinem]
 mensuetudinem An 650 mansuetus] mensuetus An 651 criminali] We
 Vc Ba Ce: carnali Bb Fi An Ly | consimiliter] secundus similiter scilicet
 Ly 652 mansuetus] mensuetus An 654 cohibent] vel *added* We
 655 devitent] evitent Ly | aliquod] *omitted* An | aliud] *omitted* Ly
 656 Sed omnes] Sedmones (*sic*) Ly 657 mansueti mansuetudine]
 mensueti mensuetudine An 658 exteriorum] exteriore An | efficiunt]
 perficiunt Ly 660 aliquod] *omitted* An 662 vera] *omitted* Ly
 fortitudine] *omitted* Bb

Discipulus: Per istam rationem de nullo potest sciri quod habeat veram virtutem et quod non sit criminosus. Et ita, si nulli criminoso est credendum, nulli homini certa fides est adhibenda. 665

Magister: Dicitur quod absque operatione miraculi facti in testimonium sanctitatis alicuius, de nullo potest per certitudinem sciri quod non sit criminosus. Quia tamen ea que possunt fieri bene et male in meliorem partem interpretari debemus (Extra, *De regulis iuris*, c. *Estote*), ideo multi sunt virtuosus censendi (quia omnes quos nullum actum qui non possit bono animo fieri facere ignoramus), et ideo tales sunt ad testimonium admittendi. 670 675

Discipulus: Compleas alias rationes.

Magister: Quarta ratio pro assertionem predicta est hec. Ille qui in minori crimine involutus est, eo ipso secundum preparationem cordis maiori crimine irretitur. Igitur et omnibus criminibus secundum preparationem cordis noscitur irretitus, quia omnia crimina vel sunt maiora, vel minora, vel equalia. Si igitur minori crimine involutus maioribus criminibus secundum preparationem cordis noscitur involutus, multo magis secundum preparationem cordis minoribus et equalibus involutus est putandus, et ita secundum preparationem cordis omnibus criminibus irretitur. 680 685

Sed qui minori crimine irretitur eo ipso secundum preparationem cordis maiori crimine irretitur, Ipsa Veritate testante, que Luce 16 ait: “*Qui in modico iniquus est, et in maiori iniquus est*”. Que verba secundum actum nequaquam possunt intelligi, quia multi crimina minora committunt qui tamen non faciunt actu maiora. Ergo verba illa quantum ad 690

672 Extra...Estote] X. 5. 41. 2 col. 1962 689 Luce 16] Luke 16:10

665 veram] *omitted* Ly | non] *omitted* Bb | Et...666 ita] Itaque Ly
 666 ita] inf² An | nulli¹] nullo Bb Fi An | homini] hominum Ly
 668 miraculi] mirabili We 670 sciri] scire An 671 interpretari] interpretare Fi
 673 quos] We Vc Ox: qui Bb Fi An Ly | quos...674 ignoramus] qui faciunt qui potest fieri bene vel male quo animo faciunt ignoramus Fr | actum] faciunt *added* Ly 674 fieri] et quo animo illos *added* Ly | facere] faciant Ly | ignoramus] illos virtuosos censere debemus *added* Ly 678 in] *omitted* Bb | est] *omitted* Bb 679 Igitur et] Ly: *omitted* Bb Fi An We 681 sunt] *omitted* Bb | vel²] sunt *added* Ly vel³] sunt *added* Ly 682 involutus] involvitur Ly 685 minoribus...686 preparationem] *repeated immediately but with “infra” instead of “ita”* An | equalibus] esse *added* Ly 687 Sed qui] Secundum quod Ly | qui minori] minori qui Fi An | eo...688 irretitur] *omitted* Bb 689 16] 18 Ly 691 qui] *omitted* Bb

preparationem cordis debent intelligi, ut iste sit sensus: qui in
 modico iniquus est secundum preparationem cordis etiam in
 695 maiori iniquus est, hoc est, per nullam virtutem a maiori
 crimine cohercetur, et quicumque minori crimine irretitur, si
 possit et temptatus fuerit et non timeat confundi nec aliquid
 utile vel delectabile amittere, a crimine maximo et
 enormissimo se nullatenus continebit. Quia si criminosus a
 700 crimine quocunque de quo temptatur se cohibet, propter
 aliquem finem vel aliquid motivum se cohibet ab eodem, et
 non propter finem virtutis nec propter motivum dictatum a
 ratione recta. Ergo propter aliquem alium finem vel aliud
 motivum se cohibet. Illo ergo fine vel motivo remoto, se
 705 minime cohibebit. Et ita criminosus secundum preparationem
 cordis omni alio crimine irretitur, licet ab actu pro tempore
 refrenetur. Quia tamen non refrenatur propter Deum nec
 propter bonum virtutis sive propter rationem rectam sed
 aliunde, dicitur habere talem actum secundum preparationem
 710 cordis, quemadmodum, sicut dictum est prius, luxuriosus
 habet actum luxurie secundum preparationem cordis, licet
 interdum ex aliqua alia causa quam ex ratione recta ab actu
 luxurie se refrenet.

Quinta ratio est hec. Qui habet radicem omnium
 715 criminum habet omnia crimina secundum preparationem
 cordis. Omnis autem criminosus habet radicem omnium
 criminum, quia amorem sui, non Dei, qui est radix omnium
 criminum. Quod expresse insinuat beatus Paulus 2° Tim. 3
 dicens: “*Erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati,*
 720 *superbi, blasphemii, parentibus non obedientes, ingrati,*
scelesti, sine affectione, sine pace, criminales,
incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi,
tumidi, ceci, voluptatum amatores magis quam Dei”. Ubi
 dicit glosa: “*Ex eo autem quod seipsos, non Deum, amant,*

718 2o...3] 2 Timothy 3:2-4 724 glosa] Walafrid Strabo, *Glossa ordinaria in epistola secunda ad Timotheum*, PL. t. 114, col. 636B

693 debent] debet Fi 694 etiam] et Fi An 695 nullam] veram added Ly
 696 quicumque minori] ideo qui minimo We | minori] minimo Bb Fi
 698 vel] omitted Ly | et...699 enormissimo] etiam inormissimo We
 700 cohibet] choibet We 702 a] omitted Ly 703 propter] omitted An
 705 cohibebit] *Script 1 resumes hence in An* (fo. 85v) 706 licet]
 quandoque added Ly 708 sed] We: sive Bb Fi An Ly 709 dicitur]
 dicitur We 714 hec] omitted An 716 autem] omitted Ly 718 3] 2 Fi
 ca^o added We 720 superbi] et added An 722 immites] Ly: omitted Bb
 Fi An We 724 dicit] omitted Ly | autem] enim Ly | seipsos] et added
 Ly

quasi ex radice hec que sequuntur mala oriuntur". Ex quibus 725
 verbis colligitur quod omnia mala que enumerat Apostolus ex
 amore sui oriuntur. Cum ergo omnia peccata spiritualia et
 corporalia valeant ad illa reduci, sequitur quod ex amore sui
 omnia peccata oriri possunt. Ergo amans seipsum, non Deum, 730
 habet omnia peccata secundum preparationem cordis, licet
 quandoque ab aliquibus non propter bonum virtutis se
 absteineat.

Sexta ratio est hec. Qui est reus omnium criminum habet
 omnia crimina secundum actum vel secundum preparationem
 cordis. Sed omnis criminus est reus omnium criminum, 735
 teste beato Iacobo qui ait: "*Offendat autem in uno, factus est
 omnium reum*". Ergo omnis criminus habet omnia crimina
 secundum actum vel secundum preparationem cordis. Et
 constat quod non secundum actum. Ergo habet omnia crimina
 secundum preparationem cordis. 740

Discipulus: Cessa allegare pro ista assertione que tenet
 quod omnis criminus est secundum preparationem cordis
 omni actu criminis irretitus. Ex quo sequitur primum quod
 assumptum est circa rationem qua probatur quod non ex
 constitutione sola humana sed ex ratione recta et iure divino 745
 accipitur quod nulli criminoso in quocunque negotio est
 credendum. Quia ex illa assertione sequitur quod de nullo
 criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod
 nolit mentiri. Ideo nunc proba secundum, secundum istam
 opinionem, scilicet quod illi non est credendum de quo non 750
 est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit
 mentiri.

Magister: Hoc probatur sic. Nulli nisi qui reputatur
 verax est credendum. Illi ergo de quo non est firmiter
 presumendum quod sit verax non est credendum. 755

Discipulus: Ista assertio evidens michi videtur. Ideo,
 pertractata assertione qua dicitur quod ex ratione recta et iure

736 ait] James 2:10 749 secundum¹...750 opinionem] 1 Dial.
 6.79.117-119

725 quasi ex] ex qua Ly 728 corporalia] carnalia We | illa] illam Ly
 731 quandoque] aliquando Ly | aliquibus] alibus Bb 736 ait] omitted
 An | Offendat autem] Qui offenderit etiam Ly 737 reum] reus Fi An Ly
 741 que tenet] qua tenetur Bb We 742 est] omitted Bb 744 assumptum
 est] Ly: omitted Bb Fi An We | circa] contra We | probatur] in
 principio huius capituli Ly 747 assertione] acceptione Fi
 749 secundum²] omitted Ly scilicet added Bb 751 verax] omitted Bb
 756 Discipulus] Cap. 79 begins in Ly 757 qua dicitur] dicente Ly

divino accipitur quod nulli criminoso est credendum, dissere opinionem contrariam.

760 **Magister:** Circa opinionem contrariam sunt duo modi ponendi. Unus modus ponendi est quod ex ratione recta et iure divino absque omni constitutione humana accipitur quod aliquibus criminosis in nullo negotio est credendum. Ex constitutione autem humana sola habetur quod quibusdam
765 criminosis non est credendum.

Discipulus: Istam opinionem expone.

Magister: Opinio ista ponit quod ex recta ratione accipitur, absque omni constitutione humana, quod illis criminosis qui involvuntur criminibus que ad falsitatem vel
770 mendacium (quod committitur factis vel verbis) pertinent quoquo modo, non est credendum in quocunque negotio. Huiusmodi criminosi sunt periuri, mendaces, hypocrite, simulatores, ficti, qui libellos famosos componunt vel retinent aut divulgant, et qui falsum testimonium dixerunt vel ad
775 dicendum falsum testimonium alios induxerunt, et qui sic aliis sunt subiecti ut probabile sit quod de facili possunt induci ut falsum testimonium dicant, et omnes qui cupiunt placere hominibus, quales sunt ambitiosi, dolosi, bilingues, proditores, criminales, calumpniatores, diffamatores,
780 falsorum criminum impositores, detractores, detractores libenter audientes, susurratores, murmuratores, adulatores, conspiratores, contentiosi, contumeliosi, suspiciosi, temere iudicantes, interpretantes in deteriorem partem que bono animo fieri possunt, qui secreta revelant, et consimiles. Isti
785 sunt ab omni testimonio repellendi. Et quecunque constitutio humana constitueret quod aliquis istorum vel consimilium esset ad testimonium admittendus esset constitutio iniqua nec esset servanda. Alii criminosi a ferendo testimonio per rationem rectam vel per ius divinum nullatenus prohibentur,
790 licet prohibeantur per constitutionem humanam. Tales sunt gulosi et luxuriosi et alii pauci. Ista opinio fundatur in hoc

760 Circa] Contra We | contrariam] *omitted* Bb 772 criminosis] *omitted* Ly | periuri] periurii Bb 773 vel] *omitted* Ly 774 aut] *omitted* Ly 775 dicendum] dandum Ly 777 dicant] dictant Bb 778 sunt] *omitted* Bb | bilingues] billingwes Bb 779 calumpniatores] *omitted* Ly 780 detractores¹] et *added* We 781 susurratores] subsurrones We adulatores] adulteri Ly 782 contentiosi] et *added* Ly | suspiciosi] *omitted* Bb | temere] temerarie We 783 deteriorem] peiorem Ly bono] sb' An 786 aliquis] aliqui Ly | aliquis istorum] alii^{orum} Bb | vel consimilium] *omitted* Ly 787 esset¹] essent Bb An Ly | admittendus] admittendi Ly 790 licet] sed An

quod propter illa crimina que veritati repugnant et non propter alia est quis per ius naturale et divinum a testimonio repellendus. Sed sola crimina que ad mendacium (quod verbis et factis committitur) spectant veritati repugnant. Igitur de iure nature et divino propter sola crimina talia est quis a testimonio repellendus. 795

Discipulus: Ob prolixitatem vitandam dimitte opinionem istam et transi ad aliam.

Magister: Alia est opinio quod propter nullum crimen ex iure nature vel divino est quis a testimonio repellendus, sed quod aliqui criminosi repelluntur est solummodo ex iure humano. 800

Discipulus: Pro ista opinione nitere allegare.

Magister: Pro ista assertione arguitur sic. Nichil a principe aut prelato rite statui potest quod iuri naturali aut divino repugnat. Sed cautum in legibus civilibus et canonicis invenitur quod in aliquo casu quicumque criminosi heretici et alii ad accusandum et testificandum debent admitti. Ergo non est contra ius naturale nec contra divinum quod criminosi ad accusationem et testimonium admittantur. Maior videtur certa. Minor per plura iura probatur. 805

Nam papa Deusdedit, ut habetur Extra, *De simonia c. Tanta*, ait: “*Tanta est labes huius criminis*”, scilicet simonie, “*quod etiam servi adversus dominos, et quilibet criminosi, admittuntur*”. Et infra: “*Quem quilibet*”, scilicet simoniacum, “*ut ab ordine male accepto removeatur, accusare potest, vel etiam meretrix*”. Ex quibus verbis colligitur quod interdum criminosi debent ad accusandum admitti. 810 815

813 Extra...814 Tanta¹] X. 5. 3. 7 col. 1608 816 infra] *Ibid.*

794 que] *omitted* An 795 et] vel An 796 sola...talia] testimonia talia Fi An sola huiusmodi crimina Ly 801 ex] et We 802 sed...repelluntur] *omitted* Bb | aliqui...repelluntur] aliquis criminosus repellitur Ly 804 opinione] assertione Ly 805 arguitur] *omitted* An | sic] *omitted* Ly 806 aut¹] a *added* Ly 807 repugnat] repugnet We | cautum] *omitted* Ly 808 criminosi] etiam et *added* Ly 813 papa] propterea An papam We Deusdedit] ius dedit Ly 814 huius] huiusmodi We | simonie] simonia We 815 servi] ser₃ An | adversus] adversos An | dominos] dominum Ly 816 admittuntur] appellantur Fi appellantur An ad accusationem admittantur Ly | quilibet] Ly: *omitted* Bb Fi An We 818 meretrix] meretrix We | verbis] *omitted* Ly

820 Item, Iulius papa, ut habetur 15 q. 3 c. *Nemini*, ait:
 “*Nemini (preterquam de crimine lese maiestatis) de se*
confesso super alienum crimen credi oportet”. Ubi dicit
 glosa: “*Et preterquam de crimine simonie*”. Et infra: “*Item*
 825 *falsarius contra socium suum auditur*”. Ex quibus verbis
 datur intelligi quod nonnunquam criminosis est credendum,
 et per consequens sunt ad testimonium admittendi, quia illi
 recipiendi sunt quibus est credendum.

Item, 2 q. 7 c. *Si hereticus*, sic legitur: “*Si hereticus*
contra hereticum litiget, licet cuicumque eorum hereticum
 830 *testem adducere. Sin autem orthodoxus contra hereticum*
litiget, pro orthodoxo quidem etiam heretici testimonium
valeat, contra orthodoxum autem solius orthodoxi
testimonium valeat”. Ex quibus verbis habetur quod
 testimonium heretici non solum valet pro heretico contra
 835 hereticum, imo etiam pro orthodoxo valet. Ergo interdum
 admittendum est testimonium criminosis.

Item, socii criminis quandoque ad testimonium
 admittuntur (Extra, *De testibus c. Quoniam aliqua* et 6 q. 1 §
 c. *Si quis cum militibus* et Extra, *De testibus cogendis c.*
 840 *ultimo*). Dicitur igitur, sicut notat glosa Extra, *De*
accusationibus c. Cum P., quod in criminibus exceptis,
 scilicet in crimine lese maiestatis, simonie, et heresis, viles
 persone recipiuntur. Quod etiam Extra, *De simonia c. Licet*
Heli et c. *Per tuas* innuitur, ut videtur. Et ita habetur quod
 845 non est ex iure naturali vel divino quod criminosis fides non
 debet adhiberi.

820 15...Nemini] C. 15 q. 3 c. 5 col. 1435 **823** glosa] *Ibid.*, s.v. lese
 maiestatis **828** 2...hereticus¹] C. 2 q. 7 c. 26 col. 915 **838** Extra...
 aliqua] X. 2. 20. 3 col. 702 | 6...839 militibus] C. 6 q. 1 c. 22 col. 1063
839 Extra...840 ultimo] X. 2. 21. 11 (*Venerabilis frater*) col. 765
840 glosa...841 P] X. 5. 1. 10 s.v. laicus col. 1576 **843** Extra...844
 Heli] X. 5. 3. 31 col. 1627 **844** c...tuas] X. 5. 3. 32 col. 1630

820 ait] *omitted* Ly **821** crimine] *omitted* Bb | lese] *omitted* Ww
 maiestatis] maiestate Fi maie¹ An | de se] lese Ly **823** de] in Ly
 simonie] simonio An **824** falsarius] falsa eius Fi An | suum] *omitted*
 Ww **828** hereticus²] ereticus We **829** licet] liceat Ly | cuicumque]
 cuique We | hereticum²...830 testem] heretico testimonium We
830 Sin] Si Ly | orthodoxus] ortodossus We **831** orthodoxo] ortodosso
 We | quidem] quod An | etiam] *omitted* Ww **832** contra...833 valeat]
omitted An | autem] vel Bb **835** Ergo] *omitted* Bb **838** §] We: *omitted*
 Bb Fi An Ly **839** c¹] quero scilicet *added* Ly **840** igitur] quod Ly
841 accusationibus] actionibus Ly | P] pro Bb We pre Fi An *omitted* Ly
843 recipiuntur] recipiantur Ly | De] *omitted* Bb **844** Heli] herere We
 heresis Ly | Per tuas] Paratus Bb **846** debet] debeat We

Discipulus: Quamvis michi ista appareant consona veritati, peto tamen ut indices quomodo ad ipsa secundum opinionem contrariam respondetur.

Magister: Ad intelligentiam predictorum dicuntur 850
alique distinctiones esse notande. Quarum prima est quod
aliqui audiuntur ad accusandum vel denuntiandum aut ad
inquisitionem aliquam prosequendam, aliqui tamen audiuntur
ad testificandum. Secunda distinctio est quod criminosi aut 855
sunt emendati de crimine aut non sunt emendati de crimine.
Tertia est quod ille contra quem debet aliquis audiri aut est
bone fame aut est apud viros providos et honestos graviter
diffamatus. Quarta est quod aliquis auditur vel de rigore iuris
vel de temperantia equitatis. Per predictas igitur distinctiones
respondetur ad instantias suprascriptas. 860

Ad primam enim dicitur quod propter immanitatem
quorundam criminum, scilicet heresis, lese maiestatis,
simonie et etiam aliorum, ex quibus immineret periculum,
congrue criminosi etiam de crimine minime emendati,
quantum est de iure naturali et divino, possent audiri, 865
precipue contra graviter infamatum, ad accusandum et
denuntiandum et etiam inquisitionem prosequendam, sed non
ad testificandum. Cuius ratio assignatur, quia qui ad
accusandum admittitur non ideo admittitur ut sibi credatur,
sed ut per informationem ipsius ad veritatem perveniatur. 870
Sepe enim per informationes malorum veritatem invenire
contingit. Et ideo nonnunquam sunt criminosi propter bonum
commune et malum ac periculum communis boni vitandum

850 Magister] L. Baudry in "*Le philosophe et le Politique dans Guillaume d'Ockham*" (Archives d'histoire doctrinale et litteraire du moyen age, 1939, p. 224 n. 1) suggests that the following "theorie du temoignage... semble faire d'Ockham un initiateur de la critique historique"

847 appareant] appareat An **848** ut] *omitted* Ly | ipsa] ipsam We ista Ly **850** dicuntur...851 alique] aliqui dicunt Bb **851** prima] *omitted* Bb **852** audiuntur] admittuntur Ly **853** prosequendam] prosequendum Ly tamen] autem We autem tantum Ly **855** de¹] a Ly | sunt²...crimine²] *omitted* We **857** viros] vires Bb | providos] probos Ly **859** igitur] *omitted* We Ly **860** instantias suprascriptas] rationes pro ista secunda opinione adductas Ly **861** immanitatem] immunalidatem Fi immunitatem An **863** immineret] iminet Ly **865** possent] possunt We pñt Ly **867** prosequendam] prosequendum Fi An Ly | non] *omitted* Bb **868** testificandum] testimonium Fi An Ly | Cuius] Et huius Ly assignatur] adsignatur We | ad²...869 accusandum] *omitted* Bb **869** ut...credatur] *omitted* Bb **870** ad veritatem] *omitted* An

875 ad accusandum admittendi. Sed aliter est de teste, quia
semper fides adhibetur testi admissio. Criminoso autem
nunquam est credendum, et ideo criminosus ad testimonium
admitti non debet. Et huic concordare videtur glosa 6 q. 1 § 1
que ait: “*Tota vis negotii pendet in testimonio, sed non in
880 accusatione*”. Quia, scilicet, testi adhibetur fides, accusatori
autem fides minime adhibetur.

Discipulus: Si accusatori fides nullatenus adhibetur,
quare non indifferenter criminosus accusator admittitur contra
quemcunque de crimine qualicunque?

885 **Magister:** Ideo non est criminosus ad accusandum
admittendus quia omnis accusatus multipliciter fatigatur ac
gravatur ac impeditur dum oportet ipsum coram iudice
comparere et accusanti respondere. Non debet autem quis
absque causa antequam de crimine convincatur propter
verbum illius cui non est credendum taliter fatigari. Et ideo
890 criminosus non est indifferenter ad accusandum admittendus.

Discipulus: Per istam rationem probaretur quod in nullo
casu esset criminosus admittendus, quia nunquam debet
aliquis puniri vel aliquo modo fatigari propter verbum illius cui
non est credendum. Imo per istam rationem videtur posse
895 probari quod nullus esset ad accusandum admittendus, quia
nullus debet puniri aut gravari antequam constet ipsum esse
dignum pena. Sed omnis accusatus punitur et gravatur multis
laboribus eundo ad iudicem et respondendo accusanti. Cum
ergo secundum predicta fides non adhibeatur accusanti, et
900 non est propter verbum ipsius accusatus quoquo modo
vexandus. Et ideo nullus esset ad accusandum admittendus.

Magister: Ad ista respondetur quod sepe ex iusta causa
et ratione recta, imo ex iure nature pro statu nature corrupte,
aliqui fatigantur et vexantur absque omni culpa, quia aliter res
905 publica et bonum commune conservari non posset. Propter
quod rationabile est ut interdum propter verbum illius cui non
est credendum aliquis fatigetur, ut per talem modum

877 glosa...¹²] *Dictum Gratiani ante C. 6 q. 1 c. 1 s.v. Quod autem col. 1051*

874 ad accusandum] *omitted* Bb | est] *omitted* Fi An dicitur Ly 876 ad testimonium] *omitted* Ly 877 § 1] c. quare Ly 878 pendet] pendent Bb 884 criminosus] contra quemlibet *added* We 886 ac] *omitted* Fi An etiam *added* We 888 absque] *asque* We 891 rationem] *responsionem* Ly 892 esset] *erit* Ly 898 et] *omitted* Ly 899 et] *omitted* We Ly 901 ideo] *ita* We 903 nature¹] *et added* Ly 904 vexantur] *vessantur* We 905 posset] *potest* Ly 906 ut] *quod* Ly

precaveatur periculo communis boni. Per hoc dicitur quod rationabile est ut propter solum verbum ipsius cui non est credendum aliquis qui nescitur esse innocens fatigetur. Et 910
ideo ille cui non est credendum ad accusandum debet admitti, quia aliter pax communis conservari non posset.

Discipulus: Istud ultimum videtur prioribus repugnare. Nam prius dictum est quod accusatori fides minime adhibetur. Hic autem dicitur quod ille cui credendum est ad 915
accusandum debet admitti. Ergo aliquando est accusatori credendum.

Magister: Respondetur quod multi sunt fide digni quibus est credendum, quibus tamen non debet fides in omni casu, maxime in preiudicium alterius, adhiberi. Nullus enim 920
est ad testimonium admittendus nisi fuerit fide dignus, et tamen si unus solus, quantumcunque fuerit fide dignus, contra aliquem testificetur, non est sibi credendum in preiudicium alterius ut propter testimonium eius reus culpabilis reputetur. Sic quantumcunque accusator fuerit fide 925
dignus, non est sibi credendum ut propter accusationem ipsius accusatus culpabilis iudicetur.

Discipulus: Dic quomodo ad secundam instantiam respondetur.

Magister: Respondetur quod Iulius papa in illo decreto 930
non accipit 'credi' stricte sed communiter pro 'audiri', quia etiam in crimine lese maiestatis, quando socius accusatur a socio, non est accusanti credendum ut propter accusationem talem debeat pro convicto haberi, cum etiam quantumcunque accusans esset bone fame et immunis a crimine, non deberet 935
accusatus haberi pro convicto. Socius ergo in crimine lese maiestatis auditur non ut sibi credatur, sed ut vias ostendat per quas posset veritas inveniri. Socii enim criminis, scientes secreta sociorum suorum, sepe sciunt ostendere quomodo socii per evidentiam rei poterunt deprehendi etiam in facto, 940

908 Per] Propter Ly | quod] etiam *added* We 909 est] *omitted* Bb
ut] quod Ly | non] Ly: *omitted* Bb Fi An We 911 ideo] *omitted* Ly
non] Ly: *omitted* Bb Fi An We 914 accusatori] accusantibus Ly
915 credendum] non *added* Ly 916 accusatori] accusatoribus Ly
918 digni] in *added* Ly 921 admittendus] adhibendus We 925 Sic]
Sicut Ly | accusator] occusator Ly 926 ut] u' An 930 Iulius] Nullus
An | decreto] de ecc'o We 931 stricte] scripte We 934 cum] tamen
added Ly 935 non...936 crimine] *omitted* Ly | deberet] debent An
940 poterunt] poterant Ly | etiam] et Fi An *omitted* Ly

vel quomodo aliter eorum nequitia probari possit legitimis documentis.

945 **Discipulus:** Per hoc videtur quod quilibet criminosus esset audiendus contra quemcunque, quia crimina propter bonum commune sunt sollicitate indaganda. Ergo quilibet, ut corrigantur, debet audiri.

950 **Magister:** Respondetur quod dupliciter potest quis audiri. Uno modo in iudicio, et tali modo non est quilibet criminosus audiendus contra omnem quem accusare voluerit, quia talis audientia nunquam est sine fatigatione et gravamine ac aliqua infamia illius contra quem datur. Nunquam autem sine manifesta et patenti causa est aliquis bone fame gravandus propter verbum cuiuscunque cui non est credendum, cuiusmodi est omnis criminosus.

955 Aliter potest quis audiri extra iudicium in secreto, et sic potest omnis criminosus audiri contra quemcunque, quia per talem auditionem nec opinio alterius aggravatur nec in aliquo fatigatur, quia nec est citandus nec ad rationem ponendus. Sed ideo prelatus audire potest tales ut sit magis sollicitus ad informandum et instruendum illum cuius crimen sibi refertur.

960 **Discipulus:** Videtur quod si audientia datur extra iudicium in secreto quod opinio alterius est gravata saltem apud illum qui audit.

965 **Magister:** Respondetur quod sicut apud audientem confessionem alicuius non debet opinio confitentis esse gravata, ita etiam multo fortius apud audientem in secreto narrationem alicuius criminosi de aliquo crimine non debet opinio eius esse gravata, licet possit esse magis cautus observando secrete vias eius, maxime si narrans sibi crimen aliquam apparentiam veritatis videatur habere.

970 **Discipulus:** Nunquid debet scribere talem accusationem secretam?

975 **Magister:** Dicitur quod non, quia talis scriptura posset aliquo casu ad aliorum notitiam, etiam emulorum, in accusati infamiam devenire.

941 aliter] alter We 943 hoc] hec We | quod] *omitted* Bb 945 Ergo] ut *added* Bb 946 corrigantur] corrigatur We 952 manifesta] materia We | patenti] patente Ly 954 cuiusmodi] huiusmodi We 955 potest] posset Ly 957 alterius...nec²] generatur nec infamia aggravatur ut Ly nec²] u^t An 958 fatigatur] fatigetur Ly 960 et...illum] illum et instruendum Ly 961 audientia datur] audiretur Ly 969 crimen] eius *added* We 973 quia] quod Bb An | posset] possit We in *added* Ly 974 in] et ad Ly 975 infamiam] infamiam We

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad illa que dicit glosa super preallegatum capitulum Iulii pape.

Magister: Respondetur quod in crimine simonie auditur socius criminis ad accusandum, si socius fuerit diffamatus, sed non auditur ad testificandum. Similiter, confessio unius latronis auditur contra alios non ut sibi credatur sicut testi, sed ut detegat quomodo possunt alii deprehendi. Consimiliter, falsarius contra socium auditur non ad testificandum, sed ad accusandum secreta vel publice. Cum autem dicitur quod illi recipiendi sunt quibus est credendum, verum est, sed non illi soli sunt recipiendi ad accusandum, quia in quibusdam criminibus recipi possunt ad accusandum illi quibus non est credendum, quia tales interdum manifestant vias quibus veritas reperitur. 980

Discipulus: Dic quomodo ad tertiam instantiam respondetur. 985

Magister: Respondetur uno modo, secundum glosam ibidem, quod illa auctoritas est falsa, quia hereticus nunquam admittitur ad accusandum.

Aliter potest dici quod in casu criminosus potest admitti, quando scilicet adversarius non potest eum repellere. Et ideo hereticus contra hereticum potest admitti, quia hereticus propter crimen heresis non potest contra ipsum excipere. Sed contra orthodoxum nequaquam recipi debet, quia orthodoxus propter crimen heresis contra ipsum excipere potest. 995

Aliter dicitur quod lex illa iniqua est simpliciter, cum heretici testimonium pro nullo valeat in preiudicium cuiuscunque, licet possit valere pro aliquo ubi nulli neque bono neque malo per testimonium eius preiudicium generatur. 1000

Ad quartam instantiam respondetur quod socii criminis qui non sunt de crimine emendati contra socium qui non est 1005

992 glosam...993 ibidem] C. 2 q. 7 c. 26 s.v. Si hereticus col. 915

977 preallegatum capitulum] preallegato capitulo Ly 978 Magister] omitted Ly | auditor] auditus est Fi An 979 criminis] crimino An 982 detegat] detegatur Ly | possunt alii] possint alios We | deprehendi] Similiter familiaris contra dominum auditur non ad testificandum sed accusandum secreta vel publice added Ly | Consimiliter] Similiter Ly 984 vel] i^a An 986 soli] socii An 988 interdum] aliquando Fi An manifestant] monstrant We 990 instantiam] omitted Ly 992 uno modo] omitted Ly 993 auctoritas] accusatio We 995 admitti] admitti We 1000 excipere] accipere We 1002 valeat] valeant An ferre valeant Ly 1003 possit] posset Ly | aliquo] liberando added Ly 1004 generatur] posset generari Ly 1006 instantiam] omitted Ly

1010 apud honestos et providos diffamatus non sunt unquam ad
testimonium admittendi, licet in quibusdam casibus debeant
ad accusandum admitti. Socii autem criminis qui sunt de
crimine emendati de rigore iuris non sunt ad testimonium
recipiendi, licet de temperantia equitatis possint admitti,
presertim si accusatus per modum exceptionis contra eos
nequaquam crimen opponat.

1015 Ad capitulum autem Extra, *De testibus* respondetur
quod mulieres cum quibus dicitur quis peccasse non sunt ad
testimonium admittende, nec hoc in capitulo illo innuitur, sed
insinuatur quod mulieres tales sunt audiende ut, scilicet, dent
aliqua indicia quibus possit veritas declarari, et ideo
1020 assertionibus mulierum huiusmodi non est adhibenda fides,
licet quandoque viam aperire valeant veritati.

Ad illud 6 q. 1 § *Si quis cum militibus* respondetur quod
talis socius criminis audiri debet sed ad testificandum admitti
non debet.

1025 Et per idem respondetur ad capitulum ultimum Extra,
De testibus cogendis.

Discipulus: Si nec socii criminis nec quicumque alii
criminosi essent ad testimonium admittendi, raro possent
convinci de crimine criminosi. Hoc autem in communis boni
periculum redundaret. Ergo et socii criminis et etiam alii
1030 criminosi sunt ad testimonium admittendi. Aliter enim multi
criminosi evaderent impuniti. Hoc etiam, scilicet quod socii
criminis et alii criminosi in testimonium admittuntur, quedam
religiones, ut fertur, observant. Non est autem presumendum
1035 quod religiones aliquid observent iniquum. Ergo etc.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod melius
est multos criminosos occultos absque penas transire quam
unum innocentem iniuste dampnari. Et ideo cum constet
multos sepe dicere testimonium falsum, cum maxima

1008 honestos] bonos Ly **1009** casibus] criminibus Ly
1011 testimonium] testificandum We **1012** possint] possit An
1013 eos] Ly: eum Bb Fi An We **1014** opponat] opponit Ly
1015 autem] *omitted* Fi An **1016** non...1018 audiende] *omitted* Bb
1017 innuitur] habetur Ly **1018** dent] dicant Ly **1022** §] cap. Fi An
Ly | cum militibus] comilitonibus Ly | militibus] mulieribus An We
1025 idem] hoc Ly **1028** criminosi] criminos Bb | raro...1029
criminosi] nullus criminosus posset convinci de crimine Ly **1029** autem]
omitted Bb **1030** alii] *omitted* Ly **1031** enim] *omitted* Ly **1033** alii]
etiam Ly | in] ad We **1034** ut fertur] nunc Ly | Non...autem] Nec est
Ly **1035** aliquid] ad An | observent] servent We **1036** istorum] eorum
Ly **1037** criminosos occultos] *omitted* Bb | penas] pena Fi An Ly
1038 dampnari] condemnari Ly **1039** maxima] magna Ly

diligentia examinari testes oportet ut, quantum possibile est, 1040
sit omnino probabile quod nullo modo velint asserere
falsitatem. De criminoso autem talis probabilitas haberi non
potest quod, videlicet, nullo modo velit asserere falsitatem.
Cuius ratio inter alias assignatur talis. Tanta est nequitia et
superbia criminosi quod cum semel confusus fuerit et 1045
infamis, omnes alios vellet in aliquam revelationem sue
confusionis et infamie consimili confusione et infamie
subiacere. Quare non solum propter hoc quod criminosus
secundum preparationis cordis est omnibus vitiis irretitus, et
per consequens pronus est ad testificandum falsum, sed etiam 1050
propter hoc quod, ut communiter, socios in confusione et
infamia cupit habere, non est probabile quod criminosus nullo
modo velit asserere falsitatem. Criminosus ergo ad
testimonium dicendum nullo modo debet admitti, quod
maxime veritatem habet quando criminosus contra aliquem 1055
habet inimitiam vel causam aliquam aut qualemcunque
discordiam. Si enim, ut communiter, criminosus socios in
confusione et infamia cupit habere, non est dubium quin
desideret illos quibus inimicatur, aut quibus contrariatur
etiam in speculabilibus solis, confusione simili subiacere. 1060
Quare contra tales ad testificandum nullo modo debet admitti.

Discipulus: Non videtur quod criminosi communiter
desiderent etiam contra quos causam vel inimicitiam habent
notari de crimine, cum multos criminosos cernamus qui alios
etiam quibus inimicantur non diffamant. 1065

Magister: Respondetur quod licet communiter
criminosi vellent alios notari infamia, tamen ab infamiatione
et detractone ac mendaciis sepe retrahuntur, vel quia timent
in mendaciis deprehendi, vel quia timent illos vel amicos
eorum quos infamari desiderant, vel quia dubitant quod eis 1070
non credetur, vel propter aliam causam que ad timorem aut

1041 velint] velit Fi vellent Ly 1046 aliquam] aliqualem We *omitted*
Ly | revelationem] revelationem Bb Fi 1047 consimili] similiter Ly
1048 quod] *omitted* Bb Fi An 1053 ergo] autem Ly 1055 aliquem]
aliquam Fi vel *added* Ly 1056 inimitiam vel] *omitted* Ly
qualemcunque] qualem An 1058 infamia] infamiam Bb
1059 desideret] desineret Fi | aut...1060 etiam] socios habere.
Aliquibus enim inimicatur Ly 1060 simili] similiter Ly
1063 desiderent] alios *added* We Vc Ox | etiam] eos Ly | inimicitiam]
iniuriam Ly 1064 notari] vocari Fi An 1065 inimicantur] iniuriantur Fi
1067 notari] vocari An 1068 sepe] sepius We Vc Ox 1069 in...timent]
omitted Bb 1070 infamari] infamare Ly | desiderant] desiderent Fi An
dubitant] dutant An 1071 credetur] crederetur An credatur Ly | aut] ad
added Ly

1075 amorem sui noscitur pertinere. Qui etiam propter aliquam
causam talem malam unum diffamant et de alio nichil mali
loquuntur. Quare non est eis adhibenda fides. Nec posset
quicunque imperator vel rex aut papa statuere quod
criminosus ad testimonium, precipue contra illum cuius est
inimicus vel contra quem causam habet vel rancorem,
reciperetur quoquo modo.

1080 Quod adhuc tali ratione probatur. Maxima debet esse
sollicitudo in superioribus ne succumbant per falsum
testimonium innocentes. Cuius ratio est quia nemo, neque per
bonitatem aut sanctitatem vite, neque per honestam
conversationem, neque per sapientiam, neque per
1085 testimonium multorum laudabile, neque quocunque alio
modo preter divinum miraculum potest contra infamations,
criminationes, falsorum criminum impositiones, et
detractiones, mendacia, et falsa testimonia se munire,
sapiente testante qui ait: “*Non est arbitrii nostri quod
quicunque loquatur*”. Imo sanctitas, bonitas, sapientia,
1090 iustitia et virtutes, sicut summe ad invidiam provocant
criminosos, ita ex eis scelerati viri ad mentiendum de
virtuosis et innocentibus incitantur. Et ita sancti viri per
virtutes contra criminorum diffamations et mendacia
minime muniuntur. De quo tam in veteri testamento quam in
1095 scripturis sanctorum auctenticis manifesta habemus exempla.
Joseph enim sanctus et sapiens se ab infamia et falso
testimonio non potuit custodire. Nec Susanna per castitatem
contra infamiam et falsa testimonia valuit se munire. Sanctus
enim Athanasius neque per sanctitatem neque per fidei

1088 sapiente testante] *Disticha Catonis*, III.2. Cf. <http://www.thelatinlibrary.com/cato.dis.html> **1096** Joseph] Genesis 39:7-20 **1097** Susanna] Daniel 13 **1099** Athanasius] Rufinus, *Historia ecclesiastica*, lib. 1, cap. 17 (PL, t. 21, cols. 489B-490A. Cf. also OP IV, 280.31

1072 noscitur] nescitur We | aliquam] aliam *added* An **1073** talem] *omitted* Ly | diffamant] diffament Fi An | nichil mali] nullo modo mala Ly | mali] *omitted* Bb **1077** inimicus] amicus Ly **1079** Quod] *omitted* An | Maxima] Masima We Maxime Ly **1082** bonitatem] voluntatem Ly | aut] per *added* Ly **1086** falsorum...impositiones] criminum impositores Ly | et] *omitted* We **1087** detractones] detractores Ly **1089** quicunque] quisque Bb We **1090** virtutes] veritas Ly **1093** diffamations] diffama^{tes} Fi diffa^{res} An **1094** muniuntur] mutū^{tur} An | testamento] lege Ly **1096** et¹...se] *omitted* Ly | et²] a *added* Ly **1097** potuit] potui We | custodire] custodiri Ly **1098** falsa] falso Ly **1099** enim] etiam An We Ly | fidei] fidelem Bb Fi An

sinceritatem hereticos refrenavit ne mulierem inducerent que 1100
 eum de fornicatione publice accusaret, et se ab eo
 impregnata[m] assereret. Nullo igitur modo humane fragilitati
 possibili potest se quis contra mendacia et falsa testimonia
 communire. Quia, sicut secundum mundi sapientem “*honor*
est in potestate honorantis et non in potestate honorati”, ita 1105
 vituperium est in potestate vituperantis et non in potestate
 vituperati. Et ideo in nullius potestate est quod non de
 crimine infametur, vel contra ipsum falsum testimonium
 proferatur. Quare superiores qui debent innocentiam
 defendere et tueri summe cavere tenentur ne innocentia per 1110
 infamiam aut falsum testimonium maculetur. Hoc autem non
 facerent nisi omnes criminosos, et precipue de inimicitia aut
 discordia vel contrarietate suspectos, repellerent. Ergo tales
 ad testimonium non debent admittere.

Quod adhuc auctoritatibus confirmatur. Constantinus 1115
 imperator, ut legitur 2 q. 1 c. *Iudex*, ait: “*Iudex criminosum*
discutiens non ante sententiam diffinitivam proferat, quam
aut reum ipse se confiteatur, aut per innocentes testes
convincatur”. Ex quibus verbis patenter habetur quod
 nunquam debet quis per criminosos testes convinci. 1120

Huic concordat Felix papa qui, ut habetur causa et
 questione predictis c. *Primates*, ait: “*Primates accusatum*
discutientes episcopum non ante sententiam proferant
dampnationis, quam aut reum se ipse confiteatur, aut per
innocentes et canonice examinatos regulariter testes 1125

1104 secundum...sapientem] Aristotle, *Nicomachean Ethics*, bk.1, ch. 5
1116 2...Iudex¹] C. 2 q. 1 c. 2 col. 811 **1122** c Primates] C. 2 q. 1 c. 5
 col. 811

1100 inducerent] induceret An **1102** impregnata[m] pregnantem Ly
1103 possibili potest] possibile est ut possit Ly **1104** sicut] omitted Ly
 mundi sapientem] iudicium sapientis Ly **1105** honorantis...potestate²]
 omitted Bb **1106** et...1107 vituperati] omitted Bb **1107** est] omitted Fi
 An | non] omitted Bb est added An | de] omitted Ly **1108** infametur]
 fametur Fi infamatur An **1109** debent] omitted Bb **1112** inimicitia]
 iniuria Ly | aut] ac Bb Fi **1113** suspectos] suspectes An sub suspectos We
1114 ad] a We | admittere] admicti We **1115** adhuc] adhoc We
 auctoritatibus] auctoritate Ly | confirmatur] omitted Fi An
 Constantinus] enim added We Vc Ox **1118** ipse se] seipse Bb An
 seipsum We | innocentes] innocentis An **1119** convincatur...1120
 testes] omitted Bb | habetur] colligitur Ly **1121** Huic] Inde Bb | et...
 1122 questione] .29. Fi An **1122** predictis c] et cap. supradictis Ly
1124 dampnationis] Ly: omitted Bb Fi An We **1125** et] omitted Ly
 regulariter] irregulariter Fi

convincatur". Ex quibus aliisque quam pluribus patet aperte quod testes debent esse innocentes, omni infamia et suspicione carentes.

1130 Cum autem dicis quod si nec socii criminis nec alii
 criminosi essent ad testimonium admittendi raro possent
 convinci de crimine criminosi, respondetur quod hoc non
 continet veritatem, quia multi criminosi per evidentiam rei,
 multi per testes idoneos, multi per indicia et documenta
 1135 legitima convinci possunt de crimine. Nec aliter sunt
 quicumque de crimine publice accusandi, secundum quod
 legitur C. libro quarto, titulo *De probationibus*, et recitatur 2
 q. 8 c. *Sciant*, ubi sic dicitur: "*Sciant cuncti accusatores, eam
 rem se deferre debere in publicam notionem, que munita sit
 1140 testibus idoneis, vel instructa apertissimis documentis, vel
 indiciis ad probationem indubitatis et luce clarioribus
 expedita*". Nullus ergo criminosus ad testificandum est
 idoneus reputandus.

Quod etiam tali ratione probatur. Crimen magis
 repugnat idoneitati testis quam conditio, consanguineitas, et
 1145 familiaritas, que possunt in viris optimis et veracissimis
 inveniri. Sed conditio, puta servitus, consanguineitas, et
 familiaritas idoneitati testis obviant et repugnant, quia servi,
 consanguinei et familiares ac domestici accusatoris ad
 testificandum contra accusatum admitti non debent (3 q. 5 c.
 1150 1 et c. *De accusationibus* et c. *Nullus* et c. *Accusatores*). Ergo
 multo magis criminosi ad testificandum non debent admitti.

1136 2...1137 *Sciant*¹] C. 2 q. 8 c. 2 col. 941 **1149** 3...1150 1] C. 3 q. 5
 c. 1 (*Consanguinei*) col. 965 **1150** c¹...*accusationibus*] C. 3 q. 5 c. 5 col.
 967 | c *Nullus*] C. 3 q. 5 c. 11 col. 969 | c *Accusatores*] C. 3 q. 5 c. 8
 col. 969

1126 *convincatur*] *convincantur* Bb An | *aliisque*] *aliis* Bb **1129** *si nec*
nisi Ly | *socii*] *omitted* Fi | *nec*²] *aut* Ly **1130** *possent*] *posset* Bb
1133 *multi*¹] *multos* Bb Fi An *etiam* *added* Ly **1136** C] *Extra* Ly
quarto] 2⁰ Ly | *titulo*] We: c. Bb Fi An *omitted* Ly | *probationibus*]
probatoinibus (*sic*) Bb *probatio* Ly | 2] 4 Ly **1137** *eam*] *omitted* Ly
1138 *deferre*] *defendere* We | *in*] We: per Bb Fi An Ly | *notionem*]
vocationem Ly **1140** *probationem*] *preconem* We | *indubitatis*] Ly:
indubietatis Bb Fi An We **1144** *testis*] *omitted* Ly | *consanguineitas*]
consanguinitas Bb *consang*^{tas} An **1145** *possunt*] *possent* We
veracissimis] *verissimis* Ly **1146** *servitus*] *famulatio* et *added* Ly
consanguineitas] *consangweitas* Bb *consang*^{tas} An *consanguinitas* We
et...1147 *familiaritas*] *omitted* Ly **1147** *testis*] *testium* Ly | *servi*] et
added We Ly **1148** *accusatoris*] *accusa*^{tes} Fi *accusantis* Ly **1149** 3]
omitted Bb | 5] 2 Ly **1150** c¹] 2 *added* An | *accusationibus*]
accusatoribus Bb We et *added* Fi

Admittuntur tamen sepe de facto, quia multotiens debitus ordo iuris contra innocentes et criminosos non servatur.

Cum vero dicis quod quedam religiones criminosos et socios criminis ad testificandum admittunt, respondetur a nonnullis quod tales consuetudines et statuta sunt iniqua, ex zelo indiscreto vel hypocrisi ortum habentia. Multi enim sceleratissimi religiosi et alii crimina, non servato recto ordine iudiciario, prosequuntur, detestantur, et execrantur, ut sancti et zelatores sanctitatis et honestatis ab hominibus reputentur. Et ideo facta et statuta eorum ad exemplum minime sunt trahenda, quia non exemplis sed legibus consonis rationi recte iudicare oportet. Ratio enim recta, maxime in divina scriptura fundata, omnibus exemplis, legibus, et statutis humanis est omnimode preferenda. Cum ergo ratio recta dictet quod criminoso in nullo negotio est credendum, propter nulla exempla debet quis in preiudicium alterius credere criminoso, maxime periuro, mendaci, detractori, criminatori, falsorum criminum impositori, calumpniatori, proditori, famosorum libellorum compositorum, et similibus, qui factis vel verbis mentiri noscuntur. Novi enim nonnullos qui hac arte utuntur, quod, quando contra aliquem offenduntur, statim ipsum de aliquo crimine per infamiam maculare nituntur. Et si non audent in publico, ad detractiones occultas se convertunt.

Discipulus: Nunquid tales, postquam fuerint de crimine emendati, ad testificandum debent admitti, et eis in aliquo negotio est credendum?

Magister: Una est assertio quod talibus, et universaliter illis qui de quocunque periurio vel mendacio pernicioso semel fuerint legitime deprehensi, nunquam in perpetuum est credendum, nisi per apertam operationem miraculi facti in

1152 Admittuntur ... 1153 servatur] possible LTR.

1157 consuetudines] consuetudines Bb 1159 crimina] criminosi We (inapt correction of an initially scripted 'crimina') criminosos Ly 1161 hominibus] omnibus Ly 1162 et] vel Ly 1164 recte] omitted Ly iudicare] iudicari We 1165 exemplis] et added An 1167 recta] omitted Ly | criminoso] nullo modo added An 1170 criminatori] omitted Ly impositori] et added Bb 1171 proditori] omitted Ly | famosorum] falsorum Ly 1172 mentiri] mentire Ly | noscuntur] **Discipulus** added We Vc Ox Ba 1173 enim] omitted Bb An We | hac] ac We 1174 offenduntur] offenderunt Ly 1177 Discipulus] omitted We Vc Ox Ba | Nunquid] Nunquam We | fuerint] sunt Ly 1178 et] vel We 1181 de] in Ly 1183 in] vel Ly

1185 testimonium sanctitatis eorum ostensi fuerint de tali crimine
emendati. Cuius assertionis ratio tacta est supra, quia, scilicet,
nullus potest se contra mendacia custodire, maxime qui habet
inimicos, emulos, contrarios, et adversarios etiam in
opinionibus, vel qui aliquos quocunque modo offendit. Et
1190 ideo vix aut nunquam potest sufficiens adhiberi cautela ne
mendaciter, occulte vel publice, diffametur. Propter quod
videmus quod fere omnes magne persone et in quacunque
gratia excellentes, maxime qui malos offendunt infamia facti,
de aliquo crimine infamantur, licet sepe talis infamia facti
nichil aut parum nocere queat.

1195 Alia est assertio quod mendaces et periuri, detractores,
falsorum criminum impositores, libellorum famosorum
compositores, et alii qui factis vel verbis mentiti fuerint
deprehensi, postquam diu et viis exquisitis fuerint de
veracitate probati, possunt ad testificandum assumi.

1200 Alia est assertio quod omnes huiusmodi possunt ad
famam restitui auctoritate principis, et ex tunc eis sicut aliis
est credendum.

Capitulum 80

Discipulus: Aperte conspicio quod ista assertio
'criminosa in nullo negotio est credendum', in qua est
fundata ratio prima qua ostenditur quod pape heretico in nullo
5 negotio est credendum, difficultates habet quamplurimas,
quas nolo hic amplius pertractare, sed ad librum quem de hac
materia et ei connexis es facturum censeo differendas. Ideo
assertionem predictam aliis rationibus et auctoritatibus
fulcire nitaris, non specificando an ex iure naturali et divino
10 aut humano procedat quod pape heretico in nullo negotio est
credendum.

1185 supra] 1 Dial. 6.79.1079ss. **80,6** sed...7 differendas] Cf. Introduction, *supra*, pp. xx

1186 mendacia] adversarios An Ly **1188** aliquos] alios We Ly
quocunque] quomodocunque Fi Ly quoquocunque An | modo] *omitted*
Ly **1190** mendaciter] mendaciis Ly **1192** maxime] *omitted* Ly | qui]
que Fi Ly **1193** infamantur] infamantur Bb | facti] *omitted* Ly
1194 aut] aud We **1195** quod] quoniam (?) Bb **1197** mentiti] mentiri
Bb We in mendaciis Ly **1198** et] *omitted* Ly **1199** veracitate] veritate
Ly | testificandum] testimonium Ly **1201** restitui] et *added* Fi An et ad
testimonium Ly | principis] admitti *added* Ly **80,2** assertio] *omitted* Bb
3 in²...5 credendum] *omitted* Ly **6** hic] *omitted* Ly | pertractare]
pertractari We **7** connexis] connexis We **8** rationibus] assertionibus
Ly **9** an] aut We | et] vel We **10** procedat] procedant An Ly

Magister: Secunda ratio qua specialiter ostenditur quod pape heretico in nullo negotio est credendum in preiudicium catholici est talis. Inimico in nullo negotio est credendum contra aliquem (3 q. 5 c. *Accusatores* et c. *Accusatoribus* et c. *Suspectos* et c. *Canonica* et Extra, *De accusationibus* c. *Cum P.* et c. *Meminimus*). Papa autem hereticus omnium orthodoxorum inimicus existit, quia heretici catholicos graviter persequuntur. Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum.

Tertia ratio talis est. Mendaci in nullo negotio est credendum. Papa hereticus, sicut et quilibet alius hereticus, periculosissimo et pessimo genere mendacii noscitur laborare, mendacio videlicet in doctrina religionis, de quo Augustinus in libro *De mendacio*, et ponitur 22 q. 2 c. *Primum*, ait: “*Primum capitale est mendacium et longe fugiendum, quod fit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione quis debeat adduci*”. Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum.

Quarta ratio est hec. Apostatis est minime credendum (3 q. 4 c. *Beatus*). Papa autem hereticus est apostata a fide. Ergo sibi minime est credendum.

Quinta ratio est hec. Nulli excommunicato est credendum, teste Stephano papa qui, ut legitur 3 q. 4 c. *Nullus*, ait: “*Nullus anathematizatorum suscipiatur, nec a quoquam credantur, que ab eis dicuntur vel scribuntur*”. Papa

15 3...*Accusatores*] C. 3 q. 5 c. 2 col. 965 | c *Accusatoribus*] C. 3 q. 5 c. 3 col. 967 | c³... 16 *Suspectos*] C. 3 q. 5 c. 4 col. 967 **16** c *Canonica*] C. 3 q. 5 c. 6 col. 967 | Extra... 17 P] X. 5. 1. 10 col. 1576 **17** c *Meminimus*] X. 5. 1. 13 col. 1579 **25** 22...26 *Primum*¹] C. 22 q. 2 c. 8 col. 1663 **30** 3...31 *Beatus*] C. 3 q. 4 c. 2 col. 961 **34** 3...35 *Nullus*¹] C. 3 q. 4 c. 6 col. 963

12 ratio] est *added* Bb Fi An **13** credendum] *omitted* Bb **14** talis] *omitted* Ly **15** contra aliquem] *omitted* An | et¹...*Accusatoribus*] *omitted* Ly | c²] de *added* Bb Fi An We **16** *Canonica*] *canonicas* Bb *accusationibus*] *accusationis* Bb **17** P] per Bb Fi We Ly pro An **18** orthodoxorum] catholicorum est Ly | existit] extitit An existat We *omitted* Ly | quia] qui Bb An quoniam Ly **19** persequuntur] persecuntur Bb | Ergo] Ideo Ly **21** Mendaci] Mendacibus Ly **22** et] *omitted* Ly | quilibet] quilibet Bb **23** periculosissimo] periculo pessimo Ly | pessimo] pessime We | mendacii] mendaci We **24** laborare] labore Fi **25** 2] 1 Ww **27** religionis] et *added* Ly **32** sibi] pape heretico We Vc Ox **33** Nulli] Nullo Bb Fi Ly **34** papa] *omitted* Ly **35** Nullus¹] Nullis We | Nullus²] *omitted* Bb **36** quoquam] quocunque Ly | credantur] Ly: credatur Bb Fi An We

autem hereticus est excommunicatus. Ergo ei in nullo negotio est credendum.

40 Sexta ratio est hec. Illi in nullo negotio est credendum qui non est ad accusandum admittendus, quia minus est aliquem recipere ad accusandum quam credere ei. In plerisque enim negotiis multi non fide digni accusare possunt, sed soli fide digno est credendum. Illi enim qui non est fide dignus credi non debet. Papa autem hereticus ad accusandum
45 nullatenus debet admitti, quia nullus hereticus aut in fide suspectus debet ad accusandum admitti (3 q. 4 c. *Si quis* et q. 5 c. *Suspectos* et c. *Nullus*). Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum.

50 Septima ratio est hec. Non magis est credendum hereticis quam fautoribus et defensoribus eorumdem. Sed fautoribus et defensoribus hereticorum minime est credendum, nec sunt ad testimonium admittendi (Extra, *De hereticis* c. *Excommunicamus*). Ergo multo fortius hereticis minime est credendum, ex quo sequitur quod pape heretico
55 fides debet nullatenus adhiberi.

Quod etiam auctoritatibus videtur posse probari. Ait enim Stephanus papa, ut habetur Extra, *De hereticis* c. 1: “*Nec eis omnino credendum est, qui fidem veritatis ignorant.*”
60 Papa autem hereticus fidem veritatis ignorat, imo fidem veritatis impugnat. Ergo ei in nullo negotio est credendum.

Item, Augustinus ad Bonifacium scribens, ut habetur 23 q. 4 c. *Ipsa pietas*, ait: “*Qui divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii perdiderunt*”. Papam autem
65 hereticum divina testimonia non sequuntur, cum divina testimonia destruere et impugnare nitatur. Ergo ad

39 Sexta...hec] Possibly composed earlier than the developed positions of c.79 **46** 3...quis] C. 3 q. 4 c. 4 col. 961 | q²...47 Suspectos] C. 3 q. 5 c. 4 col. 967 **47** c Nullus] C. 3 q. 5 c. 11 col. 969 **52** Extra...53 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1683 **58** Extra...1] X. 5. 7. 1 (*Dubius*) col. 1669 **62** 23...63 pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733

37 ei] pape heretico We | negotio] *omitted* Bb **39** Illi] Nulli Ly | est credendum] *omitted* Bb **44** hereticus] *omitted* An **45** admitti] *omitted* An **46** et] *2 added* Ly **47** 5] 6 Ly **50** eorumdem] hereticorum Ly **51** hereticorum] eorum Ly **52** ad testimonium] *omitted* Fi An **54** sequitur] *omitted* Bb **57** videtur] sic *added* Ly **59** ignorant] ignorat An **61** ei] pape heretico We **63** Qui] Ly: Quos Bb Fi We Quis An **64** Papam...65 hereticum] Papa autem hereticus Ly | autem] ad Bb **65** sequuntur] sequitur Ly **66** nitatur] nititur Ly

testimonium perhibendum admitti non debet, et per consequens sibi credi non debet.

Item, in concilio Toletano quarto, ut habetur 2 q. 7 c. *Non potest*, sic legitur: “*Non potest erga homines esse fidelis qui Deo extiterit infidelis*”. Sed papa hereticus Deo infidelis existit. Igitur erga homines fidelis esse non potest. Illi autem non est credendum qui erga homines fidelis esse non potest. Ergo pape heretico in nullo negotio, maxime contra catholicum, est credendum. 70 75

Item, ibidem subiungitur: “*Sicut in fide Christi suspecti sunt, ita in testimonio humano dubii habentur*”. Ergo multo magis de quibus certum est quod ex pertinacia contra fidem errant, certi in testimonio humano reputari non debent. Certum est autem quod papa hereticus ex pertinacia errat contra fidem. Ergo in testimonio humano non debet certus haberi, et per consequens pape heretico minime est credendum. 80

Item, ubi prius subditur: “*Infirmari oportet eorum testimonium, qui in fide falsi docentur*”. Papa autem hereticus est falsus in fide. Ergo infirmari oportet testimonium eius, et per consequens ei nullatenus est credendum. 85

Item, ubi prius legitur: “*Nec eis est credendum qui veritatis a se fidem abiecerunt*”. Papa autem hereticus a se fidem veritatis abiecit. Ergo pape heretico nullatenus est credendum. 90

Capitulum 81

Discipulus: De ista materia que allegasti ad presens sufficient. Ideo dic si papa hereticus aliqua pena alia est punitus.

Magister: Una assertio est quod papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit, quemadmodum verberans clericum. Licet nequaquam nominatim 5

69 2...70 potest¹] C. 2 q. 7 c. 24 col. 913 76 subiungitur] *Ibid.*
84 subditur] *Ibid.* 88 legitur] *Ibid.*

69 in] *omitted* Bb | quarto] *omitted* Ly | 7] 8 Bb 4 Fi An 70 potest²] igitur *added* Bb Fi An 72 existit] extitit Ly 76 suspecti] *suiceti* Bb (*corrected to* “suspecti” Bb²m) 78 quod...pertinacia] per experientiam quod Ly 79 reputari...81 humano] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An Ly 80 errat] errant An 81 Ergo] certi An | debet] debent Ly | certus] *omitted* Ly 84 subditur] colligitur We 85 docentur] habentur Ly 86 Ergo] *omitted* An 88 prius] sic *added* We 89 abiecerunt] subiecerint Fi subiecerunt An 90 veritatis] *omitted* Ly | nullatenus] nullo modo Ly **Capitulum 81,5** ipso] de Ly 6 incurrit] incurrat Ly

excommunicetur de novo, vel etiam denuntietur, ipse
excommunicationis sententia est ligatus.

10 **Discipulus:** Videtur secundum istam assertionem quod
papa hereticus sententia excommunicationis lata a iure
involvitur, sed minime explicatur a quo iure, scilicet divino
vel humano, sit lata ista sententia. Ideo dic quo iure
secundum istam assertionem papa hereticus
15 excommunicationis sententia innodatur.

Magister: Respondetur distinguendo, quia, cum
excommunicatio sit separatio ab actu legitimo, quot sunt
actus legitimi tot potuerunt esse excommunicationes. Est
autem unus actus legitimus inter christianos, qui est
20 participatio sacramentorum. Alius autem est instructio seu
informatio in fide et moribus publica vel occulta. Alius est
communio fidelium in comedendo et bibendo et convictu.
Alius est testimonium perhibere. Plures etiam sunt alii actus
legitimi, sed de predictis ad presens loqui sufficiat.

25 Dicitur igitur quod quedam est separatio sive
excommunicatio a participatione sacramentorum ecclesie,
quedam ab instructione publica et occulta christianorum in
fide et moribus, quedam a testimonio perhibendo, quedam a
30 communionem fidelium. Primam excommunicationem et
secundam incurrit papa hereticus ex iure divino, quia ex iure
divino papa hereticus est extra ecclesiam, et a corpore
ecclesie separatus tanquam destructor ecclesie catholice et
subversor. Et ideo nec suscipere nec administrare debet
ecclesiastica sacramenta nisi in necessitate sacramentum
35 baptismi, nec christianos docere debet publice vel occulte. De
tertia separatione sunt opiniones de quibus dictum est prius,
quibusdam dicentibus quod papa hereticus ex iure divino et
naturali a testimonio perhibendo excluditur, aliis asserentibus
quod solummodo iure humano repellitur. Quartam
40 separationem incurrit papa hereticus solummodo ex iure
humano, quo omnes heretici a communionem fidelium
separantur.

Capitulum 81,36 prius] 1 Dial. 6.79

8 ipse] ipso facto We de facto added Ly 16 quia] We: quod Bb Fi An
Ly 18 potuerunt] poterunt Bb We Ly 20 est] omitted Ly 22 communio
fidelium] communis fide gap um An | et¹] omitted We 23 Alius] actus
legitimus added We | etiam] omitted Ly 24 legitimi] legiptimi We
27 et] vel Ly 28 et] in added Ly | perhibendo] prohibendo Fi An
30 ex¹] a Ly | ex²...31 divino] omitted Ly 32 catholice] omitted Ly
33 administrare] aministrare We 39 solummodo] ex added Ly 41 quo]
quod An

Discipulus: Istam sententiam plene intelligo, circa quam duo tantummodo probare nitaris. Primo quod excommunicatio que est separatio a communione fidelium iure divino nequaquam infligitur. Secundo quod hereticus hanc excommunicationem ipso facto incurrit. 45

Magister: Primum videtur multis modis posse probari. Primo exemplis sanctorum qui infidelibus et hereticis in temporalibus communicarunt, sicut multi viri sancti cum Iuliano heretico, postquam fuit imperator, communicarunt. 50

Discipulus: Istud exemplum sufficit michi pro nunc, ideo pro secundo allegare coneris.

Magister: Secundum probatur sic. Omnes heretici qui sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum sunt subiecti, ipso facto sententiam talis excommunicationis incurrunt, quia ipso facto incidunt in canonem late sententie contra omnes hereticos indistincte prolata (Extra, *De hereticis c. Ad abolendam* et *c. Excommunicamus* 1° et 2° et *c. Sicut* et Extra, *De sententia excommunicationis c. Noverit*). Sed papa hereticus est subiectus sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum, quemadmodum, ipso vivente, si esset generale concilium congregatum et summus pontifex novus esset creatus, iurisdictioni tam concilii generalis quam summi pontificis esset subiectus. Ergo papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit. 55 60 65

Quod glosa 24 q. 1 c. 1 super illo verbo ‘quicumque in heresim semel dampnatam labitur eius dampnatione seipsum involvit’ insinuare videtur, dicens: “*Hic est casus in quo papa papam ligare potest, in quo papa in canonem late sententie incidit, nec obviat regula illa ‘quia par parem solvere vel ligare non potest’... quia si papa hereticus est, in eo quod* 70

58 Extra... 59 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672 59 c²... 1o] X. 5. 7. 13 col. 1670 (*sic*) | et 2o] X. 5. 7. 15 col. 1686 | c Sicut] X. 5. 7. 8 col. 1671 60 Extra... Noverit] X. 5. 39. 49 col. 1923 67 glosa] C. 24 q. 1 c. 1 (*Achatius*) s.v. in heresim col. 1828

43 plene] plane Ly 44 Primo] Primum Ly 45 communione] omnium added Ly 46 divino] omitted Bb | infligitur] infigitur Bb Fi An quod] papa added We 47 ipso] de Ly 48 Magister] We: omitted Bb Fi An Ly | Primum] Primo An | videtur] huius Ly | posse] posset Ly probari] probare Bb 49 Primo] modo added Ly 50 communicarunt] communicaverunt Ly 54 sic] omitted Ly 56 sunt] omitted Bb 63 congregatum] aggregatum Ly | et] si added Ly | novus] novu⁹ Bb 64 esset] erit Ly | creatus] electus We | generalis] omitted Ly | summi] omitted An 70 ligare] ligari We | in¹...in²] et Ly 72 quod] est added An We

75 *hereticus est, est minor quocunque catholico*". Ex quibus
 verbis colligitur quod papa effectus hereticus sententia
 predecessoris sui contra hereticos indistincte prolata ligatur.
 Et non est maior ratio quod ligetur una sententia sui
 predecessoris contra hereticos indistincte prolata quam alia.
 Ergo papa hereticus omni sententia romanorum pontificum
 80 contra hereticos indistincte prolata noscitur innodari. Inter
 alias autem sententias excommunicationis sententia contra
 omnes hereticos est indistincte prolata, ut probatum est
 supra. Ergo papa hereticus ipso facto sententiam
 excommunicationis incurrit. Ex quo concluditur quod omnes
 85 qui scirent papam esse hereticum ipsum tanquam
 excommunicatum excommunicationi maiori vitare deberent,
 nec eis liceret sibi aliquo modo obedire.

Capitulum 82

Discipulus: Dic an, secundum dicentes papam
 hereticum ipso facto esse papatu privatum, papa hereticus
 aliqua pena alia sit plectendus.

5 **Magister:** Dicunt quod multiplices penas, quam de facto
 nequaquam incurrit, per iudicem competentem puniri debet
 secundum canonicas sanctiones.

Discipulus: Numera penas aliquas graviore quibus est
 papa hereticus feriendus secundum assertores predictos.

10 **Magister:** Dicunt quod de sede apostolica est pellendus
 per potentiam temporalem, quia magis repugnat apostolice
 sedi et dignitati papali labes heretica quam intrusio cui
 heretica pravitas minime est annexa. Sed intrusus de eadem
 sede apostolica est pellendus (dis. 79 c. *Si quis pecunia*).
 15 Ergo multo magis papa hereticus de sede apostolica per
 temporalem potentiam est pellendus.

82 supra] 1 Dial. 6.81.54-60 . Cf. also 1 Dial. 6.75 **Capitulum**
 82,14 dis...pecunia] D. 79 c. 9 col. 503

73 est¹] *omitted* Ly 74 verbis] *omitted* Ly | papa] est *added* An
 75 sui] *omitted* Bb | ligatur...77 prolata] *omitted* Bb 76 Et] *ideo*
added Ly 79 noscitur...81 prolata] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An
 subiacet Ly ligatur Fr 84 papam] ipsum Ly 85 excommunicationi]
 excommunicatione Bb Ly 86 eis] *omitted* Ly | liceret] licet Fi An Ly
Capitulum 82,4 alia] *omitted* Ly 6 nequaquam] *omitted* Ly
 competentem] *complectem* Bb *completentem* Fi *complectentem* An
 10 pellendus] *repellendus* Ly 11 apostolice] *catholice* Ly 13 Sed]
 huiusmodi *added* Ly | eadem] *omitted* We 14 pecunia] *pecuniam* We
 16 pellendus] *repellendus* Ly

Secundo dicunt quod est ab omni ordine ecclesiastico degradandus, et, nisi ad fidei unitatem redierit, est curie seculari tradendus. Si autem redierit est perpetuo carceri mancipandus. Probantur hec Extra, *De hereticis c. Ad abolendam* et c. *Excommunicamus*. 20

Tertio dicunt quod bona eius, si qua habuit propria, sunt penitus confiscanda (Extra, *De hereticis c. Vergentis*). Omnia ista una ratione, que tacta est prius, fulcire nituntur, que est hec: papa hereticus nullo gaudet privilegio speciali ultra alios episcopos labem hereticam incurrentes, quia in nulla sententia canonis generalis concilii vel summi pontificis contra hereticos lata specialiter excipitur papa hereticus magis quam alii episcopi heretici. Cum ergo papa hereticus sit subiectus sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum, omnis pena taxata in canonibus generalium conciliorum et summorum pontificum episcopis hereticis infligenda pape heretico debet infligi. Sed pene predictae episcopis hereticis debent infligi. Ergo eisdem penis est papa hereticus feriendus. Et ita, licet papa hereticus ipso facto nec de apostolica sede sit expulsus, nec omni prerogativa ordinis ecclesiastici degradetur, nec sit traditus curie seculari, nec sit perpetuo carceri mancipatus, nec bona ipsius propria confiscentur, tamen omnes pene predictae per iudicem competentem sibi debent infligi. 25
30
35
40

Discipulus: Nunquid secundum istos papa hereticus aliquas alias penas preter penas hereticis infligendas debet sustinere?

Magister: Respondent quod si papa de nullo alio crimine quam de crimine pravitatis heretice potest convinci, 45

20 Extra...21 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672 21 c Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1670 (sic) 23 Extra...Vergentis] X. 5. 7. 10 col. 1675 24 prius] 1 Dial. 6.71

17 ab omni] omni genere An 18 degradandus] degradatus Bb unitatem] veritatem We 22 qua] quedam Ly | habuit] habuerit Fi Ly 23 c Vergentis] omitted Ly 25 nullo gaudet] non gaudet beneficio vel Ly 26 episcopos] ipsos Fi An | quia] quod An 28 hereticos] heretices An 29 heretici] omitted Ly 30 sententiis] omnium added Ly 31 omnis... 32 pontificum] omitted An sequitur quod quecunque pena Ly 33 infligenda...infligi] debet infligi infligenda est pape heretico Ly 35 nec] omitted Ly 36 apostolica] p^{ca} Bb | sede] omitted An non added Ly 37 degradetur] degradatus We Ly 38 mancipatus] mancipandus Bb Fi An pancipatus We 39 confiscentur] confitentur Bb 42 debet] debeat We 43 sustinere] sustineri Bb 44 Respondent] Respondetur Ly

penis est hereticorum solummodo percellendus. Si autem de aliquo alio crimine, puta homicidii, facto, consilio, precepto, vel defensione commisso, aut crimine lese maiestatis, aut simonia vel rapina, aut depredatione seu guerrarum concitatione, aut innocentium dampnatione sive persecutione, vel quocunque alio crimine potuerit convinci legitime, penis huiusmodi criminum est plectendus.

Capitulum 83

Discipulus: Adverto quod isti assertores inter papam hereticum puniendum et episcopos hereticos puniendos parvam aut nullam differentiam arbitrantur quantum ad penas hereticis et criminosis aliis infligendas. Ideo post predicta, ad interrogandum de iudice competenti pape heretici, per quem scilicet pene predicti sibi imponi debeant, me convertam. Quamvis enim in principio huius sexti multa disserueris de iudice veri pape super crimine heresis mendaciter diffamati, et supra capitulis 72 et 73 et 74 et 75 aliqua dixeris de habente potestatem papam hereticum deponendi, volo tamen nunc de iudice qui penas hereticorum pape heretico debet imponere magis exquisite inquirere. Dic autem in primis an ad unum vel plures iudices de iure pertineat pape heretico predictas penas, scilicet expulsionem de apostolica sede, degradationem, incarcerationem vel traditionem curie seculari, et bonorum propriorum confiscationem, infligere.

Magister: Una opinio tenet quod predictas penas infligere pape heretico de iure spectat ad generale concilium, si fuerit congregatum, et ad papam catholicum, si fuerit electus canonice. Si autem nec concilium generale fuerit congregatum nec electus fuerit papa catholicus, prefatis penis ferire papam hereticum spectat ad collegium cardinalium. Et si illi fuerint negligentes, pertinet ad episcopum in cuius diocesi papa hereticus commoratur. Si autem prelati et clerici

46 percellendus] percollendus Bb complectendus Ly 47 puta] de added Ly | homicidii] homicii Bb homicidio We Ly 49 aut] ergo Fi guerrarum] guerrarum Bb 50 innocentium] innocenum Bb We dampnatione] vel added Bb | sive] vel Ly | persecutione] percussione An 51 potuerit] poterit Ly 83,4 arbitrantur] arbitrentur We 6 heretici] heretico Fi 7 debeant] debeat An 8 enim] omitted Ly | disserueris] disserueristi Ly 10 capitulis] cº We | 72] 72º We | et²] omitted Ly 73] 73º We | et³] omitted Ly 12 penas...13 imponere] penis hereticorum papam hereticum debet exponere Ly 13 autem] igitur Ly 14 vel] aut ad An 15 expulsionem] expl'si^{am} An 18 Magister] omitted Ly 20 congregatum...fuerit²] omitted Bb

papam hereticum dampnabiliter neglexerint cohercere, per principes seculares et laicos est debite percellendus.

Discipulus: Ista assertio multas habet particulas, de quibus singulis te interrogare propono. Primo autem disseramus de concilio generali: ad quem, scilicet, si papa fuerit effectus hereticus, spectat generale concilium convocare. 30

Magister: Quod papa fiat hereticus multis modis potest contingere, quia aut est occultus hereticus, aut manifestus, aut notorius. Si est occultus hereticus, ita quod de heresi convinci non potest, dicunt quidam quod, si papa est de heresi diffamatus, exemplo Symachi pape, ipse, et non alius, debet generale concilium congregare ad se purgandum. Sed si noluerit se purgare, et de sua infamia scandalum intolerabile generatur, per alios debet generale concilium congregari. 35 40

Si autem papa est hereticus manifestus, ita quod probari potest per testes idoneos aut alia legitima documenta, non tamen est hereticus notorius, quia pauci sciunt ipsum esse hereticum, tot tamen sciunt quod ipsum possunt convincere, dicunt quidam quod papa hereticus debet concilium convocare. Quod, si noluerit, est per alios congregandum. 45

Si vero papa est notorius hereticus per evidentiam rei vel confessionem propriam, puta quia publice aliquam assertionem, que est heresis manifesta cuius contrarium tenetur credere explicite, tenet vel se fatetur tenere (ut puta si publice et notorie predicaret Christum non fuisse natum de virgine, aut legem christianam esse falsam, vel fateretur se publice aliquid huiusmodi tenuisse vel etiam de tali aliquo dubitasse), dicunt nonnulli quod papa hereticus in hoc casu non debet concilium generale convocare, sed illi qui sciunt ipsum esse notorium hereticum debent aliis catholicis intimare ut ipsi ad concilium generale conveniant, nisi prius electores summi pontificis alium in papam elegerint orthodoxum. Tunc enim ille electus in papam debet generale 50 55

26 hereticum] *omitted* Ly 27 est] et An | percellendus] expellendus Ly 28 Discipulus] *omitted* Ly 30 disseramus] disseras We 31 fuerit] fuit Fi 32 convocare] congregare Ly 34 aut³] et Ly 38 se] semetipsum Ly | Sed] *omitted* An et Ly 42 aut alia] et Ly 43 esse] *omitted* Ly 44 possunt] possent Bb 48 confessionem] confessione Bb | propriam] We Vc: *omitted* Bb Fi An Ly 50 se] *omitted* Ly | si...51 publice] *omitted* Bb 51 natum] atum Bb 52 christianam] christianorum Ly 53 aliquid huiusmodi] ad huius Bb An hoc tenere vel Ly | etiam] in An 55 debet] deberet Ly 56 ipsum] eum We Vc | hereticum] *omitted* Ly 59 orthodoxum] *omitted* We

60 concilium, si necesse fuerit, convocare. Si autem electores
 pravitate heretica una cum papa fuerint involuti vel sibi
 favorem prestiterint, alii fideles debent ad generale concilium
 pro facienda iustitia convenire, si propter malitiam hominum
 alio modo de ipso iustitia fieri nequit.

65

Capitulum 84

Discipulus: Quia a manifestioribus expedit
 inchoare, ideo primo dicas de concilio convocando: si
 papa est notorie hereticus, et electores summi pontificis
 5 in heretica pravitate sibi consentiunt, vel eidem indebite
 favent, nec patet alia via per quam possit papa hereticus
 coherceri, per quem scilicet generale concilium debeat
 congregari.

Magister: Dicunt quidam quod in hoc casu quilibet
 10 catholicus, qui scit papam esse hereticum notorium vel
 audit publice divulgari quod papa est notorie hereticus,
 debet esse paratus, si expedit, ad generale concilium
 convenire, debetque quilibet, quantum sibi competit pro
 gradu suo, alios exhortari catholicos ut ad concilium
 15 generale conveniant. Verumptamen ista spectant
 principaliter ad prelatos et in divina lege peritos, secundo
 spectant ad reges et principes et alias publicas potestates,
 tertio autem spectant ad omnes catholicos viros et
 mulieres. Unde etiam mulieres catholice, scientes papam
 20 esse hereticum et electores circa electionem summi
 pontificis negligentes, debent, si expedit, catholicos
 exhortari ut ad generale concilium pro ecclesia
 ordinanda concurrant. Imo etiam ipsemet ire debent, si
 poterunt bono communi prodesse.

25 **Discipulus:** Ista assertio mirabilis michi videtur.
 Tria enim absurda continet, ut apparet. Quorum primum
 est quod generale concilium absque auctoritate pape
 debeat congregari. Secundum est quod reges et principes
 ac alii laici ad generale concilium debeant convenire.

62 prestiterint] prestiterunt We | ad] a We 84,2 a] ad We
 3 convocando] quomodo Ly 5 consentiunt] consentiant Ly 9 quidam]
 omitted Ly 13 quilibet] in added Ly | sibi] expedit added An 14 ad]
 omitted Fi 15 ista spectant] spectat Ly 17 spectant] spectat Ly | reges]
 regem An 18 autem] omitted Bb | spectant] spectat Ly | omnes] alios
 added We 21 pontificis] omitted Bb Fi An | debent] debet Bb Fi An
 si expedit] omitted Bb 23 etiam] et Ly | ipsemet] ipsimet Bb Fi
 24 poterunt] potuerint Bb Fi 27 quod] omitted An 28 est] omitted Bb

Tertium est quod mulieres debeant aut valeant generali concilio interesse. 30

Quod enim primum sit absurdum per sacros canones probatur aperte. Nam sicut habetur dis. 17 per totum, concilium generale absque auctoritate summi pontificis congregari non potest. Ait enim Pelagius papa: 35
“Multis denuo apostolicis et canonicis atque ecclesiasticis instruimur regulis, non debere absque sententia Romani pontificis concilia celebrari”. Quibus verbis clare patet quod generale concilium absque papa convocari non debet. Quia tamen puto quod assertores 40
 predicti non sine motivo dicunt contrarium, dic motiva eorum. Ipsis enim auditis intelligam clarius veritatem.

Magister: Quod absque auctoritate pape possit concilium generale congregari nonnullis rationibus videtur posse probari, quarum prima est hec. Particulare 45
 concilium potest licite congregari absque auctoritate pape ad iudicandum de eodem vero papa. Ergo multo magis generale concilium poterit congregari ad iudicandum de pseudo-papa heretico absque eius auctoritate. Antecedens duobus manifestis exemplis 50
 videtur aperte probari. Primum est de episcopis qui convenerunt ad inquirendum de idolatria et facto beati Marcellini, quorum congregatio fuit particulare concilium, congregatum absque auctoritate eiusdem pape Marcellini. Secundum est de illorum congregatione 55
 qui convenerunt ad iudicandum et deponendum papam Iohannem 12um, que congregatio non fuit concilium generale sed particulare solummodo. Ergo multo magis posset fieri concilium generale ad iudicandum de papa heretico in heresi notorie deprehenso. 60

Discipulus: Ista ratio videtur aperte probare quod absque auctoritate pseudo-pape heretici possit generale concilium congregari, sed non probat quod valeat

84,33 dis ... 34 totum] D. 17 cols. 87-93 35 Ait] D. 17 c. 5 col. 89

30 est] omitted Ly | aut] ac Ly 31 concilio] omitted Bb 35 enim] omitted Bb 36 canonicis] catholicis Ly 38 sententia] licentia Ly celebrari] In added Ly 40 convocari] congregari Ly | Quia tamen] Quare cum Ly 41 non...motivo] in sun^o nno (*garbled*) An sine motivo non Ly 42 enim auditis] namque argumentis Ly 49 pseudo-papa] pseudo-papa We | heretico] ereticho We 50 Antecedens] Ab Fi 51 aperte] omitted Ly 53 Marcellini] Marcelli An | particulare] parciale Bb Fi 55 Marcellini] Marcelli An 60 deprehenso] deprehense Bb

65 congregari absque auctoritate veri pape. Unde videtur quod, si papa fiat hereticus, eligendus est papa catholicus antequam generale concilium convocetur.

Magister: Nonnullis apparet quod ratio supra scripta patenter ostendit quod absque auctoritate cuiuscunque pape, veri vel falsi, potest generale concilium convocari. Nam, si est licitum concilium
70 particulare fieri absque auctoritate pape ad inquirendum vel iudicandum de vero papa, multo magis licitum est generale concilium celebrari tempore vacationis apostolice sedis, absque auctoritate pape, ad
75 pseudo-papam debite coherendum, presertim si pseudo-papa aliter coherci non potest. Sed primum licitum est, sicut per duo exempla probatum existit. Ergo et secundum debet licitum reputari.

80 Secunda ratio est hec. Omnis populus et omnis communitas et omne corpus, quod absque consensu vel auctoritate cuiuscunque qui non est de corpore potest sibi ius statuere, potest aliquos eligere qui vicem gerant totius communitatis aut corporis absque alterius auctoritate. Sed omnes fideles sunt unum corpus, Paulo
85 dicente ad Romanos 12: "*Multi unum corpus sumus in Christo*", et sunt unus populus et una communitas. Ergo possunt eligere aliquos qui vicem gerant totius corporis. Tales autem electi, si simul convenerint, concilium generale constituunt, quia concilium generale non
90 videtur esse aliud quam congregatio aliquorum qui vicem gerant totius christianitatis. Potest ergo concilium generale congregari absque auctoritate cuiuslibet qui non est catholicus et fidelis, et per consequens absque auctoritate pape heretici.

95 Tertia ratio est hec. Universalis ecclesia in unum conveniens ad aliquid ordinandum potest concilium generale vocari. Sed universalis ecclesia posset ad tam parvum numerum devenire quod posset insimul

85 Romanos 12] Romans 12:5

64 Unde] et added Ly 65 fiat] fuerit Ly 66 catholicus] chatolicus We
67 ratio] omitted Bb secundum added Ly 68 scripta] dicta Ly 69 vel]
We Ba Es: et Bb Fi An Ly 72 vel] et An 75 coherendum] coarcendum
We 79 Omnis] omitted An 88 electi] clerici We 89 constituunt]
constituerint Fi constituent Ly | quia] omitted Ly 91 vicem] omitted An
95 Tertia] Tertio Bb 96 potest] ad added Ly 97 vocari] convocari Ly

convenire, nam in tam parvo numero fuit aliquando post
ascensionem Christi. Ergo non est impossibile quod ad
talem numerum ante iudicium generale perveniat, et per
consequens non est impossibile quod universalis
ecclesia ad concilium generale conveniat etiam si nullus
esset verus papa, sicut non est impossibile quod, sede
vacante, universalis ecclesia simul conveniat. Non
minoris autem potestatis aut auctoritatis est universalis
ecclesia quando non posset insimul convenire, propter
magnam multitudinem, quam quando posset insimul
convenire. Igitur, quicquid posset universalis ecclesia
per se, si posset insimul convenire, potest per aliquos
electos a diversis partibus ecclesie. Ergo, posito quod
diverse partes universalis ecclesie eligerent aliquos qui
convenirent in unum ad ordinandum de ecclesia Dei, illi
sic electi convenientes in unum, non obstante quod
nullus esset verus papa, possent generale concilium
appellari. Et ita potest generale concilium, quando non
esset verus papa, absque auctoritate pape congregari.

Discipulus: Aliqualiter modum ponendi predictum
intelligo. Ut tamen magis eum intelligam, et sic clarius
perveniam ad veritatem, declara per quem modum,
secundum assertionem predictam, deberet generale
concilium convocari.

Magister: Dicitur quod rationabile esset de
qualibet parochia vel alia communitate que posset
faciliter insimul convenire mitti aliquem vel aliquos ad
concilium episcopale, vel ad parlamentum regis aut
principis vel alterius publice potestatis, qui eligeret vel
eligerent aliquos mittendos ad concilium generale, qui,
taliter electi a conciliis episcopalibus vel parliamentis
secularium potestatum, in unum locum convenientes,
possent generale concilium appellari.

99 convenire] convocari Ly 101 ante...generale] iterum Ly 107 posset]
potest We 108 posset] potest Ly universalis ecclesia per se si posset
added An | insimul] simul An 110 aliquos] alios We 111 electos]
omitted An 115 possent] ad added We 116 Et] omitted We
120 declara] decla^d An 121 deberet] Bb: debeat Fi An Ly debere We
123 rationabile] ratio Fi An | esset...125 aliquos] omitted Fi An
124 alia] alia Ly 125 insimul] in unum Ly 126 parlamentum]
parlamentum An parlamentum Ly | aut] ac Ly 127 qui] que Ly
129 parliamentis] parlamentis Ly 131 possent] pñt Ly | appellari]
appellare Fi An approbari We

Discipulus: Quid si aliqua parrochia vel etiam diocesis nollet aliquos mittere ad concilium generale?

135 **Magister:** Respondetur quod propter contradictionem illorum non esset communis utilitas omittenda. Imo est assertio dicens quod, si multe dioceses vel regna contradicerent generali concilio congregando, potestas congregandi concilium generale esset de iure ad alia regna vel dioceses devoluta, quia
140 impediens communem utilitatem fidei christiane potestate conveniendi ad generale concilium merito privarentur.

Discipulus: Istam opinionem intelligo, et licet eam non reputem consonam veritati, tamen, qualiter
145 respondeatur secundum eam ad auctoritates quibus asseritur manifeste quod absque auctoritate summi pontificis non debeat generale concilium congregari, aperias.

Magister: Respondetur quod regulare est
150 concilium generale nequaquam congregari deberet absque auctoritate Romani pontificis. Fallit tamen in casu qui raro accidit, quando scilicet papa efficeretur hereticus, et electores summi pontificis negligerent papam eligere, nec posset aliter quam per generale
155 concilium ecclesie provideri. Propter quod, ut dicitur, auctoritates summorum pontificum asserentium quod concilium generale absque auctoritate pape congregari non debet nequaquam sunt negande, sed sunt sane intelligende, ut nullo modo interpretentur in preiudicium
160 fidei christiane, que summo pontifici etiam catholico est modis omnibus preferenda.

Capitulum 85

Discipulus: Adverto quomodo probari potest primum quod circa assertionem in precedenti capitulo

132 etiam] aliqua *added* We 133 nollet] nolleret We | mittere] mitti We
135 illorum] ipsorum Ly 136 omittenda] evitanda Fi | est] una *added*
We 137 contradicerent] contradicunt Ly 143 et] *omitted* Ly
145 respondeatur] respondetur Ly 147 debeat] debet We 149 quod]
omitted Bb | regulare est] regulariter Ly 150 deberet] debet Ly debere
We 151 Romani] summi Ly | tamen] si Fi 152 qui] quia Bb Fi An
raro] *omitted* Ly 156 auctoritates] auctoritate We | quod] *omitted* Bb
157 congregari] 9grd Fi 85,2 Discipulus] *omitted* Bb (*added* Bb^{2m})

recitatum michi irrationabile videatur. Ideo dic an
secundum possit aliquo modo probari, scilicet quod
reges et principes ac alii laici ad generale concilium
debeant, si voluerint, convenire. 5

Magister: Antequam motiva dicte assertionis
adducam, ostendam tibi quare secundum quosdam una
congregatio et non alia dicatur concilium generale. Quo
declarato, motiva que proferam magis intelliges. 10

Dicitur ergo quod congregatio quecumque non ideo
solummodo vocatur concilium generale quia auctoritate
summi pontificis convocatur. Tunc enim omne
consistorium cum papa esset concilium generale. Illa
ergo congregatio est generale concilium reputanda in
qua diverse persone, gerentes auctoritatem et vicem
diversarum partium totius christianitatis, ad tractandum
de communi bono rite conveniunt, nisi aliqui noluerint
vel non potuerint convenire. Unde si alique provincie
nollent vel non possent personas habentes auctoritatem
et vicem earum transmittere, non minus esset concilium
generale censendum. Isto viso, videtur posse probari
quod reges et principes ac nonnulli alii laici possunt, si
voluerint, ad generale concilium convenire, et eiusdem
concilii tractatibus interesse. 15
20
25

Quod quidem primo auctoritate Nicholai pape, que
ponitur dis. 96 c. *Ubinam*, probatur. Ait enim: "*Ubinam
legistis imperatores antecessores vestros sinodalibus
conventibus interfuisse, nisi forsitan in quibusdam ubi
de fide tractatum est, que universalis est, que omnium
communis est, que non solum ad clericos, verum etiam
ad laicos et ad omnes omnino pertinet christianos*". Ex 30

85,15 Illa...23 censendum] **nota pro concilio Pisano** Bbm (a later reader's reference to the 1406 Council of Pisa) **28** dis...Ubinam¹] D. 96 c. 4 col. 617

4 michi] *omitted* An Ly | irrationabile] inirio-a^{le} (*garbled*) An videatur] videbatur Fi An Ly **5** secundum] hoc *added* Ly **9** adducam] adductam An **12** ergo] *omitted* Bb autem Ly **13** vocatur] notatur Bb **15** cum papa] pape We | generale] reputandum, nec quia super omnes christianos generalem optinet potestatem: tunc enim omne consistorium cum papa esset concilium generale *added* We Vc Ox Ba **16** est] esset Ly **18** diversarum] universarum Ly | christianitatis] sanitatis Ly **19** bono] boni Bb **21** auctoritatem] auctoritates Ly **22** transmittere] tresmittere Fi **24** alii] *omitted* Ly **26** tractatibus] tractantibus Bb **27** quidem] *omitted* Ly **28** Ait enim] Qui ait Ly **30** quibusdam ubi] quibus Ly **31** omnium] We: omnibus Bb Fi An Ly **33** ad¹] *omitted* Ly | omnino] *omitted* An Ly

35 quibus verbis datur intelligi quod conciliis in quibus de
fide tractatur possunt laici interesse. Quod etiam
auctoritatibus simul et exemplis ostenditur.

Gelasius enim papa, ut habetur dis. 15 c. *Sancta Romana ecclesia*, ait: “*Sancta Romana ecclesia post illas veteris et novi testamenti scripturas quas regulariter suscipimus etiam has suscipi non prohibet: sanctam synodum Nicenam 318 patrum, mediante maximo Constantino Augusto, in qua Arius hereticus condempnatus est, sanctam synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hereticus debitam dampnationem excepit*”. Et infra: “*Sanctam synodum Calcedonensem, mediante Martiano Augusto et Anatholio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana et Eutythiana hereses simul cum Dioscoro eiusque complicibus dampnate sunt*”.

Item, Isidorus sexto libro Ethimologiarum c. 16, ut habetur dis. predicta c. 1, ait: “*Tertia, synodus Ephesina prima 200 episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita est*”. Et infra: “*Quarta, synodus Calcedonensis 630 sacerdotum sub Martiano principe habita est*”.

Item, ut habetur dis. 96, “*in sexta actione Calcedonensis sinodi Martianus imperator dixit*”: “*Nos ad fidem confirmandam, non ad potentiam ostendendam, exemplo religiosissimi principis Constantini sinodo*

37 dis...38 ecclesia¹] D. 15 c. 3 col. 71 46 infra] *Ibid.* 52 dis...1] D. 15 c.1 col. 69 54 infra] *Ibid.* 56 dis 96] D. 96 c. 2 col. 617 (*Nos ad fidem*) | in...57 dixit] *Ibid.* *Dictum Gratiani ante c. 2*

38 ait...ecclesia²] *omitted* Ly 39 veteris] veteri Fi 41 Nicenam] in cenam An | 318] 138 Bb Fi An 319 We 18 Ly 42 Augusto] Agosto We (*frequent such spelling in this ms.*) 43 condempnatus] contempnatus Bb sanctam] syd Fi 44 Theodosio] Tehodosio We 46 excepit] accepit Bb Fi An 47 Calcedonensem] Calcidonensem We | et] *omitted* Ly 48 Anatholio] Anastasio Fi An Ly | Constantinopolitano] Constantino Bb Fi An 49 Eutythiana] Euticia Bb We Eucia Fi An Enticiana Ly 51 Ethimologiarum] thimologiarum We | Ethimologiarum...16] *omitted* Bb | 16 ut] 10 et Ly 53 prima] *omitted* Ly | 200] 70 Ly | iuniore] minore Ww | Theodosio] Theodio Bb 54 630] 63S (*sic*) We 63 Ly 630...57 Calcedonensis] *omitted* An 55 Martiano] imperator *added* Bb 56 96] 98 Fi | sexta] septima Bb We alia Fi Ly | actione] accusatione We 57 Calcedonensis] Calcidonensis We | Martianus] Martinianus Ly imperator] inter cetera *added* We 59 sinodo] sinode Fi

*interesse volumus, ut inventa veritate non ultra
multitudo pravis doctrinis attracta discorde?* 60

Item, ut habetur 12 q. 1 c. *Futuram*, de Constantino
sic legitur: “*Idem vero presidens sancte synodo que
apud Nicenam congregata est, cum querelam
quorundam coram se conspiceret delatam, ait ‘vos a
nemine diiudicare potestis etc.’*” 65

Item Nicholaus papa, ut habetur dis. 21 c. *Nunc
autem*, ait: “*Cum quidam tempore quodam contra
Sixtum papam temptassent quedam mali rumoris
obicere, et in concilio cui Valentinianus Augustus
intererat dictum fuisset non licere adversus pontificem
sententiam dare, surrexit idem imperator protinus et in
arbitrio prefati pontificis tribuit iudicare iudicium
suum*” 70

Ex quibus tam auctoritatibus quam exemplis
videtur ostensum quod imperatores licite interfuerunt
conciliis et per consequens licite possunt laici si
voluerint conciliis generalibus interesse. Quod etiam
ratione videtur posse probari, que talis est. 75

Quod omnes tangit ab omnibus tractari et approbari
debet, ut notatur in glosa dis. 96 c. *Ubinam*. Et Extra, *De
maioritate et obedientia c. Inter quatuor* notat glosa
“*quod omnes quos negotium tangit vocandi sunt*”. Sed
ea que tractantur in concilio generali omnes tangunt,
quia in concilio generali tractari debet de fide et de aliis
que ad omnes omnino pertinent christianos. Ergo laici,
quos tangunt concilia generalia, licite si voluerint
poterunt interesse. 80
85

62 12...Futuram] C. 12 q. 1 c. 15 col. 1285 67 dis...68 autem] D. 21 c.
7 col. 80 Quod...81 debet] Corpus iuris canonici (ed. 1582) Liber
Sextus, *De regulis iuris*, regula 29 (col. 812 both in text and in gloss)
81 glosa] D. 96 c.4 s.v. pertinet col. 618 82 glosa] X. 1. 33. 8 s.v.citati
col. 428

60 volumus] Bb: volumus Fi An We Ly | veritate] unitate Ly
61 attracta] attractata Bb Fi An Ly attentata We 63 vero] v¹ Fi videtur
An | synodo] sinode An 65 delatam] deferendam Ww 66 diiudicare]
diiudicari Ly 68 quidam] omitted Ww 69 temptassent] teptasset Bb
quedam] quidam Bb An We | mali] alii We | rumoris] Ly: rumores Bb
Fi An We 70 et] omitted Bb Fi An We | concilio] 9ci⁹ Bb | Augustus]
omitted Ly 71 fuisset] fuisse Bb Fi An 75 quibus] omnibus added Ly
77 conciliis] generalibus added Ly 80 omnibus] omnes Ly 84 que...85
generali] omitted Fi 85 de²] omitted Bb Fi An 86 omnino] non Bb
omnino pertinent] pertineant Ly 87 quos] quod Ly 88 poterunt]
potuerunt Bb

90 **Discipulus:** Per istam rationem quilibet laicus
posset interesse concilio generali si vellet, si illa que
tractantur in concilio generali ab omnibus tractari
debent.

95 **Magister:** Ad istam instantiam respondetur quod
hec regula ‘quod omnes tangit ab omnibus tractari debet’
intelligenda est si ab omnibus tractari potest, et non
apparet ratio manifesta quare aliquis debeat ab
huiusmodi tractatu repelli. Nunc autem non possunt
omnes, neque laici neque clerici, ad generale concilium
convenire, et ideo non omnes debent interesse per
100 seipsos. Debent tamen omnes qui voluerint, nisi appareat
ratio manifesta repellendi eos, per procuratores vel alios
gerentes immediate vel mediate in speciali (vel cum
aliis) vices eorum, concilio interesse.

105 Et ideo cum de regibus et principibus ac aliis
magnis personis laicis non appareat ratio quare debeant
repelli, poterunt per seipsos si voluerint conciliis
generalibus interesse, nec est necesse quod procuratores
vel alios habentes potestatem eorum mittant ad
concilium generale. Regna autem et alie communitates
110 que regibus non subsunt, que interesse per se non
possunt, debent mittere procuratores, si volunt, aut
sindicos vel alios quoscunque nomine censeantur, qui
eorum habeant potestatem quantum ad ea que tractanda
sunt in concilio generali.

115 **Discipulus:** Ista opinio seipsam impugnat. Nam si
illi non debent generali concilio interesse de quibus
apparet ratio manifesta quare debent repelli, sequitur
quod laici interesse non debent. Nam de illis est ratio

104 Et... 107 interesse] Possibly a later marginal LTR addition which was subsequently drawn into the main text.

90 generali] ab omnibus tractari debent. Magister *added* An
93 respondetur] dicitur Fi 95 tractari] *omitted* Ly 100 voluerint]
voluerunt Bb Ly 101 vel] et Bb Fi An Ly 104 cum] dicitur *added* Bb Fi
An Ly 105 non] *omitted* Bb nisi An Ly 106 poterunt] poterint Ly
107 interesse] Unde si reges voluerint *added* Ww poterunt per seipsos
conciliis generalibus interesse *added* Bb Fi An Ly | nec] ut An non We
108 potestatem] poten esse (*sic*) Fi 109 Regna] eg^a Bb prop^g (*garbled*)
Fi propeg^a (*garbled*) An regnum Ly 110 regibus] reg^{as} Bb reg^s An
regnis We 112 syndicos] subditos An Ly 115 seipsam] seipsum Ly
116 illi] ipsi Ly | generali] *omitted* Ly | de] *omitted* An 117 quare]
quia Fi An 118 debent] debet An

evidens quare sunt a generali concilio excludendi, quia videlicet causa Dei ad laicos nequaquam spectat. 120

Unde Felix papa, ut legitur dis. 10 c. *Certum est*, ait: “*Certum est hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, iuxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere non preferre*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod laici de causis Dei se intromittere non debent, et per consequens a generali concilio debent excludi. 125

Item, ex consuetudine hactenus observata hoc constat aperte. Nam ad generalia concilia soli clerici consueverunt venire, et soli clerici generalia concilia celebraverunt, sicut et soli ipsi vocantur. 130

Magister: Ad primum istorum respondetur quod cause Dei non solum ad clericos sed etiam spectant ad laicos, sicut Deus non solum est Deus clericorum sed etiam laicorum. Verumptamen, cause Dei quodammodo principalius spectant ad clericos quam ad laicos, si clerici in causis Dei non errant pro eo quod clerici divinis sunt specialiter deputati, et sic intelligenda sunt verba Felicis pape. Si autem clerici in causis Dei et precipue contra fidem errant catholicam, cause Dei ad laicos spectant, et non ad clericos contra fidem errantes. 135 140

Discipulus: De hoc postea interrogabo plura. Ideo dic quomodo ad secundam obiectionem respondere contingit.

Magister: Dicitur quod circa celebrationem generalium conciliorum multa sunt servata temporibus retroactis que non sunt de necessitate servanda quamvis 145

121 dis...est] D. 10 c. 3 col. 41 142 postea] Cf. *infra* at 1 Dial. 6.94

120 causa] cause We | spectat] spectant We 121 10] 19 We 122 hoc] huiusmodi Ly | vestris] nostris Ly | salutare] We: salubre Bb Fi An Ly 123 regiam] regna We 124 Christi studeatis] Ly: *omitted* Bb Fi An We 127 debent] tenentur Ly 128 consuetudine] constitutione We 129 ad] a Fi 130 generalia] sola Ly 132 primum...respondetur] primam istarum respondent Ly 133 Dei] fidei Ly | spectant] spectat Fi An Ly spectant...135 etiam] *omitted* Bb 134 sicut] etiam *added* Ly 135 etiam] et *added* Ly | quodammodo] quodam An *omitted* Ly 137 errant] errent Ly 140 errant] errent Ly | catholicam...141 spectant] *omitted* An | cause] We Vc Ox: causa Bb Fi Ly | Dei] etiam *added* Ly 141 spectant] We Vc Ox: spectat Bb Fi Ly 142 interrogabo] per *added* Ly 143 obiectionem] rationem Ly | respondere] responde An 144 contingit] contingat Ly 146 sunt] fuerunt An | sunt servata] fuerunt servanda Ly 147 sunt] nunc *added* Ly

rationabiliter antea fuerint observata, et adhuc talia
 poterunt venire tempora quod congruum erit ut
 150 serventur. Et ideo conceditur quod temporibus preteritis,
 quibus prelati et clerici sanctitate vite et veritate doctrine
 ac zelo boni communis et etiam circa temporalia magna
 industria et experientia claruerunt, congruum fuit ut ipsi
 soli generalia concilia celebrarent, et ut laici, nisi in
 155 casibus specialibus, se subtraherent a tractatibus concilii
 generalis. Et tamen in potestate extitit laicorum
 generalibus conciliis interesse. Sed ipsi vices suas tacite
 vel expresse clericis commiserunt, ad quod tamen artari
 minime debuerunt. Et ideo, quandocumque placeret
 160 rectoribus et communitatibus laicorum generalibus
 conciliis interesse, clerici eos de iure excludere non
 possent.

Discipulus: Quomodo potest ostendi quod laici
 unquam commiserint potestatem et vices suas clericis ad
 165 generale concilium convocatis?

Magister: Videtur quod ex hoc clare potest ostendi
 quod in multis conciliis generalibus plura ordinata
 fuerunt que absque consensu laicorum tacito vel
 expresse non poterant ordinari. Cum ergo non sit
 170 aliquid presumendum quod generalia concilia
 presumpserint ordinare ea que potestatem excedebant
 eorum, videtur dicendum quod in generalibus conciliis
 congregati commissionem aliquam et potestatem a laicis
 habuerunt.

Discipulus: Pone aliqua exempla de ordinatis in
 conciliis generalibus que absque consensu expresse vel
 tacito laicorum minime statui debuerunt.

Magister: Exemplum ponitur de pluribus
 libertatibus ecclesiasticis quibus clerici absque consensu
 180 laicorum gaudere non debent, cum sint in manifestum

149 poterunt] poterant An | erit] We Vc Ox Ba Fr: est sed (= for esset?)
 Bb est Fi An | erit ut] esset quod Ly 150 serventur] servetur Bb Fi An
 151 et veritate] omitted Bb Ly 152 boni] doni Fi | temporalia] t̄p̄r An
 magna] omitted Bb 155 se subtraherent] subicere henrent (*garbled*) We
 subtraherentur Ly | tractatibus] tractatoribus Ly 157 ipsi] si Ly
 158 ad...tamen] omitted Ly 159 quandocumque] We: quantumcumque
 Bb Fi An Ly 161 eos] eas Ly 162 possent] p̄nt Ly 164 commiserunt]
 commiserunt Ly 167 plura] omitted Ly 168 fuerunt] fuerint Ly
 169 expresse] expresse Fi | poterant] poterat Ly 171 excedebant]
 exercebant Ly 173 et] omitted Fi An 174 habuerunt] habuerint Ly
 180 gaudere... 181 laicorum] omitted Fi | sint] s' An sit Ly

preiudicium laicorum. Clerici autem absque consensu laicorum nichil in preiudicium eorum possunt statuere, quia, teste Innocentio 3°, ut habetur Extra, *De iudiciis c. Novit*, sicut laici iurisdictionem clericorum perturbare non debent, ita clerici iurisdictionem laicorum non debent minuere. Quare clerici in preiudicium laicorum, absque eorum consensu, nichil possunt de rebus temporalibus et libertatibus eorum disponere. 185

Discipulus: Quo iure clerici gaudeant libertatibus ecclesiasticis, an scilicet iure divino vel humano, et an iure solummodo canonico vel iure regum et principum secularium, in secundo tractatu istius operis diligenter inquiram. Ideo materiam istam dimitte, et dic breviter quare dicitur quod mulieres non sunt simpliciter contra voluntatem earum a generalibus conciliis excludende. 190 195

Magister: Dicitur quod hoc est propter unitatem fidei virorum et mulierum, que omnes tangit et in qua non est masculus et femina, sicut, secundum Apostolum ad Galatas 3°, in novo homine non est masculus et femina. Et ideo ubi sapientia, bonitas, vel potentia mulieris esset tractatui fidei, de qua potissime tractandum est in concilio generali, necessaria, non esset mulier a generali concilio excludenda. 200

Capitulum 86

Discipulus: Istam assertionem de mulieribus, que etiam secundum Apostolum docere non debent, tam irrationabilem estimo quod nolo eam amplius pertractari. Ideo, ipsa dimissa, dic quam potestatem habeat concilium generale super papam in heresi deprehensum. 5

183 Extra... 184 Novit] X. 2. 1. 13 col. 531 199 Galatas 3o] Galatians 3:28 86,3 secundum Apostolum] 1 Corinthians 14:34-35. Cf. the broader discussion *infra* at 1 Dial. 6. 94 4 nolo...pertractari] But cf. *infra* at 1 Dial. 94

182 possunt] possint Bb 184 clericorum] laicorum An 185 non debent] omitted An Ly 186 minuere] innuere Fi An | preiudicium] preiudicio We Vc Ox | laicorum] non added Bb Fi An 188 disponere] deponere Ly 190 vel] iure added We 191 canonico] canonicorum Fi An ecclesiastico We | vel] omitted Fi | regum] regum We 192 in] omitted Ly 193 dic] da An | dic breviter] dicitur Fi 197 et²] nec Ly 198 sicut] omitted Ly 199 Galatas] Colossenses Ww 200 bonitas] omitted Fi An 201 mulieris] mulierum An Ly | tractatui] tractatu Bb An 202 esset] esse An 86,3 etiam] est Fi omitted Ly | docere] nocere Bb

Magister: Ad hoc responsum est prius, quia concilium generale debet papam hereticum de apostolica sede expellere, si aliter non potuerit, per potentiam temporalem, et illam penam sibi non potest remittere, licet, secundum quosdam, si papa hereticus rediret ad catholicam veritatem, concilium generale, si non esset papa, posset de facto ipsum noviter in papam eligere et in sede apostolica collocare, aliis dicentibus quod ad concilium generale electio summi pontificis minime spectat, sed specialiter ad Romanos.

Secundo potest concilium generale papam hereticum expulsam de apostolica sede ab omni ecclesiastico ordine degradare, sed istam penam potest absolute sibi remittere, sicut et potest ipsum curie seculari tradere, vel perpetuo carceri mancipare et omnia bona eius propria confiscare, quibus tamen penis non de necessitate tenetur hereticum papam percellere, quia iste sunt pene non a iure divino sed a iure positivo taxate. Istud autem continet veritatem si papa interfuerit concilio generali. Sed si sede vacante fuerit celebratum concilium generale videtur quod concilium generale predictas penas pape heretico non potest remittere, quia in huiusmodi penis hereticis infligendis concilium generale papam minime comprehendens est inferius et minoris iurisdictionis quam sit papa. Et ideo cum huiusmodi pene a papa vel a conciliis generalibus presente papa sint taxate, per generale concilium sede vacante remitti non possunt.

Discipulus: Secundum ista unum concilium generale haberet maiorem potestatem quam aliud, et per consequens aliud non esset generale.

Magister: Respondetur quod non est inconueniens unum concilium generale habere maiorem potestatem

7 prius] *Supra* 1 Dial. 6.82 23 quia...24 taxate] The penalty of de facto physical expulsion (cf. discussions at 1 Dial.6.81,82) while involving human action and sanctioned by human law is ultimately for Ockham a **divine** law penalty which cannot be cancelled by human law.

7 quia] quod Ly 9 potuerit] poterit Ly 10 potest] sibi *added* Bb Fi An 12 veritatem] unitatem Ly 14 sede apostolica] sedem apostolicam Ly 18 hereticum] papam *added* Bb 20 remittere] retinere Ly et *added* Fi et] etiam Fi 28 predictas] predicationis An | pape] pape Bb 32 generalibus] vel a conciliis generalibus *added* Bb An et a conciliis generalibus *added* Fi 33 sint] s^d An 39 maiorem] auctoritatem et *added* We

quam aliud, et tamen utrumque est generale. 40
 Quemadmodum usque ad finem seculi erit ecclesia
 universalis, et tamen ecclesia universalis uno tempore
 habet maiorem potestatem et auctoritatem quam alio.
 Nam ecclesia universalis maiorem potestatem et
 auctoritatem habet apostolica sede vacante quam quando 45
 non vacat.

Capitulum 87

Discipulus: Dic de summo pontifice, si fuerit
 electus, quam penam potest pape heretico infligere.

Magister: Tenent nonnulli pro certissimo quod
 papa electus canonice, quamvis in sede apostolica 5
 intronizatus non fuerit, potest pape heretico omnes penas
 predictas et alias imponere, quas tamen omnes preter
 primam, scilicet expulsionem de apostolica sede, valet
 sibi remittere de plenitudine potestatis. Quem etiam
 papam hereticum, si ad fidei veritatem redierit, absque 10
 degradatione et incarceratione et bonorum suorum
 confiscatione, imo etiam absque abiuratione pravitatis
 heretice, licet non absque penitentia et abnegatione
 pravitatis heretice, potest recipere.

Discipulus: De summo pontifice, si esset electus 15
 canonice, dubium non videtur quin posset papam
 hereticum debita animadversione punire. Sed non
 videtur quod ante iustitiam factam de papa heretico vel
 ante mortem eiusdem possit alius papa rite substitui.

Magister: Multi habent pro non dubio apud 20
 intelligentes quin possit eligi verus papa, papa heretico
 sedem apostolicam occupanti. Quia, sede vacante
 notorie, potest eligi verus papa. Sed quam cito papa fit
 notorie hereticus, sedes apostolica notorie vacat. Ergo,

40 est] esse Ly 41 erit...42 tamen] *omitted* Ly 43 et] maiorem *added*
 Ly | quam] in *added* Ly | quam...45 auctoritatem] *omitted* An | alio]
 aliud Fi 44 Nam] *omitted* Bb 46 non] *omitted* An 87,2 fuerit] fuit
 noviter Ly 9 Quem] Quomodo Fi An Ly 10 ad] a We | veritatem]
 veritate Fi unitatem Ly 11 degradatione] licet non absque penitentia et
 abnegatione pravitatis *added* Ly | et¹] *omitted* We absque Ly
 incarceratione] incart(c)a^{ne} An | et²...12 confiscatione] *omitted* Bb
 13 licet...14 heretice] *omitted* Ly 16 canonice] canonicos An
 17 animadversione] pena Ly 19 eiusdem] eius Ly | possit] posset Ly
 20 Multi] Nonnulli Ly | pro] quod An Ly | dubio] est dubitatio Ly
 21 possit] posset Ly | papa²] *omitted* Bb pro Ly 22 occupanti]
 occupante Bb We 23 fit] sit Ly 24 notorie¹] notorius We

25 quantumcunque papa hereticus de facto occuparet sedem apostolicam, est papa catholicus eligendus.

Capitulum 88

Discipulus: Hec materia locum habebit in tractatu De gestis circa fidem altercantium orthodoxam. Ideo ad collegium cardinalium te converte, et quam potestatem
5 habeat super papam hereticum manifestum expone.

Magister: De hoc sunt assertiones contrarie. Una est quod collegium cardinalium super papam hereticum nullam potestatem specialem habet nisi sicut ceteri episcopi, presbyteri, et diaconi. Cuius ratio assignatur
10 talis. Collegium cardinalium nullam potestatem aut iurisdictionem habet ex ordinatione divina vel iure divino, cum ex iure divino sit nullatenus institutum, imo nec in toto iure divino de ipso fit mentio. Omnem ergo potestatem vel iurisdictionem habet collegium
15 cardinalium a summo pontifice. Sed non legitur quod summus pontifex aliquam potestatem vel iurisdictionem specialem dederit collegio cardinalium super papam hereticum. Ergo nullam specialem iurisdictionem habet super papam hereticum.

20 Item, consilarii alicuius prelati vel principis, ex hoc quod consilarii sunt, non habent specialem iurisdictionem super prelatum suum vel principem delinquentem. Sed cardinales sunt tantummodo consilarii pape, et in hoc solummodo precellunt alios
25 clericos et prelatos, saltem Romanos. Ergo collegium cardinalium non habet specialiter corrigere vel punire papam si hereticam incurrerit pravitatem.

Discipulus: Ista ratio accipit manifeste falsum, scilicet quod cardinales solummodo precellunt alios
30 clericos in hoc quod sunt consilarii pape, cum constat quod in hoc precellunt quod habent ius eligendi

88,2 locum habebit] Ockham would perhaps have discussed the election of “Nicholas V” (1328) in this context. Cf. Cesena’s comment in *Teste Salomone*: GF p. 1006

88,2 habebit] habet Ly 4 cardinalium] ardinalem Bb cardi^{dum} An 5 habeat] habeant Fi 9 et] vel An 10 potestatem] habet *added* Bb An 11 vel] ex *added* Ly 12 cum...divino²] *omitted* An 17 specialem] speciale Bb 18 specialem] *omitted* Ly 22 suum] *omitted* We Ly 24 precellunt] precellit An 26 corrigere vel] *omitted* We 27 hereticam] hereticum Fi An 29 scilicet] silicet We 30 clericos] Ly: *omitted* Bb Fi An We | cum] quia Ly | constat] constet Bb Fi An

summum pontificem. Multa etiam privilegia alia habent ultra clericos alios et prelatos.

Magister: Respondetur quod per accidens est quod collegium cardinalium habet ius eligendi summum pontificem. Unde et aliquando ius illud nequaquam habuit, et adhuc posset illo iure privari. Posset enim ius eligendi summum pontificem concedi imperatori vel aliis episcopis aut clericis quam cardinalibus. Et ita per accidens est quod collegium cardinalium habet ius eligendi summum pontificem. Sic etiam est per accidens quod cardinales multa privilegia habent quibus alii clerici et prelati minime gaudent. Quare per hoc quod cardinales habent ius eligendi summum pontificem et alia privilegia multa concludi non potest quod habent specialem iurisdictionem super papam hereticum. Et ideo cum non caveatur in iure quod cardinales super papam hereticum specialem iurisdictionem obtineant, non est eis talis specialis iurisdictione tribuenda.

Discipulus: Prima ratio fortis michi videtur, nec scio respondere ad ipsam. Quid autem tu sentis de ipsa post hoc opus inquiram. Nunc vero dic quid haberet facere collegium cardinalium, secundum istam assertionem, si papa efficeretur hereticus.

Magister: Secundum istam assertionem, si papa efficeretur hereticus, ultra illa que clerici alii et prelati eorundem ordinum et graduum deberent facere circa papam hereticum cardinales nichil haberent facere, nisi illa que eis competunt quando sedes apostolica vacat per mortem naturalem veri summi pontificis. Et ideo, sicut moriente papa cardinales habent eligere summum pontificem, ita, si constaret collegio cardinalium papam esse hereticum manifestum, ad electionem veri summi pontificis deberent procedere.

Discipulus: Ista opinio apparentiam videtur habere, et prima ratio est tam fortis quod ad ipsam nescio

66 prima...68 indagabo] apparent compositional redundancy. (unpolished LTR ?) Cf. *supra* lines 50-52 (p. 321)

35 eligendi...37 habuit] *omitted* Fi 39 ita] *omitted* An 41 Sic etiam] Et sic Ly 47 caveatur] habeatur Ly | super...49 eis] *omitted* Fi 49 specialis] *omitted* Ly 51 tu] *omitted* Ly 52 vero] autem Ly 56 hereticus] *omitted* Bb 57 facere] *omitted* Bb 59 illa] ea Ly 60 veri] *omitted* Ly 62 si] quod An | constaret] constiterit Ly 65 Discipulus] *omitted* Bb (*non verbal symbol substituted*)

respondere, de qua quid sentias post completionem istius operis indagabo. Nunc autem narra assertionem contrariam.

70 **Magister:** Alia assertio est quod si papa efficeretur hereticus collegium cardinalium deberet specialiter ipsum debita pena punire. Cuius ratio assignatur talis. Ad quem spectat institutio alicuius, ad eundem pertinet destitutio eiusdem si ille non habet superiorem. Ideo
75 enim primas potest instituere episcopum, quem tamen non potest destituere, quia tam primas quam constitutus ab eo habet superiorem qui reservet sibi destitutionem taliter instituti. Sed si primas non haberet superiorem, quem instituit episcopum posset ex causa destituere.
80 Institutio autem summi pontificis spectat ad collegium cardinalium, quod non habet superiorem qui sibi reservet destitutionem summi pontificis si efficiatur hereticus. Ergo ad collegium cardinalium specialiter spectat destitutio pape, si hereticam incurrerit
85 pravitatem, et per consequens punitio pape heretici ad collegium cardinalium spectat.

Item, non minoris iurisdictionis est collegium cardinalium quam capitulum alicuius ecclesie cathedralis. Sed capitulum, sede vacante, potest punire
90 hereticos qui in eadem diocesi sunt reperti (Extra, *De hereticis c. Ad abolendam* ubi habetur quod clerici, sede vacante, possunt hereticos iudicare). Ergo multo magis collegium cardinalium, sede vacante, potest papam hereticum iudicare.

95 **Discipulus:** Per istam rationem, sede vacante per hoc quod episcopus in hereticam incideret pravitatem, posset capitulum suum episcopum hereticum iudicare.

Magister: Respondetur quod episcopi habent privilegium speciale quod non debent iudicari nisi per

90 Extra...91 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672

67 istius] huius Ly 68 narra] enarra Ly 72 ipsum] ipsi Fi | ratio] omitted Fi 74 habet] habeat Ly | Ideo] omitted Ly 75 potest] habet Ly | tamen] omitted Fi 76 tam] tamen Fi | constitutus] institutus We 77 habet] habent Ly | reservet] Bb: reservat Fi An We Ly 78 instituti] institute Fi 79 quem] qui Ly 80 spectat...82 pontificis] omitted Bb 82 reservet] reservat We | efficiatur] efficeretur Ly 84 pape] omitted Ly | incurrerit] incurrat Ly 87 collegium] capitulum Ly 95 rationem] capitulum added We Vc Ox Ba probaretur added Ly 96 in] omitted Ly incideret] incurreret Ly 97 capitulum] omitted We Vc Ox Ba hereticum] omitted Ly 99 quod] scilicet added Ly | debent] possunt Ly

episcopos vel per papam, cum inquisitores heretice pravitatis non habeant potestatem inquirendi de ipsis. Et ideo, capitulum non habet potestatem iudicandi episcopum suum hereticum. Sed in collegio cardinalium sunt plures episcopi, et ideo poterit papam hereticum iudicare. 100 105

Discipulus: Nunquid capitulum, si episcopus efficiatur hereticus, obediet ei ex quo eum iudicare non potest?

Magister: Respondetur quod capitulum, si constet sibi episcopum in labem hereticam incidisse, ei obedire non debet. Nec tamen iudicabit ipsum, sed vitabit, et accusabit eum superiori qui habet potestatem iudicandi ipsum. 110

Capitulum 89

Discipulus: Nunquid Romani, si papa efficiatur hereticus, possunt ipsum penis punire predictis?

Magister: De hoc possunt esse diversi modi dicendi. Unus quod, si papa efficiatur hereticus, Romani possunt et debent papam hereticum pellere de apostolica sede, eumque vitare tenentur, et alium papam sibi possunt eligere (illi scilicet de Romanis quibus ius competit eligendi). Sed alias penas, scilicet degradationem, incarcerationem, et bonorum suorum confiscationem, sibi non possunt infligere. 5 10

Alius modus dicendi potest esse quod Romani omnibus predictis penis possunt papam hereticum coercere.

Isti modi dicendi fulciri possunt consimilibus rationibus quibus assertiones contrarie de collegio cardinalium, recitate in precedenti capitulo, muniuntur. 15

Capitulum 90

100 per] *omitted* Ly 101 ipsis] episcopis Ly 102 capitulum] collegium Fi 107 efficiatur] efficeretur Ly | eum] ipsum We 110 sibi] ei Ly labem] salem (*garbled*) Bb Fi An | hereticam] hereticum Fi 111 vitabit] insinuabit Ly 89,2 efficiatur] fiat Ly 3 ipsum] eum Ly 5 efficiatur] efficitur Ly 6 pellere] expellere Ly 7 eumque] eumquia Fi 8 de Romanis] Romani Ly 10 incarcerationem] incarcerati Fi 11 sibi] ei We 13 predictis] modis et *added* Ly | penis] *omitted* Bb Fi An 15 fulciri... consimilibus] fulciuntur similibus Ly 17 precedenti] priori Ly muniuntur] innuuntur Fi *omitted* Ly 90,1] *omitted* Fi An

Discipulus: Istam materiam duxi ad alia tempora reservandam. Ideo, tracta de diocesano in cuius diocesi papa hereticus moraretur, si, scilicet papa hereticus de facto teneret curiam in Pisis vel Florentia vel alia civitate habente episcopum, an episcopus civitatis posset de iure papam hereticum penis cohercere prefatis.

Magister: Sunt nonnulli dicentes quod diocesanus episcopus in cuius diocesi papa hereticus notorie moraretur de iure valeret et deberet, invocato auxilio brachii secularis, si tantam posset habere potentiam, papam hereticum captivare, ipsumque denunciare ab omnibus catholicis devitandum.

Hoc probatur primo sic. Hereticus qui nullo gaudet privilegio speciali ultra episcopos hereticos quantum ad predicta est subiectus diocesani iudicio, quia alii episcopi heretici in hiis subiecti sunt iudicio diocesani. Sed papa hereticus nullo gaudet privilegio speciali ultra alios episcopos, sicut ostensum est supra c. 71. Ergo papa hereticus quantum ad predicta subditur iudicio diocesani.

Item, quantum ad predicta est papa illius subiectus iudicio qui tenetur terram ad suam iurisdictionem spectantem de omni pravitate heretica expurgare, quia sine predictis terra de heretica pravitate purgari non potest. Ad episcopum autem spectat totam suam diocesim de omne pravitate heretica expurgare (Extra, *De hereticis c. Excommunicamus*, in fine, ubi sic legitur:) “*Si quis autem episcopus super expurgando de sua diocesi heretice pravitatis fermento negligens fuerit*

90,5 vel²...6 episcopum] Avignon did not reacquire a separate bishop until one was appointed by Benedict XII in 1336, succeeding the “apostolic administrators” of John XXII (who were also at times simultaneously titular bishops of other sees e.g. Marseilles or Arles). However, plans to return the papacy to Rome (with stops along the way e.g. Bologna) had been discussed throughout John XXII’s reign, and were being actively revived in 1332. See also 1 Dial. 6. 88 concerning the power of an episcopal chapter to act for the diocese in situations where the bishop is not available for whatever reason. **19** sicut...71] LTR **27** Extra...28 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1685

4 moraretur] moratur Fi **5** teneret] teneat Fi An | Pisis] Parisius Ly vel¹] in *added* Ly **6** habente] habende Fi **14** nullo] modo *added* Ly **17** heretici] *omitted* Ly **18** nullo] modo *added* Ly **22** papa] *omitted* Bb **23** terram] certam Fi | suam] We Ba Fr Es Ax: sui Bb Fi An Ly **24** spectantem] spectandam We **27** omne] omni Fi An We

vel remissus, cum id certis indiciis apparuerit, et ab episcopali officio deponatur, et in locum ipsius alter substituatur idoneus qui velit et possit hereticam confundere pravitatem". Ergo papa hereticus quantum ad predicta iudicio episcopi est subiectus.

35

Tertio probatur idem sic. Ratione delicti fit aliquis de foro alterius (Extra, *De raptoribus* c. 1 et 3 q. 6 c. 1 et Extra. *De foro competenti* c. *Postulasti* et 6 q. 3 c. *Placuit*). Ergo si papa hereticus in diocesi alicuius episcopi, male docendo vel parrochianos episcopi ad pravitatem hereticam inducendo delinquit, fit de foro eiusdem episcopi et eidem est subiectus. Episcopus autem potest sibi subiectos hereticos captivare. Ergo de iure potest episcopus captivare papam hereticum in sua diocesi commorantem.

40

45

Discipulus: Licet sit regula generalis quod ratione delicti fit quis de foro alterius, tamen sicut dicit glosa Extra, *De raptoribus* c. 1: "*Ab hac tamen generalitate excipitur quilibet superior qui ubicunque crimen committat non potest iudicari nisi a papa, si agatur ad depositionem*". Cum ergo nullus sit superior papa, nullus inferior poterit iudicare ipsum quantumcunque in diocesi delinquat alterius.

50

Magister: Ad hoc respondetur quod licet de intellectu glose quantum prima facie sonat inter iuristas fuerint opiniones diverse, secundum quod innuit glosa 3 q. 6 c. 1, unde et glosa ubi prius scilicet Extra, *De raptoribus* c. 1 dicit opinionem Huguccionis fuisse quod "*si archiepiscopus committat aliquod crimen in parrochia alterius archiepiscopi, vel episcopi suffraganei alterius archiepiscopi... quod possit tunc*

55

60

37 Extra... 1¹] X. 5. 17. 1 (*De illis*) col. 1725 | 3... 1²] C. 3 q. 6 c. 1 (*Ibi semper*) col. 975. More precisely in the gloss s.v. *Ibi semper* 38 Extra... *Postulasti*] X. 2. 2. 14 col. 552 | 6... 39 *Placuit*] C. 6 q. 3 c. 4 col. 1069 48 *raptoribus*] X. 5. 17. 1 s.v. *excommunicentur* col. 1725 56 glosa] C. 3 q. 6 c. 1 s.v. *causa* col. 975 57 glosa... prius] X. 5. 17. 1 s.v. *excommunicetur* col. 1725

33 idoneus] *omitted* Ww 37 foro] fore Fi | 3] 13 Ly 38 foro] fore Fi 41 hereticam] We Ox Ba Es Fr: *omitted* Bb Fi An Ly | fit] sit An Ly 47 fit] sit An | quis] aliquis We 48 tamen] *omitted* Ww 51 nullus¹] unus An 55 quantum] quem Bb Fi | prima] propria(?) *garbled* Fi An 57 1] 3 Ly 58 Huguccionis] huiusmodi Ly 59 committat] committit Bb An We | aliquod] tale An 61 suffraganei] suffraganei Fi | quod... tunc] potest Ww

65 *iudicari ab illo archiepiscopo vel episcopo, argumentum ad hoc 96 dis. c. duo, ubi Ambrosius ratione criminis commissi in sua parrochia excommunicavit imperatorem, quod alias non auderet*”, tamen de illo qui non est maior imo minor omni episcopo, videtur tenendum quod ratione delicti fit de foro illius episcopi in cuius diocesi probatur delinquere. Cum ergo papa hereticus non sit maior sed minor omni episcopo vero, 70 quia omnis hereticus est minor omni catholico (24 q. 1 § *Sin autem*) sequitur quod papa hereticus ratione delicti fit de foro diocesani in cuius diocesi commoratur.

75 Glosa igitur que dicit quod a generalitate istius regule “*excipitur quilibet superior*” etc., intelligenda est de superiori qui, non obstante delicto, manet superior. De illo autem qui fuit superior et per delictum ipso facto fit inferior et omni superioritate spirituali privatur, ipso iure non debet intelligi, ut videtur. Quare cum papa hereticus ipso facto est factus inferior omni catholico, in 80 papa heretico non habet dictum glose locum. Et ideo episcopus in cuius diocesi papa hereticus moraretur posset ipsum detinere, non tamen solempniter degradare, sicut nec eum deponere posset. Quod ex hoc probatur quod depositiones episcoporum soli summo pontifici 85 reservantur (Extra, *De translatione c. Inter corporalia* et 3 q. 6 c. *Quamvis* et c. *Dudum* et c. *Discutere*). Et propter hoc etiam episcopus non potest papam hereticum curie tradere seculari, quia nullus episcopus, antequam fuerit ab omni ordine ecclesiastico degradatus, 90 seculari curie est tradendus.

Discipulus: Narra assertionem contrariam.

63 96...duo] D. 96 c. 10 (*Duo sunt*) col. 621 70 24...71 autem] *Dictum Gratiani post* C. 24 q. 1 c. 4 col. 1828 85 Extra...corporalia] X. 1. 7. 2 col. 212 86 3...Quamvis] C. 3 q. 6 c. 7 col. 977 | c Dudum] C. 3 q. 6 c. 9 col. 977 | c Discutere] C. 3 q. 6 c. 6 col. 977

62 illo] alio Ly | vel episcopo] *omitted* Bb archiepiscopi *added* Ly argumentum] *omitted* Ly 63 hoc] enim *added* Ly 68 papa] papam Bb 69 vero] *omitted* Ly 70 §] c. Fi An Ly 71 Sin] Si Ww 72 fit] sit An diocesi] dy'ac^z garbled Fi 74 quilibet] quibus An 75 manet] permanet Ly 76 per] consequens *added* Ly 79 est] sit We 82 ipsum] iterum Fi An 84 soli summo] solummodo Ly 85 De...corporalia] De transactionibus Ly | et...86 3] 23 Ly 87 potest] posset Ly 89 ecclesiastico] ecclesiasticus Fi 90 seculari] secularie Bb Fi An

Magister: Assertio contraria tenet quod nullus episcopus potest papam hereticum detinere, nec aliquam in eum dictare sententiam. Que tali ratione probatur.

Ille non est iudex alterius, nec aliquam potestatem 95
habet super ipsum, cuius sententia lata contra ipsum
absque examinatione utrum sit iusta vel iniusta est
penitus reprobanda et nullo modo servanda. Sed
sententia cuiuscunque episcopi lata contra ipsum qui
habetur pro papa, sive sit hereticus sive catholicus, 100
absque examinatione utrum sit iusta vel iniusta est
penitus reprobanda. Ergo nullus episcopus est iudex
pape etiam heretici. Maior videtur manifesta, quia de
sententia illius qui se asserit iudicem alicuius alterius et
allegat causam possibilem ex qua esset iudex eius, est 105
inquisitio facienda an causa quam allegat sit vera. Et per
consequens est inquisitio facienda an sententia eius sit
iusta vel iniusta.

Minor vero exemplo probatur. Nam Dioscorus
sententiam excommunicationis in papam Leonem 110
dictavit, et videtur probabile quod contra eum allegaverit
hereticam pravitatem, et tamen absque omni
examinatione vel inquisitione an sententia Dioscori esset
iusta vel iniusta fuit eiusdem sententia reprobata, teste
Nicholao papa qui, ut legitur dis. 21 c. *In tantum*, 115
referens verba concilii Calcedonensis, ait: “*Quoniam
secundis excessibus priorem iniquitatem valde
transcendit, presumpsit enim excommunicationem
dictare etiam adversus sanctissimum archiepiscopum
magne Rome Leonem etc. Nunquid ibi legitur
inquisitionem factam fuisse, utrum iuste Dioscorus
ipsam excommunicationem dictasset? Non plane, sed
absque omni controversia hoc in eo ulti sunt quia cum*

115 dis... tantum] D. 21 c. 9 col. 127

93 episcopus] *omitted* Ly 97 absque] sine Ly 99 cuiuscunque]
cuiuslibet Ly prelati *added* We | ipsum] illum We 101 vel iniusta]
omitted Ly 103 etiam] *omitted* Ly | videtur] esse *added* Ly
106 allegat] ex qua esset iudex *added* Fi 111 allegaverit] allegavit An Ly
114 eiusdem] eadem An Ly | reprobata] reprobata Fi An Ly
115 legitur] habetur Ly 118 transcendit] conscendit An
119 sanctissimum] We: *omitted* Bb Fi An Ly 120 Nunquid] Nunquam
Ly | legitur] legis Ly 121 iuste] i^{te} Bb Fi An iste We vel iniuste *added*
Ly 122 excommunicationem] iuste *added* Ww 123 omni] *omitted* Ly
ulti] isti Fi An ulti We

125 *esset inferior, potiore[m] quibuslibet conatus est lacessere iniuriis*”.

Ex quibus verbis datur intelligi quod, si aliquis episcopus ex quacunque causa papam presumpserit captivare vel excommunicare vel lacessere qualicunque iniuria, non est inquirendum an papa sit catholicus vel
130 hereticus, quia de sententia talis episcopi vel alia iniuria seu molestia illata pape nulla est inquisitio penitus facienda. Ergo sive papa sit hereticus sive catholicus nullus episcopus debet ei molestiam inferre qualemcunque. Et per consequens eum detinere non
135 debet.

Discipulus: Ista ratio videtur michi concludere, et tamen dic quomodo respondetur ad ipsam.

Magister: Respondetur quod notorium fuit Dioscorum esse hereticum, et ideo nullam penitus habuit
140 iurisdictionem super papam, etiam si fuisset hereticus. Quare de sententia eius non fuit inquisitio facienda an esset iusta, hoc est an esset ex iusta causa, quamvis notorium fuerit quod non fuit iusta ex ordine.

Secus autem esset de episcopo catholico, quia si
145 episcopus catholicus vel episcopus de quo non esset manifestum quod esset hereticus papam captivaret, vel denuntiaret tanquam hereticum excommunicationis sententiam incurrisse, esset inquisitio facienda an iuste vel indebite procecidisset. Et si inveniretur quod papa
150 esset manifestus hereticus, factum episcopi esset a catholicis approbandum.

Discipulus: Nunquid papa hereticus posset appellare ab episcopo ipsum taliter detinente?

Magister: Respondetur quod de iure non posset,
155 nisi allegaret causam probabilem que, si esset probata, deberet sufficiens reputari.

Capitulum 91

Discipulus: Hec de potestate diocesani super papam hereticum manifestum ad presens sufficiant. Ideo

124 inferior potiore[m] inferior[m] An 129 iniuria] iniuriam Fi | non...
130 iniuria] omitted An 131 inquisitio] certe added Ly 133 nullus] esset added Fi 136 videtur michi] non videtur Ly 142 iusta¹] iniusta Ly
143 ordine] origine Ly 145 episcopus¹] esset An esset episcopus Ly
146 hereticus] si added Ly 147 denuntiaret] denuntiaveret Bb hereticum] excommunicatum et added Ly 149 inveniretur] veniretur Bb
150 manifestus] manifeste Ly 91,3 sufficiant] et added Ly

ad principes seculares et laicos me converto, de quibus festina disserere an potestatem habeant papam hereticum cohercendi. 5

Magister: De hoc opiniones reperiuntur contrarie. Una est quod cohercio pape heretici ad principes seculares et laicos minime spectat, quod multis modis ostenditur. 10

Primo sic. Cohertio pape heretici non spectat ad illos de quorum foro non est papa hereticus. Sed papa hereticus non est de foro secularium potestatum. Ergo cohercio eius ad principes seculares et laicos minime spectat. Maior videtur nota. Minor sic probatur. Clerici non sunt de foro iudicis secularis (2 q. 1 fere per totum). Et Celestinus papa, ut habetur Extra, *De iudiciis c. Cum non ab homine*, ait: “*Si clericus in quocunque ordine ecclesiastico constitutus in furto, vel homicidio, vel periurio, seu aliquo alio mortali crimine fuerit deprehensus legitimeque convictus, ab ecclesiastico iudice deponendus est*”. Et per consequens clericus pro nullo crimine est apud secularem iudicem iudicandus. Papa autem hereticus est clericus. Ergo non est de foro iudicis secularis. 15 20 25

Secundo sic. Papa hereticus non est de foro illius iudicis ad quem non spectat de causa heretice pravitatis cognoscere. Sed ad iudicem secularem non spectat cognoscere de causa heretice pravitatis, sicut nec ad ipsum pertinet causa fidei vel Dei. Ergo papa hereticus non est de foro iudicis secularis. Maior est nota. Minor auctoritatibus sanctorum patrum probatur aperte. 30

Ait enim Felix papa, ut allegatum est supra, prout legitur dis. 10 c. *Certum est*: “*Certum est hoc rebus* 35

91,17 2...totum] C. 2 q. 1 cols. 809-833 (*misprinted* as 815) 18 Extra... 19 homine] X. 2. 1. 10 col. 529 35 supra] 1 Dial. 6.85 36 dis...est¹] D. 10 c. 3 col. 41

5 festina] bestina Bb | habeant] habeat Fi | hereticum] *omitted* Ly 7 contrarie] et *added* We 10 ostenditur] o^f Fi 13 Sed...14 hereticus] *omitted* Bb 16 sic] *omitted* Ly 18 Et] *omitted* Fi An 20 ecclesiastico] *omitted* Ww | vel¹] et Bb 21 alio mortali] *omitted* Ww 22 legitimeque] legitime quia An legitime et Ly 28 sic] *omitted* Ly est] *omitted* An 31 nec...32 pertinet] ad ipsum non pertinet Ly 32 vel Dei] *omitted* Ly 34 probatur] probat Bb 35 est] ait *added* Ly 36 hoc] quod An | rebus...37 vestris] nostris rebus Ly

vestris esse salutare, ut cum de causis agitur Dei, iuxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non preferre".

40 Item, Nicholaus papa, ut legitur dis. 96 c. *Denique*, ait: "*Hiis quibus tantum humanis rebus et non divinis preesse permissum est, quomodo de hiis per quos divina ministrantur iudicare presumant penitus ignoramus*".

45 Item, dis. 96 c. *Satis evidenter*, sic legitur: "*Deputatus est igitur Candidianus, magnificentissimus comes strenuorum domesticorum, transire usque ad sanctissimum sinodum vestram, et in nullo quidem que facienda sunt de piis dogmatibus questiones seu potius expositiones communicare. Illicitum namque est eum,*
50 *qui non sit in ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus*".

Item, Nicholaus papa, ut habetur dis. 10 c. *Imperium*, ait: "*Imperium vestrum suis publice rei cotidianis administrationibus debet esse contentum, non usurpare que sacerdotibus Domini solum convenient*".

55 Item, Iohannes papa, ut legitur dis. 96 c. *Si imperator*, ait: "*Si imperator catholicus est, quod salva pace ipsius dicimus, filius est non presul ecclesie, quod ad religionem competit discere ei non docere, habet privilegia potestatis sue, que administrandis legibus publicis divinitus consecutus est, et eius beneficiis non ingratus circa dispositionem celestis ordinis nichil usurpet. Ad sacerdotes enim Deus voluit que ecclesie sunt disponenda pertinere, non ad seculi potestates*". Et
60 infra: "*Non a legibus publicis, non a potestatibus seculi, sed a pontificibus et sacerdotibus omnipotens Deus christiane religionis clericos et sacerdotes voluit ordinari et discuti et recipi de errore remeantes*".
65

40 dis...Denique] D. 96 c. 5 col. 617 44 dis...evidenter] D. 96 c. 7 col. 619 52 dis...53 Imperium¹] D. 10 c. 4 col. 41 56 dis...57 imperator¹] D. 96 c. 11 col. 621 65 infra] *Ibid.*, col. 623

39 studeatis] ut added An Ly | preferre] potest ferre Fi An 40 Item] We: Et Bb Fi An Ly 42 divina] omitted An 45 igitur] We: omitted Bb Fi An Ly 47 sanctissimum] sacratissimam Fi An Ly | vestram] nostram Ly 53 vestrum] nostrum We Ly | publice] publicis Bb Fi We | rei] Ly: omitted Bb Fi An We 55 solum] solummode Ly 57 ait...imperator²] omitted An 59 discere] omitted Fi dicere An | ei] convenit Fi competit An convenit added Bb We Ly | non] omitted Bb 60 que] omitted An 61 et] ut Ly 62 ordinis] ordis Bb 65 a²] omitted Bb An

Item, beatus Cyprianus, ut legitur dis. 10 c. *Quoniam*, scribens Iuliano sic ait: “*Quoniam idem mediator Dei et hominum homo Iesus Christus, sic actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit propria volens humilitate corda sursum efferi, non humana superbia rursus in inferna demergi: ut etiam christiani imperatores pro eterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus incuribus distaret, et Deo militans minime se negotiis secularibus implicaret ac vicissim non ille rebus divinis preesse videretur qui esset secularibus negotiis implicitus*”.

Ex quibus aliisque quam pluribus videtur aperte probari quod principes seculares et laici de causis Dei, rebus divinis, piis dogmatibus et religione christiana se intromittere minime debent. Ex quo patenter infertur quod causa fidei et heretice pravitate ad ipsos non spectat. Quare papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

Tertio sic. Crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat. Sed crimen heresis est crimen ecclesiasticum. Ergo ad iudicem secularem non pertinet, et per consequens nec papa hereticus nec aliquis alius hereticus est de foro iudicis secularis. Minor istius rationis est tam nota quod probatione non eget. Maior auctoritate et ratione probatur.

Auctoritate quidem patet, quia 11 q. 1 c. *Si quis cum clerico* sic legitur: “*Si autem crimen ecclesiasticum est, tunc secundum canones ab episcopo suo cause examinatio et pena procedat, nullam communionem aliis*

69 dis...70 Quoniam¹] D. 10 c. 8 col. 43 98 11...99 clerico] C. 11 q. 1 c. 45 col. 1211

69 legitur] habetur We 73 discrevit] discernit Bb | volens] medicinali added Ly 75 inferna] Ly: inferiora Bb Fi An We | etiam] omitted Bb 76 eterna] inferiora Bb 78 quatenus] quatinus Ly | a] et Fi 80 ille] omitted Fi An 83 quam] omitted Ly 86 quo] quibus verbis Ly 88 non] nec alius hereticus An Ly 91 Tertio...95 secularis] omitted An | ad... 92 heresis] non pertinet ad iudicem secularem. Sed pravitas heretica Ly 92 heresis...93 crimen] omitted Bb 93 Ergo...94 pertinet] omitted Ly 96 istius] huius Ly 97 eget] indiget Ly 98 11] We: 12 Bb Fi An Ly 99 sic legitur] omitted Bb 100 tunc] omitted Ly | suo] sue Ly

iudicibus in huiusmodi causis habentibus". Ex quibus verbis colligitur evidenter quod crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat.

105 Quod etiam ratione probatur. Quia causa quecumque solummodo ad iudicem peritum et exercitatum in huiusmodi pertinere dinoscitur. Unde secundum Alexandrum 3um, ut habetur Extra, *De consanguinitate* c. 1: "Non sunt cause matrimonii tractande per quoslibet, sed per iudices discretos". Ubi dicit glosa quod "duo exiguntur ad cognoscendum et iudicandum de causa matrimonii, scilicet scientia canonum, et quod habeat iurisdictionem" Et infra: "argumentum quod causa non est deleganda nisi perito et exercitato ar. 2 q. 2 c. ultimo, *De Penitentia* dis. 6 c. 1 in principio". Ex quibus verbis colligitur quod causa non debet committi nisi perito. Unde et glosa dis. 20 § 1 notat "quod nullus potest esse iudex, maxime ecclesiasticus, nisi sit peritus". Sed iudex secularis in causa criminis ecclesiastici minime est peritus, cum notitiam scripturarum per quas convincitur crimen ecclesiasticum constet eum non habere. Ergo crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat, et per consequens crimen heresis quod per solam scripturam divinam cognoscitur, cuius non habet notitiam secularis iudex, ad ipsum non spectat.

110

115

120

125

Quarto sic. Maiores cause sunt ad maius iudicium deferende, quod tam ex scripturis divinis quam ex sacris canonibus colligitur evidenter. Nam, ut legitur Exodi 18, Jethro cognatus Moysi dedit eidem consilium dicens: "Esto tu populo in hiis que ad Deum pertinent, ut referas que dicuntur ad eum". Et post: "Provide autem de omni

130

108 Extra... 109 1] X. 4. 14. 1 (*Ex litteris*) col. 1508 111 glosa] *Ibid.* s.v. potestatem 113 infra] *Ibid.* 115 2¹...ultimo] C. 2 q. 2 c. 6 (*Preceptum*) col. 835 | De... 116 principio] C. 33 q. 3 *Tractatus de penitentia* dis. 6 c. 1 col. 2371 117 glosa... 1] *Dictum Gratiani ante* D. 20 c. 1 s.v. scientia col. 113 130 Exodi 18] Exodus 18:19 133 post] Exodus 18:21

104 minime] non Ly 107 in] et Bb | huiusmodi] ea Ly | Unde] et added We 111 dicit] notat Ly | glosa] nota added Bb Fi We 112 iudicandum] videndum Ly vindicandum We | matrimonii] Bb: matrimoniali Fi An We Ly 114 argumentum] dicitur Ly | deleganda] dili^{da} An 115 ar] ut habetur Ly | 2¹] et We 116 in principio] omitted Ly 117 §] omitted Fi An c. Ly 121 quas] quam Ly 122 habere] omitted Bb 126 non] omitted Bb 133 Provide autem] Provideas Ly

*plebe viros potentes et timentes Deum in quibus sit
 veritas et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis* 135
*tribunos”. Et post: Quidquid autem maius fuerit,
 referant ad te, et ipsi minora tantummodo iudicent”.*
 Cuius consilio Moyses acquievit dum sic legitur ibidem:
*“Quibus auditis Moyses fecit omnia que ille suggesserat
 et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos* 140
*principes populi, tribunos, et centuriones, et
 quinquagenarios, et decanos. Qui iudicabant plebem
 omni tempore. Quidquid autem gravius erat, referebant
 ad eum, faciliora tantummodo iudicantes”.* Et
 Deuteronomi 1° dixit Moyses iudicibus constitutis ab 145
 ipso: *“Ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis
 cuiusquam personam, quia Dei iudicium est. Quod si
 difficile vobis visum aliquid fuerit, referte ad me, et ego
 audiam”.* Et 17 c. sic scribitur: *“Si difficile et ambiguum
 apud te iudicium esse perspexeris inter sanguinem et* 150
*sanguinem, causam et causam, lepram et lepram, et
 iudicum intra portas tuas videris verba variari, surge et
 ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus,
 veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem
 qui fuerit illo tempore, queresque ab eis, qui indicabunt* 155
tibi iudicii veritatem”. Ex quibus aliisque auctoritatibus
 scripture divine patenter colligitur quod maiores cause
 sunt ad superiores iudices deferende.
 Quod etiam sacri canones protestantur. Anacletus
 enim papa, ut habetur 2 q. 6 c. *Omnis oppressus*, ait: *“Si* 160
*autem difficiles cause aut maiora negotia orta fuerunt,
 ad maiorem sedem referantur”.*

136 post] Exodus 18:22 **138** ibidem] Exodus 18:25-26
145 Deuteronomi 1o] Deuteronomy 1:17 **149** scribitur] Deuteronomy
 17:8-9 **160** 2...oppressus] C. 2 q. 6 c. 3 col. 865

135 ex] et Fi **136** tribunos] etc. *added* Fi An We **138** Moyses] omnia
 que ille suggesserat *added* An | dum] cum Bb An We | sic] se Fi
 legitur] legatur Bb Fi We **141** et¹] *omitted* Ww | et²] *omitted* Ww
144 iudicantes] iudices Bb Fi An **146** ut] sicut Ly **149** sic] sicut An
 Si] In An **150** apud te] Ly: *omitted* Bb Fi An We **151** causam¹...
 causam²] Ly: *omitted* Bb Fi An et We | et²] non *added* Ly | lepram et²]
omitted Bb **152** iudicum] *gap* Fi iudicium Ly | intra...variari] Ly:
 verba variari (pariari Fi) videris intra portas tuas Bb Fi An We **153** quem]
 elegerat *added* Fi **154** veniesque] veniensque Bb An **155** fuerit] in
added We | indicabunt] vindicabunt We iudicabunt Ly **158** deferende]
 differende An **160** habetur] legitur Ly

Item, Pelagius papa, ut habetur dis. 17 c. *Multis*, ait:
 165 “*Si vero in qualibet provincia orte fuerint questiones, et
 inter ipsius provincie episcopos discrepare ceperit ratio,
 atque inter ipsos dissidentes non conveniant, ad
 maiorem tunc sedem referantur*”. Et infra: “*Maiores vero
 et difficiliores questiones, ut sancta synodus statuit, et ut
 beata consuetudo exigit, ad sedem apostolicam semper
 170 referantur*”.

Ex quibus aliisque quam pluribus patet aperte quod
 maiores cause sunt ad maius iudicium deferende. Sed
 causa heresis est inter causas maximas computanda.
 Ergo causa heresis est ad maius iudicium deferenda.
 175 Iudicium autem ecclesiasticum est maius iudicio
 seculari, teste Gregorio Nazianzeno qui, ut habetur dis.
 10 c. *Suscipitis*, scribens imperatoribus
 Constantinopolitanis ait: “*Libenter accipitis quod lex
 Christi sacerdotali vos subiecit potestati atque istis
 180 tribunalibus subdit? Dedit enim et nobis potestatem,
 dedit principatum multo perfectiorem principatibus
 vestris*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod iudicium
 ecclesiasticum est maius iudicio seculari. Ergo causa
 heresis non ad iudicem secularem sed ad iudicem
 185 ecclesiasticum debet referri.

Quinto sic. Potestas iudiciaria regalis seu secularis
 et potestas iudiciaria sacerdotalis sunt potestates
 distincte, secundum quod testatur beatus Cyprianus, ut
 190 habetur dis. 10 c. *Quoniam*, prout allegatum extitit. Ad
 potestates autem iudiciarias distinctas spectant cause
 distincte. Ad iudiciariam autem potestatem sacerdotalem
 pertinet causa heresis. Ergo causa heresis non pertinet ad

163 dis...Multis] D. 17 c. 5 col. 89 167 infra] *Ibid.* col. 91 176 dis...
 177 *Suscipitis*] D. 10 c. 6 col. 41 190 dis...*Quoniam*] D. 10 c. 8 col.
 43 | allegatum extitit] *supra* lines 69-82

163 ut habetur] *omitted* An 165 inter] intra Ly 166 inter] intra Ly
 dissidentes] *discedentes* Bb Fi An Ly *dissidentes* We 167 tunc] *omitted*
 Ly 168 *difficiliores*] *indifferentes* Bb 171 quam] *omitted* We
 176 Nazianzeno] Nazanzeno Bb Fi An Ly Nazazeno We | habetur]
 legitur We 180 subdit] Ly: subdidit Bb Fi An We | Dedit] *omitted* Bb
 et] *omitted* Ww 181 multo] multum Bb Fi An 184 heresis] *omitted* Bb
 185 referri] deferri Ly 187 regalis] *omitted* Ly | secularis] seculari Bb
 188 et...189 testatur] *omitted* An 190 habetur] legitur We | c *Quoniam*]
omitted Bb | prout] superius *added* We | extitit] existit Fi We
 191 spectant] spectat Bb

potestatem iudiciariam secularem, et per consequens
papa hereticus non est de foro iudicis secularis. 195

Sexto sic. Non aliam potestatem iudiciariam habent
seculares iudices christiani quam habuerunt iudices
seculares pagani. Nam imperatores christiani
successerunt imperatoribus paganis, et reges christiani
successerunt regibus paganis. Successores autem eodem
iure et potestate gaudent quam predecessores. Ergo
iudices seculares christiani non habent aliam potestatem
iudiciariam quam pagani habuerunt. Sed causa heresis
ad iudices paganos minime pertinebat. Ergo nec causa
heresis spectat ad seculares iudices christianos, et per
consequens papa hereticus non est de foro iudicis
secularis. 200
205

Septimo sic. In illa causa que spectat ad
imperatores, reges, et iudices seculares, imperialibus vel
secularibus legibus est utendum, quia unaqueque causa
terminanda est per leges illius fori ad quem noscitur
pertinere. Sed in causa heresis imperialibus seu
secularibus legibus minime est utendum, teste Nicholao
papa qui, ut habetur dis. 10 c. 1, ait: "*Lege imperatorum
non in omnibus ecclesiasticis controversiis utendum
est*". Et infra: "*Imperiali iudicio non possunt iura
ecclesiastica dissolvi*". Ergo causa heresis ad iudicem
secularem minime spectat, et per consequens papa
hereticus non est de foro iudicis secularis. 210
215
220

Octavo sic. Ad eundem spectat causa heresis ad
quem pertinet causa fidei, cum eadem videatur esse
causa heresis et causa fidei, quemadmodum eadem est
scientia contrariorum. Sed causa fidei ad iudicem
secularem minime spectat, cum videatur ad solum
225

216 dis...1] D. 10 c. 1 (*Lege imperatorum*) col. 39 218 infra] *Ibid.*

198 habuerunt] habuerint We habent Ly 200 imperatoribus] *omitted* Ly
202 quam] quia Fi *omitted* An 203 seculares] *omitted* Bb
204 iudiciariam] *omitted* An | habuerunt] habuerint An | Sed] Cum
igitur Ly 205 pertinebat] pertineat Ly 206 iudices...208 secularis]
omitted Fi 211 seculares] *omitted* Ly | vel] et Ly 213 illius]
huiusmodi Ly | quem noscitur] quod dicitur Ly 214 heresis] non est
added Ly 215 secularibus] utendum *added* Ly | minime...utendum]
omitted Ly 216 c 1] *omitted* Bb | imperatorum] imperatoris Ly
221 secularis] seculari Bb 224 cum...225 fidei] *omitted* Ly

summum pontificem pertinere (24 q.1 c. *Quotiens* et
 Extra, *De baptismo et eius effectu* c. *Maiores*). Ergo ad
 230 iudicem secularem causa heresis minime spectat, et per
 consequens papa hereticus non est de foro iudicis
 secularis.

Capitulum 92

Discipulus: Dixisti quod de potestate principum
 secularium et laicorum super papam hereticum sunt
 opiniones contrarie. Recitasti autem unam, ideo nunc
 5 tracta contrariam.

Magister: Circa opinionem contrariam sunt modi
 ponendi contrarii et diversi: quibusdam dicentibus quod
 cohertio pape heretici et aliorum hereticorum
 principaliter pertinet ad totam multitudinem
 10 christianorum vel ad illos qui totius multitudinis curam
 gerunt, et ita secundum istos hereticorum cohertio
 principaliter spectat ad laicos qui communitatum curam
 gerunt, cuiusmodi sunt principes seculares et publice
 potestates; aliis dicentibus quod cohertio pape heretici
 15 principaliter spectat ad summum pontificem et prelatos,
 secundo autem spectat ad principes seculares et
 laicos, et hoc in duobus casibus: uno quidem si
 principes seculares et laici super hoc a prelatibus ecclesie
 fuerint requisiti, et etiam in alio casu, si videlicet clerici
 20 fuerint pravitate heretica maculati, vel hereticorum
 fautores, aut in corrigendo papam hereticum
 dampnabiliter negligentem.

Discipulus: Secundus modus dicendi videtur
 apparens. Primum autem hereticalem estimo, et tamen
 25 motiva ipsius audire desidero.

Magister: Motiva istius modi dicendi virtualiter
 continentur in rationibus supra in principio huius sexti c.

228 24...Quotiens] C. 24 q. 1 c. 12 col. 1835 229 Extra...Maiores] X.
 3. 42. 3 col. 1382

228 24] 34 Ly | et] omitted Bb 92,3 et] aliorum added Ly | hereticum]
 We Vc Ox Ba Fr: omitted Bb Fi An Ly 4 nunc...5 tracta] recita aliam Ly
 7 et diversi] omitted Ly | quibusdam] quibus An 8 pape...11 cohertio]
 omitted Ly 9 pertinet] omitted Fi 10 curam] causas Ly 11 ita] ista Fi
 An 12 curam] cum cā Fi 14 heretici] et aliorum hereticorum added Ly
 16 autem] cohertio pape heretici added We Vc Ox Ba 17 casibus] causis
 Bb 19 clerici] omitted Ly 23 Discipulus] omitted Bb Fi An | dicendi]
 omitted Ly 25 ipsius] illius modi dicendi Ly 26 istius] huius Ly

3° et 4° et 5° contentis, quibus ostenditur quod imperator est iudex ordinarius pape, et quod papa ex ordinatione Christi nullam iurisdictionem coactivam habet. Ad hoc etiam posset adduci ratio fundamentalis quorundam, que tacta est supra libro quinto capitulo 15°, per quam probatur quod ecclesia Romana non habet ex institutione Christi super alias ecclesias principatum. 30

Discipulus: Ex quo ista est ratio fundamentalis quorundam, explana et applica eam ad conclusionem hic propositam. 35

Magister: Ratio illa ad conclusionem hic propositam taliter applicatur. In tota scriptura novi testamenti non invenitur aliquid ordinatum de potestate coercendi delinquentes nisi Matthei 18, cum Christus dixit: “*Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesie. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*”. In quibus verbis Christus potestatem coercendi delinquentes commisit ecclesie. Per ecclesiam autem in scriptura divina ubique comprehenduntur laici et clerici. Nec unquam in scriptura sacra laici a nomine ecclesie excluduntur. Si igitur potestas coercendi hereticos commissa est ecclesie, non est commissa clericis in speciali. Ergo communitas fidelium habet primo et principaliter potestatem coercendi hereticos sicut et alios delinquentes. Illa autem que competunt communitati principaliter et primo non derivantur nisi in eum qui 50 55

92,41 Matthei 18] Matthew 18:15-17

28 et¹] *omitted* Ly | 4o] 8 Fi An 30 Christi] *omitted* Fi | habet] penitus *added* We 36 explana et] est plana Ly | applica] apo^{ca} An conclusionem] questionem Ly 39 novi...40 testamenti] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An Ly 42 dixit] dicit Ly | autem] *omitted* Ww 43 eum] ipsum Ly | inter te] incerte An | audierit] audiverit We 44 lucratus] lucrata Fi | eris] erit Fi es Ly | te] *omitted* Ly 45 adhibe] accipe Ly duos] testes *added* We | ut] quia Ly 46 stet] stat Ly 48 ethnicus] thnicus An | publicanus] pubicanus Bb 50 Per ecclesiam] In ecclesia Ly 51 et clerici] *omitted* Bb 52 sacra] *omitted* Ly 53 hereticos] *omitted* We 54 non] nec An Ly 57 delinquentes] delinquentos Fi 58 derivantur] dirivantur Ly

60 gerit vicem et curam communitatis. Talis autem est princeps secularis. Ergo principi seculari, non clericis, competit principaliter potestas coercendi hereticos, et ita ad ipsum pertinet principaliter papam hereticum coercere.

65 **Discipulus:** Ista ratio est omnino irrationabilis et militat contra seipsam. Tum quia si potestas coercendi hereticos et alios delinquentes tradita est primo a Christo communitati ecclesie, et communitas potest transferre potestatem suam in quem voluerit, ergo communitas ecclesie ita poterit transferre illam potestatem in clericum vel clericos sicut in laicum vel laicos. Cum ergo non legatur quod communitas fidelium talem potestatem coercendi hereticos transtulerit in laicos, non est dicendum quod talem potestatem habeant laici a communitate fidelium, tum quia per verba Christi
70 predicta non est commissa ecclesie potestas coercendi delinquentes, sed tantummodo videtur iniungi quod delinquentes qui incorrigibiles apparuerint evitentur, quia ultimo dicitur “*si autem ecclesiam non audierit sit tibi sicut ethnicus et publicanus*”. Per que verba datur
75 intelligi quod delinquentes incorrigibiles sicut ethnici et publicani sunt habendi. Communitas autem fidelium per verba prefata non recipit potestatem coercendi ethnicos et publicanos a Christo. Ergo per eadem verba non recipit potestatem coercendi delinquentes credentes.
80 Sed videtur per illa verba imponi fidelibus quod, sicut ethnici et publicani sunt vitandi quantum ad hoc quod non sunt eis secreta fidei communicanda, iuxta illud Matthei 7° “*nolite dare sanctum canibus*” etc., ita
85

88 Matthei 7°] Matthew 7:6

59 curam] causam Ly | Talis...est] est al' est Fi est al' autem An
61 potestas] potestatem Ly | hereticos] et ita ad ipsum pertinet principaliter potestas coercendi hereticos added Ly 62 ita] omitted An papam] ipsum An 64 ratio] o^o An 65 Tum] omitted Ly | quia] omitted An 66 primo] omitted Bb 69 poterit] cetera Fi poterat We 70 in] omitted An 72 transtulerit] transtulerat Fi An transtulit Ly 75 potestas] omitted An 77 incorrigibiles] incorrigiles Ly | evitentur] evi^{ten} An quod patet per illud added Ly 78 quia] quod Ly 79 datur...80 intelligi] intelligitur Ly 82 recipit] recepit a Christo We 83 et] omitted Bb Fi An 85 verba] omitted Ly 86 et] omitted Bb | sunt] sint We ab eis added Ly 88 etc] omitted Ly | ita] ista Bb Fi An

credentibus incorrigibilibus secreta fidei communicari non debent. 90

Magister: Istis non obstantibus, nonnulli putant quod ratio predicta concludat si perficiatur. Que secundum eos perfici debet sic.

Contra rationem et utilitatem rei publice est quod diverse persone habentes potestates omnino distinctas, que nec integrant unam potestatem nec una dependet ab alia, habeant iurisdictionem coactivam super eandem communitatem, etiam pro diversis criminibus. Posset enim contingere quod se mutuo impedirent, et quod pax et concordia communitatis per tales distinctas potestates solveretur. Posset enim accidere quod eadem persona esset involuta diversis criminibus, quorum unum pertineret ad unam potestatem et aliud ad aliam. Quo posito, si utraque potestas vellet exercere iustitiam circa delinquentem eandem personam, oporteret quod una potestas raperet vel defenderet delinquentem contra aliam potestatem, et ita pax et concordia in communitate dissiparetur. 95 100 105

Si enim idem sit fur et hereticus, et ratione heresis pertineat ad iudicem ecclesiasticum et ratione furti ad iudicem secularem, si neuter iudex vult deferre alteri sed uterque vult trahere reum ad iudicium suum, unus propter heresim, alius propter furtum, inter ipsos orietur seditio. Cum ergo communitas occasiones seditionum et scissionum ac scismatum tollere teneatur, non licet eidem communitati concedere clericis potestatem coercendi hereticos, et in principem secularem transferre potestatem malefactores alios castigandi. Sed constat quod principes seculares habent iurisdictionem coactivam super quam plurimos criminosos. Ergo clerici pro nullo crimine habent iurisdictionem coactivam super eosdem. Et ita si subditi alicuius regis vel principis fiant 110 115 120

89 credentibus] etiam credulis Ly | fidei] Dei An 92 Que] Nam sicut percipimus Ly 94 et] veritatem et *added* Ly | utilitatem] vali^{tem} (*garbled*) An 96 que] qui Fi An 97 eandem] eadem An 98 criminibus] Quia *added* Ly 99 enim contingere] concurrere Ly 102 diversis criminibus] criminibus ita diversis Ly 103 pertineret] pertarent An unam] unum Bb 108 dissiparetur] dissiparent An 109 enim idem] eid' Fi An .n. id We 110 pertineat] pertinet Ly 111 vult] voluerit Ly 112 iudicium] ius Ly 116 concedere] taliter *added* Ly 121 nullo] illo Ly 122 subditi] subdit Bb | fiant] fiat Bb

heretici, ab eodem rege vel principe puniri debent pro heresi sicut pro aliis criminibus.

125 **Discipulus:** Per plures leges cavetur aperte quod heretici non per reges et principes sed per clericos iudicari debent.

130 **Magister:** Dicunt quidam quod tales leges sunt leges inique, iuri naturali, id est recto dictamini rationis, obviantes manifeste, et ideo pro non legibus sunt habende.

Capitulum 93

5 **Discipulus:** Quia de isto modo ponendi, quem reputo omnino erroneum, in aliis tractatibus sepe occasionem habeo loquendi, ideo, isto modo dimisso, nitere declarare alium modum ponendi, qui minus veritati repugnare videtur.

10 **Magister:** Dicunt quidam quod si papa manifeste et publice incideret in hereticam pravitatem, puta si publice predicaret et doceret contra veritatem catholicam apud catholicos divulgatam (utpote si doceret aut predicaret vel teneret verum corpus Christi in sacramento altaris minime contineri, aut resurrectionem non esse futuram, vel animas reproborum non affligi aut cruciari vel non esse in inferno, aut aliquid huiusmodi cuius contrarium tenetur explicite credere quia apud catholicos publice tanquam catholicum divulgatur), vel etiam diffinitive determinaret quemcunque errorem, quantumcunque parvum, divine scripture aut doctrine universalis ecclesie obviantem, si clerici crederent vel faverent eidem aut circa correctionem et cohibitionem ipsius essent dampnabiliter negligentes, princeps secularis in cuius dominio moraretur, et etiam populus qui sciret

93,13 vel¹ ... 14 inferno] Allusion to John XXII's *visio beata* sermons.

125 cavetur aperte] habetur Ly 129 leges] *omitted* An Ly | iuri] iure Bb | id est] et Ly 130 obviantes] obviantia We | pro... 131 habende] We: non pro legibus sunt (sint Fi) habende Bb Fi An pro legibus non sunt habende Ly 93,3 reputo] puto Ly 4 habeo] habeo Ly | loquendi] et *added* Ly 5 nitere] nite An | alium] secundum Ly 8 incideret] incurreret Ly 10 si doceret] determinaret Ly 14 esse] *omitted* Bb 15 credere] vel *added* Ly 16 divulgatur] divulgaret Ly | etiam] *omitted* Ly 17 determinaret] determinare Bb terminaret Ly 20 aut] ac Ly | et] aut Ly 21 princeps... 22 moraretur] principes seculares in quorum dominio moratur Ly 22 populus] papa Bb

ipsum esse hereticum, cohercere deberet si posset,
 invocato auxilio si oporteret vicinarum regionum. Si
 autem princeps vel populus in cuius dominio papa
 hereticus moraretur crederet vel faveret eidem, aut
 ipsum dampnabiliter negligeret cohercere, alii principes
 et laici qui scirent papam esse hereticum, in quantum eis
 potentia et vires suppeterent, ad ipsum cohercendum
 essent astricti.

Unde circa istum modum tria probare et declarare
 nituntur. Primo enim nituntur ostendere quod causa fidei
 aliquo modo spectat ad laicos. Secundo, satagunt
 explanare quomodo questio fidei spectat ad laicos.
 Tertio, moliuntur ostendere quod coherctio pape heretici
 in aliquo casu spectat ad laicos etiam a prelati ecclesie
 minime requisitos.

Primum probatur primo sic. Ad illum spectat aliquo
 modo questio fidei vel causa qui potest concilio generali,
 in quo tractatur de causa fidei, interesse. Imperatores
 autem, et per rationem consimilem reges et laici aliqui,
 possunt generali concilio in quo tractatur de fide
 interesse, sicut ostensum est prius c. 85. Ergo ad
 imperatores, reges, et laicos aliquo modo causa fidei
 noscitur pertinere.

Secundo sic. Ad illum aliquo modo spectat questio
 cause fidei qui fidem defensare tenetur. Quia nullus rem
 ad ipsum impertinentem omnino tenetur defensare, teste
 Sapiente qui, Ecclesiastico 11°. ait: “*De ea re que te non*
molestat ne certaveris”, qualis est omnis res que ad te
 omnino non pertinet. Sed laici fidem suam tenentur
 defendere, alioquin proditores veritatis sunt censendi, 11
 q. 3 c. *Nolite*, ubi Iohannes Chrysostomus ait: “*Sicut*

44 prius] 1 Dial. 6.85 50 Ecclesiastico 11o] Ecclesiasticus 11:9
 53 11...54 Nolite] C. 11 q. 3 c. 88 col. 1259

23 esse] omitted Ly | deberet] debent Ly | posset] possent Ly omitted
 Bb 25 vel populus] omitted Ly 26 hereticus] omitted Ly 31 circa]
 erga Fi An | tria] etiam An 34 questio] causa Ly 37 requisitos]
 requisitis We 39 illum] primum Bb Fi An | aliquo...40 modo]
 quodammodo Ly 40 questio...causa] causa fidei We | qui] que Fi An
 41 causa fidei] fide Ly 42 consimilem] et added An alii added We
 aliqui] aliquo modo Ly 43 fide] causa fidei We 47 sic] omitted Ly
 spectat] pertinet Ly 48 cause] omitted We | rem] tenetur Fi
 50 Ecclesiastico] ecc^{ci} Bb 51 molestat] molestaverit Bb Fi An
 53 veritatis] et heretici added Ly | 11] 1 Ly

55 *sacerdos debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo*
libere predicet, sic laicus debitor est ut veritatem quam
audivit a sacerdotibus probatam quidem in scripturis
defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, prodidit
veritatem”. Ergo questio fidei aliquo modo spectat ad
60 *laicos.*

Tertio sic. Ad illum spectat aliquo modo questio
fidei qui pro veritate fidei defendenda leges potest
statuere. Sed populus et laici leges possunt statuere pro
veritate fidei defendenda. Ergo ad populum et laicos
65 aliquo modo questio fidei noscitur pertinere. Maior
videtur evidens, quia nemo de re que ad eum omnino
non pertinet valet legem statuere. Minor auctoritatibus,
exemplis, et rationibus videtur posse probari.

Augustinus enim, ut habetur 11 q. 3 c. *Imperatores*,
70 ait: “*Imperatores si in errore essent, quod absit, et pro*
errore suo contra veritatem legem darent, per quam iusti
probarentur et coronarentur, non tamen faciendum est
quod illi iubent”. Et infra: “Quando autem imperatores
veritatem tenent, pro ipsa contra errorem iubent. Quod
75 *quisquis contempserit ipse sibi iudicium acquirit”.*

Item, idem ad Vincentium, ut habetur 23 q. 4 c. *Non*
invenitur, ait: “*Quis enim nostrum vel quis vestrum non*
laudat leges imperatorum datas ab eis adversus
sacrificia paganorum” que per consequentiam pro fide
80 date videntur.

Item, ad Bonifatium, ut habetur dis. 9 c. 1, loquens
de imperatoribus ait: “*Quando autem pro veritate contra*
falsitatem constituunt bonas leges, terrentur sevientes et
corriguntur intelligentes”. Et alibi ait: “Quicumque vero

69 11...Imperatores] C. 11 q. 3 c. 98 col. 1263 73 infra] *Ibid.*, col. 1265
76 23...77 invenitur] C. 23 q. 4 c. 41 col. 1755 81 dis... 1] D. 9 c. 1
(*Imperatores*) col. 33 84 alibi] *Ibid.*

55 ut] et Fi 56 libere] legitime Ly 57 quidem] quidam We | in
scripturis] scriptura Ly 58 fiducialiter] *omitted* Ww 59 aliquo modo]
quandoque Ly 61 illum] We: ipsum Bb Fi An Ly 63 populus] papa Fi
An imperator Ly 64 populum] papam Fi 66 quia] scilicet quod Ly
67 auctoritatibus] et *added* Ly 72 coronarentur] coronantur Fi | est]
omitted An 74 tenent] et *added* Bb An Ly | ipsa] ea Ly
76 Vincentium] ait *added* Bb An Ly | 4] 8 Fi An 77 nostrum...quis]
omitted Ly 78 leges] ab *added* Bb 79 paganorum] baganorum Bb
consequentiam] We Vc Ox Ba: nientiam Bb convenientiam Fi An Ly
81 Item] idem *added* Ly 83 terrentur] tenentur se An | sevientes]
servientes Fi 84 Et] *omitted* Bb | ait] *omitted* Ly

legibus imperatorum que pro Dei veritate feruntur obtemperare non vult, acquirit grande supplicium". 85

Et ut habetur 23 q. 4 c. *Si ecclesia*, ait: "*Quod autem dicunt*", scilicet heretici, "*qui contra suas impietates leges iustas institui nolunt, non petisse a regibus terre apostolos talia, non considerant aliud temporis tunc fuisse, et omnia suis convenire temporibus. Quis enim tunc in Christum crediderat imperator, quis enim pro pietate contra impietatem leges ferendo seviret. Tunc enim illud adhuc propheticum complebatur: 'quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terre, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius', nondum enim agebatur quod paulo post in eodem Psalmo dicebatur: 'et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore'. Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore. nisi ea, que contra Deum iussa sunt religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit quia homo est aliter quia rex est. Quia homo est servit Deo vivendo fideliter, quia rex est servit leges iusta precipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanctiando*". Ex quibus patet aperte quod imperatores et publice potestates licite pro fide possunt leges statuere. 90 95 100 105

Quod etiam exemplis ostenditur. Nam tam reges infideles quam fideles leges pro fide laudabiliter ediderunt. Nam Nabuchodonosor legem edidit pro fidei veritate qui, ut legitur Danielis 3°, ait: "*A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus, et*" 110

87 23...ecclesia] C. 23 q. 4 c. 42 col. 1755 95 quare...98 eius] Psalms 2:11-2 99 dicebatur] Psalms 2: 10-11 113 Danielis 3o] Daniel 3:96

85 Dei] omitted Ly 87 Quod] Qui Bb Fi An 90 considerant] considerent Fi An 93 imperator] imperatorum Fi We | leges] legis Fi 94 seviret] Ly: servaret Bb Fi An We | propheticum...95 complebatur] p'n compleatur Bb 96 meditati] me. Bb Fi An 97 adversus¹] ad Bb Fi adversum An | adversus¹...98 eius] et Ly | adversus²] We: ad Bb adversum Fi An 98 enim] illud Ly 99 dicebatur] dicitur Fi We 101 reges] et added Bb Fi An We 102 serviunt] serviant Fi Ly | contra] omitted Bb Fi An 104 plectendo] pulcando Fi | quia¹] est rex et aliter quia est added Ly | est...105 est¹] omitted Ly 105 rex] omitted Bb Deo] in added Bb 107 sanctiando] sentiendo Fi An sanciendo Ly 109 leges] omitted Bb 110 tam] cum An 112 Nabuchodonosor] Nabucho Fi Nabugodonosor Ly | legem] leges Bb

115 *lingua quicumque locutus fuerit, blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach, et Abdenago, dispereat et domus eius vastetur; neque enim est alius Deus qui possit ita salvare*".

Rex etiam magnus Artaxerxes, ut legitur Hester ultimo, legem edidit dicens: "*Hoc autem edictum quod nunc mittimus, in cunctis urbibus proponatur, ut liceat iudeis uti legibus suis*".

Reges etiam fideles leges pro veritate fidei condiderunt. Quod testatur aperte Augustinus qui in epistola ad Vincentium, ut habetur 23 q. 6 c. *Vides*, ait: "*Civitas mea que cum tota esset in partes Donati, ad unitatem catholicam legum imperialium timore conversa est*". Ergo imperatores leges pro fide catholica ediderunt.

Quod etiam ratione videtur posse probari. Nam ille potest leges pro fide statuere qui non solum contemplatione hominum sed etiam contemplatione Dei potest ius condere. Laici autem non solum contemplatione hominum sed etiam contemplatione Dei possunt ius statuere, dis. 1 c. *Ius civile*, ubi dicitur sic: "*Ius civile est quod quisque populus vel quecunque civitas sibi proprium divina humanaque causa constituit*", id est, "*contemplatione Dei et hominum*", secundum glosam ibidem. Ergo laici in favorem fidei leges condere valent.

140 **Discipulus:** Ista sententia, quod laici possunt aliquas leges pro fide statuere que aliquam obtineant firmitatem, nisi a summo pontifice vel prelati ecclesie fuerint confirmate, sacris canonibus obviare videtur.

119 Hester... 120 ultimo] Esther 16:19 125 23... Vides] C. 23 q. 6 c. 3 col. 1797 134 dis... civile] D. 1 c. 8 col. 5 138 secundum... ibidem] s.v. divina humanaque

116 dispereat] dispereat Fi An | domus] demus Bb 117 est] Deus added We | Deus] omitted Ww 119 Artaxerxes] Artaxerses Bb Artaxersis We 120 autem] omitted Bb est added Ly | edictum] dictum Ly 121 nunc] omitted Ly | mittimus] emittimus Ww | proponatur] proponam Bb Fi An omitted Ly 124 qui] omitted Ly 125 Vides] Videns An 126 Donati] Conati Fi An 128 est] omitted An 130 statuere] constituere Ly 131 hominum] omitted An | etiam] omitted Ly 132 ius condere] iura statuere Ly | Laici... 134 statuere] Sed imperatores et populus contemplatione Dei possunt leges statuere Ly 134 statuere] omitted Bb | 1] 9 Bb 135 quod] omitted Bb | quisque] quicumque Ly 136 divina humanaque] humana divinaque Bb | causa] omitted An 139 leges] pro fide statuere que aliquam obtineant firmitatem added An condere] edere We 141 obtineant] habeant Ly

Unde Innocentius 3us, ut habetur Extra, *De constitutionibus c. Ecclesia*, ait: “Nos attendentes quod laicis etiam religiosis, super ecclesiis et personis ecclesiasticis nulla sit attributa facultas apud quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi a quibus si quid motu proprio statutum fuerit quod ecclesiarum etiam respiciat commodum et favorem, nullius firmitatis existat, nisi ab ecclesia fuerit approbatum”. Ex quibus verbis datur intelligi quod super hiis que ad ecclesiam spectant statutum laicorum nullam obtinet firmitatem nisi ab ecclesia fuerit approbatum. Questio autem fidei ad ecclesiam spectat. Ergo statutum laicorum in favorem fidei editum nullius est momenti nisi ab ecclesia fuerit approbatum.

Item, in synodo Symachi pape, ut habetur 16 q. ultima c. *Non placuit*, sic legitur: “Non placuit laicum statuendi in ecclesia habere aliquam potestatem, cui obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi”. Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus nichil potest statuere de hiis que ad ecclesiam spectant. Questio autem fidei ad ecclesiam spectat. Ergo laicus in favorem fidei nichil potest statuere.

Item, in synodo Eugenii pape, prout legitur Extra, *De iudiciis c. Decernimus*, sic habetur: “Decernimus etiam ut laici ecclesiastica tractare negotia non presumant. Sed episcopi, abbates, archiepiscopi et alii ecclesiarum prelati de negotiis ecclesiasticis, maxime de illis que spiritualia esse noscuntur, laicorum iudicio non disponant”. Ex quibus colligitur quod nec etiam laicorum iudicio sunt spiritualia disponenda. Cum ergo inter negotia spiritualia sit questio fidei potissime

144 Extra... 145 Ecclesia] X. 1. 2. 10 col. 25 **158** 16... 159 placuit¹] C. 16 q. 7 c. 23 col. 1547 **166** Extra... 167 Decernimus¹] X. 2. 1. 2 col. 522

144 Unde] We Vc Ox: omitted Bb Fi An Quia Ly **146** etiam] et Fi An Ly **147** sit] est Ly **148** imperandi] imandi Bb **149** proprio] omitted An **150** etiam] omitted Ly | et] in Bb Fi An **151** nullius] ml'us An existat] esse constat Ly **154** fuerit] omitted An **156** fidei] etiam Dei Ly **157** approbatum] confirmatum Ly **160** ecclesia] ecclesiam Fi | cui] c. 16 An **161** obsequendi] Ly: subsequendi Bb We sequendi Fi An **162** datur] potest Ly **166** in] ex We | prout] ut Ly | Extra... 167 iudiciis] De iudiciis Extra Bb Fi An **167** Decernimus¹] Decrevimus Ly sic] sicut An | Decernimus²] Decrevimus Ly **168** etiam] omitted Ww laici] clerici Ly **169** Sed] Et Ww ut added Ly | episcopi] et added Bb Fi An We | abbates] et added We Ly **171** iudicio] iudicia Bb Fi An

175 computanda videtur quod laici de hiis que ad fidem
spectant se intromittere minime debent, et per
consequens pro fide nichil statuere possunt.

Item, minus est disponere de ecclesiasticis
dignitatibus et rebus ecclesiarum quam de fide. Qui
180 autem non potest minus, nec maius potest. Laico vero de
dignitatibus ecclesiasticis et rebus ecclesiarum nichil
pertinet disponere. Ergo multo fortius nec de fide
poterunt aliquid ordinare. Quod autem de dignitatibus
ecclesiasticis et rebus ecclesiarum laici nichil disponere
185 valeant sacris canonibus affirmatur. Nam 16 q. ultima c.
Laicis sic legitur: “*Laicis quamvis religiosis nulla de
ecclesiasticis dignitatibus aliquid disponendi legitur
facultas attributa*”.

Item, Innocentius 3us, ut habetur Extra, *De arbitris*
190 c. *Contingit*, ait: “*Adhuc generaliter prohibemus ne
super rebus spiritualibus compromittatur in laicum, quia
non decet ut laicus in talibus arbitretur*”. Ergo multo
magis non decet ut laicus de fide, dignitatibus
ecclesiasticis, et rebus ecclesiarum aliquid legem
195 statuendo decernat.

Item, dis. 96 c. *Bene*, de statuto Basili in favorem
ecclesie edito sic legitur: “*Scripturam que in sacerdotali
concilio recitata est, evidentissimis documentis constat
esse invalidam: primum quidem contra patrum regulas a
200 laicis, quamvis religiosis, quibus nulla de ecclesiasticis
facultatibus aliquid disponendi legitur umquam
attributa facultas, facta videatur*”.

Item, Innocentius 3us, ut legitur Extra, *De rebus
ecclesie alienandis vel non* c. *Cum laicis*, ait: “*Cum
205 laicis, quamvis religiosis, disponendi de rebus ecclesie*

185 16...186 Laicis¹] C. 16 q. 7 c. 24 col. 1547 **189** Extra...190
Contingit] X. 1. 43. 8 col. 512 **196** dis...Bene] D. 96 c. 1 col. 613
203 Extra...204 non] X. 3.13.12 col. 1115

180 Laico] Laici We | Laico...183 ordinare] *omitted* Ly **182** pertinet]
possunt We **185** 16] 26 Bb **186** Laicis¹] Laici Ly **187** aliquid] ad Fi
disponendi] disponenda An **188** attributa] attributa An **190** Contingit]
10 Ly | ait] *omitted* Bb **191** in...192 arbitretur] de fide dignitatibus Fi
192 arbitretur] arbitratur Bb **193** fide] et *added* Ly **194** aliquid] ad Fi
An We **195** decernat] decernant Ly **196** 96...Bene] 6 Ly | favorem]
favore Bb **199** quidem] quia *added* Ly **201** disponendi] disponendo Bb
204 alienandis...non] non alienandis Ww | c...laicis] Kn: *omitted*
Ww | Cum²...206 potestas] nulla fuit laicis attributa potestas de rebus
ecclesiasticis disponendi apud Ly **205** ecclesie] ecclesiarum Fi

nulla sit attributa potestas, quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi” etc.

Ex quibus aliisque quampluribus colligitur evidenter quod non solum de fide, sed nec etiam de dignitatibus et rebus ecclesie, laici leges condendi nullam habent penitus potestatem. Et quamvis hoc conclusio michi videatur certa secundum canonicas sanctiones, tamen quomodo ad allegationes prescriptas respondere contingat non differas recitare. 210

Magister: Allegationes tue predictae a nonnullis pueriles et frivole reputantur, quia videtur eis quod sacrorum canonum non habeas intellectum. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod rem aliquam ad alium pertinere dupliciter potest contingere. Res enim aliqua ad aliquem pertinet tanquam in potestate eius aliquo modo existens, ut scilicet de ea sicut sibi placuerit, dummodo non contra Deum vel rationem rectam aut leges iustas seu consuetudines rationabiles valeat ordinare. Et isto modo dignitates ecclesiasticae et res ecclesiarum ad prelatos ecclesie pertinere noscuntur. Alio modo pertinet res aliqua ad aliquem tanquam defendenda ab eo, et isto modo res ecclesiarum pertinent ad laicos, quia laici defendere debent res ecclesiarum. Sic etiam fides spectat ad laicos, quia eam viriliter et potenter defendere astringuntur. 215
220
225
230

Ex hiis respondetur ad omnes allegationes tuas. Quia, sicut laici leges statuere possunt suos subditos artius obligando ne personas ecclesiasticas vel res earum offendant vel molestant iniuste, quos in contrarium facientes penis possunt debitis coercere, quamvis huiusmodi penis personas exemptas ab eorum potestate nequeant castigare, sic laici, scilicet reges, principes, ac publice potestates et etiam communitates, leges possunt 235

206 nulla] n_o Fi An | obsequendi] subsequendi Ww 207 etc] omitted Ly 209 nec...210 dignitatibus] etiam de dignitate Ly 211 hoc] hec Ly 212 videatur] videtur Ly 215 nonnullis] nonnullos Bb 216 quia] quare Fi An 218 dicitur esse] est Ly 220 eius] illius Ly 223 rationabiles] rationales An Ly 224 ecclesiasticae] ecclesiasticae Bb 225 ad... noscuntur] pertinent ad prelatos ecclesie Ly | ad...227 ecclesiarum] omitted An 226 aliquem] alium Ly 227 et] in Bb | isto modo] sic Ly 229 etiam] omitted Bb Ly | spectat] pertinet Ly | viriliter] diligenter An Ly 232 Quia] Quod Ly | sicut] We Vc Ox Ba: omitted Bb Fi An Ly 234 offendant] defendant Fi An | molestant] molestant An 235 debitis] debetis Bb 236 exemptas] exceptas Ly | potestate] potestates Bb 237 laici...principes] principes et reges Ly 238 etiam] omitted Ly

240 statuere pro fide salubrius defendenda, possuntque
punire suos subditos fidem nequiter impugnantem,
quamvis punire non valeant eos qui a sua iurisdictione
sunt exempti.

Discipulus: Nitere allegare pro assertione predicta.

245 **Magister:** Quod reges et principes ac publice
potestates et civitates alieque communitates que
potestatem habent condendi leges de temporalibus, leges
statuere queant pro veritate fidei tenenda et defendenda
et nullatenus impugnanda vel reicienda, eisdemque
legibus suos subditos obligare, sic videtur posse probari.

250 Omnis persona et universitas iurisdictionem habens
coactivam de hiis que per se et subditos facere obligatur
legem potest statuere, et ad ea facienda subditos sub
pena rationabili obligare. Sed omnis persona fidelis, et
etiam universitas, iurisdictionem habens coactivam, per
255 se et subditos tenetur fidem catholicam defendere. Ergo
de fide defendenda potest legem statuere, et subditos ad
fidem defendendam sub pena rationabili obligare.

Secundo probatur idem sic. Quilibet habens
iurisdictionem coactivam ad ea per leges suas potest
260 suos subditos obligare que pacem et tranquillitatem
eorum procurant et conservant, et quorum contraria
pacem et tranquillitatem civium dissipant et conturbant.
Sed fidem negare et impugnare et abicere pacem et
tranquillitatem civium dissipat et conturbat, quia
265 homines diversarum sectarum minime pacifice insimul
vivunt. Ergo omnis persona et communitas habens
iurisdictionem coactivam potest per leges subditos
obligare ne fidem catholicam impugnare aut abicere
quoquo modo presumant.

270 Tertio sic. Non minorem potestatem habet rex vel
princeps super subditos suos in hiis que sunt contra
fidem et bonos mores quam habet maritus super uxorem
suam, vel pater super prolem suam. Sed maritus
conjugem suam errantem contra fidem vel bonos mores

245 et] *omitted* Ly 246 condendi] condere Ly 247 queant] que Fi
tenenda] timenda Bb 248 reicienda] reicienda Bb Fi 249 sic] sicut Bb
Fi An 250 habens] *omitted* An 251 hiis] ad *added* Ly | per se]
omitted Bb | subditos facere] subditos (*sic*) faciendo Ly 258 idem] id Fi
259 suas] suos Fi 261 eorum] *omitted* Ly | conservant] servant Bb
262 civium] *gap* Fi omnimodam An Ly 263 et impugnare] *omitted* Fi
An 272 habet] habeat Ly 273 suam!] *omitted* Ly | super] *omitted* Bb
274 fidem] fide An | vel] et Bb Ly

potest et debet corrigere, et pater prolem suam errantem 275
 contra fidem et bonos mores habet corrigere. Ergo rex et
 princeps subditos suos errantes contra fidem et bonos
 mores potest corrigere. Rex autem et princeps de hiis
 que in subditis suis potest corrigere valet legem statuere.
 Ergo rex et princeps pro fide tenenda a subditis suis 280
 legem potest eis imponere.

Discipulus: Predicta assertio non ita michi videtur
 irrationabilis sicut antea videbatur, et ideo cupio ipsius
 intellectum pleniorum habere, quia per hoc manifestius
 animadvertam an sit consona vel dissona veritati. Magis 285
 autem explicabis eam si indicaveris quomodo ad
 singulas allegationes contra eam adductas responderi
 contingat. Ideo per omnes discurre.

Magister: Ad auctoritatem Innocentii 3ⁱⁱ
 respondetur quod ecclesie et persone ecclesiastice a 290
 iurisdictione laicorum sunt exempte, et ideo super
 ecclesiis ordinandis vel conferendis, vel super aliqua
 immutatione circa ecclesias facienda, seu etiam super
 personis ecclesiasticis puniendis vel quomodolibet
 gubernandis aut ad aliquid faciendum vel non faciendum 295
 artandis, laici nichil in earum commodum respiciens et
 favorem possunt statuere quod firmitatem optineat, nisi
 ab ecclesia fuerit approbatum. Quin tamen aliqua possint
 statuere in ecclesiarum et personarum ecclesiasticarum
 commodum et favorem, sub certis penis suos subditos 300
 prohibendo ne ecclesiis vel personis ecclesiasticis
 molestiam inferant vel gravamen, Innocentius minime
 negat. Nonne potest rex, absque requisitione
 cuiuscunque prelati ecclesie, statuere quod quicumque
 clericum occiderit pena capitali plectatur? Nunquid non 305

289 Ad...3ii] *supra*, lines 144-157

275 potest...276 mores] *omitted* Bb 278 corrigere] Ergo *added* An Sed
added Ly | autem et] aut etiam Ly | hiis] propter *added* Ly 279 in] We
 Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An Ly | subditis suis] subditos Ly | valet
 legem] *omitted* Fi 280 princeps] de hiis que subditis suis potest
 corrigere valet legem statuere. Ergo rex et princeps *added repetition* Fi
 281 potest] possunt Ly 285 Magis] Augustinus Fi Aug² An
 286 explicabis] explicab Fi 287 allegationes] allegatione Bb
 292 super] *omitted* Ly 293 immutatione] commutatione Ly
 295 aliquid] *omitted* An 296 respiciens] respicientes Ly 297 optineat]
 optineant Ly 298 possint] possit Fi An 301 vel] et Ly 303 negat]
 denegant An | requisitione] inquisitione Ly 304 quicumque] qui We
 305 occiderit] occidit Ly | plectatur] plectetur We | non] *omitted* Ly

potest statuere absque requisitione ecclesie quod qui res
ecclesiasticas furatus fuerit pena mortis vel alia punitur?
Si igitur laici possunt statuere leges pro rebus
temporalibus ecclesie et personis ecclesiasticis a suis
310 subditis nullatenus molestandis, multo fortius pro fide
catholica, quam multo magis defendere et tueri tenentur
quam res ecclesiarum et personas ecclesiasticas,
quascumque possunt leges statuere, ne aliquis subditus
eorum fidem negare vel impugnare audeat quoquo
315 modo.

Quod etiam tali ratione probatur. Magis spectat ad
principem constitutum a Deo, qualis est omnis princeps
utens legitima potestate, ulcisci iniuriam Dei quam
civium suorum (23 q. 4 c. *Si ea*). Sed rex et princeps
320 potest et debet statuere legem ne unus subditorum
peccet in alterum. Ergo multo magis potest condere
leges ne quis subditorum suorum fidem impugnet,
exemplo Nabuchodonosor regis, qui legem edidit ne quis
verum Deum presumeret blasphemare.

Ad auctoritatem sumptam ex synodo Symachi pape
respondetur per idem, quod laici non habent potestatem
aliquid in ecclesia statuendi quod immutationem circa
ipsas ecclesias inducat. Habent tamen potestatem
statuendi ne quis subditorum suorum ecclesiam audeat
330 molestare. Et ita habent potestatem statuendi ne quis eis
subditus fidem catholicam impugnet, neget, aut
blasphemet, vel fidem quoquo modo subvertat.

Ad auctoritatem acceptam ex synodo Eugenii pape
consimiliter respondetur, quod laici ecclesiastica negotia
335 de rebus aut personis ecclesiasticis ordinandis vel

319 23...ea] C. 23 q. 4 c. 50 col. 1761 **325** Ad...sumptam] *supra*, lines 158-165 **333** Ad...acceptam] *supra*, lines 166-177

306 requisitione] inquisitione Ly **307** punitur] puniatur We Ly
311 multo] *omitted* Ly **313** leges] Ly: legem Bb Fi An We | aliquis
subditus] quis subditis Ly **314** audeat] audiat Fi **317** omnis] *omitted*
Ly **318** iniuriam] iniuridiam An **319** suorum] ut habetur *added* Ly
320 potest...debet] possunt et debent Ly **321** alterum] alium An
322 quis] quisquis Ly **323** Nabuchodonosor] Nabuch Fi An
Nabugodonosor Ly | edidit] dedit Ly | quis] quisquis Ly
326 respondetur] etiam *added* Ly **328** ipsas] *omitted* Ly | inducat]
indicat Bb | potestatem...329 statuendi] statuere Ly **329** subditorum
suorum] eis subditus Ly | ecclesiam] *omitted* An | ecclesiam...331
subditus] *omitted* Ly **333** acceptam] *omitted* An Ly **334** consimiliter]
similiter Ly **335** aut] ac Ly

regendis vel aliter immutandis se intromittendo tractare non debent, nec clerici talia negotia laicorum iudicio, hoc est auctoritate eorum, disponere debent. Possunt tamen laici ordinare ut clerici in ecclesiasticis disponendis negotiis minime infestentur, possuntque eis aliquas libertates conferre, exemplo principum antiquorum qui, ut testatur Innocentius 3us Extra, *De rebus ecclesie alienandis vel non c. Cum laicis*, ecclesiasticam libertatem multis privilegiis munierunt. Sic etiam possunt laici in favorem fidei christiane plura ordinare, ad que servanda suos subditos possunt legibus coartare. Si enim laici ex devotione quam habent ad fidem catholicam possunt in favorem clericorum nonnulla statuere et eis libertates plures tribuere, multo fortius possunt in favorem fidei quamplura statuere, et ad ea constringere sibi subiectos.

Ad auctoritatem que ponitur 16 q. ultima c. *Laicis*, respondetur quod laici non possunt statuere aliquid circa dignitates ecclesiasticas immutandas. Possunt tamen statuere plura pro dignitatibus ecclesiasticis defendendis, ad que subditos suos, et non alios a potestate eorum exemptos, possunt constringere, nisi in casu. Cum vero dicitur 'qui non potest minus nec maius potest', dicitur quod ista fallit, quia sepe maiora aliqua spectant ad iurisdictionem vel potestatem aliquorum ad quorum iurisdictionem vel potestatem quedam minora non pertinent. In proposito tamen non fallit, quia sicut possunt laici quedam statuere pro defensione ecclesiastiarum dignitatum, ita possunt nonnulla statuere pro defensione fidei orthodoxe.

Ad auctoritatem Innocenti 3ⁱⁱ Extra, *De arbitris* respondetur quod arbiter recipit potestatem ordinandi aliquid esse faciendum vel non faciendum, et ideo in

342 Extra...343 laicis] X. 3. 13. 12 col. 1115 **352** Ad auctoritatem] *supra*, lines 183-188 **366** Ad...3ii] *supra*, lines 189-195

336 intromittendo] We: non intromittere Bb intromitten Fi An intromittere vel Ly **343** ecclesie] ecclesiasticis Ly | alienandis...non] Fi: non alienandis Bb An We Ly **344** munierunt] muniverunt Ly **347** ex devotione] extra devotionem Ly **349** plures] pluras Bb **350** quamplura] quamplurima Ly **351** constringere] We Vc Ox: restringere Bb Fi An Ly **354** ecclesiasticas] *omitted* Ly | immutandas] immutandum We **356** suos] *omitted* Ly **361** iurisdictionem] iurisdictionum (*sic*) Bb **366** Ad] A We **367** potestatem] auctoritatem Fi **368** vel...faciendum?] *omitted* Ly

370 rebus spiritualibus laicus arbiter esse non potest. Cum
hoc tamen stat quod laicus valeat ordinare ne subditi sui
res spirituales invadant vel impugnent.

Ad auctoritatem sumptam de dis. 96 c. *Bene*
consimiliter dicitur quod ideo statutum extitit
375 reprobatum quia plura agenda circa electionem summi
pontificis et res ecclesiasticas ordinavit. Si autem
solummodo statuisset quod nullus sibi subiectus de
rebus ecclesie se intromittere, vel electionem summi
pontificis impedire, presumeret, statutum suum non
fuisset ullatenus reprobatum.

380 Ad ultimam auctoritatem Innocentii 3ⁱⁱ consimiliter
dicitur quod laici de rebus ecclesie distribuendis vel
expendendis nichil possunt penitus ordinare, non tamen
negat quin potestatem habeant statuendi ne res ecclesie a
suis subditis invadantur.

385

Capitulum 94

Discipulus: Satis disseruisti an questio fidei spectat
ad laicos. Ideo nunc dic, secundum quod promisisti, per
quem modum videlicet questio fidei spectat ad laicos.
5 Per hoc enim de predictis magis advertam an aliquid
contineant veritatis.

Magister: Dicitur quod questionem ventilari de
fide multis modis potest accidere.

10 Aut enim ventilatur questio de aliquo pertinente ad
fidem que apud omnes catholicos tanquam catholicum
hactenus extitit divulgatum, puta si aliqui inciperent
vertere in questionem an Christus sit verus Deus et verus
homo, vel an Christus fuerit natus de virgine, vel an
beata vita sit futura, vel aliud consimile de quo notum

372 Ad...sumptam] *supra*, lines 196-202 380 Ad...auctoritatem]
supra, lines 203-207 94,3 secundum...promisisti] 1 Dial. 6.93.33-34

369 Cum...370 stat] Tamen cuilibet cum hoc constat Ly 370 stat]
constat Bb 372 sumptam...373 consimiliter] 6 dis. de statuto Basili
respondetur 16 q. ultima c. *Laicis* ubi Ly 373 statutum] Basili
376 solummodo] solum Ly 382 expendendis nichil] exponendis non Ly
94,2 spectat] Ly: spectet Bb Fi An We 3 laicos] an non *added* Ly
Ideo] *omitted* Ly | nunc] modo We 4 fidei] ventilari potest seu *added*
Ly 5 enim] autem Ly 7 de...8 fide] *omitted* Ly 8 accidere] accipere
Ly 11 aliqui] modo *added* We | inciperent] incipiant Ly 12 sit...13
Christus] *omitted* Bb 13 fuerit] fuit Fi | an²] *omitted* Ly

fuit apud omnes catholicos, literatos et illiteratos, quod ad fidem pertinet orthodoxam. 15

Aut ventilatur questio de aliquo quod est a catholica ecclesia explicite approbatum, licet talis approbatio non sit apud omnes catholicos divulgata, puta si aliqui inciperent vertere in questionem an Salomon fuerit filius Bersabee vel vir eius. Audivi enim a quodam fide digno qui asseruit se fuisse presentem quando quidam magister theologie Parisiensis in scholis publice tenuit quod Bersabee erat uxor Salomonis, dicens illud quod legitur in genealogia Salvatoris: “*David autem rex genuit Salomonem etc.*” debet sic punctari: “*David autem rex genuit Salomonem*”, ut ibi sit finis versus, et alius versus sic incipiat: “*Ex ea que fuit Urie Salomon autem genuit Roboam*”. Quamvis ergo hec veritas ‘Salomon fuit filius Bersabee’ sit ab ecclesia explicite approbata, quemadmodum tota scriptura divina est explicite approbata, tamen posset ab insipientibus et iniquis verti in questionem. Sic posset verti in questionem quelibet veritas scripture divine que non est apud omnes catholicos tanquam catholica divulgata. Sicut etiam posset verti in questionem an in Christo fuerunt due voluntates, quamvis in Christo non esse duas voluntates sit heresis explicite condempnata. 20 25 30 35

Aut ventilatur questio de aliquo quod non est ab ecclesia explicite approbatum, nec heresis contraria est explicite condempnata. Sic questio fidei inter theologos sepiissime ventilatur. Sic ante determinationem ecclesie 40

25 legitur] Matthew 1:6 28 alius versus] Matthew 1:6-7

15 fuit] sit Ly | illiteratos] inliciteratos We 17 questio] omitted Ly | a] omitted An ab Ly 18 catholica] aliqua Ly 19 divulgata] divulgatos Bb 20 inciperent] incipient Ly 22 qui] quod Ly | presentem] presente Bb 23 theologie Parisiensis] in theologia Parisius Ly | publice] omitted Ly 24 tenuit] in scholis added Ly | Salomonis] Salomonis Fi | dicens] quod added Ly 25 legitur] dicitur Ly | genealogia] genealogia Bb 26 punctari] punctuari Ly 28 incipiat] incipiet Ly 29 autem] omitted Ly 31 tota] omitted Ly 32 posset] potest Ly | et...33 iniquis] nonnunquam Ly 33 Sic] Sicut Ly 34 quelibet] omitted Ly 35 catholicos] tamen added Bb An 36 Sicut] Sic Fi An Ly | posset] pōt Ly | in questionem] omitted Ly | in²] omitted An 37 fuerunt] fuerint Bb Fi 38 heresis] pro heresi Ly 39 non] nec Ly | ab...40 explicite] implicite Ly 40 contraria] 9(=con-) An 41 Sic] Sicut We Ly 42 ventilatur] ventiletur Bb | Sic] Sicut We Ly

de processione Spiritus Sancti a Filio inter Grecos et Latinos questio vertebatur.

45 Loquendo de questione fidei primo modo dicta, dicitur quod talis questio multipliciter spectat ad laicos. Uno modo, ut laici veritatem fidei in tali questione apud catholicos divulgatam pro loco et tempore fateantur, quia secundum Apostolum ad Romanos 10 “*corde enim*
50 *creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*”, et ipsa Veritas Luce 9 ait “*qui me erubuerit et meos sermones, hunc filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua et Patris et sanctorum angelorum*”. Ex quibus verbis colligitur quod quilibet
55 fidelis astringitur veritatem fidei sibi notam sollempniter confiteri. Quare laici in tali questione fidei veritatem sibi notam confiteri tenentur.

Discipulus: Dic michi in quibus casibus laici tenentur veritatem fidei in tali questione simpliciter
60 confiteri.

Magister: Respondetur quod in duobus casibus laici, sicut et ceteri christiani, ad talem confessionem de necessitate salutis sunt astricti. Primus est quando per omissionem huiusmodi confessionis subtraheretur honor
65 Dei: quando videlicet per omissionem huiusmodi confessionis alii averterentur a fide, vel converterentur ad hereticam pravitatem.

Secundo sunt laici ad talem confessionem astricti quando per omissionem huiusmodi confessionis fideles
70 aliquod detrimentum incurrerent, aut subtraheretur fidelibus aliquod subsidium impendendum eisdem. Utpote, si defendentes catholicam veritatem in tali questione mota per confessionem principis ab omni molestia per subditos principis inferenda forent securi,
75 et per confessionem principis subditi sui provocarentur ad defendendum, iuvandum, et favendum confitentibus

49 Romanos 10] Romans 10:10 51 Luce 9] Luke 9:26

47 veritatem...questione] eandem assertionem Ly 49 enim] omitted Ww 51 me...52 sermones] erubuerit meos sermones Ly 58 michi] omitted Ly 59 in...simpliciter] de tali questione simplici Ly 62 ceteri] omnes Ly | confessionem] questionem Ly 65 Dei] fidei Ly 66 vel... 69 omissionem] omitted Fi An | converterentur] convertuntur We 70 aliquod] ad Fi aliquod An | subtraheretur] a added Ly 71 eisdem] omitted Ly 72 defendentes] aliquam added Ly 73 ab...75 principis] We Vc Ox Ba: omitted Bb Fi An Ly 75 subditi] omitted Ly

catholicam veritatem et impugnantibus hereticam pravitatem, per omissionem autem talis confessionis seu per taciturnitatem subditi principis provocarentur ad impugnandum defendentes catholicam veritatem, et ad subtrahendum eisdem favorem, auxilium, et consilium opportunum. In hoc casu princeps de necessitate salutis deberet catholicam veritatem circa talem questionem publice confiteri, et consimiliter de aliis laicis est dicendum.

Discipulus: Vellem scire an aliquis doctor modernus, preter doctores auctenticos, concordet cum ista sententia.

Magister: Ista videtur esse sententia Thome, 2^a 2^e, q. 3^a, articulo 2°, qui ait: “*Confiteri fidem non semper nec in quolibet loco est de necessitate salutis, sed aliquo loco et tempore, quando scilicet per omissionem huius confessionis subtraheretur honor debitus Deo vel etiam utilitas proximis impendenda, puta si aliquis interrogatus de fide taceret, et ex hoc crederetur vel quod non haberet fidem vel quod fides non esset vera, vel alii per eius taciturnitatem averterentur a fide. In huiusmodi enim casibus confessio fidei est de necessitate salutis*”. Et post dicit sic: “*Quando honor Dei vel utilitas proximi hoc exposcit, non debet esse contentus homo ut per fidem suam ipsi veritati divine coniungatur, sed debet fidem exterius confiteri*”. Et post: “*Dicendum quod in casu necessitatis, ubi fides periclitatur, quilibet tenetur fidem suam aliis propalare, vel ad instructionem aliorum fidelium sive confirmationem, vel ad reprimendum infidelium insultationem*”. Et post: “*Si utilitas fidei aliqua preparatur aut necessitas assit, contempta turbatione infidelium, debet homo publice fidem confiteri. Unde*

89 sententia Thome] Aquinas, *Summa theologie*, 2^a 2^e, q. 3, art. 2, Responsio 99 post] *Ibid.* 102 post] *Ibid.* 107 post] *Ibid.* Ad tertium

77 impugnantibus] impegnantibus Bb 80 ad] *omitted* Bb 81 eisdem] eis Ly 87 auctenticos] auctentices Bb Fi | concordet] concordat Ly 92 huius] huiusmodi Bb We Ly 93 debitus Deo] debitus An Dei Ly vel etiam] et Ly 96 haberet] habeat Bb habet An Ly | esset] est Ly vera] *omitted* Fi An 97 eius] *omitted* Fi An Ly 98 enim] *omitted* Fi An Ly 99 sic] quod Ly 100 vel] et Ly 101 ipsi] ipse Ly 103 Dicendum] est *added* Ly 106 confirmationem] firmationem insultationem Bb reprimendum] recipiendum An 108 preparatur] prepararetur Ly

110 *Matth. 15 dicitur quod, cum discipuli dixissent Domino quod pharisei audito eius verbo scandalizati sunt, Dominus respondit 'sinite illos' (scilicet turbari), 'ceci sunt et duces cecorum'.*

115 Ex quibus verbis colligitur evidenter quod principes et alii laici, sive interrogentur sive non interrogentur, si per omissionem confessionis veritatis eis note circa questionem motam de fide alii a fide vel a defensione necessaria fidei avertantur, vel fideles aliqua dispendia patiantur, de necessitate salutis veritatem eis notam publice confiteri tenentur. Et non solum viri ad confessionem publicam veritatis eis note, sed etiam mulieres, in supradictis casibus obligantur.

Discipulus: Quid si prelati ecclesie mandarent laicis quod a tali confessione cessarent?

125 **Magister:** Respondetur quod si papa et omnes clerici mundi mandarent laicis quod a tale confessione cessarent, respondere deberent verbum Petri dicentis Act. 5: “*Obedire oportet Deo magis quam hominibus*”.

130 **Discipulus:** Nonne laici debent sequi doctrinam prelatorum ecclesie, cum dicat Celestinus papa, ut legitur dis. 62 c. 2: “*Docendus est populus, non sequendus*” ?

135 **Magister:** Respondetur quod docendus est populus in hiis que ignorat, sed quantum ad ea que didicit a fidei ecclesia non est ullatenus avertendus.

Discipulus: Et quibus credet populus nisi prelati ecclesie?

140 **Magister:** Respondetur quod populus magis credet scripture divine quam omnibus clericis mundi, quia illa scriptura est omnibus mortalibus preferenda. Item, magis credet populus toti communitati fidelium precedentium quam multitudini existentium in vita presenti, et ideo si

110 Matth 15] Matthew 15:14 128 Act 5] Acts 5:29 131 dis...2] D. 2 c. 2 (*Docendus*) col. 415

110 15] 19 Fi 112 sinite] finite Bb | illos] eos Ly 115 interrogentur¹] interroguntur Fi | interrogentur²] interrogantur We 119 patiantur] patientur Ly | eis] omitted Ly 125 Magister] omitted Fi An Respondetur...127 cessarent] omitted Fi An Ly 127 deberent] deberet Fi An 128 magis] omitted An 130 ut...131 legitur] omitted Ly 131 62] 6 We | 2] docendus Ly | populus] papa An 134 sed...ea] ab eis autem Ly 135 ullatenus] omitted Ly | avertendus] advertendus Fi An 136 credet populus] cretus or tribus (*garbled*) Fi 139 mundi] omitted Ly | illa...140 scriptura] scriptura divina Ly

multitudo clericorum recederet ab illis que priores nunc regnantes cum Christo concorditer tenuerunt, non essent ullatenus audiendi, sed essent penis debitis coercendi. 145

Discipulus: Dixisti unum modum per quem questio fidei mota de aliquo apud omnes orthodoxos tanquam catholico divulgato spectat ad laicos. Ideo nunc dic alium modum secundum opinionem superius recitatam.

Magister: Dicitur quod questio talis sic secundo spectat ad laicos quod pro ipsa questione laici omnes astringuntur tenentes, predicantes, docentes, asserentes, seu etiam dubitantes assertionem que est contraria veritati esse veram, et omnes negantes vel dubitantes catholicam veritatem taliter divulgatam esse de substantia fidei, tanquam excommunicatos et hereticos vitare, et pro non prelatis habere, et eis nullatenus obedire tenentur. Verbi gratia: si aliqui predicarent, docerent, vel assererent quoquo modo, aut etiam dubitarent Christum non fuisse natum de virgine, vel non fuisse passum, aut non resurrexisse a mortuis, laici omnes tales, etiam si aliquis eorum papali fuisset peditus dignitate, tanquam hereticos et excommunicatos vitare et eis nullatenus obedire tenentur. Quod enim tales sint heretici reputandi ex hiis que dicta sunt supra libro quarto capitulo 11 colligitur evidenter. Quod autem sint excommunicati ex capitulo 81 huius sexti apparet. Ex quibus sequitur luculenter quod laici, scientes papam vel alios clericos predicare, docere, vel qualitercunque tenere aliquam assertionem que catholice veritati apud omnes orthodoxos vulgate contradicit, ei non debent aliquialiter obedire. 150 155 160 165 170

158 Verbi...172 obedire] LTR 165 supra] 1 Dial. 4.11 (OP V)
167 apparet] 1 Dial. 6.81

143 recederet] We Vc: recederent Bb Fi An Ox recedat Ly 147 tanquam] a added An 148 catholico] catha^{co} | catholico divulgato] catholica divulgata Ly 149 superius] prius Ly 151 quod...questione] ideo consequenter dicitur quod Ly 152 astringuntur] constringantur Ly docentes] omitted Fi | asserentes] assarentes Fi omitted Ly 153 dubitantes] dubitatas Bb debitatos Fi 154 veram] omitted Bb dubitantes] dubi^{iaz} An 157 eis] omitted Bb Fi An 161 laici] autem added Ly 165 sint] sit Fi sunt Ly | sunt] omitted Bb | supra] omitted Fi An Ly 166 colligitur] celligitur Fi 167 ex] extra An | 81] 61 Ly 171 ei] omitted Ly | non] omitted Bb

175 **Discipulus:** Quid si principes et alii laici nesciunt per scientiam certam papam tenere vel docere contra talem catholicam veritatem, sciunt tamen papam esse de tali doctrina pestifera publice diffamatum, nunquid ipsum vitare tenentur?

180 **Magister:** Respondetur quod non propter verba paucorum, sed propter publicam famam laici ad quos talis fama pervenerit papam talia predicantem vitare tenentur, quia ad hoc quod aliquis excommunicatus vitetur sufficit publica fama, Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Cum desideres* § *Secunde questioni*, ubi Clemens 3us dicit in hec verba: “*Secunde questioni hunc finem duximus imponendum, quod, si publica fama est, aliquem verberasse clericum, nec episcopus nec alius communicare sibi debet, nisi ad arbitrium episcopi de hoc se purgaverit, vel ad cautelam absolutionis beneficium consequatur*”. Ergo a simili si publica fama est papam vel alium predicare, docere, vel tenere contra veritatem apud omnes catholicos divulgatam, nec laici nec clerici sibi communicare debent, nisi se purgaverit vel absolutionis beneficium rite et debite consequatur.

195 **Discipulus:** Mirum videtur quod propter famam papa debeat evitari, presertim cum fama probationem non facit, et per consequens nec certitudinem facit. Antequam autem aliquis sit certus papam ab homine vel a iure esse depositum, eum vitare non debet, quia in dubiis via tutior est tenenda. Tutius autem est obedire quam non obedire quando dubitatur an aliquis sit verus papa. Licet ergo propter famam de papa quod predicet contra talem veritatem catholicam possit quis dubitare an sit verus papa, tamen propter tale dubium non debet ab obedientia eius recedere.

205 **Magister:** Respondetur ad hoc quod quamvis per solam famam, quantumcunque publicam, nemo de

182 Extra... 184 questioni] X. 5. 39. 15 col. 1886 (**Secunde questioni*)

173 Discipulus] Dic added Ly | Quid] Quod Fi An 174 vel] etiam Fi 179 laici] laicorum Ly 181 aliquis] aliquid Bb 183 Cum desideres] Cum desides Fi consideres An | §] .S. Fi omitted An Ly | Secunde... 184 questioni] libro quinto Ly 184 Secunde] tue Ly 185 questioni] questionem Fi An 193 purgaverit] purgaverint Bb 197 facit²] faciat We Ly 198 autem] igitur Ly 199 quia] preterea Ly 200 autem] enim Ly 205 eius] omitted An | recedere] omitted Bb 206 Respondetur...hoc] Dicitur ad primum Ly

crimine vincatur, propter famam tamen sunt nonnunquam quedam agenda et aliqua obmittenda. Nam fama impedit matrimonium contrahendum (Extra, *De consanguinitate et affinitate* c. *Super eo*), et propter famam est diffamato purgatio indicenda (2 q. 5 c. *Si mala fama*). Sic etiam propter famam est obedientia deneganda. 210

Cum autem dicitur quod in dubiis via tutior est tenenda, respondetur quod ex hoc aperte concluditur quod papa hereticus propter solam famam publicam est vitandus, et ei est nullatenus obediendum. Nam si in dubiis via tutior est tenenda, illa autem via in qua minus est periculum est tutior reputanda. Ergo via que maiori caret periculo est tenenda. Obedire autem pape heretico et communicare eidem maius habet periculum quam eum vitare et ei minime obedire, quia ex obedientia et communione cum papa heretico immineret periculum fidei orthodoxe. Tale autem periculum maius est omni periculo quod potest persone pape etiam catholici imminere. Ergo periculum fidei orthodoxe est summe vitandum. Ergo cum propter famam publicam dubitatur an papa inciderit in hereticam pravitatem, vitandus est ne ex communione cum ipso periculum fidei immineat orthodoxe. 215 220 225 230

Discipulus: Nunquid propter omnem publicam famam laici tenentur papam hereticum devitare?

Magister: Videtur nonnullis probabile quod, quia papa tanquam signum est positus ad sagittam et multos habet offendere, ideo est cautela diligens adhibenda ne criminetur inique. Ita tamen ut caveatur ne delinquere valeat insolenter. Propter quod apparet quod propter famam ab incerto auctore vel certis auctoribus malivolis et maledicis ortam non est papa hereticus a nescientibus ipsum esse hereticum evitandus. Sed propter famam ortam a certis auctoribus bone fame hactenus, presertim 235 240

210 Extra...211 eo] X. 4. 14. 2 col. 1508 212 2...213 fama] C. 2 q. 5 c. 16 col. 853 235 papa...sagittam] Cf. 1 Dial. 7.15 (OP VII)

212 indicenda] indicanda We | 5] 4 Ww 213 Sic] Sicut We 214 deneganda] denegada Bb 219 in] omitted Ly 224 immineret] imminet Bb Fi We 230 ne...communione] omitted Bb | communione] communicatione Fi An | cum ipso] eius Ly 233 famam] fama Bb 237 criminetur] criminetur Bb | Ita] ista Bb 238 Propter quod] Igitur Ly 239 vel] a added We 241 ipsum] eum Ly | hereticum] omitted Fi An 242 a] ex Ly

245 qui sint in sacra pagina eruditi, volentibus papam de
 pravitare heretica accusare, et seipsos ad penam talionis
 si in probatione defecerint, obligare, est papa hereticus
 devitandus, etiam antequam in iudicio de heresi
 convincatur.

250 **Discipulus:** Dic secundum priorem assertionem an
 questio fidei de qua nunc est sermo alio modo spectet ad
 laicos.

255 **Magister:** Dicitur quod questio fidei de qua sermo
 habitus est prius sic spectat ad laicos quod principes
 seculares et alii laici debent defendere catholicos
 pravitatem hereticam impugnantes, in tantum quod
 scientes papam esse hereticum vel ad quos pervenit
 fama publica modo prefato quod papa est hereticus,
 tenentur de necessitate salutis in favorem fidei christiane
 omnes accusantes papam hereticum et ab ipso pro causa
 heresis appellantes ac ipsum de heresi impugnantes, si
 260 possunt, ab omni molestia eis per papam hereticum vel
 eius complices inferenda et illata defendere.

265 **Discipulus:** Illa que tractavimus supra in isto sexto
 a capitulo 16 usque ad c. 52 ad istum modum poterunt
 applicari, ut videtur. Ideo dic alium modum quomodo
 questio fidei spectat ad laicos.

270 **Magister:** Dicitur quod questio fidei talis de qua
 sermo habitus est prius sic spectat ad laicos quod
 tractatibus de tali questione, maxime si clericos
 suspectos habuerint possunt, si voluerint, interesse, quia
 sicut est tactum prius, quod omnes tangit ab omnibus
 debet tractari. Talis autem questio fidei tangit omnes,
 etiam laicos. Ergo laici, maxime curam aliorum
 gerentes, possunt tractatibus de tali questione fidei
 interesse.

262 Illa...264 applicari] Possibly this uncorrected reference was scripted
 at a time when the current 1 Dial. 6.53-55 had not yet been divided from
 an earlier (larger) version of 1 Dial. 6.52. 269 quia...274 interesse]
 possible LTR 270 prius] 1 Dial. 6.85

243 sint] sunt Ly | volentibus] valentibus Ly 249 nunc] omitted Ly
 spectet] spectat We Ly 252 quod] et added Ly 255 esse] omitted Ly
 256 papa] omitted An 257 necessitate] q^o added Bb 258 accusantes]
 accusante Bb | ab...pro] pro ipsa Ly 262 tractavimus] tractavi'mu, Fi
 263 16] 10 Ly | 52] 25 Ly 268 tractatibus] tractantibus Ly
 maxime...273 questione] omitted An 269 voluerint] volunt We
 272 etiam] omitted Ly 273 tractatibus] tractatoribus Ly

Discipulus: Quamvis de hoc videatur dictum supra cum de generali concilio ageretur, ubi allegationes adduxisti quod laici, si voluerint, possunt generali concilio in quo tractatur de fide catholica interesse, tamen adhuc ad assertionem propositam allegare conare. 275

Magister: Quod laici tractatibus de huiusmodi questione fidei valeant interesse videtur posse probari tali ratione. Illi possunt tractatibus de questione fidei interesse qui loqui de hiis que spectant ad questionem fidei sunt minime prohibendi, quia tales, si non sunt prohibendi, sunt audiendi si loqui voluerint. Sed laici non sunt prohibendi loqui in questione fidei, teste glosa que, super illud ad Thessalonicenses ultimo “*nolite spiritum extinguere*”, ait: “*Id est si cui Spiritus Sanctus ad horam quid revelat, nolite prohibere loqui quod sentit quia Deus qui os asine aperuit revelat sepe minori quod melius est*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod ille in questione fidei loqui prohiberi non debet cui Deus quandoque meliora revelat. Sed Deus quandoque revelat laicis meliora. Unde et David regi, quamvis non esset sacerdos, Spiritus Sanctus quamplurima revelavit. Laicis etiam aliis tam in veteri quam in novo testamento plura ad fidem spectantia catholicam revelata fuerunt. Unde et Christus dicit Matth. 11°: “*Confiteor tibi, Pater, Domine celi et terre, quia abscondisti hec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*”. Ergo laici, maxime in sacra pagina eruditi, a tractatibus de questione fidei que ad omnes pertinet christianos excludi non debent. 280 285 290 295 300

275 supra] 1 Dial. 6.85 286 glosa] Petrus Lombardus, *Collectanea in Paulum, In epistolam primam ad Thessalonicenses*, c. 5 (PL, t. 192, col. 309B) 287 ad...ultimo] 1 Thessalonians 5:19 298 Matth 11o] Matthew 11:25

275 videatur] esse added Ly 279 propositam] predictam Ly 280 tractatibus] tractantibus Ly 281 videtur] nititur Ly | videtur...283 interesse] omitted An 282 tractatibus] tractantibus Ly | questione] omitted Fi 283 loqui] loquitur An 284 tales] tale Bb 286 in questione] questiones Ly 287 que] qua Fi 288 Id est] omitted Fi An Ly 289 quid] quis An | revelat] revelavit Ly | quod sentit] omitted Ww 291 datur intelligi] colligitur Ly 292 prohiberi] prohibere Bb Fi An 297 catholicam] et ad catholicam fidem Ly 299 quia] que We 301 tractatibus] tractantibus Ly

305 **Discipulus:** Ista assertio consuetudini ecclesie
 repugnare videtur, tum quia ex consuetudine ecclesie ad
 tractatus fidei solummodo prelati et clerici admittuntur,
 tum quia secundum rationem precedentem etiam
 mulieres non essent a tractatibus fidei excludende, cum
 nonnunquam abscondantur a viris que mulieribus
 310 revelantur, et tamen mulieres ad tractatus fidei sunt
 nullatenus admittende, cum etiam mulieres in ecclesia
 loqui non debeant sed solummodo domi interrogare
 viros suos de ignotis, teste Apostolo qui, 1° Corinth. 14,
 ait: “*Mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur*
 315 *eis loqui, sed subditas esse sicut et lex dicit. Si quid*
autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe
est enim mulieri loqui in ecclesia”. Ergo mulieres
 tractatibus de questione fidei interesse non debent.

320 **Magister:** Ad primum istorum respondetur quod
 non est ex consuetudine ecclesie quod ad tractatus fidei
 nunquam laici recipiantur, quia, sicut probatum est prius,
 sepe conciliis generalibus in quibus tractabatur de
 questionibus fidei imperatores fuere presentes. Sepe
 tamen questiones fidei per solos clericos tractabantur,
 325 quia tunc temporis clerici de fide non fuerunt suspecti,
 qui etiam tunc temporis vita, scientia, et zelo fidei
 catholice prefulserunt, et laici interesse non curabant,
 scientes quod questiones fidei sufficienter per clericos
 ad honorem Dei et exaltationem fidei tractabantur. Si
 330 tamen principes ex zelo fidei se tractatibus huiusmodi
 ingessissent, clerici tunc temporis fidei zelatores eos
 nullatenus repulissent, sed libenti animo audivissent.

335 Ad secundum respondetur quod mulieres non sunt
 passim ad tractatus fidei admittende. Si tamen sunt
 aliquae mulieres sapientia, sanctitate, potentia, et
 virtutibus precellentes, petentes ex zelo fidei audientiam

313 1o... 14] 1 Corinthians 14:34-35 321 prius] 1 Dial. 6.85

304 ecclesie] maxime added Ly 305 tum... 306 admittuntur] We Vc Ox
 Ba: omitted Bb Fi An Ly 307 rationem] assertionem Ly 308 essent]
 sunt Ly | cum] tum An | cum... 309 a] tum quia quandoque quedam
 abscondantur Ly 309 abscondantur] abscondatur Bb Fi An | a] omitted
 Fi | a viris] auris or avris Bb 312 solummodo] loqui An solum Ly
 313 1o] ad added Ly | 14] 4 Bb 315 et] omitted Ly 317 enim] autem
 Ww 318 questione] questionibus We Ly 321 nunquam] unquam Ly
 323 fidei] omitted An 324 per] pro Fi 326 etiam... temporis] omitted
 Ly 327 prefulserunt] prefluxerunt An 330 tamen] enim Ly 332 animo]
 anime Fi 334 Si] Sed Bb An

cum questio fidei pertractatur, non sunt ullatenus repellende. Si enim Judith vidua, petens audientiam a presbyteris, cum de liberatione patrie tractaretur, non fuit repulsa sed audita, multo magis quanto maior debet esse sollicitudo de salvatione fidei quam de liberatione patrie! Si mulier potentia, sapientia, et sanctitate precellens, ex zelo fidei petierit audientiam cum de questione fidei tractatur, repelli non debet sed audiri. Imo nonnunquam cum questio fidei agitur, pro consilio et auxilio optinendo ad mulieres sapientia, sanctitate, et potentia precellentes expedit recursum habere pro questione fidei laudabiliter terminanda, exemplo Mardochei, qui pro salvatione populi Dei, auxilium ab Hester regina suppliciter postulavit. Quamvis igitur mulieres non sint passim ad tractatus fidei admittende, non sunt tamen omni tempore repellende, cum questio fidei ad eas pertinere noscatur. In tantum quod, si omnes viri diffinirent et assererent esse tenendum quod Christus non fuit natus de virgine, aut quod anime reprobatorum non cruciantur in inferno, vel aliquid huiusmodi, mulieres deberent resistere, et illa tenere que ab orthodoxis ante didicerant.

Cum vero dicit Apostolus “*mulieres in ecclesiis taceant etc.*”, respondetur quod Apostolus loquitur cum ad audiendum verbum Dei conveniunt, volens quod mulieres sic in ecclesiis taceant quod officium docendi non habeant. Et ideo, ubi verbum Dei proponitur a catholico et fideli, licet mulieres ignorent aliqua que proponuntur a predicante, non debent in ecclesiis interrogare que ignorant, sed domi viros suos et alios doctores aut doctos interrogent. Aliter autem est ubi tractatur quomodo fides est servanda et defendenda.

355 anime...356 inferno] Allusion to John XXII's *visio beatifica* sermons.

337 questio fidei] fides Ly | sunt] *omitted* Bb | ullatenus] *omitted* Ly
 340 magis] in casu nostro *added* Ly | quanto] magis *added* Fi quia Ly
 341 esse] *omitted* We | salvatione] salva Bb 343 petierit] potierit We
 346 et²] *omitted* Bb Fi An 347 expedit recursum] expedire cursum Bb
 348 terminanda] terminande Bb 351 sint] simul *added* Fi
 356 reprobatorum] damnatorum Ly 358 ante] *omitted* Ly 359 Apostolus]
 quod *added* Ly 360 cum] fideles *added* We 361 conveniunt]
 convenerint Ly 363 proponitur] proponeretur Ly 365 debent] debet We
 366 ignorant] ignorent Fi An | alios] aliquos Ly 367 aut] We: ut Bb Fi
 An vel Ly et Es Fr | autem] *omitted* Ly 368 servanda] salvanda We

370 Tunc enim possunt nonnullae mulieres esse utiles et
causam fidei multipliciter promovere, et ideo a talibus
tractatibus non sunt omnes et omni tempore excludende.

Discipulus: Spectatne questio fidei alio modo ad
laicos?

375 **Magister:** Questio fidei, cum aliquid apud omnes
catholicos tanquam catholicum divulgatum in questione
vertitur, sic spectat ad laicos quod prohibere possunt et
leges statuere ne aliquis in terris eorum subiectis
dominiis contra veritatem taliter divulgatam predicare,
docere, vel tenere presumat, exemplo Nabuchodonosor
380 regis qui, quamvis non esset clericus nec prelati
ecclesie, precepit et legem statuit ne quis Deum Sidrach,
Misach, et Abdenago presumeret blasphemare. Hoc ex
hiis que dicta sunt prius, ubi ostensum est quod laici
possunt pro fide leges statuere, colligitur evidenter.

385 **Discipulus:** Nunquid possunt laici cohercere
transgressores preceptorum et legum suarum huiusmodi?

Magister: Respondetur quod transgressores
huiusmodi, qui a iurisdictione laicorum minime sunt
exempti, possunt et debent cohercere. Illos autem qui a
390 iurisdictione laicorum sunt exempti, puta clericos, non
possunt regulariter cohercere, in casu tamen possunt.

Capitulum 95

Discipulus: De hac materia interrogabo te postea.
Ideo postquam disseruisti de questione fidei ubi aliquid
apud omnes orthodoxos tanquam catholicum divulgatum
5 in questionem vertitur, dic an questio fidei spectet ad
laicos cum aliquod catholicum non taliter divulgatum,
sed tamen ab ecclesia explicite approbatum in
questionem vertitur.

383 prius] 1 Dial. 6.93

372 alio] alios Fi An 374 aliquid] aliqd We 375 catholicum]
catholicos Fi | questione] questionem We 377 leges] lege Bb | aliquis]
omitted Bb 378 dominiis] dominis Bb | predicare] aut *added* Ly
379 vel tenere] *omitted* Ly | presumat] presumant Ly
Nabuchodonosor] Nabuch Fi An Nabugodonosor Ly 381 precepit et]
omitted Ly | et] *omitted* Bb Fi | quis] qui Bb 386 preceptorum... 387
transgressores] *omitted* An | suarum] suorum Fi 388 qui] *omitted* Fi
minime... 390 laicorum] *omitted* Ly **Capitulum 95,2** postea] *omitted* Ly
3 aliquid] ad Fi 5 questionem] We Ox Ba Es Fr: questione Bb Fi An Ly
Vc 6 aliquod] ad Fi An | taliter] totaliter Ly 8 questionem] questione
Ly

Magister: Respondetur quod talis questio fidei, postquam laicis constiterit veritas huiusmodi questionis, sic spectat ad eos quod pro loco et tempore veritatem tenentur simpliciter confiteri, scilicet cum honor Dei et utilitas proximi hoc exposcit. 10

Secundo talis questio sic spectat ad laicos quod solos omnes predicantes, docentes, et tenentes pertinaciter contra veritatem huiusmodi questionis vitare tenentur et eis nullatenus obedire. Unde quamvis audirent et scirent papam predicare et docere Pilatum non misisse Christum ad Herodem tempore passionis, aut apostolos et alios credentes de quibus fit mentio Act. 2 et 4 ca. fuisse proprietarios et dominos portionum sibi assignatarum, aut Christum in quantum homo mortalis fuisse regem in temporalibus, non debent statim propter hoc papam tanquam hereticum evitare, quantumcunque constaret eis quod talia sunt inter hereses dampnatas explicite computanda. Si tamen scirent eum talia diffinitive docere, ipsum tanquam hereticum vitare deberent. 15 20 25

Discipulus: Video quod opinio istorum in hac parte dependet ex illis que dicta sunt supra libro quarto, in quo tractatur quomodo de pertinacia debeat quis convinci. 30

Magister: Verum dicis, quia quando constat laicis aliquam assertionem de qua est questio esse catholicam vel hereticam, et simul cum hoc constat quod docens, predicans, vel tenens contra catholicam veritatem est pertinax in sua assertione, per omnia dicunt de questione fidei secundo modo dicta sicut dictum est de questione fidei primo modo dicta. Quia illis duobus suppositis, eisdem modis pertinet questio fidei secundo modo dicta ad laicos quibus modis pertinet ad eos questio fidei primo modo dicta. Verumptamen, quamvis assertio fidei utroque modo dicta predictis modis spectat ad laicos, 35 40

Capitulum 95,29 Discipulus...32 dicis] LTR

10 constiterit] contiterit Bb 11 eos] omnes Bb 12 et] vel We Vc 14 ad laicos] omitted Bb 15 solos] tales Ly | et] omitted Ly 21 2...ca] 4 Ly 23 debent] deberent Ly 25 talia] tales Ly 26 computanda] computande Ly | talia] We Vc Ox: omitted Bb Fi An Ly 29 Video] Vid⁹ Bb 30 ex] ab Ly | supra] omitted Ly 32 quia] quod Ly | quando] We Vc Ox Ba: non Bb Fi An Ly 34 vel] et Ly | et] omitted Ly 35 vel] et Ly 36 assertione] et added Ly 38 fidei] omitted Ly | suppositis] subpositis Bb 42 dicta] omitted Ly | spectat] spectet Bb Fi An

principaliter tamen spectat ad prelatos ecclesie, quibus
 ex officio suscepto incumbit magis intelligere catholicas
 45 veritates et eas frequentius aliis propalare ac circa
 punitionem hereticorum magis diligenter insistere.

Capitulum 96

Discipulus: Dic de questione fidei tertio modo
 dicta, an spectet ad laicos.

Magister: Dicitur quod quando aliquid quod non
 5 est ab ecclesia explicite approbatum, nec per consequens
 eius contrarium est explicite condemnatum, vertitur in
 questionem, laici non tenentur publice confitendo,
 ordinando, statuendo, prohibendo, precipiendo, se de tali
 intromittere questione, nisi evidenter adverterent quod
 10 aliter grave periculum fidei vel rei publice immineret. Si
 vero aperte cognoscerent quod ex tali questione fidei
 seditiones, guerre, et schismata provenirent nisi laici per
 potentiam temporalem occurrerent, ad ipsos talis questio
 fidei pertineret.

15 Quod sic ostenditur. Quando pax aliter haberi non
 potest, est ad regalem providentiam recurrendum. Ergo
 si ex questione fidei modo predicto oriuntur secte,
 seditiones, et schismata in communis pacis dispendium,
 que absque laicorum potentia sedari non possunt, ad
 20 regalem seu laicalem providentiam oportet recurrere, et
 per consequens, in hoc casu saltem, talis questio spectat
 ad laicos. Antecedens istius rationis testimoniis et
 exemplis probatur apertis.

25 Onias enim sacerdos, ut legitur Macchab. 2° c. 4, ad
 regem etiam infidelem se contulit, non ut civium
 accusator sed communem utilitatem apud semetipsum

Capitulum 96,2 tertio...3 dicta] 1 Dial. 6.94,39-44 7 non...confitendo]
 For the absolute right (as contrasted to “duty”) of powerless (*simplices*)
 lay people endowed “acumine rationis” to participate in such discussions,
 cf. Ockham, *De dogmatibus* 2, cap. 9 (OP VIII, 100-102) 24 Macchab...
 4] 2 Macchabees 4:1ss.

43 spectat] spectant Fi 44 suscepto] *omitted* Ly 45 circa] contra Bb Fi
 An **Capitulum 96,7** questionem] questione Fi | publice] publico Fi
 8 prohibendo] *omitted* Bb 9 adverterent] averterent We 10 vel] etiam
added We | Si] quis *added* An Ly 11 vero] autem We | cognoscerent]
 cognosceret An Ly 12 guerre] bella Ly 15 pax] par An 17 fidei]
omitted An 20 providentiam] potentiam Ly | recurrere] occurrere Fi An
 23 apertis] aperte Ly 24 Onias] Ovias Bb Onizas We | c 4] *omitted* Bb
 25 etiam] *omitted* Ly | non] *omitted* Bb 26 sed] ut *added* Ly

universe multitudinis considerans. Videbat enim sine regali providentia impossibile pacem rebus dare.

Item, ut legitur dis. 17 § *Hinc etiam*, Theodoricus rex, advertens seditiones et dissensiones in clero propter Symachum papam, commisit “*potestati pontificum ut sive propositum vellent audire negotium, sive nollent, quod magis putarent utile deliberarent, dummodo venerandi provisione concilii pax in civitate Romana daretur*”.

Ex quibus aliisque quam pluribus patet quod quando ex questione fidei oriuntur divisiones, secte, et schismata que absque laicorum potentia sedari non possunt, necesse est pro pace recurrere ad providentiam laicalem.

Capitulum 97

Discipulus: In capitulo 93° dixisti tria declaranda circa opinionem dicentem cohercionem pape heretici et aliorum hereticorum in casu speciali ad laicos pertinere. De duobus autem primis sumus, quamvis breviter, expediti. Ideo modo tractemus de tertio, in quo scilicet casu spectet ad laicos cohercio pape heretice et aliorum hereticorum.

Magister: Sicut dictum est prius secundum quandam opinionem, non eodem modo est de omnibus hereticis sentiendum. Nam hereticorum quidam sunt laici et alii sunt clerici. Laici heretici, etiam quantum ad crimen heresis, sunt de foro iudicis secularis. Heretici autem clerici non sunt de foro iudicis secularis nisi in specialibus casibus.

Discipulus: Nitere ergo probare quod laici heretici sunt de foro iudicis secularis.

29 dis...etiam] *Dictum Gratiani post D. 17 c. 6 (Concilia) col. 91*

27 universe] immense Ly 28 impossibile] impossibilem Ly esse added We Vc | dare] dari We Ly 29 17] cap. Concilia added Ly | §] omitted Fi An | Theodoricus] Theodorus Ly 30 dissensiones] discensiones Bb 32 negotium] negativum Ly | sive²] omitted An 33 deliberarent] deliberaret An 34 venerandi] veneranda Bb | pax] consilii added Ly 36 pluribus] plurimis Ly 38 potentia] sententia Ly 97,2 dixisti] quod added Ly | tria] sunt added Ly 4 aliorum] quorumcunque Ly 5 autem] omitted Bb | quamvis] satis Ly 6 in...7 casu] scilicet in casu An 7 spectet] spectat Ly 10 modo] omitted An 14 in] omitted An 16 Nitere ergo] Intende primo Ly | ergo] primo We Ox

Magister: Ad hoc allegatum est supra cap. 93°.

Discipulus: Peto ut ad eandem assertionem aliquas
20 alias allegationes cogitare nitaris.

Magister: Hoc videtur posse probari primo sic. Ille
qui est minister regni Dei precipue habet iudicare
peccata que subditi sui committunt in Deum. Reges
autem sunt ministri regni Dei, quibus dicitur Sapient. 6:
25 “*Cum essetis ministri regni Illius, non recte iudicastis
etc.*” Ergo ad reges pertinet precipue punire peccata que
subditi committunt in Deum. Heresis autem est
peccatum in Deum. Ergo ad reges spectat hereticos sibi
subiectos debita animadversione ferire.

30 Secundo sic. Ille habet punire hereticos sibi
subiectos cuius est omne malum iudicialiter dissipare.
Sed hoc interest regis, teste Salomone qui Prov. 20 ait:
“*Rex qui sedet in solio iudicii dissipat omne malum
intuitu suo*”. Ergo ad regem spectat omnes hereticos sibi
35 subiectos debite subdere ultioni.

Tertio sic. Non minorem iurisdictionem optinent
reges in novo testamento super sibi subiectos quam
habuerunt reges in veteri testamento super sibi subiectos.
Sed ad reges in veteri testamento spectabat hereticos,
40 idolatras, et blasphemos condigna pena punire. Ergo et
hoc spectat ad reges in novo testamento. Maior videtur
apparens. Minor exemplis probatur apertis. Nam de rege
Asa legitur 3° Regum 15 quod “*fecit Asa rectum ante
conspectum Domini, sicut David pater eius, et abstulit
45 effeminatos de terra, purgavitque universas sordes*

97,18 supra] 1 Dial. 93. 231-242 24 Sapient 6] Wisdom 6:5 32 Prov
20] Proverbs 20:8 43 3o... 15] 1 Kings 15:11-13

20 allegationes] rationes Ly | nitaris] nitare An 22 regni Dei] domini
regis Ly 24 regni] omitted Ly 25 regni] regis Ly 27 subditi] sui
added Ly | committunt] comictunt Bb 28 Deum] ergo ad reges pertinet
precipue punire peccata que subditi committunt in Deum added An
29 ferire] punire Ly 30 sic] omitted Ly 31 iudicialiter] iudicare vel Ly
32 Sed] in added Bb Fi An | hoc] omitted We | regis] omne malum
iudicialiter dissipare added We Ba | ait] dicit An Ly ut added An
34 regem] ipsum Ly 35 subdere ultioni] punire Ly | ultioni] ultionem
An 36 Non...38 subiectos] Ad eosdem spectat hereticos in nova lege
punire a quos in veteri lege idolatras et blasphemos condigna pena punire
spectabat Ly 38 habuerunt] habuerint Bb 40 et!] We Ba Es Fr: omitted
Bb Fi An Ly Ox | condigna] cum digna Fi An | Ergo...41 spectat]
omitted Bb 41 videtur] esse added An 43 Asa²] omitted Ww | ante...
44 conspectum] in conspectu Ly

idolorum, que fecerant patres eius. Insuper et Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi et in luco eius, quem consecraverat subvertitque specum eius, et confregit simulacrum turpissimum". Ex quibus verbis habetur aperte quod res Asa de idolatris, qui erant inter hereticos computandi, zelo Dei fecit iustitiam. Item, ut patet 4° Regum 10, Iehu omnes prophetas Baal occidit. 50

Quarto sic. Si laici quoad crimen heresis a iurisdictione regum et principum sunt exempti, aut ista exemptio est a iure divino aut a iure humano. Non a iure divino, quia de tali exemptione in scripturis sacris in quibus continetur ius divinum nichil penitus invenitur. Ergo talis exemptio non est a iure divino. Nec est a iure humano, quia si est a iure humano, aut ergo a iure humano canonico, aut a iure humano civili, iure videlicet regum et principum et secularium potestatum vel universitatum. Non est autem talis exemptio a iure canonico, quia conditores iuris canonici, sicut non debent minuere iurisdictionem secularium (Extra, *De iudiciis c. Novit*), ita non debent subiectos secularium ab eorum iurisdictione eximere. Nec talis exemptio est a iure civili secularium, quia in iure civili de tali exemptione non legitur. Et ita laici a iurisdictione regum et principum quoad crimen heresis minime sunt exempti. 55 60 65 70

Quinto sic. Non minus est de foro iudicis secularis laicus hereticus quam clericus hereticus degradatus. Sed clericus hereticus, quam cito est degradatus, sic est de foro iudicis secularis quod est per eum debite puniendus. Ergo laicus hereticus simpliciter et semper est de foro iudicis secularis, et per consequens iudex laicus potest et debet punire laicos hereticos. 75

52 4o... 10] 2 Kings 10:18-28 65 Extra...66 Novit] X. 2. 1. 13 col. 531

46 fecerant] fecerunt Ly | Maacham] Ly: Maacha Bb Fi An We 48 et] omitted Bb Fi An We | luco] loco Bb Fi An | subvertitque] subvertique Bb An 49 quibus] his Ly 50 de idolatris] de de (sic) ydolatria Bb 51 Dei] fidei Fi An 52 Iehu] Hieu Ly rex added We 56 aut] omitted Fi 59 est²] omitted Ly 60 aut...61 humano¹] omitted An aut est a iure Ly 61 a] omitted We | humano²] omitted An Ly | iure²] omitted Ly 62 et²...potestatum] secularium aut pontificum Ly 63 autem] omitted Ly 64 sicut] sic Ly 65 minuere] innere (garbled) An 66 ita] itaque Ly 69 a iurisdictione] ad iurisdictionem Bb Fi An 72 degradatus] omitted Ly 73 est²] omitted Bb 75 hereticus...et] omitted Ly | et] etiam Fi 76 iudicis] iudis Bb

Discipulus: Tenentne omnes quod laici quoad crimen heresis sunt de foro iudicis secularis?

80 **Magister:** Multi tenent quod laici heretici quo ad crimen heresis non sunt de foro iudicis secularis antequam a iudice ecclesiastico foro iudicis secularis relinquuntur.

85 **Discipulus:** Pro ista assertione aliquas allegationes adducas.

Magister: Ista assertio videtur expresse de intentione Lucii pape qui, ut habetur Extra, *De hereticis c. Ad abolendam*, ait: “*Laicus autem, nisi, prout dictum est, abiurata heresi et satisfactione exhibita confestim ad fidem confugerit orthodoxam, secularis iudicis arbitrio relinquatur, debitam recepturus pro qualitate facinoris ultionem*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus iudex laicum hereticum punire non debet antequam sibi ab ecclesiastico iudice relinquatur. Hinc
95 etiam glosa ibi concordare videtur dicens: “*Laici enim per ecclesiam condemnandi sunt de heresi sed iudex secularis illos punire debet*”. Laici ergo heretici, antequam per ecclesiam fuerint condemnati, non spectant ratione heresis ad forum iudicis secularis.

100 Item, sicut cause seculares non spectant ad iudices ecclesiasticos, ita cause ecclesiastice non spectant ad iudices seculares. Causa autem heresis est causa ecclesiastica, teste glosa que, 11 q. 1 § 1, notat dicens: “*Causarum alia ecclesiastica alia secularis.*
105 *Ecclesiasticarum alia est spiritualis alia criminalis alia*

87 Extra...88 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1673 **95** glosa] *Ibid.*, s.v. laicus col. 1674 **103** glosa] *Dictum Gratiani ante C. 11 q. 1 c. 1 s.v. quod clericus col. 1188*

79 de] We Vc Ba Es Fr: sub Bb Fi An Ly | secularis] antequam a iudice ecclesiastico foro iudicis secularis relinquuntur added Ly **80** laici...83 relinquuntur] non Ly | quo] We Vc Ox: quantum Bb Fi An **88** nisi] a Bb **90** confugerit] confugit Ly **91** recepturus] excepturus Bb **92** facinoris] facinorum Fi Ly **93** laicum...94 iudice] omitted Fi **94** sibi] omitted We **95** ibi] ibidem We omitted Ly | dicens] do⁹ An **96** condemnandi] contempnandi An damnandi Ly **97** punire] non added We | Laici] omitted Ly **98** fuerint] fuerunt Ly **99** ratione...100 spectant] omitted Bb **101** ecclesiasticos...102 iudices] omitted An ita...102 seculares] sic nec cause ecclesiastice pertinent ad iudices seculares Ly **102** Causa autem] Sed Ly **103** 11] We: 2 Bb Fi Ly | 1¹] omitted We | § 1] omitted Ly | dicens] omitted Ly **104** alia¹] est added Ww | secularis] et added Ly **105** alia²] est added Fi

*civilis. Spiritualis est ubi agitur de decimis vel
matrimoniiis. Criminalis ubi agitur de crimine
ecclesiastico, scilicet heresis, vel usurarum cuius
examinatio spectat ad iudicem ecclesiasticum, infra
eadem Si quis cum clerico et 6 q. 2 c. 1*". Ex quibus 110
verbis datur intelligi quod causa ecclesiastica spectat ad
iudicem ecclesiasticum, et per consequens non spectat
ad iudicem secularem. Causa autem heresis est causa
ecclesiastica, sicut in verbis predictis habetur expresse.
Ergo causa heresis non spectat ad iudicem secularem, et 115
ita iudex secularis laicos hereticos, antequam fuerint per
ecclesiam condempnati, punire non debet.

Discipulus: Quamvis istam assertionem secundam
reputem consonam veritati, tamen qualiter contingat
respondere ad motiva istius assertionis secunde libenter
audirem. 120

Magister: Respondetur quod, quia secundum
Gregorium, ut recitatur dis. 29 c. *Regule*: "*Regule
sanctorum patrum pro tempore, loco, et persona et
negotio instante necessitate tradite sunt*", cui concordat 125
Isidorus, ut habetur dis. eadem c. 1, dicens: "*Sciendum
est quod pluraque capitula ex causa, ex persona, ex
loco, ex tempore consideranda sunt, quorum modi, quia
medullitus non indagantur; in erroris labyrinthum
nonnulli intrucando impingunt, cum ante iudicant quam
intelligant*". Ideo auctoritas Lucii pape et aliorum dicta, 130
ex qua causa et pro quo tempore intelligenda sunt videre
oportet. Quo viso, patebit quod iudices seculares laicos
hereticos sibi subiectos poterunt cohercere.

110 Si...clerico] C. 11 q. 1 c. 45 col. 1211 | 6...1] C. 6 q. 2 c. 1
(*Episcopus*) col. 1065 **123** dis...*Regule*!] D. 29 c. 2 col. 187 **126** dis...
1] D. 29 c. 1 (*Sciendum est*), col. 187

106 civilis] alia *added* Bb | agitur] ageretur Ly **107** matrimoniiis]
matrimonio An | Criminalis] vero *added* Ly **109** infra...110 eadem] sic
Fi An **110** eadem] *omitted* Ly | Si] cap. 1 *added* Bb Fi Ly | et] 2 An
q] c. An | 2] 1 Ly **122** quia] *omitted* Ly **123** *Regule*!] *Regula* We
Regule?] *omitted* An **124** tempore] pro *added* Bb Fi An We et *added*
Ly | et²] *omitted* We **127** pluraque] plura Ly | ex causa] tam Ly
persona] ac *added* Ly **128** loco] et *added* Ww **129** labyrinthum]
laborintum Bb laborantium Fi laborantium An laborintumWe Ly
130 intrucando] Ly: interdendo Bb interdendo Fi An intradendo We
131 auctoritas] auctoritates Ly | et aliorum] *omitted* Bb | aliorum]
maiorum Ly **132** pro] fine et Ly **134** hereticos] *omitted* An | poterunt]
poterat An

135 Dicitur igitur quod ideo Lucius papa asserit laicum
hereticum, nisi ad fidem confugerit orthodoxam,
secularis iudicis arbitrio relinquendum, quia pro tempore
illo, et forte semper fuit ita, iudices seculares de
hereticis, antequam essent ab ecclesiastico iudice
140 condempnati, se nullatenus intromiserunt. Propter
negligentiam igitur secularium iudicum ecclesia de
hereticis laicis se intromisit, inquirendo et convincendo
ipsum, sed penam noluit eis inferre, sed voluit quod pena
debita inferretur per iudicem secularem. Sicut igitur
145 iudex ecclesiasticus sepe supplet negligentiam iudicis
secularis, et nonnunquam compellit eundem iustitiam
exercere, ita tunc et modo facit ecclesia circa laicos
hereticos, quos tamen iudices seculares possent debite
cohercere.

150 Cum ergo dicit glosa quod laici per ecclesiam
condempnandi sunt de heresi, verum dicit, quia iudices
seculares de facto, quamvis de iure possent, inquirere et
corrige laicos hereticos sibi subiectos omittunt. Et ideo
ne heretici laici remaneant impuniti in perniciem
155 fidelium et periculum fidei orthodoxe, iudex
ecclesiasticus supplebit negligentiam iudicum
secularium, de ipsis inquit, ipsosque convincit et
dampnat, iniungens iudici seculari quod eos debita pena
precellat. Et ad hoc insinuandum glosa predicta post
160 verba prescripta immediate subnectit hec verba: "*Nec
traditur laicus curie seculari sed clericus solummodo,
infra De verborum significatione c. Novimus, quia laicus
semper est de foro seculari*". Ex quibus verbis datur
intelligi quod laicus non est exemptus a foro seculari

160 subnectit] X. 5. 7. 9 s.v. laicus col. 1674 162 De...Novimus] X. 5.
40. 27 col. 1953

135 asserit] negat Ly 138 illo] omitted Ly | ita] quod added Ly
142 se] omitted Ly 143 sed¹] nullam added Ly | penam] debitam
added We | noluit] nollit¹ An voluit Ly 145 supplet] subplot Bb propter
Ly 146 et] omitted Ly 147 tunc] omitted Ly | circa] omitted Ly
laicos] punire added Ly 151 dicit] de facto added Ly 152 de facto]
omitted Ly 153 subiectos] id tamen de facto sepe added Ly | omittunt]
emittunt Fi 154 perniciem] preiudicium Ly 156 supplebit] supplendo
We supplet Ly 157 secularium] et added Ly | ipsosque] eosque quos
Ly | et] omitted Ly 159 insinuandum] insinuandum Bb | post...160
prescripta] omitted An 160 prescripta] predicta Fi | immediate] post
added Ly | subnectit] subiungit Ly | hec...Nec] hoc verum nisi ubi Ly
161 curie] u^ae Fi curie An 163 verbis] omitted Bb Fi An

etiam pro crimine heresis. Sed cum iudex secularis 165
laicos hereticos neglexerit cohercere, dampnandi sunt
primo a iudice ecclesiastico, et postea compellendus est
iudex secularis punire eosdem. Et propter hoc subiungit
glosa ibidem: “*Sed in casu isto ... executio fit*
solummodo per secularem iudicem”. Hoc est, quamvis 170
condempnatio valeat fieri per iudicem ecclesiasticum,
supplendum in hoc negligentiam iudicis secularis, tamen
executio punitionis fieri debet a seculari iudicio
tantummodo.

Cum vero alia glosa dicit quod causa heresis est 175
causa ecclesiastica, conceditur quantum ad clericos, quia
clerici heretici non sunt de foro iudicis secularis nisi in
quibusdam casibus determinatis. Quantum ad laicos
autem, causa heresis est causa secularis et est causa
ecclesiastica, quia iudex secularis habet punire laicos 180
hereticos, et ideo est causa secularis. Est etiam aliquo
modo causa ecclesiastica, quia iudex ecclesiasticus,
supplendo negligentiam iudicis secularis, potest laicos
hereticos condempnare.

Discipulus: Istud apparentia carere videtur. Nam 185
crimen heresis nullo modo est crimenulare. Tum
quia committitur directe in Deum, tum quia est
peccatum in religione christiana solummodo, tum quia
apud iudices seculares paganos non esset crimen. Ergo
nullo modo est crimenulare. Ergo est solummodo 190
crimen ecclesiasticum. Ex quo patenter infertur quod
solummodo ad ecclesiasticum iudicem spectat.

Magister: Respondetur quod licet crimen heresis
sit solummodo crimen ecclesiasticum et non seculare,
tamen spectat ad iudicem secularem, quia ad iudicem 195
secularem non tantum spectat punire crimina secularia

168 subiungit... 169 ibidem] X. 5. 7. 9 s.v. laicus col. 1674

165 etiam] *omitted* We Ly | Sed cum] Si tamen We 166 neglexerit]
negligeret Ly | sunt] *omitted* An 167 compellendus] canpellandus An
170 est] quod *added* Ly 172 supplendum] suppletem An We Ly
173 iudicio] Ly: iudice Bb Fi An We 176 clericos] hereticos *added* Ly
179 est²] etiam Ly 181 hereticos] *omitted* Fi 185 apparentia]
apparentiam Bb 186 seculare] secularis An 187 est] *omitted* Bb Fi An
188 religione christiana] religionem christianam Ly 189 esset] est We
190 est²] *omitted* Fi An 191 ecclesiasticum] ecclesiasticorum Bb
Ex... 192 ecclesiasticum] *omitted* Fi 193 Magister... 194 ecclesiasticum]
et non ad secularem. **Magister:** Licet crimen sit ecclesiasticum Ly
Magister... 195 secularem] *omitted* Fi An 195 iudicem²] *omitted* Fi

sed etiam crimina commissa in Deum et in personas et
 res ecclesiasticas. Hoc enim habet omnis lex et secta,
 quod reges et principes distincti a sacerdotibus non
 200 solum puniunt crimina secularia sed etiam crimina que
 reputant in deum vel deos suos et in sectam suam
 commissa. Propter hoc etiam reges in veteri testamento
 idolatras punierunt. Imperatores etiam et iudices
 paganorum christianos tanquam contra deos suos et
 205 sectam graviter delinquentes acerbissime persecuti
 fuerunt.

Sic etiam reges christiani homicidas sacerdotum et
 furantes res ecclesiasticas plectunt pena debita, et tamen
 homicidium sacerdotis et furtum rei ecclesiastice sunt
 210 crimina ecclesiastica. Ergo multa crimina ecclesiastica
 ad secularem iudicem spectant, et ita per hoc quod
 crimen heresis est crimen ecclesiasticum et in Deum
 committitur probari non potest quod ad iudicem
 secularem minime spectat. Et huic Augustinus
 215 concordare videtur qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Si propterea*,
 ait: “*Si propterea persecutor non fuit Nabuchodonosor*
rex, quia scelus in sanctum Danielem commissum
vindicavit iustissime, quomodo vindicandum est a
regibus quod Christi sacramenta exsufflantur, si
 220 *prophete membra, quia in periculum missa sunt, sic*
vindicari meruerunt”. Ex quibus verbis datur intelligi
 quod multo magis vindicandum est a regibus peccatum
 quod in Deum committitur quam peccatum quod in
 prophetam vel sacerdotem committitur. Si ergo rex
 225 potest et debet absque requisitione prelatorum punire
 homicidam sacerdotis sibi subiectum, multo magis
 potest et debet debita animadversione ferire sibi
 subiectos si per pravitatem hereticam divinam
 offenderint maiestatem.

230

Capitulum 98

215 23...propterea] C. 23 q. 5 c. 34 col. 1783

197 in²] ita Fi | et²] in added Ly 200 etiam] puniunt added We
 201 vel] in added Ly | suam] omitted Ly 202 commissa] et added We
 etiam] enim We 203 et] We Vc Ox Ba Fr: omitted Bb Fi An Ly
 205 persecuti] secuti Fi 206 fuerunt] sunt Ly 207 et] Ly: omitted Bb Fi
 An We 209 sunt...210 ecclesiastica¹] omitted Bb 210 multa] omitted
 Bb 214 Et] omitted Ly 215 qui ut] prout Ly 216 non] omitted An
 Nabuchodonosor] Nabuch Fi Nabug' An Nabugodonosor Ly 224 vel] in
 added Ly 225 requisitione] inquisitione Ly 228 divinam] Dei Ly

Discipulus: Postquam indagavimus de hereticis laicis an iudicio regum et secularium iudicum absque requisitione prelatorum ecclesie sint subiecti, vertamus stilum ad clericos hereticos, et specialiter ad papam hereticum, an in aliquo casu papa vel alius clericus hereticus per iudicem secularem debeat coherceri, licet iudex secularis super hoc a prelati ecclesie minime fuerit requisitus. 5

Magister: Circa hoc sunt opiniones diverse, quarum una est quod de clericis hereticis quibuscunque, laici, nisi per prelatos ecclesie fuerint requisiti, in nullo casu se intromittere debent. Alia est opinio quod laici, deficiente ecclesiastica potestate, de clericis, etiam de papa heretico, possunt diffinitivam proferre sententiam, et executioni eandem sententiam mandare. Tertia est quod, deficiente ecclesiastica potestate, laici possunt et debent papam hereticum, et eadem ratione alios clericos hereticos, detinere et, ne virus sue iniquitatis effundant in alios prohibere, sed diffinitivam contra ipsum vel ipsos non debent nec possunt proferre sententiam, nec per consequens talem sententiam executioni mandare. 10 15 20

Discipulus: Pro prima opinione, quam puto veram, allega.

Magister: Hec videtur esse sententia Lucii pape qui, ut legitur Extra, *De hereticis c. Ad abolendam*, ait: “Statuimus insuper ut comites, barones, rectores et consules civitatum et alterum locorum, iuxta commonitionem episcoporum, prestito corporaliter iuramento, promittant quod in omnibus predictis fideliter et efficaciter, cum ab eis fuerint requisiti, ecclesiam contra hereticos et eorum complices adiuvabunt et studebunt bona fide iuxta officium et posse suum. Si vero id observare noluerint, honore quem optinent spolientur, et ad 25 30

Capitulum 98,25 De...abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1674

Capitulum 98,3 requisitione] inquisitione Ly 5 hereticos] omitted Ly 7 licet] sed or licet An si Ly 10 quod] nec added Ly | hereticis] nec added Ly | quibuscunque] aliis added Ly 13 etiam] et An 15 mandare] Ba Vc Esm: demandare Bb We Ly demendare Fi An | Tertia est] Tertia opinio est hec Ly 18 diffinitivam] diffinitiva An 20 talem] omitted Ly 25 legitur] habetur Ly 26 insuper] de hereticis Ly | comites] omitted An 27 alterum] Bb: aliorum Fi An We Ly | commonitionem] monitionem Ly 28 iuramento] sacramento Ww | in...29 predictis] omitted Ww 29 requisiti...30 ecclesiam] exquisiti ecclesia Bb 30 eorum] horum Ly | et²...31 studebunt] omitted Ww 31 iuxta...et] secundum Ly | id] illud Ly 32 noluerint] nollunt Fi vellent An | et] omitted Bb Fi An

35 *alios nullatenus assumantur, eis nichilominus
excommunicatione ligandis, et terris eorum interdicto
ecclesie supponendis. Civitas autem que his institutis duxerit
resistendum, vel contra commonitionem episcopi punire
neglexerit resistentes, aliarum careat commercio civitatum, et
episcopali se noverit dignitate privandam*". Ex quibus verbis
40 datur intelligi quod laici et iudices seculares de punitione
clericorum se intromittere non debent nisi per prelatos
ecclesie fuerint requisiti.

Cui concilium generale sub Innocentio 3° celebratum, ut
legitur supradicto c. *Excommunicamus*, concordare videtur, in
quo sic scribitur: "Moneantur autem et inducantur, et si
45 *necesse fuerit, per censuram ecclesiasticam compellantur
seculi potestates, quibuscunque fungantur officiis, ut, sicut
reputari cupiunt et haberi fideles, ita pro defensione fidei
prestant publice iuramentum quod de terris sue iurisdictioni
subiectis universos hereticos ab ecclesia denotatos bona fide
50 pro viribus exterminare studebunt, ita quod amodo,
quandocunque quis fuerit in potestatem sive perpetuam sive
temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum iuramento
firmare. Si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab
ecclesia, suam terram purgare neglexerit ab heretica feditate,
55 per metropolitanum et ceteros comprovinciales episcopos
excommunicationis vinculo innodetur etc."* Ex quibus verbis
datur intelligi quod punitio hereticorum non spectat ad laicos
nisi fuerint per ecclesiam requisiti.

Capitulum 99

Discipulus: Ista michi sufficiunt pro assertione predicta,
presertim cum clerici a iurisdictione laicorum sint exempti.
Sane, quia opinio secunda et tertia in hoc concordant quod

43 supradicto...Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1672 (*sic*)

33 alios] illos Ww 34 et] omitted Ly 36 commonitionem] We:
monitionem Bb Fi An Ly 37 neglexerit] neglexerint An 38 noverit]
novit An | dignitate] dignitatem Fi | quibus] his Ly 40 clericorum]
hereticorum added We | debent] debet An 42 3o] papa added Ly
44 sic] sicut Fi | autem] inquit Ly 49 denotatos] dampnatos Ww
50 exterminare] extirpare We | studebunt] studerunt Bb 51 quis]
aliquis Ly | perpetuam] per penam Bb Fi An | perpetuam sive] per
potentiam Ly 52 assumptus] fuerit added We | capitulum] totum Fi An
Ly | iuramento] Bb: iuramentum Fi An Ly iurando We 54 feditate]
faditate Bb feritate Ly 55 et ceteros] vel Ly 56 verbis] omitted Bb Fi
An 57 non] nec Bb Fi An **Capitulum 99,2** sufficiunt] sufficient Ly
3 laicorum] laiorum Ly

laici, deficiente ecclesiastica potestate, possent papam hereticum, et eadem ratione alios clericos hereticos, detinere et etiam prohibere ne valeant in alios hereticam effundere pravitatem, de hoc solo, omissis aliis in quibus discrepant opiniones predictae, disserere non postponas. 5

Magister: Assertionem istam magis intelliges si tibi fuerit declaratum quomodo intelligitur ecclesiasticam posse deficere potestatem. 10

Discipulus: Dic ergo quomodo hoc debet intelligi.

Magister: Quod papa existente heretico ecclesiastica potestas deficiat quattuor modis potest intelligi, videlicet per impotentiam, per malitiam, per dampnabilem negligentiam, et per ignorantiam. 15

Per impotentiam quidem si papa hereticus tanta uteretur potentia temporali quod nullus prelatus ecclesie, nec diocesis in qua papa hereticus moraretur nec alius, posset ad brachium recurrere seculare, utpote si omnes prelatos catholicos teneret in vinculis vel modis aliis impediret ne ad seculare volarent auxilium. Alio modo posset ecclesiastica potestas deficere per impotentiam, puta si aliqui prelati catholici impotentes et pauperes requirent laicos aliquos pro papa heretico coercendo, et illi nollent eos iuvare. 20 25

Secundo potest intelligi deficere potestas ecclesiastica per malitiam, puta si omnes prelati ecclesie et clerici pape heretico adhererent, eius errores vel personam pro viribus defendendo. 30

Tertio posset deficere ecclesiastica potestas per dampnabilem negligentiam, utpote si prelati et clerici qui possent per se vel invocato auxilio brachii secularis papam hereticum coercere, et tamen exaltationem fidei nullatenus

Capitulum 99,14 Quod] The text of lines 14-127 is found almost *verbatim* in Q (GF, 946-949).

5 possent] poss^t Bb p^{nt} Fi An possunt We habent Ly 7 etiam] *omitted* An | ne] ut non Ly | effundere] infundere Ly 8 omissis] omisos Fi An 9 disserere] dicere Ly 10 istam] dictam Ly | tibi] *omitted* Ly 11 intelligitur] intelligant Ly 13 ergo] *omitted* Ly 14 existente] effecto Ly 16 impotentiam] potentiam Fi An 18 impotentiam] potentiam An 19 temporali] dicitur uno modo *added* Bb | quod] ut Ly | nec] illius *added* Ly 21 teneret] tenent An 23 posset] potest Ly 25 requirent] requirent Fi An Ly 26 nollent] nolunt Fi 27 Secundo] modo *added* Ly 29 adhererent] adherent Fi An 31 posset] potest Ly 33 vel] We: et Bb Fi An *omitted* Ly 34 exaltationem] conultationem Ly

35 attendentes, ipsum permetterent libere in suis erroribus remanere.

Quarto posset deficere ecclesiastica potestas per ignorantiam, utpote si prelati ecclesie, saltem multi, qui possent papam hereticum cohercere, nescirent ipsum in
40 pravitatem hereticam incidisse.

Istis quattuor modis, papa existente heretico, potest intelligi ecclesiastica potestas deficere.

Discipulus: Intelligo quomodo dicunt ecclesiasticam potestatem posse deficere. Ideo nunc allega pro assertione
45 prefata.

Magister: Quod deficiente ecclesiastica potestate aliquo predictorum modorum laici valeant papam hereticum captivare, et ne pravitate heretica inficiat alios prohibere, multis modis, tam scilicet aliorum testimoniis quam
50 rationibus, videtur posse probari. Hoc enim glosa dis. 17 c. *Nec licuit* sententialiter et verbaliter videtur asserere. Ait enim: “*Ubicunque deficit ecclesiastica potestas semper recurritur ad brachium seculare*”. Sive ergo deficiat ecclesiastica potestas per impotentiam, sive per malitiam,
55 sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, cohercio pape heretici, ne valeat fideles inficere, ad laicos catholicos pertinebit.

Item, hec videtur esse sententia Isidoris qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: “*Principes seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adepti culmina tenent, et per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant*”. Ubi dicit glosa in hec verba: “*Laici habent iurisdictionem multipliciter intra ecclesiam. Quandoque in personis ipsis, cum sunt incorrigibiles, ut 32 dis. c. Eos qui, et infra eadem q. c. De*
60

50 glosa] D. 17 c. 4 col. 90 s.v. per seculares 58 23...59 Principes¹] C. 23 q. 5 c. 20 col. 1777 62 glosa] Ibid., col. 1778 s.v. intra ecclesiam 64 32...qui] D. 32 c. 10 col. 211 | c²...65 Liguribus] C. 23 q. 5 c. 43 col. 1787

35 attendentes] accusantes An vel non accusantes added Ly permetterent] permittant Ly 37 posset] p^t Fi pōt Ly 41 Istis] Isti Bb existente] existento Fi 51 Nec] Non Ww 52 potestas] per impotentiam sive per malitiam sive per dampnabilem negligentiam sive per ignorantiam cohercere added An 53 deficiat] defi¹ An 55 sive²... ignorantiam] omitted Ly 56 cohercio] ce^{ssone} (*garbled*) Fi cohercere An 57 catholicos] omitted Bb aliquos Ly 58 esse] omitted An Ly | Isidoris] Isidori We 59 seculi] omitted Ly 60 et] ut Ww 62 verba] Ecce added Bb Fi An We Et ecce added Ly 63 intra] infra Fi circa We | ipsis] omitted Ly 64 32] 23 Ly | q] Fi: omitted Bb An We Ly

Liguribus. Item quandoque propter ambitionem alicuius ut 79 65
dis. c. Si quis pecunia. Item, cum fidem volunt subvertere ut
dis. 8 c. Quo iure, et supra eadem c. 1 et dis. 17 c. Nec licuit.
 Et infra: “*Item cum falsarius est clericus ut Extra, De crimine*
falsi c. Ad falsariorum. Item cum schisma faciunt clerici et 70
cum contemnunt excommunicationem, ut infra eadem q. c. De
Liguribus. Item et ubicunque ecclesiastica potestas deficit, ut
hic. Item cum tributum petunt ab ecclesia ut infra q. 8 c.
Convenior”. Ex quibus verbis habetur non solum vocaliter
 sed etiam sententialiter quod ubicunque deficit ecclesiastica
 potestas laici habent iurisdictionem intra ecclesiam, hoc est 75
 super clericos. Et per consequens deficiente ecclesiastica
 potestate sive per impotentiam, sive per malitiam, sive per
 dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, laici super
 papam hereticum optinent potestatem.

Sed etiam ex eisdem verbis colliguntur diverse rationes 80
 quare papa hereticus ad iurisdictionem pertinet laicorum,
 quod debet intelligi deficiente ecclesiastica potestate. Quarum
 prima est quia papa hereticus est incorrigibilis. Ex hoc enim
 quod est pertinax debet incorrigibilis reputari. Et ideo, cum
 omnis incorrigibilis debeat coerceri, deficiente ecclesiastica 85
 potestate est papa hereticus per laicos coercendus. Secunda
 ratio assignatur ambitio. Nam papa hereticus per ambitionem

65 79...66 pecunia] D. 79 c. 9 col. 503 67 dis¹...iure] D. 8 c. 1 col.
 27 | supra...1] C. 23 q. 5 c. 1 (*Circumcelliones*) col. 1765 | dis²...
 licuit] D. 17 c. 4 col. 90 68 Extra...69 falsariorum] X. 5. 20. 7 col. 1751
 70 c...71 Liguribus] C. 23 q. 5 c. 43 col. 1787 72 q...73 Convenior] C.
 23 q. 8 c. 21 col. 1815 83 Ex...84 reputari] A sentence possibly
 composed before the comprehensive analyses of Book 4

65 Liguribus] We: Leguribus Fi An legislatoribus Bb Ly | 79] 29 We
 66 pecunia] pecuniam Ly | ut] omitted Ly 67 supra] omitted Ly
 Nec] Ubi Ly 68 Item] omitted Bb | cum...69 et] omitted Bb An
 falsarius...70 cum] omitted We | ut] et Ly 69 Item] Et Ly | clerici]
 omitted Ly 70 contemnunt] Ly: contempnit Bb Fi An We | infra]
 omitted We | eadem] omitted Ly | q] omitted Ww 71 Liguribus] We:
 Luguribus Bb Fi An legislatoribus Ly | Item] Et Ly | et] omitted Ww
 ut...72 ecclesia] omitted Fi An | ut...75 potestas] omitted Bb
 72 hic...ut] omitted We | Item] Et Ly | ut infra] luc 1 Fi An | infra]
 .1. We | 8] X Fi eadem An 73 vocaliter...74 sententialiter]
 sententialiter sed etiam verbaliter Ly 74 sed etiam] et Bb Fi An We
 77 sive³...78 negligentiam] omitted Ly 79 optinent] optinet Fi An
 80 etiam] et Ly | diverse] diversi^{de} An 81 iurisdictionem]
 iurisdictionem We 84 quod] per added An | Et ideo] Etiam Ly
 85 omnis...debeat] omnes incorrigibiles debeant Ly 87 ratio] omitted
 Bb

occupans apostolicam sedem, ne totus ordo ecclesiasticus
 confundatur et fides catholica periclitetur, deficiente
 90 ecclesiastica potestate coherceri debet per providentiam
 laicorum. Tertio, propter hoc quod papa hereticus fidem cupit
 subvertere, potestate ecclesiastica deficiente est per laicos
 prohibendus. Quarto, propter hoc quod excommunicationem
 contempnit, ne excommunicatione cum eo catholici
 95 maculentur, per principes seculi, quando ecclesiastica
 potestas deficit, coherceri debet.

Item, Isidorus ubi prius dicit in hec verba: “*Ceterum
 intra ecclesiam potestates necessarie non essent, nisi ut quod
 non prevalent sacerdotes efficere per doctrine sermonem
 100 potestates hoc imperent per discipline terrorem. Sepe per
 regnum terrenum celeste regnum proficit ut qui intra
 ecclesiam positi contra fidem et disciplinam agunt rigore
 principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesie
 utilitas exercere non prevalet, cervicibus superborum
 105 potestas principalis imponat*”. Ex quibus verbis colligitur
 evidenter quod, quandocumque circa correptionem eorum qui
 contra fidem et disciplinam agunt deficit ecclesiastica
 potestas, tales sunt per principes comprimendi. Si ergo papa
 est hereticus, et sacerdotes per doctrine sermonem eum non
 110 valent vel nolunt corrigere, per potestates publicas comprimi
 debet.

Item, Pelagius papa, ut habetur 23 q. 5 c. *Quali*, ait:
 “*Hoc etiam et divine et humane leges statuerunt, ut ab
 ecclesie unitate divisi, et eius pacem iniquissime
 115 perturbantes, a secularibus etiam potestatibus comprimantur.
 Nec quicquam maius est, unde Deo sacrificium possitis
 offerre, quam si id ordinetis, ut hii, qui in suam et aliorum
 perniciem debacchantur, competenti debeant vigore*

97 ubi prius] C. 23 q. 5. c. 20 cols. 1777-1779 112 23...Quali] C. 23 q.
 5 c. 44 col. 1789

89 catholica] omitted Ly | catholica periclitetur] periclite tholica Fi
 (sic) | periclitetur] pericli^{te} An 91 laicorum] laicalem We | Tertio]
 Tertia Bb Fi An tertia ratio Ly 92 per laicos] a laicis Ly 93 Quarto]
 Quarta Bb Fi An Ly 100 potestates] potestas Ly | hoc] omitted Ly
 imperent] imperaret Ly | Sepe] enim added Bb Fi An Ly 101 terrenum]
 omitted Bb 103 conterantur] contenantur Fi An terreantur Ly
 106 quandocumque] quando Ly 113 etiam] omitted An We | et^l]
 omitted Bb Fi Ly | humane] omitted Bb 114 ecclesie] ecclesiastica
 Ly | unitate] unitatem Bb 115 etiam] omitted Ww | potestatibus]
 etiam added Ly 116 possitis] ponitisWe 117 offerre] offerret Bb | id]
 omitted Ww 118 vigore] rigore We

compesci". Ex quibus verbis evidenter habetur quod, secundum leges divinas, ab ecclesie unitate divisi et eius pacem perturbantes per seculares debent comprimi potestates. Papa autem hereticus ab unitate ecclesie est divinus, eiusque pacem iniquissime nititur perturbare, quia, dum fides ecclesie corrumpitur et laceratur, vera pax ecclesie perturbatur. Ergo papa hereticus, ubi deficeret ecclesiastica potestas, esset per potestates publicas compescendus.

Discipulus: Que sunt ille leges divine quibus statuitur quod ab ecclesie unitate divisi et eius pacem iniquissime perturbantes sunt per potestates publicas comprimendi?

Magister: Respondetur quod ille divine leges specialiter de hereticis perturbantibus ecclesiam habentur Deuteronomio 13 et 17. Nam Deuteronomio 13 non solum sacerdotibus, sed generaliter omnibus, et specialiter in potestate constitutis sic precipitur: "*Si surrexerit in medio tui propheta aut qui sompnium vidisse se dicat et predixerit signum atque portentum et evenerit quod locutus est et dixerit tibi 'eamus et sequamur deos alienos' quos ignoras 'et serviamus eis' non audies verba prophete illius aut sompniatoris quia temptat vos Dominus Deus vester ut palam fiat utrum diligatis eum aut non in toto corde et in tota anima vestra*". Et post: "*Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro qui eduxit vos de terra Egypti et redemit de domo servitutis, ut errare te faceret de via quam tibi precepit Dominus Deus tuus, et auferes malum de medio tui*". Et ibidem immediate subiungitur: "*Si te voluerit persuadere frater tuus filius matris tue aut filius tuus vel filia sive uxor que est in sinu tuo aut amicus quem diligis ut animam tuam*"

132 Deuteronomio 13] Deuteronomy 13:1-3 **141** post] Deuteronomy 13:5 **146** subiungitur] Deuteronomy 13:6-9

122 divinus] *diff*⁹ An | eiusque] cuius Ly **128** ecclesie] ecclesia Ly **130** divine] *omitted* Ly **131** Deuteronomio] *omitted* An **132** sed] etiam *added* Bb Fi An Ly **133** sic] sicut Bb An **134** propheta] propheta Ww **135** predixerit] predixerat Fi An **136** evenerit] venerit Ww **138** audies] audias We **139** vos] nos An | Dominus] We: *omitted* Bb Fi An Ly | fiat] sciat Ly **140** aut] Ly: an Bb Fi An We | non] *omitted* An | vestra] *omitted* Bb Fi An **141** post] ait *added* Ly | ille] We: *omitted* Bb Fi An Ly **142** vos] nos Fi **143** vestro] nostro Bb Fi redemit] vos *added* Ww **144** quam] qua Fi We **145** tuus] Ly: *omitted* Bb Fi An We | Et] *omitted* Ly **146** ibidem] ibi An Ly | te] tibi We **147** filia] tua *added* We | uxor] tua *added* Bb Fi An Ly **148** diligis] diliges Fi Ly

150 *clam dicens ‘eamus et serviamus deis alienis’ quos ignoras tu
et patres tui cunctarum in circuitu gentium que iuxta sunt vel
procul sunt ab initio usque ad finem terre, non acquiescas ei
nec audias neque parcat ei oculus tuus ut miserearis et
occultes eum sed statim interficies”. Et post sic legitur: “Si
155 audieris in una urbium tuarum quas Dominus Deus tuus
dabit tibi ad habitandum dicentes aliquos egressi sunt filii
Belial de medio tui et averterunt habitatores urbis tue atque
dixerunt eamus et serviamus diis alienis quos ignoratis quere
sollicite et diligenter rei veritate perspecta. Si inveneris
160 certum esse quod dicitur et abominationem hanc opere
perpetratam statim percuties habitatores urbis illius in ore
gladii”.*

Item Deuteronomio 17 sic scribitur: “Cum reperti
fuerint apud te intra unam portarum tuarum quas Dominus
Deus tuus dabit tibi vir aut mulier qui faciant malum in
165 conspectu Domini Dei tui et transgrediantur pactum illius ut
vadant et serviant diis alienis et adorent eos solem et lunam
et omnem militiam celi que non precepi et hoc tibi fuerit
nuntiatum audiensque inquisieris diligenter et verum esse
repereris et abominatio facta esse in Israel educes virum ac
170 mulierem qui rem sceleratissimam perpetrarunt ad portas
civitatis tue et lapidibus obruentur”.

Hec sunt leges divine contra omnes avertentes et
conantes avertere orthodoxos a veritate legis divine, inter
quos constat hereticos computandos, indistincte statuente,
175 cunctos constringentes catholicos ut universos hereticos a

153 legitur] Deuteronomy 13:12-15 **162** Deuteronomio 17]
Deutetonomy 17:2-5

149 clam] *omitted* Ly | eamus] exeamus Ly | deis] diis An We Ly
150 patres tui] pater tuus Bb Fi An | sunt] *omitted* An Ly **152** neque]
u^t or n^c Fi An | miserearis] miseraris We **153** occultes] auscultes Ly
interficies] interficias We eum *added* Ly **154** Dominus] *omitted* Ly
156 de...tui] *omitted* Ww | averterunt] everterunt Ww | urbis] terre
added Fi An | tue] *omitted* Ly **157** et] *omitted* Ly **160** illius] eius Ly
162 Cum] Quod An **163** apud te] *omitted* Ww **164** tibi] aut *added* Ly
faciant] faciunt An Ly **165** tui] *omitted* An | et] ut Ww | illius] eius
Ly **166** alienis] *omitted* Bb | eos] et *added* Ly **167** que] quam Ly
precepi] precipi Bb | et²] *omitted* Ly **169** abominatio facta]
abominationem factam Ly | esse] est Bb An We | ac] aut An
170 qui] que Ly | perpetrarunt] perpetravit Bb Fi An Ly perpetraverunt
We **171** obruentur] obruantur An **172** Hec] Hee An He Ly
avertentes] advertentes An **173** conantes] conantur Bb | avertere]
advertere An | orthodoxos] *omitted* Ly **174** statuente] statute We
omitted Ly **175** hereticos] *omitted* Ly

lege Dei apostatantes delere conentur. Que leges ordinem iuris in huiusmodi observandum aperte declarant ut, scilicet cum quicunque, viri vel mulieres, sacerdotes vel non sacerdotes, prophete (id est doctores) vel alii, de pravitate heretica seu apostasia a fide accusantur vel etiam diffamantur, cum diligentia et sollicitudine veritas inquiratur per quoscunque fideles ad quos accusatio vel diffamatio talis pervenerit, si non sint alii superiores qui velint vel possint inquirere veritatem. Veritate autem inventa, iustitia minime differatur, sed tales malefici pro suis demeritis puniantur.

Discipulus: Talis inquisitio et punitio non debent fieri per quoscunque, sed solummodo per iudices quibus talia ex officio suscepto incumbunt.

Magister: Conceditur quod talia primo spectant ad iudices. Si tamen iudices non potuerint vel noluerint in huiusmodi iustitiam exhibere, ad subditos spectat facere de huiusmodi iustitie complementum. Propter quod verba predicta legum non ad iudices tantummodo sed indistincte ad cunctos catholicos diriguntur, ut intelligant universi fideles quod huiusmodi iustitia in nullo casu omnino debet differri. Sed quicunque fideles, subditi vel alii, de huiusmodi iustitiam facere debent, si tantam habuerint potestatem temporalem, ut queant leges divinas executioni mandare. Propter quod Helias propheta, quamvis non esset sacerdos nec iudex, iniunxit populo, non iudicibus, apprehendere prophetas Baal. Quos comprehensos duxit ad torrentem Cison et interfecit eos ibi, ut legitur 3° Regum 18. Ergo leges divine predictae non solum iudices sed subditos universos constringunt. Ordine tamen quodam, ut primo ad talem iustitiam faciendam iudices

195 iustitia...differri] Cf. *Political Ockhamism*, pp. 202ss. **202** legitur] 3 Kings 18:40

176 apostatantes] apostaticos Fi An | conentur] conantur Fi An | leges] lege Bb non esse *added* Ly **177** huiusmodi] hoc Ly **178** cum] *omitted* Ly | mulieres] vel *added* Bb Fi An Ly **179** sacerdotes] vel *added* Ly **181** cum] omni Ly **183** alii] aliis Bb *omitted* Ly | vel] diffamatio *added* Fi **184** veritatem] de veritate Ly **185** malefici] maledicti Ly **186** debent] debet Ly **190** Si...non] no Bb | potuerint] possunt Ly noluerint] nolunt Ly **191** huiusmodi] hos Ly | exhibere] exhiberi An exercere Ly **192** huiusmodi] hoc Ly **193** predicta] pre. Bb divinarum *added* We | tantummodo] pertinent *added* Ly **195** omnino] *omitted* Ly **196** de huiusmodi] *omitted* Ly **197** si] sed An | tantam] tanta Bb temporalem] *omitted* Ly **199** esset] *omitted* Bb | iniunxit] iussit We **204** talem] *omitted* An

205 obligantur, secundo autem subditi, si iudices non potuerint
vel noluerint iustitiam exercere.

Discipulus: Iste leges divine, cum non pertineant ad
moralia sed ad iudicialia legis antique, fideles sub lege
libertatis constitutos nequaquam astringunt.

210 **Magister:** In legibus supradictis aliquid erat morale,
aliquid iudiciale. Morale erat quod fideles hereticis et
apostatis a fide cupientibus alios a lege divini avertere nullo
modo consentire debebant, sed eis obviare et resistere modis
215 sibi convenientibus, legemque divinam observare, defendere,
et tueri tenebantur. Iudiciale autem erat quod occidi debebant.
Licet ergo fideles sub lege libertatis constituti ad illud quod
erat iudiciale in legibus memoratis minime astringantur, quia
ratione legum illarum non tenent hereticos et a fide apostatas
220 neci tradere corporali, ad illa tamen que in illis legibus
moralia sunt cuncti christiani necessario sunt astricti. Et ideo
nec hereticis consentire debent, nec favere, nec obedire. Sed
ipsis resistere pro viribus, et prohibere ne fidem corrumpere
valeant orthodoxam, principes seculi (et propter eorum
negligentiam vel malitiam omnes christiani) tenentur.

225 **Discipulus:** Nunquid aliquis doctorum ab ecclesia
receptorum tenet predictas leges veteris testamenti nunc a
catholicis universis esse servandas?

Magister: Beatus Cyprianus, ut legitur 23 q. 5 c. *Si
230 audieris*, hoc videtur expresse sentire. Ait enim: “*Si audieris
in una ex civitatibus quas Dominus Deus tuus dabit tibi
inhabitare illic dicentes: eamus et serviamus diis alienis quos
non nostis, interficies necabisque omnes qui sunt in civitate,*

207 Iste...209 astringunt] a 14th c. marginal note in **Fi** adds: “*notabile bonum*”. For Ockham’s theory of the Christian law as a “law of liberty” cf. 3 Dial. 1.1.5-7 (OP VIII, 130-139) 228 23...229 audieris¹] C. 23 q. 5 c. 32 col. 1781

205 obligantur] obligunt Bb obliguntur Fi obligentur We | potuerint...
206 noluerint] possunt vel nolunt Ly 207 leges] omitted Bb 208 legis]
divine added Ly 209 astringunt] constringunt Ly 210 erat morale] est
morale et Ly 211 aliquid] ab Bb est added Ly | erat] est Ly
212 apostatis] apostaticis Fi Ly | a²] et Ly | divini] Dei Ly
213 debebant] tenebantur Ly 214 observare] conservare Fi servare Bb
We 217 erat] est Ly | astringantur] astringuntur Fi 218 tenent]
tenentur We Ly | et] aut Ly | apostatas] apostatantes Ly 219 in]
omitted Bb Fi An 222 resistere] et added We | et] omitted We
224 malitiam] ad id added Ly 229 videtur] videt Ly 231 inhabitare]
inhabitare Ly | inhabitare illic] omitted Bb Fi An 232 nostis] nosci Fi An
nosti Bb We novisti Ly | civitate] in added Ly

cede gladii, et incendes civitatem igni, et erit sine habitaculo in eternum; non reedificabitur etiam nunc, ut avertatur Deus ab indignatione ire sue. Et dabit misericordiam tibi, et miserebitur tui et multiplicabit te si audieris vocem Domini Dei tui et observaberis precepta eius. Cuius precepti et vigoris memor Mathathias interfecit eum qui ad aram sacrificaturus accesserat. Quod si ante adventum Christi circa Deum colendum et idola spernenda hec precepta sunt servata, quanto magis post adventum Christi circa Deum colendum servanda sunt, quando ille veniens non solum verbis nos hortatus sit sed etiam factis”. Ex quibus verbis colligitur quod leges prescripte sunt magis servande post adventum Christi quam ante, quod intelligendum est de moralibus que in predictis legibus continentur.

Discipulus: Quamvis illa moralia servanda sint a iudicibus, non tamen ab omnibus.

Magister: Contra hoc videtur glosa in preallegato capitulo, que super verbo “necabis” ait: “*Tu quicumque sis: et sic quandoque ille qui non est iudex potest punire maleficos ut infra eadem questione ultima c. Legi*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod non solum ad iudices, verum etiam ad alios, pertinet in hoc casu (scilicet cum heretici volunt subvertere fidem et non apparet qui eis resistat) punire maleficos. Et ita, si papa est hereticus et clerici non possunt vel nolunt ipsum debite cohercere, ipsius coherctio spectat ad laicos, quamvis non fuerint per clericos requisiti.

Discipulus: Si plura testimonia maiorum sonant eandem assertionem, ipsa non differas allegare.

Magister: Hoc Pelagius papa, ut legitur 23 q. 5 c. *Non vos*, sentire videtur cum dicit: “*Malum actum schisma esse et per exterarum etiam potestates huiusmodi opprimi homines debere, et canonice scripture auctoritas et paternarum nos*

249 glosa] Ibid., s.v. necabis 252 infra] C. 23 q. 8 c. 13 col. 1809
261 23...262 vos] C. 23 q. 5 c. 42 col. 1787

233 incendes] incedens Bb We | civitatem] civitati Fi omitted An
234 non] omitted Bb | Deus] Dominus Ly 237 observaberis]
observaveris We | eius] omitted Ly 240 spernenda] spernanda Fi An
sperneda We 241 magis] sunt added Ly 243 hortatus] We: hortatus
Bb Fi An Ly | verbis²] omitted Bb 247 sint] sunt Ly 250 necabis] ibi
added Ly | ait] dicit We 251 quandoque] vel added An | ille] iudex
Bb Fi An iudex added We omitted Ly 252 eadem] eo. Ly 254 alios]
omnes An | volunt] nolunt An 256 si] cum Ly 257 debite] omitted
Ly | coherctio] omitted Bb 262 actum] a' An aut Ly | et] omitted Bb
263 potestates] potestas We 264 auctoritas] auctoritates Bb Fi An

265 *regularum veritas docet*". Ex quibus verbis patet aperte
omnes schismaticos per exteras potestates opprimendos.
Omnes autem heretici sunt schismatici. Ergo heretici, etiam
clerici, sunt per potestates exteras comprimendi. Et per
consequens papa hereticus, si potestas deficit clericorum, per
270 principes et laicos compesci debet.

Item, idem papa Pelagius, causa et questione predicta c.
De Liguribus scribens Narse patricio ait: "*Regule patrum hoc
specialiter constituerunt, ut, si qua ecclesiastici officii
persona cui subiectus est restiterit, vel seorsum collegerit,
275 aut aliud altare erexerit, seu schisma fecerit, excommunicetur
atque dampnetur. Quod si forte et hoc contempserit, et
permanserit divisiones et schismata faciendo, per potestates
publicas opprimatur. Ecce, Domine, quia animus vester forte
timidus est, ne persequi videaris, de patrum vobis auctoritate
280 hec breviter dirigenda curavi cum mille alia exempla et
constitutiones sint, quibus evidenter agnoscitur, ut facientes
scissuras in sancta ecclesia non solum exiliis, sed etiam
proscriptione rerum et dura custodia per publicas potestates
debeant coherceri*". Ex quibus verbis datur intelligi quod
285 episcopi, de quibus sit sermo in capitulo supradicto Pelagii, si
excommunicationem et dampnationem contempnendo
scissuras et schismata fecerint, quales sunt episcopi heretici,
auctoritate canonum sanctorum patrum debent per potestates
publicas coherceri. Ergo si papa fiat hereticus,
290 quantumcunque prelati ecclesie noluerint vel non potuerint ad
ipsum coercendum auxilium invocare brachii secularis,
publice potestates non solum auctoritate legis divine et

271 c...272 Liguribus] C. 23 q. 5 c. 43 col. 1787-1788

265 Ex...267 schismatici] omitted Ly | quibus] omitted An 267 sunt]
omitted Fi | Ergo] omitted Bb 269 deficit] deficiat Ly h'e added An
270 et] omitted We | et laicos] laicorum Ly | debet] deberet Ly
271 idem] omitted Ly | papa] omitted Bb | causa...predicta] infra eo
Ly | predicta] predictis We 272 Liguribus] Luguribus Bb Fi Leguribus
An | Narse patricio] Narso principi Ly 273 ecclesiastici] ecclesiastica
An 274 seorsum] turbas added Ly 275 aliud] ad Bb | fecerit] iste
added Ly 276 dampnetur] omnes schismaticos etiam per exteras
potestates opprimendo added Ly | et¹] omitted Ly | contempserit]
contempserit We 277 per] omitted Bb 278 Domine] de quo Bb Fi An
quia] omitted Ww | vester] noster Ly 279 ne] nec Ly | vobis] nobis
Fi An Ly 280 dirigenda] scribenda Ly 281 agnoscitur] cognoscitur Ly
283 proscriptione] inscriptione Ly 284 debeant] debent Bb Fi An
verbis] omitted Bb 285 sit] fit Fi We fuit Ly | si] omitted Bb
287 fecerint] fecerit An 290 ecclesie] omitted Bb | noluerint] noluerit
An | potuerint] potuerit Ly An 291 ipsum] cogendum added Fi

rationis simul ex lege divina et naturali dictamine rationis
accepte sed etiam auctoritate constitutionum sanctorum
patrum possunt et debent papam hereticum coercere. 295

Item, Augustinus, ut legitur 11 q. 3 c. *Imperatores*,
scribens donatistis qui erant clerici et quidam eorum episcopi,
ait: “*Ipse Nabuchodonosor, post miraculum salutis trium*
puerorum commotus atque commutatus, pro veritate contra
errorem edictum proposuit, ut quicumque blasphemarent
Deum Sidrac, Misac, et Abdenago, in interitum irent, et
domus eorum in dispersionem. Et non vultis, ut aliquid tale
contra vos iubeant imperatores christiani, cum sciant a vobis,
quos rebaptizatis, Christum exsufflari”. Ex quibus verbis
datur intelligi quod quemadmodum Nabuchodonosor rex
infidelis edictum proposuit contra blasphemantes Deum
verum, sic possunt imperatores christiani punire clericos
hereticos et episcopos Christum exsufflantes. Sed
Nabuchodonosor tale poterat edictum proponere a
sacerdotibus minime requisitus. Ergo imperatores possunt
punire clericos hereticos quamvis prelati noluerint vel non
potuerint eos contra clericos hereticos invocare. Et ita, si
papa fuerit hereticus et prelati ecclesie ipsum noluerint vel
non potuerint coercere, est per laicos comprimendus. 305

Item, glosa 23 q. 5 c. 1 dicit quod clerici propter
heresim sunt facti de foro iudicis secularis. Ergo papa
hereticus, deficiente ecclesiastica potestate, factus est de foro
iudicis secularis. 310

Discipulus: Si pro assertione ista rationes aliquas
cogitasti, ipsas adducas in medium. 315

Magister: Assertio supradicta multis videtur rationibus
posse probari, quarum prima est hec. 320

296 11...Imperatores] C. 11 q. 3 c. 98 col. 1265 315 glosa] C. 23 q. 5 c.
1 (*Circumcelliones*) col. 1765 s.v. confessos

294 etiam] We Vc Ox Ba Es Fr: *omitted* Bb Fi An Ly 296 3] 31 Bb
297 episcopi] ipsi Fi 298 salutis] *omitted* Ly 300 blasphemarent]
blasphemaret Bb Fi An 301 interitum] interitu Bb 302 domus] domos
Bb Fi An | dispersionem] ruinam Ww | aliquid] aliquod Bb
303 vobis] nobis An 306 blasphemantes] blasphemantos Fi
310 requisitus] We: requisitis Bb Fi An Ly 311 quamvis...312 invocare]
omitted Bb An Ly 312 invocare] *omitted* Ly 313 ecclesie] *omitted* Ly
noluerint] non velint Ly 314 potuerint] poterint Bb poterint ipsum Ly
315 Item...318 secularis] quoted almost *verbatim* in Q (G/F p. 949)
q...1] dist. Ly | 5] 6 Q 316 Ergo...318 secularis] *omitted* Ly
317 hereticus] *omitted* Bb 321 rationibus] onibus Bb

325 Contra crimen quod est gravius in se et toti communitati
 fideles cum maiori vigore et sollicitudine et cautela resistere.
 Sed crimen heresis in papa est in se gravius, et toti
 communitati fidelium perniciosius et periculosius, si circa
 eius correctionem ecclesiastica potestas defecerit (sive per
 330 malitiam, sive per impotentiam, sive per dampnabilem
 negligentiam, sive per ignorantiam) quam sit crimen
 apostasie ab ordine etiam post trinam admonitionem. Ergo
 cum maiori vigore, sollicitudine, et cautela debent catholici
 universi resistere crimini heresis in papa quam crimini
 apostasie in clerico etiam post trinam admonitionem. Sed
 335 publice potestates punire possunt clericos apostatantes ab
 ordine post trinam admonitionem. Ergo multo fortius,
 deficiente ecclesiastica potestate, publice potestates papam
 hereticum compescere possunt.

340 Maior primi syllogismi patet aperte. Nam sepe videmus
 crimina leviora in se gravius puniri propter hoc quod sunt
 communitati periculosiora. Et ita magis resistitur crimini
 leviori propter hoc solum quod est communitati periculosius.
 Unde et in multis regionibus, regnis, et terris furtum gravius
 345 punitur quam adulterium, quia furtum punitur pena capitali
 (non sic adulterium), et tamen furtum, licet sit communitati
 periculosius et perniciosius tamen est levius, teste Salomone
 qui Proverbiis 6 ait: “*Non grandis est culpe cum quis furatus
 fuerit furatur enim ut esurientem impleat animam
 350 deprehensus quoque reddet septuplum et omnem substantiam
 domus sue tradet*”, et liberabit se, “*qui autem adulter est
 propter cordis inopiam perdet animam suam turpitudinem et
 ignominiam congregabit sibi et opprobrium illius non
 delebitur*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod crimen furti
 est minus grave quam adulterium, et tamen gravius

347 Proverbiis 6] Proverbs 6:30-33

325 et¹] omitted We 326 in se] omitted Ly 328 defecerit] deficit Ly
 329 per¹] omitted Ly 331 admonitionem] monitionem Ly 333 resistere]
 rescindere Ly | crimini¹] crimen An Ly | crimini²] crimen An Ly
 335 apostatantes] apostatas Ly 337 potestate] potestates Fi An
 potestates] potestate Bb 340 puniri] punire Bb An Ly | sunt] omitted
 Bb Fi An 344 quia] quoniam Ly | capitali] quia est periculosius added
 Ly 345 non...furtum] adulterium vero non sic punitur, furtum autem Ly
 346 et perniciosius] omitted Ly 348 esurientem] esuriente We 350 sue]
 omitted We | liberabit se] liberabitur Ly 352 ignominiam] ignorantiam
 Ly | illius] eius Ww 354 et...355 punitur¹] omitted Ly

quandoque punitur. Sic etiam licet detractio levius punitur 355
 quam furtum vel rapina, tamen gravius crimen est
 censendum, teste Anacleto papa qui, ut habetur 6 q. 1 c.
Deteriores, ait: “*Deteriores sunt qui doctorum vitam*
moresque corrumpunt his qui substantias aliorum prediaque
diripiunt. Ipsi enim ea que extra nos sunt licet nostra sint 360
auferunt, nostri quoque detractores et morum corruptores
nostrorum sive qui adversus nos armantur proprie nos ipsos
decipiunt”. Et ita constat quod minora crimina sepe, quia
magis nocent rei publice, gravius puniuntur.

Quod glosa Extra, *De immunitate ecclesiarum* c. ultimo 365
 insinuare videtur. Querit enim dicens: “*Quare publicus latro*
et depopulator agrorum potius extrahuntur ab ecclesia quam
alius malefactor qui forte deterior est?” Et respondens ait:
“Quoniam plerumque interest illos puniri quam alios
malefactores cum pluribus exitia cogitent quam alii 23 q. 4 c. 370
Iniusta”. Quod est capitulum Ambrosii ubi ait: “Si quis
latrocinium filii deprecantibus motus et lacrimis coniugis
eius inflexus absolvendum putat, cui adhuc latrocinandi
aspirat affectus, nonne innocentes tradet exitio qui liberat
multorum exitia cogitantem?” Ex quibus verbis colligitur 375
 quod ideo aliqua crimina gravius vindicantur quia magis sunt
 communitati nociva. Et ita patet maior syllogismi primi.

Minor, scilicet quod crimen heresis in papa non solum
 est in se gravius quam etiam periculosius et perniciosius
 communitati etc., est de se manifesta, et ex verbis Augustini 380
 que ponuntur dis. 83 c. *Nemo* patenter habentur. Ait enim:
 “*Nemo quippe in ecclesia amplius nocet quam qui perverse*
agens nomen vel ordinem sanctitatis et sacerdotis habet.

357 6...358 Deteriores¹] C. 6 q. 1 c. 15 col. 1059 365 Extra...ultimo]
 X. 3. 49. 10 (*Immunitatem*) col. 1409 s.v. quo faciunt se indignos
 370 23...371 Iniusta] C. 23 q. 3 c. 33 (*Est iniusta*) col. 1745 381 dis...
 Nemo] D. 83 c. 2 col. 531

355 punitur¹] puniatur Bb | punitur²] puniatur added We 356 tamen]
 in se added We | est] omitted An 360 nos] non sunt Bb sunt added Fi
 An We 361 detractores] doctores Fi 363 decipiunt] diripiunt Ly
 crimina] omitted Ly | quia] que Ly 365 immunitate] Ly: emmunitate
 Bb Fi emunitate An We 367 ab] Ly: de Bb Fi An We 371 Iniusta] Ly:
 est vindicta Bb Fi An We | capitulum] beati added We | ubi] omitted
 Bb 372 latrocinium] latronem Ly 373 absolvendum] adsolvendum Bb
 An 374 aspirat] aspiret We | liberat] laborat We 375 exitia] omitted
 Ly | cogitantem] cogitanti Fi An 376 magis sunt] sunt gravius Ly
 sunt] omitted An 378 Minor] Minore Bb 379 quam] sed We Ly
 etiam] omitted Bb 380 etc] omitted Ly 381 83] 8 Bb Fi An 382 qui]
 We: si Bb Fi An Ly 383 vel] et Ww | habet] habentem Fi habere An

385 *Delinquentem namque hunc nemo redarguere presumat, et in
exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro
reverentia ordinis peccator honoratur*". Ex quibus verbis
inferri potest quod nemo in ecclesia amplius nocet quam qui
perverse docens nomen pape habet, quia eius doctrina
pestifera vehementer diffunditur, si pro reverentia summi
390 pontificii hereticus honoratur.

Quod autem publice potestates punire debeant
apostasiam ab ordine in clerico post trinam admonitionem,
que est minus periculosa et minus nociva quam crimen
heretice pravitatis in papa, patet aperte, eo quod Extra, *De
395 sententia excommunicationis c. In audientia* sic legitur:
"Huiusmodi clerici si a prelati suis tertio moniti militaria
noluerint arma deponere, de privilegio clericorum subsidium
aliquod habere non debent". Ergo multo fortius si papa a
fide catholica apostataverit, pravitatem hereticam incurrando
400 et docendo, si prelati ecclesie eum noluerint vel non potuerint
cohercere, compesci debet per publicas potestates.

Discipulus: Ista ratio videtur falsum accipere cum
innuit quod peccatum levius aliquotiens gravius vindicatur, et
quod peccatum periculosius est gravius puniendum.
405 Utrumque enim istorum scripturis auctenticis repugnare
videtur. Ait enim Hieronimus, ut legitur 24 q. 1 c. *Non
afferamus*: "*Quis iam dubitaverit, hoc esse sceleratius
commisum, quod est gravius vindicatum*". Ex quibus verbis
patenter habetur quod gravius peccatum gravius vindicatur.
410 Quod etiam secundum, scilicet quod peccatum magis
nocivum debet gravius vindicari, scripture divine repugnat,
patet. Nam furtum est peccatum magis nocivum communitati

394 Extra...395 audientia] X. 5. 39. 25 col. 1893 406 24...407
afferamus] C. 24 q. 1 c. 21 col. 1841

384 nemo] nullus Ww 386 ordinis] omitted Ww | verbis] omitted Ly
387 inferri potest] infertur An 390 pontificii] pontificis We Ly
392 apostasiam] apostatantem Ly | in clerico] We Vc: inclito Bb et
clerico Fi An clericum Ly | admonitionem] monitionem Ly 394 aperte]
ex added Ly 396 a] omitted Bb 397 noluerint] nolent An nolunt Ly
399 apostataverit] apostatarit Bb apostata Fi apostat^{nt} An 400 noluerint]
no^{nt} An | potuerint] po^{nt} An 401 cohercere] coherceri An
402 accipere] accipe An 407 afferamus] affirmamus Bb | iam] enim
non Bb Fi An | dubitaverit] dubitet Ly 408 vindicatum] vindicandum
Bb Fi An 409 habetur] videtur haberi Ly | peccatum gravius] omitted
Bb 410 peccatum] omitted Fi 411 debet] debeat Ly | repugnat]
repugnet We

quam adulterium, et tamen adulterium pena capitis puniebatur, non autem furtum.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod 415
regulare est illud quod est sceleratius commissum esse
gravius vindicandum. Fallit tamen in casu, secundum quod
notat glosa 1 q. 1 c. *Cito*. Nam interfector proprie uxoris
gravius punitur quam matricida (33 q. 2 c. *Admonere*). In 420
multis etiam aliis casibus fallere invenitur. Ad secundum
autem dicitur quod accidit furto quod sit magis nocivum
communitati quam adulterium, quia aliquando est magis
nocivum et aliquando est minus nocivum, et ideo aliquando
et in aliquibus regionibus gravius vindicatur et quandoque
minus punitur. 425

Sed crimen heresis in papa est periculosissimum. Ideo
contra crimen heresis in papa semper est vigilantissime
occurrendum, et ideo nullum crimen clericorum minus heresi
in nullo casu magis debet spectare ad laicos quam crimen
heresis in papa, quando clerici nolunt vel non possunt papam 430
hereticum cohercere.

Secunda ratio est hec. Qui ecclesiam Dei a Deo
suscipiunt defendendam, nec propter clericorum impotentiam,
nec propter eorum malitiam, nec propter eorum negligentiam, 435
nec propter eorum ignorantiam debent circa defensionem
ecclesie negligentes existere vel remissi. Principes autem
seculi a Deo suscipiunt ecclesiam defendendam, teste Isidoro
qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: "*Cognoscant principes
seculi Deo se debere esse rationem reddituros propter
ecclesiam quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive
augeatur pax et disciplina ecclesie per fideles principes, sive
solvatur, ille ab eis rationem exigit qui eorum potestati suam
ecclesiam tradidit committendam*". Ergo principes seculi 440

418 glosa] C. 1 q. 1 c. 16 col. 660 s.v. durior 419 33...Admonere] C.
33 q. 2 c. 8 col. 2171 439 23...Principes] C. 23 q. 5 c. 20 col. 1779

414 puniebatur] We Vc Ox: punietur Bb Fi punie^r An punitur Ly 419 2]
Ly: 3 Bb Fi An We 420 etiam] autem Fi 422 quia] omitted Ly 423 est]
omitted We Ly 424 et²...425 punitur] et ideo aliquando minus punitur in
aliquibus regionibus et quandoque gravius vindicatur Ly 427 in papa]
pape Ly | semper] omitted Ly | vigilantissime] vigilantissime Bb
428 ideo] omitted Bb | heresi] heresis Bb 433 Deo] non added An
434 suscipiunt] recipiunt Ly 437 ecclesie] esse added Bb Fi An omitted
Ly | remissi] esse added Ly 439 Cognoscant] Cognoscunt An
440 Deo] Dei Fi 441 a¹] omitted Ly 444 tradidit] creditur We Ly
seculi] populi Ly

445 deficiente ecclesiastica potestate sive per impotentiam, sive
per malitiam, sive per negligentiam, sive per ignorantiam,
defensionem ecclesie negligere minime debent. Non autem
defendunt ecclesiam nisi papam hereticum cupientem fidem
450 et unitatem ecclesie dissipare a conatu maligno curaverint
prohibere. Ergo, deficiente ecclesiastica potestate aliquo
predictorum modorum, principes seculi papam hereticum, ne
fidem corrumpat ecclesie, prohibere tenentur.

Tertia ratio est hec. Non minorem potestatem habent
laici super papam hereticum sedem apostolicam occupantem
455 inique quam super papam intrusum sedem apostolicam
invadentem, nam et uterque sedem apostolicam occupat
iniuste. Sed papa hereticus, ultra occupationem sedis
indignam, catholicos trahere nititur ad hereticam pravitatem,
ad quod non conatur papa intrusus. Laici autem habent
460 potestatem papam intrusum de apostolica sede pellendi, teste
Nicholao papa qui, ut legitur dis. 79 c. *Si quis pecunia*, ait:
“*Si quis pecunia vel gratia humana, aut populari seu tumultu
militari, sine canonica et concordi electione cardinalium et
sequentium religiosorum clericorum fuerit apostolice sedi
465 inthronizatus, non apostolicus sed apostaticus habeatur,
liceatque cardinalibus et aliis clericis timentibus Deum et
laicis invasorem illum anathematizare et humano auxilio a
sede apostolica pellere*”. Ergo multo magis laici potestatem
habent pellendi a sede apostolica papam hereticum eandem
470 sedem occupantem indignius, quam si solummodo absque
heretica pravitate esset sedis invasor, presertim si prelati
ecclesie noluerint vel non potuerint papam hereticum debite
cohercere.

Quarta ratio est hec. Teste Gregorio 10° in generali
475 concilio Lugdunensi, ut habetur Extra, *De electione et electi*

461 dis...pecunia] D. 79 c. 9 col. 503 475 Extra...476 Sexto] X. VI. 1.
6. 3 col. 74-75

446 sive per²] vel Ly 447 debent] debet An 449 unitatem] veritatem
Ly 452 tenentur] et per consequens si aliter eum prohibere non possunt
ipsum de necessitate salutis captivare tenentur *added* We Vc Ox Ba
456 et] *omitted* Ly | uterque] utramque An 457 iniuste] inique Ly
458 indignam] iniustam Ly 461 79] 19 We 70 Ly | pecunia] pecuniam
Bb Fi An 462 tumultu] tumultum Fi An 465 non] autem *added* An
466 liceatque] licet itaque Ly 467 anathematizare] anathatizari Fi
nath^azare An 468 pellere] p(r)opellere An 469 pellendi] pellundi Fi
eandem] eadem Bb 470 absque] abse An 474 Teste...10o] Gregorius
Ly 475 Lugdunensi] Lugdunensi Ly | De...476 potestate] De
electionibus Ww

potestate c. Ubi periculum, libro Sexto: “*Ubi periculum maius intenditur, ibi procul dubio est plenius consulendum*”. Sed maius periculum imminet christianitati si papa fuerit pravitate heretica maculatus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere quam si sacerdos enormitatibus se miscuerit. Sacerdos autem se enormitatibus immiscendo potest licite per principes seculi coherceri, Extra, *De sententia excommunicationis c. Perpendimus*, ubi sic dicitur: “*Perpendimus ex litteris tuis quod quidam sacerdos pro eo quod se filium regis falso nominare presumpsit, et armis acceptis seditionem fecit et guerram, a B. comite iussus est fustigari, qui postea eius traditus mandato patibulo expiravit et infra Fraternitati tue duximus respondendum quod, si memoratus sacerdos tali modo excessit, et non propulsando sed inferendo iniuriam fuerit occisus, non videtur nobis quod interfectores eius propter hoc ad optinendam absolutionem apostolicam sedem adire cogantur*”. Ubi dicit glosa quod “*clericus immiscendo se enormitatibus amittit privilegium*”. Ergo multo magis si papa est hereticus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere est per principes seculi comprimendus.

Quinta ratio est hec. Publice utilitatis interest ne crimina remaneant impunita (Extra, *De sententia excommunicationis c. Ut fame*). Quod potissime de illis criminibus debet intelligi que in dispendium salutis omnium vergere dinoscuntur. Crimen autem heresis in papa precipue noscitur vergere in dispendium omnium christianorum, cum fides catholica quam papa hereticus satagit extirpare sit fundamentum totius salutis

482 Extra...483 Perpendimus] X. 5. 39. 23 col. 1891 **492** glosa] *Ibid.*, s.v. perpendimus **498** Extra...499 fame] X. 5. 39. 35 col. 1906

476 c...Sexto] *omitted* Ly **477** maius] *omitted* Ly | ibi...dubio] ibi procul^o An in periculo Ly | plenius] agendum et *added* Ly **478** imminet] immineret Ly | papa] papam Bb **480** enormitatibus...481 se] *omitted* An **481** immiscendo] inmiscendo We **482** Extra] *omitted* Bb **484** quidam] *omitted* Bb **485** se] *omitted* Ly | falso] *omitted* Ly **486** a B] ab Ly **487** fustigari] fustugari Fi fastigari An | eius...mandato] de eius mandato tractus Ly **488** et infra] *omitted* Ly | Fraternitati tue] .f. t An We Scilicet tibi Fi Et ideo sic Ly **489** sacerdos] *omitted* An excessit] processit Ly **492** apostolicam sedem] Ly: apo^{ce} se Fi apo. se. Bb An We | cogantur] conantur An tenentur Fi **494** et] si *added* Ly **495** vel...potuerint] *omitted* An **496** comprimendus] coercendus Ly **497** utilitatis] unitatis Bb | interest] in est Bb Fi ñ An **499** fame] fama Ly | debet] potest Ly **500** que] quod An **503** totius] *omitted* Ly

505 omnium christianorum. Ergo crimen heresis in papa
impunitum debet nullatenus remanere, et per consequens si
clerici non potuerint vel noluerint papam hereticum
cohercere, per fideles laicos comprimi debent.

510 Sexta ratio est hec. Sicut secundum canonicas
sanctiones potius consideranda est causa facti quam ipsum
factum, ita in legibus statuendis, interpretandis, et
intelligendis, causa statuendi considerari debet, teste Isidoro
qui, sicut allegatum est superius, dis. 29 c. 1° ait: “*Sciendum
est quod pleraque capitula ex causa, ex persona, ex loco, ex
tempore consideranda sunt*”. In pluribus autem decretis
515 generalium conciliorum et summorum pontificum cautum
habetur quod domini temporales terras sibi subiectas ab
heretica pravitate studeant expurgare (Extra, *de hereticis c.
Ad abolendam* et c. *Excommunicamus*). Talia vero statuta non
sunt in favorem alicuius persone sed in favorem et
520 defensionem ac salvationem fidei catholice ordinata. Ergo
quandocumque imminet periculum fidei orthodoxe, domini
temporales, sive requirantur per prelatos sive non requirantur,
terras suas purgare tenentur de heretica pravitate. Ex quo
patenter infertur quod si clerici noluerint vel non potuerint
525 papam hereticum cohercere, principes seculares et laici in
favorem et salvationem fidei christiane papam hereticum
debent cohercere.

530 Confirmatur hec ratio. Quia posita causa ponitur
effectus, et ubi est eadem ratio debet esse idem ius. Sed causa
et ratio quare principes seculi et publice potestates, cum
fuerint requisiti a prelati ecclesie, debent terras suas de
heretica pravitate purgare, est ne fides periclitetur ecclesie.
Sed si papa fuerit hereticus et clerici ipsum noluerint vel non
potuerint cohercere, periclitabitur fides ecclesie nisi papa

512 superius] 1 Dial. 6. 97 | dis... 1o] D. 29 c. 1 (*Sciendum est*) col. 187
517 Extra... 518 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1674 518 c
Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1672 (*sic*)

504 omnium] *omitted* An *misspelled* (“ominium”) Ly | heresis] heresi
Bb 507 debent] debet We Ly 510 ita] *omitted* An 511 intelligendis]
intelligendi Bb | debet] debent Fi | Isidoro] Isedoro Ly 512 sicut] ut
Ly 513 ex causa] *omitted* Bb | ex³] Fi: et Bb An We Ly 515 cautum]
omitted Ly 517 pravitate] feditate We 518 abolendam] abodadam Fi
Excommunicamus] Excommunicatus Fi | vero] autem Ly 519 et] vel
in Ly 520 ac] aut Ly 522 requirantur²] *omitted* Ly 523 suas] *omitted*
Bb | de] ab Ly 526 salvationem] in *added* An 529 effectus] effecta
Bb | debet] *omitted* Bb 531 de] ab Ly 533 non] *omitted* Bb

hereticus prohibitus fuerit alios heretica inficere pravitate per
 potentiam laicalem. Ergo in hoc casu, cum clerici noluerint 535
 vel non potuerint papam hereticum cohercere, ipsum
 comprimere debet potentia laicalis.

Septima ratio est hec. Magis defendenda est fides
 catholica si eiusdem fidei periculum immineat quam propria 540
 persona. Hoc patet quia catholici in multis casibus pro
 defensione fidei orthodoxe proprias personas tenentur morti
 exponere. Sed laicis catholicis licet clericos attemptantes eos
 occidere potenter repellere, et detinere eosdem si alio modo
 eorum violentiam non possunt evadere, quia licitum est vim 545
 vi repellere (dis. 1 c. *Ius naturale*). Ergo multo magis si papa
 hereticus fidem conatur subvertere, et clerici ipsum nolunt vel
 non possunt comprimere, est per laicos reprimendus ac in
 firma custodia detinendus, si aliter nequit a sua insania
 prohiberi. 550

Octava ratio est hec. Sicut iuxta promissionem
 Salvatoris fides catholica usque ad consummationem seculi
 permanebit, ita in ecclesia Dei potestas de iure cohercendi
 hereticos usque ad finem seculi remanebit. Sed si papa cum
 omnibus clericis esset hereticus. potestas cohercendi de iure 555
 hereticos non esset in papa et clericis, quia illi omni potestati
 spirituali essent privati. Ergo in hoc casu potestas cohercendi
 hereticos de iure esset ad laicos devoluta, et ita laici in hoc
 casu de iure haberent potestatem cohercendi papam
 hereticum et cunctos clericos sibi credentes. 560

Nona ratio est hec. Principes seculares et laici artius
 astringuntur fidem defendere orthodoxam quam propriam
 patriam. Hoc probatione non eget. Sed principes seculares
 propriam patriam, cum periculum imminet, tenentur
 defendere. Ergo multo magis, cum periculum fidei imminet 565
 propter impotentiam vel malitiam aut dampnabilem
 negligentiam vel ignorantiam clericorum ex perfidia et
 potentia pape heretici fidem subvertere molientis, principes

546 dis...naturale] D. 1 c. 7 col. 5

535 inficere] inficeret We 540 eiusdem] omitted Fi eius An 541 in]
 omitted Bb 543 laicis] laici Bb 547 subvertere] omitted An
 548 reprimendus] comprimendus Ly 549 aliter] alter Ly | a] pro An Ly
 551 hec] omitted Ly 552 Salvatoris] Christi Ly | consummationem]
 finem Ly 554 finem] fidem An 556 et] in added Ly | clericis]
 hereticis added We Vc Ox 557 spirituali] spiritualibus Bb | hoc] isto
 Ly 560 cunctos] omitted Ly | clericos] omitted An 561 et] omitted
 We | artius] artius Ly 563 eget] indiget Ly 564 propriam] omitted
 Bb

570 seculares et laici, quamvis non fuerint per clericos requisiti,
sibi debent resistere viriliter et potenter, et a sua vesania
prohibere.

Decima ratio est hec. Qui debitor est ut catholicam
veritatem defendat, debitor est ut potenter resistat veritatem
catholicam impugnanti. Laicus autem debitor est ut
575 catholicam veritatem sibi notam defendat. Ergo debitor est ut
resistat viriliter et potenter veritatem catholicam impugnanti.
Et per consequens laici, licet fuerint per clericos nullatenus
requisiti, si ipsi clerici papam hereticum noluerint vel non
potuerint cohercere, debent ipsum comprimere. Maior patet
580 aperte, quia secundum Innocentem, ut habetur dis. 83 c.
Error, “*Veritas cum minime defensatur, opprimitur. Negligere
quippe, cum possis perturbare perversos nichil est aliud
quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occulte qui
manifesto facinori desinit obviare*”. Et per consequens qui
585 debent veritatem defendere debent impugnanti veritatem pro
viribus obviare. Minor probatur auctoritate Iohannis
Chrysostomi qui, ut legitur 11 q. 3 c. *Nolite*, ait, sicut
superius allegatum existit: “*Nam sicut sacerdos debitor est ut
veritatem quam audivit a Deo libere predicet, sic laicus
590 debitor est ut veritatem quam audivit a sacerdotibus
probatam quidem in scripturis defendat fiducialiter. Quod si
non fecerit, prodidit veritatem*”. Ex quibus verbis patet aperte
quod laicus debitor est ut defendat catholicam veritatem.

Discipulus: Ista ratio non probat quod laicus sit debitor
595 ut defendat veritatem nisi fuerit a sacerdotibus requisitus.
Quod innuit Chrysostomus cum dicit “*laicus debitor est ut
veritatem quam audivit a sacerdotibus probatam quidem in
scripturis defendat*”. Ergo solummodo debet veritatem
defendere quando sacerdotes probant sibi veritatem per
600 scripturas, et ipsum, ut defendat, requirunt.

580 dis...581 Error] D. 83 c. 3 col. 533 587 11...Nolite] C. 11 q. 3 c.
88 col. 1259 588 superius] 1 Dial. 6.93.53-60 (pp.341-2)

570 sibi] omitted Ly | et¹] eum added Ly | et²] omitted Ly
573 defendat...575 veritatem] omitted Bb 579 patet] apparet Ly
580 quia] quod An 582 possis] posset Fi An 584 manifesto] omitted
Fi | consequens] eis added Ly 585 debent¹] licet Ly | impugnanti]
impugnant Fi (We first wrote impugnanti then cancelled the “i”)
586 Minor] Maior Bb 588 Nam] Ly: omitted Bb Fi An We
591 quidem] quod Bb | fiducialiter] Ly: omitted Bb Fi An We 594 sit]
fit We | debitor] est added An 596 ut] defendat added Bb Fi An Ly
597 probatam] quicumque added Fi 598 solummodo] solum Ly
599 sibi] omitted An

Magister: Nonnullis apparet quod frivola est ista instantia seu responsio. Tum quia si laicus debitor est ut defendat veritatem quam audivit a sacerdotibus, multo fortius debitor est ut defendat veritatem quam legit in scripturis sacris. Tum quia laicus potuit audire veritatem a sacerdotibus ante omnem impugnationem veritatis, igitur, etiam mortuis illis sacerdotibus, laicus debitor est ut veritatem quam audivit ab eis in scripturis quidem probatam defendat. Ad defendendum enim veritatem non debet movere laicum auctoritas sacerdotum, sed veritas et auctoritas scripturarum. Et ita debet veritatem defendere quamvis minime a sacerdotibus requiratur.

Discipulus: Alias rationes ad assertionem predictam adducas.

Magister: Undecima ratio est hec. Ad illos spectat papam hereticum cohercere qui ipsum minime cohercendo a scelere nullatenus sunt immunes. Sed laici non sunt immunes a scelere si papam hereticum, cum clerici noluerint vel non potuerint, non cohercent. Ergo in hoc casu debent papam hereticum cohercere. Maior probatione non indiget. Minor probatur sic. Qui habent auctoritatem cohercendi summos sacerdotes occisores Christi, habent etiam auctoritatem cohercendi hereticos negantes fidem Christi. Populus autem habuit auctoritatem cohercendi summos sacerdotes occisores Christi, quia aliter non cohercendo a scelere fuissent immunes. Cuius contrarium dicit Augustinus Psalmo 80, et ponitur 23 q. 3 c. ultimo, qui ait: "*Ostendit propheta nec illos immunes a scelere esse qui permiserunt principibus Christum interficere, cum pro multitudine timerentur, et possent illos a facto et se a consensu liberare. Qui desinit obviare cum potest perversis et non facit, consentire videtur*". Ergo consimiliter populus habet auctoritatem cohercendi papam hereticum et alios hereticos fidem catholicam destruentes, si clerici eos noluerint vel non potuerint cohercere. Nec est

608 Ad...610 scripturarum] Constant ockhamist contention. 627 23... ultimo] C. 23 q. 3 c. 11 (*Ostendit propheta*) col. 1715

601 ista] omitted Ly 604 est] omitted An | legit...607 quam] omitted Fi 607 illis] omitted Ly 608 quidem] omitted Ly 613 predictam] prescriptam We 618 cum] eum added Ly 619 potuerint] cohercere added Ly | debent] debet An 621 Qui] 9 Fi | summos] summens Bb 622 etiam] et Ly 623 Christi] omitted We 625 Christi] hereticos negantes fidem Christi added Fi | quia] omitted Ly 626 80] 60 Ly 627 23] 29 (?) Fi | qui] omitted Ly 628 Christum] crucifigere et added Ly 630 a] de Bb | Qui] enim added Ly

635 immunis a scelere si permittit pape heretico fidem
corrumperere orthodoxam.

Duodecima ratio est hec. Non minus tenentur principes
seculi fidem catholicam contra papam hereticum defensare
quam teneantur socii socios et infirmos contra latrones
640 defensare. Sed socii tenentur socios et infirmos contra
latrones defensare, teste Ambrosio qui, ut legitur 23 q. 3 c.
Fortitudo, ait: “*Fortitudo que bello tuetur a barbaris patriam,
vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena
iustitia est*”. Ergo multo magis, principes fidem catholicam
645 contra papam hereticum quem nolunt vel non possunt clerici
comprimere, tenentur cohercere.

Tertiadecima ratio est hec. Qui alium tanquam
excommunicatum vitare tenentur, ipsum a se in firma
custodia sequestrare debent, si aliter eius communionem
650 vitare non possunt. Sed principes seculares et laici scientes
papam esse hereticum ipsum tanquam excommunicatum
vitare tenentur, quia omnis hereticus sententia
excommunicationis involvitur. Ergo principes seculares et
laici scientes papam esse hereticum ipsum a se sub firma
655 custodia sequestrare tenentur, si eius communionem aliter
vitare non possunt, quantumcunque non fuerunt a clericis
requisiti.

Capitulum 100

Discipulus: De istis rationibus post completionem
operis huius tecum collationem habebō. Nunc autem peto ut
indices quomodo ad rationes in contrarium respondere
5 contingat. Et primo dic ad illa que allegantur supra capitulo
98°.

Magister: Ad illa unico verbo respondetur quod
auctoritates ibidem adducte sunt pure affirmative, et ideo ex

641 23...642 Fortitudo¹] C. 23 q. 3 c. 5 col. 1713

638 hereticum] hereticam Bb 639 teneantur] tenentur Ly 640 et] We
Vc Ox: *omitted* Bb Fi An Ly 641 23] 22 Ly 646 tenentur cohercere]
omitted Bb 649 debent] deberent Ly | eius] post Bb 650 vitare]
evitare Ly | et] *omitted* Ly 653 seculares] *omitted* An 654 scientes]
omitted We | esse] *omitted* We | ipsum] *omitted* We | a se] *omitted* Ly
656 possunt] *omitted* Bb | fuerunt] fuerint Bb Fi Ly **Capitulum**
100,1] 10 Fi 3 tecum] *omitted* Bb Fi An Ly | collationem] coll'onem
An 4 ad rationes] We Vc Ox: *omitted* Bb Fi An Ly 5 supra] superius
Ly 7 unico verbo] unica ratione Ly | quod] quia We ille *added* Ly
8 ibidem] idem Bb | ex...9 eis] *omitted* Ly

eis ista negativa ‘heretici non sunt puniendi per laicos nisi fuerint a prelati ecclesie requisiti’ inferri non potest. 10

Discipulus: Ista est brevis responsio, de qua tecum alias conferam diligenter. Ideo ostende quomodo respondetur ad allegationes supra cap. 91 adductas.

Magister: Ad primam illarum respondetur quod papa hereticus in casu prescripto, quando scilicet clerici nollent vel non possent eum corrigere, est de foro iudicis secularis quantum ad hoc quod potest ipsum in firma custodia detinere et prohibere ne in alios virus pravitatis heretice effundat. Potest etiam de ipso inquirere ipsumque examinare sollicite et audire, sed non potest ipsum degradare, neque diffinitivam contra ipsum proferre sententiam. Et in hoc defferetur futuris prelati catholicis zelum Dei et fidei catholice habituris, quia secundum nonnullos degradatio pape heretici et prolatio sententie diffinitive contra ipsum essent prelati ecclesie quibus Deus spiritum rectum infunderet reservande. 15 20 25

Cum vero accipitur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis, respondetur quod hoc fallit in multis casibus (Extra, *De sententia excommunicationis c. Cum non ab homine et c. Perpendimus* et Extra, *De apostatis et reiterantibus baptisma c. 1* et Extra, *De vita et honestate clericorum c. ultimo*). Unde, sicut allegatum est prius, glosa 23 q. 5 c. *Principes* plures casus notat in quibus laici iurisdictionem habent super clericos, inter quos unus est cum clerici fidem volunt subvertere. Si autem aliquis clericus cupiens fidem subvertere ad forum pertinet iudicis secularis, potissime papa hereticus quem clerici nolunt vel non possunt corrigere ad forum spectabit iudicis secularis. Quia si periculis minoribus oportet occurrere, multo fortius necesse est maioribus periculis 30 35

Capitulum 100,27 Extra...28 homine] X. 5. 39. 14 col. 1885 28 c²...29 Perpendimus] X. 5. 39. 23 col. 1891 29 Extra...30 1] X. 5. 9. 1 (*Preterea*) col. 1688 30 Extra...ultimo] X. 3. 1. 16 (*Ex litteris*) col. 1000 31 Unde...63 orthodoxe] LTR. | prius] 1 Dial. 6.99.316 | glosa] C. 23 q. 5 c. 20 col. 1778 s.v. intra ecclesiam

9 eis] his An 11 qua] *omitted* An 12 ostende] ostendere An 14 illarum] illam An | illarum respondetur] dicitur Ly 15 clerici] *omitted* An | nollent] nollunt Fi 20 ipsum] *omitted* Ly 21 defferetur] differetur We 22 Dei...catholice] ex fidei charitate Ly 23 nonnullos] non alios Fi 24 essent] a *added* Ly 25 Deus...reservande] Spiritus Sanctus infunditur reservate Ly | reservande] reserva^e An 28 non] vero Ly 29 et²...baptisma] *omitted* Ww 33 inter] *omitted* An | volunt] corrumpere vel *added* Bb Fi An 34 Si...subvertere²] *omitted* Ly 35 pertinet] pertinent Ly 36 corrigere] corripere Ly

40 obviare, ut colligi potest ex verbis Gregorii 10ⁱ in generali concilio Lugdunensi (Extra, *De electione et electi potestate c. Ubi periculum*, libro Sexto). Sed minus periculum immineret fidei si clerici inferiores fuerint pravitate heretica irretiti quam si papa conatus fuerit totam ecclesiam labe heretica maculare. Ergo, si quicumque clerici inferiores in quocumque 45 casu spectant ad forum iudicis secularis, potissime debent iudices seculares et laici resistere pape heretico quando eum clerici nolunt vel non possunt cohercere.

Discipulus: Per istam rationem laici in hoc casu possent papam hereticum neci tradere corporali, quia in nonnullis 50 casibus laici clericos hereticos licite possunt occidere.

Magister: Respondetur quod in omnibus casibus causa est consideranda. Causa autem quare clerici heretici in nonnullis casibus fiunt de foro iudicis secularis est ut ad terrorem aliorum debite comprimantur. Similiter, causa quare 55 papa hereticus quem clerici nolunt vel non possunt corrigere est per laicos comprimendus, est ne fides catholica per papam hereticum comprimatur. Et ideo, ubi fides salvaretur catholica per solam detentionem vel captivationem pape heretici, laici ad aliam penam procedere non deberent. Ubi autem, papa 60 heretico in sola captivitate detento, periculum fidei probabiliter timeretur et per eius mortem fides salvaretur, ad necem corporalem pape heretici possent procedere laici ex zelo fidei orthodoxe.

Discipulus: Licet sepe reperiatur cautum in iure quod 65 clerici non spectant ad forum iudicis secularis, tamen in multis casibus hoc fallit, quia per conditores legum quibus cavetur quod clerici non pertinent ad forum iudicis secularis plures casus excipiuntur, inter quos non invenitur casus de papa heretico, quia de illo casu in iure nunquam fit mentio.

40 Extra...41 Sexto] X. VI. 1. 6. 3 col. 74-75 48 Discipulus...63 orthodoxe] This passage is referred to in 1 Dial. 7.52 (OP VII)

39 verbis] beati added Bb Fi An Ly | 10i] 110 Bb omitted Ly 40 De... potestate] De electionibus Bb Fi An Ly De electoribus We 41 immineret] imminet Bb An We 45 debent] debet An 49 neci tradere] nece tradi Bb An neci tradi Fi | in] omitted An 50 possunt] possent Ly 51 casibus] omitted Bb Fi Ly 52 in] et Bb 53 fiunt] fiant Ly 54 aliorum debite] aliquorum Fi An | debite] omitted Fi An 55 quem clerici] omitted An non] omitted Bb | corrigere] coercere Ly 56 per²] omitted Fi 58 detentionem] vinculationem Ly 59 autem] a added Ly 60 heretico] hereticus An 62 necem] mortem Ly | possent] possunt Fi | ex] omitted Ly 65 spectant] spectent Ly 66 quia] qui Ly 69 illo] omitted An

Ergo casus de papa heretico non debet inter casus alios 70
computari, et ita papa hereticus nunquam spectabit ad forum
iudicis secularis nisi per prelatos ecclesie fuerit traditus curie
seculari.

Confirmatur hec ratio. Quia eius est interpretari legem
cuius est condere. Cum ergo conditor legum quibus cavetur 75
quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis nunquam
dictas leges taliter interpretetur ut casum de papa heretico
excipiat, in nullo casu papa hereticus spectabit ad forum
iudicis secularis nisi in quo, secundum exceptiones sacrorum
canonum, aliquando clerici heretici fiunt de foro iudicis 80
secularis, quin scilicet primo fuerint degradati et postea traditi
curie seculari (Extra, *De hereticis c. Ad abolendam* et c.
Excommunicamus). Ergo consimiliter papa hereticus non
spectabit ad forum iudicis secularis nisi antea fuerit
degradatus et curie traditus seculari. 85

Magister: Respondetur quod non illius solius est
interpretari legem cuius est condere, quod glosa (Extra, *De*
postulatione prelatorum c. 1) insinuat manifeste. Nam
diversas interpretationes legis enumerans, quarum prima est
principis, legis videlicet conditoris, alia consuetudinis, alia 90
iudicis, subiungit: “*alia est que nec est generalis nec*
necessaria, nec redigenda in scriptis, ut magistrorum”. Ex
quibus verbis habetur quod non solius condentis legem est
interpretari eandem. Ad cuius evidentiam dicitur esse

74 Confirmatur...ratio] Here begins the core of what Ockham later described in 3 Dial. 1. 2. 24 (OP VIII, 216) as “nostra prolixa disputatio de potestate interpretandi dicta et statuta aliorum”. This “disputatio” may belong to a specific set of 1 Dial. LTR’s characterized by the unusual (for Ockham) “*verbi gratia*” elucidator: cf. also 1 Dial. 4.15 OP V); 6.79.406-407; 6.79.494; 6.94.158; 7.8 (OP VII). 82 Extra...abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672 | c²...83 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1670 (sic) 87 glosa] X. 1. 5. 1 (*Ad hec*) col. 99 s.v. interpretatus

70 inter] in We 71 nunquam] omitted An 75 ergo] ideo Ly
77 interpretetur] interpretentur Bb 80 aliquando] alii Bb 81 secularis]
illi autem non fiunt de foro iudicis secularis added Ly 83 consimiliter]
similiter Ly 85 seculari] **Magister:** Totam assertionem predictam melius
intelliges, et per consequens magis advertes an aliquid contineat veritatis,
si tibi monstravero quomodo ad confirmationem rationis tue respondetur.
Discipulus: Si ita est placet quod¹ (1 omitted Ba) ab ipsa incipias added
We Vc Ox Ba 86 non] est added An | est] semper added We Vc Ox
87 De...88 prelatorum] De postulatis Bb Fi An We De apostatis Ly
89 legis] legum Ly 90 legis...conditoris] legem condentis Ly 91 nec¹]
non Ly | nec²...92 necessaria] omitted Ww 92 ut] omitted Ly

95 sciendum quod interpretatio legis non videtur esse nisi
quedam declaratio intellectus legis seu expositio aut apertio.
Unde tunc solum videtur necessaria interpretatio legis quando
ignoratur intellectus legis. Ex tribus autem causis potest
ignorari intellectus legis.

100 Quandoque enim verba legis propter aliqua verba
equivoca seu multiplicia in ipsa contenta possunt habere
diversus sensus, quorum nullus repugnat neque iuri divino
neque iuri naturali neque iuri positivo minime abrogato. Et in
hoc casu interpretatio legis solummodo spectat ad conditorem
105 legis vel superiorem qui eandem legem condere posset, quia
sicut aliorum non est condere legem ambiguam, ita non est
aliorum condere legem eandem sub determinato sensu, et per
consequens non est aliorum asserere talem sub tali sensu
debere intelligi.

110 Quandoque autem ignoratur ultimus intellectus legis
propter ignorantiam iurium positivorum: quando scilicet
nesciuntur exceptiones legis qui ex iure positivo dependent.
Et ideo necesse est declarare et exponere sive interpretari
quomodo lex debet intelligi. Et talis interpretatio seu
115 expositio sive declaratio intellectus legis spectat ad
consuetudinem, que est optima legum interpres, et ad iudicem
cuius est legum et consuetudinum habere peritiam, et ad
magistros, hoc est in iure peritos, ad quos spectat notitiam
legum habere.

120 Interdum autem ignoratur intellectus legum propter
ignorantiam iuris divini vel iuris naturalis, sive rationis
naturalis, aut etiam rationis accepte simul ex iure divino et
naturali dictamine rationis. Verbi gratia: ut habetur Extra, *De*
sponsalibus c. Veniens, papa mandat statuendo legem quod si
125 quis invenitur cognovisse mulierem cui fidem dedit de
matrimonio contrahendo, remanere debet cum eadem. Si quis

123 Extra...124 Veniens] X. 4. 1. 13 col. 1428

95 legis] Ly: legum Bb Fi An We 96 legis] Ly: legum Bb Fi An We
aut apertio] apertior Ly | apertio] aperitio Bb 97 necessaria] omitted
Ly | legis] legum Ly | quando...98 legis] omitted Bb 101 contenta]
contempta We 102 neque] omitted Ly 103 positivo] portio Bb
105 vel] ad added We 106 legem] sic added Bb We sicut added Fi An
ita] sic Ly 107 legem] omitted Ly | determinato] terterminato Bb
108 talem] legem added Bb Fi We 111 propter] per Ly 112 legis]
legum Ly | qui] que Bb Fi Ly | dependent] dependet An 114 seu]
omitted Ly 118 in] omitted Ly | quos] omitted Bb 122 etiam] omitted
Ly | ex] a Ly 124 sponsalibus] sponsilibus Bb | papa] omitted Bb
125 invenitur] inveniatur Ly 126 cum] in Ly

autem attendat verba legis et nescierit ius divinum quo conceditur quod licet causa fornicationis uxorem dimittere, ultimum intellectum legis predictae nequaquam habebit.

Item, ut habetur Extra, *De deposito* c. 2°, depositori licet pro voluntate sua depositum revocare, quod ignarus iuris naturalis quo cavetur ne ad patriam expugnandam depositum reposcatur nequaquam ultimate intelliget. Cum ergo ex ignorantia iuris divini et iuris naturalis ignoratur intellectum legis, necessaria est interpretatio sive expositio et declaratio intellectus legis, et ista interpretatio seu declaratio legis principalissime spectat ad peritos in iure divino et philosophia morali, in tantum quod, si conditor legis non fuerit sufficienter instructus in scriptura divina et philosophia morali, interpretatio talis condite ab eo legis principalius spectat ad alios eruditos quam ad ipsum. Imo ipse posset et deberet in casu interpretationem legis sue ab eis recipere. Quemadmodum, secundum mundi sapientem, ad epikeiam spectat dicere in quo casu verba legis non sunt servanda, quod facit per agnitionem equitatis naturalis. Unde si rex illiteratus, experientia rerum et negotiorum peritia carens, statuatur legem solum considerans ea que communiter accidunt, philosophus eruditus et expertus melius dicet in quibus casibus verba legis non sunt servanda, et profundiorum intellectum legis regalis habebit quam rex qui statuit eam.

Discipulus: Narratio suprascripta plura dubia, imo falsa, continere videtur, de quibus duo tantum ad presens reprobare conabor. Quorum primum est quod dicit aliquam legem esse ambiguam duos sensus habentem, quod Isidoro repugnare videtur. Isidorus enim, ut legitur dis. 4 c. *Erit*, asserit quod lex debet esse manifesta, “*ne aliquid per obscuritatem in*

130 Extra...2o] X. 3. 16. 2 (*Bona fides*) col. 1120 **143** epikeiam] Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. 5, ch. 10 (Susemihl, 1137a31-1138a2). Cf. also OND c. 66 (OP II, 583); OQ.1.17 (OP I², 61)
155 dis...Erit] D. 4 c. 2 col. 13

127 nescierit] nesciet An nesciret We **129** ultimum] verum Ly predictae] *omitted* Ly **131** quod] tamen Ly **133** intelliget] intelligit Ly **135** legis] et ob hoc *added* Ly | et...136 legis¹] *omitted* Ly **136** legis¹] legum Ly **138** conditor] institutor Ly **141** alios] aliquos Ly **144** in] *omitted* Ly **145** facit] fit Ly | rex] *omitted* Ly **147** statuatur] statuit Ly **149** profundiorum] profunditorem An **150** regalis] legalis Bb *omitted* Ly **151** Discipulus] *omitted* An | Narratio] Narratus sermo Fi suprascripta] scripta Fi supradicta Ly **152** de quibus] quorum Ly **153** esse] *omitted* Bb **154** Isidoro...155 videtur] Isidorus reputare videtur falsum Ly **155** legitur] habetur Ly

captionem contineat". Lex autem ambigua diversos sensus habens est obscura. Ergo lex non debet esse ambigua.

160 Secundum est quod dicit interpretationem legis ad peritos spectare. Hec enim Augustino, cuius verba ponuntur dist. supradicta 4^a c. *In istis*, obviare videtur. Ait enim: "*In istis temporalibus legibus, quanquam de his homines iudicent, cum eas instituunt, tamen cum fuerint institute ac firmate, non licebit iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas*". Ex 165 quibus verbis patenter habetur quod de legibus temporalibus iudicare non licet, et per consequens eas interpretare non licet.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod 170 quamvis quantum convenienter fieri potest lex debeat esse manifesta ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, tamen non est dicendum quin leges multe sic sint ambigue quod in eis verba multiplicia diversos habentia sensus ponuntur, cum etiam in lege divina talis diversitas et 175 multiplicitas reperiatur, teste glosa que ad Galatos 6 super illud Apostoli "*unusquisque onus suum portabit*", ait contrarium: "*Quod hic dicitur contrarium videtur precedentibus ubi ait 'alter alterius onus suum portabit'*", et declarans quod non est contrarium dicit: "*Quod non est*", scilicet contrarium precedentibus, "*quia nomen oneris 180 diversis modis accipitur. Multa enim sunt verba que diversis locis congruenter posita varie intelliguntur, sicut hic: nisi enim oneris nomen sub diversis significationibus acceperis, procul dubio putabis eundem sibi in loquendo esse contrarium, et hoc tam vicine positus verbis: qui cum Paulo*

161 dist...istis] D. 4 c. 3 col. 13 **174** glosa] Petrus Lombardus, *Collectanea in Paulum, In epistolam ad Galatas*, PL 192, col. 163C Galatos 6] Galatians 6:5

157 captionem] captione Bb Fi An We captivatione Ly | autem] enim Ly
159 Secundum] Secundus Bb **160** Hec] Hoc Ly | Augustino] Aug' An We Ly **161** 4a c] *omitted* Ly | istis] temporalibus *added* Ly | obviare videtur] *omitted* Ly **162** legibus] autem legis Bb | quanquam] *omitted* Bb Fi An **163** eas] has Ly | instituunt] et *added* Bb | institute] instituti Bb **166** interpretare] Kn: interpretari Ww **168** Magister] *omitted* An
170 captionem] captione We | contineat] sci^{at} Bb **173** ponuntur] ponantur Ly **174** que] *omitted* Fi Ly **176** contrarium¹] An: *omitted* Bb Fi We Ly | hic] *omitted* Ww **177** onus...portabit] onera portate Ww
178 est²] *omitted* Bb Fi An **179** scilicet] hoc Ly **180** diversis¹] multis Ly | que] in *added* Ly **181** congruenter] convenienter Bb continentur An *omitted* Ly | hic...182 nomen] hoc nomen oneris quod nisi Ly
182 enim] est Fi **183** in] ita Fi **184** hoc] hec Ly | tam...Paulo] est causa quare cum Paulus Ly | verbis] *omitted* Bb Fi An We

ante diceret ‘alterius inera portabit’ hic dicit ‘unusquisque
onus suum portabit’”. Ex quibus patet aperte quod verba
ambigua et multiplicia reperiuntur in lege divina. Ergo nec ab
humanis legibus est hoc negandum, et ita non est
inconveniens quod lex humana possit diversis modis intelligi. 185

Ad secundum dicitur quod quamvis secundum 190
intentionem beati Augustini de temporalibus legibus que sunt
pure positive, postquam fuerint institute ac firmate, nec iudex
nec alius debeat iudicare an sint servande vel non sint
servande quia constat quod servande sunt, licebit tamen non
solum iudici sed etiam eruditis et doctis iudicare et indagare 195
secundum quem intellectum servande sunt et secundum quem
intellectum servande non sunt, et que exceptiones circa leges
institutas servande sunt et que servande non sunt, sive in
quibus casibus leges institute servande sunt et in quibus
casibus verba legis servanda non sunt. Sic secundum mundi 200
sapientem, epikeia iudicat in quo casu verba legis non sunt
servanda, utens naturali dictamine rationis, hoc est utens iure
naturali. Quia ex quo nulla lex positiva iusta potest esse
contraria iuri naturali, lex quecunque humana in illo casu in
quo si servaretur sicut verba sonant esset contraria iuri 205
naturali minime est servanda. Sicut enim supra dictum est,
lex humana (imo videtur quod lex nature, ut innuit Isidorus,
prout recitatur dis. 1 c. *Ius naturale*) statuit quod res deposita
quando reposcitur restituatur. Et tamen, si quis gladium
depositum reposceret ad occidendum seipsum vel alium 210
innocentem iniuste, gladius depositus sibi restitui non
deberet, quia qui in hoc casu restitueret gladium depositum

185 ante diceret] Galatians 6:1 201 epikeia] *supra*, lines 143ss.
206 *supra*] lines 130ss. 208 dis... naturale] D. 1 c. 7 col. 5

185 alterius...portabit] alter alterius onera portate Ww 186 portabit]
potabit We | quibus] verbis *added* Fi An We Ly 187 lege] le Bb
188 ita] *omitted* Ly 189 quod] quia Fi 190 secundum¹] secundam Bb
Fi An 191 intentionem] sententiam Ly 192 fuerint] fuerunt Ly | ac]
omitted Bb Fi An 193 sint¹] sunt Ly | sint²] *omitted* An Ly 195 sed
etiam] et Ly 197 et] *omitted* Bb | et...200 sunt] *omitted* Ly
199 leges...200 casibus] *omitted* Fi An 200 Sic] Sicut Ly
201 sapientem] sapientum Ly 204 illo] nullo Ly 205 iuri...206
naturali] *omitted* Ly 206 enim] *omitted* Ly | est²] similiter *added* Ly
207 videtur quod] et Ly | ut innuit] renuit Bb | Isidorus] Y *then gap*
208 res] rex Bb 209 reposcitur] reposcetur We deponitur Ly
211 innocentem] nocentem Bb 212 gladium] *omitted* Ly

ageret contra ius naturale, quo quilibet obligatur tantum
flagitium et dispendium proximi prohibere, si potest.

215 **Discipulus:** Dic quomodo per predicta contingat
refellere rationem quam feci.

Magister: Respondetur quod licet in iure, cum contra
regulam qua dicitur quod clerici non spectant ad forum
iudicis secularis excipiuntur casus in quibus regula illa fallit
220 non fiat mentio de papa heretico, tamen casus de papa
heretico debet inter alios computari. Cuius ratio est quia,
sicut licet de multis que spectant ad ius naturale non fiat
mentio in iure scripto tamen facienda sunt cum occurrerit
necessitas faciendi, ita licet in iure scripto non fiat mentio de
225 casu in quo papa esset hereticus tamen casus ille excipi debet
quando papa incurrit hereticam pravitatem et clerici nollent
vel non possent eum cohercere.

Discipulus: Quare non excipitur casus de papa heretico
si clerici nollent vel non possent eum cohercere, quando a
230 conditoribus canonum, glosatoribus et doctoribus, excipiuntur
casus in quibus illa regula fallit: ‘clerici non sunt de foro
iudicis secularis’ ?

Magister: Respondetur quod sicut leges non feruntur
nisi de his que sepe accidunt, et non de illis que accidunt raro
235 vel nunquam, ita sepe a conditoribus legum et glosatoribus
earundem ac doctoribus non excipiuntur casus in quibus
regule generales fallunt, nisi illi que sepe accidunt et non illi
qui accidunt raro vel nunquam. Casus autem de papa heretico
quem clerici nolunt vel non possunt corrigere raro vel
240 nunquam accidit. De nullo enim papa heretico ante tempora
nostra legitur quod clerici, saltem omnes, in cohercendo

233 leges...234 accidunt¹] Cf. also 1 Dial. 6.26.7-10, 1 Dial.
6.45.278-280, and 1 Dial. 7. 25 (OP VII).

213 quo] ergo An | tantum] *omitted* Ly 214 si] *omitted* Fi se An
216 refellere] repellere Ly 217 cum] *omitted* Fi Ly 219 excipiuntur]
excipiantur Ly | fallit] licet *added* We Ly 220 tamen...221 heretico]
omitted Ly | de²...221 heretico] *omitted* Bb 221 debet] tamen *added*
Ly 222 naturale] nature Ly 223 tamen] *omitted* Bb | facienda]
faciendo Fi 224 ita] ista Bb | scripto] *omitted* Fi An 226 nollent]
nollet Bb nollunt Fi 227 possent] posset Bb possent Fi | eum] eundem
Bb Fi ipsum We 228 Discipulus...229 cohercere] *omitted* An 229 eum]
omitted We | a] cum Ly 230 glosatoribus] Ly: glosis Bb Fi An We
231 fallit] quod *added* Ly 234 accidunt¹] *omitted* Fi | et...accidunt²]
non de his que Bbm 236 earundem] We Vc Ox: eorundem Bb Fi An Ly
237 nisi] et Bb 238 vel nunquam] *omitted* Ly 239 vel¹] sed Fi
vel²...240 nunquam] *omitted* Ly 241 nostra] unquam *added* Ly

ipsum fuerint negligentes. Nam et Liberio pape heretico multi restiterunt viriliter, et Anastasium 2um hereticum multi clerici fortiter impugnaverunt et a communionem eius se laudabiliter abegerunt. Et ita iste casus ante tempora nostra non videtur accidisse. Et propter hoc conditores legum et glosatores earum aliique doctores, excipiendo casus in quibus regula fallit qua dicitur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis, de papa heretico quem clerici nollent vel non possent corrigere non fecerunt mentionem. Et tamen iste casus multo magis excipiendus est quam alii casus quos conditores canonum et glosatores excipiunt.

Discipulus: Quare debet excipi casus iste?

Magister: Respondetur quod ideo debet excipi casus iste quia exceptio istius casus ex ratione evidenti cui nulla lex humana preiudicare potest quoquo modo patenter infertur.

Discipulus: Que est illa ratio?

Magister: Ratio est hec. Ille casus a regula generali excipi debet quo non excepto detrahitur honori divino, fides periclitatur catholica, et detrimentum ac periculum et dispendium spirituale omnium fidelium procuratur. Hec est de se manifesta, quia contra honorem divinum nulla regula est servanda.

Iterum, nulla lex humana que vergat in periculum fidei et dispendium salutis eterne ab homine statui potest. Si enim pacta, promissiones, vota et iuramenta que vergunt in interitum salutis eterne servanda non sunt secundum canonicas sanctiones, ratione consimili leges humane quecumque in eo casu in quo vergerent in periculum fidei catholice et dispendium spirituale fidelium non sunt servande. Sed casu predicto de papa heretico quem clerici nolunt vel non possunt cohercere non excepto a regula 'clerici non sunt de foro iudicis secularis', honori divino detrahitur, quia inferiores, cum facile sequantur exempla maiorum, a vero

267 secundum...268 sanctiones] X. 2. 24. 8 col. 801 (*Si vero*)

242 ipsum] papam hereticum Ly | pape] papa Bb Fi An 243 restiterunt] resisterunt Bb resistunt Fi An | 2um] omitted Ly 244 eius] cuius Fi An | se] omitted Ly 245 abegerunt] abierunt We 246 conditores] conditoris Bb 247 earum] earundem Ly 250 tamen] ideo Ly 254 casus] omitted An | casus...255 iste] omitted Ly 255 istius] omitted Ly | ex ratione] excoê An 262 de se] omitted Ly 263 servanda] observanda Ly 264 Iterum] Item An | vergat] cedit seu vergit Ly 267 interitum] fatum Fi 268 humane] omitted Ly 269 eo] illo Ly 271 Sed] in added Ly 272 regula] illa added An We Ly 273 detrahitur] distrahitur We

275 culto Dei papam hereticum imitando se subtraherent. Fides
 etiam periclitatur catholica, quia si teste beato Hieronimo, ut
 legitur 24 q. 3 c. *Resecande*: “*Arius qui in Alexandria una*
scintilla fuit quia non statim oppressus est totum orbem eius
 280 *flamma populata est*”. Multo magis papa hereticus, si non
 fuerit statim extinctus, eius flamma heretice pravitatis totum
 populabitur orbem, inficiendo labe heretica christianos. Et ita,
 si casus ille non excipitur a regula memorata, fides
 periclitatur ecclesie, et per consequens detrimentum et
 periculum ac dispendium spirituale omnium fidelium
 285 procuratur. Quare ille casus est excipiendus omnino, nec papa
 de plenitudine potestatis posset statuere quod casus ille non
 exciperetur. Quemadmodum, ut notat glosa dis. 40 c. *Si papa*
: “Nunquid posset papa statuere quod non posset accusari de
heresi? Respondetur quod non quia ex hoc periclitaretur tota
 290 *ecclesia*”.

Iterum, quod casus ille debeat excipi probatur ex hoc
 quod, teste Isidoro, ut habetur dis. 4 c. *Erit lex*: “*Nulla*
privato commodo sed pro communi utilitate civium” debet
 conscribi lex. Lex ergo que esset contra utilitatem civium non
 295 esset lex. Sed si casus ille de papa heretico quem clerici
 nollent vel non possent corrigere ab illa lege qua cavetur
 quod clerici non sunt de foro iudicis secularis non
 exciperetur, esset contra utilitatem civium christianorum.
 Ergo non esset vera lex sed falsa, iniqua, et iniusta. Quare
 300 non esset servanda, quia Isaie 10 scribitur: “*Ve qui condunt*
leges iniquas”.

277 24...Resecande] C. 24 q. 3 c. 16 col. 1881 287 glosa] D. 40 c. 6
 col. 260 s.v. a fide devius 292 dis...lex] D. 4 c. 2 col. 13 300 Isaie 10]
 Isaiah 10:1

275 culto] cultu Bb Fi | Dei] omitted Ly | imitando] vindicando Fi
 subtraherent] subtrahent Bb An We 276 si] We Vc Ox: sicut Bb Fi An
 Ly 278 quia] sed quoniam Ly | est] Ly: fuit Bb Fi An We per added
 Ly | eius...279 populata] Ly: populatus Bb Fi An We 281 populabitur]
 depopulabitur Ly 286 posset] omitted Fi | statuere] facere Ly
 287 exciperetur] excipietur Bb | Quemadmodum] omitted Ly | papa]
 dicens added Ly 288 Nunquid] Non Fi An We | Nunquid...papa]
 omitted Bb 289 Respondetur...non] omitted Bb Fi An We posset
 statuere quod non posset accusari added Ly | tota...290 ecclesia] fides
 ecclesie Ww 291 hoc] omitted An hec We 292 quod] quia Ly | lex]
 omitted Ly | Nullo] modo added Bb Fi An 293 pro] non An
 294 conscribi] scribi Fi An | Lex] Ly: omitted Bb Fi An We 295 si]
 omitted We 296 illa] ipsa Ly 298 civium] omitted Ly 300 esset] est
 An | quia] secundum added Ly | Isaie] Ysid' Fi An Esaiam Ly | 10]
 18 We

Discipulus: Contra predicta impugnatio fortis occurrit, quia si verba legum in quibusdam casibus qui non sunt excepti in legibus non essent servanda, posset ad libitum quilibet excipere casus a lege quos vellet, et dicere ‘in istis casibus verba legis sicut sonant non sunt servanda’. Et ita ex lege nulla haberetur certitudo quando verba legis essent servanda et quando non essent servanda. 305

Magister: Ad hoc respondetur quod non licet cuilibet excipere casum ad libitum et dicere ‘verba legis in tali casu non sunt servanda’. Sed si dicit ‘verba legis in tali casu non sunt servanda’ oportet quod hoc ostendat per legem superiorem vel per rationem evidentem. Et si altero istorum modorum patenter ostendit verba legis in tali casu non esse servanda, standum est dicto suo, non quia ipse dicit sed quia lex superior vel ratio evidens hoc ostendit. Et ratio huius est quia nullus potest esse lex que legi superiori vel aperte rationi repugnat. Unde quecunque lex civilis vel canonica repugnat legi divini vel rationi aperte non est lex. Et eodem modo, verba legis canonice vel civilis in illo casu in quo repugnarent legi divine, scilicet scripture sacre, vel rationi recte, non essent servanda. 310 315 320

Discipulus: Ad quem pertinet iudicare verba legis canonice vel civilis repugnare scripture divine vel rationi recte? 325

Magister: Respondetur quod hoc iudicare per modum doctrine et simplicis assertionis spectat ad eruditum in scriptura divina, et ratione naturali ac philosophia morali pollentem. Hoc autem iudicare ex auctoritate officii, alios obligando ad hoc servandum et tenendum, spectat ad conditorem legis de consilio peritorum in scripturis sacris et naturali precellentium ratione. 330

Discipulus: Ergo secundum predicta theologi et philosophi haberent iudicare de intellectu legum civilium et canonicarum? 335

303 legum] legis Fi We leg' An 311 sunt] esse We | legis] legum Ly
 314 ostendit] ostenderit We | legis] legum Ly 317 nullus] n^{ll} An nulla
 Ly | legi] lege Bb 318 repugnat^l] repugnet Ly | vel canonica] *omitted*
 Ly 319 Et] *omitted* Ly | eodem modo] eadem An 320 in²] *omitted* Ly
 324 rationi] ratione An 329 alios] *omitted* Ly 330 servandum]
 servande Bb 331 de] cum Ly 332 precellentium] pollentium Ly
 335 canonicarum] canonum Ly

Magister: Conceditur quod ultimum iudicium de intellectu legum civilium et canonicarum est reservandum theologis et philosophis, quemadmodum ultimum iudicium de aliquo dubio in scientia inferiori reservandum est scientie superiori, eo modo quod per principia iudicandum est de conclusione que sequitur ex principiis.

Discipulus: De hac materia tactum est supra libro primo. Ideo transi, et narra quomodo respondetur ad secundam rationem supra 91° cap. adductam.

Magister: Respondetur quod nonnunquam ad iudicem secularem spectat cognoscere de causa heretice pravitatis, et hoc dupliciter. Uno quidem modo per seipsum, quia ipse tenetur multa scire per que potest in causa heretice pravitatis in multis casibus iudicare, etiam absque aliorum consilio peritorum. Si enim aliquis christianus dixerit fidem christianam esse falsam et malam, iudex secularis non debet indigere consilio ut sciat an talis sit tanquam hereticus condemnandus, sed ipsemet tenetur scire quod talis est hereticus reputandus et pro heresi condemnandus. Similiter, si quis docuerit quod Christus non fuit natus de virgine, vel quod non fuit passus, vel quod non resurrexerit, vel quod non est unus Deus, vel quod non sunt tres persone in Deo, iudex secularis tenetur scire quod talis est hereticus. Et ita, sicut iudex secularis multa ad fidem spectantia orthodoxam credere tenetur explicite, ita in multis casibus per seipsum potest cognoscere quid est tenendum in causa heretice pravitatis.

Alio modo potest cognoscere de causa heretice pravitatis requirendo consilium peritorum, quemadmodum de multis casibus civilibus cognoscit, nesciendo in eis per seipsum quid rectum, quid obliquum nisi per informationem aliorum decernere. Cum enim coram iudice aliquis accusatur de falsa moneta, sepe iudex nescit discernere per seipsum an

342 De...343 et] possible LTR. Cf. also 1 Dial. 7.14 (OP VII) | supra] 1 Dial. 1. 6-14 (OP V)

336 Magister...337 canonicarum] *omitted* Bb 337 canonicarum] canorum Ly | reservandum] servandum Ly 338 theologis] theologiarum Bb 340 quod] quo Fi 342 tactum] dictum Ly 343 narra] monstra Ly 347 quidem] *omitted* Ly | quia] et *added* Ly 349 multis] multi Bb 351 esse] *omitted* Ly 352 an] ut Bb Fi An 353 ipsemet] ipse Ly 354 pro] de Ly 356 non¹] *omitted* Bb 357 in Deo] *omitted* We 361 quid...heretice] *omitted* Bb 364 casibus] causis We | casibus... eis] criminibus contingit ex informatione aliorum in quibus nesciret Ly 366 decernere] discutere Ly 367 sepe iudex] *omitted* Ly

moneta de qua est questio sit falsa vel vera, et ideo antequam
sententiam proferat, requirit monetarios, quos iuramento vel
alio modo licito astringit ut sibi de dicta moneta indicent
veritatem. Et ita in quam plurimis casibus iudex secularis, qui
non habet omnes artes et omnes naturas rerum scire, de
consilio aliorum profert sententiam, quia in talibus causis
quampluribus per seipsum non posset cognoscere quomodo
eum oporteat iudicare.

Sic dicunt de iudice seculari in multis casibus respectu
cause pravitatis heretice, quia in multis casibus indigeret
consilio in sacris literis peritorum. Si enim aliquis christianus
accusaretur coram iudice seculari in biblia minime erudito
quod pertinaciter asseverit beatum Paulum fuisse conversum
ante passionem Christi, quemadmodum quidam magnus
canonista dixit, et in scriptis suis reliquit, quod beatus Paulus
fuit unus de duodecim apostolis qui sequebantur Christum
antequam pateretur, iudex secularis nesciret per seipsum dare
sententiam, sed requisito consilio peritorum in scripturis
sacris ex quibus penderet questio supradicta, posset secure
dare sententiam. Ubi autem iudex secularis nec per se nec per
consilium suum posset scire aperte que esset veritas in aliqua
questione mota de fide, in tali casu se intromittere non
deberet.

Ad propositionem igitur applicando, dicitur quod si
papa hereticus teneret fidem christianam esse falsam, vel non

381 quidam...382 canonista] This as yet unidentified canonist seems to have been reporting a venerable if obviously erroneous tradition. Centuries before Ockham, speaking at the 2nd Council of Limoges, a certain "Petrus presbyter" had mentioned that "*multi hodieque non advertentes Paulum putant esse de duodecim*", adding that many included St. Paul "*in duodecim apostolorum serie per canonem missae et per alia loca*" (PL, t. 142, cols. 1359B, 1362A) **392** non...393 divinis] Possible allusion to John XXII's sermon "*Gaudete in Domino semper*" of 17 December 1329 [OP III, 14]

368 est] fit Ly | vel] et Ly **370** licito] *omitted* Ly | de] *omitted* Bb dicta] tali Ly | indicent] indigent Bb **371** quam plurimis] pluribus An Ly **372** habet] potest We | omnes²] *omitted* Ly **373** sententiam] *omitted* An | causis] casibus An Ly **374** quomodo] *omitted* Fi **375** eum] *omitted* Ly **376** Sic] Si An **377** indigeret] indigent An **378** in] *omitted* Bb Fi An **379** accusaretur] accusaret An **380** asseverit] asseruerit Ly **382** canonista] cononista Bb An | scriptis] We: scripturis Bb Fi An Ly | reliquit] relinquit Fi An **384** pateretur] peteretur Ly **385** sed] de *added* Ly **386** secure] scire Ly **387** dare] *omitted* Bb nec¹...se] *omitted* Ly | se...per²] s^m Fi | per²] alium *added* An **391** propositionem] propo^m Bb propositum We **392** vel] *omitted* Ly

esse tres personas distinctas in divinis aut aliquid huiusmodi,
 395 quod iudex secularis per seipsum vel per consilium et
 informationem peritorum posset aperte cognoscere esse
 hereticum, secure posset papam hereticum iudicare, si clerici
 nollent vel non possent ipsum debite cohercere.

Cum vero dicitur quod ad iudicem secularem non
 pertinet causa fidei vel Dei, respondetur quod dicere causam
 400 fidei vel Dei nullo modo spectare ad iudicem secularem et
 laicos est omnino insanum, et est verbum clericorum
 avarorum et superbiorum, qui omnino ab ecclesia Dei laicos
 conantur excludere, ut, ipsis laicis exclusis ab ecclesia, clerici
 405 laicorum domini reputentur, cum tamen, sicut sepe allegatum
 est prius, in scriptura sacra nunquam laici ab ecclesie nomine
 excludantur, sed ubicunque in scripturis sacris nomen
 ‘ecclesie’ viros et mulieres, clericos et laicos comprehendat.
 Causa igitur fidei et Dei secundum istos spectat ad laicos,
 quemadmodum fides spectat ad laicos, et sicut Deus ita est
 410 Deus laicorum sicut clericorum, sic causa fidei spectat ad
 clericos et etiam ad laicos. Si enim causa fidei et Dei nullo
 modo spectaret ad laicos, laici nec fidem deberent defendere,
 nec hereticos evitare, nec in prosecutione cause fidei prelati
 assistere, nec in aliquo se intromittere de hereticis etiam per
 415 ecclesiam condempnatis, que sunt insana censenda. Causa
 igitur fidei, que est causa Dei, aliquo modo spectat ad laicos.

Principaliter tamen spectat ad prelatos ecclesie, quia
 prelati ecclesie non solum hereticos laicos, quando per alios
 laicos minime cohercentur, sed etiam hereticos clericos
 420 possunt debite cohercere, de quibus laici iudicare non possunt
 nisi clerici eos noluerint vel non potuerint castigare,

405 prius] E.g. 1 Dial. 5.32 (OP V), 1 Dial. 6. 85, 1 Dial. 6.93ss.

394 et...395 informationem] *omitted* Ly **397** nollent] nolunt Fi | non] *omitted* Bb | possent] possit' Fi **400** spectare] spectat An | et] vel Ly **401** est¹] esset Ly **402** omnino] ideo Ly **403** exclusis] possent *added* Ly | clerici] *omitted* Ly **404** reputentur] reputari Ly | tamen] *omitted* Ly **405** prius] *omitted* Ly **406** in] *omitted* Fi | sacris] divinis We **407** clericos] Vc Ox: *omitted* Ww | et²] *omitted* Fi An **408** istos] istas Bb **409** quemadmodum...laicos] *omitted* Ly | Deus...410 clericorum] Deus est Deus clericorum ita est Deus laicorum Ly **410** spectat...411 laicos] que spectat ad clericos etiam spectat ad laicos Ly **411** enim] etiam Ly **412** spectaret] spectat Fi | deberent] Domini Ly **413** prosecutione] persecutione Ly | cause] *omitted* Ly **414** de] *omitted* Bb **415** condempnatis] deberent *added* Ly **416** igitur] enim Bb | fidei] *omitted* Ly | laicos] prelatos Fi **418** ecclesie] ecclesia An | quando... 419 cohercentur] cohercent Ly **419** hereticos] *omitted* Ly **421** eos] *omitted* Ly

Secundario autem causa fidei spectat ad laicos, quia laici etiam clericos, imo etiam papam hereticum, possunt et debent, ne virus sue perfidie transfundat in alios, prohibere, si eum clerici noluerint vel non potuerint coercere. 425

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritates ubi prius adductas.

Magister: Ad primam respondetur quod cum de causis Dei agitur, et sacerdotes Christi suum officium digne et sollicitate exequentur, imperatores et reges debent voluntatem suam sacerdotibus Christi, recipiendo eorum informationem et consilia ac stando eorum iudicio in hiis que ad ipsos pertinent iudicare, subdere, non preferre. Ubi autem sacerdotes averterentur a fide, vel in causis Dei essent dampnabiliter negligentes, imperatores et reges deberent voluntatem suam sacerdotibus non subdere sed preferre. Et sic intelligenda sunt verba Felicis pape, qui per verba sua honorem Dei intendebat. Et ideo, quia esset contra honorem Dei quod reges voluntatem suam subderent sacerdotibus hereticis et negligentibus seu laborantibus ad subversionem fidei orthodoxe, noluit Felix papa quod reges in hoc casu suam subderent sacerdotibus voluntatem. 430 435 440

Ad auctoritatem Nicholai pape respondetur quod verba eius non possunt nec debent sine omni exceptione intelligi. Tunc enim clerici incorrigibiles, falsarii, et heretici per ecclesiam condempnati et curie traditi seculari per iudices seculares nullo modo iudicari deberent, que tamen constat esse falsa. Verba igitur Nicholai pape cum exceptionibus suis debent intelligi. Potissima autem exceptio est quando papa est hereticus et clerici eum nolunt vel non possunt corrigere. Ergo cum ista exceptione potissime verba Nicholai debent intelligi. 445 450

Ad tertiam autem auctoritatem respondetur quod Theodosius iunior, scribens synodo Ephesine, noluit quod

428 Ad primam] 1 Dial. 6.91.12-26 437 verba¹...pape] 1 Dial. 6.91.35-39 443 auctoritatem...pape] 1 Dial. 6.91.40-43 453 Ad... auctoritatem] 1 Dial. 6.91.44-51

423 etiam²] *omitted* Ly 424 transfundat] transfundant Bb transferat Ly 427 ubi prius] supra Ly 428 Ad primam] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An Ly 429 Dei] fidei Ly 432 ac stando] *omitted* Ly 433 autem] a Fi 435 deberent] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An debent Ly 437 qui] *omitted* Fi 442 suam] suo Ly | subderent] *omitted* Fi An 443 respondetur] dicitur Ly 445 falsarii] *omitted* Ly 446 et...seculari] *omitted* Fi 450 eum] *omitted* Ly | possunt] *omitted* Bb 453 autem] *omitted* We Ly 454 iunior] minor An Ly | Ephesine] Ephesinei Fi An

455 Candidianus comes se de piis dogmatibus que in eadem
synodo tractabantur intromittere attemptaret, quia illa pia
dogmata de quibus tractabatur sufficienter poterant terminari
per sacerdotes qui convenerant. Cum vero dicit “*illicitum*
460 *namque est eum, qui non sit in ordine sanctissimorum*
episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus”,
respondetur quod hec verba non possunt nec debent intelligi
sicut prima facie sonant. Tum quia tunc nunquam magistri
theologie aut alii literati in decretis et scripturis divinis qui
465 non essent episcopi deberent ecclesiasticis tractatibus
interesse, tum quia tunc imperatores nunquam deberent
concilio generali in quo tractaretur de questione fidei
interesse, que falsa sunt et absurda. Debent ergo verba
predicta sic intelligi: quod illicitum est eum qui non sit in
470 ordine episcoporum, tanquam sit presidens episcopis,
ecclesiasticis intermisceri tractatibus, quando per episcopos
rite et ordinate tractantur. Ubi autem episcopi convenirent in
subversionem fidei catholice, deberet laicus catholicus non
solum eis preesse, sed eos debite cohercere quando per alios
clericos coherceri non possent.

475 Ad quartam auctoritatem similiter respondetur quod
imperatores non debent indebite usurpare que solis
sacerdotibus conveniunt. Sed detinere papam hereticum
quando clerici nollent vel non possent eum corrigere non
convenit solis sacerdotibus, sed competit laicis orthodoxis,
480 ideo etc.

Ad quintam auctoritatem dicitur quod si imperator est
catholicus, filius est secundum Iohannem papam ecclesie
catholice, non heretice, non presul ecclesie catholice, sed

461 hec...468 quod] possible LTR. **475** Ad...auctoritatem] 1 Dial. 6.91.52-55 **481** Ad...auctoritatem] 1 Dial. 6.91.56-68

455 se] sic Fi | piis] hiis Bb *omitted* An | dogmatibus] degradationibus Ly **456** illa] We Vc Ox Ba: eius Bb Fi An Ly | pia] impia Ly **458** convenerant] qui tanquam periti et zelo fidei orthodoxe accensi consilio predicti comitis in huiusmodi non egebant *added* We Vc Ox Ba vero] ergo Bb **459** namque] enim Ly | sit] est Ly **460** intermisceri] intromisceri Ly **461** non] *omitted* Bb **462** Tum] *omitted* Ly | magistri] magister Ly **463** alii literati] alius literatus Ly **464** essent...deberent] esset episcopus deberet Ly | deberent] debent Fi **465** tum...nunquam] etiam imperatores non Ly **468** sic] sicut precedentia Ly | quod] quia Ly **469** presidens episcopis] episcopus Ly **470** tractatibus] et *added* Ly **474** possunt] possunt Ly **475** similiter] *omitted* Ly **481** si...482 catholicus] imperator catholicus Ly **483** heretice non] heretice et non est Ly | non²] et non est Ly

presul (hoc est superior) est et iudex ecclesie heretice, quando
 clerici ecclesiam hereticam nolunt vel non possunt corrigere. 485
 Et ideo “*quod ad religionem competit discere*” a catholicis “*ei
 convenit, non docere*”, tanquam habens predicandi officium,
 quia “*habet privilegia potestatis sue, que administrandis
 legibus publicis divinitus consecutus est*” in quantum
 solummodo imperator. Sed in quantum imperator christianus 490
 non solum ad ministrandum legibus secularibus debet
 intendere, sed ei incumbit hereticos clericos, etiam papam
 hereticum, quando ecclesiastica potestas deficit, cohercere. Et
 ideo imperator circa dispositionem celestis ordinis nichil
 usurpet indebite, quia ad sacerdotes catholicos non hereticos 495
 Deus voluit que ecclesie dispensanda sunt pertinere
 principaliter, non ad seculi potestates principaliter, nec etiam
 non principaliter quantum ad sacramenta ecclesie
 dispensanda. Quantum vero ad clericos ordinandos et
 recipiendos si remeaverint de errore non debent se 500
 imperatores intromittere, nisi supplendo malitiam vel
 negligentiam aut impotentiam vel ignorantiam sacerdotum.
 Verba igitur Iohannis pape sane debent intelligi, ut in
 detrimentum fidei orthodoxe nullo modo redundant.

Discipulus: Quomodo possent in detrimentum fidei 505
 redundare?

Magister: Respondetur quod verba Iohannis pape in
 detrimentum fidei orthodoxe redundarent si in nullo casu
 imperator vel iudex secularis posset papam hereticum
 cohercere, quia, si papa esset hereticus et omnes clerici una 510
 cum papa, exceptis duobus vel tribus episcopis quos papa
 hereticus in vinculis detineret, in multitudine populi christiani
 periclitaretur fides, nisi laici possent compescere hereticos et
 catholicos liberare.

484 quando] cum Fi An 486 competit] ei added Ly | ei...487 convenit]
 omitted Ly 487 habens] habent Fi An 488 que administrandis] ad que
 ministrandum Ly | administrandis] administrandum Fi An ad
 ministrandis We 489 consecutus] constitutus Ly | est] nec added Ly
 490 christianus] est added Bb Fi An Ly 491 ad ministrandum] An: ad
 ministrandis Bb Fi We administrandum Ly 493 ecclesiastica] ecclesie Ly
 495 non] autem added Ly 496 que] in Ly | dispensanda] disponenda
 We 498 ecclesie] ecclesiastica We 499 ordinandos] ordinatos qui
 heretici facti sunt corrigendos Ly 500 si] omitted An | remeaverint]
 remanserint An Ly | de] in Ly | errore] de errore added Ly 501 vel...
 502 negligentiam] omitted Fi 502 sacerdotum] prelatorum Fi
 503 igitur] hec added Ly | debent] debet An 505 fidei] omitted Ly
 508 orthodoxe] catholice We omitted Ly 510 quia] sed Ly 513 fides...
 514 liberare] omitted Fi | et...514 catholicos] omitted Bb

515 **Discipulus:** Dic quomodo respondetur ad auctoritatem Cypriani.

Magister: Respondetur quod beatus Cyprianus loquitur in casu in quo pontifices non sunt heretici, nec sunt in suo officio negligentes.

520 **Discipulus:** Video quod omnes auctoritates de hac materia uno modo exponuntur, quod videlicet intelligende sunt quando non deficit potestas ecclesiastica. Quando autem defecerit potestas ecclesiastica locum non habent. Ideo dic quomodo ad tertiam rationem respondetur.

525 **Magister:** Respondetur quod omne crimen ecclesiasticum spectat in aliquo casu ad iudicem secularem. Aliter enim pater filium pro crimine heresis coercere non posset. Aliter etiam iudex laicus clericum dampnatum pro heresi et curie traditum seculari iudicare non posset.

530 **Discipulus:** Executio sententie late contra clericum pro crimine ecclesiastico, puta pro crimine heresis vel alio crimine ecclesiastico, spectat ad laicum, sed examinatio cause et pronuntiatio sententie non spectat ad laicum. Unde illa punitio hereticorum fit auctoritate ecclesie, et ita magis eam facit ecclesia quam iudex secularis.

535 **Magister:** Videtur nonnullis quod minime habeas sanctorum canonum intellectum. Quia iudex secularis, puniendo clericos hereticos ab ecclesia condemnatos et curie traditos seculari, non est merus executor sententie per ecclesiasticum iudicem late. Tunc enim nullam penam posset infligere nisi per ecclesiasticum iudicem taxatam, quod falsum est. Iudex ergo secularis non est in hoc casu merus executor, et per consequens habet in hoc casu de clerico heretico iudicare. Ad convincendum tamen ipsum de heretica pravitate sufficit sibi quod convictus fuerit in alio iudicio, et ideo solum sibi iudicialiter debitam penam imponit. Et ita videtur quod crimen ecclesiasticum in aliquo casu spectat ad iudicem secularem. Quare tunc potissime spectat cum papa

515 ad...516 Cypriani] 1 Dial. 6.91.69-82

518 sunt²] *omitted* Ly 521 quod] quia Ly | videlicet] quod *added* We intelligende] intelligendi Ly 523 defecerit] deficeret Ly | locum] lo⁹ An 527 enim] non omnis Ly | non] *omitted* Ly 528 dampnatum] condemnatum Ly 531 vel...532 ecclesiastico] *omitted* Ly 532 crimine] modo An 537 sanctorum] sacrorum Ly 538 hereticos] *omitted* Ly 539 merus] tantum Ly 545 sibi] *omitted* Ly 546 iudicialiter] iudi^a *gap* super An sr *added* Fi 547 spectat] spectet Bb Fi An 548 Quare] Quia Fi

est hereticus et clerici nolunt vel non possunt cohercere eundem. 550

Ad decretum autem 11 q. 1 c. *Si quis cum clerico*, respondetur quod decretum ille loquitur in casu quando tota potestas ecclesiastica non deficit. Quando autem tota potestas ecclesiastica deficeret, aliter esset tenendum.

Discipulus: Hoc videtur contra iura. Dicit enim glosa 11 q. 1 § c. 1 quod propter negligentiam iudicis ecclesiastici clericus non potest conveniri coram laico, licet econverso propter desidiam iudicis secularis causa secularis coram iudice ecclesiastico sit tractanda. 555

Magister: Respondetur quod glosa loquitur in casu in quo non tota ecclesiastica potestas deficeret. Licet enim episcopus negligeret facere iustitiam de clerico, non esset ad secularem iudicem recurrendum, quia ad papam posset haberi recursus. Sed si nullus esset papa et nullus esset clericus qui posset et vellet de clerico qui fidem esse falsam publice predicaret iustitiam adhibere, ne tantum fidei periculum immineret esset clericus per laicos saltem detinendus. 560 565

Ad rationem vero qua probatur quod crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem non spectat, respondetur quod ad decretum iudicis qui per seipsum ex consuetudine audit, examinat, et diffinit causas, spectat quod habeat notitiam illarum legum et iurium secundum que est in causis huiusmodi iudicandum. Et ideo qui ex consuetudine per seipsum audit, examinat, et diffinit in causis de criminibus ecclesiasticis, et maxime de crimine heresis, decet ut non solum in notitia canonum sed etiam in scripturis divinis sit peritus et etiam exercitatus. Sed non est simpliciter necessarium quod ille qui non ex consuetudine per seipsum huiusmodi causas examinat sed aliis committit, notitiam 570 575

551 Ad...autem] 1 Dial. 6.91.98-104 555 glosa] *Dictum Gratiani ante C. 11 q. 1 c. 1 (Nemo unquam episcopum)* col. 1189 s.v. quod clericus 568 Ad...vero] 1 Dial. 6.91.91-97 ("*Tertio*" : cf. lines 7-10 *supra* p. 329)

549 est] esset Ly | nolunt] nollent Ly | possunt] possent Ly 551 cum clerico] in hoc Ly 552 ille] illud Fi An We Ly 553 Quando...554 ecclesiastica] *omitted* Fi 554 deficeret] deficit Ly 556 §] *omitted* Fi Ly 558 desidiam] defectum Ly 565 vellet] nollet Ly | qui...566 adhibere] publice delinquente iustitiam facere deberent laici iustitiam adhibere Ly 566 adhibere] adhiberet Bb exhibere We | ne] et sic etiam ubi Ly 567 saltem] *omitted* Ly 568 qua] quia Bb 570 decretum] decreti a' An decentiam Ly 571 audit] et *added* Ly 573 qui] *omitted* An 574 de criminibus] criminalibus et Ly 575 decet] dictum An 577 etiam] *omitted* Ly

580 habeat, presertim excellentem, legum et iurium secundum
 que oportet iudicem in causis huiusmodi iudicare, sed sufficit
 quod habeat peritiam iudicandi. Aliter enim nullus posset
 eligi in summum pontificem nisi esset in scripturis divinis
 excellens, cum tamen constat sepe in sacra pagina simplices
 585 fuisse ad papatum assumptos. Constat enim quod ad
 summum pontificem sunt cause fidei deferende (24 q. 1 c.
Quotiens). In causis autem fidei potissime et principalissime
 oportet secundum sacras litteras iudicare. Ergo, si iudex in
 talibus causis debet habere notitiam precellentem iuris
 590 secundum quod oportet iudicare, nullus posset eligi in
 summum pontificem nisi esset excellens in sanctarum
 notitiam scripturarum. Iterum, nullus posset eligi in
 episcopum nisi haberet notitiam decretorum et decretalium,
 quia secundum decreta et decretalia oportet in causis
 595 ecclesiasticis iudicare.

Videtur ergo dicendum quod cum aliquis tractat causas
 aliquas, eas aliis committendo et de consilio aliorum, non est
 necesse quod habeat legum secundum quas iudicare debet
 notitiam precellentem. Ergo quando cause alique non
 600 spectant ad iudicem nisi in casu speciali et qui raro accidit,
 non est necesse quod iudex iuris secundum quod iudicare
 debet notitiam habeat precellentem. Cause autem fidei in casu
 speciali et qui raro accidit spectant ad iudicem secularem, ut
 scilicet iudex secularis per seipsum causam fidei examinet et
 in ea diffiniat absque consilio aliorum in sacra pagina
 605 peritorum. Hoc enim nunquam debet facere nisi quando
 omnes in sacris literis eruditi quorum posset habere consilium
 aperte contra fidem errarent. Et ideo non est necesse quod
 iudex secularis notitiam habeat precellentem scripture divine,
 610 sed sufficit sibi pro multis casibus, qui tamen raro vel
 nunquam accidunt, quod aliqualem notitiam explicitam fidei
 habeat orthodoxe, quam habere tenetur, quemadmodum
 omnes christiani aliqua tenentur credere explicite, que debent

586 24...587 Quotiens] C. 24 q. 1 c. 12 col. 1835

580 iurium] notitiam *added* Ly

582 quod] *omitted* An | nullus] quis non Ly 583 eligi] elegi Bb

584 constat] constet Ww 585 assumptos] assumpto Bb 587 autem]

enim Ly 588 secundum] quod An 590 oportet] posset Ly

592 notitiam] notitia Ly | Iterum] Item Ly 594 quia] oportet Fi

decretalia] decretales We Ly 597 eas] *omitted* Ly | et] *omitted* Fi

consilio] consiliis Ly 599 precellentem] excellentem Ly | Ergo] multo

fortius *added* We 600 spectant] spectat Bb | nisi] *omitted* Fi | et]

omitted Ly 608 non] in Bb 611 explicitam] explicatam Bb Fi

tam firmiter credere quod si omnes clerici mundi et in sacra
pagina eruditi contraria affirmarent, docerent, predicarent, 615
assererent, et tenerent, laici eis credere non deberent, sed eos
redarguere, reprobare, et acriter reprehendere tenerentur. Et
ideo in talibus casibus, quando scilicet clerici errarent contra
illa que laici credere tenentur explicite, omnes laici christiani
ratione utentes et discreti, quales debent esse iudices in 620
quibuscunque causis, habent sufficientem peritiam ad
iudicandum in talibus causis de clericis quibuscunque.

Discipulus: Mirabile est quod idiota de clerico,
imperitus de perito, illiteratus de literato, in his que ad sacras
litteras spectant debeat vel valeat iudicare. Et tamen si ad hoc 625
aliqua exempla possunt adduci libenter scirem.

Magister: Ad hoc probandum exempla plurima
allegantur. Si enim omnes in sacra pagina eruditi una cum
papa et cardinalibus omnibus predicarent, assererent, et
docerent fidem christianam esse falsam et malam, et legem 630
iudeorum vel sarracenorum esse servandam, laici illiterati per
notitiam fidei quam in ecclesia didicerunt essent iudices
eorum idonei quantum est ex parte scientie vel peritie seu
notitie, licet aliqui non essent iudices eorum idonei propter
carentiam iurisdictionis et potestatis. 635

Item, si omnes clerici mundi assererent Christum non
fuisse crucifixum, vel non esse venturum ad iudicium, vel
animas reproborum non esse in inferno, vel aliquod
huiusmodi quod omnes christiani laici et clerici credere
tenentur explicite, pure laici illiterati quantum est ex parte 640
notitie seu peritie essent iudices eorum idonei.

Discipulus: Tu ponis exempla que nunquam acciderunt.

Magister: Respondetur quod propter duo talia ponuntur
exempla. Primo quia talia, licet nunquam acciderint, possent

637 vel²...638 inferno] Another allusion to the *visio beata* controversy.
642 Discipulus... 648 illam] This text could have been composed prior to
1 Dial. 6.19. 6-10 . Cf. also 1 Dial. 6. 19. 120-122 .

614 et] *omitted* Ly 615 predicarent] *omitted* Bb 616 eis] *omitted* Ly
617 Et...619 tenentur] *omitted* Ly 620 et discreti] *omitted* Ly | debent]
omitted An 621 ad...622 iudicandum] iudicandi Ly 622 causis] habent
added Bb fidei *added* We 624 illiteratus...literato] inlitteratus de
litterato We 625 spectant] spectat Bb | vel] et Ly 628 allegantur]
allegarentur Ly | enim] *omitted* Ly 633 quantum...634 idonei] *omitted*
Fi An 636 mundi] *omitted* Fi 638 aliquod] ad Fi 639 et clerici]
omitted Ly 640 pure] puri Bb We Ly | laici] *omitted* Ly 641 seu
peritie] *omitted* Ly 644 acciderint] acciderunt tamen Ly | possent]
possunt Ly

645 accidere. Secundo quia per exempla tam aperta manuducitur intellectus ad discernendum quid in aliis est tenendum.

Discipulus: Puto me intelligere responsionem datam ad rationem illam. Ideo dic quomodo respondetur ad rationem quartam.

650 **Magister:** Respondetur quod maiores cause sunt ad maius iudicium deferende quando iustitia et veritas in maiori iudicio poterit inveniri, et iudicium maius non deficit. Quando autem non inveniretur maius iudicium, tunc nonnunquam maiores cause essent ad inferius iudicium referende. Et ideo si papa et omnes clerici ad quos posset
655 haberi recursus contra fidem errarent aperte, tenentes vel docentes aliquid contra catholicam veritatem quam omnes, etiam laici, tenentur credere explicite, huiusmodi causa non ad papam hereticum sed ad laicos catholicos esset omnino deferenda.
660

Cum vero accipitur quod causa heresis est inter causas maximas computanda, respondetur quod causa heresis duplex est, sicut causa fidei duplex est. Quandoque enim vocatur causa heresis quando questio agitur de aliquo quod
665 manifestum esse heresim, quia est heresis explicite condempnata, et hec causa heresis vel causa fidei inter causas maximas minime computatur, quia hec causa ad episcopos spectat et inquisitores heretice pravitatis. Et ideo hec causa in casu speciali potest competere laicis etiam super papam hereticum quem clerici nollent vel non possent cohercere.
670

Alia est causa heresis sive fidei quando de aliquo questio agitur quod non est certum esse heresim, quia nec est heresis explicite condempnata, nec eius contrarium est veritas catholica explicite approbata. Et talis causa heresis vel
675 fidei inter causas maximas computatur, nec diffinitio seu determinatio talis cause unquam spectat ad laicos illiteratos,

671 Alia... causa] The ensuing paragraph does not significantly contradict the position defended by Ockham in *De dogmatibus* 2.9 (OP VIII, 100-102), and also in 1 Dial. 6.99.602-613

645 aperta] apparenta Fi aperte Ly 648 illam] omitted An
650 maiores] rariores Bb 651 iudicium] omitted Fi 654 nonnunquam] omitted Ly
655 referende] deferende Ly 657 catholicam] aliquam Ly omnes...658 laici] eodem modo omnes clerici Ly 662 duplex...663 est¹] omitted Ly 663 sicut] et added We 664 quod] est added We
665 manifestum] est added Bb Fi Ly | est] omitted An 666 hec] est added Bb huiusmodi We | causas] multas Fi 669 etiam] omitted Ly
670 nollent] nolunt Fi Ly | possent] pnt Fi possunt Ly 672 agitur] efficitur Ly | nec] non Ly

sed solummodo spectat ad universalem ecclesiam et concilium generale, vel ad Romanum pontificem. Et ita talis causa nunquam deferenda est ad iudicium seculare. Et ideo quantum ad talem causam iudicium ecclesiasticum maius est iudicio seculari, sicut scribit Gregorius Nazianzenus. Si tamen iudicium ecclesiasticum propter infidelitatem clericorum defecerit, talis causa tunc minime est tractanda. 680

Ad quintam rationem respondetur quod licet potestas iudiciaria secularis et potestas iudiciaria sacerdotalis sint potestates distincte, non tamen taliter sunt distincte quod nunquam habeat una iudicare de alia, et quod nulla causa que spectat ad unam potestatem in nullo casu spectet ad aliam potestatem, quia hoc est expresse contra canonicas sanctiones quibus asseritur manifeste quod potestas ecclesiastica nonnunquam habet de potestate seculari iudicare et nonnunquam habet iudicare de causis spectantibus ad iudicem secularem. Ergo per distinctionem istarum potestatum non potest probari quod in nullo casu spectet ad iudicem secularem de papa heretico iudicare. 685 690 695

Ad sextam rationem respondetur quod sicut ad imperatores qui erant pagani spectabat non in quantum erant pagani sed in quantum erant homines Deum colere et idola relinquere, ita ad imperatores et reges qui erant pagani non in quantum erant pagani sed in quantum erant imperatores et reges spectabat catholicos defensare. Propter quod ad imperatores et reges christianos, qui succedunt imperatoribus et regibus paganis non in paganismo sed in imperiali et regia dignitate, spectat etiam papam hereticum quem clerici nolunt vel non possunt corrigere, cohercere. 700 705

Ad septimam rationem respondetur quod in eadem causa contingit uti diversis legibus et in causa consimili unus iudex tenetur uti aliquibus legibus quibus alius uti non

678 ad] *omitted* Ly 681 Nazianzenus] Nazanzenus Ww 683 defecerit] deficeret Ly 686 iudiciaria¹] iudicia Bb | secularis...iudiciaria²] We Vc Ox Ba: *omitted* Bb Fi An Ly sacerdotalis et potestas iudiciaria regalis (regularis Es) vel secularis Es Fr | sacerdotalis] et secularis *added* Ly 687 sunt] *omitted* Bb 689 spectat] spectat Ly 693 causis] spectet ad iudicem de causibus *added* Bb 694 Ergo...696 secularem] *omitted* An distinctionem] diff^m We 695 spectet] spectat Ly 696 heretico] heretic⁹ Bb 698 spectabat] spectabit Fi 702 spectabat] pertinebat Ly 704 in²] *omitted* Bb | regia] regali Ly 705 dignitate] potestate An 706 corrigere] et *added* We vel *added* Ly 708 et...711 legibus] *omitted* An

710 tenetur. In eadem ergo causa seculari aliis legibus utitur iudex
 in Italia et aliis legibus utitur iudex in Francia. Et ideo licet
 papa vel iudices ecclesiastici non teneantur uti legibus
 imperialibus seu secularibus in causa heresis, tamen iudices
 715 seculares in huiusmodi causa, quando spectat ad eos, uti
 possunt et legibus divinis et ecclesiasticis et etiam secularibus
 que non sunt contrarie legi divini vel legibus ecclesiasticis ad
 quas omnes catholici astringuntur.

Ad octavam rationem respondetur per ea que dicta sunt
 in responsione ad rationem quintam, quia una causa fidei in
 720 aliquo casu spectat ad iudicem secularem, et alia causa fidei
 que est de aliquo quod nec est explicite condemnatum nec
 explicite approbatum nunquam pertinet ad diffinitionem
 iudicis secularis.

725

730

710 ergo] enim We **711** utitur] *omitted* Ly **714** seculares] *omitted* Fi
 An **716** sunt] sint We | legibus] *omitted* Ly **718** respondetur]
 respondentur Ly | per] We Vc Ox Ba Fr: quod Bb Fi An eadem Ly | ea]
omitted Ly | que] *omitted* Bb **719** quia] quod Ly | in²...720 fidei]
omitted Ly